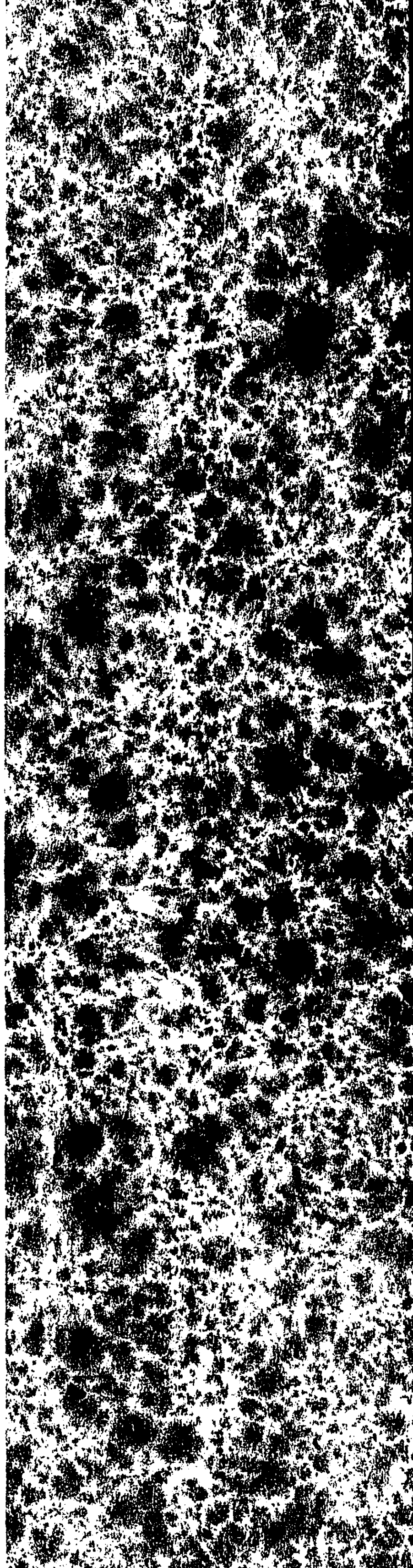

UNIVERSITY OF CHICAGO
44 758 332

DE OPKOMST VAN HET ZAIDIETISCHE IMAMAAT IN YEMEN

C. VAN ARENDONK.

DE OPKOMST VAN HET ZAIDIETISCHE IMAMAAT IN YEMEN.

DE OPKOMST VAN HET ZAIDIETISCHE IMAMAAT IN YEMEN

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE SEMIETISCHE TAAL- EN LETTERKUNDE AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE LEIDEN, OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS, DR. P. C. T. VAN DER HOEVEN, HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER GENEESKUNDE, VOOR DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE TE VERDEDIGEN OP WOENSDAG DEN 9DEN JULI, DES AVONDS KLOKKE 8¼ UUR DOOR

CORNELIS VAN ARENDONK,

GEBOREN TE HERWIJNEN.

N.V. BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN E. J. BRILL, LEIDEN, 1919.

AAN MIJNE OUDERS.

Hooggeleerde SNOUCK HURGRONJE, zeer geachte promotor! De bewerking van dit proefschrift heeft mij diep doen gevoelen, hoeveel ik aan Uw onderwijs te danken heb. De leerrijke uren, in Uwe studeerkamer doorgebracht, zullen tot mijn beste herinneringen behooren. Uwe belangstelling in mijn werk en in mijn persoon zal ik steeds in dankbaarheid gedenken.

Met groote erkentelijkheid denk ik terug aan de jaren, dat ik het onderwijs genoot van Professor HOUTSMA en van wijlen Professor DE GOEJE. De Hebreeuwsche lessen van Professor OORT houd ik in dankbare herinnering. Professor EERDMANS blijf ik erkentelijk voor zijn bereidwilligheid om mij voort te helpen met de beginselen van het Assyrisch-Babylonisch. Vriendschappelijke omgang met Professor WENSINCK was mij in velerlei opzicht leerzaam. Professor MARQUART te Berlijn heeft aanspraak op mijn dank voor het onderricht in het Arameesch en Aethiopisch, dat hij als privaat-docent te Leiden mij gaf. Aan Dr. H. D. VAN GELDER breng ik dank voor zijn lessen in het Perzisch.

Grootelijks verplicht reken ik mij aan Dr. R. STROTHMANN te Pforta, die, toen gebruik van dezelfde bronnen ons in aanraking bracht, zoo welwillend was mij ruimte te laten voor dit historisch onderzoek. Zijn *Staatsrecht der Zaiditen* diende mij vaak tot voorlichting.

Dat ik in het Britsch Museum de voor deze studie onmisbare bronnen heb kunnen raadplegen, daarvoor breng ik mijn welgemeenden dank aan Heeren Curatoren der Rijksuniversiteit te Leiden, die door een toelage uit het Vollenhoven-Fonds mij het verblijf in Londen gemakkelijk maakten.

Bijzondere erkentelijkheid gevoel ik ook tegenover het Bestuur van de De Goeje-Stichting voor het voorrecht,

dat zij dit geschrift in de reeks der uitgaven van deze stichting wilden opnemen.

Het zou niet mogelijk geweest zijn dit proefschrift samen te stellen zonder de medewerking van de bestuurders van verschillende bibliotheken. Ik dank de bestuurders van de staatsbibliotheken te Berlijn, München en Parijs en van de Bodleian Library te Oxford voor de bereidwilligheid, waarmede zij destijds handschriften naar Leiden zonden of mij van rotographieeën voorzagen. Met name dank ik Dr. LEIDINGER en Dr. GRATZL te München voor hunne diensten. Aan den directeur der Biblioteca Ambrosiana in Milaan en vooral ook aan Prof. Dr. GRIFFINI aldaar gevoel ik mij zeer verplicht. Het raadplegen van een tekst uit de Aya Ṣofya-Bibliotheek was mij mogelijk door tusschenkomst van Mr. A. H. VAN OPHUYSEN en Dr. J. H. MORDTMANN. Wat het Britsch Museum betreft, vermeld ik gaarne de namen van E. EDWARDS en Dr. L. D. BARNETT; voor hunne behulpzaamheid, mij destijds te Londen betoond, dank ik voorts Dr. F. W. THOMAS en Prof. Dr. T. W. ARNOLD, en gedenk ik wijlen H. F. AMEDROZ.

Geen geringer verplichting heb ik aan de Leidsche Bibliotheek. Haar directeur, Prof. Dr. S. G. DE VRIES, was steeds bereid zijn hulp te verleenen bij het aanvragen van handschriften; hiervoor betuig ik ook mijn dank aan Dr. V. BÜCHNER en niet minder aan zijn voorganger, Dr. P. C. MOLHUYSEN. Prof. Mr. Dr. TH. W. JUYNBOLL te Utrecht houde zich overtuigd van mijn erkentelijkheid voor de medewerking, die hij in zijn vorig ambt mij bij het raadplegen van Leidsche handschriften verleende. Ten slotte breng ik ook mijn dank aan assistenten en overige beambten voor hun hulpvaardigheid en voor de vele diensten mij bewezen.

INHOUD.

GERAADPLEEGDE HANDSCHRIFTEN.

Anbā᾽ al-Z. = Berl. 9745 (Ahlwardt, *Verzeichn.*): *Kit. anbā᾽ al-zaman fī akhbār al-Yaman* van Yaḥyā b. al-Ḥus. b. al-Mu᾽ayyad billāh (omstr. 1110). Vgl. Brockelmann, *G.A.L.*, II 403; Strothmann, *Die Literatur der Zaiditen*, in *Der Islam*, I 364.

Anwār al-yaqīn = Br. Mus. Or. 3868, Rieu, *Suppl.*, N°. 538, van al-Manṣūr billāh al-Ḥas. b. Muḥ. b. Yaḥyā al-Hādawī (gest. 670)

al-Aśᶜarī = Aya Ṣofya 2366: *Maqālāt al-islāmiyyīn* van Abu 'l-Ḥasan al-Aśᶜarī (260—324), die dit werk waarschijnlijk voor 300 schreef (vgl. P. Casanova, *Un manuscrit d'al-Achᶜarî sur les sectes musulmanes*, in *Journ. As.*, 10e sér., XIX (1912) 416 suiv.). Vgl. Brockelmann, *o. c.*, I 194 f. Het hs. is van 683. Een afschrift van ruim de helft van het hoofdstuk over de Rāfiḍa (p. 9 sqq.) dank ik aan Mr. A. H. van Ophuysen, destijds kanselier-tolk bij de Nederlandsche Legatie in Constantinopel, die echter door omstandigheden verhinderd was het hoofdstuk te voltooien. Van het hoofdstuk over de Zaidiyya (p. 30, *19*—35, *12*) kreeg ik rotographieën door vriendelijke bemiddeling van General-Konsul Dr. J. H. Mordtmann te Constantinopel.

Bahǵat al-Z. = Paris Bibl. Nat., Blochet, *Cat. de la collection de manuscr. orient. .... formée p. M. Ch. Schefer*, N°. 5977: *Bahǵat al-zaman fī ta᾽rīkh al-Yaman* van Abu 'l-Maḥāsin ᶜAbd al-Bāqī b. ᶜAbd al-Maǵīd al-Quraśī (rand f. *2b*: al-ᶜAdanī al-Yamanī), 680—743. Vgl. Brockelmann, *o. c.*, II 171, Nachtr. S. 709. — Het werk was een der bronnen in al-Khazraǵī's *al-Kifāya*. Van de twee folieeringen is die met inkt (blad voor blad) gevolgd.

Berl. 1299 = *Kit. durar al-aḥādīṯ al-nabawiyya bil-asānīd al-Yaḥyawiyya* van ᶜAbd Allāh b. Muḥ. b. Ḥamza b. Abi 'l-Naǵm (omstr. 560); daarvan het historisch aanhangsel f. 53*b*—58*b*. Vgl. Brockelmann, *o. c.*, I 402, en zie bl. 277.

al-Ǵāḥiẓ, *Fuṣūl* = Br. Mus. Or. 3138, Rieu, *o. c.*, N°. 1129: *Kit. mukhtārāt fuṣūl al-Ǵāḥiẓ*. Vgl. bl. 69 n. 6.

al-Ǵanadī = Paris Bibl. Nat., De Slane, *Cat.*, N°. 2127: *Kit. al-sulūk fī ṭabaqāt al-ᶜulamā᾽ wal-mulūk* van Bahā᾽ al-Dīn Abū ᶜAbd Allāh Muḥ. b. Yūsuf b. Yaᶜqūb al-Ǵanadī. Vgl. Brockelmann, *o. c.*, II 184; Kay, *Yaman*, XII sqq.; het door Kay uitgegeven gedeelte omvat f. 30*a*, *7*—32*b*, *14*.

Ḥ. W., I = München cod. ar. 86, E. Gratzl, *Die arab. Handschriften der Samml. Glaser in der ... Staatsbibliothek zu München* (*MVAG.* 1917), 198: *al-Ḥadāʾiq al-wardiyya fī manāqib aʾimmat al-Zaidiyya* van Ḥamīd b. Aḥm. al-Maḥallī al-Hamdānī (gest. 652). Vgl. Brockelmann, *o. c.*, I 325; Strothmann, *o. c.*, *Der Islam*, I 361. In dit deel is vaak *Maqātil al-Ṭālibiyyīn* van Abu 'l-Faraǵ al-Iṣbahānī aangehaald. De tekst van dit hs. f. 106*a*, *10*—*b*, *12*, staat niet op zijn plaats, maar behoort te volgen na 116*b*, *18*.

Ḥ. W., II = Br. Mus. Or. 3786, Rieu, *o. c.*, N°. 534: het tweede deel van het hiervoor genoemde werk.

Ibn al-Muǵāwir = Paris Bibl. Nat., Blochet, *o. c.*, N°. 6021: *Taʾrīkh al-Mustanṣir.* Over den naam van den schrijver (omstr. 630) vgl. de Goeje in *Actes du onzième Congrès intern. des Orientalistes*, 3e sect. (Paris 1899), 30—31.

Ibn al-Murtaḍā, *al-Ǵawāhir wal-durar* = Hs. uit de verzameling van Prof. Dr. Snouck Hurgronje, die het welwillend te mijner beschikking stelde. Het in Rabīʿ I 1177 voltooide afschrift bevat *al-Baḥr al-zakhkhār* van al-Mahdī li-dīn Allāh Aḥm. b. Yaḥyā b. al-Murtaḍā (gest. 840) van af *Kit. al-milal wal-niḥal*, met marginale commentaren; *Kit. al-ǵawāhir wal-durar* is een onderdeel van dit werk. Vgl. Brockelmann, *o. c.*, II 187; Griffini, *I manoscr. sudarabici di Milano*, N°. 45 (*RSO.*, II 146 sgg.).

al-Ifāda = Leiden 1974, *Cat. Cod. Arab.*, II 63: *Kit. al-ifāda fī taʾrīkh al-aʾimma al-sāda* van al-Nāṭiq bil-Ḥaqq Yaḥyā b. al-Ḥus. b. Hārūn (geb. 340, gest. 424, *Yawāqīt al-Siyar*, f. 164*a*, *b*). Vgl. Brockelmann, *o. c.*, I 402; Strothmann, *o. c.*, in *Der Islam*, I 358 ff., II 64 f. — Een voorname bron voor dit werk was de *Kit. al-maṣābīḥ* van Abu 'l-ʿAbbās al-Ḥasanī (vgl. bl. 48 n., 308).

al-ʿIqd al-ṯamīn = Br. Mus. Or. 3976, Rieu, *o. c.*, N°. 210 I: *al-ʿIqd al-ṯamīn fī tabyīn aḥkām al-aʾimma al-hādīn* van al-Manṣūr billāh ʿAbd Allāh Ḥamza (geb. 561, gest. 614). Vgl. Brockelmann, *o. c.*, I 403 f. Ook aanwezig in München 141, Gratzl, *o. c.*, 199.

al-Kifāya = Leiden 302, *Cat. Cod. Arab.*, II 76 sq.: *Taʾrīkh al-kifāya wal-iʿlām fī-man waliya 'l-Yaman wa-sakanahā min al-islām* van ʿAlī b. al-Ḥas. b. Wahhās al-Khazraǵī (gest. 812). Vgl. Brockelmann, *o. c.*, II 184; Kay, *Yaman*, XVII

al-Laḥǵī = Berl. 9664: een geschrift, waarin *šaiʾ min akhbār al-Zaidiyya bil-Yaman min al-afāḍil min Āl rasūl Allāh .... wa-šīʿatihim min baʿd al-Hādī* enz., een fragment van een werk van Muslim b. Muḥ. b. Ǵaʿfar al-Laḥǵī, die volgens Yāqūt, IV 352, omstreeks 530 leefde en ook een *Kit. al-utrunǵa fī šuʿarāʾ al-Yaman* schreef. Over de bron, die al-Laḥǵī in het eerstgenoemde werk gebruikte, zie bl. 303 ben. Vgl. Strothmann, *o. c.*, in *Der Islam*, I 363 f.

Maǵmūʿ, I = Br. Mus. Or. 3798, Rieu, *o. c.*, N°. 206: *Maǵmūʿ min kutub al-imām al-Hādī ila 'l-Ḥaqq Yaḥyā b. al-Ḥus.* enz.

*Magmū*ᶜ, II = München cod. ar. 43, Gratzl, *o. c.*, 199: *al-Ǵuz*ʾ *al-ṯānī min Magmū*ᶜ *al-Hadī ila 'l-Ḥaqq Yaḥyā b. al-Ḥus.* enz. Over den inhoud en stukken, die ook in den zooeven genoemden bundel van het Br. Mus. voorkomen, zie bl. 267—271, 275, 276, 277. F. 105*a*, *12* sqq., geeft een bericht over al-Hādī's komst in Yemen in 284, na de *basmala* ingeleid met *qāla Abū Ǵa*ᶜ*far Muḥ. b. Sul. al-Kūfī*, dat grootendeels letterlijk overeenkomt met *Sīra*, f. 11*a* infra—12*a* supra, maar daar op naam staat van Muḥ. b. ᶜUbaid Allāh. — De bl. 267 n. 3 vermelde aanteekening op het titelblad is van de hand van Ibr. b. Muḥ. b. ᶜAbd Allāh b. al-Hādī enz., wellicht Ṣārim al-Dīn, vgl. Brockelmann, *o. c.*, II 188 N°. 11.

Makḥūl b. al-Mufaḍḍal (var. al-Faḍl) al-Nasafī = *Cat. Codd. Mss. Orient. Bibl. Bodleianae*, I, codd. mss. arab. N°. CXXXII (p. 64*a*): *Kit. al-radd* ᶜ*alā ahl al-bida*ᶜ *wal-ahwā*ʾ *al-ḍālla al-muḍilla.* De schrijver, wiens *kunya* Abū Muṭīᶜ was, stierf in 318 (Ḥāǵǵī Khalīfa, ed. Flügel, V 346; P. Casanova, *o. c.*, *J. A.*, 10ᵉ sér., XIX 419 N.). *Bāb al-Zaidiyya* f. 58*b*—59*b*.

Niḥal anon. = Leiden 145, *Cat. Cod. Orient.*, II 188. De schrijver, die omstreeks het midden der 8ste eeuw in Yemen leefde, is onbekend evenals de titel.

al-Nuwairī I = Leiden 2 *k* II } *Cat. Cod. Arab.*, I 17: *Nihāyat al-arab*
al-Nuwairī II = Leiden 2 *l* } *fī funūn al-adab* van al-Nuwairī (gest. 733). Vgl. Brockelmann, *o. c.*, II 139 f.

Par. 5982 = Bibl. Nat., Blochet, *o. c.*, N°. 5982. Volgens het titelblad (f. 1*a*) bevat dit hs. *al-ǵuz*ʾ *al-rābi*ᶜ *min ta*ʾ*rīkh Muslim al-Laḥǵī.* De juistheid dezer mededeeling moet betwist worden. De auteur duidt zichzelf anoniem aan met *qāla muṣannif al-kitāb* (f. 78*b*, 81*a* supra, 217*b*, *18*, 221*b*, 242*b*, *1*) en noemt 627 als het jaar, waarin hij schreef (f. 24*b*, *10*: *qāla muṣannif al-kitāb wa-naḥnu 'l-yawm fī sana 627*; f. 253*b*: *wa-fī sana 627 wa-hiya sanatunā hāḏihi*). Dit jaartal past dus allerminst bij den hier boven van Muslim al-Laḥǵī opgegeven tijd. Het gedeelte, waarin al-Laḥǵī's naam voorkomt, f. 201*b*, *3*—217*b*, *18*, geeft den sterk verkorten tekst van f. 41*b*—59*b* van het hiervoor genoemde werk van dezen schrijver.

Sibṭ Ibn al-Ǵawzī, *Taḏkirat al-khawāṣṣ* (*min al-umma bi-ḏikr khaṣā*ʾ*iṣ al-a*ʾ*imma*) = Leiden 915, *Cat. Cod. Arab.*, II 55 sq. Vgl. Brockelmann, *o. c.*, I 347.

al-Simṭ al-ḥāwī = Br. Mus. Or. 3898, Rieu, *o. c.*, N°. 1223 V: *al-Simṭ al-ḥāwī al-muttasi*ᶜ *maǵāluhu lil-rāwī* van Ism. b. al-Ḥus. Ǵaᶜmān (gest. 1256).

*Simṭ al-la*ʾ*āl* = Leiden 1970, *Cat. Cod. Arab.*, II 66 sq.: *Simṭ al-la*ʾ*āl fī šu*ᶜ*arā*ʾ *al-Āl* van Ism. b. Muḥ. b. al-Ḥas. b. al-Qāsim (gest. 1078 of 1079). Vgl. Brockelmann, *o. c.*, II 402.

Sīra = Br. Mus. Or. 3901, Rieu, *o. c.*, N°. 531: *Sīrat al-Hādī.* De samensteller van dit biographisch werk was ᶜAlī b. Muḥ. b. ᶜUbaid Allāh al-ᶜAbbāsī al-ᶜAlawī. Hij trok in Ḏu 'l-Ḥiǵǵa 285 uit Medīna naar Yemen

en stond daar, aanvankelijk onder leiding van zijn vader, in dienst van al-Hādī (z. Register). Hij maakte voor zijn werk gebruik van opteekeningen van Muḥ. b. Sul. al-Kūfī, van mededeelingen van zijn vader en Muḥ. b. Saʿīd al-Yarsumī (z. over hen het Reg.) en van zijn eigen ervaringen. Het werk, zooals het hs. het biedt, heeft bij alle uitvoerigheid een fragmentarisch karakter. F. 2*b*—3*b*, na de *basmala* beginnend met ولاية الهادى الى الحقّ ..| وكان الهادى الى الحق ... قد استدعِىَ من الرسّ الخ geeft een overzicht over al-Hādī's betrekking tot Abu 'l-ʿAtāhiya, zijn komst in Ṣanʿāʾ en het verzet der Āl Yaʿfur en Āl Ṭarīf (vgl. bl. 190—199). Dan gaat de tekst f. 3*b* (midden) met |وقد وجدنا محمّد بن سليمان الكوفى رحمه قد شرح من اخبار الهادى ... وسيرته وحروبه ما قد اثبتنا شرحه وهو بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذى هدى الاوهام الى معرفته الخ abrupt over tot een aan Muḥ. b. Sul. al-Kūfī ontleende uiteenzetting (vgl. bl. 117 n. 3), die ten slotte uitloopt in berichten omtrent al-Hādī. F. 133*b*, *9*, heeft als onderschrift: ثمّ ذلك والحمد لله وصلواته على محمّد وآله وسلام آمين —. F. 134*a* maakt een nieuw begin met: بسم الله الرحمن الرحيم ومما كان من اخبار الهادى الى الحقّ .... سنة اربع وتسعين ومائتين F. 156*b*, *1*, sluit met *ḥamdala* en *taṣliya*. Dit gedeelte is, gelet op de eulogieën na de vermelding van al-Hādī (bijv. 136*a*, *6*, *8*: *al-imām aʿazzahu 'llāh*; f. 136*b*, *4*, *6*: *al-Hādī ayyadahu 'llāh*; 140*a*, *18*, 140*b*, *3*: *al-Hādī aʿazzahu 'llāh*), blijkbaar tijdens diens leven opgesteld. Het betreft gebeurtenissen, waarbij de samensteller en zijn vader nauw betrokken waren (vgl. bl. 180 vv.) en is misschien ontleend aan een soort van dagboek. F. 156*b*, *2*, opent een bericht beginnende met روى اصحاب الهادى الى الحقّ عمّ ان آخر حروبه [verbeterd uit خروجه] كان بوادى نجران — dat met het opschrift: رواية عن الهادى الى الحقّ يحيى .... بسم الله الرحمن الرحيم ook voorkomt in *Maǵmūʿ*, I f. 77*b*, *18*—78*b*, *23*; daaruit kan meteen een stuk, dat *Sīra*, f. 156*b*, *17*, na موسى is weggevallen, nl. f. 78*a*, *10*—ult., aangevuld worden. Op dit stuk volgt een relaas over al-Hādī's verkeer met zijn onderdanen, overgeleverd door Muḥ. b. Saʿīd, f. 157*a*, *19*—158*a*, *16* (begin: وحدّث محمّد بن سعيد قال لما نزل الهادى) = *Maǵmūʿ*, I f. 78*b* infra—80*a* (begin: وحدّثنا محمّد بن سعيد اليرسى رحمه الخ). Aanvangend met: ومن غير الرواية قال لما راح ابو القاسم أعزّه الله الى ابيه الهادى الى الحقّ عليهما السلام الى صعدة الخ begint f. 158*a*, *17*, een gedeelte, dat zakelijk aansluit bij het verhaal van den terugkeer van Abu 'l-Qāsim Muḥ. uit zijn gevangenschap f. 108*b* (vgl. bl. 212 v.); uit de eulogie zou men kunnen besluiten, dat het ten deele tijdens het leven van Abu 'l-Qāsim, dus voor 310, opgesteld is; evenwel worden f. 165*a* sqq. zijn dood en

latere gebeurtenissen vermeld. De *Sīra* van al-Hādī eindigt feitelijk f. 162*a* met de mededeeling van zijn overlijden. Lacunen in het hs., behalve de reeds genoemde, zijn aangeduid bl. 154 n. 6 en 214 n. 7. — Het hs. der *Sīra*, dat in Milaan Ambros. E 57 blijkt aanwezig te zijn (Griffini, *Lista dei manoscr. arabi* etc. *R S O.*, IV 1038), kon slechts voor een klein gedeelte geraadpleegd worden (vgl. bl. 294).

al-Šāfī = Berl. 10281: *Kitāb al-šāfī* van al-Manṣūr billāh ᶜAbd Allāh b. Ḥamza, geschreven in 609. Over de verhouding van dit werk tot de *Kit. al-ᶜUmda* van den Imāmiet Yaḥyā b. al-Ḥas. ... b. al-Biṭrīq al-Ḥillī zie bl. 15 n. 1.

al-Targuman = Br. Mus. Add. 18513, *Cat. Cod. Orient. Mus. Br.*, p. 415 N°. DCCCCVII: *al-Targumān al-mufattiḥ li-ṯamarāt kamāʾim al-bustān* van Badr al-Dīn Muḥ. b. Yaḥyā b. Aḥm. (omstreeks 950). Vgl. Brockelmann, *o. c.*, II 186 N°. 5.

Ṭirāz = Leiden 304, *Cat. Cod. Arab.*, II 113 sqq.: *Ṭirāz aᶜlām al-zaman fī ṭabaqāt aᶜyān al-Yaman* van ᶜAlī b. al-Ḥas. b. Wahhās al-Khazragī. Vgl. Brockelmann, *o. c.*, II 184 f.; Kay, *Yaman*, XVI.

al-ᶜUbaidallī = Leiden 686, *Cat. Cod. Arab.*, II 62 sq.: *Tahḏīb al-ansāb wa-nihāyat al-aᶜqāb* van Abu 'l-Ḥas. Muḥ. b. Abī Ǵaᶜfar Muḥ. b. ᶜAlī .... b. ᶜUbaid Allāh al-Aᶜraǵ (4de eeuw).

Yawāqīt al-Siyar = Br. Mus. Or. 3771, Rieu, *o. c.*, N°. 420: *Kit. yawāqīt al-siyar fī šarḥ Kit. al-gawāhir wal-durar* van al-Mahdī li-dīn Allāh Aḥm. b. Yaḥyā b. al-Murtaḍā, een onderdeel van zijn commentaar op zijn *al-Baḥr al-zakhkhār*. Vgl. Strothmann, *o. c.*, in *Der Islam*, I 362.

Eenige andere hss. zijn ter plaatse voldoende aangeduid; vgl. bl. 48 n., 71 n. 3, 201 n. 8, 290, 310.

AFKORTINGEN.

Abu 'l-Maḥāsin = Ibn Taġrībardī, *al-Nuǵūm al-zāhira*, ed. Juynboll, Leiden 1855—61.

Aġ. = *Kit. al-aġānī*, ed. Cairo 1285.

al-Baġdādī z. *Farq.*

B G A. = *Bibl. Geographorum Arabicorum*, ed. de Goeje, Leiden 1870—1906.

Brockelmann, *G. A. L.* = *Gesch. der arab. Litteratur*, Weimar 1898—99.

Bukh. = al-Bukhārī, *Ṣaḥīḥ*, ed. Krehl—Juynboll, Leiden 1862—1908.

al-Ḏahabī, *Mīzān* = ed. Lucknow 1301.

Farq = ᶜAbd al-Qāhir b. Ṭāhir al-Baġdādī, *Kit. al-farq baina 'l-firaq*, ed. Muḥ. Badr, Cairo 1328.

Fihr. = *Kit. al-Fihrist*, Leipzig 1871—72.

Fragm. = *Fragmenta Historicorum Arabicorum*, ed. de Goeje—de Jong, Leiden 1869—71.

Friedlaender, *The Heterodoxies* = *The Heterodoxies of the Shiites according to Ibn Ḥazm* (ook in *Journ. of the Amer. Orient. Soc.*, XXVIII en XXIX), New Haven 1909.

Ǵaz. = al-Hamdānī, *Kit. ṣifa ǵazīrat al-ᶜArab*, ed. D. H. Müller, Leiden 1884—91.

Goldziher, *M. S.* = *Muhammedanische Studien*, Halle a. S. 1889—90; *Vorles.* = *Vorlesungen über den Islam*, Heidelberg 1910.

I. A. = Ibn al-Aṯīr, *al-Kāmil*, ed. Tornberg, 1867—74.

I. al-Biṭrīq z. bl. 15.

I. Ḥazm = Ibn Ḥazm, *Kit. al-faṣl fil-milal wal-ahwā' wal-niḥal*, Cairo 1307—21.

I. Qut. = Ibn Qutaiba.

I. S. = Ibn Saᶜd, *Kit. al-Ṭabaqāt*, ed. Sachau e. a., Leiden 1904—19.

J. A. = *Journal Asiatique.*

JRAS. = *Journal of the Royal Asiatic Society.*

al-Kāmil = al-Mubarrad, *al-Kāmil*, ed. Wright, Leipzig 1864—92.

al-Kaššī = Abū ᶜAmr Muḥ. b. ᶜUmar al-Kaššī, *Kit. maᶜrifat akhbār al-riǵāl* Bombay 1317.

Kay, *Yaman* = H. C. Kay, *Yaman, its early mediaeval history by Najm addin ʿOmārah al-Ḥakami* etc., London 1882.

Maq. = Abu 'l-Farağ al-Iṣbahānī, *Kit. maqātil al-Ṭālibiyyīn*, voor de helft gedrukt op den rand van *Kit. al-muntahhab fi 'l-marāṯī wal-khuṭab* van Fakhr al-Dīn Aḥm. b. ʿAlī ... al-Nağafī, Bombay 1311. De schrijver was volgens al-Ṭūsī, N°. 867, Zaidiet.

al-Maqrīzī, *al-Khiṭaṭ* = ed. Būlāq 1270

Mas. = al-Masʿūdī, *Murūğ al-ḏahab*, ed. Barbier de Meynard et Pavet de Courteille, Paris 1861—77.

MVAG. = *Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft*

al-Nağāšī = Abu 'l-ʿAbbās Aḥm. b. ʿAlī b. al-ʿAbbās al-Nağāšī, *Kit. al-riğāl*, Bombay 1317. De schrijver noemt zichzelf in zijn werk (p. 74) Aḥm. b. al-ʿAbbās al-Nağāšī. Volgens een opgave van Sprenger (ed. van al-Ṭūsī, Preface, 1) leefde hij van 372—450.

Naśwān, ed. ʿAẓīmuddīn = *Die auf Südarabien bezüglichen Angaben Naśwān's im Šams al-ʿUlūm*, herausgeg. von ʿAẓīmuddīn Aḥmad, Gibb Mem. XXIV, Leiden—London 1916.

Pet. Mitt. = *Mittheilungen aus Justus Perthes' geographischer Anstalt ....* von A. Petermann.

al-Riyāḍ al-naḍira, van Muḥibb al-Dīn al-Ṭabarī, Cairo 1327.

RSO. = *Rivista degli Studi orientali.*

al-Samʿānī = *Kit. al-ansāb*, Gibb Mem. XX, Leiden—London 1912.

Strothmann, *Das Staatsrecht* = R. Strothmann, *Das Staatsrecht der Zaiditen.* (*Studien z. Gesch. u. Kultur des islamischen Orients*, Beihefte zu der Zeitschr. „*Der Islam*", 1. Heft), Strassburg 1912.

Śahr. = al-Śahrastānī, ed. Cureton, London 1842.

SBWA. of *SBAk.Wien* = *Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Wien.

Ṣiḥāḥ al-akhbār = ʿAbd Allāh b. Muḥ. b. ʿAbd Allāh al-Rifāʿī al-Makhzūmī, *Kit. ṣiḥāḥ al-akhbār fī nasab al-sāda al-akhyār*, Bombay 1306.

Tabellen = Wüstenfeld, *Vergleichungs-Tabellen der muhamm. u. christl. Zeitrechnung*, Leipzig 1854.

Ṭab. = al-Ṭabarī, ed. de Goeje e. a., Leiden 1881—1901.

al-Ṭūsī = *Fihris al-Ṭūsī*, ed. Sprenger, Bibl. Ind. N°. 91, Calcutta 1854.

ʿUmdat al-Ṭālib = Aḥm. b. ʿAlī b. al-Ḥus. b. Muhannā ... al-Dāʾūdī al-Ḥasanī, *Kit. ʿumdat al-ṭālib fi ansāb Āl Abī Ṭālib*, Bombay 1318.

Van Vloten, *Rech.* = *Recherches sur la Domination arabe, le Chiitisme et les Croyances messianiques* etc. in *Verhand. der Kon. Ak. van Wetensch. te Amsterdam*, afd. Letterkunde, Dl. I N°. 3, Amsterdam 1894.

Wellhausen, *Oppos.* = *Die religiös-politischen Oppositionsparteien im alten Islam, Abhandl. der Kgl. Gesellsch. der Wiss. zu Göttingen*, philol.-hist. Kl., n. F. Bd. V N°. 2, Berlin 1901.

WZKM. = *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes.*
Yaᶜq. = Ibn Wāḍiḥ al-Yaᶜqūbī, ed. Houtsma, Leiden 1883.
Yāqūt = *al-Muᶜǵam*, ed. Wüstenfeld, Leipzig 1866—70.
ZDMG. = *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft.*

Afgekorte namen in de noten en in het register:

Aḥm. = Aḥmed, al-Ḥas. = al-Ḥasan, Ibr. = Ibrāhīm, Ism. = Ismāᶜīl, Muḥ. = Muḥammed, Sul. = Sulaimān. In duidelijk verband zijn namen somtijds ook met de beginletter aangeduid.

Verder is A. = Abū, B. = Banū, Ǵ. = Ǵabal, I. = Ibn, *K.* (*Kit.*) = *Kitāb*, W. = Wādī, b. = ibn, bt. = bint; bl. is als afkorting van bladzijde bedoeld.

Betreffende de transscriptie zij opgemerkt:

ث = ṯ, ج = ǵ, ح = ḥ, خ = kh, ذ = ḏ, ش = ś,

ص = ṣ, ض = ḍ, ط = ṭ, ظ = ẓ, ق = q, ى = y

Alif maqṣūra is met ā, *alif mamdūda* met āʾ weergegeven; de *hamza* aan het begin van een woord is niet aangeduid.

Werken, waarvan Europeesche en Oostersche uitgaven voorhanden zijn, zijn bij voorkeur naar de eerste aangehaald.

Cursieve cijfers duiden regels van bladzijden aan.

INLEIDING.

De dood van den Profeet stelde de eenheid zijner gemeente en daarmee het bestand van zijn levenswerk voor een zware proef. De openbaring gaf geen antwoord op de vraag, hoe na den dood van haar orgaan over de opperste leiding zou beslist worden of wien zij zou toekomen, eene leemte, die vaak op bedenkelijke wijze de eendracht der Muslims zou verstoren.

De rivaliteit tusschen de Muhāǧirūn en de Anṣār en tusschen de laatsten onderling, onder het onmiddellijk gezag van den Profeet verdoofd, laaide met kracht op na zijn overlijden. Met elkaar strijdige aspiraties verdeelden ook de Muhāǧirūn. Nog lag het lijk van den Gezant Gods onbegraven in zijn woning en was men ternauwernood zich bewust geworden te staan voor de werkelijkheid van zijn verscheiden, of het dreigde onder het afdak der Banū Sāʿida tot stormachtige tooneelen te komen over de keuze van een leider. De naijver tusschen Khazraǧ en Aws verlamde de kracht van een streven der Anṣār naar de hegemonie. Voor de doorzettingskracht en het persoonlijk overwicht van Abū Bakr en het energiek optreden van ʿUmar, ondersteund door de houding der Aws binnen en der Aslam buiten de vergadering, verstomden de aanspraken der Khazraǧ. In de rumoerige bijeenkomst werd de huldiging van Abū Bakr doorgedreven. Daarmee was het gevaar voor splijting in den jongen theocratischen staat bezworen. Volgens Lammens had Abū Bakr tevens het doel van eene lang gekoesterde eerzucht en van een welbewust streven bereikt.

Ofschoon de overlevering uit tendentieuze oogmerken en vrome bedoelingen (idealiseering der oudste gemeente) vertroebeld is, blijkt toch duidelijk, dat niet allen instemden

met de gevallen beslissing. Waren eenerzijds de Khazraǵ overrompeld, aan den anderen kant was zij doorgezet zonder medeweten of medewerking van de meeste Muhāǵirūn, daaronder de den Profeet het naast bestaanden, de Banū Hāśim. De wijze, waarop deze laatsten den Profeet steelsgewijze in het nachtelijk uur, tegen plaatselijk gebruik in, begroeven in het vertrek, waar hij gestorven was [1]), zonder dat zijne getrouwste gezellen daarbij tegenwoordig waren, wijst er op, dat zij met den gang van zaken maar matig waren ingenomen. ᶜAlī was in zijn verwachtingen, gebouwd op zijn dubbele verwantschap met den Profeet en op het aanzien, dat hij daardoor genoot, teleurgesteld. Hij weigerde aanvankelijk — en verscheidene anderen met hem — Abū Bakr als opvolger van Muḥammed te erkennen [2]). De wanverhouding werd nog verscherpt, doordat Abū Bakr weigerde te voldoen aan Fāṭima's verzoek om haar in het bezit te stellen van hetgeen zij of meer nog haar echtgenoot als haar vaderlijk erfdeel beschouwde, vooral de oase Fadak, over welker opbrengsten Muḥammed naar eigen goedvinden zoo had beschikt, dat zij in het bijzonder de Banū Hāśim waren ten goede gekomen [3]). Er was zoo in de oudste gemeente een groep, die zich wegens niet bevredigde eer- en hebzucht van sommigen hunner verongelijkt achtte [4]). Deze Śīᶜa in nuce was er niet op uit om

1) Een ḥadīṯ moest deze handelwijze rechtvaardigen, vgl. I. S., II II 71, *6—22*; I. Hiś., 1019 paen.

2) Vgl. Caetani, *Annali dell' Islam*, a. 11 §§ 36—60; *Studi di storia orient.*, III, C. XII; Lammens, *Le „Triumvirat" Abou Bekr*, *ᶜOmar*, *Abou Obaida*, *MFOB.*, IV 113 svv.; id., *Le Califat de Yazîd Ier*, *ib.*, 287 svv. De orthodoxe traditie tracht de ware reden van ᶜAlī's halsstarrigheid te verbloemen, I. S., II II 101, *16* sqq. — De Zaidietische kritiek op het *iǵmāᶜ*-argument ten gunste van Abū Bakr's imāmaat laat niet na deze oneenigheden in een schel licht te zetten. Vgl. al-Hādī's verhandeling *fī taṯbīt al-imāma*, welker inhoud in het laatste hoofdstuk zal weergegeven worden. Hij beroept zich o. a. op een verklaring van ᶜUmar, die van den kansel zou gezegd hebben, dat de *baiᶜa* van A. B. een staatsgreep geweest was (فلتة وقا الله شرّها فمن عاد الى مثلها فاقتلوه; vgl. Yaᶜq., II 181, *16*; I. Hiś., 1013, *12* sqq.; Lammens, *o. c.*, 142 N. 6).

3) I. S., II II 85 sq.; *Annali*, a. 11 §§ 51—53, 202—208. Over de strekking van den ḥadīṯ, dien men A. Bakr in den mond legde vgl. Goldziher, *M. S.*, II 102 ff.; het schijnt mij echter toe, dat hij reeds vroeger opgekomen is dan daar aangenomen wordt (zie bl. 17).

4) Vgl. Snouck Hurgronje, *Mekka*, I 32.

tweespalt in de gemeente te verwekken en haar leiders moeilijkheden te bezorgen; daarvoor was zij zeker ook te zwak. Alleen maar, haar grieven zouden, opgeblazen en in tendentieus licht gesteld en gesteund door tradities, later nog vaak de rust en de eendracht verbreken.

Gedurende eenige maanden hield ᶜAlī zich mokkend terug; na den dood van Fāṭima verzoende hij zich noode met Abū Bakr, vooral gedreven, naar het heet, daardoor, dat hij de achting voor zijn persoon zag verminderen[1]).

Onder de regeering van Abū Bakr en ᶜUmar treedt ᶜAlī weinig naar voren. Het weinige, dat van hem medegedeeld wordt, blijkt niet zonder bedenking te zijn. In Saif's [2]) bericht over de afvallige stammen, die Medīna bedreigden, draagt Abū Bakr de bewaking van de toegangen [3]) tot de stad op aan ᶜAlī, al-Zubair, Ṭalḥa en ᶜAbd Allāh b. Masᶜūd, van wie de eerste drie hem nog maar pas de huldiging geweigerd hadden [4]). Ook de verhouding van ᶜAlī tot ᶜUmar tracht de traditie, zooals Saif die geeft, anders voor te stellen dan zij tusschen deze twee mannen van zoo uiteenloopend karakter naar alle waarschijnlijkheid was. Zoo vindt men ᶜAlī als ᶜUmar's plaatsvervanger over Medīna [5]); hij behoort met Ṭalḥa, al-Zubair e. a. tot de personen, die door ᶜUmar geregeld geraadpleegd worden [6]), en zijn raad wordt op prijs gesteld en gevolgd [7]). Hij bespreekt met Ṭalḥa en al-Zubair het plan om ᶜUmar's inkomsten te vermeerderen en prijst hem bij gelegenheid om zijn ingetogenheid [8]). ᶜAlī stelt den khalief voor zichzelf boven aan te plaatsen op den dīwān; ᶜUmar geeft echter den voorrang aan al-ᶜAbbās; volgens al-Yaᶜqūbī natuurlijk aan ᶜAlī en zijn beide

---

1) Ṭab., I 1825 infra sqq. vgl. *Annali*, a. 11, § 208; het bericht is niet zonder tendentieuze trekken vgl. bl. 2 noot 3.

2) Over de onbetrouwbaarheid van Saif vgl. Wellhausen, *Proleg.*, 3ff.

3) *Anqāb*; *Annali* minder juist: „opere di difesa".

4) Ṭab., I 1874; *Annali*, a. 11 § 119 cf. § 37 N. 3, § 112 sgg.; § 115 (Ḥubaiš): ᶜAlī naast ᶜUmar in den raad van A. Bakr.

5) Ṭab., I 2212—4, 2401g, 2404, 2532 (Yaᶜq., II 167, *13* ᶜUṯmān).

6) Ṭab., I 2213, *14*, 2415 infra, 2417 sq., 2453 sq., 2480 (al-Wāqidī), 2510, *9*, 2610 sq., 2613, *2* sqq.

7) Ṭab., I 2454, *2*, 2480 (vgl. Yaᶜq., II, 166), 2510, *10*, 2613 infra; over de hooge waardeering van ᶜUmar voor ᶜAlī's oordeel vgl. I. S., II II 102 passim.

8) Ṭab., I 2416, *6* sqq., 2450, *6*.

zonen [1]). Telkens blijkt de bedoeling voor te zitten om een hooge waardeering van ᶜUmar voor ᶜAlī te doen uitkomen en de beide Gezellen in eendracht met elkaar verkeerend voor te stellen. De Śīᶜietische traditie liet zelfs ᶜUmar ᶜAlī het waardigst vinden om hem op te volgen [2]). Waar ᶜAlī tegen ᶜUmar Kūfa (ᶜIrāq) en Khurāsān looft, zijn al zeer duidelijk latere verhoudingen weerspiegeld [3]).

Mogelijk heeft echter ᶜUmar uit politieke overwegingen ᶜAlī als een der voornaamste Gezellen niet geheel terzijde geschoven en had ook zijn huwelijk (Ḏu l-Qaᶜda 17) met Umm Kulṯūm, de dochter van ᶜAlī en Fāṭima [4]), dat zeker hunne verhouding wijzigde, daarin zijn grond.

Dat ᶜAlī zijne aanspraken op de bewindvoering niet had prijsgegeven, bleek duidelijk, toen hij als lid van het kiescollege mede den opvolger van ᶜUmar had aan te wijzen. In deze vergadering kwam het eerzuchtig streven van de meeste harer leden tot scherpe uiting. De beide schoonzonen van den Profeet met hun aanhang stonden ten slotte tegenover elkander. ᶜAlī en de Banū Hāśim werden opnieuw overstemd; na veel intrigue kreeg door de bemoeiingen van ᶜAbd al-Raḥmān b. ᶜAwf de keus van ᶜUṯmān haar beslag [5]).

Met ᶜUṯmān kwamen feitelijk reeds de Umayyaden aan het roer. Al spoedig bleek, dat hij zich liet beheerschen door zijn familie, wier leden in invloedrijke en winstgevende posten gezet werden. Ontevredenheid over de bestemming der staatsinkomsten, die onder het krachtig be-

---

1) Ṭab., I 2412, *6* sqq.; Yaᶜq., II 175, *7* sq. cf. ult.

2) Yaᶜq., II 181 infra sqq.

3) Ṭab., I 2514, 2684.

4) I. S., VIII 339 sq.; Yaᶜq., II 171; Ṭab., I 2529, 2733 sq. (al-Madāʾinī), volgens welk bericht, dat in de *Annali dell' Islam* onbesproken blijft, U. Kulṯum bt. A. Bakr den khalief om zijn ruw karakter had afgewezen. — Het aangegeven motief voor een huwelijk met een bloedverwante van den Profeet (Yaᶜq., *l. c.*, vgl. Ṭab., I 2734, *14*) kan berusten op religieuze inkleeding van politieke oogmerken. ᶜAlī kan er ook zijn bedoelingen mee gehad hebben; zijn dochter kreeg bovendien een aanzienlijke huwelijksgift. „Erotismo senile" verklaart deze verbintenis m. i. niet voldoende, vgl. *Annali*, a. 17, §§ 194—196; Lammens, *Ét. sur le règne du calife omaiyade Moᶜâwia Ier*, *MFOB.*, III 171—2, 182.

5) Ṭab., I 2776 sqq.

wind van ᶜUmar latent gebleven was, en misnoegen der vromen over de opkomende verwereldlijking kwamen zijn tegenstanders te stade. Men achtte de eischen van Qurʾān en Sunna te kort gedaan. Er werd stemming gemaakt tegen den khalief in de provinciën zoowel als in Medīna, vooral in de kringen der oudste Gezellen. ᶜAlī, Ṭalḥa en al-Zubair moedigden de ontevredenen aan, in de hoop eenmaal hun eerzucht bevredigd te zien. De beweging in Kūfa en Egypte werd geleid door personen, die ᶜAlī waren toegedaan. De rebellie of, zooals ᶜUṯmān's tegenstanders het noemden, de *ǵihād* brak uit in 34. ᶜUṯmān, die geen steun had in Medīna, trachtte tevergeefs de ontevredenheid te bezweren. Het kwam tot een belegering van zijn woning, die eindigde met zijn vermoording (Ḏu l-Ḥiǵǵa 35). Hiermee was in de eenheid der gemeente een breuk geslagen, die moeilijk te heelen zou blijken [1]).

ᶜAlī, nu de meest aangewezen persoon onder de Gezellen, zag eindelijk zijn wenschen verwerkelijkt. Hij had de sympathie der meeste Anṣār en werd gehuldigd met den steun der revolutionnairen, nadat hij reeds gedurende de belegering van ᶜUṯmān's dār gedaan had wat des imāms was. Met het khalifaat aanvaardde hij ook de schuld van deze omwenteling. Zijn teleurgestelde mededingers, medewerkers tevens aan den val van ᶜUṯmān, weken uit en trachtten hunne medeplichtigheid uit te wisschen door in bondgenootschap met ᶜĀʾiśa, aartsvijandin van ᶜAlī, op te treden als wrekers van den gevallene. Hun steunpunt was Baṣra. ᶜAlī begaf zich naar Kūfa, dat voor hem bewerkt was. Met de Kūfiërs won hij den Kameelslag (Ǵumādā II 36), die hem voor goed van deze tegenstanders bevrijdde. Baṣra erkende nu ook ᶜAlī en overig ᶜIrāq volgde. ᶜAlī nam residentie in Kūfa, Medīna hield op hoofdstad te zijn.

Een geduchter tegenstander bleef nog over. Wraak voor ᶜUṯmān was voor Muᶜāwiya een welkome aanleiding om te trachten de in Arabië verloren macht der Banū Umayya in Syrië te behouden en te versterken. Hij kon op de Syriërs rekenen. List bewaarde hem voor een waarschijnlijke nederlaag te Ṣiffīn (Ṣafar 37); de indirecte werking daarvan,

---

1) Wellhausen, *Proleg.*, § 14; *Das arab. Reich*, 25ff.

scheuring in ᶜAlī's gelederen (afscheiding der Ḥarūriyya), was hem niet minder voordeelig. ᶜAlī achtte zich door de schijnvertooning, die scheidsgerecht heette, niet gebonden. Voor opnieuw tegen de Syriërs te trekken, zag hij zich genoodzaakt, eerst met de Khāriǵieten af te rekenen. En daarna waren weer de Kūfiërs niet bereid hem te volgen. Zij waren ᶜAlī welgezind, maar zeer wispelturig en erop gesteld, dat met hun wenschen rekening werd gehouden. Daarbij was ᶜAlī's persoonlijkheid niet krachtig genoeg om hen te beheerschen. Muᶜāwiya veroverde intusschen Egypte en bestookte ᶜIrāq. Toen hij zich te Jerusalem had laten huldigen, ging men zich ten strijde rusten. Voordat de wapenen beslisten, werd ᶜAlī in de moskee van Kūfa door een Khāriǵiet doodelijk verwond (Ramaḍān 40) [1].

ᶜAlī's zoon al-Ḥasan, die na zijn dood de huldiging ontving, miste energie en lust om voor de heerschappij te strijden, ofschoon de Kūfiërs nu klaar stonden. Voor grof geld liet hij zich afkoopen [2], iets wat hem later als verdienste zou aangerekend worden [3].

---

1) Wellhausen, *Das arab. Reich*, 35ff., 47—66; Lammens, *MFOB.*, II 1—39. — De verschillende tegenstanders van ᶜAlī kregen mettertijd bepaalde benamingen, onder welke de Śīᶜietische en ten deele ook de Sunnietische overlevering hen ook door den Profeet laat veroordeelen. Zoo heet ᶜAlī (Yaᶜq., II 225, *16*; *al-Riyāḍ al-naḍira*, II 240 supra) de bevechter van de *nākiṯūn*, *qāsiṭūn* en *māriqūn*; volgens *al-ᶜIqd al-ṯamīn*, f. 7*a* infra sq., zijn de tegenstanders in den Kameelslag de *nākiṯūn*, misschien omdat hun bestrijding met Qur. IX 12, gerechtvaardigd werd, daar volgens sommige berichten Ṭalḥa en al-Zubair ᶜAlī gehuldigd hadden (vgl. Wellhausen, *Proleg.*, 136; *al-Kāmil*, 184, *16*). Muᶜāwiya c. s. kregen het epitheton *qāsiṭūn*, waarschijnlijk in aansluiting aan Qur. LXXII 14, 15. *Nākiṯūn* en *qāsiṭūn* komen reeds voor in een vers van al-Sayyid al-Ḥimyarī, *Aǵ.*, VII 21, *25* (fragmentarisch en daardoor onverstaanbaar). De Khawāriǵ werden reeds vroeg, evenals ook hier, met *māriqūn* (*māriq* komt ook in algemeener beteekenis voor, vgl. Ṭab., *Gloss.* s. v.; van ᶜUmar, *Aǵ.*, VII 13, *6*, in een vers van al-S. al-Ḥ., vgl. Goldziher, *Spottnamen der ersten Chalifen*, *WZKM.*, XV 334, *9*) aangeduid met toepassing van een door Wellhausen, *Oppositionsparteien*, 15 u. f., aangehaalden ḥadīṯ (vgl. I. Ḥanbal, *Musnad*, I 256, *5* sq., III 32, *9* sqq., 33, *7* sqq., paen. sq., 45 infra, 48, *14* sqq.) op hen. Deze benamingen met daarop betrekkelijke overleveringen en toelichtingen vindt men ook *Anwār al-yaqīn*, f. 14*b* sqq., f. 19*a* sqq., f. 26*b* sqq.

2) Vgl. Wellhausen, *Das arab. Reich*, 66ff.

3) Nöldeke, *Zur tendenz. Gestaltung der Urgesch. des Islām's*, *ZDMG.*, LII 32f.; Tirm., II 306, *26* sqq. (*manāqib al-Ḥasan wal-Ḥusain*).

Zoo waren de Muslims weer onder éénen leider vereenigd. Hoezeer Mu^cāwiya zich ook beijverde deze eenheid (*ǵamāʿa*) te bevestigen, zij bestond toch slechts voor het uiterlijke. Immers de tegenstelling Syrië—ʿIrāq, die zich in den strijd tusschen Muʿāwiya en ʿAlī weer voelbaar maakte [1]), bleef nawerken en nam mettertijd toe in scherpte. ʿAlī's korte regeering had haar centrum in ʿIrāq gehad, nu moest men zich onder Damascus schikken. De politieke idealen der ʿIrāqers, de Khāriǵieten uitgezonderd, hechtten zich vast aan ʿAlī en zijn geslacht, patriottische gevoelens en ontevredenheid met de regeering uitten zich in partijkeuze voor een lid der familie van den Profeet [2]). Dit geschiedde vooral onder invloed van religieuze voorstellingen, die zich op den van syncretisme doortrokken bodem van ʿIrāq spoedig aan hunne personen vastzetten. Invloed van docetische beschouwingen — ook den Qurʾān niet vreemd — en van parousieverwachtingen, die verwantschap verraden met die der apokryphe en pseudepigraphische literatuur, deed zich gelden. Kort na den dood van ʿAlī verkondigde ʿAbd Allāh b. Saba, dat niet ʿAlī, maar een demonisch wezen (*śaiṭān*) vermoord was, ʿAlī daarentegen in de wolken was gevaren, waaruit hij eenmaal zou neerdalen om zich te wreken op zijn vijanden en de aarde te beheerschen [3]). Dergelijke verwachtingen vonden te lichter ingang, daar men het einde der wereld zeer nabij geloofde [4]).

De Umayyaden zochten de Hāśimieten langs vredelievenden weg onschadelijk te maken. In het bezit der macht

1) Vgl. verzen van Kaʿb b. Ǵuʿail *al-Kāmil*, 184 ult. sq.

2) Vgl. Wellhausen, *Oppos.*, 56; Muʿāwiya als representant der Syrische idealen vgl. Lammens, *Yazîd*, *MFOB.*, IV 249 sv.

3) Vgl. Isr. Friedlaender, *ʿAbdallāh b. Sabā*, *Z.A.*, XXIII 296ff., bes. 326f., XXIV 1ff.; *Enz. d. Isl.* u. ʿAbd Allāh b. Saba; Goldziher, *Vorles.*, 227, 265. In de voorstelling van de omhullende wolk is ook Mandeesche invloed mogelijk, vgl. Brandt, *Die mandäische Religion*, 153f. De oorsprong der voorstelling van bliksem en donder als geesel (glimlach) en stem van ʿAlī zou in de Babylonisch-Assyrische mythologie kunnen liggen, vgl. Jastrow, *Die Religion Babyloniens u. Assyriens*, Giessen 1905, I 150. — Misschien was ʿA. b. S. reeds onder ʿUṯmān opgetreden met de leer van Muḥammed's wederkomst en had hij voor ʿAlī geijverd als diens *waṣī*, vgl. Friedlaender, *Z. A.*, XXIV 9—15.

4) Snouck Hurgronje, *Der Mahdi*, 4, 6.

gekomen, gedachten zij gaarne de gemeenschappelijke afstamming. Zij overlaadden hen nu met geld en gunst, die de van huis uit arme Banū Hāśim gretig aannamen. Deze leefden ervan in weelde, waarin zij ʿAlī en Ṣiffīn dreigden te vergeten, en wierpen het zilver even kwistig rond zich, als het hun toegedeeld was, om daarna te Damascus weer nieuwe toelagen af te bedelen. Eigenlijk beschouwden zij deze als datgene, waarop zij rechtens aanspraak hadden [1]). In een streven om zelf de beschikking over dit „recht" te krijgen, stonden de Banū Hāśim allerminst schouder aan schouder. Wie nog politieke eerzucht had behouden, was niet van zins die voor den ander op te offeren. Ook ten aanzien der Hāśimieten paste Muʿāwiya het *divide et impera* voorzichtig toe. Wie echter, zooals al-Ḥusain, ondanks zijn verschijnen aan het hof en het aannemen der vorstelijke gaven, reden gaf tot argwaan, liet de khalief scherp in het oog houden [2]).

De *Śīʿat ʿAlī* was vuriger dan zijn zonen. Door het vervloeken van ʿAlī op den minbar lieten Muʿāwiya en zijn opvolgers haar voelen, dat zij, die om ʿAlī's wil het goed recht der nieuwe dynastie ontkenden, zich buiten de gemeenschap (*ǵamāʿa*) stelden [3]). Muʿāwiya deed Ḥuǵr b. ʿAdī c. s. met hun leven boeten voor hun al te ijverig betoonde sympathie voor ʿAlī. Na een tiental jaren was de schrik dezer terechtstelling, die niet enkel Śīʿieten ontroerd had,

---

1) Vgl. Snouck Hurgronje, *Mekka*, I 32f.

2) Vgl. Lammens, *Moʿâwia*, ch. IX, *MFOB.*, II 46 svv.

3) Lammens, *o. c.*, 72 svv., tracht waarschijnlijk te maken, dat het van den kansel vervloeken van ʿAlī als stelselmatig doorgevoerde regeeringsmaatregel hun door de onder ʿAbbāsidischen invloed staande geschiedschrijving is toegedicht en als veralgemeening en overdrijving te beschouwen is van hetgeen slechts sporadisch en door overdreven ijver van beambten voorkwam. Het is mogelijk, dat men in plaatsen als Medīna de gevoelens der ʿAliden eenigermate ontzien heeft; het schijnt mij echter toe, dat men voor Śīʿietische centra dezen maatregel wel degelijk moet laten gelden. Afzwering uitte zich in den vorm eener vervloeking, zie beneden bl. 20. Ook ʿAbd Allāh b. al-Zubair benutte de *khuṭba* om ʿAlī te smaden (Yaʿq., II 312, *11* sq.). De opstandige Aḥm. b. Ṭūlūn werd later eveneens van den kansel vervloekt (Ṭab., III 2048, 2084). Vgl. ook Ṭab., III 2164, *17* sqq.; I. A., VIII 403; al-Kindī, ed. Guest, 463 sq. (vervloeking van Ibn Abi 'l-Laiṯ); Dozy, *Hist. des Musulmans d'Espagne*, III 276 (Sanchol).

bij de Kūfiërs vervaagd. Toen al-Ḥusain b. ᶜAlī, na zijn weigering om Yazīd te huldigen, zich onder de bescherming van het Mekkaansche heiligdom gesteld had, liet hij zich door de talrijke brieven en afgezanten der Kūfiërs verlokken tot eene poging om met hun hulp de verloren heerschappij te herwinnen. Voordat hij echter in ᶜIrāq aankwam, had de stadhouder strakke maatregelen genomen; toen belangen van stammen en personen op het spel gezet moesten worden, was de bereidwilligheid in Kūfa om voor hem de wapenen op te nemen ineens geslonken. Al-Ḥusain vond met zijn kleinen troep den dood bij Karbalāʾ, zonder dat de Kūfiërs iets tot zijn redding deden [1]).

Zijn dood was een prikkel tot nieuwe, eveneens van Kūfa uitgaande bewegingen. Velen voelden berouw over hun laksheid en wilden boete doen door zich in den strijd te werpen. De dood van Yazīd bracht gunstige gelegenheid om meer openlijk te werken; het aantal der partijgenooten mocht hoop geven voor eenige onderneming. Slechts een vierde van hen kwam echter op om uit te trekken tegen de Syrische troepen onder ᶜUbaid Allāh b. Ziyād. Aan het graf van al-Ḥusain, legden zij in diep schuldgevoel geloften af. De meesten vonden den dood in den slag van ᶜAin al-Warda (Ǵumādā I 65) [2]).

Nu wist al-Mukhtār de beweging onder zijn leiding te krijgen. Om het doel van zijn eerzucht te bereiken wakkerde hij Śīᶜietische gevoelens aan; hij trad op als mandataris van Muḥammed b. al-Ḥanafiyya om het vergoten bloed te wreken en het onrecht te doen ophouden [3]). Met dit laatste was het hem ook werkelijk ernst; hij ijverde sterk voor de verbetering der positie van de sociaal zwakkeren. Dit bezorgde hem de sympathie der *mawālī*, die zich verkort zagen in de rechten, waarop zij als Muslims aanspraak konden maken. De ijveraars voor de suprematie der Arabieren echter nam hij hierdoor tegen zich in. Al-Mukhtār koos beslist partij voor de *mawālī*. Daardoor kwam het tot botsingen, waarin de leus „wraak voor al-Ḥusain" op bloedige wijze tot werkelijkheid werd gemaakt [4]).

1) Vgl. Wellhausen, *Oppos.*, 56—71. 2) Vgl. *ib.*, 71 ff.
3) Vgl. van Gelder, *Moḫtar de valsche profeet*, Diss. Leiden 1888, 28 vv.
4) Vgl. van Gelder, *o. c.*, 51 v., 101 vv.; Wellhausen, *o. c.*, 74ff.

Ibn al-Ḥanafiyya nam tegenover al-Mukhtār's beweringen een dubbelzinnige houding aan. Hem rechtstreeks en openlijk als zijn gevolmachtigde erkennen deed hij niet. Echter werden zijn uitingen als bevestiging van al-Mukhtār's verklaring opgevat [1]. Volgens al-Wāqidī [2] had Muḥammed al zeer weinig waardeering voor het werk van al-Mukhtār; Ibn ᶜAbbās daarentegen prees hem hoogelijk om zijn verdiensten evenals de andere Banū Hāšim, toen het hoofd van Ibn Ziyād aangekomen was. Niettemin was zijn hulp hem zeer welkom, toen Ibn al-Zubair hem in het nauw bracht en met den dood bedreigde [3]. Muḥammed, hoewel hij den Mahdī-titel niet afwees, plaatste zich niet op den voorgrond met zijn aanspraken op het khalifaat. In den strijd erom weigerde hij voorshands een der mededingers te huldigen, steeds zich bereid verklarende, dien te erkennen, onder wien de eenheid hersteld werd [4]. Zoolang dat niet geschied was, zonderde hij zich af met de zijnen [5] en was hij bij den ḥaǵǵ met een eigen vaandel vertegenwoordigd [6], misschien wel met de hoop, dat, zonder inmenging zijnerzijds, de strijd tusschen ᶜAbd al-Malik en Ibn al-Zubair een voor hem gunstig verloop mocht hebben en eenmaal onder hem de eenheid mocht tot stand komen [7]. De onderwerping van ᶜIrāq en het energiek optreden van al-Ḥaǵǵāǵ tegen den pretendent te Mekka (73) maakte een dergelijke verwachting ijdel. Nu de tegenstand tegen de Umayyaden gebroken was, bracht hij aan ᶜAbd al-Malik de lang geweigerde huldiging [8]. In 78 toog hij naar Damascus om zijn opwachting te maken; de khalief beloonde zijn houding

1) Vgl. van Gelder, *o. c.*, 41 vv.; Wellhausen, *o. c.*, 76 u.

2) I. S., V 73, *10—11*, vgl. 77, *5—7*, 71, *22*, 78, *3*; vgl. Buhl, *Alidernes Stilling til de shiᶜitiske Bevægelser under Umajjaderne* (*Oversigt over det Kong. Danske Vidensk. Selskabs Forhandl.*, 1910, N°. 5), 377 (23).

3) Vgl. van Gelder, *o. c.*, 66 vv.; Wellhausen, *o. c.*, 81.

4) I. S., V 68 infra (vgl. Lammens, *Moᶜâwia*, *MFOB.*, II 62), 73, *25* sqq., 74, *6* sq., 78, 79, *15* sqq., 80 infra, 81, *6* sqq. Hij was „*muᶜtazilan ᶜani 'l-fitan wa-mā kāna fīhi 'l-nās*", al-Zuhrī bij Sibṭ Ibn al-Ǵawzī, *Taḏkirat al-Khawāṣṣ*, f. 175*b*, *6*.

5) I. S., V 81, *11* sq., 82, *12*.

6) Snouck Hurgronje, *Mekka*, I 29; I. S., V 75, *13* sqq.

7) Vgl. I. S., V 76, *14* sq.

8) I. S., V 82, *9* sqq.

met rijke toelagen voor hem en de zijnen en betaling zijner schulden [1]). In hoeverre bij dit gedrag innerlijk voorbehoud (*taqiyya*) in het spel was, laat zich moeilijk uitmaken. Zijn vereerders konden hem moeilijk als imām aanvaarden zonder aan te nemen, dat hij dit beginsel gehuldigd had. Misschien had dit ten gevolge, dat hem uitspraken in den mond gelegd worden, die de *taqiyya* aanbevelen [2]). Uit een zijner uitspraken blijkt, dat hij Murǵietische opvattingen had [3]), en men zou kunnen vragen, of onder invloed daarvan zijn verwachtingen omtrent de zaak der Āl Muḥammed een eschatologische tint aannamen [4]).

In Kūfa waren overdreven denkbeelden omtrent zijn persoon in omloop; in hoeverre hij zich daartegen verzet heeft, is moeilijk te beslissen [5]). Vooral bij Zuid-Arabische stammen vonden zij ingang. Hamdān behoorde tot de fanatieke Śīᶜieten [6]); onder de vereerders van den heiligen stoel stonden Zuid-Arabische clans vooraan; de opziener (*sādin*) van dit heiligdom, Ḥawśab al-Yarsumī, was blijkens zijn *nisba* van Zuid-Arabische afkomst [7]). Uit deze door al-Mukhtār geleide beweging kwam een Śīᶜietische richting op, die naar den mawlā Abū ᶜAmra Kaisān den naam Kaisāniyya kreeg; zij onderscheidden zich daardoor, dat zij hun imām, die naam en *kunya* van den Profeet voerde [8]), als

1) I. S., V 82, *24* sqq.
2) I. S., V 70, *9*—*19*.
3) I. S., V 68, *14* sqq.; vgl. Goldziher, *Vorles.*, 135 u. (5, 1) en zie boven bl. 10 n. 4.
4) I. S., V 70, 7, *21* sqq., 80, *5* sqq.
5) Vgl. van Gelder, *o. c.*, 29, 80; Buhl, *Alidernes Stilling* o. s. v., 372 (18)ff. Kuṯayyir bevond zich bij hem, I. S., V 78 infra.
6) Vgl. van Gelder, *o. c.*, 44, 54, 106.
7) Ṭab., II 704 sq., vgl. van Gelder, *o. c.*, 92 v.; Isr. Friedlaender, *Z. A.*, XXIV 17—19; Bursum, volgens Fr., 17 N. 5 (zonder verwijzing) „eine Unterabteilung von Ḥimjar", vermeldt al-Hamdānī niet, wel Yursam, *Ǵaz.*, 114, *13*, 124, *23*, 247, *9*, volgens de laatste plaats tot Khawlān behoorend. De naam komt op inscripties voor en is wellicht met M. Hartmann, *Die arab. Frage*, 378, „Jarsum" te lezen.
8) Den ḥadīṯ, in welken de Profeet ᶜAlī toestond om een zoon deze namen te geven citeert Sibṭ Ibn al-Ǵawzī, *Taḏkirat al-Khawāṣṣ*, f. 175*a*, *11*, uit den *Musnad* van Ibn Ḥanbal; tegenover al-Zuhrī's verklaring, dat dit een *rukhṣa* was, wijst Sibṭ op verscheidene Muḥ. Abu 'l-Qāsim's. Vgl. H. Banning, *Muḥammad ibn al-Ḥanafīja* (Diss. Erlangen, 1909), 12 f.; Goldziher, *Vorles.*, 148; *samī al-nabī*, *al-Kāmil*, 597, *17* (Kuṯayyir); al-Kumait, I ٧٨.

drager van bijzondere wetenschap beschouwden en als zoodanig vereerden [1]).

De dood van Ibn al-Ḥanafiyya in 81 [2]) gaf aanleiding tot verbrokkeling. Er waren er, die aannamen, dat hij niet gestorven was, maar voortleefde in de bergen van Raḍwā en eenmaal uit de verborgenheid (*ġaiba*) zou te voorschijn komen om de aarde te vervullen met gerechtigheid in gelijke mate als zij „nu van ongerechtigheid vol is" [3]). Kuṯayyir († 105), die hem tijdens zijn leven bezongen had, kondigde in dicht zijn wederkomst aan [4]). Ook was er verschil in de Kaisāniyya ten aanzien van het imāmaat van al-Ḥasan en al-Ḥusain, dat voor sommigen niet gold [5]). Voor anderen stond de dood van Ibn al-Ḥanafiyya vast, maar zij verschilden weer over de vraag, wie de imām na hem was.

---

1) Śahr., 109, 112, *5* sqq.; van Gelder, *o. c.*, 82 vv.; van Vloten, *Rech.*, 41 sv.; Isr. Friedlaender, *The Heterodoxies*, II 33 sqq. Over het zeer verbreide geloof aan een bijzondere wetenschap der ᶜAliden vgl. Buhl, *Alidernes Stilling* o. s. v., 363 (9) f.

2) I. S., V 85 infra sq. (al-Wāqidī); Ṭab., III 2476.

3) Volgens al-Aśᶜarī, hfdst. over de Rāfiḍa, p. 9 sqq., was deze leer van Abū Kuraib al-Ḍarīr. Vgl. *Farq*, 27 infra (Abū Karib?) en Friedlaender, *The Heterodoxies*, II 35ff.; Fr.'s bewering *Z. A.*, XXIV 15, dat al-Mukhtār Ibn al-Ḥanafiyya's „Wiederkunft predigt", is wel wat stout, daar al-M. lang voor zijn imām stierf; de verwijzing naar al-Mubarrad lijkt verkeerd. — *al-ᶜIqd al-ṯamīn*, f. 8*b* infra, 9*a*: وهو فى جبال رضوى مقيم لا جليس له الا الملائكة عمّ ولا متاع له الا العسل والماء وهو عين الله على خلقه فى حال غيبته واقامته فى الجبل — *Taḏkirat al-Khawāṣṣ*, f. 175*b* paen.: وجماعة من الكيسانية يزعمون ان محمد بن الحنفية لم يمت وانه مقيم بجبل رضوى ومعه اربعون من اصحابه دخلوا ذلك الشعب فلم يوقف لهم على خبر وانهم احياء يرزقون (f. 176*b*). — Het verblijf in Raḍwā als straf vgl. al-Aśᶜarī (عقوبة لركونه الى عبد الملك بن مروان وتبعته ايّاه); *al-ᶜIqd al-ṯamīn*, f. 9*a* infra; *Farq*, 37 infra sq.

4) Vgl. bl. 11 n. 5; *Aġ.*, VIII 32, *17—21*, ult. sq.

5) *Farq*, 27, *8* sqq.; Śahr., 110, *1*, 114, *15*, vgl. Friedlaender, *o. c.*, II 118. Volgens *al-ᶜIqd al-ṯamīn*, f. 8*b* (vgl. *Farq*) voerden zij als argument (*dalīl*) aan, dat ᶜAlī aan Muḥ. en niet aan een van diens broeders het vaandel gaf in den Kameelslag (vgl. I. S., V 67, *15* sqq.) en dat dit voor hen een *naṣṣ* was betreffende zijn imāmaat met uitsluiting der beide anderen. — I. Ḥazm's opmerking IV 103, *4* is dus niet onjuist; *naṣṣ* is niet uitsluitend een „written statement" (Friedlaender, *o. c.*, II 34 N. 3).; vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, 39 N. 2.

Velen verklaarden zich voor zijn zoon Abū Hāšim [1]). Zijn dood onder het khalifaat van Sulaimān [2]) bracht weer verdere splitsingen mede [3]) en had wereldhistorische beteekenis, in zoóverre als de ᶜAbbāsiden zijn propaganda (*daᶜwa*) als legaat overnamen.

De verschillende groepen der Kaisāniyya kenmerkten zich alle door leeringen, die hen buiten de orthodoxie plaatsten en invloed verraden van messianistische en gnostische theorieën. Gemeen hadden zij liefde voor ᶜAlī en zijn geslacht en haat jegens de heerschende dynastie. In poetischen vorm vonden hun denkbeelden uitdrukking bij de beroemde dichters Kuṯayyir en — een geslacht later — al-Sayyid al-Ḥimyarī [4]). Hun dichterlijk woord, vooral dat van den laatste, wiens verzen door hun ongekunstelden vorm bij de groote massa insloegen [5]), kwam zeker de vestiging en verbreiding van Šīᶜietische denkbeelden ten goede. Al-Saiyyid was de onvermoeide lofzanger van Muḥammed en zijn geslacht, zooals getuigen zijn verzen:

— Het stuit mij lang te toeven in een kring, waar de voorrang der Āl Muḥammed niet herdacht wordt,

— Waar niet gewaagd wordt van Aḥmed, zijn *waṣī* en zijne zonen, waarlijk een gebrekkige, minwaardige bijeenkomst!

— Voorwaar, wie hen vergeet (te vermelden) in een samenzijn voor het te verlaten, kan niet als man van degelijk inzicht gelden [6]).

Hij durfde beweren, dat er geen verdienste (*faḍīla*) van

1) *Farq*, 28,*3* sqq.; *al-ᶜIqd al-ṯamīn*, f. 9*b*. ᶜAlī b. al-Ḥusain Zain al-ᶜĀbidīn, aan wien anderen de voorkeur gaven, stierf in 94, I. S., V 164 supra; Ṭab., II 1266, III 2481; volgens Yaᶜq., II 363, in 99 (100).

2) I. S., V 241,*14*; van Vloten, *Opkomst*, 18 v.; *Rech.*, 45; Friedlaender, *o. c.*, II 89, met foutieve opgave van het jaar onder invloed van de verkeerde lezing bij al-Nawawī.

3) *Farq*, 28,*6* sqq.; Šahr., 112,*12* sqq.; gedeeltelijk van beiden afwijkend *al-ᶜIqd al-ṯamīn*, f. 9*b* infra sq.

4) Kuṯayyir vgl. *Aġ.*, VIII 27,*15*,*22* sq., 32—35; Friedlaender, *o.c.*, Ind. s.v.; Buhl, *Alidernes Stilling*, 364 (10). Al-Sayyid al-Ḥimyarī vgl. *Aġ.*, VII 2 sqq.; Barbier de Meynard, *Le Seïd Himyarite*, *J. A.*, 7e Sér., IV (1874) 159 svv.

5) Vgl. *Aġ.*, VII 6,*22* sqq., 11,*3* sqq.

6) *Aġ.*, VII 19,*8* sqq.; *taṣliya* over hen, *ib.*, 18,*3* sq.

ᶜAlī was, die hij niet bezongen had [1]). Aan den anderen kant gaf hij velen aanstoot door het smaden van personen, die hun even na aan het hart lagen als ᶜAlī, namelijk Abū Bakr en ᶜUmar [2]).

Het ontbrak echter niet aan dichters, die in hun lof voor Muḥammed's nazaten niet in dit euvel vervielen. De verzen, die een onbekende aan den lof van ᶜAlī b. al-Ḥusain Zain al-ᶜĀbidīn en zijn geslacht wijdde [3]),

— Door liefde tot het geslacht, waarvan hij is, betoont men godsdienst en door hen te haten geeft men van ongeloof blijk, terwijl door innige aanhankelijkheid aan hen men zich redding en bewaring verzekert.

— Lieden, die na Allāh's naam het eerst genoemd worden in elke vrome uiting en met wier vermelding de woorden bezegeld worden.

— Indien de godvruchtigen [4]) opgesomd worden, zijn zij hun leidslieden, of vraagt men: „Wie zijn de besten op aarde?" dan is het antwoord: „Zij!" —

gaven zeker uiting aan gevoelens, die in veler harten leefden. Deze sympathie dreef tot een betoon van eerbied, dat men een vorstenzoon onthield. Toen Hiśām b. ᶜAbd al-Malik eens als prins den ḥaǵǵ deed, kon het hem door het gedrang bij den ommegang om de Kaᶜba niet gelukken den zwarten steen aan te raken. Daarop van een zetel de processie gadeslaande, griefde het hem zeer te zien, hoe eerbiedig men bij den heiligen steen plaats maakte voor ᶜAlī b. al-Ḥusain [5]), volgens al-Zuhrī den voortreffelijksten Hāśimī [6]).

Verzen, die eveneens in wijden kring konden gewaar-

1) *Aǵ.*, VII 15, *4*.

2) *Aǵ.*, VII 3, *4* sq., 5, *26*, 17, *26* sqq. vgl. 9, *11*, *12*, 18, *2*, 23 sq.

3) *Aǵ.*, XIX 41, *15*—*17*, aan al-Farazdaq ontzegd door J. Hell, *Al-Farazdaḳs Loblied auf ᶜAlî ibn al-Ḥusain*, *Festschr. Ed. Sachau* (Berlin 1915), 368 ff.; vgl. *Der Islam*, VII 126 f., en Ibn Qutaiba, *K. al-Śiᶜr*, 7; al-Ǵāḥiẓ, *K. al-Ḥayawān*, III 41, 152, *22*; eene redactie van 29 verzen bij al-Kaśśī (ongeveer 300, vgl. Friedlaender, *The Heterodoxies*, II 4), 86 sq.; handschr. Leiden, *Cat.*², N°. 590.

4) Over den wereldschen zin van verscheidene ᶜAliden, Lammens, *Moᶜâwia*, *MFOB.*, II 58 sv.; Goldziher, *Vorles.*, 148 f.

5) *Aǵ.*, XIV 78 sq., XIX 40 sq.

6) *Aǵ.*, XIV 77, *22*, vgl. Lammens, *o.c.*, II 71.

deerd worden, daar zij rechtzinnige gemoederen niet afschrikten door nieuwe en vreemde leeringen, waren al-Kumait's *Hāšimiyyāt* [1]). Wie de *Hāšimiyyāt* niet reciteert, is geen Šīᶜiet, heette het naderhand [2]). Zijn woord kon verder reiken dan dat van al-Sayyid, omdat hij in zijn uitingen de perken van den *tašayyuᶜ ḥasan* [3]) niet te buiten ging. Dat hij bij gelegenheid ook den roem der Umayyaden zong, behoeft aan zijn oprechtheid voor de Banū Hāšim niet te kort te doen. Al-Ṭirimmāḥ en Kuṯayyir deden dat evenzeer, hoewel hun standpunt het niet meebracht [4]). De Arabische muze was van ouds zeer gevoelig voor vorstengunst. Ten overvloede verklaart al-Kumait, dat hij niet zonder *taqiyya*

---

1) Hij bleef echter niet geheel buiten den invloed van vreemde voorstellingen. Goldziher, *Neuplaton. u. gnost. Elemente im Ḥadīṯ*, *Z. A.*, XXII 335 f., vond III ٣٩, ۴٠ (ed. Horovitz) het oudste getuigenis aangaande de transmissie der praeexistente profetische substantie. Een dergelijke leer, die van de transmissie van den als *nūr* gedachten *ǵuzʾ ilāhī* (Šahr., 113 infra sq.) of van de *rūḥ al-ilāh* (*Farq*, 227, *9* sqq., 241 infra), was in zijn dagen actueel door de ketterij van Bayān b. Samᶜān. De voorstelling der *nūr*-transmissie op ᶜAlī drong mettertijd ook door in orthodoxe kringen. Šīᶜietische schrijvers beriepen zich later op bij de orthodoxen gangbare tradities (volgens de *ṭuruq al-ᶜāmma*). Zulke tradities verzamelde de Imāmiet Abu 'l-Ḥus. Yaḥyā b. al-Ḥas. b. al-Ḥus. b. ᶜAlī b. Muḥ. b. al-Biṭrīq al-Asadī al-Ḥillī al-Wāsiṭī in zijn *K. al-ᶜUmda* (geschr. na 585 blijkens de data in zijn *isnād*'s; lith. Bombay 1309) en, in verband met loca probantia uit den Qurʾān, in zijn *K. Khaṣāʾiṣ Waḥy al-mubīn fī Manāqib Amīr al-Muʾminīn* (lith. s. l. 1311). Zijn voornaamste bronnen zijn: I. Ḥanbal, *Musnad*; de traditiewerken vervat in de *K. al-Ǵamᶜ* van al-Ḥumaidī (vgl. Brockelmann, *G. A. L.*, I 368) en Razīn al-ᶜAbdarī (vgl. Goldziher, *M. S.*, II 262); de *tafsīr* van al-Ṯaᶜlabī, *al-Kašf wal-Bayān* (vgl. *G. A. L.*, I 450 f.); Abu 'l-Ḥasan ᶜAlī b. Muḥ. b. al-Ṭayyib al-Ǵullābī al-Šāfiᶜī, bekend als Ibn al-Maġāzilī al-Wāsiṭī († [5]48?, vgl. al-Samᶜānī, Gibb Mem. XX, 146*a* sq.; Wüstenfeld, *Die Geschichtschr.*, N°. 240), *Manāqib Amīr al-Muʾminīn ᶜAlī b. Abī Ṭālib*; Abū Nuᶜaim, *Ḥilyat al-Awliyāʾ* (*G. A. L.*, I 362); Ibn Šīrōye, *K. al-Firdaws* (*G. A. L.*, I 344) e. a. *K. al-ᶜUmda* blijkt vaak nageschreven te zijn door den Zaidietischen imām al-Manṣūr billāh ᶜAbd Allāh b. Ḥamza († 12 Muḥ. 614, *H. W.*, II f. 189*b*) in zijn *K. al-Šāfī*. Men vindt de *nūr*-traditie op gezag van Salmān (vgl. Goldziher, *Z. A.*, XXII, 330) naar de riwāya van ᶜAbd Allāh b. Aḥm. b. Ḥanbal en uit de *Manāqib* van Ibn al-Maġāzilī, *al-ᶜUmda*, 43, 44, 45; *Khaṣāʾiṣ*, 37; *al-Šāfī*, f. 41*a*, *3* sqq.

2) Ed. Horovitz, Einl., XI.

3) Vgl. Goldziher, *Beitr. z. Literaturgesch. d. Šīᶜa*, *SBWA.*, phil.-hist. Cl., LXXVIII (1874), 443 Anm. 3.

4) Goldziher, *M. S.*, II 40; *Aǵ.*, VIII 27, *24* sqq., 30 supra.

zich daartoe leende [1]). Zijn hart was bij de Banū Hāšim. Voor hem is de macht der Umayyaden eene onrechtmatige [2]), terwijl de aanspraken van de ᶜAliden als erfgenamen van den Profeet [3]) gegrond zijn en ook in den Qurʾān een steun vinden [4]). Op de laatst aangehaalde plaats beroept de dichter zich op een vers uit de حم Sūra's (XL—XLVI); daar vindt men XLII 22: Ik vraag u geen loon, alleen liefde ten aanzien van de verwanten (op grond van de verwantschap), waarmee, zooals wij zullen zien, ook de ᶜAbbāsiden schermden en dat in Zaidietische werken [5]) gaarne wordt aangehaald om te wijzen op den plicht om de *ᶜitra* d. i. Fāṭima's nakomelingen te gehoorzamen. De overlevering weerspiegelt het verschil in de exegese van *fī 'l-qurbā* bij Šīᶜieten en hun tegenstanders [6]). Behalve dit vers kende de dichter andere plaatsen uit de openbaring, die ten gunste der ᶜAliden moesten spreken [7]). Dat hij juist die op het oog had, welke de commentator († 349) noemt, XXXIII 33, XVII 28, VIII 42, is niet zeker, maar wel zeer waarschijnlijk, vooral wat betreft het eerstgenoemde, waarvan ook de ᶜAbbāsiden zich bedienden [8]). Ook de Khāriǵieten bestreden de Umayyaden met behulp der openbaring [9]) als om te illustreeren de woorden, die men ᶜAlī

1) IV ٨٩ sqq., ١٠٢ sqq., vgl. VI ١٥; vgl. Nöldeke, *ZDMG.*, LVIII 888 u. f.

2) II ٢٨, ٣١, ٣٧ sqq. 3) II ٣٨ sq.

4) II ٢٩, vgl. 29 u. Anm.

5) Bij al-Qāsim b. Ibrāhīm vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, 24. Al-Hādī, *Maǵmūᶜ*, I f. 172*a* (*fī taṯbīt al-imāma*) citeert het om Abū Bakr's houding tegenover Fāṭima te veroordeelen. *K. al-Šāfī*, f. 31*a* ult., *b*, haalt ter ondersteuning van het vers uit den *Musnad* van Ibn Ḥanbal aan den ḥadīṯ op gezag van Ibn ᶜAbbās: Toen geopenbaard was: „Spreek: Ik vraag u" enz., vroeg men: „O gezant Gods! Wie zijn uwe verwanten (*qarābatuka*), die wij verplicht zijn lief te hebben?" Daarop antwoordde hij: „ᶜAlī, Fāṭima en hun zonen." Vgl. I. al-Biṭrīq, *al-ᶜUmda*, 23—31; *Khaṣāʾiṣ*, 51 sqq.

6) Bukh., III 326, *K. tafsīr al-Qurʾān*, Sūra XLII; *al-Šāfī*, *l. c.*, waar deze ḥadīṯ ook uit Muslim is aangehaald, is de tegenwerping van Ibn ᶜAbbās tegen Saᶜīd b. Ǵubair weggelaten; Tirm., II 218; I. Ḥanbal, *Musnad*, I 229, *7* sqq., 268, *16* sqq., 286 infra. Vgl. Ṭab., *Tafsīr*¹, XXV 13—15; al-Rāzī, *Mafātīḥ al-Gaib*, V 534—6.

7) II ٣٠.

8) Mettertijd steeg het aantal bewijsplaatsen vgl. Strothmann, *o. c.*, 17 N. 2; meerendeels andere in I. al-Biṭrīq, *Khaṣāʾiṣ*.

9) *Al-Kāmil*, 532, vers van ᶜImrān b. Ḥiṭṭān (vgl. Horovitz, S. 32).

in den mond gelegd heeft, dat een vierde der openbaring hem en zijn geslacht geldt en een vierde hun vijanden [1]).

Dat de Profeet geen erfgenamen had, heet absurd [2]), en indien het khalifaat slechts aan Quraiś toekomt, dan hebben in dien stam de *ḏawu 'l-qurbā*, de verwanten, het eerste recht [3]), want door de Banū Hāśim is Quraiś groot [4]). In het vers II ۴۸ zinspeelt de dichter ongetwijfeld op den ḥadīṯ, dien de overlevering Abū Bakr laat aanwenden om de aanspraken van Fāṭima en ʿAlī af te wijzen. Blijkbaar is dus deze tendentieuze traditie reeds onder de Umayyaden [5]) opgekomen om de op erfrecht gegronde beweringen der ʿAliden, die tevens de leus „het khalifaat in Quraiś" in hun voordeel uitlegden [6]), te bestrijden.

De leiding, voert de dichter aan, is bij Quraiś, d. i. Umayya, in verkeerde handen [7]); zij dient hun tot bevrediging van hun zelfzucht [8]). Zij hebben er behagen in degenen, die op den rechten weg zijn, tegen te streven; tyrannie en nieuwigheden kenmerken hun optreden en bewust keeren zij zich af van het juiste pad, ofschoon zij toch den Qurʾān onderzoeken en zich eraan willen houden [9]).

De ware leidslieden daarentegen zijn de ʿAliden [10]), die in nood eene toevlucht zijn [11]) en voor dwaling bewaren [12]). Van hen mag men hopen, dat de eischen der Schrift weer tot hun recht komen [13]); geen willekeur (*ǵawr*) is van hen te vreezen en de grondslagen (*qawāʿid*) van den Islām zul-

1) Yaʿq., II 154, *11*.
2) *Hāśimiyyāt*, II ۴۸ sqq.
3) II ۵۵ vgl. Qur. XLII 22.
4) II ۷۸ sqq.
5) Vgl. bl. 2 n. 3; Nöldeke, *ZDMG.*, LVIII 889 N. 2.
6) Vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, 21 f.
7) II ۳۱ sqq.
8) I ۳۵—۳۹ vgl. de Goeje, *J. A.*, 10e Sér., V (1905) 159; II ۳۵ sq.
9) II ۶۵—۷۳ vgl. de Goeje, *ib.*, 163; vs. ۷۲ zinspeelt misschien tevens op Ṣiffīn.
10) IV ۷۰—۷۵.
11) IV ۷۸ sqq.
12) IV ۸۱ sq. vgl. I ۳۲—۳۴ (de vertaling van ۳۴ is minder juist), ۴۳.
13) IV ۷۷.

len door hen niet verwrikt worden [1]). Het is, alsof we hier iets hooren van tradities als die, waarin de Gezant Gods zegt: „Ik laat bij u, wat u, zoo gij eraan vasthoudt, voor dwaling bewaart, het boek Gods en mijne *ᶜitra*, mijne familie" [2]).

Voorts zijn het de ᶜAliden, die alle superioriteitskenmerken in zich vereenigen [3]), in heldendeugd en vromen zin de eersten zijn [4]), kortom aan àlle eischen van *muruwwa* en *dīn* voldoen [5]). Liefde jegens hen, die ook in hun door God verleende wetenschap vooraanstaan [6]), is eene verdienste bij God [7]) en in overeenstemming met Schrift en Sunna. Dergelijke uitingen stonden wel niet buiten verband met tradities, die liefde tot ᶜAlī en zijn geslacht aanbevalen en tot kenmerk van den geloovige maakten [8]).

ᶜAlī is de *waṣī*, de *walī* [9]), volgens uitspraak van den Gezant Gods zelf [10]), door den Profeet op den dag van Ġadīr Khumm voor de *wilāya* uitgekozen [11]), wiens rang te vergelijken is met dien van den Profeet, de ware imām, wiens leiding voor dwaling behoedt [12]). *Al-waṣī* was al vroeg als

---

1) I ٣—٥.

2) Tirm., II 308, *12* sqq. (*manāqib ahl bait al-nabī*); een uitgebreidere lezing *24* sqq. Over den groei dezer traditie vgl. Snouck Hurgronje, *Het Mekkaansche Feest*, 145 v. Het is een variant van den zgn. *ḥadīṯ al-ṯaqalain*, I. Hanbal, *Musnad*, III 14, 7 sqq., 17 infra, 26 infra, die soms deel uitmaakt van de Ġadīr Khumm-overleveringen, Muslim, II 238, *8* sqq. (*B. faḍāʾil ᶜAlī*); al-Nasāʾī, *Khaṣāʾiṣ ᶜAlī*, 15. De Zaidieten beroepen er zich gaarne op, vgl. Strothmann *Das Staatsrecht*, 20 u. f.; *al-Śāfī*, f. 33*b*, *21* sqq., 34*a*, *3* (met var. *khalīfatain*) 34*a*, 7, naar Ibn al-Biṭrīq, *al-ᶜUmda*, 34—7. — Eene sunnietische verklaring van de *ᶜitra* van den Gezant vgl. *Lisān*, s. v. p. 211, *4* a f.

3) II ٥.

4) I ٣—٣٤, ٤٠—٤٤.

5) V ٧ sqq.; III ٦٢ sqq., ٨٩ sqq.

6) I ٢٢.

7) II ٩ vgl. III ١٣٣; V ١٠.

8) Vgl. Muslim, I 35, *12* sqq. = al-Nasāʾī, *Khaṣāʾiṣ*, 19, *11* sqq. (met varianten); I. Ḥanbal, *Musnad*, VI 292 (U. Salama); *al-Riyāḍ al-naḍira*, II 165 sqq.

9) I ٩٠, ٦٢ vgl. ٧٢.

10) VIII ٤.

11) VI ٧—٩.

12) VIII ٥—٧.

benaming van ᶜAlī gebruikelijk [1]) en bleef een geliefd epitheton in Šīᶜietische kringen. *Al-walī* hangt samen met de *mawlā*-overlevering, die in eenige der kanonieke traditiewerken, echter niet in de beide *Ṣaḥīḥ*, opname vond en bestanddeel was van het oudst bekende Zaidietisch bewijsmateriaal [2]). Het oudste getuigenis voor het bestaan der Khumm-overlevering schijnt het zooeven aangehaalde vers van al-Kumait te zijn.

Deze verzuimt verder niet te vermelden, hoe aan Fāṭima wederrechtelijk het vaderlijk erfdeel, bijzonderlijk Fadak, werd onthouden [3]), aan ᶜAlī de hoogste waardigheid [4]). Abū Bakr's handelwijze kenmerkte zich door willekeur en dwaling [5]). Dat Fadak naar het oordeel in vrome kringen aan de rechthebbenden onthouden was, blijkt wel uit het feit, dat ᶜUmar II de oase haar oorspronkelijke bestemming hergaf; welke deze precies was, daarover schijnt de overlevering, al naar partijstandpunt, verschillend gekleurd te zijn [6]).

Ondanks deze grieven gaat de dichter echter niet zoo ver de eerste khaliefen, met name Abū Bakr en ᶜUmar, te sma-

---

1) In een vers bij gelegenheid van den Kameelslag, vgl. G. Levi Della Vida, *Il califfato di Alī sec. il K. al-Ansāb*, *RSO.*, VI 444; I. Qais al-Ruqayyāt, *al-Kāmil*, 544 = *Dīwān*, ed. Rhodokanakis, XXXIX 21; Abu 'l-Aswad al-Duʾalī, *al-Kāmil*, *l. c.*; tradities *al-Šāfī*, f. 38*a*, *11*—40*a*, *16*, parallel met I. al-Biṭrīq, *al-ᶜUmda*, 37—42. Zie ook bl. 7 n. 3.

2) Vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, 21 o.; *al-Šāfī*, f. 42*a*—44*a* supra naar Ibn al-Biṭrīq, *al-ᶜUmda*, 45—49, waar de traditie o. a. uit I. Ḥanbal, *Musnad*, IV 281 infra, 368, *13* sqq., 370, *20* sqq., 372, *19* sqq.; V 347 infra, aangehaald is (vgl. V 350, *10* sqq., 356, *6* sqq., 358 supra). In den *tafsīr* van al-Ṯaᶜlabī wordt zij ook met Qur. V 71*a*, waar dan het geopenbaarde ᶜAlī en zijn *faḍl* heet te betreffen, in verband gebracht; tevens wordt zij vermeld naar aanleiding van Qur. LXX 1 (*al-Šāfī*, f. 44*a* sq.; I. al-Biṭrīq, *o. c.*, 49 sq.; id., *Khaṣāʾiṣ Waḥy al-mubīn*, 29 sq.). Al-Ṭabarī heet er een monographie, *K. al-Wilāya*, aan gewijd te hebben evenals Abu 'l-ᶜAbbās Aḥm. b. Saᶜīd b. ᶜUqda (*al-Šāfī*, f. 46*b*, *16* sqq.; I. al-Biṭrīq, *al-ᶜUmda*, 55). — Vgl. ook *al-Riyāḍ al-naḍira*, II 169 sq.

3) VIII ٣ vgl. II ٣٨ sqq.

4) VI ١٠—١٣; vs. ١٠ zijn stellig de drie eerste khaliefen bedoeld, vgl. de Goeje, *J. A.*, 10e Sér., V (1905) 171, naar aanleiding van den twijfel van Horovitz omtrent de hier bedoelde personen.

5) VI ١٣ sq. vgl. VIII ٩

6) Vgl. al-Balāḏurī, 29 sqq.; Lammens, *Fāṭima*, 112—4.

den, te vervloeken of hen voor ongeloovigen te verklaren [1]; men weet immers niet, wat zij misschien op den dag der opstanding ter verontschuldiging kunnen aanvoeren [2].

Wat zegt ge van Abū Bakr en ᶜUmar? Wat denkt ge van ᶜUṯmān? Hoe oordeelt ge over ᶜAlī? Dit waren de vragen, waarmee in den loop der eerste eeuw de gezindheden getoetst werden; ook nog lang daarna was het oordeel over deze vorsten criterium ter bepaling van de richting, waartoe iemand behoorde. Onder het stadhouderschap van Ziyād b. Abīhi werd de loyaliteit der Kūfiërs naar hun zienswijze over ᶜUṯmān (*raʾy fī ᶜUṯmān*) en ᶜAlī beoordeeld. „Wat zegt gij van Abū Turāb?" vroeg Ziyād aan een partijgenoot van Ḥuǵr, en toen hem duidelijk te kennen gegeven was, dat met Abū Turāb, dien hij voorwendde niet te kennen, ᶜAlī bedoeld was, werd hij voor de keus tusschen vervloeking van ᶜAlī en den dood gesteld [3]. Ḥuǵr's acte van beschuldiging hield o. m. in, dat hij den khalief openlijk gesmaad had, dat hij beweerde, dat de bewindvoering alleen den ᶜAliden toekwam, dat hij ᶜAlī openlijk van schuld vrijpleitte, de goddelijke genade over hem inriep, zich los verklaarde van zijn vijanden en degenen, die hem bestreden hadden [4]. Kort voor de terechtstelling werd Ḥuǵr c. s. nog lijfsbehoud toegezegd, zoo zij ᶜAlī wilden afzweren en vervloeken en een goed getuigenis van ᶜUṯmān wilden geven [5].

Vervloeking (*laᶜn, śatm*) was naar oude zede [6] de populaire vorm, waarin men iemand afzwoer, zich van hem los verklaarde (*tabarruʾ*) [7]; de erkenning (*tawallī*, als *walī*, mede-

---

1) VI ١١; VIII ١ sq.; hij zou Ǵaᶜfar al-Ṣādiq over de beide śaikhs geraadpleegd hebben en deze zou volgens éene traditie de vervloeking aanbevolen hebben, al-Kaśśī, 135.

2) VIII ١٣.

3) Ṭab., II 125, *7*, 129; dergelijke trekken ook in het onderhoud tusschen Muḥ. b. Hiśām en een Kūfiër, *ᶜIqd*, III 41.

4) Ṭab., II 131, *8* sqq.

5) *Ib.*, 140, *11* sqq.

6) Vgl. Richt. 9, 27*b*; II Sam. 16, 5—14; Ex. 22, 27*b*; Jes. 8, 21; 1 Kon. 21, 10, 13; Pred. 10, 20; en den oud-Arabischen vorstengroet *abaita 'l-laᶜna*.

7) Ṭab., II 140, *11*, *12*; *Naqāʾiḍ*, ed. Bevan, 118, *17* vgl. 721, *11*; vgl. Friedlaender, *The Heterodoxies*, II 138 N. 4.

stander, van iemand optreden) [1]) uitte zich in een zegenspreuk (*taraḥḥum*) [2]).

Zoo vorderde al-Ḥaǵǵāǵ de vervloeking van ᶜAlī, Ibn al-Zubair en al-Mukhtār [3]). Den Khāriǵieten, die Abū Bakr en ᶜUmar loofden, ᶜUṯmān en ᶜAlī, althans voor de laatste perioden hunner regeering, als ongeloovigen verdoemden, en Muᶜāwiya smaadden, werden dergelijke vragen gesteld [4]). Zelf onderzochten de Khawāriǵ, die door hun niemand ontziend optreden zeker veel bijdroegen tot verscherping der tegenstellingen, op deze wijze de gevoelens van vermoedelijke tegenstanders of vermeende bondgenooten; zij eischten zelfs van Ibn al-Zubair, dat hij zijn eigen vader en Ṭalḥa om hun afvallige houding tegenover ᶜAlī in zijn rechten staat voor ongeloovigen zou verklaren [5]).

De antithese, met den val van ᶜUṯmān opgekomen, bleef alzoo doorwerken, ook nadat zij door de overwinning der ᶜUṯmāniyya over de Śīᶜat ᶜAlī, door haar tegenstanders Turābiyya genoemd, haar actualiteit had verloren [6]). Onder den invloed van den tegenslag zagen de Śīᶜieten de voorgeschiedenis in een scherper licht: ᶜUṯmān's verkiezing was slechts een voortzetting van het onrecht door zijn beide voorgangers tegenover ᶜAlī begaan. Waren Abū Bakr en ᶜUmar niet minstens even doemwaardig als ᶜUṯmān? Geprikkeld door het van regeeringswege aangemoedigde smaden van ᶜAlī niet minder dan door de houding der Khāriǵieten, die den moord van ᶜAlī als geloofsdaad huldigden [7]), terwijl zij de beide śaikhs loffelijk vermeldden, gaven de ijverigen onder de ᶜAlī-aanhangers hun gevoelens lucht in smaadwoorden over Abū Bakr en ᶜUmar. Zoo werden de personen der vier eerste khaliefen grootheden in de politieke dogmatiek der partijen, die weldra ook zouden trachten zich theologisch te rechtvaardigen.

1) *Al-Kāmil*, 603, *5*; Ṭab., II 141, *1* vgl. 517, *2*.
2) Ṭab., II 112, *2*, 131, *10*, 1699, *12*; *Aǵ.*, VII 11, *20* (opp. *sabb*).
3) I. S., VI 76, *26* sqq.
4) *Al-Kāmil*, 539, *5* sqq., 603, *4* sqq., vgl. 576, *6* sqq., 594, *13* sqq.
5) *Naqāʾiḍ*, ed. Bevan, 118, *11* sqq.; *al-Kāmil*, 560, 605 ult. sqq., 613, *15* sqq.; Ṭab., II 514 sqq.
6) Vgl. Goldziher, *M. S.*, II 118ff.
7) *Al-Kāmil*, 531, *11* sq. (verzen van ᶜImrān b. Ḥiṭṭān); smaden van ᶜAlī bij Khawāriǵ *Aǵ.*, VII 3, *13* sq., 5, *15* sqq.

't Geredetwist over deze personen was zeer populair en gaf soms aanleiding tot hevige oneenigheid [1]). Toen al-Sayyid al-Ḥimyarī eens per schip naar al-Ahwāz reisde, waren er eenige Khāriǵieten aan boord, die begonnen af te geven op ᶜUṯmān. Hoewel hij dezen evenzeer minachtte als zij, kon hij niet nalaten hen te honen met het vers:

— Houd nu eens op Naᶜṯal's eer te besnoeien!
— Hak liever eens in op de beide dwaalgeesten!

d. z. Abū Bakr en ᶜUmar, die hij, wel in gewilde tegenstelling met rechtgeleid, *rāśid*, als *ǵawiyyān* aanduidt [2]).

Zooals Goldziher [3]) reeds heeft aangetoond, bleven de namen der vier khaliefen leuzen tot diep in de regeeringsperiode der ᶜAbbāsiden. Nog onder al-Mutawakkil vlogen ᶜUmariyyūn en ᶜUṯmāniyyūn elkaar in het haar. In den twist mengde zich de niemand verschoonende dichter en *maṯālib*-kenner Abū ᶜAbd Allāh al-Ǵahmī. Toen een Hāśimī hem hierover aanmerkingen maakte, uitte hij grove beleedigingen over al-ᶜAbbās, hetgeen hem op een dracht geeselslagen te staan kwam [4]). Fanatieke Śīᶜieten lieten geen gelegenheid voorbijgaan om Abū Bakr en ᶜUmar te honen. Al-Ǵāḥiẓ [5]) vertelt van een śaikh der Ǵāliya, dat hij hen beiden aanduidde met *al-ǵibt wal-ṭāǵūt* [6]), *munkar* en *nakīr* en andere liefelijke benamingen en dat hij een ezel placht af te ranselen, bewerende, dat hij Abū Bakr en ᶜUmar in zijn lijf had!

Echter niet met lof- en smaadspreuk alleen werd de strijd gevoerd. Het was de quaestie van het imāmaat, die tot de partijsplitsing geleid had. Toen de uit de politiek opgekomen richtingen hare beginselen begonnen te formuleeren, was het standpunt ten aanzien van het imāmaat

1) Abu 'l-Aswad al-Duʾalī had veel te verduren van de ᶜUṯmāniyya, *Aǵ.*, XI 118; *Aǵ.*, VII 8, *8* sqq. een twist over de *mufāḍala baᶜda rasūl Allāh.*

2) *Aǵ.*, VII 22, *28* sqq.; vgl. Nöldeke, *Zur tendenz. Gestaltung* u. s. w. *ZDMG.*, LII 16 N.

3) *M. S.*, II 120 u. Vgl. ook Ṭab., III 749.

4) *Fihr.*, 111, *21* sqq.

5) *K. al-Ḥayawān*, III 6, *12* sqq.

6) Een geliefde aanduiding naar Qur. IV 54 vgl. Goldziher, *Spottnamen der ersten Chalifen bei den Schīᶜiten*, *WZKM.*, XV (1901), 323.

punt van uitgang. Vanzelf kregen in de discussies der partijen de personen der eerste khaliefen een belangrijke plaats. De partijtheologen weerden zich met Qur'āntexten en overleveringen. Wij zagen reeds, hoe in al-Kumait's dagen de openbaring ten gunste der ʿAliden werd aangewend. Theologen van het slag van Ǵābir al-Ǵuʿfī leverden veel in deze richting [1]). De als Zaidiet bekende Abu 'l-Ǵārūd Ziyād b. al-Mundir wordt ook genoemd als schrijver van een *tafsīr* [2]). Al ontbreken misschien directe bewijzen, toch mag men aannemen, dat de verdedigers van Abū Bakr reeds toen evenals later [3]) zich met behulp der Schrift verweerd hebben. In de *K. iṯbāt imāmat Abī Bakr* van den Khāriǵietischen theoloog al-Yamān b. Rabāb [4]) zal ook het Qur'ān-argument wel niet ontbroken hebben.

Blijkens den *Fihrist* namen de Khāriǵieten levendig deel aan de polemiek tegen de Śīʿa [5]). In zake het imāmaat namen zij het voor Abū Bakr op; in dit opzicht trokken zij éen lijn met de lieden der Sunna. Het laat zich denken, dat van deze beide zijden op het gebied van den ḥadīṯ, die voor argumentatie zooveel meer vrijheid van beweging bood, ijverig *faḍā'il* van Abū Bakr (en ʿUmar) gezocht en gevonden zijn om daarmee die van ʿAlī in de schaduw te stellen. Wij meenden reeds bij al-Kumait een spoor te zien van de overlevering, waarmee Abū Bakr de aanspraken van Fāṭima afwijst. Al-Sayyid al-Ḥimyarī [6]) stond geenzins buiten verkeer met de kringen der traditieleeraars: wij vinden hem onder het gehoor van den waardigen faqīh al-Aʿmaś om

---

1) Vgl. Goldziher, *M. S.*, II 112 f.; I. S., VI 77, *3* sqq.

2) Fr. Krenkow, *The Tarikh-Baghdad* etc., *JRAS.*, 1912, 51; al-Naǵāśī, 121 sq.

3) Vgl. Goldziher, *M. S.*, II 113 u.

4) *Fihr.*, 182, *10*; al-Yamān was een der voornaamste Khāriǵietische theologen; zijn broeder ʿAlī was Śīʿiet, Mas., V 442.

5) De *Fihrist* vermeldt de volgende geschriften van Khāriǵieten: 182, *16*: Yaḥyā b. Kāmil, *K. al-tawḥīd wal-radd ʿala 'l-ǵulāt wa-ṭawā'if al-śīʿa*; 182, *22*: ʿAbd Allāh b. Yazīd al-Ibāḍī (vgl. Mas. V, 442—4), *K. al-radd ʿala 'l-rāfiḍa*; 182, *25*: Ḥafṣ b. Aśyam, *K. al-firaq wal-radd ʿalaihim*; 183, *2*: Ibrāhīm b. Isḥāq, *K. al-imāma*; 183, *4*: Ṣāliḥ al-Nāǵī, *K. al-radd ʿala 'l-mukhālifīn*; 183, *6*: al-Haiṯam b. al-Haiṯam al-Nāǵī, *K. al-imāma*, *K. al-radd ʿala 'l-mulḥiaīn*.

6) Zie boven bl. 13 v.

faḍāʾil van ᶜAlī, die tegen de verdrukking in tierden, te verzamelen [1]). Het is wel niet gewaagd om aan te nemen, dat er reeds tegen het einde der eerste eeuw veel vraag was naar dergelijke bewijsmiddelen en dat het aanbod daaraan evenredig was. Mettertijd nam dit tendentieuze materiaal in omvang toe [2]) en in de beschrijving der oudste geschiedenis van den Islām, waarbij alle onzekere punten naar partijmeening werden gekleurd, liet het onmiskenbare sporen achter. Ook de polemieken over het imāmaat bleven beheerscht worden door bewijsvoeringen ten voor- of ten nadeele van de geldigheid van het khalifaat van Abū Bakr en ᶜUmar en van de aanspraken van ᶜAlī [3]). In de geschriften van den eersten systematicus der Zaidiyya, al-Qāsim b. Ibrāhīm, nemen, zooals Strothmann liet zien [4]), deze besprekingen een breede plaats in. Zijn kleinzoon al-Hādī ila 'l-Ḥaqq Yaḥyā maakt het standpunt ten aanzien der opvolging van den Profeet tot grondslag van de onderscheiding der *firaq* [5]). Nog vele eeuwen bleef het politieke verschilpunt onderwerp van scherpe polemiek [6]).

De schending van de geheiligde nagedachtenis der beide śaikhs, waarmee fanatieke Śīᶜieten hun liefde voor ᶜAlī bezegelden [7]), vond in vrome kringen sterke afkeuring. Be-

1) *Aġ.*, VII 15, *2*; al-Aᶜmaś weigerde aan het bevel van Hiśām te voldoen om ᶜUṯmān ten koste van ᶜAlī te verheerlijken, I. Khall. (ed. Wüstenfeld), N°. 270.

2) Verscheidene Śīᶜietische tradities kregen hun Sunnietischen tegenhanger. De Sunnietische lezing van den *manzila*-ḥadīṯ vindt men b. v. *Muntakhab Kanz al-ᶜUmmāl*, rand *Musnad*, IV 441, *6*; die van den *ṯaqalān*-ḥadīṯ, *ib.* 439, *6* a f. In hetzelfde hoofdstuk (*Faḍl al-Śaikhain*) nog andere voorbeelden, evenals in *al-Riyāḍ al-naḍira.*

3) Al-Ǵubbāʾī schreef een weerlegging van een werk *fī tafḍīl Abī Bakr* van de hand van ᶜAbbād (b. Sulaimān), *al-Muᶜtazilah*, ed. Arnold, 48, *15* (vgl. 44, *12*, 52, *15*, 60, *15*); al-Iskāfī († 240, *ib.*, 44) schreef *fī tafḍīl ᶜAlī ᶜalā Abī Bakr*, *ib.*, 48, *16*.

4) *Das Staatsrecht*, Kap. 2 § 1.

5) *Maǵmūᶜ*, I f. 170*a* infra (*fī taṯbīt al-imāma*).

6) Goldziher, *Beiträge*, *SBWA.*, phil-hist. Cl., LXXVIII (1874), 455. Vgl. *Farq*, 13, *8*, 14, *14*.

7) Hoewel hij wist, dat hij zijn leven op het spel zette, waagde de dichter Khandaq het, nadat zijn vriend Kuṯayyir beloofd had voor zijn familie te zullen zorgen, op den *mawsim* den voorrang van Muḥammed's familie te verkondigen. Toen hij hierbij niet naliet Abū Bakr en ᶜUmar te honen, werd hij door de menigte doodgeslagen, *Aġ.*, XI 46.

halve degenen, die zich tegenover de overdreven uitingen van partijstrijd en religieuze waardeering principieel van een oordeel over de personen onthielden [1]), waren er velen, die, bij alle hoogachting van Abū Bakr en ᶜUmar, ᶜAlī hooger stelden. Van al-Ḥakam b. ᶜUtaiba († 112 of 115), een der meest geachte theologen van zijn tijd, wordt bericht, dat Dāwud al-Awdī tot hem kwam en zeide: „Men vertelt, dat gij afgeeft op Abū Bakr en ᶜUmar", waarop hij antwoordde: „Dat doe ik niet, maar ik houd het er voor, dat ᶜAlī beter is dan zij" [2]). Dit standpunt, dat van den *taśayyuᶜ ḥasan*, werd door vele theologen ingenomen [3]); zij richtten hun blikken naar het geslacht van den Profeet, daar de Umayyaden, zonder evenwel zoo goddeloos te zijn als hun tegenstanders hen afschilderden, niet aan de eischen van theocratische vorsten voldeden. De *tafḍīl* van ᶜAlī vond ook in Muᶜtazilietische kringen begunstigers.

Afkeerigheid om Abū Bakr en ᶜUmar te wraken kwam volgens eene oude overlevering Zaid b. ᶜAlī op den afval van een groot deel zijner aanhangers te staan. Terwijl de ᶜAbbāsidische propaganda reeds werkte aan de ondermijning van het gezag der Umayyaden en de liefde voor het huis van Muḥammed aankweekte, belandde deze kleinzoon van den martelaar van Karbalāᵓ in Kūfa. Als echt ᶜAlide had hij gemeend van den khalief te mogen verwachten, dat deze zijn schulden, die een 500.000 dirham beliepen, uit de staatskas zou betalen. Hiśām, die hem ook bij andere gelegenheid niet al te vriendelijk had behandeld [4]), had hem deze gunst geweigerd. Dit had hem ten zeerste ontstemd [5]). Zijn laatste gang naar al-Ruṣāfa [6]) bracht een on-

---

1) Murǵiᵓa tegenover Śīᶜa en Khawāriǵ vgl. Goldziher, *M. S.*, II 89 ff.; van Vloten, *Irdjā*, *ZDMG.*, LIV 161 ff.; Goldziher, *Vorles.*, 87 ff.

2) Ṭab., III 2496 vgl. I. S., VI 231; al-Ḏahabī, *Taḏkira*, I 104; al-Ṣādiq zou ongunstig over hem gesproken hebben, al-Kaśśī, 137, 157 supra.

3) Vgl. bl. 15; Goldziher, *M. S.*, II 110.

4) Ṭab., II 1675 sq.

5) I. S., V 239, *16* sqq. = Ṭab., III 2498, *7* sqq.; vgl. Ṭab., II 1675, *7* sqq.

6) Volgens Abū Mikhnaf (Ṭab., II 1668, *8* sqq.) was Z. b. ᶜA. in al-Ruṣāfa om eene beslissing van Hiśām te verkrijgen in zake twisten over eene *ṣadaqa* van den Profeet tusschen Ḥasaniden en Ḥusainiden, toen Yūsuf b. ᶜUmar schreef over beweerde vorderingen van Yazīd b. Khālid al-Qasrī.

vrijwillige reis naar ʿIrāq mede, doordat Hiśām het noodig vond hem met Muḥammed b. ʿUmar b. ʿAlī b. Abī Ṭalib, Dāwud b. ʿAlī b. ʿAbd Allāh b. al-ʿAbbās en een paar anderen naar zijn stadhouder Yūsuf b. ʿUmar te zenden, ter confrontatie met Khālid al-Qasrī of diens zoon Yazīd. Deze had op de pijnbank bekentenissen afgelegd aangaande vorderingen ten zijnen behoeve op de genoemde personen, die deze echter reeds voor Hiśām onder eede ontkend hadden. Toen hun vrijheid van beweging hergeven was, deden zij Kūfa aan. De aanwezigheid van een ʿAlide in dit middelpunt van Śīʿietisch gestook was voor de Kūfiërs aanleiding om samen te zweren. De Śīʿa liep in en uit bij Zaid en was scheutig met betuigingen van aanhankelijkheid. De gouverneur begon zijn verblijf minder gewenscht te vinden; het heet, dat de khalief zijn stadhouder er over schreef [1]). Zaid had steeds voorwendsels om nog langer te blijven. Toen het Ibn ʿUmar ernst werd, vertrok hij. Achternagezonden boden der Śīʿa beloofden hem echter zooveel steun, dat hij bezweek voor de verlokkelijke

---

Over deze familieoneenigheden, blijkbaar een voortzetting van vroegere (al-Ḥas. b. al-Ḥas., beheerder der *ṣadaqāt* van ʿAlī, twistte daarover met ʿAlī b. al-Ḥus. en ʿUmar b. ʿAlī, *Ḥ. W.*, I f. 74*a* infra, *b*; ʿ*Umdat al-Ṭālib*, 76 vgl. 329) handelen verder Ṭab., II 1671, *12* sqq. en 1673,*3* sqq., waar zij gesteld worden resp. onder de wālī's (van Medīna) Ibr. b. Hiśām (106—114, Ṭab., II 1471 infra, 1561,*12* sq.) en Khālid b. ʿAbd al-Mālik (114—117 of 118, Ṭab., II *l. c.*, 1586, 7, 1592, *1* sq., *17* sqq.). Vreemd is in dit relaas de vermelding van den dood van Ǵaʿfar b. Ḥas. b. Ḥas., die naar andere berichten eerst veel later stierf (Ṭab., III 186; ʿ*Umdat al-Ṭālib*, 162). ʿAbd Allāh of zijn broer Dāwud als zijn *nāʾib* beheerde de *ṣadaqāt* na zijns vaders dood (*o. c.*, 80, 167; *Ḥ. W.*, I *l. c.*). Het onderhoud van Zaid met Hiśām stelt Ṭab., II 1675, *5* (al-Madāʾinī) onder het bestuur van Khālid b. ʿAbd al-Mālik. Yūsuf b. ʿUmar echter volgde eerst Ǵum. I 120 (Ṭab., II 1658, *15*) Khālid al-Qasrī op. Misschien ontbood Hiśām, zooals Ṭab., II 1670, *16* sqq. wil, Zaid (met de anderen) uit Medīna op een schrijven van Yūsuf b. ʿUmar; als gouverneur van Medīna zou hier echter niet Ibr. b. Hiśām (1671, *4* sq.), maar Muḥ. b. Hiśām (vgl. Ṭab., II 1592, 1635, *3* sq., 1666, *14* sq., 1698, *4* sq.) vermeld moeten zijn. In A. Mikhnaf's bericht zijn blijkbaar de andere personen, die de bekentenis van al-Qasrī betrof, in al-Ruṣāfa aanwezig gedacht (vgl. Ṭab., II 1699, *12* sqq.).

1) Ṭab., II 1680,*5* sqq., 1682, *2* sqq., 1712 supra. — In hoofdzaak is hier gevolgd het bericht van A. Mikhnaf uit Ṭab., II 1667—88, 1698—1711; *Maq.*, 161 sqq. Vgl. Wellhausen, *Oppos.*, 96 ff.

voorspiegelingen der Kūfiërs, ondanks den raad zijner metgezellen. Door twee huwelijken knoopte hij familiebetrekkingen aan, die hem te stade kwamen bij het telkens verwisselen van verblijf, waardoor hij zich aan de spionnen van Ibn ᶜUmar onttrok. Zoo gelukte het hem langer dan 10 maanden in Kūfa te vertoeven. De Śīᶜa huldigde hem; zijn dīwān bevatte 15.000 namen [1]. Ook buiten Kūfa, in de Sawād en in al-Mawṣil, liet hij werven. „Wij roepen u", zoo heette het in de huldigingsformule, „tot het boek Gods en de sunna van Zijn Profeet, tot bestrijding dergenen, die onrecht plegen, tot verdediging der verdrukten, tot begiftiging der misdeelden, tot gelijke verdeeling van den staatsbuit (*faiʾ*) onder de rechthebbenden, tot teruggave van het onrechtmatig ontnomene, tot (periodieke) terugzending der te velde gehouden troepen", een program, dat zoowel aan ontstemming in religieuze kringen als ontevredenheid over sociale misstanden en vermeend onrecht te gemoet kwam. Men hoopte dan ook van Zaid, dat hij blijken zou de Mahdī te zijn [2].

Volgens de *Maqātil al-Ṭālibiyyīn* van Abu 'l-Faraǵ al-Iṣbahānī en Zaidietische historici ontbrak het Zaid niet aan den steun der theologen. Onder verscheidene anderen [3] treffen wij Abū Ḥanīfa als begunstiger van zijn streven aan. Al mogen misschien enkele der opgegeven namen op rekening komen van een streven in de Śīᶜietische overlevering om Zaid te omringen met figuren uit den theologenkring, die de orthodoxie voor zich opeischte, aangenomen mag wel worden, dat velen hem tenminste hun moreelen steun gaven. Slechts een paar van de genoemde personen

---

1) Volgens *Maq.* 164 infra, *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 228 infra, waar Zaid ook door niet-Śīᶜieten (op de laatste plaats zelfs door Khāriǵieten) heet ǵehuldigd te zijn (vgl. Par. 5982, f. 78*a* ult.), was dit het aantal der Kūfische aanhangers en waren daarin niet begrepen die van al-Madāʾin, Baṣra, Wāsiṭ al-Mawṣil, Khurāsān, Rayy en Ǵurǵān (= *H. W.*, I f. 78*a*, *19* sq.; korter, zonder vermelding der plaatsnamen, *al-Ifāda*, f. 10*b*, *13*). *Maq.* volgt bijna letterlijk het bericht van Abū Mikhnaf, behoudens eenige niet onbelangrijke uitbreidingen. De bovengenoemde bijzonderheden volgen onmiddellijk na رجل Ṭab., II 1685, *14*.

2) Ṭab., II 1676, *14*; *al-Kāmil*, 710, *1—3*.

3) Zie bijlage I.

worden bij Abū Mikhnaf († 157) aangetroffen. Zou deze namen verzwegen hebben om vele tijdgenooten voor verdenking van de zijde der ᶜAbbāsiden te sparen? De stemming der Kūfiërs was blijkbaar vrij algemeen voor Zaid, daar Yūsuf b. ᶜUmar naderhand allen beschuldigde op Ḥakīm b. Śarīk al-Muḥāribī na, die Zaid bij hem heet te hebben aangegeven [1]).

Ingelicht omtrent Zaid's plannen, liet de stadhouder aanstonds maatregelen nemen om ze te verijdelen. Hij liet het weerbare deel der Kūfiërs door de wijkhoofden in de moskee samenroepen. Wie in het zadel werd aangetroffen, was vogelvrij. Toen het ernst werd, gedachten de meeste huldigers hun beloften niet meer. Op gezag van Abū Mikhnaf [2]) wordt bericht, dat, toen Yūsuf scherp begon te letten op Zaid, de hoofden der Śīᶜa hem polsten over zijn gevoelens ten opzichte van Abū Bakr en ᶜUmar en dat, toen hij weigerde zich ten hunnen nadeele uit te spreken, zij hem als hun imām verwierpen. De juistheid dezer mededeeling echter valt mijns inziens sterk te betwijfelen. Immers, zooals Strothmann [3]) reeds opmerkte, is het vreemd, dat de leiders der Śīᶜa de zienswijze van Zaid in deze nog niet kenden, nadat hij een tiental maanden in hun midden verkeerd had. Ook het deelnemen van Ziyād b. al-Mundir aan den opstand pleit er tegen, dat dit de gang van zaken geweest is. Wel hebben, naar het schijnt, de aanhangers van Ǵaᶜfar al-Ṣādiq Zaid afbreuk gedaan [4]). De traditie op gezag van Abū Mikhnaf zou een oude polemiek tegen de Rāfiḍa kunnen zijn, welke zij door Zaid laat veroordeelen [5]).

---

1) Ṭab., II 1716 vlg. 1713, *8*. Ḥakīm b. Śarīk b. Namla, *Mīzān*, I 243.

2) Ṭab., II 1699, *8* sqq.; niet in *Maq.*, 165, het tot Ṭab., II. 1699, *4* gevolgde bericht van A. M. wordt onmiddellijk voortgezet met 1701, *1*.

3) *Das Staatsrecht*, 26.

4) Al-Kaśśī, 261, *19* sqq., 224, *15* sqq, 230 infra sq. vgl. 184, *12* sqq., 231, *10* sqq., 239, 7 sqq., 101 infra, 123; men verzocht al-Ṣādiq in zijn naam te mogen optreden, 226, *5* sqq. vgl. Strothmann, *o. c.*, 27.

5) Het wil mij toeschijnen, dat oorspronkelijk en in den regel Abū Bakr en ᶜUmar gedacht zijn als het object van *rafaḍa*, dat zooveel beteekent als *tabarraʾa min*. Al-Aśᶜarī, p. 9: وانما سموا رافضة لرفضهم امامة ابي بكر وعمر; doch p. 31, *3* (hfdst. over de Zaidiyya): فيقال انهم سموا الرافضة لقول زيد لهم رفضتموني. Immers de *rafḍ al-śaikhain* was karakteristiek voor de Rāfiḍa, niet

Intusschen wil hier geenszins betoogd worden, dat hij hun gevoelen toegedaan was [1]).

Hoe het zij, slechts enkele honderden [2]) volgden den strijdkreet *yā manṣūr amit!*. Onder deze treffen we aan, met een fakkel zwaaiend en het wachtwoord roepend, Abu 'l-Ġārūd Ziyād b. al-Mundir al-Hamdānī [3]), wiens naam verbonden bleef aan de meest linksche richting der Zaidiyya. Hij is zeer waarschijnlijk dezelfde als Ziyād al-Nahdī, wiens lijk evenals dat van Zaid en eenige anderen aan den paal werd geslagen [4]). Na een tot het uiterste volgehouden tegenstand sneuvelde Zaid [5]); daarmee was de beweging gebroken. Zaid's onthoofd lichaam werd als afschrikwekkend voorbeeld voor de Kūfiërs tentoongesteld.

Of deze beweging ook door de ᶜAbbāsidische propaganda is tegengewerkt, is moeilijk uit te maken [6]). Zeker strookte zij niet met hare oogmerken en als antidynastieke uitbarsting kwam zij voor haar ontijdig. Zaid's martyrium bracht haar een voordeel mede, dat zijn leven haar zeker zou hebben doen derven.

---

de *rafḍ Zaid b. ᶜAlī*. Laatstgenoemde beteekenis kreeg het wel in Zaidietische kringen. Anders Friedlaender, *The Heterodoxies*, App. A.

1) Van zekere waardeering voor de beide khaliefen getuigen ook zijn woorden Ṭab., II 1672 ult. sq. (vgl. 1674, *6* sq.), die m. i. door Buhl, *Alidernes Stilling* o. s. v., 369 (15), minder juist zijn weergegeven. Volgens al-Kaššī, 154, zou Zaid enkelen, die al-Ṣādiq vroegen naar de erkenning (*tawallī*) van A. Bakr en ᶜUmar en de afzwering (*tabarruʾ*) hunner vijanden, toegevoegd hebben: *atatabarraʾūna min Fāṭima? batartum amranā batarakum Allāh!* (tekst: *tabartum* en *tabarakum*), wat hun den naam Batriyya bezorgde.

2) Ṭab., II 1702 paen.; *Maq.*, 171, *8* sqq. = *Ḥ. W.*, I f. 79*b*, *18* sqq.: 500 (bericht van Saᶜīd b. Khuṭaim, medestrijder van Zaid, vgl. bijlage I).

3) *Maq.*, 166 infra = *Ḥ. W.*, I f. 78*b*, *20* (bericht van Saᶜīd b. Khuṭaim ingeschoven in het verhaal van Abū Mikhnaf na بشطرها Ṭab., II 1701, *14*).

4) Ṭab., II 1711, *13*; vgl. bijlage I.

5) Volgens Zaidietische overlevering stierf hij Vrijdagnacht 25 (26) Muḥ. 122, *al-Ifāda*, f. 11*b*, *8* (*ᶜašiyyata 'l-ǵumuᶜa li-khams baqīna*) = *Ḥ. W.*, I f. 80*a*, *15*. I. S., V 240: Maandag 2 Ṣafar 120 (122), een datum, die voor die beide jaren niet past; I. S., VI 221, *12*: ᶜĀšūrāʾ-dag, waarschijnlijk met aanpassing van den sterfdag van al-Ḥusain. *Maq.*, 174: op (een) Vrijdag Ṣafar 121. Hij begon den opstand Woensdagnacht 24 (*li-sabᶜ baqīna*) Muḥ., *Maq.*, 166 = *Ḥ. W.*, I f. 78*b* (parallel met Ṭab., II 1701 supra, alwaar echter geen datum), een week vroeger dan beraamd was (1 Ṣafar 122), vgl. Ṭab., II 1711, *3*, *6*. Samenvatting van verschillende opgaven *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 230, *5* sqq.

6) Was de raad van Dāwud b. ᶜAlī belangeloos? vgl. Ṭab., II 1679.

Zijn zoon Yaḥyā [1]) was met eenige aanhangers ontkomen naar Khurāsān, dat reeds voor de *ahl al-bait* bewerkt was [2]). Yūsuf b. ᶜUmar liet door Naṣr b. Sayyār naar hem speuren. In Balkh werd hij uit zijn schuilplaats te voorschijn gehaald. Na korte gevangenschap kreeg hij op last van al-Walīd, die intusschen zijn oom Hiśām was opgevolgd, met zijne gezellen de vrijheid. Naṣr voorzag hen van geld en rijdieren en zond hem met een waarschuwing heen. De bedoeling was hem uit Khurāsān te verwijderen. De prefecten der steden hadden last hem verder te zenden; hij mocht zich nergens vestigen en bleef eenigermate onder toezicht. In Baihaq schijnt hij zich iets langer te hebben kunnen ophouden. De Zaidietische overlevering bericht, dat hij daar openlijk voor zich wierf en dat hij eenigen toeloop kreeg, nadat 70 man hem gehuldigd hadden [3]). Volgens al-Ṭabarī keerde hij zich van uit Baihaq tegen ᶜAmr b. Zurāra; omdat hij in Khurāsān wilde blijven, — in zijn antwoord op het aanbod van straffeloosheid (*amān*) van ᶜAmr verklaarde hij niets tegen diens district te willen ondernemen, maar enkel naar Balkh en omgeving te willen [4]) — kwam hij met dezen in botsing. Na gelukkig gestreden te hebben tegen eene overmacht, trachtte hij in Herāt een steunpunt te krijgen. De nadering van Naṣr's troepen deed hem uitwijken naar Ǵūzaǵān. In een der dorpen daar kwamen Zaidieten zich bij hem voegen [5]). Een driedaagsche strijd, waarin Yaḥyā sneuvelde en zijn aanhangers tot den laatsten man gedood werden [6]), verijdelde echter ook deze

---

1) Vgl. Ṭab., II 1710, 1713 sq., 1770—74.

2) Ṭab., II 1712, *10*. Verblijfplaatsen voor hij Balkh bereikte, *Maq.*, 184 sq.: oponthoud van zes maanden te Sarakhs bij Yazīd b. ᶜAmr (ᶜUmar) al-Tamīmī. Khāriǵieten zochten verbinding met hem. Yazīd ried hem af zich met hen in te laten. Korter *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 230 ult. sq.

3) *Al-Ifāda*, f. 13*a* infra = *Ḥ. W.*, I f. 83*a*, *1* sq.; vgl. Yaᶜq., II 397 infra sq.

4) *Ḥ. W.*, I f. 83*a*, *5* sqq.; vgl. Ṭab., II 1772, *14* sq.; *Maq.*, 188, *13* sqq.

5) *Al-Ifāda*, f. 13*b*, *6*: in het dorp ارغويه (vgl. Mas., VI 2, ارعونه); daar voegde zich bij hem eene *ǵamāᶜa min ᶜasākir Khurāsān*; *Ḥ. W.*, I f. 83*b*, *22—24*: ارعوا (*Maq.*, 189, *10*: ارغوى); *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 231: toeloop uit Ǵūzaǵān, 500 man; gedood te ارعوى.

6) Yaᶜq., II 398; *Maq.*, 189 infra; *al-Ifāda*, f. 14*a*, *4* sqq.; *Ḥ. W.*, I f. 83*b*

poging der Śīʿa. Het hoofd van den ʿAlide werd naar den khalief gezonden [1]), die het in Damascus liet tentoonstellen; zijn lichaam werd boven de poort der hoofdstad van Ǵūzaǵān vastgenageld [2]).

Het martelaarschap van Zaid en zijn zoon bracht een naam voor eene strooming in de Sīʿa, vertegenwoordigd door diegenen die, wraak vorderend voor hare dooden, niet wilden wachten op de wederkomst van een verborgen imām, maar er op uit waren, om bij gunstige gelegenheid, met het zwaard in de hand, de heerschappij terug te brengen aan hare rechtmatige dragers, de ʿAliden, bij wie alleen men een bewind volgens Kitāb en Sunna verzekerd achtte. Daar haar patroon zich niet door stuitende leeringen had gekenmerkt, was zij geschikt Śīʿietisch gezinden op te nemen, die zich van de Kaisāniyya verre hielden, hoewel de in de volksklasse ingedrongen leeringen en uitingen der laatste zich van den aanvang af bleven doen gelden.

De dood der beide ʿAliden, de smadelijke behandeling hunner lijken [3]) hadden de Śīʿa diep geschokt. Die van Khurāsān was reeds door het optreden tegen Zaid zeer verbitterd; men zag gezichten en raadpleegde *malāḥim*-boeken [4]). Het te Medīna tentoongestelde hoofd van Zaid, die zelfs bij de Khāriǵieten medelijden vond [5]), was wel geschikt om

---

19 sqq.; volgens deze beide hss. viel hij in Ram. 126 *ʿaśiyyata ʾl-ǵumuʿa* (zonder datum); andere opgave 125, evenals Ṭab., *Maq.*, 190, *15*; Mas., VI 3: eind 125 of begin 126.

1) *Al-Ifāda*, f. 14*a*, *10* = *Ḥ. W.*, I f. 83*b*, *23*: aan Marwān al-Ḥimār, in tegenstelling met *Maq.*, 190, *14*; Mas., VI 3 vgl. Ṭab., II 1774, *6*, 1820, *10*; *ʿUmdat al-Ṭālib*, 231, *17*.

2) *Maq.*, 190, *6* sq.; *al-Ifāda*, f. 14*a*, *13*, *madīnat al-Ǵūzaǵān*, waarschijnlijk Anbār (vgl. Marquart, *Ērānšahr*, 81,o., 87,o.), blijkbaar hetzelfde als أنبير, waar hij volgens *al-Ifāda*, f. 14*b*, *2* = *Ḥ W.*, I f. 83*b*, *28* begraven werd (vgl. Yāqūt, I 370, *14*).

3) Toen Yaḥyā gedood was, liet al-Walīd het lijk van Zaid „het kalf van ʿIrāq" (en niet dat van Yaḥyā, zooals Wellhausen, *Opp.*, 98,o., *Das arab. Reich*, 224, schijnt aan te nemen) verbranden en de asch in den Eufraat strooien, Ṭab., II 1713, 7, 1774, deze beide berichten vereenigd *Maq.*, 175; Yaʿq., II 391; Mas., V 473; *al-Ifāda*, f. 12*a*, *2* sqq.; *Ḥ. W.*, I f. 81*a*, *19* sqq. (= *Maq.*, *l. c.*).

4) Yaʿq., II 391 infra sq. vgl. van Vloten, *Rech.*, 57, en gloss. Ṭab. en *Naqāʾiḍ*.

5) *Al-Kāmil*, 709 infra; de verzen ook Par. 5982, f. 78*b*.

de wraakstemming aan te wakkeren in de kringen der ᶜAliden en hunner vereerders [1]). In Kūfa' waren er misschien evenals na al-Ḥusain's dood berouwvollen, die, hun lafheid betreurend, nu des te meer ijver aan den dag legden. In een dergelijke stemming sprak al-Kumait zijn diep berouw er over uit, dat hij den roep van Zaid geen gehoor had gegeven [2]). De dichter Abū Numaila, die met Yaḥyā viel, had Zaid in een elegie herdacht [3]), terwijl al-Sayyid al-Ḥimyarī dengenen, die zich aan hem vergrepen hadden, een duizendvoudigen vloek toeslingerde [4]). Ook van al-Faḍl b. ᶜAbd al-Raḥmān b. al-ᶜAbbās wordt eene *qaṣīda* op Zaid meegedeeld [5]).

De liefdevolle verbeelding der vereerders omweefde hunne figuren, in het bijzonder die van Zaid, met legendarische trekken, die misschien reeds opgenomen werden in twee *Kitāb maqtal Zaid b. ᶜAlī,* die de *Fihrist* [6]) vermeldt. Verscheidene tradities van den Profeet of van ᶜAlī worden meegedeeld, waarin deze zijn lofwaardig optreden aankondigen en zijn droevig lot beweenen of wijzen op de hooge verdienste van hem en zijn medestrijders en hunne belooning op den dag der opstanding [7]). Zijn welbespraaktheid en slagvaardigheid die, naar al-Ṭabarī bericht, ook Hiśām duchtte, wordt in het licht gesteld door anecdoten over disputen, waarin hij zijn tegenstander van ongelijk overtuigde of het zwijgen oplegde [8]). De laatst aangehaalde

1) Vgl. Ṭab., II 1714 infra sq. De dichter Kaṯīr b. Kaṯīr al-Sahmī, die sympathie met Zaid betuigde, werd gevangen gezet. Toen men van hem eischte ᶜAlī en Zaid van den *minbar* te vervloeken, riep hij Allāh's vloek over de smaders van ᶜAlī in. — Van alle manbare Medīnensers zou Muḥ. b. Hiśām geëischt hebben bij het in de moskee op een lans gestoken hoofd van Zaid een vervloeking over ᶜAlī, al-Ḥusain en Zaid te uiten, *H. W.*, I f. 80*b*.

2) *Hāśimiyyāt*, IX—XI. Vgl. *Ag.*, XV 127, *8* sqq.

3) *Maq.*, 182 (A. Ṯumaila al-Abbār); *H. W.*, I f. 81*b*, *5* sqq. (A. N. al-Anbārī), vgl. Ṭab., II 1723, *13* sqq. (A. N. Ṣāliḥ b. al-Abbār).

4) Ṭab., II 1715, wel niet onder den verschen indruk der gebeurtenissen.

5) *Maq.*, 180 infra sq. (alwaar „Faḍl b. al-ᶜAbbās b. ᶜAbd al-Raḥmān") = *H. W.*, I f. 81*b*, *19*—82*b*, 7. Vgl. *Fragm.*, I 66 (l. al-Faḍl), 231.

6) 107, *22*, 115, *2*—*3*. Zie ook al-Nagāśī, 282, 7, 277, *9* a f.

7) *Maq.*, 158, *3* sqq. = Par. 5982, f. 84*a*, *14* sq.; *Maq.*, 158, *13* sqq. = *H. W.*, I f. 76*b*, 14 sqq.; *H. W.*, I f. 75*b*—76*b*; Par. 5982, f. 84*a*, *12* sqq.

8) Par. 5982, f. 81*a* infra: een monnik overtuigde hij voor Hiśām van het mensch-zijn van Jezus.

plaats bevat een tevens partijbelang dienende anecdote, waarin hij in al-Ruṣāfa voor eenige Syrische, d. i. regeeringsgezinde geleerden de stelling weerlegt, dat de opvatting der meerderheid de Allāh welgevallige zou zijn. Tevens wordt hier een geschrift van hem over dit onderwerp vermeld [1]).

In hoeverre overleveringen als de laatste eenigen grond van werkelijkheid hebben, is moeilijk uit te maken. In de berichten van al-Ṭabarī verschijnt Zaid als niet van eenige intelligentie ontbloot, zonder daarom als beoefenaar der gewijde wetenschappen naar voren te treden. Bij Ibn Saᶜd [2]) wordt hij in dit opzicht alleen als drager der vaderlijke overlevering genoemd. Volgens al-Śahrastānī [3]) was hij een leerling van Wāṣil b. ᶜAṭāᵓ en nam hij van hem de Muᶜtazilietische denkbeelden over. Hierin mag waarheid zijn; waar daar echter met Zaid een *madhab* als gegeven verondersteld wordt en sommige leeringen omtrent het imāmaat als door hem aanvaard gelden, is twijfel zeker gerechtvaardigd. Wel blijkt er met en door zijn optreden een meeningsverschil onder de Śīᶜieten over het karakter van den imām aan den dag te komen. Van Zaid wordt de uitspraak overgeleverd: „De imām van ons, *ahl al-bait*, dien de Muslims verplicht zijn te gehoorzamen, is hij, die zijn zwaard trekt, noodigt tot het boek van zijn Heer en de sunna van zijn Profeet, wiens uitspraken zich naar deze richten en wiens positie daardoor gekend wordt: dien niet te kennen is onverschoonbaar. Maar een dienaar, die in zijn woning blijft zitten en zich achter zijn gordijn schuil houdt, het bewind der onrechtdoeners verdraagt, niet het goede beveelt en het slechte verbiedt, deze kan geen

1) *Ḥ.W.*, I f. 77*a*, *17* sqq.: ورويّنا عن خالد بن صفوان التميمى (hs. اليمامى) قال .... وكلّمنا زيد بن علىّ فى الجماعة وقلنا إنّ الله مع الجماعة وإنّ اهل الجماعة حجّة الله على خلقه (hs. حُلقه) وإنّ اهل القلّة هم اهل البدعة والضلالة قال فحمد الله زيد بن علىّ .... ثم أخرج إلينا كتابًا قاله فى الجماعة والقلّة ذكر (sic) من كتاب الله فلم يذكر كثيرًا إلاّ ذمّه ولم يذكر قليلاً إلاّ مدحه والقليل فى الطاعة هم اهل الجماعة والكثير فى المعصية هم اهل البدع الخ.

2) V, 240, *12*; vgl. I. Ḥaǵar, *Tahḏīb al-T.*, III 419 sq. N°. 769.

3) 116 vgl. *al-Muᶜtazilah*, ed. Arnold, 20, 12, 2.

imām zijn" [1]). Misschien is dit niet meer dan de theorie, neergeslagen uit Zaid's optreden. Zij doet het agressief karakter der Zaidiyya uitkomen en kant zich tegen het standpunt der *taqiyya*, waarvan Ǵaᶜfar al-Ṣādiq als vertegenwoordiger optreedt. Gold Zaid eenmaal als imām, dan moest zijn *ᶜilm* ook buiten bedenking zijn; gereedelijk konden hem dan ook uitspraken en denkbeelden zijn waardigheid betreffende toegedicht worden.

Op de geringe waarschijnlijkheid, dat eenige op Zaid teruggevoerde verhandelingen werkelijk aan hem zijn toe te kennen, is reeds door Strothmann [2]) gewezen. Het oordeel over een op zijn gezag overgeleverd of ook wel aan hem toegeschreven fiqh-compendium moet voorloopig opgeschort worden. Griffini [3]), die het voorhanden zijn van dit werk in handschriften vaststelde, komt op grond van mededeelingen bij Zaidietische schrijvers [4]) en op grond van de keten der overleveraars voor zijn authenticiteit op, nadat Strothmann [5]), vóór het aan het licht komen van handschriften, dienaangaande twijfel geopperd had op grond van het veelzeggend stilzwijgen der *Ifāda* over eenig werk van Zaid. Ook de Śīᶜietisch gezinde schrijver van de *Fihrist* weet geen enkel geschrift van Zaid te vermelden. Als

---

1) *Sīrat al-Hādī*, f. 6*b*: على بن محمد ..... عن ابي معمر سعيد بن خثيم قال قال زيد بن علىّ صلوات الله عليه ان الامام منّا اهل البيت المفترض الطاعة على المسلمين الذى شهر سيفه ودعا الى كتاب ربّه وسنّة نبيّه جرت بذلك احكامه وعرف بذلك قيامه فذلك الذى لا تسمح (hs. تسمع) جهالته فامّا عبد جالس فى بيته مرخ عليه ستره تجرى عليه احكام الظالمين لا يامر بمعروف ولا ينهى عن منكر فلن يكون ذلك اماماً. Prof. Snouck Hurgronje wees mij op تسمح als de waarschijnlijke lezing. — In een overlevering bij al-Kaśśī, 261 infra sq., wordt Zaid (te Kūfa) door twee aanhangers van al-Ṣādiq voorgehouden dat, indien geen imām zijn kan مَنْ أرخى عليه ستره, ᶜAlī ook niet van den aanvang af imām was. Zaid weet hierop niet te antwoorden.

2) *Die Literatur der Zaiditen* in *Der Islam*, I 365 f.

3) *La più antica codificazione della giurisprudenza islamica* etc., *Rendic. del R. Ist. Lomb. di sc. e lett.*, ser. II, vol. XLIV, 1911.

4) Al-Manṣūr billāh ᶜAbd Allāh b. Ḥamza geeft zijn *isnād* in *al-Śāfī*, f. 19*a* infra sq.; de oudste tradenten zijn dezelfde als bij Griffini. Zaid wordt er als auteur genoemd (*wa-huwa al-muṣannif*).

5) *L. c.*

eerste tradent van de *Maǵmūᶜ al-Fiqh* wordt Abū Khālid ᶜAmr b. Khālid al-Wāsiṭī genoemd. Deze theoloog en schrijver der Zaidiyya [1]) wordt door de (orthodoxe) *riǵāl*-critiek gebrandmerkt als „een leugenaar, die op gezag van Zaid, op gezag van zijn vaderen ondergeschoven tradities in omloop bracht" [2]).

De overlevering zocht zijn kennis te staven. Zoo heet het op gezag van Abū Ġassān al-Azdī: „Nooit zag ik iemand van grooter kennis van het boek Gods dan hij. Terwijl hij gedurende vijf maanden door Hiśām in hechtenis werd gehouden, vertelde (*yaquṣṣu*) hij ons — we waren met hem in de gevangenis — van de verklaring van (de *sūrat*) *al-ḥamd* [3]) en van de *sūrat al-baqara*" enz. [4]). Wellicht wordt hier gedoeld op een aan Zaid toegeschreven *Tafsīr fī ġarīb al-Qurʾān*, die gedeeltelijk in een Berlijnsch handschrift bewaard is [5]). Dit geschrift is overgeleverd door Abū Ǵaᶜfar Muḥammed b. Manṣūr b. Yazīd al-Muqrī (?), śaikh der Zaidiyya te Kūfa [6]). De zegsman van zijn *isnād*, die op gezag van Zaid overlevert, is de reeds genoemde Abū Khālid al-Wāsiṭī.

Meteen komt duidelijk de bedoeling van polemiek tegen de Imāmiyya uit, wanneer Muḥammed b. ᶜAlī (al-Bāqir) naar aanleiding eener gegeven verklaring Zaid als zijn meerdere in kennis erkent [7]), iets wat de traditie ook laat vaststellen door ᶜAbd Allāh b. Muḥammed b. al-Ḥanafiyya [8]).

1) *Fihr.*, 178, *18*, 220, *4*; Śahr., 119, *9*, 145, *6*; al-Kaśśī, 151, *14*: *min ruʾasāʾ al-Z.*, doch 247, *13* sqq. een der *ᶜāmma* met sterke Śīᶜietische neiging; al-Naǵāśī, 205.

2) I. Ḥaǵar, *Tahḏīb al-T.*, VIII 26 sq. N°. 41.

3) D. i. de *Fātiḥa*.

4) *Ḥ. W.*, I f. 76*b* infra.

5) Strothmann, *l. c.*

6) Hij leverde over op gezag van Aḥm. b. ᶜĪsā, al-Qāsim b. Ibr., al-Ḥasan b. Yaḥyā, ᶜAbd Allāh b. Mūsā e. a., Berl. 10237, f. 27*b*. Hij is wel dezelfde als de Zaidietische theoloog Abū Ǵaᶜfar Muḥ. b. Manṣūr al-Murādī, *Fihr.*, 194, *4* sqq.

7) *Ḥ. W.*, I f. 77*a*, *5* sqq., met beroep op deze overlevering *al-Simṭ al-ḥāwī*, f. 181*b*. Vgl. *Maq.*, 156, *11* sqq.: Ǵaᶜfar al-Ṣādiq houdt voor Zaid den stijgbeugel vast; *ib.*, infra sq. hetzelfde van ᶜAbd Allāh b. al-Ḥasan.

8) *Ḥ. W.*, I f. 77*b* supra: als Jezus neerdaalde, zou hij van Zaid verklaren *khairu man waṭiʾa ᶜafara ʾl-turāb*; hij kende den Qurʾān *min ḥaiṯu lam yaᶜlamhu A. Ǵaᶜfar*; ook Par. 5982, f. 85*b*, *4* sqq.

Wij zien den *ḥalīf al-Qurʾān* [1]), op wiens gezicht de glanzingen van de *nūr* zichtbaar waren [2]), door Kūfa's straten rijden met een opengeslagen Qurʾān voor zich op het zadel, noodigend hem te vragen, voordat men hem mist [3]), hem, die over alle deelen der Openbaring en der Sunna opheldering kan geven [4]). Kortom, zijn geheele optreden wordt voorgesteld als een om Gods wil, als een heilige plicht, waarvoor hij noode Medīna verliet [5]).

Het lijk aan den paal op de Kunāsa werd in de overlevering een voorwerp van *karāmāt*. Een ondanks voortdurende verscheuring telkens hernieuwd spinneweb vormde eene bedekking der *ʿawra* [6]). Tradities bedreigden met hellestraf dengene, die het wagen dorst met leedvermaak ernaar te zien [7]). Vogels nestelden in de holte van het lichaam, dat niet verging noch lijklucht had [8]), integendeel een geur van muskus verspreidde [9]). Personen, die smadend de hand ertegen ophieven, werden aan het schennend lichaamsdeel door goddelijke straf getroffen [10]).

---

1) Zoo zou men hem in Medīna genoemd hebben, *Maq.*, 157, *14* sqq.; *al-Ifāda*, f. 10*a* infra; *ʿUmdat al-Ṭālib*, 228.

2) *Maq.*, 155, *8* sqq.

3) Deze uitdrukking ook in uitspraken van ʿAlī, b.v. Yaʿq., II 225, *17*.

4) Par. 5982, f. 82 *a*, *b*.

5) *Ib.*, f. 80*b*.

6) Mas., V 473 supra; *Ḥ. W.*, I f. 80*a*, *22* sqq.; Par. 5982, f. 85*b* sqq.; *ʿUmdat al-Ṭālib*, 230, *14*. De naaktheid van Zaid's lijk wordt uitdrukkelijk vermeld, *al-Kāmil*, 709. Ontblooting, in het bijzonder der genitaliën, als smaad vgl. Jer. 13, 26; Ez. 16, 37*b*; Nah. 3, 5; Jes. 47, 3. (Vgl. Wensinck, *Animismus u. Dämonenglaube* in *Der Islam*, IV 225 f.). Ook op andere, niet minder wonderbaarlijke wijze kwam deze bedekking tot stand, *Maq.*, 176; iets dergelijks *Ḥ. W.*, I f. 80*a*, *25*: فاسترخت سُرّته حتى غطت عورته; dit gebeurde, nadat men den *khimār* had weggenomen, dien een geloovige voorbijgangster over hem had geworpen en die *bi-mašīʾat Allāh* zich aan het lijk vasthechtte.

7) *Maq.*, 158, *8* sqq., 159, *6* sqq.; Par. 5982, f. 84*a*, *12* sq., 84*b* infra, f. 85*a* supra; *Ḥ. W.*, I f. 76*a*, *1* sq.

8) Par. 5982, f. 85*b*, *9* sqq.

9) *Ḥ. W.*, I f. 81*a*, *9* sq., vgl. Goldziher, *ZDMG.*, LXV, 619 f.; H. Preserved Smith, *ib.*, LXVI, 167; welriekende geur bij het graf van al-Šāfiʿī vgl. Wüstenfeld, *Der Imâm el-Schâfiʿí*, Göttingen 1890 (= *Abh. d. kön. Ges. d. Wiss. zu Göttingen*, XXXVI), 43; muskusgeur bij het graf van den Zaidietischen imām al-Mahdī li-Dīn Allāh Aḥm. b. al-Ḥus. (gedood einde Ṣafar 656), al-Khazraǵī, *Ṭirāz*, p. 331, *12*.

10) *Ḥ. W.*, I f. 80*a*, *26* sqq., paen. — *b*, *4*.

De ᶜAbbāsidische propaganda, vaardig als zij was om alle stroomingen te haren bate aan te wenden, verzuimde niet op deze dooden beslag te leggen en winst te doen met het vergoten bloed. Zij koesterde het wraakgevoel der Khurāsāners, wien geleerd was alleen zegen te verwachten van het huis van Muḥammed. Wraak voor Yaḥyā werd eene leus in het verzet van oostelijk Perzië tegen de rasbevoorrechtende Umayyaden, eene leus, die meteen argeloozen in de verwachting kon sterken, dat zij gingen strijden voor een der zonen van ᶜAlī.

De dood van Yaḥyā zou zulk een indruk in Khurāsān gemaakt hebben, dat men allen in dat jaar geboren kinderen de namen Yaḥyā of Zaid gaf en dat, toen men niets meer van de Umayyaden te duchten had, door heel het land een zevendaagsche rouwklacht gehouden werd [1]). Abū Muslim liet de Śīᶜa voor de Yaman, die zich namelijk allen van de Umayyaden afkeerden [2]), en Rabīᶜa partij kiezen tegen Muḍar met de woorden: „Muḍar heeft den satan tot aanvoerder, zij zijn de gezellen van Marwān, de moordenaars van Yaḥyā" [3]). Hij liet den leider der expeditie tegen Yaḥyā, Salm b. Aḥwaz, dooden en het lijk van Yaḥyā van zijn schandplaats wegnemen en begraven na zelf daarbij de *ṣalāt* verricht te hebben [4]). Van de vroegere beambten van Naṣr b. Sayyār spaarde hij die, welke Yaḥyā heimelijk inlichtingen verstrekt hadden [5]). Ook voor het bloed van Zaid werd wraak geëischt: in de verzen, welker voordracht den grooten Umayyadenmoord heet te hebben ingeleid, wordt ook Zaid als een der slachtoffers der overwonnen dynastie herdacht [6]). Hiśām's lijk werd mishandeld,

---

1) Mas., VI 3; *al-Ifāda*, f. 14*b*, *6*, wordt de *taswīd al-ṯiyāb* als rouw over Yaḥyā voorgesteld en stelt A. Muslim de rouwklacht in.

2) Vgl. van Vloten, *Opkomst*, Hfdst. VII; Wellhausen, *Das arab. Reich*, 338.

3) I. A., V 288 sq. vgl. Ṭab., II 1985, 7 sq.

4) *B. G. A.*, VII 302; *Mas.*, *l. c.*; *al-Ifāda*, f. 14*b* supra (= *Ḥ. W.*, I f. 83*b* infra); I. A., V 204. *Maq.*, 190 infra, spreekt in 't algemeen van de Musawwida en noemt eenige andere namen.

5) Ṭab., III 506.

6) *Al-Kāmil*, 707 spec. *14*; I. Qut., *ᶜUyūn al-Akhbār*, 249 sqq.; I. A., V 329, *16* sqq.; Ṭab. (III 51 infra) is zeer kort over deze gebeurtenis; vgl. Yaᶜq., II 425 infra sq., *Fragm.*, I 207, waar deze verzen (Yaᶜq., II 431, *al-*

gepaald en verbrand als talio voor Zaid [1]. Toen de gevangen vrouwen en dochters van Marwān Ṣāliḥ b. ᶜAlī om verschooning smeekten, wees hij op de bloedschuld, die op hun geslacht rustte door het dooden van den imām Ibrāhīm niet alleen, maar ook van Zaid en al-Ḥusain [2].

Aangenomen mag wel worden, dat de Zaidiyya ijverig hebben meegewerkt om de heerschappij der Umayyaden te doen plaats maken voor die van Muḥammed's huis, waarbij zij wel allereerst op een ᶜAlide rekenden. Met name worden zij het eerst genoemd als partijmannen van den Ṭālibide ᶜAbd Allāh b. Muᶜāwiya, wien de burgeroorlog, waarin de macht der Marwāniden te gronde ging, gelegenheid gaf om zich voor korten tijd zelfstandig te maken [3].

Mochten de niet in de geheime bedoelingen der ᶜAbbāsiden ingewijde Śīᶜieten op een ᶜAlide als heerscher in het komende rijk der gerechtigheid gehoopt hebben, zij werden spoedig ontnuchterd. De Banu 'l-ᶜAbbās, die de wraak voor de ᶜAliden voltrokken hadden, wenschten daarvoor ook het loon te hebben [4]. Een van de leiders der propaganda voor het huis van Muḥammed had evenwel nog het plan gekoesterd om een ᶜAlide tot het khalifaat te verheffen. Al-Yaᶜqūbī bericht, dat Abū Salama ᶜAbd Allāh b. al-Ḥasan daartoe uitgenoodigd had, nadat Ǵaᶜfar b. Muḥammed (al-Ṣādiq) een afwijzend antwoord had gegeven. ᶜAbd Allāh verontschuldigde zich wegens hoogen leeftijd, maar wees op zijn zoon Muḥammed als de geschikte persoon. Ǵaᶜfar zou zijn verwanten een dergelijke onderneming sterk hebben afgeraden. De huldiging van Abu l-ᶜAbbās had bij verrassing plaats, buiten medewerking van Abū Salama, en

---

Fakhrī, ed. Derenbourg, 203 sq., in ander verband) niet voorkomen, maar wel van wraak voor de gevallen ᶜAliden gerept wordt. Vgl. Wellhausen, *o. c.*, 343 u. ff.

1) Al-Wāqidī I. S., V 240, 7 sqq.; Yaᶜq., II 427 sq.; Mas., VI 101 vgl. V 471 sq.; *Fragm.*, I 206 infra; Wellhausen, *o. c.*, 344.

2) I. A., V 328,*5* sq.

3) Ṭab., II 1879 sqq.; *Aġ.*, XI 73 sqq.; *Maq.*, 192—200; Wellhausen, *o. c.*, 239 u. ff.; Friedlaender, *The Heterodoxies*, I 45 infra, II 44 sqq. Volgens *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 22, zat hij tot zijn dood in 183 gevangen in Herāt, waar zijn graf nog in de 8ste eeuw bezocht werd.

4) Ṭab., III 214,*5* sqq., 433 sq.; vgl. Wellhausen, *o. c.*, 344,0.

verijdelde diens streven. De „wazīr van de familie van Muḥammed" moest dit bedrijf met den dood boeten [1]).

De ᶜAbbāsiden wenschten zich beschouwd te zien als de *ahl al-bait* bij uitnemendheid, de rechtmatige erfgenamen van den Profeet, de strijders voor God en Zijn recht. Zij pasten Qur. XXXIII 33, het vers der reiniging, en andere, op welke de Śīᶜieten zich beriepen, op zich toe, en zagen zich als „de gereinigden van het vuil" bezongen. Zooals reeds blijkt uit de eerenamen, die zij zich gaven, wilden zij doorgaan voor „rechtgeleiden", die de verwachting van het vrederijk kwamen verwezenlijken. Hadden de Umayyaden van het khalifaat overwegend de imperialistische zijde in het oog gevat, de nieuwe dynastie legde den nadruk op de religieuze: zij wilden niet slechts koningen, maar tevens ook imāms, leiders der gemeente, zijn [2]). Intusschen bleven zij ver beneden de verwachtingen, die zij hadden opgewekt. Al spoedig bleek de beloofde gerechtigheid vrij hersenschimmig te zijn [3]). De gemakkelijkheid, waarmee zij plechtige eeden braken en hun verdienstelijkste helpers ter dood brachten, waren niet geschikt om het vertrouwen te winnen. Hoewel zij in hun optreden naar buiten zich met een nimbus van godsdienstigheid omgaven, was het intiemere hofleven alles behalve naar der vromen eisch [4]). Waren er theologen, die zich ten aanzien hiervan zeer toegeeflijk betoonden en bereid godsdienstige bezwaren tegen de genietingen van hun vorst weg te redeneeren [5]), andere, als Sufyān al-Ṯawrī [6]), lieten bij gelegenheid duidelijk hun ontstemming blijken. Voor velen golden ook de Banu 'l-ᶜAbbās als dwingelanden (*ǵabābira*). De ascetisch-

---

1) Yaᶜq., II 413, 418 sq., 422, *13* sqq.; Ṭab., III 27 sq., 35, *10*—36 vgl. 58—60; Mas., VI 92—96, met afwijking in details, die gedeeltelijk in verband schijnen te staan met polemiek tusschen Imāmiyya en Zaidiyya; VI 134. Vgl. van Vloten, *Zur Abbasidengeschichte*, *ZDMG.*, LII 213, 224 f.; Wellhausen, *o. c.*, 339 f.

2) Ṭab., III 29—33, 37, vgl. 250, *1*; Yaᶜq., II 419 sq., 431, *2* sq.; vgl. Goldziher, *M. S.*, II 52 ff., *Vorles.*, 49 f.; van Vloten, *ZDMG.*, LII 218 ff.; Wellhausen, *o. c.*, 348 ff.

3) Van Vloten, *Rech.*, 68.

4) Goldziher, *M. S.*, II 57 u. f.

5) *O. c.*, 68 u. f.

6) *O. c.*, 58.

vrome faqīh Ibn Abī Ḏiʾb († 159) dorṣt al-Manṣūr in het gezicht te zeggen, dat hij een tyran was, en voor al-Mahdī weigerde hij op te staan [1]). Toen de ḥadīṯleeraar al-Masᶜūdī († 160), om zich bij de regeering bemind te maken, zich in zwart gewaad met hooge muts kleedde, had dit tengevolge, dat men zijne voordrachten meed [2]). Wie alzoo ernst maakte met „het bevelen van het goede en het verbieden van het slechte" (*al-amr bil-maᶜrūf wal-nahy ᶜan al-munkar*) [3]), vond daarvoor gelegenheid genoeg.

Ook de Śīᶜieten hadden zich in hun hoop bedrogen gezien, en wie hunner hare verwezenlijking nog niet naar het einde der dagen wilde verschuiven, was licht te bewegen om een ᶜAlide gehoor te geven. De vereering, waarmede niet alleen het volk, maar ook zijn geestelijke leidslieden tot de „zonen van den Gezant van Allāh" opzagen, verschafte dezen dadelijk bijval, zoodra zij aan hun streven naar de macht den schijn gaven van een verzet om Gods wil tegen een lakenswaardig bewind.

De nieuwe dynastie kwam aan de zucht van ᶜAlī's nakomelingen naar het aardsche goed kwistig tegemoet en deed hun rijke schenkingen [4]). Haar gaven werden met groote vreugde aangenomen, althans door de meesten, door ᶜAbd Allāh b. al-Ḥasan, den śaikh der heilige familie [5]), niet zonder een gevoel van wrok: zij hadden er immers volle aanspraak op [6]). Van den beginne af, en wel niet ten onrechte, gewantrouwd, was een door hem gereciteerd vers voldoende om den argwaan van al-Saffāḥ en zijn broeder te versterken. Toen de Ḥasaniden het hof verlieten, zond al-Saffāḥ een agent provocateur mede om zoo hun intieme gedachten en bedoelingen te weten te komen. Vooral op Muḥammed b. ᶜAbd Allāh en zijn broer Ibrāhīm rustte de verdenking [7]).

---

1) Al-Ḏahabī, *Taḏk.*, I 172 sq.
2) *Ib.*, I 177 sq.
3) Vgl. Goldziher, *Le livre de Mohammed ibn Toumert*, Introd. 85 svv.
4) Yaᶜq., II 431 infra; Ṭab., III 2506 infra sq.
5) Zijn *faḍāʾil*, *Maq.*, 206 sqq.
6) Sibṭ I. al-Ǵawzī, *Taḏk. al-khawāṣṣ*, f. 120*b* supra.
7) ᶜ*Iqd*, III 34 vgl. *Fragm.*, I 232; Ṭab., III 153 supra; Sibṭ I. al-Ǵawzī, *o. c.*, f. 119*b*—120*b*.

Hun vader, dien de Zaidiyya als hun patroon schijnen beschouwd te hebben [1]), had hen van jongs af voor het khalifaat bestemd [2]). De Āl Muḥammed zouden op den naamgenoot van den Profeet reeds in zijn jeugd hun hoop gevestigd hebben; men citeert als op hem toepasselijk verzen, waarin van een jonggeborene, op grond van voorzeggingen van zijn grootvaders, den Profeet en ᶜAlī, de verwachting wordt uitgesproken, dat hij een einde zal maken aan de tyrannie der Umayya [3]). Gedurende den burgeroorlog na den dood van al-Walīd II zou ᶜAbd Allāh b. al-Ḥasan voor de erkenning van zijn zoon gewerkt hebben ondanks het advies van Ǵaᶜfar al-Ṣādiq en zou Muḥammed door sommige familieleden en Quraiśieten gehuldigd zijn [4]). Een parallel bericht uit *Maqātil al-Ṭālibiyyīn* [5]) licht hierover uitvoeriger in. Het verhaalt van een vergadering van een aantal Banū Hāśim te al-Abwāʾ, waarin o. a. Ibrāhīm b. Muḥammed (de imām der ᶜAbbāsiden), Abū Ǵaᶜfar, Ṣāliḥ b. ᶜAlī, ᶜAbd Allāh b. al-Ḥasan en zijn beide zonen Muḥammed en Ibrāhīm, en Muḥammed b. ᶜAbd Allāh b. ᶜAmr b. ᶜUṯmān tegenwoordig waren. Ṣāliḥ

1) al-Kaśśī, 219, *11* sqq., de traditie stelt meteen al-Ṣādiq als zijn meerdere in kennis voor; vgl. 230, *11* sqq.

2) *Fragm.*, I 230 (vgl. van Vloten, *ZDMG.*, LII 215), alwaar Muḥammed ook als de imām van al-Muǵīra b. Saᶜīd en Bayān vermeld is; van den eerste zegt dit ook *Farq*, 229, 231 sq. vgl. Friedlaender, *The Heterodoxies*, I 60, II 87; volgens I. Ḥazm was de imām van Bayān A. Hāśim ᶜAbd Allāh b. M. b. al-Ḥan., Friedlaender, I 61; evenzoo *Farq*, 227, Śahr. 113 infra. Chronologisch bezwaar tegen M. b. ᶜA. is er wel niet, indien eene der beide, echter met voorbehoud gedane, opgaven der *Ifāda*, f. 15*a* supra: geb. 100, f. 17*a* midden: gedood op 52-jarigen leeftijd (ook *Ḥ. W.*, I f. 91*b* supra) juist is; vgl. I. Ḥaǵar, *Tahḏīb al-T.*, IX 252 N°. 413.

3) Par. 5982, f. 106*a* (vocalen gedeeltelijk toegevoegd):

لَيَهْنِكُمُ المولود من آل هاشم   إمام هدًى هادى الطريقة مهتدى
يسوم أُمَيَّ الذلَّ من بعد عزّها   وآل أبي العاص الطريد المشرَّد
فيقتلهم قتلا ذريعا وهذه   بشارة جدَّيْه علىّ وأحمد
هما أنبآنا انّ ذلك كائن   برَغْمِ أنوفٍ من بُغاةٍ وحُسَّد
أُمَيَّ فصَبْرًا طَال ما اصطبروا [a] لكم   بنو هاشم آل النبى محمد

a) Hs. اصطبرر

4) *Fragm.*, I 231.

5) *Maq.*, 229—232.

merkte op, dat zij het waren, op wie men de oogen gericht hield, en dat zij een uit hun midden dienden te huldigen. Daarop wees ᶜAbd Allāh b. al-Ḥasan op zijn zoon als den Mahdī en trachtte hen tot huldiging over te halen. Toen Abū Ǵaᶜfar hem hierbij krachtig ondersteunde, ontving Muḥammed den handslag. Ǵaᶜfar b. Muḥammed (al-Ṣādiq), die ontboden werd, bleek evenwel niet met de beslissing in te stemmen en achtte haar voorbarig. Bovendien kwam volgens hem ᶜAbd Allāh zelf eerder in aanmerking. ᶜAbd Allāh, die volgens een overlevering zich al niet veel goeds van Ǵaᶜfar's komst had voorgesteld, verweet hem toen afgunstig te zijn. Ǵaᶜfar weerde dit verwijt af en wees ostentatief de ᶜAbbāsiden als ᶜAbd Allāh's werkelijke tegenstanders aan; tevens voorzegde hij de mislukking van zijn streven en den dood van zijn zonen door de hand van Abū Ǵaᶜfar. De eendracht der vergadering was hiermede verstoord. Waarheid en verdichting zijn hier dooreen gevlochten. De oneenigheid en naijver tusschen Ḥusainiden en Ḥasaniden, die hier niet voor het eerst aan het licht komt, kwam zeker ten goede aan het eerzuchtig streven der ᶜAbbāsiden. Intusschen schijnen deze aanvankelijk, misschien ook slechts voor den schijn, de candidatuur van Muḥammed b. ᶜAbd Allāh bevorderd te hebben. De wijze echter, waarop de overlevering Ǵaᶜfar laat spreken over de ᶜAbbāsiden, berust misschien op een tendentie om den loop der geschiedenis, die ten gunste der ᶜAbbāsiden besliste, als den voorbeschikten gang van zaken voor te stellen, hetgeen ook uitkomt in de aan Ǵaᶜfar toegeschreven woorden: „„Men zegt van hem (Muḥammed): „Hij is de Mahdī". Integendeel, hij is de gedoode, hij staat niet op het boek van ᶜAlī als een der khaliefen van deze gemeente"". Van den anderen kant laat de overlevering Ǵaᶜfar door woorden en daden blijk geven van zijn voorkeur voor Muḥammed [1]).

Dezelfde vergadering heeft blijkbaar ook al-Ṭabarī [2]) op

1) *Maq.*, 232 infra sq.; vgl. al-Kaśśī, 134, *6* sqq., 140, *10* sqq.; *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 81, *5* sqq.

2) Ṭab., III 143, *15* sqq.; 152, *11* sq. (ᶜUmar b. Śabba, † 262; hij wijdde eene monographie aan Muḥ. en Ibr. b. ᶜAbd Allāh, *Fihr.*, 112 ult.) = *Maq.*, 239, *2* sq.; vgl. al-Maqrīzī, *al-Nizāᶜ wal-takhāṣum*, 56 ult. sq. — Over Abū Ǵaᶜfar's verleden en zijn verhouding tot de Muᶜtazila, vgl. van Vloten, *ZDMG.*, LII 213 ff.

het oog, waar hij spreekt van een nachtelijke bijeenkomst, die de Banū Hāšim tijdens de beroeringen onder de laatste Marwāniden te Mekka belegden en in welke Abū Ǵaᶜfar Muḥammed b. ᶜAbd Allāh huldigde. Hij brengt deze merkwaardige bijzonderheid, — waarop van Vloten reeds de aandacht vestigde, — dat de daar aanwezige Muᶜtazila [1]) aan de samenspreking deelnamen. Zelfs tot tweemaal toe zou Abū Ǵaᶜfar Muḥammed gehuldigd hebben [2]). Onder de later voor hem gebrachte partijgangers van den ᶜAlide waren er, die hem zijn woordbreuk durfden voorhouden [3]).

Marwān liet Muḥammed, die meestal onder de Bedawienen verkeerde, begaan en beschouwde hem, ofschoon men hem al-Mahdī noemde, niet als gevaarlijk. Onder al-Saffāḥ hield hij zich meer schuil. Deze vorderde met klem zijn huldiging. Ondanks rijke geschenken beweerde de vader niet te weten, waar de zoon zich ophield [4]). Naar het heet [5]). trachtte ᶜAbd Allāh, zelfs toen de khalief hem een brief van Muḥammed toonde, waarin deze Hišām b. ᶜAmr b. al-Bisṭām al-Taǵlibī tot zich poogde over te halen, den ernst van diens streven te ontkennen. Intusschen werkten Muḥammed's afgezanten in Medīna [6]). Voor al-Manṣūr waren de beide onvindbare Ḥasaniden een ware nachtmerrie; hij hechtte meer aan de waarschuwing van al-Ḥasan b. Zaid dan aan de onschuldbetuigingen der familieleden. Het stelsel der agents provocateurs werd ijverig toegepast en allerlei verspiedingstrucs werden aangewend; brieven naar Khurāsān werden onderschept en door spionnen van den khalief benut om op de hoogte te komen van de propa-

---

1) Het was wel in dezen tijd, dat ᶜAmr b. ᶜUbaid en andere Muᶜtazilieten den ᶜAlide huldigden (vgl. citaat *al-Ifāda*, f. 16*a*, *4* sqq., bij van Vloten, *ZDMG.*, LII 215 N. 2 = *Ḥ. W.*, I f. 89*b* infra). De houding der Muᶜtazilieten laat zich eenigszins verklaren uit het optreden der Umayyaden tegen sommigen hunner (terechtstelling van Maᶜbad al-Ǵuhanī en Ǵailān al-Dimašqī). Yazīd III koos de zijde der Qadarieten (Wellhausen, *Das arab. Reich*, 229) en ᶜAmr b. ᶜUbaid heet hem gesteund te hebben (Šahr., 17, *15*).

2) *Maq.*, 233, *9* sqq.

3) Ṭab., III 262, *15* sq., 264, *1* (I. Šabba); vgl. van Vloten, *l. c.*

4) *Fragm.*, I 231 infra sq.

5) *Maq.*, 205.

6) *Fragm.*, I 233 supra.

ganda in Khurāsān [1]). ᶜAbd Allāh b. al-Ḥasan vond wel terecht de welwillende verzekeringen van al-Manṣūr ten aanzien van zijn zonen gehuicheld; de uitvluchten, als zou hij met hun verblijf onbekend zijn, terwijl de bewijzen tegen hem spraken, prikkelden den khalief dermate, dat hij hem bij gelegenheid van zijn bedevaart in 140 in hechtenis liet zetten [2]). Muḥammed en Ibrāhīm waren bij dezen ḥaǵǵ ook in Mekka en troffen daar samen met hun aanhangers, tot welke ook een officier van al-Manṣūr bleek te behooren. De vervolging noopte hen tot zwerven; zij weken zelfs via ᶜAden naar Sind uit; vandaar kwamen zij in Kūfa. Muḥammed waagde het zich in Baṣra te vertoonen en voor zich te werken [3]). Twee stadhouders van Medīna, die opdracht hadden de beide ᶜAliden uit te leveren, werden wegens al te groote welwillendheid en te weinig voortvarendheid afgezet [4]). Hun opvolger Riyāḥ liet Muḥammed uit de Raḍwā-bergen opjagen; een kind van hem verloor bij een overhaaste vlucht het leven. Door listen wist hij steeds zijn vervolgers te verschalken. Den Medīnensers waren de beide broeders sympathiek: toen Riyāḥ het waagde hen openlijk te smaden, werd hij gehoond en met kiezels geworpen, zoodat hij zich in de dār van Marwān moest terugtrekken.

Abū Ǵaᶜfar nam een ander middel te baat; hij liet alle Ḥasaniden van Medīna, die volgens een zijner raadgevers „ieder voor zich den menschen meer ontzag inboezemden dan een leeuw", gevangen nemen. De Ḥusainiden bleven ongemoeid en zagen met deelneming de wegvoering aan. Muḥammed dacht er een oogenblik over het hoofd in den schoot te leggen. Zijn vader moedigde hem echter aan voort te gaan en niet overhaast te handelen. Toen al-Manṣūr van den ḥaǵǵ (144) terugkeerde, werden de gevangenen, nadat hij er eenige bij zijn oponthoud in al-Rabaḏa gruwelijk had laten geeselen, geboeid meegevoerd naar ᶜIrāq, waar de meesten in de gevangenis omkwamen [5]). De voort-

1) Ṭab., III 144—6; *ᶜIqd*, III 34 infra sq., vgl. Ṭab., III 146; *Maq.*, 233 infra sqq.

2) Ṭab., III 150 sqq.

3) Ṭab., III 153 ult. sq.; 148 sq. vgl. 282 sq.

4) Ṭab., III 158—161.

5) Ṭab., III 162—186 (vgl. *Maq.*, 242—255); 186—189 (al-Wāqidī). Ook

durende vervolging en de vrees, dat zijn broer Mūsā, die onbetrouwbaar gebleken was in het vervullen van zijn opdracht om Muḥammed tot onderwerping te dringen, opnieuw in handen van den khalief zou vallen, noopten Ibn ᶜAbd Allāh eindelijk tot openlijk optreden. In den nacht van 28 Ǵumādā II (of van 1 Raǵab) 145 verscheen hij met een kleine bende in Medīna, opende de gevangenis en drong de dār van Marwān binnen, waar de stadhouder Riyāḥ gevangen genomen werd. Ernstige tegenstand werd niet geboden [1]. De toonaangevende personen van Medīna, waar hij, reeds voor zijn optreden, op de markt met „al-Mahdī! al-Mahdī!" begroet was [2], vielen hem grootendeels bij [3]. Naar ᶜUmar b. Śabba bericht, verklaarde Mālik b. Anas den eed van gehoorzaamheid aan al-Manṣūr, wijl onder dwang afgelegd, als niet bindend. Dit schonk verruiming aan degenen, die zich door dit gewetensbezwaar beengd voelden [4]. Muḥammed b. ᶜAbd Allāh behoorde bovendien tot de klasse der fuqahāʾ; hij had grondige kennis van fiqh en ḥadīṯ verworven van Nāfiᶜ, Ibn Ṭāʾūs e. a., alsmede door familieoverlevering. Wāṣil b. ᶜAṭāʾ en andere *mutakallimūn* zochten, naar het heet, zijn omgang. Hij wordt genoemd als schrijver van een *Kitāb al-Siyar*, waaruit Muḥammed b. al-Ḥasan (d. i. al-Śaibānī † 189) het meeste zou hebben overgenomen [5]. Tal van theologen kozen zijn zijde [6]. Het politieke passivisme, de practijk van *tawakkul*

---

de muḥaddiṯ ᶜAbd al-Raḥmān b. Abi 'l-Mawālī en Abū Ḥunain, aangewezen door den in Egypte gevangen genomen zoon van M., waren onder de gevangenen, benevens een 400-tal Bedawienen uit de omgeving van Medīna. — De plaats van hun martyrium werd nog lang door vereerders bezocht, Mas., VI 200 sq.

1) Ṭab., III 189—196.

2) Ṭab., III 159, *1*.

3) Ṭab., III 196, *6* sqq.

4) Ṭab., III 200 = *al-Ifāda*, f. 16*a* infra sq.; Mas., VI 294 (al-Wāqidī): hij kreeg daarvoor later een geeseling, vgl. al-Samhūdī, 221; Ṭab., III 171, laat de khalief door hem de Ḥasaniden vragen om Muḥ. en Ibr. uit te leveren. Volgens *Fragm.*, I 236, trok hij een toelage uit de verbeurd verklaarde goederen van ᶜAbd Allāh b. al-Ḥasan.

5) *Al-Ifāda*, f. 15*a*, *8* sqq. vgl. Strothmann in *Der Islam*, I 367; I. Ḥaǵar, *Tahḏīb al-T.*, IX 252 N°. 413. — Vgl. bl. 43 n. 1.

6) Zie bijlage II.

in politicis, die lag in de lijn van strenge praedestinatie-opvatting, had niet allen het hoofd doen buigen voor een in stilte veroordeelde regeering. De plicht van *amr bil-maʿrūf wa-nahy ʿan al-munkar* stond velen te krachtig voor den geest, dan dat zij om des vredes wil met het in hun oogen onrechtmatige konden genoegen nemen. Misschien ging er in dit opzicht invloed uit van de Muʿtazilieten, bij wie sterke nadruk viel op den zedelijken eisch en die het „bevelen van het goede" en zijn keerzijde tot een der hoofdpunten van hun leer maakten [1]. Zooals wij reeds zagen, schijnen ook Muʿtazilieten de huldiging van Ibn ʿAbd Allāh mede voorbereid te hebben [2]. Hijzelf wordt ook als Muʿtaziliet aangemerkt [3]. Het was mede de stemming der intransigente piëtisten, die bij deze beweging tot uiting kwam. De beginselen der onverzoenlijken, die de heerschers *muḥillūn* scholden [4], werkten door. De verwezenlijking hunner eischen meenden zij veilig te kunnen toevertrouwen aan dezen zoon van den Gezant Gods, die hunne zaak tot de zijne maakte. Abū Ǵaʿfar wordt in zijn eerste toespraak afgeschilderd als de geweldenaar, de vijand Gods, die, als Firʿawn zich tegen God verheffend, in hoogheidswaan zich een luisterrijk paleis bouwt, dat Gods nederig heiligdom verre in de schaduw stelt, en die de voor de geloovigen geldende regels omtrent het geoorloofde en verbodene verkeert [5]. Zulke woorden moesten weerklank vinden bij vromen, voor wie de khalief een toonbeeld van eenvoud en godsvrucht behoorde te zijn. Teekenend voor de stemming, die men aan deze kringen toeschreef, zijn de woorden, die de overlevering ʿUbaid Allāh b. ʿUmar b. Ḥafṣ ter verontschuldiging tegenover al-Manṣūr laat uitspreken: „Ik stond voor de keus tusschen dit en ongeloof aan Gods openbaring" [6].

---

1) Mas., VI 20, *4* sq., 22 ult. sq.

2) ʿAmr b. ʿUbaid blijkt ten slotte de zijde van den ʿAbbāside gekozen te hebben. Een poging van Muḥ. om zijn steun te behouden slaagde niet, tot geruststelling van al-Manṣūr, die reeds argwaan koesterde. ʿAmr's houding had invloed op die van vele anderen, Ṭab., III 148 infra sq., *Maq.*, 233, *4* sqq.

3) *ʿUmdat al-Ṭālib*, 80 infra.

4) Vgl. Goldziher, *M. S.*, II 39, 89.

5) Ṭab., III 197 vgl. 209, *7* sqq.

6) Ṭab., III 259, *9* sqq.

Het was de zaak der Muhāǵirūn en der Anṣār, die op het spel stond en waarvoor men ging strijden [1]).

De brieven, die al-Manṣūr en Muḥammed heeten gewisseld te hebben [2]), zijn waarschijnlijk onecht, maar niettemin van ouden datum en belangrijk genoeg om even hun inhoud aan te duiden met het oog op de argumenten, die ʿAbbāsiden en Zaidieten in het midden brachten. Den brief, waarin al-Manṣūr op voorwaarde van onderwerping amnestie voor hem, zijn familie en zijn aanhangers, benevens geldtoelagen aanbiedt, beantwoordt Muḥammed hooghartig met een dergelijk tegenaanbod. Den khalief, die hem beschouwt als een wanorde stichtend avonturier, op wien de *ḥadd* (Qur. V 37, 38) toepasselijk is, verwijt hij met beroep op Qur. XXVIII 1—5 Pharaonischen trots en willekeur, terwijl hij zichzelf rekent tot de verdrukten [3]) in den lande, aan wie God zijn gunst schenkt en die hij tot imāms en erven zal maken. Tevens legt hij nadruk op het recht der ʿAliden, door wier aanzien en aanhang de Banu 'l-ʿAbbās de leiding hadden weten te verwerven, ten onrechte bewerend daarop als erfgenamen [4]) aanspraak te hebben, daar toch de zonen van ʿAlī, den *waṣī*, niet van de erfenis konden worden uitgesloten. De allereerst rechthebbende der Hāśimiden beroemt hij zich te zijn door eene afstamming, die niet vertroebeld is door onvrije en niet-Arabische — al-Manṣūr was de zoon van eene Berbersche slavin [5]) — moeders [6]). Ten slotte trekt hij al-Manṣūr's goede trouw in twijfel door te wijzen op de slachtoffers van zijn woordbreuk.

Tegenover deze „heidensche pralerij" [7]) van den ʿAlide tracht de khalief de geringe waarde van de verwantschap door

---

1) Ṭab., III 197, *13*, 229, *13* sqq.

2) Vgl. de briefwisseling, *al-Kāmil*, 786 sqq.; Ṭab., III 208 sqq.; *ʿIqd*, III 36, *21* sqq. — Vgl. bl. 67 v.

3) Ook de ʿAbbāsiden hadden beweerd het voor de *mustaḍʿafūn* opgenomen te hebben in den strijd tegen de Umayyaden, Ṭab., III 30, *12*.

4) Vgl. Ṭab., III 31, *2*, 32, 7.

5) Mas., VI 157.

6) Daarom *ṣarīḥ Quraiś* genoemd, *al-Ifāda*, f. 14*b* infra.

7) Vgl. Goldziher, *M. S.*, I 72 ff. De ʿAliden maakten zich daaraan meer schuldig, vgl. Ṭab., II 1672 sq. Een dergelijk argument als al-Manṣūr heet Zaid tegen Hiśām aangevoerd te hebben, toen deze hem zijn afstamming van eene slavin verweet, Ṭab., II 1676.

vrouwen in het licht te stellen en houdt hij hem voor, dat hij het waagt zich te beroemen tegenover Ibrāhīm, den zoon van den Gezant Gods, en vele ᶜAliden, voortreffelijker dan hij, hoewel zonen van slavinnen. De bewering der ᶜAliden *banū rasūl Allāh* te zijn wordt weerlegd met beroep op Qur. XXXIII 40. Wel wordt toegegeven de nauwe verwantschap door de dochter des Profeten, maar deze kwam niet in aanmerking voor de erfenis der *wilāya* en *imāma* en kon deze dus ook niet vererven. Dan tast hij ᶜAlī's *sābiqa* aan en komt, de geschiedenis van ᶜAlī en zijn geslacht nagaande, tot de slotsom, dat men den beiden śaikhs den voorrang gegeven en ᶜAlī het imāmaat niet waardig gekeurd heeft en dat, zoo zijn geslacht nog eenige aanspraak kon doen gelden, deze door al-Ḥasan verkocht is. Hij betoogt, dat men het optreden der ᶜAbbāsiden als wrekers van de dooden der ᶜAliden, als verdedigers hunner rechten en herstellers van hun eer verkeerd uitlegt, en eindigt met te wijzen op de eervolle plaats van zijn geslacht vóór en in den Islām.

Muḥammed diende van dupliek in de „Verpletterende" (*al-Dāmiġa* sc. *al-Risāla*) [1]. Het is niet wel uit te maken, of deze oorspronkelijk bestanddeel was der overgeleverde briefwisseling en de officieele geschiedschrijving dus den ᶜAlide niet meer aan het woord liet dan wel of de Śīᶜietische overlevering een leemte aanvulde om hem het laatste woord te geven. Het betoog van al-Manṣūr over de geringe beteekenis der vrouwen voor de afstamming (Ṭab., III 211, *5* sqq.) poogt hij te weerleggen door aanhaling van verzen, die de eervolle plaats der vrouw in de openbaring moeten aantoonen. Naar aanleiding van de passage Ṭab., III 211, *10* sqq. zegt hij, dat de keuze Gods niet bepaald wordt door verwantschap, maar door *sābiqa* en *ṭāᶜa*. Verder voert hij argumenten aan tegen de aanspraak, die men al-ᶜAbbās toekent op de erfenis van den Profeet. Aan het slot verklaart hij, dat hem niets anders overblijft dan zijn tegen-

---

1) *Ḥ. W.*, I f. 88*b*, *24* — 89*a*, *25* (verkort medegedeeld uit *K. al-Maṣābīḥ* waarschijnlijk van Abu 'l-ᶜAbbās al-Ḥasanī) = Par. 5982, f. 108*b*, *14* — 109*a* supra. Dit is slechts weinig uit veel; het uitvoerige wederwoord blijkt aanwezig te zijn in hs. Leiden N⁰. 1968 (*Cat.*², II 53), f. 58*b*—74*a* (hs. ongefol.).

stander te bestrijden, verwachtende, dat God hem genoegdoening zal verschaffen in het heden of, indien Hij anders beschikt, zeker, wanneer de ure daar is.

Het was hem beschoren, tot de „ure" te moeten wachten. Het baatte hem niet, dat hij van uit zijn verborgenheid allerwege zijn wervers (*duᶜāt*) had uitgezonden [1]) en in zijn eerste *khuṭba* zelfs verklaren kon, dat er geen stad (*miṣr*) was, waar de huldiging voor hem niet afgenomen was [2]). Reeds voor zijn optreden was zijn zoon ᶜAlī in Egypte gevangen genomen; in Khurāsān, waar velen hem gehuldigd hadden, werden al in 140 verscheidene verdachte officieren in hechtenis gezet [3]). Om de verwachtingen der Khurāsāners geheel te niet te doen, liet Abu 'l-Dawāniq hun naderhand bedriegelijk het hoofd van Muḥammed b. ᶜAbd Allāh b. ᶜAmr, den met de Ḥasaniden gevangen gehouden schoonvader van Ibrāhīm b. ᶜAbd Allāh, voorhouden als dat van hun Mahdī [4]).

Daarbij was Medīna een slecht gekozen steunpunt [5]). Al-Manṣūr trachtte het gevaar te beperken door den toevoer uit het N. naar Medīna af te snijden en Kūfa te bezetten. Naar Medīna zond hij ᶜĪsā b. Mūsā. Muḥammed volgde den raad om de stad te verlaten niet op; het voorbeeld van den Profeet met den Khandaq gaf den doorslag [6]). Naarmate ᶜĪsā naderde, zakte de bereidwilligheid van velen om de wapenen voor hem op te nemen [7]). Tevens waren niet zonder invloed brieven van ᶜĪsā, aan wiens zijde de ᶜAliden ook niet ontbraken [8]), aan invloedrijke Medīnensers om hen

---

1) *Al-Ifāda*, f. 15*b*, *5*; eene *daᶜwa* wordt *H. W.*, I f. 86*a*, *5* sqq. gegeven, slagwoorden: *ḥukm bil-kitāb*, *amr bil-maᶜrūf*, onrecht begaan aan de *ḏurriyyat al-nabī*.

2) Ṭab., III 197.

3) Ṭab., III 170 infra sq., 172 supra, 128; vgl. 359 sqq.

4) Ṭab., III 183, *6* sqq., 184, 189 supra. Abu 'l-Dawāniq (-īq), al-Dawāniqī (= duitendief), door Šīᶜietische schrijvers gaarne gebezigde spotnamen voor al-Manṣūr met het oog op zijn gierigheid.

5) Ṭab., III 224 supra, 228 supra.

6) Ṭab., III 227 infra sqq.

7) Ṭab., III 230. Het heet zelfs, dat M. hen van de *baiᶜa* onthief en hun de vrije keus liet, 243, *2* sq.; vgl. Dtn. 20, 8.

8) Ṭab., III 225, *12* sq., 235, *6* sqq.

van Muḥammed afvallig te maken [1]). Allerlei Ṭālibiden [2]) namen het voor den Mahdī op; vertegenwoordigers der oudste en edelste geslachten, daaronder ʿUmariden en Zubairiden — zijn vrouw Fulaiḥa was uit het geslacht van al-Zubair — stonden aan zijn zijde [3]). 't Was, alsof Medīna een laatste poging deed om de lang verloren positie te herwinnen [4]).

Nadat gedurende drie dagen het aanbod van *amān* met hoon beantwoord was [5]), werd de strijd spoedig ten gunste van ʿĪsā beslist. Muḥammed's kleine bende van Medīnensers en Bedawienen bood krachtigen weerstand; hij wilde er niet van weten den hopeloozen strijd te ontwijken. Verraad en overmacht brachten de vijandelijke troepen in de stad. Maandag 14 Ramaḍān viel Muḥammed, de eerste ʿAlide, wien het te beurt viel *amīr al-muʾminīn* genoemd te worden [6]), onder de zwaarden der vijanden [7]), nadat ternauwernood zijn gezag in de stad des Profeten, Mekka en al-Ṭāʾif gevestigd was [8]).

Ook dit martyrium vonden de vereerders van de *ahl al-bait* aan den toekomstblik van den Profeet niet ontgaan: hij zou gezegd hebben: „De reine ziel (*al-nafs al-zakiyya* vgl. Qur. XVIII 73) zal gedood worden bij de oliesteenen (*aḥǵār al-zait*)" [9]). Dat hij naam en vadersnaam van den Profeet droeg, had de hoop gesterkt, dat hij de Mahdī zou zijn; men wist ook van hem te verhalen, dat hij tusschen de schouderbladen een dergelijke vlek had als de Profeet [10]).

---

1) Ṭab., III 226 sq.

2) *Ib.*, 258. Ǵaʿfar al-Ṣādiq hield zich terzijde en trachtte vergeefs een neef van deelname af te houden, 253 ult. sqq. Vgl. 208, *8* sqq., 226, *15* sqq.

3) *Ib.*, 198, *14* sqq., 233, 7 sqq., 234 infra sq., 237, *11* sqq., 241, *16* sqq., 260, *12* sqq.; *Aǵ.*, XX 180, *15* sqq. (Zubairiden); 238, *13* sqq., 243, *9* sqq. (ʿUmariden), 259 supra. Eenige uitzonderingen: 199, 217, *3* sqq. — Fulaiḥa, *Aǵ.*, VII 96, *15* sqq.

4) Vgl. bl. 47 n. 1.

5) Ṭab., III 232—6.

6) *Al-Ifāda*, f. 15*b* supra.

7) Ṭab., III 238, *1*, 241 sq., 244, 246, *6* sqq., 249, *2* sqq.

8) Mekka, Ṭab., III 202, 217—22; al-Ṭāʾif, *Aǵ.*, X 107, vgl. 104, *22*.

9) *Al-Ifāda*, f. 14*b* ult., 15*a*, *1*; *ʿUmdat al-Ṭālib*, 82, *5* sq.; vgl. Ṭab., III 248, *9* sqq.; al-Samhūdī, 221; Wüstenfeld, *Gesch. d. Stadt Medina*, 146.

10) Snouck Hurgronje, *Der Mahdi*, 36 o.; *Farq*, 43, 229; *al-Ifāda*, f. 15*a*,

Zijn mislukt optreden was voor menigeen een bewijs, dat hij niet de Mahdī geweest was [1]; in den kring der Muġīriyya en Ġārūdiyya echter zetten zich docetische en *raǵ*[c]*a*-denkbeelden aan zijne persoon vast [2]).

Terwijl de regeeringstroepen in Ḥiǵāz waren om Muḥammed te bestrijden, „kwam" zijn broeder Ibrāhīm [3]) in Baṣra „uit" (1 Ramaḍān 145). Na langen tijd van werven en zwerven, voortdurend opgejaagd door spiedende vervolgers, had hij zich ten slotte hier schuil gehouden, waar hij tevens zijn betrekkingen door een huwelijk versterkte. De vooruitzichten waren voor hem niet slecht: ʿIrāq was van troepen ontbloot. Wāsiṭ, al-Ahwāz en Fārs werden zonder groote moeite bezet, de Sawād was voor Ibrāhīm gestemd. De khalief was naar Kūfa geijld en hield „het deksel" op dezen „kokenden ketel" [4]) met de weinige troepen, die hij ter beschikking had. De Kūfiërs moesten zich in het zwart kleeden en werden belet naar Baṣra te gaan; verdenking werd streng gestraft. Mubayyiḍa van al-Mawṣil werden opgevangen en gedood; hun hoofden werden ter afschrikking te Kūfa tentoongesteld. Tot geluk van al-Manṣūr tastte Ibrāhīm niet door. Intusschen keerde ʿĪsā b. Mūsā als over-

---

3 sqq.; ʿ*Umdat al-Ṭālib*, 80 infra; Par. 5982, f. 106*b* supra: tusschen zijn schouders (iets) *ka-hai*ʾ*at al-baiḍati*; hier ook twee verzen van Maslama b. ʿAlī, waarin het teeken (*khātam*) vermeld wordt. Zie ook Strothmann, *Das Staatsrecht*, 73.

1) Succes bepaalde ten slotte, of de als zoodanig aangeduide werkelijk de Mahdī was. Ibrāhīm b. ʿAbd Allāh zou op een vraag, of zijn broeder werkelijk de Mahdī was, die vermeld werd, geantwoord hebben: „De Mahdī is een belofte Gods aan Zijn Profeet. Hij heeft beloofd uit zijn familie een Mahdī te stellen, zonder zijn naam te noemen of zijn tijd aan te duiden. Mijn broeder tracht den hem door God opgelegden plicht ten aanzien van *amr bil-ma*ʿ*rūf wa-nahy* ʿ*an al-munkar* gestand te doen. Zoo God hem tot den Mahdī wil maken, die vermeld wordt, is het een begunstiging van Godswege ...., zoo niet, dan heeft mijn broeder (tenminste) niet nagelaten (te voldoen aan) de van Godswege op hem rustende verplichting door te wachten op een bepaalden tijd (*mī*ʿ*ād*), waarop te wachten hem niet bevolen was, *Ḥ. W.*, I f. 85*b*, *12* sqq.

2) *Farq*, 44, 232; Friedlaender, *The Heterodoxies*, I 43, 60, en comm.; Śahr., 118. Vgl. bl. 41 n. 2.

3) Yaʿq., II 453 sqq.; Ṭab., III 282—319; *Fragm.*, I 250 sqq.; *al-Ifāda*, f. 17*a* paen. — 22*a*; *Ḥ. W.*, I f. 92*a* — 96*b*; Par. 5982, f. 110*a* — 112*b*; ʿ*Umdat al-Ṭālib*, 85 sqq.

4) Ṭab., III 293, *13*.

winnaar van Medīna terug; hem werd opgedragen ook het verzet in ᶜIrāq te breken. Tegen den raad zijner omgeving trok Ibrāhīm den vijand te gemoet naar Bākhamrā. Het treffen aldaar, dat aanvankelijk gunstig voor Ibrāhīm verliep, kostte hem het leven [1]) en deed deze poging der Zaidiyya om het bewind over te brengen op een der „zonen van den Gezant Gods" mislukken.

De Zaidiyya namelijk vormden met de Muᶜtazila de kern van zijn aanhang [2]). Hijzelf was, naar het heet, Muᶜtaziliet [3]). Hij had de huldiging of den moreelen steun van velen, die in vroomheid en kennis der gewijde wetenschappen uitblonken [4]), om hier slechts te noemen Abū Ḥanīfa en al-Aᶜmaś [5]); de fuqahāʾ en ᶜulamāʾ maakten het centrum van het ten strijde geschaarde leger uit [6]).

Al-Mufaḍḍal al-Ḍabbī streed mede aan de zijde der Zaidieten [7]). Hij was met Ibrāhīm, die vóór zijn openbaar optreden eens in zijn woning een schuilplaats gevonden had, bevriend en waardeerde hoog diens poëtischen smaak en aanleg [8]). Volgens een overlevering op zijn gezag schreed men ten strijde met den roep: „Wij zijn de Zaidiyya, zonen der Zaidiyya!", hoewel Ibrāhīm beter vond, dat men zeide: „Wij zijn Muslims, zonen van Muslims!" [9]).

---

1) Maandag 25 Ḏu l-Qaᶜda 145; *Ḥ. W.*, I f. 96*b* supra; *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 87 supra. *Al-Ifāda*, f. 22*a*, *10* sq., geeft dezen datum in de 2de plaats en noemt allereerst Maandag 1 Ḏu 'l-Ḥiǵǵa (*Tabellen*: Zondag; dergelijke kleine verschillen staan wel in verband met de vaststelling van het begin der maand door *ruʾya*). Bākhamrā vgl. *Enz. d. Isl.*, I 623*b* f.

2) *Al-Ifāda*, f. 18*b* ult. sqq.; *Farq*, 231, *14* sqq.; *al-Muᶜtazilah*, ed. Arnold, 24, *16* sqq.; Mas., VI 194, noemt naast de Zaidiyya (vgl. 195, *8*) diegenen, wier standpunt met dat van de Muᶜtazila der Baġdādsche school van zijn tijd overeenstemde (de Fransche vertaling is minder juist).

3) *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 85, *3*.

4) Ṭab., III 298, *11*; *al-Ifāda*, *l. c.*; wat de stemming in Baṣra ten aanzien van al-Manṣūr betreft vgl. *Fragm.*, I 262, *5* sqq.

5) Zie bijlage III.

6) *Ḥ. W.*, I f. 95*a*, *13*.

7) *Aġ.*, XVII 109 sq.; *Fihr.*, 68, *26*; *Fragm.*, I 252, *10* sqq., 255, *17* sqq.

8) *Aġ.*, XIV 116, *21* sqq.; *al-Ifāda*, f. 17*b* ult., 18*a*; *Ḥ. W.*, I f. 92*b*, *9* sqq.; *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 85. Aan de *Ikhtiyārāt* van al-Mufaḍḍal zou een selectie van Ibrāhīm ten grondslag gelegen hebben. — *Aġ.*, XVII 109, *7*—110, *7* = *Ḥ. W.*, I f. 95*b*, *5* — f. 96*a*, *4* = Par. 5982, f. 110*b* midden — 111*b* (gedeeltelijk uitvoeriger).

9) Par. 5982, f. 111*b*, *2* sqq.

In de populaire voorstelling had ook deze ʿAlide een meer dan gewone plaats. Toen hij op den dag van zijn optreden door Baṣra reed, greep iemand zijn paard bij den teugel en zeide: „Zoon van den Gezant Gods! Spuw in mijn hand, dan wrijf ik er mee over mijn gezicht, in de hoop, dat Allāh mij voor het hellevuur bewaart". Ibrāhīm antwoordde: „Laat los den toom! Alleen naar uw werk zal u vergolden worden" [1]).

De beide broeders golden als imāms bij de Zaidiyya; voor zoolang Muḥammed nog in leven was, beschouwde men Ibrāhīm wel als diens *khalīfa* [2]).

Hun beider zonen werden, voordat zij iets van beteekenis tegen het rijksgezag konden ondernemen, eveneens onschadelijk gemaakt. ʿAbd Allāh al-Aśtar b. Muḥammed, die door toedoen van den zijn vader toegedanen en deswegens afgezetten stadhouder van Sind met een gevolg van Zaidieten in het gebied van een naburigen Sindischen vorst toevlucht gevonden had, werd volgens al-Ṭabarī [3]) op een wandelrit met zijn gezelschap onverhoeds over de kling gejaagd door een officier, die zich daardoor de gunst van al-Manṣūr zocht te verzekeren. Andere overlevering [4]) geeft hem de eer van een agressieve houding. Zij laat hem bij een poging om in Khurāsān te komen in het gebied van Kābul sneuvelen na een 50-tal ontmoetingen met Hiśām b. ʿAmr al-Taġlibī. Meteen kent zij hem de verdienste toe gedurende zijn vierjarig verblijf in Sind velen tot den Islām bekeerd te hebben [5]).

Ook al-Ḥasan b. Ibrāhīm liet zich door het voorbeeld van zijn vader niet ontmoedigen. In 't verborgen werkte

---

1) Par. 5982, f. 110*b* midden.

2) Vgl. Strothmann, *Das Staatsr.*, 84, 107; *al-Ifāda*, f. 18*a*, *12* sqq., 20*a*, *3* sq.

3) Ṭab., III 359—364. In tegenstelling met al-Ṭabarī wordt *ʿUmdat al-Ṭālib*, 82, bericht, dat ʿAbd Allāh naar Sind gevlucht was, nadat zijn vader gedood was.

4) Par. 5982, f. 112*a* infra sq.; hier wordt ʿAbd Allāh's vertrek naar Īrān in verband gebracht met een schrijven van ʿAbd al-Ǵabbār b. ʿAbd al-Raḥmān, gouverneur van Khurāsān, aan Muḥ. b. ʿAbd Allāh met verzoek een zijner zonen te zenden en toezegging van steun. Onwaarschijnlijk met het oog op Ṭab., III 128, *13* sqq., 134—6. Vgl. *ʿUmdat al-Ṭālib*, *l. c.*

5) Ook *al-Tarǵumān*, f. 122*a*.

hij in Baṣra. Zekere Qurain b. Ya^clā al-Azdī bracht hem aan bij al-Manṣūr. Met behulp van Muzai^cīd (?) al-Naṣrānī, die zich als vroom Śī^ciet voordeed en groote aanhankelijkheid voorwendde, werd hij opgelicht en in de gevangenis gezet, waaruit hij onder al-Mahdī ontsnapte [1].

Die ^cAliden, die hadden laten blijken, niet in het ^cAbbāsidisch oppergezag te willen berusten, werden hard aangepakt door al-Manṣūr. Wie zich niet onderdanig kwam melden, zag zijn goed verbeurd verklaard. Tegen de aanhangers der beide zonen van ^cAbd Allāh b. al-Ḥasan in Medīna en Baṣra werd na de demping van den opstand streng opgetreden [2]. Medīna gold als de centrale, vanwaar de intriges uitgingen [3]. Verdachte Aliden werden ijverig gezocht. De overlevering weet te vertellen, dat men na den dood van al-Manṣūr de griezelige ontdekking deed van een kelder, die een groot aantal zorgvuldig gemerkte lijken van ^cAliden bevatte [4]. De openbare meening was voor de vervolgden gestemd; zij konden zich betrekkelijk gemakkelijk schuil houden en hun bedrijf voortzetten. Vrij talrijk zijn zelfs de voorbeelden van regeeringsbeambten, die noode tot een streng optreden tegen hen overgaan. In 158 zette de gouverneur van Mekka, een ^cAbbāside, op last van al-Manṣūr een ^cAlide in hechtenis en tegelijk Sufyān al-Ṯawrī, Ibn Ǵuraiǵ en ^cAbbād b. Kaṯīr; echter overwegende, dat hij Allāh meer gehoorzaam moest zijn dan den khalief, liet hij allen vrij en bood zijn verontschuldigingen aan over het gebeurde [5].

---

1) Par. 5982, 112*b* infra sq. Hier ook een fragment van zijn *da^cwa*, van wege de Āl Yāsīn gericht aan alle Muslims: optreden uit hoofde van het vasthouden aan de *waṣiyyat al-nabī*, *amr bil-ma^crūf* etc., *ḥukm bil-kitāb wal-sunna*. Zijn ontsnapping heet hier bewerkt te zijn door Sulaimān b. al-Ǵunaid al-Ṣaiqal en eenige andere Zaidieten, onder welke Abu 'l-Ǵawzā^ʾ (over hem hier iets uitvoeriger en onder al-Mahdī verplaatst het bericht van Ṭab., III 427, *16* sqq.), met medewerking van Ya^cqūb b. Dā^ʾūd (zie bl. 55). Al-Ḥasan werd naar Ḥiǵāz geholpen, waar hij door Ya^cqūb amnestie ontving (vgl. Ṭab., III 463, *4* sqq., 482, 508). Men mist hier het verhaal van de door Ya^cqūb's toedoen belette poging tot ontvluchting (Ṭab., III 462 sq.), dat slecht past bij Ṭab., III 508, *1* sq.

2) Ṭab., III 225 infra, 257 supra; vgl. bl. 45 n. 4. Ṭab., III 260 infra sq., 327; *Fragm.*, I 255 sq.; *^cIqd*, I 302 infra (Baṣra).

3) Ṭab., III 434; vgl. Snouck Hurgronje, *Mekka*, I 35.

4) Ṭab., III 446.

5) Ṭab., III 385 sq.; *Fragm.*, I 266.

Bijzonder kwade vermoedens had al-Manṣūr van ᶜĪsā b. Zaid; kort voor zijn dood zou hij zijn opvolger aanbevolen hebben geen moeite en kosten te sparen om hem in handen te krijgen [1]. Al-Mahdī, bij wien men ook gemakkelijk gehoor vond, wanneer men een tegenstander beschuldigde een „Fāṭimī" te zijn [2], volgde dezen raad op. In Yaᶜqūb b. Dāʾūd, die als Zaidiet voor Ibrāhīm b. ᶜAbd Allāh geijverd had en door de amnestie van al-Mahdī uit de gevangenis bevrijd was, meende de khalief een geschikt persoon te vinden om de ᶜAliden onschadelijk te maken. Deze zou van zijn macht misbruik gemaakt hebben ten gunste der Zaidiyya; de Ḥasaniden evenwel vertrouwden hem niet recht. Meineed ten bate van een ᶜAlide bracht hem, naar het heet, ten val [3].

Wat ᶜĪsā b. Zaid betreft, deze had, nadat hij met zijn broeder al-Ḥusain [4] Muḥammed b. ᶜAbd Allāh en daarna Ibrāhīm metterdaad had bijgestaan, aan de speurders van Abu 'l-Dawāniq weten te ontsnappen. Hij ging niet in op de paaiende aanbiedingen van den khalief, niet van zins „zijn eeuwig heil te verkoopen voor vergankelijk goed en een helper te worden van onrechtdoeners", voor welke hij niet wenschte „één nacht veilig te zijn, evenmin als zij voor hem". In 156 ontving hij in stilte huldiging in Kūfa, Baṣra, al-Ahwāz en Wāsiṭ evenals in Mekka, Medīna en Tihāma. De omstandigheden waren echter niet gunstig voor openlijk optreden, ook niet in Khurāsān, waar bij zulks dacht te doen. Meestal hield hij zich op in al-Ahwāz, waar zijn wervers hem de huldigingen brachten. Onder al-Mahdī zou de slag geslagen worden. Wapenen en rijdieren waren gereed; 1 Ramaḍān 166 zou men toeslaan. Zoover kwam het echter niet: in Śaᶜbān bereidde een zijner aanhangers, die zich door al-Mahdī had laten huren, hem den dood in de

---

1) Ṭab., III 448 infra.

2) *ᶜIqd*, I 186 infra.

3) Ṭab., III 506—513; vgl. echter Mas., VI 232. Zie ook bl. 54 n. 1.

4) Zoo ook Ṭab., III 258, 7 vgl. 174, *16* sqq.; *Ḥ. W.*, I f. 89*b* (op gezag van al-Ḥus. zelf); volgens *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 232 supra, stierf al-Ḥusain Ḏu 'l-Damᶜa of Ḏu 'l-ᶜAbra in 135 (zoo ook *Ṣiḥāḥ al-Akhbār*, 38) of 140 en had al-Mahdī een dochter van hem in huwelijk (ook I. S., V 321); vgl. echter I. Ḥaǵar, *Tahḏīb al-T.*, II 339 N°. 200.

Sawād van Kūfa. Zoo ééne bron [1]); andere spreken niet van een gewelddadigen dood, weten echter wel, dat hij met ijver gezocht werd van wege al-Mahdī, evenals zijn schoonvader al-Ḥasan b. Ṣāliḥ, in wiens gezelschap hij zich een tijdlang verborgen hield [2]).

Al-Hādī hield alle geldelijke toelagen aan Ṭālibiden, die zich allerwege roerden en van gewestelijke vorsten steun ontvingen, in en liet streng naar hen zoeken. Behalve van de zijde van zijn broeder Hārūn, duchtte hij van hen gevaar voor zijn troon [3]). De opstand van al-Ḥusain b. ᶜAlī [4]) bewees, dat zijn argwaan niet zonder grond was. Ontvangen weldaden verplichtten dezen zoon van den Gezant Gods blijkbaar niet. Lastiggevallen door schuldeischers, had hij ten hove zijn opwachting gemaakt; al-Mahdī betoonde zich zeer tegemoetkomend tegenover den diep in schulden stekenden neef en begiftigde hem rijkelijk. Van het ontvangen geld betaalde hij de naar Baġdād ontboden schuldeischers en deed hun schenkingen bovendien [5]). Al-Ḥusain was in Baġ-

---

1) Par. 5982, f. 115*b* infra, 116*a*; enkele parallele trekken *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 255 sq., de hier voorkomende verklaring van zijn bijnaam *mūtim al-aśbāl* (verweezer der welpen) en het verhaal van het bezoek van zijn neef, terwijl hij als waterputter te Kūfa leefde, vindt men ook *H. W.*, I f. 84*b*, *12*—85*a* infra (uit *Maq.*). — ᶜĪsā's zaakwaarnemer (*wazīr*) Ḥāḍir (vgl. Yaᶜq., II 512, *13*; *Aġ.*, III 172, *25* l. حاضر i. p. v. خاص) zou zijn beide kinderen volgens opdracht aan al-Hādī ter verzorging overgegeven hebben, *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 257 infra sq. Over Aḥm. b. ᶜĪsā zie *ib.*, 259 en Yaᶜq., II 512.

2) I. S., VI 261, gest. 6 maanden vóór al-Ḥasan b. Ṣāliḥ († 167); *Ṣiḥāḥ al-Akhbār*, 40: in 166; volgens *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 256 supra, stierf hij onder al-Hādī en zorgde al-Ḥas. voor zijn begrafenis. Over den dood van al-Ḥasan in 169 vgl. I. Ḥaǵar, *o. c.*, II 288.

3) Yaᶜq., II 488; *Fragm.*, I 286, *9* sqq.

4) Yaᶜq., *l. c.*; Ṭab., III 551—68; Mas., VI 266—8.

5) Zoo *H. W.*, I f. 98*a*, *18* sqq. (Abu 'l-Faraǵ); al-Mahdī's uitkeeringen aan de Ṭālibiden, vgl. Yaᶜq., II 488, 7. Volgens Par. 5982, f. 118*a* infra, kreeg hij 20.000 dīnār, die hij in Baġdād en Kūfa onder verwanten en mawālī verdeelde; *ib.*, f. 118*b*, wordt bericht, dat zijn aan den weg Medīna-ᶜIrāq gelegen goed ᶜAin D̲ī Naǵīl (? hs. نخيل) met een hypotheek van 70.000 dīnār belast was, en dat al-Muᶜallā, mawlā van al-Mahdī, het voor dat bedrag van hem kocht. Al-Mahdī wilde aanvankelijk den ᶜAlide, die deze schuld voor een Ibn Rasūl Allāh en neef van den khalief slechts een bagatel vond, zijn landgoed teruggeven en zijn schuld delgen, maar zou er op raad van al-Rabīᶜ van hebben afgezien. Al-Ḥusain kreeg een toelage van 20.000 dirham.

dād, toen al-Mahdī, van wien hij de invrijheidstelling van een wegens ᶜAlidische intriges in de hoofdstad gevangen neef, ᶜAlī b. al-ᶜAbbās b. al-Ḥasan, verkregen had, stierf. Al-Rabīᶜ liet hem bewaken, maar al-Hādī stond zijn vertrek toe. De terugreis benutte hij om met Śīᶜieten van Kūfa, die hem huldigden, den ḥaǵǵ als termijn voor een opstand vast te stellen. De vrienden onder de Ǵīl, in Khurāsān en elders werden hieromtrent ingelicht [1]). In Medīna had de smadelijke bestraffing, die de waarnemende gouverneur van Medīna, een ᶜUmaride, den zoon der „reine ziel" wegens overtreding van het wijnverbod [2]) had doen ondergaan, kwaad bloed gezet bij de familieleden. Behalve dat waren de ᶜAliden aldaar niet geheel vrij in hun bewegingen: zij werden dagelijks gecenseerd en de aanwezigen werden voor de afwezigen aansprakelijk gesteld; geen hunner kon op het appèl ontbreken zonder zich bloot te stellen aan ernstige verdenking. De scherpe toepassing van dezen maatregel stond waarschijnlijk niet buiten verband met de aanwezigheid van Śīᶜietische pelgrims (± 70), die verblijf hielden in de dār van Ibn Aflaḥ op den Baqīᶜ [3]).

De herhaalde afwezigheid van al-Ḥasan b. Muḥammed b. ᶜAbd Allāh, voor wien al-Ḥusain b. ᶜAlī en Yaḥyā b. ᶜAbd Allāh aansprakelijk gesteld werden, en de bedreigingen van den emīr tegen de beide laatsten leidden tot de uitroeping van al-Ḥusain b. ᶜAlī b. al-Ḥasan, den zoon van het „vrome echtpaar" (*al-zawǵ al-ṣāliḥ*) tot imām (Ḏu 'l-Qaᶜda 169) [4]). Het boek Gods en de sunna van Zijn Profeet golden als leuze, de witte kleur was het uiterlijk teeken [5]).

Na eenige straatgevechten tusschen de zwarten en de

De schuldeischers moesten zich met een klein bedrag troosten. Zijn onbesuisd strooien met geld wordt hem door de overlevering als een verdienste aangerekend.

1) Par. 5982, f. 119*a* vgl. Ṭab., III 553, *15* sqq.

2) Hiervan spreken de Śīᶜietische bronnen natuurlijk niet. De ᶜAliden maakten zich meer aan deze overtreding schuldig, vgl. Snouck Hurgronje, *Mekka*, I 35; Buhl, *Alidernes Stilling* o. s. v., 370 (16) f.

3) Par. 5982 en Ṭab., *l. c.*; Strothmann, *Das Staatsrecht*, 84 N. 5.

4) *Ḥ. W.*, I f. 98*b*, *11* sqq. (Abu 'l-Faraǵ), parallel met Ṭab., III 552, *14* sqq., maar uitvoeriger; *al-Ifāda*, f. 23*a*, *2* sqq. (kort); 22*b*, *1* sq.

5) Ṭab., III 564.

witten en nadat al-Ḥusain c. s. de moskee, hun hoofdkwartier, op ergerlijke wijze ontwijd hadden, verliet hij tot verademing van een groot deel der bevolking de stad, op weg naar Mekka. De ḥaǵǵ, die hem helpers gebracht had — overigens niet in grooten getale; men spreekt van ± 400 Mubayyiḍa, waaronder Kūfiërs, Khurāsāners, Ǵīlī's [1]) —, voerde verscheidene ᶜAbbāsiden naar Mekka, die zich met het oog op de onveiligheid bijzonder versterkt hadden. Te Fakhkh stootte al-Ḥusain's bende, waarbij zich nog een paar honderd Bedawienen aangesloten hadden, op de troepen der ᶜAbbāsidische prinsen. Den *amān* met toezegging van betaling zijner schulden wees hij af; en spoedig daarna had hij in den strijd den *amān* van het paradijs verworven (*tarwiya*-dag 169)[2]).

Ook zijn optreden werd door de overlevering geheiligd. De Profeet, heet het, verrichtte eens te Fakhkh de *ṣalāt* en weende daarbij. Door zijn metgezellen gevraagd naar de reden van zijn droefheid antwoordde hij: „Gabriël heeft mij medegedeeld, dat op deze plaats zal gedood worden een man uit mijne zonen strijdende aan het hoofd van eene schare geloovigen, van welke het loon van ieder, die met hem martelaar wordt, dat van twee martelaars zal bedragen" [3]).

Al-Ḥusain kreeg een plaats in de rij der Zaidietische imāms. Die van Yemen hielden zijn nagedachtenis in eere; de sayyid Qatāda b. Idrīs restaureerde zijn *maśhad* op last van den imām al-Manṣūr billāh en bouwde er eene *qubba* op (601) [4]).

Zijn opstand, die ook eenigen anderen ᶜAliden het leven of de vrijheid kostte, had dit belangrijke gevolg, dat hij leidde tot de stichting van een ᶜAlidisch rijk in het uiterste westen. Idrīs b. ᶜAbd Allāh ontkwam door den bijstand van een Śīᶜietischen postmeester in Egypte naar den Maǵrib en legde in Walīla de grondslagen van het rijk der Idrīsiden [5]).

---

1) Par. 5982, f. 120*b*; Yaᶜq., *l. c.*: minder dan 500; *al-Ifāda*, f. 24*a*, *10*: 300; evenzoo *Ḥ. W.*, I f. 99*b*, *14*.

2) *Al-Ifāda*, f. 24*a* sq.; *Ḥ. W.*, I f. 99*b*, *15*—100*a*; Par. 5982, f. 121*a*, *b*.

3) *Al-Ifāda*, f. 24*b*; dergelijke tradities Par. 5982, f. 118*a*, 122*a* infra, *b* supra. — Vgl. Snouck Hurgronje, *Mekka*, I 41 f., II 55 f.

4) *Ḥ. W.*, I f. 101*a*, *13* sqq. Over de verhouding van Qatāda tot al-Manṣūr billāh vgl. Snouck Hurgronje, *Mekka*, I 77 f.

5) Ṭab., III 561; Par. 5982, f. 132*b* ult. — 134*b*; hier een brokstuk eener door Idrīs naar Egypte gezonden *risāla*, korte opmerkingen over zijn familie-

Ook Yaḥyā b. ᶜAbd Allāh b. al-Ḥasan, die de beweging van al-Ḥusain b. ᶜAlī tot uitbreken gebracht had [1]), ontkwam aan zwaard en gevangenis. Natuurlijk moest hij zich verborgen houden. Intusschen trok hij van land tot land. Na eenigen tijd in Yemen vertoefd te hebben, begaf hij zich naar Egypte en Maġrib. Onder Hārūn, die een prijs op zijn persoon stelde, kwam hij naar ᶜIrāq, zelfs in Baġdād. Ondanks huiszoekingen en bewaking der wegen ontkwam hij naar Rayy [2]). Na een verblijf van een maand aldaar trok hij naar Khurāsān, Balkh en Ǵūzaǵān. De gouverneur van Khurāsān [3]) kreeg hem niet in handen. Yaḥyā hield zich hier 3 jaar op. Vervolgens week hij uit naar Mā warāʾ al-Nahr en genoot daar bescherming van den Khāqān. Deze weigerde den vromen geleerden śaikh uit te leveren. Na 2½ jaar liet de vorst, die door zijn invloed heimelijk den Islām aangenomen had, hem noode vertrekken. Yaḥyā achtte langer vertoef niet gerechtvaardigd met het oog op de brieven, die zijn huldigers tot hem richtten. Over Qūmis begaf hij zich naar het bergland van Ṭabaristān, waar Śarwīn-i Surkhāb [4]) heerschte. Daarop kwam hij bij den vorst der Dailam [5]). In 175 begon hij daar te werken [6]). Al-Raśīd, die

---

leden en eerste opvolgers. Naast de overlevering van Idrīs' vergiftiging door al-Śammākh al-Yamanī, een andere op gezag van Aḥm. b. ᶜĪsā b. Zaid, volgens welke Sulaimān b. Ǵarīr Idrīs wegens een geschil door een vergiftigden visch van het leven zou hebben beroofd. Vgl. *Farq*, 232 supra (231 ult. l. ادريس i. p. v. الرئيس). Een uitvoerig bericht van de vlucht van Idrīs en zijn vergiftiging door Sul. b. Ǵarīr als werktuig van den Barmakide Yaḥyā vindt men bij al-Bakrī, ed. de Slane[1], 118—121 (op gezag van Abu 'l-Ḥasan ᶜAlī al-Nawfalī); vgl. Fagnan, *L'Afrique septentrionale* (*K. al-Istibṣār*), 149 svv.; *Rawḍ al-Qirṭās*, ed. Tornberg, 7—10; I. Khaldūn, *al-ᶜIbar*, IV 7 (al-Śammākh als bijnaam van Sulaimān). Voorts *Ḥ. W.*, I f. 109*a*—110*b*, met eene *daᶜwa*.

1) Ṭab., III 553.

2) Vgl. Mas., VI 193.

3) De text vermeldt anachronistisch Harṯama b. Aᶜyan; vgl. Ṭab., III 719.

4) Vgl. Ibn Isfandiyār (Gibb Mem. II), 237.

5) Zoo Par. 5982, f. 128*b* — 129*a*. Volgens *Ḥ. W.*, I f. 101*b*, 4 sqq. (Abu 'l-Faraǵ) vertoefde hij eenige maanden in Ṣanᶜāʾ, welks geleerden, o. a. Yaḥyā b. Zakariyyā al-Ṣanᶜānī en Yaḥyā b. Ibrāhīm, zich zijn verblijf ten nutte maakten, en ging hij vandaar naar de Bilād al-Ḥabaśa. Daarna wordt onmiddellijk zijn verblijf in het Turkenland verhaald benevens zijn vertrek naar het land der Dailam.

6) Ṭab., III 612, 7; *Fragm.*, I 292 paen.: in 176.

scherp het oog liet houden op de Ṭālibiden [1]), maakte zich zeer bezorgd over den grooten invloed, dien Yaḥyā daar in het noorden kreeg, ook door toeloop van buiten uit de groote steden [2]). In onderscheid met al-Ḥusain, naar het schijnt, vond de *daᶜwa* van Yaḥyā, die ook de ḥadīt-wetenschap beoefende, instemming in de kringen der fuqahāʾ. Velen hadden hem in stilte gehuldigd; onder hen wordt al-Śāfiᶜī genoemd [3]).

Al-Raśīd belastte al-Faḍl b. Yaḥyā [4]) met de onderwerping der noordelijke provinciën en stelde hem een groot leger met zijn beste generaals en veel geld ter beschikking. De Barmakide bereikte langs diplomatieken weg zijn doel: de vorst der Dailam nam zijn geld aan en drong Yaḥyā tot onderwerping [5]). Deze kreeg op zijn wensch van den khalief een eigenhandig geschreven *amān*-brief, door wetgeleerden, rechters en de voornaamsten der Banū Hāśim medeonderteekend. Al-Raśīd was zeer verheugd over den uitslag en de Barmakide werd als hersteller van de breuk onder de Banū Hāśim bezongen. Zoo verhaalt al-Ṭabarī [6]); dit is ook de gang van zaken in het beknopte bericht der *Ifāda*, welker auteur wijst op het uiteenloopen der — kortheidshalve niet vermelde — berichten omtrent de wijze, waarop de uitlevering van Yaḥyā verkregen werd [7]). Volgens *al-Ḥadāʾiq al-Wardiyya* [8]) zou hij het slachtoffer geworden zijn

---

1) Ṭab., III 616, *9—11*; *ᶜIqd*, I 187 infra, II 230, *14* sqq.

2) Ṭab., III 613; *Ḥ. W.*, I f. 101*b*, *14* sqq., de khalief zou zich deswegens alle genot ontzegd hebben en het boetekleed (*ṣūf*) aangedaan hebben.

3) *Al-Ifāda*, f. 25*a*, *3* sqq., *b*, *4* sqq.; *Ḥ. W.*, I 101*a* infra, *b*, *1*, *6*, *17* sqq.; Par. 5982, f. 128*b* supra. Hij zou huldigingen ontvangen hebben in de Ḥaramain, Ḥiǧāz, Tihāma, Yemen en de beide ᶜIrāq, *ib.*, f. 128*a* infra. Zie bijlage IV.

4) *Al-Ifāda*, f. 25*b* ult. sq. (= *Ḥ. W.*, I f. 102*b*, *4* sqq.) heet het, dat al-Faḍl deze taak gaarne aanvaardde, daar hij zelf van relaties met Yaḥyā beschuldigd was. Hij zou nl. zijn schuilplaats gekend hebben en hem een dokument gegeven hebben, dat hem vrijen doorgang verschafte door politieposten; dit laatste van Ǵaᶜfar, Ṭab., III 671, *11* sqq.

5) *Al-Ifāda*, f. 26*a*; Par. 5982, f. 129*a*, wordt de houding van den vorst toegeschreven aan den overwegenden invloed van zijn vrouw.

6) Ṭab., III 612—5.

7) *Al-Ifāda*, *l. c.*

8) *Ḥ. W.*, I f. 102*b* — 105*b*.

van een lage list. Nadat de vorst der Dailam, Ǵustān [1]), ondanks aangeboden geschenken, geweigerd had Yaḥyā uit te leveren, trachtte al-Faḍl dezen rechtstreeks te verlokken door een brief van Hārūn, die rijke schenkingen en volle vrijheid van beweging in het uitzicht stelde. Yaḥyā antwoordde met een in extenso meegedeelden brief, waarin hij het aangebodene, het goed der Muslims, dat den khalief zoo min als hem geoorloofd was, afwees en zich voorbehield zich wraak te verschaffen voor de vele gedooden van zijn geslacht. Hij richt zich tegen de ᶜAbbāsidische aanspraak op de *irṯ al-khilāfa* [2]), die slechts op leugenachtige bewering berust, en wijst op het schreeuwend onrecht begaan aan al-Nafs al-Zakiyya, die naar het eenstemmig oordeel der schriftgeleerden wegens zijn superieure eigenschappen alleen in aanmerking kwam voor het imāmaat, hetwelk de ᶜAbbāsiden zelf mee bevorderd en erkend hadden door zijn naam openbaar te maken en door op hun vaandels (*aᶜlām*) te schrijven *Muḥammed yā Manṣūr!* om het ten slotte wederrechtelijk aan zich te trekken. Dan worden vermeld de slachtoffers der vervolgingen als al-Ḥusain al-Fakhkhī c. s. en de beproeving Gods van het geslacht van ᶜAlī door Hārūn, dien matelooze vijandschap ertoe gebracht heeft om den vorst der geloovigen (d. i. ᶜAlī) van zijn haat blijk te geven en het graf van al-Ḥusain door beploeging (*karb*) onkenbaar te maken [3]). De Umayyaden heeten mild vergeleken bij de ᶜAbbāsiden, de nadere verwanten [4]). Verder wordt het aanstootelijke particuliere leven van al-Raśīd gehekeld. Nogmaals wijst Yaḥyā vervolgens de geschenken af, de goddelijke belooning niet willende verspelen voor vergankelijk goed en blijvende schande. Zou hij de Muslims verkoopen, wier blikken op hem gericht en wier verwachtingen op hem gevestigd zijn, nu, terwijl de wettelijke voorschriften verwaarloosd worden en zedelijke en godsdienstige achteruitgang zich laten waarnemen? Daar nu het argument

---

1) Vgl. Marquart, *Ērānśahr*, 127.

2) Dichters, die haar staande hielden en de ᶜAliden afbraken, waren bij al-Raśīd in tel, *Aǵ.*, XII 17, *9* sqq., 18, *13*, *20*; vgl. VII 9, *16*.

3) Vgl. echter A. Nöldeke, *Das Heiligtum al-Husains* u. s. w. (*Türk. Bibl.*, XI), 36.

4) Een dergelijke waardeering van Muḥ. b. ᶜAbd Allāh, *Aǵ.*, X 106, *21* sqq.

Gods geldt ten aanzien van het verbieden van het slechte, acht hij zich in vertrouwen op Gods beloften in Qur. XXIV 54 en XXVIII 4 geroepen tot den *ǵihād*, die hem overwinning of martyrium zal brengen.

Na deze weigering, heet het, liet Hārūn zich raden door den qāḍī Abu 'l-Bakhtarī Wahb b. Wahb [1]). Deze sloeg voor om de voornaamsten van Qazwīn, Zanǵān, Rayy, Abhar en Hamaḏān met de ᶜulamāˀ dezer plaatsen, over welke hij beschikken kon, bijeen te brengen. Deze zouden in tegenwoordigheid van Ǵustān getuigen, dat hij de qāḍi 'l-quḍāt was, terwijl hij zou getuigen, dat Yaḥyā een slaaf van Hārūn was. Zoo geschiedde; te voren was door bedreiging en belofte den bijeengeroepenen te kennen gegeven, wat er van hen verwacht werd. Onder dezen invloed en de pressie van zijn vrouw, die door geschenken van al-Faḍl aan juweelen, parfumeriën en kleederen was omgekocht, gaf Ǵustān Yaḥyā prijs.

Dit verhaal [2]) is, ook wegens innerlijke onwaarschijnlijkheden, moeielijk als historisch te aanvaarden. Het is misschien een niet zeer geslaagde poging om Yaḥyā van het verwijt te ontheffen, dat hij, in plaats van de wapenen te laten beslissen, zich voor den *amān* vinden liet.

De khalief ontving Yaḥyā met alle onderscheiding en voorzag hem ruimschoots van middelen [3]). Hij kreeg verlof van al-Raśīd — volgens andere overlevering van al-Faḍl [4]) en dit zou een der oorzaken van den val der Barmakiden geweest zijn — om naar Medīna te gaan. Daar deelde hij

---

1) † 200, I. Khall., N°. 796.

2) *Ḫ.W.*, I f. 104*b* sqq. wordt een parallele lezing gegeven, volgens welke Yaḥyā na bekomen verlof, vóór de getuigenverklaring een indrukmakende toespraak hield over het onrecht sinds den dood van den Profeet diens geslacht aangedaan. Abu 'l-Bakhtarī verdedigde de *rukhṣa fi 'l-kaḏib wal-khadīᶜa fi 'l-ḥarb*; hier was iemand, die met de ongeloovigen (*ahl al-śirk*) de Muslims wilde bevechten. Tevens werd de bedreiging nog eens ingescherpt. Daarop getuigden allen, dat hij een slaaf van Hārūn en niet een zoon van de dochter des Profeten was. Yaḥyā kon Ǵustān alleen wijzen op den uitgeoefenden dwang; hij vroeg eenigen tijd om voor zich en zijn gezellen *amān* te verkrijgen.

3) Ṭab., III 614, *14* sqq.; *Ḫ. W.*, I f. 105*b* ult. sq.

4) Vgl. *Aǵ.*, XVII 43 infra sq. Over een vrijlating door Ǵaᶜfar al-Barmakī vgl. Ṭab., III 669, *15* sqq.

geld uit onder arme verwanten en betaalde hij de schulden van den martelaar van Fakhkh af. Uit wantrouwen ontbood de khalief hem spoedig terug [1]). Een Zubairide [2]) beschuldigde hem, dat hij zijn eerzuchtig streven nog niet opgegeven had. Men kende blijkbaar aan een ᶜAlidische *daᶜwa* grooten invloed toe, zelfs op hofkringen en het leger [3]). Abu 'l-Bakhtarī liet zich vinden om den met dure eeden bezworen vrijbrief voor niet bindend te verklaren [4]). Yaḥyā werd in de gevangenis gezet, die hem nu eens lichter dan weer zwaarder gemaakt werd [5]); hij liet er het leven, volgens Abu 'l-Faraǵ's overlevering door een verfijnde afwisseling van uithongering en geeseling [6]).

In de leuzen der besproken ᶜAlidenbewegingen zijn steeds

---

1) *Al-Ifāda*, f. 26*a*, infra sq.; *Ḥ. W.*, I f. 106*a*, *5* sq.; Par. 5982, f. 129*a*, hij onttrok zich aan de belangstelling bij den ḥaǵǵ.

2) Ṭab., III 616, *8*: Bakkār b. ᶜAbd Allāh b. Muṣᶜab, *9* sqq. steeds al-Zubairī; 620, *7* sqq.: zijn vader, evenals *al-Ifāda*, f. 27*a*; Par. 5382, f. 129*a* ult., *b*; *Ḥ. W.*, I f. 106*b*, *13* sqq.; *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 131 infra sq. *Fihr.*, 110, *16*: ᶜAbd Allāh als Alidenjager. Beiden bekleedden het gouverneurschap van Medīna onder al-Rašīd, Ṭab., III 739, *15*. ᶜAbd Allāh stierf in 184 in al-Raqqa, vgl. Wüstenfeld, *Die Familie el-Zubeir*, 44 f. (*Abh. d. kön. Ges. d. Wiss. zu Göttingen*, XXIII). Volgens *Ḥ. W.*, I *l. c.* (uit *Maq.*) waren de aanklagers ᶜAbd Allāh al-Zubairī, Abu 'l-Bakhtarī, een der B. Zuhra en een Makhzūmiet. De twist van Yaḥyā met den Zubairide wordt *Ḥ. W.*, I 107*a*, *b* sqq. in afwijkenden vorm gegeven, met de compromitteerende verzen f. 107*b*, *6—14*, andere dan de *marṯiya* Ṭab., III 255). De hier aangehaalde werken geven alle min of meer uitgebreid het verhaal van den eed, vgl. J. Pedersen, *Der Eid bei den Semiten* u. s. w. (Strassburg 1914), 137 ff. Mas., VI 296 sqq. verhaalt woordelijk hetzelfde van Mūsā als *ᶜUmdat al-Ṭālib*, *l. c.*, *Ṣiḥāḥ al-Akhbār*, 24 sq., van zijn broer Yaḥyā.

3) Vgl. Ṭab., III 621, *11—13*; *Fragm.*, I 293 infra.

4) Uitvoeriger dan Ṭab., III 619, *Ḥ. W.*, I f. 108*a*, *15* sqq. (Abu 'l-Faraǵ), f. 130*b*, vgl. *al-Ifāda*, f. 26*b*, volgens welke Muḥ. b. al-Ḥasan al-Šaibānī beslist en al-Ḥasan b. Ziyād al-Luʾluʾī († 204, *Fihr.*, 204, *24* sqq.) aarzelend zich voor de onaantastbaarheid van het dokument uitgesproken hadden. Al-Šaibānī verspeelde door zijn advies het recht om *fatwā* te geven.

5) Al-Rašīd ontbood hem vaak *lil-munāẓara*, *Ḥ. W.*, I. f. 106*b*, *13* sqq. vgl. Par. 5982, f. 129*b*, 130*a* (uitvoeriger); *Ḥ. W.*, I f. 108*b*, *23* sqq. (Abu 'l-Faraǵ).

6) *Al-Ifāda*, f. 27*a* supra; *Ḥ. W.*, I f. 108*b*, *4* sqq. (Abu 'l-Faraǵ); over de wijze van zijn dood bestonden reeds in al-Masᶜūdī's tijd uiteenloopende verhalen, Mas., VI 360 sq., alwaar de parallel van Daniël in den leeuwenkuil en inmetseling. Nog anders *al-Ifāda*, f, 28*a* infra, *b.*; een kleine bloemlezing *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 133 infra sq. Vgl. Ṭab., III 620 supra.

twee eischen saamgekoppeld, namelijk die van de toekenning van het imāmaat aan Alī's geslacht, bijzonderlijk aan de zonen van Fāṭima, en die van een bestuur volgens het boek Gods en de sunna van Zijn Profeet. Al was meestal de laatste slechts een middel om tot verwezenlijking van den eersten te geraken, dit belette niet, dat mannen van erkende vroomheid hun zedelijken of daadwerkelijken steun aan Zaidietische ondernemingen verleenden. Hier werd hun gelegenheid geboden ter voldoening aan den plicht om zich met de daad te verzetten tegen wat streed met het godsdienstig ideaal. Wanneer er nu een ᶜAlide optrad ijverend voor het boek Gods en de sunna van Zijn Profeet, dan kon hij er zeker op rekenen eenigen bijval te vinden in piëtistische kringen [1]). De schrijver van de *Fihrist* [2]) zegt zelfs, dat de meeste *muḥaddiṯūn* Zaidietisch dachten. Het is evenwel mogelijk, dat er bij de gematigde Śīᶜa een neiging bestaan heeft om gezaghebbende theologen als hun mannen voor te stellen, evenals men van orthodoxe zijde wel getracht heeft autoriteiten van Śīᶜietische smetten te zuiveren [3]). Vrij talrijk zijn intusschen de voorbeelden van traditionarii, die *mutaśayyiᶜ* waren, zonder dat dit te kort deed aan hun achtbaarheid. Telkens hernieuwde Zaidietenbewegingen stelden het veel besproken vraagstuk van het imāmaat [4]) steeds weer aan de orde. Zoo is het niet te verwonderen, dat de *taśayyuᶜ* van vele overleveraars sporen achter liet in den ḥadīṯ. De door de orthodoxie aanvaarde verzamelingen bevatten inderdaad menige overlevering, die ten gunste van het imāmaat van ᶜAlī en Fāṭima's zonen kon uitgelegd worden. Met zekere voorliefde beroepen zich later Śīᶜietische schrijvers als de Imāmiet Ibn al-Biṭrīq en de Zaidietische imām al-Manṣūr billāh ᶜAbd Allāh b. Ḥamza [5]) op de *kutub al-ᶜāmma* [6]), waar het geldt uit

---

1) Vgl. bl. 28, 33.
2) 178, *9*.
3) Vgl. de randopmerking bij *Fihr.*, 209, *18* (II, 91), waar verzet wordt aangeteekend tegen den beweerden *taśayyuᶜ* van al-Śāfiᶜī.
4) Vgl. bl. 22 vv.
5) Over hun werken zie bl. 15 n. 1.
6) Vgl. ook Goldziher, *Vorles.*, 240.

Qur'ān [1]) en overlevering bewijzen bij te brengen voor het recht van Fāṭima's zonen op het imāmaat.

Onder deze door de orthodoxie aanvaarde overleveringen neemt de zgn. *ḥadīṯ al-kisā'* [2]) een voorname plaats in. Al-Sayyid al-Ḥimyarī, die in zijn verzen gaarne het getuigenis der overlevering voor ᶜAlī laat hooren, haalt hem ook aan [3]). Hij is wel voornamelijk tegen de ᶜAbbāsiden [4]) gericht om aan te toonen, dat zij niet behoorden tot de *ahl al-bait*, en niet deelden in hun reiniging. De ᶜAbbāsiden hadden namelijk voor zich, evenals de Śīᶜa voor de ᶜAliden, op Qur. XXXIII 33*b*: „God wil het vuil van u wegdoen, o *ahl al-bait*, en u grondig reinigen" beslag gelegd [5]). Deze traditie verengde *ahl al-bait* tot Muḥammed, ᶜAlī, Fāṭima, al-Ḥasan en al-Ḥusain. Lammens [6]) heeft er reeds de aandacht op gevestigd, hoe men getracht heeft deze overlevering haar exclusivistisch karakter te ontnemen. De wijze, waarop dit geschiedde, kon tevens de juistere exegese van het misbruikte vers te berde brengen. Terwijl namelijk in sommige lezingen van deze traditie de door het tekstverband van den Qur'ān aangewezen verklaring van *ahl al-bait* als de „vrouwen" wordt afgewezen, wordt deze in andere mede aanvaard. Toen den Profeet, nadat hij in het vertrek van Umm Salama met ᶜAlī en zijn beide zonen een door Fāṭima bereid en aangeboden gerecht genuttigd had, het vers „God wil" enz. geopenbaard werd, bedekte hij hen met een kleed en zeide biddend: „Deze zijn *ahl baitī wa-*

---

1) Over dergelijke geschriften van Zaidietische zijde vgl. al-Ṭūsī, N°. 867 (A. 'l-Faraǵ al-Iṣbahānī), van Imāmietische vgl. al-Naǵāśī, 68, *7* sqq. (al-Ṭūsī, N°. 45), 168, *2*, 270, *8* sqq. (al-Ṭūsī, N°. 596), 285, *13* sq. (al-Mufīd).

2) Naar verschillende *ṭuruq al-Śāfī*, f. 28*a*—31*a*, parallel met I. al-Biṭrīq, *al-ᶜUmda*, 16—23 (vgl. *Khaṣā'iṣ Waḥy äl-mubīn*, 41—51); aldaar uit I. Ḥanbal, *Musnad*, o. a. IV 107, *19* sqq., VI 292, *17* sqq., 296 infra (= 304 infra, met afwijkenden *isnād*), 298, *4* sqq., 304, *14* sqq., 323, *12* sqq.; uit de beide *Ṣaḥīḥ* in de lezing van Muslim, II 242, *11* sqq.; naar Abū Dā'ūd, *Khaṣā'iṣ Waḥy al-mubīn*, 47 sq. Verder Ṭab., *Tafsīr*, XXII 5—7; *al-Riyāḍ al-naḍira*, II 188 infra. Vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, 20.

3) *Aǵ.*, VII 7, 7.

4) De traditie zou ook tegen de Kaisāniyya (zie bl. 12) dienst gedaan kunnen hebben.

5) Zie bl. 39.

6) *Fāṭima*, 97 svv.

khāṣṣatī. O God! Doe van hen het vuil weg en reinig hen terdege!" Daarop stak Umm Salama het hoofd door de deur en zeide: „En ik met u, o Gezant Gods?", waarop de Profeet antwoordde: „*innaki ilā khairin*" z. v. a. „wees tevreden met hetgeen u beschoren zal worden" [1]). Elders evenwel worden de vrouwen mede tot de *ahl al-bait* gerekend door het antwoord aan Umm Salama: „Ook gij" [2]). Een nog wijdere strekking aan *ahl al-bait* te geven bedoelt die overlevering, waarin Wāṯila b. al-Asqaᶜ ongeveer de rol speelt van Umm Salama in andere. Volgens een door Ibn al-Biṭrīq [3]) uit den *Musnad* aangehaalde lezing kreeg hij op zijn vraag ten antwoord: „Ook gij behoort tot mijne familie".

Terwijl eenerzijds deze overlevering vaak door het gezag van Umm Salama gedekt wordt, staat de lezing van al-Bukhārī en Muslim op naam van ᶜĀʾiśa, de rivale van Umm Salama en de gezworen vijandin van ᶜAlī [4]), overeenkomstig de voorliefde om een ḥadīṯ een schijn van waarborg te verschaffen door hem onder het gezag te plaatsen van een tegenstander der persoon, die hij betreft [5]). Zoo geeft Ibn Ḥanbal de *kisāʾ*-traditie ook op gezag van Ibn ᶜAbbās [6]); de *tafsīr* van al-Ṯaᶜlabī legt haar in den mond van ᶜĀʾiśa, die zich over haar deelnemen aan den Kameelslag verontschuldigt als eene onontkoombare beschikking Gods, en verklaart, dat ᶜAlī meer dan anderen den Profeet lief

---

1) I. Ḥanbal, *o. c.*, VI 292. Ook 323, *12* sqq. wordt U. Salama uitgesloten; hier verklaring van *Āl Muḥammad* en geen verband met Qur. XXXIII 33*b*. Parallel Ṭab., XXII 6, *3*, *14*, *22*, *31*.

2) I. Ḥanbal, *o. c.*, VI 296 infra (geen verband met het Qurʾānvers), 298, met zekere restrictie: U. S. toegelaten, nadat het gebed om reiniging reeds uitgesproken was. Vgl. Ṭab., XXII 6, *19*. Ook al-Rāzī, *Mafātīḥ*, V 238, wil ᶜAlī met al-Ḥas. en al-Ḥus. tot de *ahl al-bait* rekenen.

3) *Al-ᶜUmda*, 17 = *al-Śāfī*, f. 28*b* infra sq. (vgl. Ṭab., XXII 5 infra sq.); p. 16, 17 (= f. 28*a*, 29*a*) 2 lezingen uit I. Ḥanbal, *o. c.*, waarvan de eene IV 107, *19* sqq., zonder vraag van en antwoord aan Wāṯila.

4) Zie over hen Lammens, *Le „Triumvirat"*, *MFOB.*, IV 120 svv.; *Fāṭima*, 46 svv.

5) Vgl. Goldziher, *Abh. z. arab. Philol.*, I 196; Nöldeke, *Zur tendenz. Gestaltung* u. s. w., *ZDMG.*, LII 31 f.; Lammens, *Fāṭima*, 103 N. 4.

6) I. al-Biṭrīq, *o. c.*, 18 vgl. 42 = *al-Šāfī*, f. 29*a*, *17* sqq. vgl. f. 40*a*, *17* sqq.

was; evenals aan Umm Salama wordt haar het voorrecht tot de *ahl* te mogen behooren ontzegd [1]).

Verklaringen der uitdrukking *ahl al-bait* werden ook wel neergelegd in sommige lezingen van den *ḥadīṯ al-ṯaqalain* [2]), waar dan onder hen verstaan worden degenen, wien het genot der *ṣadaqa* verboden is, te weten de ᶜAliden, ᶜAqīliden, Ǵaᶜfariden en ᶜAbbāsiden [3]), en waar de vrouwen soms uitdrukkelijk uitgesloten worden, omdat zij slechts tijdelijk bij den *bait* behooren en dien ingeval van scheiding verlaten [4]).

Waren langs dezen weg de ᶜAbbāsiden reeds bij de „lieden van het huis" ingelijfd, hun verdedigers vonden ook de weerga van de *kisāʾ*-overlevering in hun arsenaal. De Profeet zou tot al-ᶜAbbās en zijn zonen gekomen zijn en hen met zijn mantel (*malāʾa*) omsloten hebben, zeggende: „O Heer, dit is mijn oom en de volle broeder mijns vaders en deze zijn de lieden van mijn huis (*ahl baitī*); beschut hen voor het hellevuur, gelijk ik hen nu met mijn mantel beschut!" De dorpels en de wanden van het vertrek stemden hierop met „amen! amen!" in [5]).

Beide straks genoemde Śīᶜietische auteurs bewijzen met behulp der *kisāʾ*-traditie in verband met het Qurʾānvers de *ᶜiṣma* van ᶜAlī en zijn beide zonen, uit welke de plicht om hen te volgen vanzelf voortvloeit [6]).

De argumenten, die naderhand van Zaidietische zijde aangevoerd werden, vindt men reeds in hoofdzaak in de

---

1) Id., *Khaṣāʾiṣ Waḥy al-mubīn*, 49 sq. (*al-ᶜUmda*, 20, *12* sqq. blijken hier en daar eenige woorden uitgevallen te zijn) = *al-Śāfī*, f. 30*a*, *8* sqq. Zainab overkomt hetzelfde, *al-ᶜUmda*, 20 infra = *al-Śāfī*, f. 30*a* infra.

2) Zie bl. 18.

3) I. Ḥanbal, *o. c.*, IV 366 infra; Muslim, II 238 (*Bāb faḍāʾil ᶜAlī*), aangehaald I. al-Biṭrīq, *al-ᶜUmda*, 34, *11* sqq. = *al-Śāfī*, f. 34*a*, 7 sqq.; in de beide laatste werken wordt de nadere bepaling van de *muḥarramūn al-ṣadaqa* weggelaten. — Vgl. Lammens, *o. c.*, 100.

4) I. al-Biṭrīq, *o. c.*, 35, 7 sqq. = *al-Śāfī*, f. 34*b*, *4* sqq.

5) *Taʾrīkh al-Khamīs*, I 166 supra, uit *al-Mawāhib al-laduniyya*.

6) I. al-Biṭrīq, *o. c.*, 23 (vgl. dez., *Khaṣāʾiṣ Waḥy al-mubīn*, 50 sq.), nageschreven *al-Śāfī*, f. 31*a*, *14* sqq. Voor de *ᶜiṣma* van ᶜAlī beroept al-Manṣūr billāh zich ook op de *manzila*-overlevering, *o. c.*, f. 54*b*, 55*a* (ten deele naar I. al-Biṭrīq, *al-ᶜUmda*, 67, *12* sqq.). Vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, 44 f.

antwoorden van Muḥammed b. ᶜAbd Allāh b. al-Ḥasan aan al-Manṣūr [1]), die toch wel *e mente Zaiditarum* zijn opgesteld. Zij betreffen de verwantschap met den Profeet, de *faḍl* en *sābiqa* van ᶜAlī en zijn geslacht en de nietigheid der ᶜAbbāsidische erfaanspraken [2]).

Het *Ǵāhiliyya*-denkbeeld van de beteekenis der moeder in de afstamming deed zich ondanks den Islām telkens gelden. ᶜAlī's nakomelingen en hun aanhang benutten het om hun aanspraken kracht bij te zetten. Fāṭima dankt haar glorie zeker voor een groot deel aan de door den imāmaatsstrijd in het leven geroepen *faḍāʾil*-wedijver; daarbij kwam haar de wassende Muḥammedvereering ten goede [3]).

Niet de geboorte zonder meer echter geeft rechten; persoonlijke verdienste moet daarbij komen, gelijk dit door *faḍl* en *sābiqa* wordt uitgedrukt [4]). Het moment van de persoonlijke verdienste treedt ook op den voorgrond in een bewijsvoering van al-Maʾmūn [5]) betreffende de superioriteit van ᶜAlī boven Abū Bakr, ᶜUmar en ᶜUṯmān. Evenals bij al-Qāsim b. Ibrāhīm [6]), den eersten Zaidietischen systematicus, wordt ᶜAlī's *sabq fi 'l-islām* in verband met Qur. LVI 10, 11 [7]) te berde gebracht en hier met allerlei dialectische spitsvondigheden aangetoond. In *ǵihād*-verdienste overtrof ᶜAlī verre Abū Bakr, die te Badr in de hut van den Profeet zat [8]) en zoodoende tot de *qāᶜidūn* te rekenen is. ᶜAlī's verdienste wordt verder met beroep op Qur. LXXVI, 1—9 [9]) in het licht gesteld. Met hetzelfde doel wordt de

---

1) Vgl. bl. 47 v.

2) Vgl. Goldziher, *M. S.*, II 98 ff. Vgl. boven bl. 39, 48, 61.

3) Vgl. bl. 23 v.

4) Zoo heet het in de *Dāmiġa* (zie bl. 48) Par. 5982, f. 109*a*: .... ما اختار الله أحدًا من خلقه ولا اختار له إلّا بالسابقة والطاعة وكانت هذه حالة أبي على بن ابي طالب وأمّى فاطمة بنت محمد .....

5) ᶜ*Iqd*, III 42—47; vgl. over dergelijke dispuutzittingen bij al-Maʾmūn I. Abī Ṭāhir Ṭaifūr, ed. Keller, 28, *8* sqq., 75, *9* sqq.; Goldziher, *o. c.*, II 58 f.

6) Vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, 18 f.

7) Vgl. I. al-Biṭrīq, *Khaṣāʾiṣ Waḥy al-mubīn*, 82 sqq., *al-ᶜUmda*, 30—33; *al-Śāfī*, f. 36*a*, *6*—38*a*, *10*.

8) I. Hiś., 443 ult., 444, *12* sq.

9) Aan vs. 7—8 knoopte men het verhaal vast van ᶜAlī's gestand gedane gelofte om drie dagen te vasten in geval van herstel van al-Ḥas. en al-Ḥus.

ḥadīṯ al-ṭair [1]) aangehaald. Het argument voor Abū Bakr ontleend aan Qur. IX 40 wordt overtroefd door de bereidwilligheid van ʿAlī om den Profeet het vertrek uit Mekka mogelijk te maken. ʿAlī, die onder de Banū Hāšim te Ḥunain zich bijzonder had onderscheiden, is allereerst bedoeld onder de geloovigen, op wie de *sakīnà* [2]) neerdaalde (Qur. IX 25—26), een voorrecht, dat Abū Bakr niet ten deel viel (IX 40: de *sakīna* alleen op den Profeet). Ten slotte worden de *ḥadīṯ al-wilāya* [3]), die de tegenstanders op een geschil over *walāʾ* betrokken, en de *manzila*-overlevering [4]) ten gunste van ʿAlī in de weegschaal geworpen; laatstgenoemde traditie wordt met behulp van Qur. VII 138*b*, XX 30—35 (Hārūn als *khalīfa* en *wazīr* van Mūsā) [5]) toegelicht.

De beteekenis van Zaidietische zijde gehecht aan de persoonlijke verdienste komt sterk naar voren in een verhandeling van al-Ǵāḥiẓ *fī istiḥqāq al-imāma*, die ten deele is opgenomen in de *Fuṣūl*, samengelezen door ʿUbaid Allāh b. Ḥassān [6]). De hier geboden uiteenzetting van het standpunt van Zaidietische geleerden houdt in, dat de superioriteit (*faḍl*) gegrond is op de daad, welke zich op vierderlei wijze kenbaar maakt, namelijk in vroegtijdigheid van het aannemen van den Islām [7]), los-zijn van de wereld (*zuhd*), theologisch-juridische ontwikkeling, bereidheid om met het zwaard den Islām te verdedigen en den godsdienst te bevestigen, voorts dat aan de persoon, die deze eigenschappen in zich vereenigt, de voorrang boven anderen moet worden toegekend. Aan deze vereischten blijkt ʿAlī te voldoen, in wien

---

van ziekte en van zijn spijziging van een arme, een wees en een gevangene op de drie vastendagen, I. al-Biṭrīq, *Khaṣāʾiṣ Waḥy al-mubīn*, 100—104.

1) I. al-Biṭrīq, *al-ʿUmda*, 125—132 (o. a. uit I. Ḥanbal, *Musnad*); Goldziher, *M. S.*, II 116 f., 274.

2) Vgl. Goldziher, *Abh. z. arab. Philol.*, I 177 ff.; ʿUmar als de met de *sakīna* bevoorrechte *ib.*, 195 ff.

3) Vgl. bl. 19.

4) I. al-Biṭrīq, *o. c.*, 62—68 = *al-Šāfī*, f. 51*a*—55*a*; Strothmann, *o. c.*, 21.

5) Vgl. I. al-Biṭrīq, *Khaṣāʾiṣ Waḥy al-mubīn*, 139 sq.

6) Randuitgave bij al-Mubarrad, *al-Kāmil* (Cairo 1324), II 212—220 (Br. Mus. Or. 3138, f. 245*b* infra — 250*b* supra); eene gedeeltelijk parallele redactie, ontleend aan al-Ǵāḥiẓ' geschrift *fī maqālat al-Zaidiyya wal-Rāfiḍa*, randuitg. II 291—301 (Br. Mus. Or. 3138, f. 291*a*—299*a*) = *Maǵmūʿat Rasāʾil*, Cairo 1324, 178—185.

7) Vgl. het betoog in *ʿIqd*, III 43, *18* sqq.

alleen de gevorderde hoedanigheden vereenigd voorkokomen [1]). Naar de meening dezer Zaidieten, die de verwantschap en daarop berustend aanzien niet als een grond (*sabab*) voor het imāmaat lieten gelden [2]), was dus ᶜAlī het khalifaat het meest waardig. Hij zag er echter, met het oog zoowel op gevoelens van wrok tegen zijn persoon over de door zijne hand gevallenen als op de in Medīna opkomende oneenigheid en de teekenen van afval daarbuiten, van af zijn voornemen om de leiding der gemeente op zich te nemen te openbaren. De omstandigheden evenwel eischten een imām. Abū Bakr was na ᶜAlī de meest geschikte persoon; hij handelde juist door als imām op te treden en de Muslims door hem aan te stellen en ᶜAlī door genoegen met hem te nemen [3]).

Al-Ǵāḥiẓ, die voor al-Maʾmūn een *Kitāb imāmat amīr al-muʾminīn ᶜAlī b. Abī Ṭālib* heet geschreven te hebben [4]), verklaart verder in deze *Fuṣūl,* dat hij slechts op dezen *maḏhab* der Zaidiyya nader is ingegaan, omdat het het beste is, wat hij van hen weet mede te deelen, terwijl hij ook niet herhalen wil, wat hij over de gronden van het imāmaat gezegd heeft in zijn *Kitāb al-Rāfiḍa* [5]). Het standpunt, dat hier aan een Zaidietische richting wordt toegeschreven, brengt dus ook mede het toelaten van het imāmaat van den overtroffene ondanks het aanwezig zijn van den voortreffelijkere (*imāmat al-mafḍūl maᶜa wuǵūd al-fāḍil*), een opvatting, die vooral in Muᶜtazilietische kringen instemming vond [6]).

Bij het groot aantal der theologen, die tot de Zaidiyya gerekend werden en de verscheiden intensiteit der Śīᶜietische gevoelens, is het niet te verwonderen, dat er van verschil van meening, in het bijzonder ten aanzien van het imāmaat, bericht wordt. De oudere Zaidiyya onderging ten

---

1) Randuitg., II 212—6; *Maǵmūᶜa*, 178—180. Vgl. Yaᶜq., II 217, *18*.
2) *Maǵmūᶜa*, 181 infra.
3) Randuitg., II 218—220; vgl. *Maǵmūᶜa*, 180 sq.; Śahr., 116, *6* sqq.
4) I. al-Biṭrīq, *al-ᶜUmda*, 30, 7 sq. = *al-Śāfī*, f. 33*b*, *18*; vgl. *Enz. d. Islām*, I 1043*a*; Mas., VI 55 sqq.
5) *Maǵmūᶜa*, 181 infra sq.
6) Mas., VI 58; Śahr., 120 supra. Muḥ. (b. ᶜAlī) b. al-Nuᶜmān schreef een *K. al-radd ᶜala ʾl-Muᶜtazila fī imāmat al-mafḍūl*, al-Ṭūsī, N°. 698.

deele den invloed der Kaisāniyya [1]. Het a priori vaststaande aantal der secten in den Islām leidde tot zeer uiteenloopende onderscheidingen. Op den voorgrond tredende leeraars werden licht tot sectehoofden gemaakt. Bijzaken werden soms tot karakteristieke onderscheidingspunten verheven. Daardoor blijft veel omtrent de richtingen der oudere Zaidiyya in het duister, en worden hun aantal, namen en kenschetsingen uiteenloopend medegedeeld [2].

Een der oudste mededeelingen over de Zaidietische richtingen is vervat in al-Aśᶜarī's *Maqālāt al-Islāmiyyīn*. Hier worden zes *firaq* genoemd: Ǵārūdiyya, Sulaimāniyya, Batriyya, Nuᶜaimiyya, een niet aangeduide groep en Yaᶜqūbiyya. Na kenschetsing dezer groepen, voornamelijk naar hun standpunt betreffende het imāmaat [3], geeft al-Aśᶜarī een overzicht over eenige meeningsverschillen van theologischen aard bij de Zaidiyya, meestal evenwel zonder de vertegenwoordigers der opvattingen te noemen [4].

Het meest links stonden de Ǵārūdiyya [5], zoo genoemd naar Abu 'l-Ǵārūd Ziyād b. al-Mundir [6]. Daar hij misschien met Zaid viel, kan hij als leider dezer groep moeilijk in aanmerking komen. De *riǵāl*-kritiek is eenstemmig in ongunstig oordeel over hem: hij heet een leugenaar en een Rāfiḍī, die in tel was bij de fanatieke Śīᶜieten van Kūfa en tradities over de *maṯālib* der Gezellen en over de *faḍā'il* van de *ahl al-bait* onderschoof [7]. Deze luisterden misschien den *tafsīr* op, dien hij met het gezag van al-Bāqir

---

1) *Farq*, 53.

2) Vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, 28 ff.

3) P. 30, *19*—33, *2* (—31, *16* een kort verhaal van den opstand van Zaid en Yaḥyā, besloten met verzen van Diᶜbil, die de graven der gevallen ᶜAliden herdenkt). Dezelfde indeeling bij ᶜAbd al-Qādir al-Ǵīlānī, *al-Ǵunya* (Cairo 1322), I 100, *12* sqq. — Het werk van Makḥūl b. al-Mufaḍḍal al-Nasafī (hs. Oxford) geeft over de Zaidiyya zoo goed als niets. Muḥ. b. Saᶜīd al-Azdī, *al-Kaśf wal-Bayān* (Br. Mus., Rieu, *Suppl.*, N°. 203), f. 218*b*—219*b* komt met al-Śahrastānī overeen.

4) P. 33, *2*—35, *12*.

5) P. 31, *17*—32, *4*, geeft in iets kortere bewoording hetzelfde als *Farq*, 22 sq.; I. Ḥazm vgl. Friedlaender, *The Heterodoxies*, Ind.; Śahr., 118 sq.

6) Vgl. Strothmann, *o. c.*, 34 ff. Als *ra's al-Zaidiyya*, al-Kaśśī, 151, *14* sq. Zie ook boven bl. 29 en bijl. I.

7) I. Ḥaǵar, *Tahḏīb al-T.*, III 386 N°. 704.

dekte [1]). Ook Ǵaᶜfar al-Ṣādiq moet hem als leugenaar gebrandmerkt hebben [2]); aanvankelijk een volgeling van al-Bāqir en tradent op gezag van al-Ṣādiq, „veranderde hij" (*taġayyara*), naar het heet, toen Zaid opstond [3]). Zijn opvattingen leefden voort in de Ǵārūdiyya. Doordat zij de Ṣaḥāba, die de onmiskenbare aanduiding van ᶜAlī door den Profeet niet gevolgd hadden, als ongeloovigen [4]) stempelden en zich los verklaarden van de beide śaikhs, stelden zij zich aan de zijde der ultras. Naar al-Aśᶜarī en al-Baġdādī meedeelen, berustte volgens hen ook het imāmaat van al-Ḥasan en al-Ḥusain op een *naṣṣ* [5]) en was het daarna een zaak van beraad ten aanzien van hun nakomelingen; wie van deze, in het bezit van de vereischte verstandelijke en godsdienstige hoedanigheden, „uitkwam" en riep tot den „weg van Allāh", die was de imām, dien men verplicht was bij te staan [6]). Een enkele maal hooren we, dat ze den roep van een ᶜAlide volgden [7]). Invloed van Kaisānietische denkbeelden openbaarde zich bij hen in het geloof aan de verborgenheid en den terugkeer van eenige zonder succes opgetreden ᶜAliden als Muḥammed b. ᶜAbd Allāh b. al-Ḥasan. De Zaidietische encyclopaedist [8]) tracht hen van deze ketterijen vrij te pleiten [9]). Als geleerd vertegenwoordiger dezer richting ting treffen we den reeds genoemden Aḥmed b. Saᶜīd Ibn

1) Zie bl. 23; voorts *Fihr.*, 33, *20* sq.; al-Ṭūsī, N°. 308.

2) Al-Kaśśī, 150.

3) Al-Naǵāśī, 121; ook als tradent op gezag van ᶜAbd Allāh b. al-Ḥas., I. Ḥaǵar, *l. c.*

4) Al-Aśᶜarī spreekt van beschuldiging van dwaling en *fisq*, de anderen van ongeloof; Friedlaender, *o. c.*, I 74, *12* (vgl. II 22, *27* sqq.). De opmerking Śahr., 118, *9* (vgl. Friedlaender, *o. c.*, II 22, *22* sqq.) geeft blijkbaar alleen een door dezen auteur gemaakte gevolgtrekking weer. Vgl. Strothmann, *o. c.*, 34 u.

5) Deze diende wel om tegenover de Kaisāniyya het praerogatief der zonen van Fāṭima een basis te geven.

6) Vgl. ook het citaat uit de *Maqālāt al-Śīᶜa* van al-Ḥas. b. Mūsā al-Nawbakhtī (omstr. 300, *Fihr.*, 177; al-Naǵāśī, 46 sq.), I. Ḥaǵar, *o. c.*, III 387.

7) Vgl. Strothmann, *o. c.*, 36.

8) Vgl. Strothmann, *Die Literatur der Zaiditen*, in *Der Islam*, I 362 f.

9) Dez., *Das Staatsrecht*, 65. — Niḥal anon., f. 21*a* infra, noemt als hun eerste kenmerk, dat zij het geslacht (*ḏabāʾiḥ*) van de *Ahl al-Kitāb* niet voor geoorloofd hielden. Vgl. daarover al-Kaśśī, 161 infra, 249 infra sq.; Goldziher, *Vorles.*, 276 f. — Zij heeten ook het *mutᶜa*-huwelijk te hebben

ᶜUqda († 333) aan, die veel verkeer had met Imāmieten [1]. Een gematigd hybridisch standpunt namen de Sulaimāniyya [2] of Ǵarīriyya, en nog meer de Batriyya in. De eersten noemden zich naar Sulaimān b. Ǵarīr, omtrent wien slechts weinig gegevens ten dienste staan. Hij wordt genoemd onder degenen, die Yaḥyā b. ᶜAbd Allāh gehuldigd hadden [3]. Echter worden Sulaimān's Zaidietische gevoelens tamelijk twijfelachtig gemaakt door de op naam van een Zaidide staande overlevering, dat hij Idrīs zou vergiftigd hebben [4]. Bij al-Kaśśī [5] treffen we hem aan in een dispuutbijeenkomst van theologen door Yaḥyā al-Barmakī belegd om Hiśām b. al-Ḥakam [6] woorden te ontlokken, die hem bij al-Raśīd in verdenking zouden kunnen brengen. Hiśām werd daar als scheidsrechter in de heftige debatten ingeroepen. We vernemen niet, welke opvattingen Sulaimān daar verdedigde; hij behoorde echter tot degenen, ten wier ongunste de beslissing van Hiśām uitviel, wat hij dezen zeer kwalijk nam. Daarop noodigde de Barmakide Hiśām uit om een toelichting te geven over het verkeerde van het kiezen van den imām en over de beperking van het imāmaat tot de *ahl al-bait*. Toen Hiśām daaraan schoorvoetend gevolg gegeven had, liet hij Sulaimān nog een vraag stellen rakende de leer omtrent den imām, welker bespreking de vermoedens tegen Hiśām zou versterkt hebben. Strothmann [7] wees er reeds op, hoe weinig sommige op zijn naam staande leeringen in het Zaidietisch kader passen. De Su-

---

toegelaten, al-Nawbakhtī bij I. Ḥaǵar, *l. c.*; al-Ḏahabī, *Mīzān*, I 320. — Uit Ṭab., III 744, *5* sqq. zou men kunnen opmaken, dat Abu 'l-Ǵārūd een eigen opvatting had nopens de *awqāt al-ṣalāt*.

1) Al-Naǵāśī, 68 sq.; al-Ṭūsī, N°. 76; vgl. bl. 19 n. 2.

2) Al-Aśᶜarī, p. 32, *4*—*12*, daarmee overeenkomende *Farq*, 23; I. Ḥazm vgl. Friedlaender, *o. c.*, I 79, en comm.; Śahr., 119 sq. — Een andere Sulaimāniyya (*Ǵulāt*) is terloops bij al-Naǵāśī, 180, *2* sq., genoemd.

3) Zie bijl. IV.

4) Zie bl. 58 n. 5.

5) 167, *13*—170 supra; blijkbaar is i. p. v. حريز (168, *5*), جريز (169, 7, 173, *5*) te lezen جرير

6) De bekende Imāmietische theoloog († 199), al-Naǵāśī, 304 sq.; vgl. Friedlaender, *o. c.*, II 65 sq. en Ind.

7) *O. c.*, 34.

laimāniyya heeten de vergeving van het imāmaat door *śūrā* [1]) voorgestaan te hebben; het kon zelfs verleend worden door twee personen uit de besten der Muslims. Voorts lieten zij het imāmaat van den overtroffene toe en erkenden zij dat van Abū Bakr en ʿUmar. Volgens Zurqān [2]) beweerde Sulaimān, dat het zich ter huldiging stellen van Abū Bakr en ʿUmar een misstap was geweest, waarvoor zij echter niet den naam van *fāsiq* verdienden [3]), en dat de gemeente den besten weg verlaten had door hen te huldigen. Voorts verketterde hij ʿUṯmān [4]), volgens al-Śahrastānī ook al-Zubair, Ṭalḥa en ʿĀʾiśa, terwijl hij achtte, dat tegen ʿAlī geen enkel onaanvechtbaar getuigenis van dwaling was in te brengen [5]). Nog wordt er van hem meegedeeld, dat hij de leer van de *badāʾ* en de *taqiyya* der Imāmieten bestreed [6]). Eenige door al-Aśʿarī vermelde theologische opvattingen van Sulaimān en zijn volgelingen [7]) zullen straks ter sprake komen.

De Batriyya [8]) deelden volgens de haeresiologen de in-

---

1) Het is eigenaardig, dat de bepaling *fīmā bain al-khalq* na *śūrā* alleen bij al-Śahrastānī en de lateren (al-Īǵī, al-Ǵurǵānī) voorkomt; men mist haar bij al-Aśʿarī en al-Baġdādī evenals bij al-Samʿānī, f. 305*a*, *19* sqq. Ware de *śūrā* tot de ʿAliden beperkt gedacht, dan zou dit neerkomen op de ontkenning van elken *naṣṣ*.

2) Omstr. 250, schrijver van een *K. al-Maqālāt*, *al-Muʿtazilah*, 45, *1* sq., bij al-Aśʿarī, *l. c.*, vgl. *al-Ǵunya*, *l. c.* (hier Sul. b. Kaṯīr); *Farq*, *l. c.*

3) لا يستحقّان عليها اسم الفسق من قبل التأويل; de laatste woorden zijn mij niet duidelijk.

4) *Farq*, 23 paen. is na جرير in te voegen عثمان.

5) Al-Aśʿarī, *l. c.*

6) Śahr., *l. c.*

7) Ǵaʿfar b. Mubaśśir en Ǵaʿfar b. Ḥarb bij de Sulaimāniyya in te deelen (Horten, *Die philos. Systeme* u. s. w., 291) is meer dan Śahr., 120, *3* sqq. toelaat.

8) Al-Aśʿarī, 32, *12—18*; *Farq*, 24; Śahr., 120 sq.; Friedlaender, *o. c.*, II 129. — Al-Samʿānī, f. 65*a*, *15*, en *Lubb al-Lubāb*, ed. Veth, 29, schrijven deze vocaliseering voor, die *Tāǵ al-ʿArūs*, III 24, *30* in de tweede plaats aangeeft; *Lisān*, V 100 infra, alleen Butrī. Mas., V 474: Abtariyya, evenzoo *Mafātīḥ al-ʿUlūm*, 29, met var. Batriyya. Butriyya schijnt een depreciëerende benaming te zijn in verband met *abtar*. Al-Abtar zou de *laqab* van Kaṯīr al-Nawwāʾ geweest zijn (Al-Aśʿarī, *Farq*, Śahr.) of van Muġīra b. Saʿīd (*Mafātīḥ al-ʿUlūm*, 29: t. Saʿd, en Kaṯīr met Muġīra geidentifiëerd evenals Abu 'l-Maʿālī, *Bayān al-Adyān*, *Chrest. persane*, ed. Schefer, I 157, *16* l. ابتر i. p. v. ابير, vgl. Friedlaender, *o. c.*, II 79, *25*; *Lisān* en *Tāǵ*, *l. c.*) of

zichten van Katīr al-Nawwā'[1]) d. i. Abū Ismā^cīl Katīr b. Ismā^cīl al-Taimī, een als ultra-Śī^ciet aangemerkte muhaddit[2]), en vielen samen met de volgelingen van al-Ḥasan b. Ṣāliḥ (Ḥayy)[3]), ook Ṣāliḥiyya[4]) geheeten. Ibn Ḥayy behoorde tot de niet-schikkelijke theologen. „Hij stond het zwaard voor" (*kāna yara 'l-saif*) d. i. predikte verzet tegen willekeurige imāms en hij was van gevoelen het slechte zooveel in zijn vermogen was te moeten te keer gaan. Daardoor kenmerkte hij zich door *khāriǵiyya*[5]), door neiging om zich niet door gewetensbezwaren tegen de verbreking van de eenheid (*ǵamā^ca*) te laten remmen. Wegens dit onverzoenlijk standpunt, dat hij overigens ook niet in daden schijnt omgezet te hebben, had de door velen hooggeschatte faqīh het bij verscheidene standgenooten verkorven[6]). Met deze inzichten gingen Śī^cietische gevoelens gepaard. Hij werd daarom door de overheid nagegaan en hield zich schuil in gezelschap van zijn eveneens gezochten schoonzoon ^cĪsā b. Zaid[7]).

Naar al-Aś^carī's beknopte weergave van hun standpunt

---

ook wel van Sulaimān b. Ǵarīr (I. al-Murtaḍā bij Strothmann, *Das Staatsrecht*, 31 N. 3, 32). Ook leidt men den naam af van *abtar* in verband met het niet luid reciteeren der *basmala*, Strothmann, *l. c.*, *Kultus der Zaiditen*, 56 f.

1) De naam werd op allerlei wijze verhaspeld, *Mafātīḥ al-^cUlūm*, 29: كثيّر النوي (door النوى voor النوا); Abu 'l-Ma^cālī, *o. c.*, I 157, *15*: كبيرة التولى; Muḥ. b. Ibr. al-Afkānī, *Irśād al-qāṣid* (Bibl. Ind., VI N°. 21, 1849), 49, *11*: كثر النوى, vandaar كثرية; *Mawāqif*, 353: بُتير الثُومىّ, vandaar بتيرية; dit laatste weer in *Dict. of. the Techn. Terms*, ed. Sprenger. — Vergl. Haarbrücker, I 182 N.

2) I. Ḥaǵar, *o. c.*, VIII 411 N°. 735 vgl. p. 425 N°. 756, als overleveraar op gezag o. a. van al-Bāqir; al-Dahabī, *Mīzān*, II 318; geen van beiden vermeldt zijn bijnaam al-Abtar of zijn betrekking tot de Batriyya.

3) Volgens I. S., VI 260, *20* werd zijn vader Ṣāliḥ b. Ṣāliḥ ook Ḥayy genoemd. Door substitutie van Ḥayy door Ṣāliḥ en omgekeerd verklaren zich de verschillende opgaven van al-Ḥasan's naam en dien van zijn vader. Vgl. ook Friedlaender, *o. c.*, II 130 sq. Over het jaar van zijn dood zie bl. 56. n. 2.

4) Ook Ḥasanī komt voor, I. Ḥaǵar, *o. c.*, X 4, *16* sqq.

5) *Khāriǵī* als opp. van *ǵamā^cī* vgl. Lammens, *Mo^cāwia*, *MFOB.*, I 56 N. 7; ook al-Dahabī, *o. c.*, II 492, *11*.

6) Vgl. Goldziher, *M. S.*, II 92 ff.

7) I. Ḥaǵar, *o. c.*, II 285—9, N°. 516; al-Dahabī, *Tadk.*, I 195 sq.; I. S., VI 261; Ṭab., III 2516, *12* sqq. Zie ook bl. 56.

achtten de Batriyya-Ṣāliḥiyya ᶜAlī den voortreffelijkste (*afḍal*) na den Gezant en het imāmaat het meest waardig. De huldiging van Abū Bakr en ᶜUmar was niet een misslag, omdat ᶜAlī de waardigheid vrijwillig aan hen overliet. Ten aanzien van ᶜUṯmān en zijn vermoording onthielden zij zich van een oordeel [1]. ᶜAlī beschouwden ze alleen als imām van het oogenblik af, dat hij als zoodanig gehuldigd was. Overeenkomstig daarmee drukt al-Śahrastānī zich uit: zij lieten het imāmaat van den overtroffene toe, indien de overtreffende (*fāḍil, afḍal*) zich vrijwillig terugtrok. Verder kenden zij volgens den laatste [2] dien van de Ḥasaniden en Ḥusainiden het imāmaat toe, welke toegerust met kennis, ingetogenheid en dapperheid openlijk in verzet kwam.

Al-Aśᶜarī's kenschets van de inzichten der Batriyya komt sterk overeen met de uiteenzetting van het Zaidietisch standpunt, zooals al-Ǵāḥiẓ [3] die geeft. De gevestigde onaantastbaarheid der tien gezaligden [4] hield vele Śīᶜietisch voelenden er van terug hun iets onrechtmatigs, laat staan ongeloof toe te dichten. Het tweeslachtig standpunt, dat het imāmaat van den overtroffene toeliet, bood zijnen aanhangers een zekere verzoening met den loop der oudste geschiedenis; het liet in theorie het „recht" van ᶜAlī ongerept, verhief dezen zelf tot toonbeeld van onbaatzuchtigheid. Naar het schijnt, was het meer een compromis met het verleden dan een program voor de toekomst. Het bracht echter de mogelijkheid mee van uiteenloopende waardeering van hen,

---

1) Men vindt hier echter ook een overlevering vermeld, dat al-Ḥas. b. Ṣāliḥ ᶜUṯmān zou verworpen hebben voor de gewraakte periode van zijn bestuur (بعد الاحداث التى نقمت عليه).

2) Ook vermeldt al-Śahrastānī als in hun kring druk besproken de vraag omtrent de aan te nemen houding in geval twee aan de eischen voldoende personen tegelijkertijd als imām optraden, hetzij in één gewest, hetzij in twee verschillende. — Al-Aśᶜarī spreekt nog van hun ontkenning van de *ragᶜa*. — Niḥal anon., f. 22*a* ult. sq. geeft als eerste characteristicum der Ṣāliḥiyya: انفرد هو وفرقته بان قالوا الاستنجاء من الريح واجب, een *bidᶜa* volgens den auteur!

3) Zie bl. 69 v.

4) Vgl. Śahr., 120, *17* sqq.

die het innamen. Liet men hun oordeel over Abū Bakr en ᶜUmar overwegen, dan kon men hen bij de Sunnieten indeelen: met de toelating van Abū Bakr en ᶜUmar was theoretisch ook de mogelijkheid van het imāmaat in geheel Quraiś toegegeven. Daarentegen uitgaande van de meerwaardigheid van ᶜAlī moest men hen eerder bij de Śīᶜa onderbrengen [1]). Hun zienswijze verplichtte hen evenwel geenszins zich iederen *mafḍūl* te laten welgevallen. Hier was veel speelruimte voor de individueele stemming. Velen eischten de meerwaardigheid ook voor Fāṭima's nakomelingen op; daarbij drong de nadruk gelegd op den eisch van *taġyīr al-munkar*, zij het ook slechts als schijnleuze door de ᶜAliden ter hulp genomen, in de richting van werkdadig verzet.

Van het boven meegedeelde over de Batriyya wijkt al-Kaśśī's bericht [2]) aangaande hen op verschillende punten af. Bij hem zijn ze de volgelingen van Kaṯīr al-Nawwāʾ, al-Ḥasan b. Ṣāliḥ, Sālim b. Abī Ḥafṣa [3]), al-Ḥakam b. ᶜUtaiba [4]), Salama b. Kuhail [5]), Abu 'l-Miqdām Ṯābit al-Ḥaddād [6]). Zij worden aangemerkt als degenen, die ijverden voor de erkenning (*wilāya*) van ᶜAlī en deze vervolgens „vermengden" met die van Abū Bakr en ᶜUmar, hun beiden het imāmaat toekennende, maar ᶜUṯmān hatende evenals Ṭalḥa, al-Zubair en ᶜĀʾiśa. Hun zienswijze bracht verder mee op te staan met afstammelingen van ᶜAlī, die daarmee

---

1) Naast het oordeel van I. Ḥazm met beroep op Hiśām b. al-Ḥakam, dat al-Ḥas. b. Ṣāliḥ Sunniet was (Friedlaender, *o. c.*, I 30, 74 vgl. II 131 sq.), staat de mededeeling op gezag van al-Faḍl b. Dukain (zie ben.), dat hij *mutaśayyiᶜ* was (I. S., *l. c.*, vgl. Ṭab., *l. c.*; I. S., V 66, *9*: al-Ḥas. b. Ṣ. als tradent van ᶜAbd Allāh b. al-Ḥas.; vgl. ook I. Qut., *K. al-Maᶜārif*, 255, 301, *6* sq.). Vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, 33 f.

2) 152, *2* sqq., gedeeltelijk bij Friedlaender, *o. c.*, II 129 infra sq.

3) Al-Tammār, al-Kaśśī, 157, *4*; vurig Śīᶜiet, I. S., VI 234; Ṭab., III 2531; al-Kaśśī, 152—4; † 137, al-Naġāśī, 134; I. Ḥaġar, *Tahḏīb al-T.*, III 433 N°. 800, hier ook zijn verwerping van ᶜUṯmān.

4) Zie bl. 25; I. Ḥaġar, *o. c.*, II 432 sqq. N°. 756 (aldaar, N°. 757, een tweede van dien naam); I. Qut., *o. c.*, 235, 301, *4* sq.; ᶜAlam al-Hudā bij al-Ṭūsī, 114 ult. sq.

5) Zie bijl. I.

6) D. i. Ibn Hurmuz, I. S., VI 229; ᶜAlam al-Hudā, al-Ṭūsī, 72; I. Ḥaġar, *o. c.*, II 16 N°. 25.

beoogden het goede te bevelen en het slechte te verbieden, en ieder van hen bij zijn „uitkomen" het imāmaat toe te kennen.

De zooeven genoemde personen worden op al-Ḥasan b. Ṣāliḥ na allen van Imāmietische zijde bij monde van al-Bāqir of al-Ṣādiq veroordeeld [1]). Al-Kaśśī [2]) verhaalt ook van de aansluiting van ʿUmar b. Riyāḥ [3]) bij de Batriyya. Deze was in zijn verwachtingen aangaande de wetenschap [4]) van al-Bāqir teleurgesteld. Hij had namelijk op dezelfde vraag, na lange tusschenpoos — men benutte vooral den ḥaǵǵ om de imāms vragen te stellen — voor de tweede maal gedaan, verschillende antwoorden ontvangen. Al-Bāqir's verontschuldiging, die zich op *taqiyya* beriep, nam hij niet aan. Dit falen was niet de eenige reden, waarom hij hem verwierp. Een imām, die tot *taqiyya* ried, zonder dat dit bij Allāh noodzakelijk was, die zijn gordijn neerliet en zijn deur sloot, kon de zijne niet zijn. Den imām paste slechts uittrekken, bevelen van het goede, verbieden van het slechte.

Kaṯīr al-Nawwāʾ, Salama b. Kuhail, Abu 'l-Miqdām en Sālim waren ook onder de personen, die naar aanleiding van een uitspraak van Zaid (te Medīna) Batriyya genoemd zouden zijn [5]). Daar al-Ḥakam geruimen tijd vóór Zaid stierf, Salama b. Kuhail hem niet eens of ternauwernood overleefde en Kaṯīr al-Nawwāʾ en Sālim b. Abī Ḥafṣa zijn tijdgenooten waren, is het niet onmogelijk, dat men oorspronkelijk in de Batriyya te zien heeft een vóór-Zaidietische Śīʿietische strooming, die tegen de Imāmietische inging en zich ook niet geheel bewoog in de richting aangegeven door Abu 'l-Ǵārūd en zijn geestverwanten. Men zou verwachten hen als aanhangers van Zaid vermeld te zien; de voormannen dezer richting komen echter niet als zijn mede-

1) Al-Kaśśī, *l. c.*, 157 (vooral Kaṯīr), 137, *9* sqq. (Salama en al-Ḥakam).

2) 154, *13* sqq.

3) Al-Naǵāšī, 67, *13* sqq., 183, *12* sqq. wordt hij tot de Wāqifa gerekend.

4) Over hetgeen de wetenschap van den imām volgens sommigen zooal niet behoorde te omvatten vgl. al-Kaśśī, 152 infra sq.

5) Zie bl. 29 n. 1; vooraf hadden zij al-Ṣādiq gevraagd aangaande den *tawallī* van ʿAlī en zijn beide zonen en den *tabarruʾ* van hun vijanden. Al-Ṣādiq had hierop bevestigend geantwoord.

standers naar voren, afgezien van Salama b. Kuhail, die, weinig geestdriftig, verzocht van zijn verbintenis ontslagen te worden [1]). Het is intusschen mogelijk, dat Kaṯīr al-Kh-drī, die onder de huldigers van Zaid genoemd wordt [2]), dezelfde is als al-Nawwaʾ [3]). Dat men in zijn omgeving Zaid niet ongezind was, zou kunnen blijken uit het feit, dat Umm Khālid, een Kūfische, die tot den kring van al-Nawwāʾ behoorde, om haar sympathie voor den ᶜAlide met afkapping van een hand gestraft was [4]).

Zoo zijn deze Batriyya waarschijnlijk in de Zaidiyya opgegaan. Misschien betreft de mededeeling van al-Kaśśī, die deze beide groepen nevens elkaar noemt, de Batriyya in hun eerste stadium. Afgaande op hetgeen we van andere zijde hoorden, moeten hun inzichten op eenige punten wijziging ondergaan hebben. De beteekenis van den naam blijft in het duister liggen [5]). Als Batrī's worden ook nog genoemd [6]) Qais b. al-Rabīᶜ [7]), Masᶜada b. Ṣadaqa [8]), ᶜAmr b. Ǵumaiᶜ [9]), ᶜAmr b. Qais al-Māṣir [10]), Muqātil b. Sulaimān [11]) en Abū Baṣīr b. Yūsuf b. al-Ḥāriṯ [12]).

Na de drie besproken gezindten, die ook in de korte opgave van Abū ᶜĪsā Muḥammad b. Hārūn al-Warrāq [13]) voorkomen, vermeldt al-Aśᶜarī [14]) in de vierde plaats de

---

1) Vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, 28, 32.

2) Par. 5982, f. 78*b* supra.

3) Hij was *mawlā* van Taim Allāh; daardoor is al-Khidrī of al-Khudrī mogelijk, I. Duraid, *al-Iśtiqāq*, 266, *6* sqq. vgl. 269, *9*, *17*.

4) Al-Kaśśī, 157, *9* sqq.; zij raadpleegt al-Ṣādiq over de *wilāya* van A. Bakr en ᶜUmar, hier aangeduid met *fulān wa-fulān*.

5) Men zou kunnen denken aan „afsnijden" en dit kunnen betrekken op al-Bāqir (al-Ṣādiq).

6) Al-Kaśśī, 247, *14* sqq. (tekst steeds بترى).

7) Zie bijl. I.

8) Al-Ṭūsī, N°. 714; al-Naǵāśī, 295.

9) Al-Ṭūsī (en ᶜAlam al-Hudā), N°. 529; al-Naǵāśī, 205.

10) I. S., VI 236, als Murǵiʾ.

11) *Fihr.*, 179 supra; Śahr., 121, *17* doch vgl. 108, *13*; I. Khall., N°. 743; I. Ḥaǵar, *o. c.*, X 279 sqq. N°. 501.

12) Nadere aanduiding omtrent hem ontbreekt.

13) Mas., V 474, VII 236 sq. († 247); *Fihr.*, 338, *12*; al-Naǵāśī, 263, *4*—*6*, schrijver o. a. van *K. ikhtilāf al-Śīᶜa wal-maqālāt*.

14) P. 32, *18*—*22*.

Nuᶜaimiyya, volgelingen van Nuᶜaim b. al-Yamān. Ook hun gold ᶜAlī als de voortreffelijkste na den Gezant en als de meest aangewezene voor het imāmaat. De toekenning dezer waardigheid aan Abū Bakr en ᶜUmar beschouwden zij als een misgreep der gemeente, echter niet als een zoodanige, waardoor zij schuld op zich laadde (*khaṭ'a iṯmin*). ᶜUṯmān en de bestrijders van ᶜAlī, d. i. wel al-Zubair enz., zwoeren ze af en verklaarden ze tot ongeloovigen [1]). De gegevens ontbreken om te bepalen, of Nuᶜaim in eenige betrekking stond tot Muḥammed b. al-Yamān, die bij Abū ᶜĪsā als voorman der Yamāniyya optreedt.

Als vijfde *firqa* merkt al-Aśᶜarī [2]) dezulken aan, die zich van de beide eerste khaliefen los verklaren en voorts de leer der *raǵᶜa* niet verwerpen. We hooren echter niet, wat hen onderscheidt van een richting als die der Ǵārūdiyya.

Dezelfde schrijver [3]) besluit zijn opsomming met de vermelding der Yaᶜqūbiyya [4]), geestverwanten van een Yaᶜqūb, wellicht dezelfde als degene, dien Abū ᶜĪsā nader aanduidt als Ibn ᶜAlī al-Kūfī. Het imāmaat van Abū Bakr en ᶜUmar erkennende, verketterden zij niet degenen, die deze opvatting niet deelden, daarentegen wel hen, die de *raǵᶜa* voorstonden.

Abū ᶜĪsā's lijst bevat, behalve de vijf genoemde, nog drie namen zonder nadere aanduiding, terwijl in het werk van al-Ḥasan b. Mūsā al-Nawbakhtī [5]) de Zaidiyya in tien fracties gesplitst waren. Een paar nieuwe namen geeft, in een vijfledige indeeling, waarin de Sulaimāniyya (Ǵarīriyya) ontbreken, de schrijver van *Mafātīḥ al-ᶜUlūm* [6]). Hij noemt de Dukainiyya en de Khalafiyya als richtingsgenooten respec-

---

1) Hier zijn punten van overeenkomst met Sulaimāniyya.

2) P. 32, *22* sq.

3) P. 32 ult., 33, *1* sq. vgl. *Farq*, 24, *15* sqq. Niḥal anon., f. 22*b*, *12* sqq.

4) Andere Yaᶜqūbiyya vgl. Friedlaender, *o. c.*, II 42 infra.

5) I. Ḥaǵar, *o. c.*, III 387 N.

6) Ed. van Vloten, 29. Evenals I. Ḥazm (Friedlaender, *o. c.*, I 44 vgl. II 34) voegt hij de Kaisānietische Khaśabiyya-Ṣurkhābiyya (naar Ṣurkhāb al-Ṭabarī) bij de Zaidieten. Deze indeeling vindt men ook bij Abu 'l-Maᶜālī, *Chrest. persane*, ed. Schefer, I 157, *16* sqq. (met verscheidene corrupte lezingen); in de plaats van de Dukainiyya zijn hier echter de Ḏukairiyya (naar Ḏukair b. Ṣafwān) getreden.

tievelijk van al-Faḍl b. Dukain en Khalaf b. ᶜAbd al-Ṣamad. De eerste was een zeer gezien traditieleeraar van Śīᶜietische gevoelens, die Ibn Ṭabāṭabā heet gehuldigd te hebben [1]; over den laatste ontbreken ons nadere gegevens.

Bij de voorliefde om richtingsnamen aan personen vast te knoopen bevreemdt het weinig Zaidietische ᶜIǵliyya aan te treffen. Zij schaarden zich om Hārūn b. Saᶜd al-ᶜIǵlī, dien zij als den *sayyid* der Zaidī's beschouwden. Hārūn, een gezien faqīh, nam deel aan de beweging van Zaid en van Ibrāhīm b. ᶜAbd Allāh [2]. Van Imāmietische zijde paste men Qur. VII 151 op de ᶜIǵliyya toe; ook liet men het niet aan zinspelingen op de spreekwoordelijke domheid der ᶜIǵl [3]) ontbreken [4].

Onder de oudere Zaidieten worden o. a. nog vermeld Saᶜīd b. Manṣūr [5], Abū Yaᶜqūb al-Muqrī [6], Muḥammed b. Sālim [7], Abu 'l-Faḍl Sulaimān b. al-Faḍl en Rubaiḥ b. Wakīᶜ al-Ḥāfiẓ [8]. Van den kant der Imāmieten werd aan de Zaidiyya aandacht geschonken door Muḥammed b. Muḥammed b. al-Nuᶜmān al-Mufīd (*al-Masʾala ᶜala 'l-Zaidiyya*, *Masāʾil al-Zaidiyya*) en Abu 'l-Mufaḍḍal Muḥammed b. ᶜAbd Allāh (*K. al-Śāfī fī ᶜulūm al-Zaidiyya* [9]).

Alleen al-Aśᶜarī gaat nader in op meeningsverschillen van

---

1) † 218(9); vgl. I. S., VI 279 sq.; *Fihr.*, 227; al-Ḍahabī, *Taḏk.*, I 341 sq.; I. Ḥaǵar, *o. c.*, VIII 270—6 N°. 504; als Ǵārūdiet Śahr., 145, *8* (doch de tekst dezer passage is niet geheel in orde, vgl. Haarbrücker, II 413 f.). Vaak als *rāwī* van historische overleveringen omtrent ᶜAliden, vgl. Ṭab., Ind. Zie ook bl. 88.

2) Zie bijl. I en III.

3) Al-Kaśśī, 151, *1—10*, vgl. 149 infra sq., 221 infra sq. Over de domheid der ᶜIǵl vgl. Goldziher, *M. S.*, I 48; een *K. saqāṭāt al-ᶜIǵliyya*, al-Naǵāśī, 67, *5* a f.

4) Hier is afgezien van een tweetal *firaq*, die naderhand in Yemen opkwamen.

5) Al-Kaśśī, 151, *17* sqq., *min ruʾasāʾ al-Z.*

6) Id., 151, *13*, *min kibār al-Z.*, waarschijnlijk in de 2de helft der 2de eeuw.

7) Bayyāᶜ al-qaṣab, *ib.*, 151, *11*; vgl. I. S., VI 250; I. Ḥaǵar, *o. c.*, IX 176 N°. 262.

8) Al-Samᶜānī, f. 283*b*, *6* a f. vgl. 284*a*, *6*, Sulaimān omstr. 200 (tradent op gezag van ᶜAbd Allāh b. al-Mubārak).

9) Al-Naǵāśī, 285, *5* a f., 286, *1* (al-Mufīd † 413), 282, 7 (Abu 'l-Mufaḍḍal, tijdgenoot van al-Naǵāśī).

theologischen aard, die zich bij de oudere Zaidiyya voordeden. Ten aanzien van den Schepper was men verdeeld over de vraag, of hij een „ding" was of niet. De meerderheid der Zaidiyya hield staande, dat Hij een „ding" was „niet als (andere) dingen" [1]; de overigen uitten zich noch bevestigend noch ontkennend over het vraagstuk [2]. Ook over de namen en eigenschappen liepen de opvattingen in twee richtingen uiteen: de ééne groep, waaronder de geestverwanten van Sulaimān b. Ǵarīr al-Zaidī, hield staande, dat de Schepper wetend is door wetenschap (*ᶜilm*), die niet met Hem identisch, maar ook niet van Hem onderscheiden is (*bi-ᶜilm lā huwa huwa wa-lā ǵairuhu*) en dat Zijn *ᶜilm* een *śaiᵓ* is. Hetzelfde geldt van de andere wezenseigenschappen als leven, gehoor, gezicht [3]. Het aangezicht (*waǵh*) van Allāh is Allāh zelf [4]. Voorts leeren zij, dat Allāh van eeuwigheid willend is geweest; evenzoo heeft Hij van eeuwigheid niet gewild (*lam yazal kārihan*) daden van ongehoorzaamheid noch dat Hij niet gehoorzaamd zou worden. Zijn willen van iets is het niet-willen van zijn tegendeel (*al-karāhiya li-ḍiddihi*): zoo is Hij van eeuwigheid blijkgevend van welgevallen (*rāḍiyan*) en weerzin (*sākhiṭan*) [5]; Zijn weerzin tegen de ongeloovigen is Zijn welgevallen om hen te straffen en omgekeerd. Zijn welbehagen aan de geloovigen is Zijn weerzin om hen te straffen en Zijn weerzin om hen te straffen is Zijn welgezindheid om hun vergiffenis te schenken. Zij zeggen niet: Zijn weerzin tegen de ongeloovigen is Zijn welbehagen aan de geloovigen. Naar de opvatting der andere fractie was de Schepper wetend, machtig enz. niet door wetenschap, almacht enz. Zij

1) Vgl. *al-Fiqh al-akbar* (vgl. Houtsma, *De strijd over het dogma* enz., 116) met comm. van al-Maǵnīsāwī (Ḥaidarābād 1321), 13; *Farq*, 94, *15* sq.

2) Al-Aśᶜarī, p. 33, *2—5*.

3) Hier volgt in den tekst ولا يقولون ان الصفات أشياء, wat in verband met het voorgaande niet duidelijk is. — Vgl. *al-Fiqh al-akbar* met comm. van al-Māturīdī (Ḥaidarābād 1321), 22, met comm. van al-Maǵnīsāwī, 8; Horten, *Die philos. Systeme* u. s. w., 413.

4) Vgl. I. Ḥazm, II 166.

5) Vgl. *al-Fiqh al-akbar* met comm. van al-Maǵnīsāwī, 15; polemiek van al-Hādī ila 'l-Ḥaqq Yaḥyā tegen Sul. b. Ǵarīr bij Strothmann, *Das Staatsrecht*, 34 N. 1.

laten niet toe van Hem te zeggen, dat Hij van eeuwigheid willend en niet-willend, welbehagen en afkeer hebbend is geweest [1]).

Een ander verschil van inzicht betrof de vraag, of den Schepper macht kon toegeschreven worden om onrecht te doen en te liegen [2]). Ééne richting, die van de volgelingen van Sulaimān b. Ǵarīr, was van meening, dat een dergelijke qualificatie niet toelaatbaar was evenmin als die, welke Hem de macht toekent zulks niet te doen. De bewering, dat Allāh machtig zou zijn om onrecht te doen of te liegen, is ongerijmd evenals het vragen daarnaar. Wat aangaat de vraag, of Allāh's macht zich uitstrekt tot datgene, waarvan Hij weet, dat Hij het niet doen zal, daarbij waren volgens Sulaimān b. Ǵarīr twee zijden in het oog te vatten. Heeft men bij het stellen dezer vraag het oog op datgene, waaromtrent men een mededeeling (*khabar*) heeft, dat Hij het niet doen zal, dan kan men zich daar noch bevestigend noch ontkennend over uitlaten; een uitspraak daarover is ongerijmd. Heeft men te doen met iets, waarover geen mededeeling voorhanden is, dan dient men te overwegen, of het niet iets is, dat het verstand afwijst (*mimma fi 'l-ᶜuqūl dafᶜuhu*). Zoo ja, dan krijgt degene, die een dusdanige qualificatie toepast, een ongerijmdheid te zijnen laste. Zoo neen, dan is het mogelijk te zeggen, dat Hij daartoe machtig is; dit is namelijk in dit geval mogelijk, omdat het iets betreft, dat voor de kennis verborgen is gebleven, en omdat geen verstandelijke overweging het verwerpt, terwijl men dergelijke dingen als het veronderstelde als schepping aantreft. Het standpunt der andere groep bracht mee Allāh de macht toe te schrijven om onrecht te doen en te liegen [3]) en om zulks niet te doen en Hem te beschouwen als machtig om datgene te doen, waarvan Hij weet en heeft laten weten, dat Hij het niet doen zal [4]).

Ook over de handelingen van den mensch was men van

---

1) Al-Aśᶜarī p. 33, *5—17*. — Vgl. Śahr., 38,*3* sqq., 45,*5* sqq., 53 infra. Al-Hādī ila 'l-Ḥaqq's bestrijding van de *azaliyya* der *irāda* zie laatste hfdst.

2) Al-Aśᶜarī, p. 33, *17*—34, *6*.

3) Vgl. Śahr., 48, *12* sq.

4) Vgl. Śahr., 41, 7 sq.

tweeërlei gevoelen [1]): tegenover hen, voor wie ze scheppingen, voortbrengingen van Allāh in den tijd waren, stonden zij, die ze beschouwden als verwervingen *(aksāb)* van den mensch, die ze tot aanzijn en te voorschijn had gebracht [2]).

Ten aanzien van de *istiṭāᶜa*, het vermogen, lieten zich drie opvattingen onderscheiden [3]). Voor sommige Zaidieten ging het vermogen gepaard met de handeling, terwijl het bevel daaraan voorafging, en was datgene, waardoor het geloof gewerkt werd hetzelfde als dat, waardoor het ongeloof gewerkt werd. Volgens anderen was het vermogen er vóór de handeling en is het tegelijk met de handeling aan deze werkzaam in den toestand der handeling: men vermag de daad slechts, wanneer men haar doet. Zoo geven sommige mutakallims het standpunt weer op gezag van Sulaimān b. Ǵarīr. Al-Aśᶜarī verklaart in een geschrift van Sulaimān gelezen te hebben, dat de *istiṭāᶜa* deel uitmaakt van hem, die vermag, dat ze in hem opgaat en zich met hem vermengt, zooals twee oliën zich vermengen [4]). Een derde meening houdt in, dat het vermogen vóór de daad optreedt en dat de mensch niet als vermogend kan aangemerkt worden in den toestand van het aanwezig zijn van de daad [5]).

Verschil van inzicht openbaarde zich ook in de opvatting van geloof en ongeloof [6]). Eenerzijds achtte men geloof *(īmān)* te omvatten kennis *(maᶜrifa)*, belijdenis *(iqrār)* en vermijding van datgene, waarop goddelijke straf in het uitzicht is gesteld. Zich een met straf bedreigde daad ten laste te laten komen is ongeloof, niet gelijkstaande met polytheïsme en loochening, maar *kufr niᶜma*, ondankbaarheid. Een zoodanige opvatting van *kufr* had men ook ten aanzien van de *mutaʾawwilūn*, indien ze iets leerden, dat

---

1) Al-Aśᶜarī, p. 34, *6—10*.
2) Vgl. *Farq*, 327 sq.
3) Al-Aśᶜarī, p. 34, *10—16*.
4) Vgl. I. Ḥazm, III 22, 7 sqq. (Horten, *Die philos. Systeme* u. s. w., 20).
5) Vgl. *al-Fiqh al-akbar* met comm. v. al-Māturīdī, 10, *11* sqq.; *Waṣiyyat Abī Ḥanīfa* met comm. v. Mullā Ḥus. b. Iskandar al-Ḥanafī (Ḥaidarābād 1321), 19; Śahr., 35, *14* sqq., 38, *13* sqq., 55, *3* sq.
6) Al-Aśᶜarī, p. 34, *18*—35, *1*.

ongehoorzaamheid en *fisq* inhield. Van andere zijde werd *īmān* beschouwd als het geheel der uitingen van gehoorzaamheid *(ǵamīᶜ al-ṭāᶜāt)*, terwijl niet elke met straf bedreigde overtreding als *kufr* te gelden had. Dit heet het gevoelen van sommige lateren, dat niet was dat van het meerendeel en de vroegeren.

Al-Aśᶜarī besluit zijn overzicht met de vermelding van nog enkele punten van verschil en overeenstemming [1]). Zoo liepen de meeningen uiteen over de toelaatbaarheid van een oordeel gegrond op het individueele inzicht *(fī iǵtihād al-raʾy)* [2]). Terwijl éene groep dit liet gelden voor zoover de wettelijke bepalingen betrof, verwierp een andere den *iǵtihād* ten aanzien van den plichtenleer. Behalve den consensus betreffende het lot der schuldigen aan groote zonden *(aṣḥāb al-kabāʾir)*, wien eeuwigdurende hellestraf ten deel viel [3]), en dien aangaande ᶜAlī's verheffing *(tafḍīl)* boven de overige Gezellen, het richtige zijner houding in zijn oorlogvoering en het ongelijk zijner tegenstanders, de juistheid van zijn handelen inzake het scheidsgerecht, brengt al-Aśᶜarī hun overeenstemming ter sprake ten aanzien van de houding tegenover tyrannieke imāms *(aʾimmat al-ǵawr)*. Tegenover deze staan zij het zwaard en den opstand voor, beoogende het onrecht te doen ophouden en het recht te herstellen. Zij achten het verrichten van *ṣalāt* slechts geoorloofd achter een leider, die niet *fāsiq* is [4]).

Nevens verscheidenheid en tweeslachtigheid in de inzichten op het punt van het imāmaat laat zich dus bij de vertegenwoordigers der oudere Zaidiyya een zeker gebrek aan eenheid in godsdienstige opvattingen waarnemen: eenerzijds een neigen in de richting der orthodoxie, aan den anderen kant aansluiting aan Muᶜtazilietische denkbeelden. Met recht kon Strothmann [5]) wijzen op de weinig scherpe belijning van het Zaidietisch standpunt in den loop der tweede eeuw; zoowel naar de zijde der Sunnietische opvattingen

---

1) Al-Aśᶜarī, p. 35, *1—12*.
2) Vgl. Goldziher, *Die Ẓâhiriten*, 3 ff.
3) Vgl. Śahr., 31, *3* sq., 33, *15* sq., 55, *10* sqq.
4) Vgl. Goldziher, *M. S.*, II 89 f., 93 f.
5) *Das Staatsrecht*, 36.

als naar die der Kaisānietisch-Imāmietische vereischte het duidelijker afbakening.

Het ligt niet in het bestek van dit werk alle bewegingen, die als Zaidietisch zouden kunnen worden aangemerkt, in bijzonderheden na te gaan. Vóór ons echter tot de geschiedenis van Yemen te bepalen, willen we nog kort bij een paar ᶜAliden stilstaan.

ᶜAlī wordt de uitspraak in den mond gelegd: „Wat het zwaard overlaat, groeit des te meer in aantal" [1]). Inderdaad deden de talrijke aderlatingen aan den wasdom van zijn geslacht weinig afbreuk. In alle oorden vermenigvuldigden zich zijn nakomelingen en vonden in de volksgunst een aanmoediging tot eerzuchtige plannen.

Aansluiting bij een ᶜAlide als imām was soms ook voor verzetsleiders een middel om eigen streven naar zelfstandigheid kracht bij te zetten. Zoo zou, in de woelige periode na al-Maʾmūn's troonsbestijging, Naṣr b. Śabaṯ, die een der voormannen bij de onlusten der Zawāqīl (196) geweest was en naderhand in Kaisūm [2]) en omgeving het rijksgezag tartte [3]), voordat zijn macht haar hoogtepunt bereikte, den ḥaǵǵ — waarschijnlijk van 198 — benut hebben om in Medīna een imām te zoeken. De Ḥasanide Muḥammed b. Ibrāhīm Ṭabāṭabā [4]) werd hem als de meest geschikte persoon aangewezen [5]). Naṣr had in het geheim een onderhoud met hem en kreeg van hem de toezegging, dat hij naar de Ǵazīra zou komen. Na de bedevaart werd de reis ondernomen [6]).

---

1) *ᶜIqd*, I 38 infra. 2) Yāqūt, IV 333.

3) Ṭab., III 843 sqq., 1045, 1067 sqq.; Yaᶜq., II 541 supra, 553,*5* sq., 555,*9* sq., 560.

4) Ibrāhīm Ṭabāṭabā (vgl. *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 152), in hechtenis gezet op last van al-Mahdī en gehouden onder al-Hādī en al-Raśīd, zou in gevangenschap gestorven zijn, *al-Ifāda*, f. 28*b*, *14—16*; *Ḥ. W.*, I f. 111*a* supra; Par. 5982, f. 143*a* infra; vgl. echter Ṭab., III 604,*10* sq.

5) Men noemde ook ᶜAbd Allāh b. Mūsā b. ᶜAbd Allāh b. al-Ḥas. (vgl. *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 89,*10* sqq.) en volgens Par. 5982, f. 143*b* supra, Aḥm. b. ᶜIsā b. Zaid (zie bl. 56 n. 1) of volgens *Ḥ. W.*, I 111*b* supra, ᶜAlī b. ᶜUbaid Allāh b. al-Ḥus. (zie bl. 88 n. 9), maar deze leefden teruggetrokken, hetzij uit vrees voor de overheid (ᶜAbd Allāh, *Ḥ. W.*, *l. c.*), hetzij zich aan devotie wijdend.

6) *Ḥ. W.*, I f. 111*a* infra, *b* (Abu'l-Faraǵ); hier heet Naṣr een Śīᶜiet

Ibn Ṭabāṭabā, die tevens met een aantal pelgrims uit Kūfa onderhandeld had, had in deze stad een kort oponthoud; hij verzamelde er Zaidieten om zich, sprak hen toe en ontving van een 120-tal personen de huldiging [1]).

Met gevolg ter afgesproken plaatse in de Ǵazīra aangekomen, werd hij eervol ontvangen door Naṣr. Toen deze echter in een bijeenkomst van zijn clan en zijn aanhang, die van de afspraken en plannen van hun leider geheel onkundig waren, voorstelde Ibn Ṭabāṭabā te erkennen, vond dit allerminst algemeenen bijval. Woordentwist ontaardde in een kloppartij. Men zag geen voordeel in de onderneming. Naṣr zag zich genoopt den ᶜAlide te laten schieten. Hij verontschuldigde zich en bood een rouwgeld van 5000 dīnār aan, die Muḥammed verontwaardigd afwees [2]).

Op den terugtocht deed Ibn Ṭabāṭabā ᶜĀnāt aan; hij wist, dat Abu 'l-Sarāyā, die hem reeds vroeger geschreven had, zich in den omtrek ophield. Na inlichting werd hij gevonden. De medewerking van den avonturier, die „een bedawien van afkomst, maar een ᶜAlawī van inzicht" heet en die als bendehoofd van zich had doen spreken, werd gemakkelijk verkregen [3]).

ḥasan al-madhab; hij herinnert I. Ṭabāṭabā aan de vervolging der *ahl al-bait* en de berooving van hun rechten. Volgens Par. 5982, f. 143*b*, zocht hij eerst inlichting over den *taqdīm* en het imāmaat; toen men hem ᶜAlī en zijn geslacht als de rechthebbenden aanwees, vroeg hij, wie de taak op zich zou kunnen nemen. In de verzen, waarmee hij zich tot I. Ṭabāṭabā zou gewend hebben, wordt gewezen op het gemis van een imām bij de heerschende *fitna*. — De tekst van beide hss. onderstelt de lezing Ś̌abīb (vgl. var. Yaᶜq., Ṭab. en I. A.); het laatste geeft als *nisba* al-ᶜAbsī.

1) Par. 5982, f. 143*b* infra, 144*a*, *1*.

2) *Ḥ. W.*, I f. 111*b*; zakelijk daarmee overeenkomende Par. 5982, f. 144*a*. Volgens I. A., VI 216, *15* sqq., I. Khaldūn, *al-ᶜIbar*, III 241, *18* sqq. (vgl. Weil, *Gesch. d. Chalifen*, II 201) daarentegen was een poging der ᶜAliden om Naṣr te winnen vlakweg door dezen afgewezen.

3) Par. 5982, f. 144*a* ult., *b*; ᶜĀnāt (hs. غانات) vgl. *Enz. d. Islām* s. ᶜĀna; *Ḥ. W.*, I f. 111*b* ult., 112*a* supra, spreekt slechts kort over de ontmoeting en noemt geen plaats. I. A., VI 213, *14* sq. noemt al-Raqqa. *Al-Ifāda*, f. 29*a*, *6* sq. komt I. Ṭabāṭabā naar Kūfa op uitnoodiging van Abu 'l-Sarāyā. Over het verleden van Abu 'l-Sarāyā doet I. A., VI 212, *11*—213, *14*, verslag (vgl. Weil, *o. c.*, II 202 f.).

Muḥammed reisde naar Kūfa vooruit om zijn onderneming voor te bereiden. Nadat Abu 'l-Sarāyā aan het graf van al-Ḥusain [1]) zijn gevolg van ruiters met een aantal Zaidieten versterkt had, verscheen hij op den afgesproken dag in een der buitenwijken van Kūfa, waar Ibn Ṭabāṭabā den wat laat aankomenden helper met ongeduld opwachtte en waar een groote ongeordende menigte Kūfiërs, alleen gewapend met stokken, messen en steenen, saamgestroomd was. Gezamenlijk trokken zij stadwaarts. Na een toespraak van Abu 'l-Sarāyā, waarin hij noodigde tot de erkenning van den „welgevallige" (*riḍā*) uit het geslacht van Muḥammed, tot het Boek en de Sunna, tot het bevelen van het goede enz., huldigde men Muḥammed in menigte (Ǵumādā I 199) [2]). Als fuqahā', die hem erkenden worden genoemd Yaḥyā b. Ādam [3]), ʿUṯmān b. Abī Śaiba en zijn broeder Abū Bakr [4]), Abū Nuʿaim al-Faḍl b. Dukain [5]) en ʿAbd Allāh b. ʿAlqama [6]). Hij ontving ook de huldiging van verscheidene aśrāf, waaronder Muḥammed b. Muḥammed b. Zaid [7]), Muḥammed b. Ǵaʿfar (al-Ṣādiq) [8]), ʿAlī b. ʿUbaid Allāh [9]). Naar alle oorden zond Ibn Ṭabāṭabā

---

1) Hier (*Ḥ. W.*, I f. 112 *a*, *16* sqq.) is een gebouw verondersteld. Vgl. bl. 61 n. 3.

2) *Ḥ. W.*, I f. 112*a*—*b*, *18*, gedeeltelijk (*a*, *16* sqq.) naar Naṣr b. Muzāḥim (al-Minqarī), aanhanger van I. Ṭabāṭabā (zie bl. 91 n. 3) en auteur o. a. van een *K. akhbār Muḥammad b. Ibrāhīm wa-Abi 'l-Sarāyā*, al-Naǵāśī, 301 infra sq. (vgl. *Fihr.*, 93, *25* sqq.; al-Ṭūsī, N°. 759). Par. 5982, f. 144*b* — 145*a* supra (Naṣr b. M.; alleen over de aankomst en de huldiging). — Datum van optreden volgens *al-Ifāda*, f. 29*a*, *8* sq., Donderdag 10 Ǵum. I (*Tabellen*: Woensdag); evenzoo Par. 5982, f. 143*a* infra (jaar verkeerd, 190); *ib.*, 144*b*: Donderdag 9 Ǵum. I, met *wa-huwa al-ṣaḥīḥ* na voorafgaand Raǵab. Ṭab., III 976, *13* sq.: Donderdag 10 Ǵum. II.

3) † 203, vgl. I. S., VI 281; I. Ḥaǵar, *Tahḏīb al-T.*, XI 175 sq. N°. 300; als Zaidiet, Śahr., 145, 7.

4) Gest. resp. 239 en 235, vgl. I. Ḥaǵar, *o. c.*, VII 149 sqq. N°. 298, en VI 2 sqq. N°. 1. *Al-Ifāda*, f. 29*b*, *4*: ʿUmar i. p. v. ʿUṯmān.

5) Zie bl. 81 n. 1.

6) Nadere gegevens omtrent hem ontbreken.

7) Vgl. *ʿUmdat al-Ṭālib*, 268, *12* sqq.

8) Al-Dībāǵ, vgl. *ib.*, 218, *6* sqq.

9) B. al-Ḥus. b. ʿAlī b. al-Ḥus. b. ʿAlī, zeer devoot levend in Kūfa; met zijn vrouw eveneens (zie bl. 57) *al-zawǵ al-ṣāliḥ*, *al-Ifāda*, f. 30*a*, rand. Vgl.

wervers uit; zoo ging zijn broer al-Qāsim naar Egypte [1]). De vijandelijkheden begonnen met de bestorming van de versterkte en verschanste dār van den ᶜAbbāside al-Faḍl b. al-ᶜAbbās b. Mūsā b. ᶜĪsā, nadat onderwerping geweigerd was [2]). Op zijn beklag bij al-Ḥasan b. Sahl, die aanvankelijk meer aandacht aan den horoscoop van Ibn Ṭabāṭabā dan aan de uitrusting van een leger zou gewijd hebben, verschenen nu al spoedig de ᶜAbbāsidische troepen in de omgeving van Kūfa, welks waarnemende gouverneur geen noemenswaardigen tegenstand schijnt geboden te hebben. Nadat onder de bekwame en energieke leiding van Abu 'l-Sarāyā de gebrekkig uitgeruste Kūfiërs twee generaals hadden verslagen, verzekerde Ibn Sahl zich noode en niet zonder moeite van de medewerking van Harṯama om het dreigend gevaar te bezweren [3]).

De imām evenwel overleefde ternauwernood de eerste overwinning. In tegenstelling met al-Ṭabarī, die zijn dood aan vergif van Abu 'l-Sarāyā wil toeschrijven, bericht de *Ifāda*, dat Muḥammed in de gevechten voor de poort van Kūfa door een pijl en een lanssteek verwond was [4]). Als overwinnaar terugkeerend, bezocht Abu 'l-Sarāyā den imām, die zijn wijze van oorlogvoeren met nachtelijke overvallen en aanval zonder voorafgaanden eisch van onderwerping

---

ᶜ*Umdat al-Ṭālib*, 285, *12* sqq. Zijn vader was loyaal geweest tegenover de ᶜAbbāsiden, *ib.*, 283.

1) *Al-Ifāda*, f. 29*a*, *10*—*b*, *5* = *Ḥ. W.*, I f. 112*b*, *19* sqq.

2) *Ḥ. W.*, I f. 112*b*, *27*—113*a*, *12* (Abu 'l-Farağ); hier al-F. b. al-ᶜA. b. ᶜĪsā b. M., die reeds voor I. Tabāṭabā's eisch van overgave vertrokken was. Par. 5982, f. 145*a* (Naṣr b. M.); al-Faḍl ontkwam en vluchtte naar Bağdād.

3) Ṭab., III 977 infra sqq. — Een zeer levendige, stellig ten deele op ooggetuigen teruggaande beschrijving dezer gevechten vindt men *Ḥ. W.*, I f. 113*a*, *17*—114*a*, *15* (Abu 'l-Farağ), aangevuld door Par. 5982, f. 145*a* infra, *b* (Naṣr b. M.). Vóór het treffen bij de brug (*al-qanṭara*), had Abu 'l-Sarāyā de voorhoede van Zuhair b. al-Musayyab onder bevel van diens zoon Azhar te Sūq Asad overvallen en verslagen (Par. 5982, f. 147*b*, spreekt echter van de bezetting van Sūq Asad na de gevechten bij de brug). Zuhair trok, volgens instructie, onverwijld voor Kūfa en leed ook daar de nederlaag. Over het échec van ᶜAbdūs te al-Ğāmiᶜ, *Ḥ. W.*, I f. 114*a*, *20* sqq.; Par. 5982, f. 147*b*, 148*a* (Naṣr b. M.). Data ontbreken.

4) *Al-Ifāda*, f. 29*b*, *11* sqq.; Par. 5982, f. 145*b*, spreekt van een lanswonde in het onderlijf; *Ḥ. W.*, I f. 113*a*, *12* sqq., spreekt van ziekte (ᶜ*illa*) en onmiddellijk er na van I. Sahl's belangstelling in zijn horoscoop.

ten zeerste heet gelaakt te hebben[1]). De generaal, die den dood van zijn gelaat las, herinnerde hem aan de mogelijkheid van een spoedig einde en vroeg naar zijn beschikkingen. Na vermaning tot de vreeze Gods en steun aan de goede zaak gaf Ibn Ṭabāṭabā, die volgens de *Ifāda* gaarne zijn broer al-Qāsim, indien hij aanwezig ware geweest, als opvolger aangewezen zou hebben, opdracht om zijn aanhangers uit het geslacht van ʿAlī iemand te laten kiezen, die zijn plaats zou innemen, en om bij verschil van gevoelen de leiding te geven in handen van ʿAlī b. ʿUbaid Allāh[2]). Muḥammed b. Ibrāhīm stierf Donderdag 1 Raǵab, den dag na de nederlaag van Ibn al-Musayyab[3]).

Nadat Abu 'l-Sarāyā den imām, wiens dood hij aanvankelijk verborgen hield, des nachts ten grave had gebracht, zegde hij den volgenden morgen in eene toespraak zijn overlijden aan. Daarop stelde hij dadelijk Abu 'l-Ḥasan ʿAlī b. ʿUbaid Allāh als den door den overledene gewenschten imām voor, het der vergadering overlatende zelf iemand te kiezen, indien zij met dezen geen genoegen wilden nemen. Toen men niet dadelijk tot eene beslissing kon geraken, nam de jeugdige Muḥammed b. Muḥammed b. Zaid het woord om Abu 'l-Ḥasan tot aanneming der waardigheid te dringen. Deze verklaarde echter bij allen eerbied voor de beschikking van den overledene deze niet te kunnen aanvaarden: hij vreesde er hoogere belangen door op het spel te zetten. Meteen riep hij Muḥammed b. Muḥammed tot de door hemzelf afgewezen taak, waarmee Abu 'l-Sarāyā instemde. Op diens voorstel ontving Muḥammed de huldi-

---

1) *Al-Ifāda*, f. 29*b* infra, 30*a*; *Ḥ. W.*, I f. 114*b*, 7 sqq. ʿAlī heet altijd deze methode van oorlogvoeren gevolgd te hebben.

2) *Ḥ. W.*, I, *l. c.*; Par. 5982, f. 145*b* infra, 146*a* supra; *al-Ifāda*, f. 30*a*, *10* sqq., spreekt alleen over de aanwijzing van ʿAlī en zwijgt over het kiezen. Volgens ʿ*Umdat al-Ṭālib*, 285, *16* sqq., had I. Ṭabāṭabā, in geval ʿAlī het niet aannam, een van diens zonen Muḥ. en ʿUbaid Allāh aangewezen; ʿAlī gaf hun echter geen verlof tot optreden; vgl. bl. 88 n. 9.

3) De opgave van Ṭab., III 978, *4* sq. past; *al-Ifada*, f. 30*a* ult., *b*, *1*, en Par. 5982, f. 146*a* supra: Zaterdag 1 Raǵab. — Volgens ʿ*Umdat al-Ṭālib*, 152, *13*, voerde hij den titel *amīr al-muʾminīn*. — Rouwgedichten op hem van al-Qāsim b. Ibr., *Ḥ. W.*, I f. 117*a*, *18*—*b*, 7 (Abu 'l-Faraǵ) en f. 117*b*, *8*—*26* (= *al-Ifāda*, f. 32*b*, *13*—33*a* paen.)

ging [1]). Met een vrije keus strookte dit verloop weinig. Muḥammed schijnt dit zelf gevoeld te hebben, want in een toespraak zou hij, na eerst zijn voorganger herdacht te hebben, zich verontschuldigd hebben over het feit, dat hij zonder gemeen overleg en zonder zich van het overheerschend gevoelen te overtuigen de plaats van Ibn Ṭabāṭabā had ingenomen [2]). In werkelijkheid had dan ook Abu 'l-Sarāyā de leiding in handen.

Het succes der wapenen leidde tot bezetting van verschillende plaatsen in ᶜIrāq; ᶜAliden werden voor de voornaamste bestuursposten aangewezen, zoo voor Baṣra, Wāsiṭ al-Ahwāz [3]). Intusschen bracht Ibn Sahl versche troepen in het veld, aangevoerd door Hartama b. Aᶜyan. Na eenige gevechten in zijn nadeel moest Abu 'l-Sarāyā, die al-Madāʾin reeds had laten bezetten, op Kūfa terugtrekken. Voor deze stad werd met wisselend succes gedurende meer dan een maand gestreden. Bijna was Hartama eens in handen van den vijand gevallen. Een duurzame afsnijding van den watertoevoer gelukte hem niet. De onbetrouwbaarheid der Kū-

1) *Ḥ. W.*, I f. 114*b*, *17* sqq.; Par. 5982, f. 146*a*, *b* supra (*a* infra, *riwāya* van A. 'l-ᶜAbbās [al-Ḥasanī], vermeldt terloops de *khuṭba* van A. 'l-Sarāyā, zwijgt over zijn voordragen van ᶜAlī en laat dadelijk Muḥ. optreden om ᶜAlī te overreden).

2) Par. 5982, f. 146*b*: ألا وإنّى قد قمت مقامه وتحملت حمله من غير مشاورة منّى للملأكم ولا معرفة منّى بما أجمعتم عليه طلبا منّى للمّ شعثكم وتسكين نفرتكم وجمع كلمتكم فمن كان راضيا بى وولائى *a*) فرضاه التمست والى ما وافقه أسرعت ومن كان كارها فليظهر كراهته لأجتنب مساءته وأعتزله فانّى لا حاجة لى فى أمر اختلف فيه مختلف ونقمه ناقم الخ.

a) Hs. وولأنى.

Ib., *b* infra, 147*a* supra verzen voorgedragen door Muḥ. b. ᶜAlī al-Anṣārī (ook *Ḥ. W.*, I f. 117*b*, *27* sqq., hier al-Azdī), waarin, nevens al-Ḥusain en Zaid, Ibn Ṭabāṭabā herdacht wordt en de groote verdiensten van A. 'l-Sarāyā vermeld worden.

3) Opsomming der *wulāt*: I. A., VI 214, *13* sqq. (vgl. Weil, *Gesch. d. Chalifen*, II 205 f.); I. Khaldūn, *al-ᶜIbar*, III 243, *8* sqq.; ten deele afwijkend, *Ḥ. W.*, I f. 115*a* supra; Par. 5982, f. 147*a* infra, *b* supra, met vermelding van de beambten van Muḥ. in Kūfa (ook *Ḥ. W.*, *l. c.*) en van verscheidene andere plaatsen in de omgeving (*riwāya* van Naṣr [b. M.], die over de markt van Kūfa gesteld werd). Over de vermeestering van Wāsiṭ en Baṣra, *Ḥ. W.*, I 115*a*, *16* sqq. (Abu 'l-Farağ).

fiërs echter, wier voornaamsten met Hartama heulden, noopte Abu 'l-Sarāyā om met de ᶜAliden de stad te verlaten (midden Muḥarram 200) [1]). Vergeefs zocht hij een nieuw steunpunt voor verder verzet. Zijn aanhang slonk weg, nu de krijgskans gekeerd was. Ten slotte viel hij met zijn imām in handen van Ḥammād al-Kundaġūś, die hen ondanks verleenden *amān* aan Ibn Sahl uitleverde. Abu 'l-Sarāyā werd als leider der rebellie onthoofd, de helften van zijn romp ter afschrikking op de brug van Baġdād tentoongesteld [2]). Muḥammed b. Muḥammed kreeg genade; hij werd voor al-Maʾmūn gebracht, die zich over zijn jeugdigen leeftijd verwonderde, en te Marw geïnterneerd, waar hij niet lang daarna, naar het heet, door een giftdrank stierf [3]). De Zaidietische theoretici hebben hem als imām niet voor vol aangezien: bij voldoende dapperheid bezat hij niet de vereischte mate van wetenschap [4]).

Het in Kūfa ontbrande verzet sloeg over naar West-Arabië: ook hier poogden de ᶜAliden hun slag te slaan. Den Ḥusainide al-Ḥusain b. al-Ḥasan al-Afṭas [5]) en den Ḥasanide Muḥammed b. Sulaimān b. Dāʾūd [6]) waren resp. Mekka en Medīna toegewezen door Abu 'l-Sarāyā of zijn factotum. Al-Ḥusain kon door de slappe houding van den gouverneur, een zich verongelijkt voelend ᶜAbbāside, on-

---

1) Yaᶜq., II 542 sq.; Ṭab., III 979—81, 984; uitvoerig *Ḥ. W.*, I f. 115*a*, *28*—116*b*, *18*, waarvan f. 106*a*, *10*—*b*, *12* (deze passage onderbreekt de biographie van Yaḥyā b. ᶜAbd Allāh) het vervolg is, en Par. 5982, f. 148*a* infra—149*b* (Naṣr b. M.).

2) Yaᶜq., II 543; Ṭab., III 984—6; uitvoeriger *Ḥ. W.*, I f. 106*a*, *10*—*b*, *12*, 116*b*, *19* sqq. en Par. 5982, f. 149*b*—150*b*. In details wijken deze berichten meermalen van elkaar af.

3) *Ḥ. W.*, I f. 116*b* infra, 117*a* supra, gestorven op 18-jarigen leeftijd; *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 268, *12* sqq., gest. 202, 20 jaar; Ṭab., III 1015, *9*, gest. 201. Par. 5982, f. 151*a*, heeft bovendien het onwaarschijnlijk bericht, dat hij na het vertrek van A. 'l-S. in Kūfa bleef, met een 10000 man tegen I. Sahl optrok en na 15 gevechten gewond gevangen genomen en naar al-Maʾmūn gebracht werd, die hem vergif liet toedienen.

4) *Al-Ifāda*, zie Strothmann, *Das Staatsrecht*, 70 u. f. *Anwār al-yaqīn*, f. 138*b*, telt hem als imām mee. — A. 'l-S. zou hem den *laqab* al-Muʾayyad gegeven hebben, *ᶜUmdat al-Ṭālib*, *l. c.*

5) Vgl. *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 311.

6) Al-Barbarī, *ib.*, 167, *17*.

gehinderd de heilige stad binnentrekken (9 Ḏu 'l-Ḥiǵǵa 199). Na zich nog ijlings als leider van den reeds half verrichten ḥaǵǵ te hebben opgeworpen, verscheen hij eerst begin Muḥarram 200 weer in Mekka, waar hij de van de ᶜAbbāsiden afkomstige bekleeding der Kaᶜba liet wegnemen en verving door een *kiswa*, die Abu 'l-Sarāyā gezonden had [1]). Spoedig maakte Ibn al-Afṭas zich berucht door knevelarijen en plunderingen [2]). Toen het rijk van Abu 'l-Sarāyā uit had, vond hij met zijn trawanten, verfoeid als ze waren, het geraden zich onder een imām te stellen. Muḥammed b. Ǵaᶜfar al-Dībāǵ, die voor Ibn Ṭabāṭabā gewerkt had [3]), liet zich de huldiging aanleunen. Ibn al-Afṭas bleek onder dezen meer vromen dan geduchten Ma'mūn [4]), die zich zelfs *amīr al-mu'minīn* liet noemen [5]), zijn wandaden te kunnen voortzetten in wedijver met des imāms zoon ᶜAlī [6]). Mekka herademde, toen al-Dībāǵ na een zeer kort schijnbewind voor de ᶜAbbāsidische troepen de stad moest ruimen (Ǵumādā II 200). Toen het hem niet gelukt was bij den volgenden ḥaǵǵ bijstand te krijgen, onderwierp hij zich, nadat hem straffeloosheid was toegezegd. Ter zelfder plaatse, waar hij zich had laten huldigen, moest hij, gekleed in 't ᶜAbbāsidische zwart, afstand doen en openlijk zijn misstap belijden. Meteen werd hij uit Ḥiǵāz verwijderd [7]).

Al-Dībāǵ's verwachtingen van den ḥaǵǵ stonden mogelijk in verband met de poging, die zijn neef Ibrāhīm b. Mūsā b. Ǵaᶜfar door een ᶜAqīlide liet doen, om zich de leiding der bedevaart te verschaffen, doch die mislukte [8]). Ibrāhīm zelf trachtte sinds eenigen tijd Yemen onder zijn gezag te

---

1) Ṭab., III 981, *10*—984 supra, 988; *Chr. M.*, II 187 sq.
2) Vgl. Snouck Hurgronje, *Mekka*, I 43 f.
3) ᶜ*Umdat al-Ṭālib*, 218, *6* sqq. Zie bl. 88.
4) Zoo was zijn *laqab*, ᶜ*Umdat al-Ṭālib*, *l. c.*, *Ṣiḥāḥ al-Akhbār*, 54, *3* sqq.
5) Vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, 86, 108. Als imām meegerekend *Anwār al-yaqīn*, *l. c.*
6) Hij was ook in ᶜIrāq in gezelschap van Zaid al-Nār, ᶜ*Umdat al-Ṭālib*, 219, *10* sqq.
7) Ṭab., III 989, *11*—994; *Chr. M.*, II 188, *16* sqq. Hij stierf in Šaᶜbān 203 in Ǵurǵān, *o. c.*, II 189 ult. sq.; *Ta'rīkh-i Guzīde* (Gibb Mem. XIV 1), 314 supra.
8) Ṭab., III 995 sq.; *Chr. M.*, II 239.

brengen [1]). De stadhouder daar, de ᶜAbbāside Isḥāq b. Mūsā, was bij zijn komst zonder verzet te bieden uitgeweken. Na den afgeweerden aanslag op den ḥaǵǵ kreeg Ibrāhīm, die om zijn wreed optreden den bijnaam „de Slachter" verwierf [2]), als gouverneur Ḥamdūya b. ᶜAlī b. ᶜĪsā b. Māhān tegenover zich, met wien hij meestal tot zijn nadeel herhaaldelijk slaags kwam [3]). De druk van Ḥamdūya bewerkte misschien, dat hij buiten Yemen een steunpunt zocht. In 202 gelukte het hem Mekka te vermeesteren op Ḥamdūya's vertegenwoordiger [4]). Al-Maʾmūn had intusschen in Ramaḍān 201 zijn onderdanen verrast door de aanwijzing van ᶜAlī al-Riḍā tot zijn opvolger [5]), een tegemoetkoming aan de ᶜAliden, die hun roerigheid moest bezweren. Deze zwenking kwam Ibrāhīm als broeder van den troonsopvolger wel ten goede; hij werd ongemoeid gelaten in Mekka en

1) Hij ging misschien naar Yemen als vertegenwoordiger van den imām van Kūfa (*Ḥ. W.*, I f. 115*a* supra), maar deze was al gevallen bij zijn aankomst aldaar Ṣafar 200 (*al-Kifāya*, p. 25 infra, waar Ibr. niettemin zelfs emīr van I. Ṭabāṭabā heet en het verloopen van zijn macht in Yemen heet in te zetten met den dood van A. 'l-Sarāyā; hetzelfde *Bahǵat al-Z.*, f. 10*a*, maar hier Ibr. als wālī van I. al-Afṭas; vgl. Johannsen, *Hist. Iemanae*, 117 sq.). Genoemde datum past bij het tijdstip, waarop de ᶜAbbāsidische wālī uit Yemen terugkwam, Ṭab., III 991, *12* sqq. — Ṭab., III 987, *7*—*10* (I. A., VI 218) doet eer aan eigen initiatief van Ibr. denken. — Mas., VII 56 plaatst zijn optreden in 199.

2) *Ḥ. W.*, I f. 116*a*, *9* sqq.: de slag, die hem tot macht bracht, kostte 15000 ᶜAbbāsidischen soldaten het leven, vandaar zijn bijnaam al-Ǵazzār. Hij woonde met zijn *šīᶜa* te Ṣanᶜāʾ in al-Qaṭīᶜ; men noemde zijn wijk (*sikka*) Šāriᶜ al-Mubayyiḍa. Hij verwoestte ook den dam (*sudd*) van W. al-Khāniq te Ṣaᶜda (vgl. *Ǵaz.*, 114, *6*, 246, *19* sq.). Anti-ᶜAlidische gezindheid wreekte hij bloedig aan de B. al-Ḥāriṯ in Naǵrān (vgl. *ib.*, 116, *19* sqq., 169, 7 sqq.), de Salmānī's in ᶜIyān (vgl. *ib.*, 110, *16*, *17*, 244, *4*), de Laᶜwī's in Raida (vgl. *ib.*, 66, 7, 111, *16*, *18*), de Kubārī's in Aṯāfit (vgl. *ib.*, 66, *17*, 112, *12*), de Abāriḥ (? الابارح sg. al-Abrahī? vgl. *Ǵaz.*, 93, 7) in Ḍahr (vgl. *ib.*, 125, *26*, 203, *15*), de Ḥiwālī's in Bait Ḏukhār (d. z. de Yaᶜfuriden vgl. *ib.*, 106 paen. sqq., en zie bl. 103 vv.) en de B. Yāfiᶜ op den Sarw Ḥimyar (vgl. *ib.*, 89, *5* sqq.)

3) Ṭab., III 987 sq., 995, *10* sq.; Yaᶜq., II 544, *9* sqq.; *al-Kifāya*, p. 26, *2* sq. = *Bahǵat al-Z.*, *l. c.* (beide „Muḥammed" i. p. v. „Ḥamdūya" en „Hāmān" i. p. v. „Māhān").

4) Yaᶜq., *l. c.*; *Chr. M.*, I 158, II 190; de inname geschiedde na den *sail* van 202, *ib.*, I 397, *6* sqq.; Snouck Hurgronje, *Mekka*, I 44.

5) Ṭab., III 1012 sq. Vgl. bl. 68.

had de leiding van den ḥaǵǵ van 202; zijnerzijds erkende hij den khalief en diens aangewezen opvolger [1]. Ibrāhīm kreeg nu ook de aanstelling over Yemen [2]; ze diende misschien als middel om hem uit Mekka, waar hij ook tal van slachtoffers moet gemaakt hebben, te verwijderen [3]. Ḥamdūya, die naar zelfstandigheid gestreefd zou hebben, wilde hem zijn post niet inruimen. Ibrāhīm werd door hem bij Ṣanᶜāʾ verslagen en moest zich uit Yemen terugtrekken [4]. Het gezag over Mekka werd hem weldra ook ontnomen; ᶜĪsā b. Yazīd al-Ǵulūdī, die als wālī vanwege den khalief Ḥamdūya ging bevechten, bewerkstelligde zijn opzending naar Baġdād [5].

Een sterke tegenstelling met den „Slachter", wien religieuse beweegredenen blijkbaar vreemd waren, vormde al-Qāsim b. Ibrāhīm Ṭabāṭabā, die uit godsdienstig-politieke overtuiging zich gedrongen voelde om na den dood van zijn broeder, voor wien hij in Egypte als werver werkzaam was [6], de propaganda in eigen naam voort te zetten. Ook hem was het niet beschoren het beoogde doel te bereiken. Zijn aanhang was te zeer over het uitgestrekte rijk verspreid en de regeering liet zijn gangen te scherp nagaan,

1) Yaᶜq., II 545, *16* sqq.; Ṭab., III 1029, *11* sqq.; Mas., VII 60, andere voorstelling en dateering IX 69 sq.; *Chr. M.*, II 191, *6* sqq.

2) Yaᶜq., II 545 paen. sqq. vgl. Ṭab., III 1029, *14* sq.

3) Zoo al-Ǵanadī, f. 28*b*, volgens wien Ibr. er de huldiging voor zichzelf afdwong; vgl. Mas., *l. c.*

4) Yaᶜq., *l. c.* *Al-Kifāya*, p. 26 supra, en *Bahǵat al-Z.*, f. 10*a* infra is Ibrāhīm's vermeestering van Mekka niet vermeld. Volgens deze bleef hij zich ondanks de overhand van Ḥamdūya in de dorpen rondom Ṣanᶜāʾ (*Bahǵat al-Z.* noemt nader Mikhlāf al-Khaśab en Khawlān, vgl. *Ǵaz.*, 111, *9*, *25*, 107, *20* sqq.) ophouden, totdat hij door al-Maʾmūn tot wālī werd aangesteld. Hij werd door Ḥamdūya verslagen te جدر bij Ṣanᶜāʾ (vgl. Djedr N. W. van Ṣanᶜāʾ, Glaser's kaart *Pet. Mitt.*, 1886, Taf. 1). Al-Ǵanadī, *l. c.*, laat Ibrāhīm na vele gevechten I. Māhān gevangen nemen, wat volgens beide pas genoemde bronnen door al-Ǵulūdī geschiedde. — Weinig juist is I. Khaldūn, *al-ᶜIbar*, IV 9, *18* sqq. (vgl. Weil, *Gesch. d. Chalifen*, II 209).

5) Yaᶜq., II 553, *15* sqq. — Bij uitzondering wordt Ibr. mede tot de imāms der Zaidieten gerekend, *ᶜUmdat al- Ṭālib*, 178, *10* sqq., met den *laqab* al-Murtaḍā, en bij I al-Murtaḍā (vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, 86, 108), volgens wien hij gedood werd in Khurāsān, waar zijn *maśhad* is (*al-Ǵawāhir wal-durar*, *Bāb fi taᶜdād aʾimmat al-Z.*).

6) Vgl. bl. 89.

dan dat hij goede gelegenheid kon vinden om met kans van slagen op te treden. Na een lange periode van onrustig trekken van het eene oord naar het andere in het belang zijner werving of zijner veiligheid, vestigde hij zich ten slotte op zijn landgoed te al-Rass, waar hij in 246 op hoogen leeftijd stierf. Bijzonderheden zijner biographie kunnen hier als overbodig gelden na hetgeen daarvan door Strothmann [1]) is medegedeeld. Van groote beteekenis was al-Qāsim als gezaghebbend geleerde: van zijne hand zijn de oudste verhandelingen, die een vaststelling van het Zaidietisch standpunt geven. Ook deze zijde zijner werkzaamheid is door de onderzoekingen van Strothmann [2]), naar welke hier verwezen zij, uitvoerig in het licht gesteld.

Intusschen was het ᶜAbbāsidisch khalifaat door het hoogtepunt van zijn macht heengegaan. Het opkomen van gewestelijke machthebbers, die het centrale gezag slechts steunden, zoolang het met hun belangen strookte, kondigde de ontbinding aan. De bestendige bereidheid der Zaidieten tot den strijd moedigde de ᶜAliden aan om ook te trachten hun slag te slaan. Verscheiden ᶜAlidische woelingen, met name in Kūfa en Ḥiǵāz, beroerden in den loop der derde eeuw het gebied van den khalief [3]). Ook de Heer der Zanǵ, door de meeste geschiedschrijvers als pseudo-

1) *Die Literatur der Zaiditen* in *Der Islam*, II 49 ff., 76 ff. — Den inhoud der *Ifāda* (f. 30*b*—36*b*) vindt men met uitbreidingen terug *H. W.*, II f. 2*b*—15*b*, vanaf f. 6*b*, *15* *Ḏikr nukat min kalāmihi*, daarvan f. 12*a* ult.—15*b*, *12* uit de *K. siyāsat al-nafs*. Ten deele dezelfde overleveringen Par. 5982, f. 153*a*, *13*—156*b*; hier zeer uitvoerig op gezag van Muḥ. b. Manṣūr al-Murādī (zie bl. 35 en *Der Islam*, II, 77 f.), maar met bedenkelijke sprongen in de jaartallen van den *isnād*, het verhaal omtrent de samenkomst in diens huis te Kūfa in 220 van Aḥm. b. ᶜIsā b. Zaid (zie bl. 56 n. 1), al-Qāsim, ᶜAbd Allāh b. Mūsā b. ᶜAbd Allāh (zie bl. 86 n. 5) en al-Ḥas. b. Yaḥyā b. al-Ḥus. b. Zaid (al-Zāhid, *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 232, *10*, *14*), die resp. uit Baṣra, Ḥiǵāz en Syrië aankwamen, terwijl de laatste blijkbaar te Kūfa woonde. Al-Murādī verzocht een hunner als imām te huldigen, opdat hij niet een *mīta ǵāhiliyya* zou sterven. Al-Qāsim stelde Aḥm. voor, die echter dezen zelf de aangewezen persoon vond. Ondersteund door de anderen overreedde Aḥm. hem de huldiging te aanvaarden. — Een bericht omtrent een oponthoud in Sind (vgl. *Der Islam*, II 52 N. 1), maar zeer anachronistisch ingekleed, komt ook voor bij al-Maqrīzī, *al-Nizāᶜ wal-takhāṣum*, 58 sq.

2) *O. c.* in *Der Islam*, II 52 ff., en *Das Staatsrecht der Zaiditen*, passim.

3) Vgl. Snouck Hurgronje, *Mekka*, I 44 ff.

ᶜAlide geboekt, zou volgens een Zaidietisch auteur [1]) wel degelijk een ᶜAlide van den bloede geweest zijn.

Nog voordat deze het khalifaat zijn zwakheid deed gevoelen, was in Ṭabaristān een ᶜAlide er in geslaagd veroveringen te maken. Hier legde in 250 de Ḥasanide al-Ḥasan b. Zaid [2]), behoorende tot een tak der familie, waarvan meer dan een lid de ᶜAbbāsiden tegen eigen verwanten gesteund had [3]), de grondslagen van een Zaidietisch rijk.

Eenige decenniën later, toen de ᶜAbbāsiden in het centrum van hun rijk een nieuwen vijand zagen opkomen in de Qarmaṭen, baande zich ook in het zuiden een zoon van den Gezant Gods den weg tot de macht. Onder veel tegenstand slaagde een andere telg van al-Ḥasan er in om in Yemen een Zaidietisch imāmaat te vestigen.

Aan een overzicht over de bestaande machtsverdeeling in Yemen en aan de beschrijving der opkomst van het imāmaat aldaar zullen de volgende bladzijden gewijd zijn.

---

1) Par. 5982, f. 173*a* i. marg.: citaat uit de *Amālī* van al-Nāṭiq bil-Ḥaqq Abū Ṭālib († 423 vgl. Strothmann in *Der Islam*, I 358, II 64); daar tevens in een gedeeltelijk onleesbare uitspraak van den imām al-Manṣūr billāh al-Qāsim b. Muḥ. († 1029, Kay, *Yaman*, 321 sq.): ولا خلاف بين اهل البيت عَمَّ فى صحّة نسبه. Dat er op deze eenstemmigheid wel wat was af te dingen, blijkt ᶜ*Umdat al-Ṭālib*, 260 sq.

2) Vgl. Strothmann in *Der Islam*, II 60 f., en *Das Staatsrecht*, 88.

3) ᶜ*Umdat al-Ṭālib*, 48 sq.

DE GEZAGHEBBERS OVER ṢANᶜĀ᾿ (YEMEN) IN DE IIIDE EEUW.

De historische gegevens omtrent Yemen in de derde eeuw, die ons ter beschikking staan, zijn voor de eerste drie kwartalen zeer karig. Zij zijn vrijwel beperkt tot eenige data omtrent de bestuursperioden der wālī's en enkele berichten over plaatselijke machthebbers, zoodat we vaak meer namen dan feiten geboekt vinden.

Tegen het einde van 203 verleende al-Ma᾿mūn aan Muḥammed b. ᶜAbd Allāh b. Ziyād [1]) een aanstelling over de Tihāmische districten en over het bergland van Yemen, dat hij zou veroveren. Volgens ᶜUmāra al-Ḥakamī geschiedde dit naar aanleiding van oproerigheid der Aśᶜarī's en der ᶜAkk [2]). Misschien liet het optreden van Ibrāhīm al-Ǵazzār [3]) hier zijn invloed gelden en hadden ᶜAliden de hand in deze woelingen. Ibn Khaldūn [4]) verhaalt dan ook, dat Ibn Ziyād met het oog op de ᶜAliden werd aangesteld. Mogelijk gelukte het hem dit verzet vrij spoedig te bedwingen, zooals

---

1) Zoo luidt de naam *Bahǵat al-Z.*, f. 10*b*, *al-Kifāya*, p. 26, *13* sq., *Ṭirāz*, 104, *10* enz. (zie bl. 100 n. 1). ᶜUmāra (tekst in Kay, *Yaman*), 3, *1*: M. b. Z., doch vgl. 2, *1* sq., gevolgd *al-Kifāya*, p. 78, *5*, doch p. 77, *4* a f. in afwijking van ᶜUmāra, 1 ult., 2, *1* sq.: *bi-qawm min B. Umayya b. ᶜAbd Śams fantasaba aḥaduhum ilā Yazīd b. Muᶜāwiya b. A. Sufyān*; I. Khaldūn (bij Kay), 104 infra: M. b. Z. — De inkleeding van het verhaal over zijn aanstelling wekt twijfel aan zijn historische juistheid. Bij I. Khaldūn behoort I. Ziyād tot een gezantschap uit Yemen naar al-Ma᾿mūn.

2) ᶜUmāra, 2 ult., 3, *1*; vgl. over deze stammen *Ǵaz.*, 53, *24* sqq., 112, *25*—113, *4* (vgl. 68 ult. sq.), 119, *15* sqq.; de ᶜAkk kwamen reeds in opstand onder het bewind van Muḥ. b. Khālid b. Barmak (Ǵum. 183—Śawwāl 184), al-Ǵanadī, f. 28*a*, *18* vgl. *al-Kifāya*, p. 24, *13* sqq.

3) Vgl. 93 v.

4) Kay, *Yaman*, 105 supra vgl. 218 N. 4.

men uit ᶜUmāra's bericht [1]) zou kunnen opmaken. Op gezag van al-Ṭabarī [2]) moet men dan echter aannemen, dat de ᶜAkk in 207 opnieuw in beweging kwamen. De ᶜAlide ᶜAbd al-Raḥmān b. Aḥmed, die den aan wanbestuur toegeschreven opstand leidde, onderwierp zich evenwel aan Dīnār b. ᶜAbd Allāh. ᶜUmāra vermeldt hiervan niets, terwijl al-Ṭabarī geheel over Ibn Ziyād zwijgt. 't Zou intusschen niet onmogelijk zijn, dat de troepen, die Ǵaᶜfar, de afgezant van Ibn Ziyād naar den khalief, van al-Maʾmūn medekreeg in 206 [3]), juist het leger uitmaakten van Dīnār [4]).

Te oordeelen naar het bericht van ᶜUmāra en de schrijvers, die op hem steunen [5]), zou de macht van den heer van Zabīd zich betrekkelijk spoedig vrij ver uitgebreid hebben. Hij zou over geheel Yemen, kustvlakten en hoogland, geheerscht hebben en niet alleen Ḥaḍramōt, Diyār Kinda [6]), al-Śiḥr, Mirbāṭ, Abyan [7]), Laḥǵ, ᶜAdan en het kustgebied der Roode Zee tot Ḥalī, maar ook al-Ǵanad [8]) en onderhoorige districten, de mikhlāf al-Maᶜāfir [9]), de mikhlāf Ǵaᶜfar [10]), Ṣanᶜāʾ, Ṣaᶜda, Naǵrān en Baiḥān [11]) onder zijn gezag gehad hebben. Het lijkt, alsof ᶜUmāra of de vorst van Zabīd, wiens werk hem tot bron diende, het begin der dynastie zoo luisterrijk mogelijk heeft willen schilderen. Reeds wees Kay [12]) op enkele passages bij al-Hamdānī, die twijfel wekken, of het gezag over Tihāma wel zoo volstrekt was. De reeks van opeenvolgende wālī's van Ṣanᶜāʾ en onder-

1) *Ib.*, 3.

2) III 1062 sq.

3) ᶜUmāra, 3, *11* sqq.

4) Men zou dan moeten aannemen, dat Dīnār na den ḥaǵǵ van 206 naar Yemen ging.

5) ᶜUmāra, 3, *14* sq., 4 supra; *Bahǵat al-Z.*, f, 10*b* infra (spreekt voor Ṣanᶜāʾ enz. slechts van vermelding in de *khuṭba*); *al-Kifāya*, p. 78, *19* sqq.

6) Vgl. *Ǵaz.*, 85, *18* sqq., 86, *14* sqq.

7) *Ib.*, 97, *6* sqq.

8) *Ib.*, 54, *18* sqq., 79, *22*, 99, *21* sq.; Sprenger, *Die Post- u. Reiserouten*, 153; O. van Taᶜizz, op de kaarten in Manzoni, *El Yèmen*, en *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 2.

9) *Ǵaz.*, 99, *3* sqq.

10) Zie bl. 101 n. 9.

11) *Ǵaz.*, 80, *10*, 98, *13* sqq., 103, *6*; *E. Glasers Reise nach Mârib*, 54*b*; *Enz. d. Islām*, s. v.

12) *Yaman*, 218 infra sq. N. (vgl. *Ǵaz.*, 103, *9* sq., 119, *23* sq., 120, *6* sq.)

hoorigheden, die Ibn ᶜAbd al-Maǵīd, al-Ǵanadī en al-Khazraǵī meedeelen, de macht, die verschillende *mulūk* uitoefenden, en het stilzwijgen van al-Hamdānī over Ibn Ziyād wettigen bovendien het vermoeden, dat de heerschappij over het Zuid-Arabische hoogland tot tijdelijken invloed is terug te brengen, die eerder een gevolg was van aansluiting van door mededingers belaagde vorsten dan van eigen machtsontwikkeling [1]).

Toen ᶜĪsā b. Yazīd al-Ǵulūdī het verzet van Ibn Māhān gebroken en de orde hersteld had[2]), liet hij bij zijn vertrek naar ᶜIrāq als zijn *khalīfa* achter Ḥiṣn [3]) b. al-Minhāl. Deze bleef aan tot de komst van Ibrāhīm al-Ifrīqī [4]), die na eenigen tijd vervangen werd door Nuᶜaim b. al-Waḍḍāḥ al-Azdī [5]) en al-Muẓaffar b. Yaḥyā al-Kindī, welke samen het bestuur deelden. In Ṣafar 206 kwamen ze in Ṣanᶜāʾ. Al-Muẓaffar begaf zich ter vervulling van zijn fiscale taak naar al-Ǵanad [6]). Kort na zijn terugkeer in Ṣanᶜāʾ stierf hij, waardoor het bewind aan Nuᶜaim alleen kwam. Deze werd in 208 vervangen door Muḥammed b. ᶜAbd Allāh b. Muḥriz(?) [7]), een *mawlā* van al-Maʾmūn. Een zoon van hem, Abu 'l-Ḥamīd (Ḥumaid), belastte hij met de belastingheffing van al-Ǵanad en onderhoorigheden. De bevolking dezer plaats kwam in opstand tegen zijn slap bestuur en hij zag zich genoopt naar Ḥiǵāz te vertrekken. Hij wees ᶜAbbād al-Śihābī [8]) als zijn *khalīfa* aan. Als nieuwe wālī verscheen in het laatst van Raǵab 209 Isḥāq b. al-ᶜAbbās b. Muḥam-

1) Vgl. *o. c.*, 223, N. 8. In de beknopte opgaven van al-Khazraǵī's *Ṭirāz* worden meestal de Ziyādiden als *ᶜummāl* van Tihāma naast die van Ṣanᶜāʾ genoemd, zoo p. 104, *9* sq., 106, *13* sq., 115, *9* sqq., 117, *2* sq., 121 paen. sq., 124, *15* sqq. (over Tihāma en *baᶜḍ al-ǵabal*), 127, *9* sq. (kleine lacune in den tekst), 132, *1* sqq., 135, 7, 136, *13* sq., 139, *14* sq.

2) Volgens Yaᶜq., II 553 sq. had dit eerst in Ǵum. I 205 plaats.

3) *Bahǵat al-Z.*, f. 12*a* infra: Ḥafṣ.

4) Een Muḥ. b. Ibr. al-Ifrīqī, Ṭab., III 1018, *6*.

5) Terloops vermeld Ṭab., III 891, 7.

6) Al-Ǵanad als administratief centrum, *Ǵaz.*, 54, *20* sq.

7) *Bahǵat al-Z.*, f. 12*b* supra: محرب, محرب; *al-Kifāya*, p. 26, *21*: محرر.

8) *Bahǵat al-Z.*, *l. c.* en f. 13*a*, *al-Kifāya*, p. 26, *23*: بن العمر; *o. c.*, p. 27, *5*, *6*: b. ᶜUmar; *Ṭirāz*, p. 106, *14*: بن العمرو. In 174 trad een ᶜAbbād b. Muḥ. al-Śihābī als *khalīfa* van een vertrekkenden wālī op, *Bahǵat al-Z.*,

med b. ᶜAlī b. ᶜAbd Allāh b. al-ᶜAbbās [1]). Deze voerde een hard bewind, en velen werden het slachtoffer van zijn hevige partijzucht tegen het Ḥimyarische deel der bevolking. Van een aanklacht bij den khalief heet hij zich gezuiverd te hebben door een eed. Toen hij in 216 stierf, nam zijn zoon Yaᶜqūb als plaatsvervanger zijn post in.

Voorafgaand overzicht, gegrond op *Bahǵat al-Zaman* [2]) en *al-Kifāya* [3]), is moeilijk te vereenigen met al-Ǵanadī's mededeelingen [4]), die evenmin volledig schijnen te zijn. Na met een beroep op Ibn Ǵarīr [5]) vermeld te hebben, dat Ibn Māhān's *wilāya* 2 jaar, 6 maanden en 6 dagen duurde, laat hij Ibrāhīm b. Mūsā, die hier als overwinnaar van Ibn Māhān optreedt [6]), in onderdanigheid aan den khalief in Yemen het bewind voeren. Daaraan aansluitend bericht hij de komst van Aḥmed b. ᶜAbd al-Ḥamīd, *mawlā* van al-Maʾmūn, in 213. Na eerst gedurende een jaar in Ṣanᶜāʾ geresideerd te hebben, vestigde zich deze in al-Ǵanad en trachtte den Ḥimyarischen vorst Ibrāhīm b. Abī Ǵaᶜfar D̲i 'l-Mut̲la al-Manākhī [7]), die met T̲awmān en Raima [8]) als centrum zijn gezag over het grootste deel van mikhlāf Ǵaᶜfar [9])

---

f. 9*a*; al-Ǵanadī, f. 28*a*, *1*; *al-Kifāya*, p. 23, *18* sq. — De B. Śihāb waren sterk vertegenwoordigd in Ṣanᶜāʾ en stonden daar tegenover de Abnāʾ, *Ǵaz.*, 124, *20*.

1) Het heet zijn 2de *wilāya*, *Bahǵat al-Z.*, f. 12*b*. In eenige verzen aldaar wordt zijn optreden gegispt.

2) F. 12*a* infra — f. 13*a* supra.

3) P. 26, *11*—27, *3*.

4) F. 28*b*, met eenige afwijkingen bijna letterlijk ook *Ṭirāz*, p. 309, *10*—310, *2* (Ibr. b. Mūsā) en p. 305, *5* sqq.

5) Schrijver van een geschiedenis van Ṣanᶜāʾ, Kay, *Yaman*, XIV sq.

6) Zie bl. 95. Over Ibrāhīm's optreden in de sage vgl. Manzoni, *El Yèmen*, 169 sg.

7) *Ṭirāz*, *l. c.*: Abū Isḥāq Abī Ǵaᶜfar Muḥ. b. Ibr. b. Muḥ. b. ᶜAbd al-Karīm al-Manākhī, dat wel te lezen is als: Abū Isḥ. Ibr. b. Abī Ǵaᶜfar Muḥ. b. ᶜAbd al-K. al-M.

8) *Ǵaz.*, 68, *4*, 100, *16* sq., 125, *22*; hier is wel Raimat al-Kalāᶜ in de mikhlāf Saḥūl bedoeld, te onderscheiden van Ǵ. Raima Z. van W. Sahām.

9) De mikhlāf is eerder naar een vorst van het hier sinds lang heerschend geslacht genoemd (al-Ǵanadī) dan naar den mawlā der Ziyādiden (de Zabīdische traditie bij ᶜUmāra). *Ǵaz.*, 100, *24* sqq. duidt de heeren van al-Kalāᶜ aan als de Ǵaᶜāfir. Mikhlāf Ǵaᶜfar is het district van D̲u Ǵibla (Sprenger, *o. c.*, 153) en dekt zich ongeveer met Saḥūl, *Ǵaz.*, 100; vgl. Sprenger, *o. c.*, 147, 154; W. Saḥūl op de schetskaarten in *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 2 und 3.

had uitgebreid, tot onderwerping te brengen. Zijn poging mislukte jammerlijk: in moeilijk terrein werd hij met groot verlies verslagen en gedood in het laatst van Šaᶜbān 214. Ibrāhīm ondernam daarop in Ramaḍān een expeditie tegen al-Ǵanad, dat hij plunderde en grootendeels verwoestte [1]).

Al-Ǵanadī's bericht omtrent Ibn ᶜAbd al-Ḥamīd wordt gesteund door al-Yaᶜqūbi [2]) en al-Ṭabarī [3]), want klaarblijkelijk is de door hen vermelde Abu 'l-Rāzī Muḥammed b. ᶜAbd al-Ḥamīd, die in 212 tot wālī van Yemen werd benoemd, dezelfde als boven vermelde Aḥmed. Zijn zending was gevolg van het verzet van den ᶜUmaride Aḥmed b. Muḥammed, die Muḥammed b. Nāfiᶜ had verdreven en zich van de staatsgelden had meester gemaakt. Ibn ᶜAbd al-Ḥamīd wist hem in handen te krijgen en zond hem met zijn familieleden en aanhangers als gevangenen naar al-Maᵓmūn. Al-Yaᶜqūbī, die deze bijzonderheden alleen meedeelt, verhaalt ook van de mislukte poging van dezen wālī om de macht van Ibrāhīm al-Manākhī te knotten.

Ibn ᶜAbd al-Ḥamīd werd volgens al-Ǵanadī [4]) vervangen door Isḥāq b. Mūsā, die in 215 te Ṣanᶜāᵓ kwam. Tegen zijn zoon, die na zijn dood in 216 als zijn plaatsvervanger optrad, kwam de bevolking van Ṣanᶜāᵓ in opstand, tengevolge waarvan hij naar Ḏamār [5]) moest uitwijken. Daar hetzelfde ook van den zooeven vermelden Yaᶜqūb verhaald wordt, is blijkbaar met Isḥāq b. al-ᶜAbbās en Isḥāq b. Mūsā dezelfde persoon bedoeld.

Deze afwijkingen laten zich verklaren door aan te nemen, dat eenerzijds het relaas in *Bahǵat al-Zaman* [6])—*al-Kifāya* [7]) een gaping vertoont, die de jaren 209—215

1) Ibr. regeerde volgens al-Hamdānī (*Ǵaz.*, 100, *25* sq.) 30 jaar, waarschijnlijk omstr. 210—40; zie bl. 114 n. 7. — Vgl. ook Kay, *o. c.*, 221 N. 6.

2) II 561 sq.; hier wordt ook de onderneming tegen al-Manākhī in 212 geplaatst.

3) III 1099, *7—9*; 1101, *12* (Abu 'l-Rāzī gedood in 214).

4) F. 28*b*; evenzoo *Ṭirāz*, p. 305, *15*.

5) *Ǵaz.*, 104, 186, *25* en Ind.; Niebuhr, *Beschrijving*, 223; Manzoni, *o. c.*, 82 sgg., 231.

6) In het hs. mist men ook de periode 193—199; deze behoorde na f. 10*a* te volgen.

7) De opsomming der *ᶜummāl* onder al-Maᵓmūn *Ṭirāz*, p. 104, *5* sqq.,

dekt, terwijl anderzijds al-Ǵanadī een lacune heeft, die de jaren 204—213 omvat. Daar volgens Ibn ᶜAbd al-Maǵīd Isḥāq b. al-ᶜAbbās tweemaal stadhouder van Yemen was [1]), kan dit èn in 209 èn in 215 het geval geweest zijn, tenzij men moet aannemen, dat het Isḥāq b. Mūsā was, die in 209 voor den tweeden keer dien post betrok. In 215 was waarschijnlijk Isḥāq b. al-ᶜAbbās wālī [2]).

Om Yaᶜqūb te vervangen kwam de ᶜAbbāside ᶜAbd Allāh b. ᶜUbaid Allāh b. al-ᶜAbbās [3]) in Muḥarram 217 in Yemen. Toen al-Maʾmūn gestorven was, vertrok hij naar ᶜIrāq (Śawwāl 218); de reeds genoemde ᶜAbbād al-Śihābī werd zijn *khalīfa*. Deze nam voor al-Muᶜtaṣim de huldiging af en werd gedurende twee jaar door dezen bevestigd. Daarna werd over Ṣanᶜāʾ aangesteld ᶜAbd al-Raḥīm b. Ǵaᶜfar b. Sulaimān b. ᶜAlī al-Hāśimī [4]), die tegen het einde van Muḥarram 221 in Ṣanᶜāʾ verscheen [5]). Hij bleef aan tot 225, toen de aanstelling volgde van Ǵaᶜfar b. Dīnār. Als zijn vertegenwoordiger kwam in Ṣafar 225 Manṣūr b. ᶜAbd al-Raḥmān al-Tanūkhī naar Yemen [6]). Hij werd niet zonder succes beoorloogd door Yaᶜfur b. ᶜAbd al-Raḥmān al-Ḥiwālī, den heer van Śibām Aqyān [7]). Overigens zou hij het gezag in zijn gebied bevestigd hebben, zoodat hij zijn *ᶜummāl* kon uitzenden. Aanvankelijk alleen, kreeg hij vervolgens naast zich ᶜAbd Allāh b. Ḥamdūya [8]) b. ᶜAlī b. ᶜĪsā

---

komt met al-Ǵanadī, f. 28*a*, *b*, overeen, zwijgt echter over Ibr. b. Mūsā en spreekt van de komst van I. ᶜAbd al-Ḥamīd *baᶜda ʾdṭirāb śadīd*.

1) Zie bl. 101 n. 1.

2) Hij leidde den ḥaǵǵ van 214, Ṭab., III 1102, *9*; Mas., IX 71.

3) Zoo *Bahǵat al-Z.*, f. 13*a*, vgl. I. Abī Ṭāhir Ṭaifūr, 266, Ṭab., III 1106, *12* sqq.; *al-Kifāya*, p. 27, *4*, wel door weglating van een deel der genealogie: ᶜAbd Allāh b. ᶜAlī b. ᶜAbd Allāh b. al-ᶜAbbās; evenzoo al-Ǵanadī, *l. c.*

4) Vermeld Ṭab., III 313, *15*.

5) Uit een korte passage in *Bahǵat al-Z.*, die in *al-Kifāya* gedeeltelijk ontbreekt, blijkt waarschijnlijk, dat hij ᶜAbbād en zijn zoon aan Yaᶜfur b. ᶜAbd al-Raḥmān (hs. al-Raḥīm; *al-Kifāya*: b. Ibrāhīm) al-Ḥiwālī in hechtenis gaf.

6) *Bahǵat al-Z.*, f. 13*a*; *al-Kifāya*, p. 27, *3—9*; *Ṭirāz*, p. 106, *14* sq.; al-Ǵanadī, f. 28*b* infra. Ṭab., III 1300, *14*: Ǵaᶜfar in 224 aangesteld.

7) *Ǵaz.*, 106 infra sq.; D. H. Müller, *Die Burgen u. Schlösser Südarabiens*, *SBAk*, *Wien*, philos.-hist. Cl., XCIV (1879), 352 ff.; Naśwān, ed. ᶜAẓīmuddīn, 30. „Yuᶜfir" naast „Yaᶜfur", vgl. *o. c.*, 20, *15* sqq., 30, 7, en varianten *Ǵaz.*

8) Hss. Muḥammed.

b. Māhān, die met Ǵaᶜfar het bestuur te deelen gekregen had. Ǵaᶜfar viel echter al spoedig in ongenade en moest zijn gouverneurschap afstaan aan Ītākh al-Turkī [1]). Deze liet Manṣūr en ᶜAbd Allāh aanblijven tot den dood van al-Muᶜtaṣim in 227. Al-Wāṯiq bevestigde Ītākh, die nu Abu 'l-ᶜAlāᵓ Aḥmed b. al-ᶜAlāᵓ al-ᶜĀmirī als vertegenwoordiger zond. Toen deze in Ṣaᶜda aangekomen was, liet de emīr Yaᶜfur b. ᶜAbd al-Raḥmān zijn slaaf Ṭarīf b. Ṯābit met een leger tegen Ṣanᶜāᵓ oprukken. Manṣūr b. ᶜAbd al-Raḥmān trok uit met de bewoners van Ṣanᶜāᵓ en versloeg de *mawālī* van Yaᶜfur met een verlies van 1000 dooden benevens gevangenen, die onthoofd werden. Abu 'l-ᶜAlāᵓ bereikte Ṣanᶜāᵓ na den slag; hij bleef aan tot zijn dood. Te voren had hij zijn broer ᶜUmar als zijn *khalīfa* aangewezen. In het laatst van Muḥarram 230 kwam als nieuwe bewindvoerder namens Ītākh Harṯama Śār-Bāmiyān. Hij slaagde er niet in Yaᶜfur te onderwerpen [2]).

Al-Wāṯiq verving in 231 Ītākh door Ǵaᶜfar b. Dīnār als wālī van Yemen. Hij vertrok in Śaᶜbān met 4000 ruiters en 2000 man voetvolk; daar hij den ḥaǵǵ meemaakte, kwam hij niet voor 232 in Yemen [3]). Hij belegerde Yaᶜfur eenigen tijd, blijkbaar zonder voordeel te behalen [4]). Nadat een wapenstilstand gesloten was, keerde hij naar Ṣanᶜāᵓ terug. Bevestigd in zijn post door al-Mutawakkil stelde hij na eenigen tijd zijn zoon Muḥammed als zijn vertegenwoordiger aan en reisde naar ᶜIrāq. Muḥammed bleef aan, totdat, onder het khalifaat van al-Muᶜtamid (sinds 256), al-Muwaffaq den emīr Muḥammed b. Yaᶜfur b. ᶜAbd al-Raḥ-

---

1) In 225, Ṭab., III 1302 ult. sq.; I. A., VI 367.

2) *Bahǵat al-Z.*, f. 13*a* infra, *b* supra; *al-Kifāya*, p. 27, *9*—*20* (*14*, *19*: Yaᶜfur b. ᶜAbd al-Raḥīm); al-Ǵanadī, f. 28*b* infra, 29*a* supra, noemt alleen de wālī's en spreekt van een *ṣulḥ* tusschen Yaᶜfur en Ītākh. — *Bahǵat al-Z.*: هريه بن البشير; *al-Kifāya*: Harṯama b. المسير. Dat Harṯama Śār-Bāmiyān bedoeld is, volgt uit Ṭab., III 1335, *12* sq. vgl. 1373, *12*, en *Ǵaz.*, 107, *2*. Blijkens laatstgenoemde plaats moet al-Baśīr een corruptie zijn van al-Śīr (Śēr), vgl. Marquart, *Ērānšahr*, 92 f. Volgens Ṭab. vertrok hij reeds Rab. II 229 naar Yemen. *Bahǵat al-Z.* geeft 232 als jaar van zijn aankomst.

3) Ṭab., III 1350, *8* sqq.; I. A., VII 15.

4) Vgl. ook *Ǵaz.*, 107, *2*.

mān het wālīschap gaf. Deze zond nu zijn *ᶜummāl* naar de mikhlāfs en veroverde Ḥaḍramōt, dat tot nu toe verzet geboden had. — Dit relaas geven Ibn ᶜAbd al-Maǵīd en al-Khazraǵī, de laatste op gezag van den Śarīf Idrīs in zijn *Kanz al-Akhbār* [1]).

Afwijkend bericht al-Ǵanadī [2]) dat al-Mutawakkil aanvankelijk Ǵaᶜfar b. Dīnār bevestigde, maar hem vervolgens verving door Ḥimyar b. al-Ḥāriṯ. Deze kon het niet klaar spelen tegen Yaᶜfur en zag zich gedwongen naar ᶜIrāq terug te keeren. Yaᶜfur maakte zich nu meester van Ṣanᶜāᵓ en al-Ǵanad.

Overigens deelt dezelfde schrijver en hem volgend ook al-Khazraǵī mede [3]), dat, toen na verscheidene troonswisselingen al-Muᶜtamid in 256 met het khalifaat bekleed werd, Muḥammed b. Yaᶜfur de huldiging voor hem afnam en hem vermeldde in de *khuṭba*. De khalief antwoordde hierop in 257 [4]) met een schrijven van aanstelling tot landvoogd over Ṣanᶜāᵓ c. a. Zijn gezag strekte zich ook over al-Ǵanad en Ḥaḍramōt uit. Niettegenstaande dit, schikte hij zich onder den heer van Zabīd [5]), leverde hij aan dezen *k͟harāǵ* en gedroeg zich als zijn *nāᵓib*, omdat hij zich niet tegen hem opgewassen voelde. Toen hij in 262 [6]) ten ḥaǵǵ toog, liet hij zijn plaats door zijn zoon Ibrāhīm innemen. Deze wist in zijn afwezigheid zijn positie sterk te maken en nam na zijn terugkeer [7]) een zelfstandige houding aan. Om de lei-

---

1) *Bahǵat al-Z.*, f. 13*b*; *al-Kifāya*, p. 27, *20* (*21*: Yaᶜfur b. Ibrāhīm) — 28, *6*. — Ṭab., III 1379, *6*, vermeldt in 234 de *wilāya* van Muḥ. b. (Ǵaᶜfar) al-Mutawakkil over de Ḥaramain en Yemen. — Idrīs † 714, al-Khazraǵī, *al-ᶜUqūd al-luᵓluᵓiyya* (Gibb Mem., III 4), 324, 410; Brockelmann, *G. A. L.*, II 183.

2) F. 29*a*, geciteerd *al-Kifāya*, p. 28, *6—9*; *Ṭirāz*, p. 112, *10* sqq. Vgl. Kay, *Yaman*, 224.

3) Al-Ǵanadī, f. 29*b*; *al-Kifāya*, p. 28. *9* sqq.; *Ṭirāz*, p. 308, *15* sqq. *Ib.*, 115, *10*, 117, *2* sq.: Muḥ. b. Ǵaᶜfar b. Dīnār wālī van Ṣanᶜāᵓ onder al-Mustaᶜīn en al-Muᶜtazz.

4) Zoo *al-Kifāya*, p. 28, *19*; al-Ǵanadī, *l. c.*: Muḥarram 259; *Ṭirāz*, p. 308 ult., 309, *1*: Muḥ. 255. Vgl. Kay, *o. c.*, 224.

5) Sinds 245 (*al-Kifāya*, p. 78 ult., 79, *1*) Ibrāhīm b. Muḥ. b. Ziyād. *Ṭirāz*, p. 115, *10* sq.: Ibr. b. M. b. ᶜAbd Allāh b. Z. als *ᶜāmil* van Tihāma onder al-Mustaᶜīn.

6) Deze datum is bij al-Khazraǵī, p. 28, *19* sq., waarschijnlijk aan *Bahǵat al-Z.*, f. 13*b* ontleend.

7) Muḥammed liet in 265 de Ǵāmiᶜ van Ṣanᶜāᵓ bouwen (restaureeren).

ding geheel aan zich te trekken deinsde hij er niet voor terug om zijn vader, diens broer en een zoon van dezen benevens de moeder zijns vaders uit den weg te ruimen [1]). Elders vernemen we van al-Khazraǵī [2]), dat Ibrāhīm in 270 op last van zijn grootvader Yaᶜfur diens beide zonen Muḥammed en Aḥmed op een avond in eene mināret (*ṣawmaᶜa*) van de moskee te Śibām liet dooden. Uit deze korte berichten blijkt, hoezeer de Ḥiwālī familie verdeeld was. 't Is niet onmogelijk, dat Yaᶜfur indertijd door zijn zoon Muḥammed ter zijde geschoven was en nu met behulp van zijn kleinzoon zich weer trachtte te doen gelden.

De moord kwam Yaᶜfur duur te staan. In de Ǵawf kwam al-Faḍl b. Nafīs (?) [3]) al-Murādī in verzet, de zonen van Ṭarīf [4]), Yaᶜfur's slaaf, in Yaḥḍib en Ruᶜain [5]), de Āl Makramān in Baiḥān [6]). Zij sloten zich aan bij Ǵaᶜfar b. Ibrāhīm [7]) al-Manākhī. Abū Yaᶜfur [8]) Ibrāhīm had tegen deze tegenstanders een langdurigen strijd te voeren. Muḥammed al-Duᶜām [9]), dien hij over de beide Ǵawfs gesteld had, werd

1) *Ṭirāz*, p. 309, naar al-Ǵanadī, f. 29*b* infra, 30*a* supra. Vgl. *Ǵaz.*, 81, *8*. — I. Khaldūn en al-Maqrīzī (zie bl. 111 n. 2) vermelden terloops, dat Muḥ. b. Yaᶜfur zich uit de bestuursaangelegenheden teruggetrokken had.

2) Op gezag van den Śarīf Idrīs, *al-Kifāya*, p. 28 paen. sqq.; hetzelfde *Bahǵat al-Z.*, f. 13*b*, daar verkeerd 290; *Anbāʾ al-Z.*, f. 26*a*. Al-Ǵanadī, *l. c.* (met beroep op I al-Ǵawzī) vermeldt, zooals ook *Ṭirāz*, *l. c.*, den dood van Muḥ. b. Yaᶜfur 6 maanden vóór dien van al-Muᶜtamid (Raǵab 279), Vrijdag 19 Muḥ. 279 (hs. 277); vgl. Kay, *o. c.*, 225. Evenwel is dit waarschijnlijk een verwarring met den datum van Ibrāhīm's dood. — De opmerking van Kay, *l. c.*, dat al-Khazraǵī den moord op Muḥ. b. Yaᶜfur niet vermeldt, is onjuist.

3) *Bahǵat al-Z.*, f. 13*b* infra: al-Mufaḍḍal b. Yūnus; *al-Kifāya*, p. 29, *2*: نفيس; *Anbāʾ al-Z.*, *l. c.*: b. Yaᶜīś. — Over een Ǵawf Murād vgl. *E. Glasers Reise nach Mârib*, 97*a*.

4) *Al-Kifāya*, *l. c.*: Ẓarīf, zie bl. 104.

5) Vgl. *Ǵaz.*, 101.

6) *Bahǵat al-Z.*, f. 14*a*, *1*, en *al-Kifāya*, *l. c.*: الكرمان, vgl. *Ǵaz.*, 98, *13* sqq.

7) Zoo *Bahǵat al-Z.*, *l. c.* vgl. *Ǵaz.*, 75, *9*, 100 infra; *al-Kifāya*, p. 29, *3*, en *Anbāʾ al-Z.*, f. 26*a*: b. Aḥmed. Vgl. Kay, *o. c.*, 221 sq.

8) *Bahǵat al-Z.*, f. 14*a* supra, alleen *kunya*; *al-Kifāya*, *l. c.*: A. Ǵaᶜfar Ibr. enz.; vgl. echter *Ǵaz.*, 197, *11* sq.; *Anbāʾ al-Z.*, *l. c.* wordt Ibr. door Yaᶜfur b. ᶜAbd al-Raḥīm tegen den vijand gezonden.

9) Al-Duᶜām naar *Ǵaz.*, 111, *19*, 201, *13*, vgl. *Tāǵ al-ᶜArūs*, s. v.; Naśwān, ed. ᶜAẓīmuddīn, 20, *15* sqq.: Diᶜām; *Anbāʾ al-Z.*: الدّعام b. A. Ibrāhīm. — Er woonden B. al-Duᶜām in de Qāᶜ al-Bawn, *Ǵaz.*, *l. c.*

eveneens afvallig en bracht hem te Warwar[1]) een groot verlies toe.

Misschien ten gevolge van deze troebelen kwam van Ḏu 'l-wizāratain[2]) Ṣāʿid b. Makhlad, den wazīr van al-Muʿtamid en al-Muwaffaq, de aanstelling van Abū Yaʿfur Ibrāhīm[3]) over Ṣanʿāʾ c. a. Hij zag echter van de persoonlijke bekleeding van dien post af en maakte zijn zoon ʿAbd al-Raḥīm tot wālī. In 273 werd hij door zijn vader, toen deze in Ṣanʿāʾ kwam, ontslagen. De stad wisselde nu herhaaldelijk van gouverneurs. Zelf resideerde Ibrāhīm meestal te Śibām. Zijn gezag bleef intusschen niet onbetwist: Abnāʾ en Śihābī's vereenigden zich in verzet tegen de agenten van den Yaʿfuride[4]) en verdreven hen uit de stad; de *dār* van Abū Yaʿfur werd geplunderd en in brand gestoken. Kort daarop, in het laatst van Muḥarram 279[5]), werd Abū Yaʿfur[6]) zelf in Śibām gedood. Dit was waarschijnlijk de wraak van een lid der familie, want zijn neef ʿAbd al-Qāhir b. Aḥmed b. Yaʿfur[7]), een zoon dus van den door Ibrāhīm ter dood gebrachten oom, nam nu het bewind in handen. Slechts voor korten tijd, althans wat Ṣanʿāʾ betreft, want Ṣafar 279 kwam uit ʿIrāq als stadhouder ʿAlī b. al-Ḥusain K-f-t-m-r[8]). Al-Duʿām bood hem verzet in Ṣanʿāʾ,

1) Aan gelijknamige linker zijwādī van W. Śuwāba, N. O. van Ḏī Bīn, op de schetskaart in *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 2. Warwar behoorde tot het grensgebied der Opper-Ǵawf, beschreven *Ǵaz.*, 110, *5* sqq.: de Neder-Ǵawf was blijkbaar het meer oostelijk gebied, vgl. *ib.*, 81, *10* sqq.

2) Sinds 269, Ṭab., III 2083, *16*.

3) *Bahǵat al-Z.*, *l. c.*: Ibn Abī Ǵaʿfar; *al-Kifāya*, p. 29, *6*: Yaʿfur b. Ibr. b. Muḥ. b. Yaʿfur, wellicht beide onjuist, omdat er dadelijk volgt, dat Ibr. van de *imāra* afzag (*faʿtazala*) en zijn zoon aanstelde.

4) *Al-Kifāya*, p. 29, *10*: A. Ǵaʿfar.

5) Vgl. bl. 106 n. 2.

6) *Al-Kifāya*, *l. c.*: Ǵaʿfar.

7) *Bahǵat al-Z.*, *l. c.*: ʿAbd al-Qāhir b. A. Yaʿfur. *Ṭirāz*, p. 121 ult.: als *ʿāmil* van al-Muʿtamid (al-Muwaffaq) over Ṣanʿāʾ: Muḥ. b. Yaʿfur b. ʿAbd al-Raḥīm b. A. Yaʿfur b. ʿAbd al-Qāhir b. Aḥm. b. A. Yaʿfur; hier zijn blijkbaar drie personen, Muḥ., ʿAbd al-Raḥīm en ʿAbd al-Qāhir tot één vervloeid. *Ib.*, p. 124 infra: onder al-Muʿtaḍid Asʿad b. Ibr. b. Muḥ. b. Yaʿfur op gezag van al-Ǵanadī, volgens den Śarīf Idrīs ʿAbd al-Qāhir b. Aḥm. b. Abī (sic) Yaʿfur, tot de komst van ʿAlī b. al-Ḥus.; na zijn terugkeer de B. Yaʿfur.

8) Zoo heet hij Ṭab., III 1908, *1*, 2025, *13*, 2040, *1*, waar hij evenwel niet als wālī van Ṣanʿāʾ vermeld wordt. *Bahǵat al-Z.*, *l. c.*: جعم en *al-Kifāya*

maar werd door hem uit de stad verdreven. Al-Muᶜtamid's opvolger bevestigde hem. Dat hij zich met moeite staande hield, blijkt uit zijn regel om des nachts bijeen te zijn met de officieren der wachtposten aan de poortgebouwen [1]), terwijl de wachten (*al-ᶜasas*) hem voortdurend op de hoogte hielden. Hij hield het uit tot 282, waarin hij naar ᶜIrāq terugkeerde. Al-Duᶜām maakte van deze gelegenheid gebruik om zich in Ṣanᶜāᵓ te vestigen. Hij moest echter spoedig weer vluchten voor de Yaᶜfuriden en hun cliënten, die opnieuw de leiding namen.

Het voorafgaande overzicht over de Yaᶜfuriden zij hier, wegens de spaarzame en in détails vaak onderling afwijkende gegevens, die hoofdzakelijk aan Ibn ᶜAbd al-Maǵīd en al-Khazraǵī [2]) ontleend zijn, slechts met voorbehoud gegeven.

Als leidende persoonlijkheid treedt voortaan onder hen Asᶜad b. Abī Yaᶜfur [3]) op den voorgrond, dien we in verband met al-Hādī Yaḥyā nog herhaaldelijk zullen aantreffen. Bij de afbreuk, die onderlinge verdeeldheid en bedreiging van de zijde van machtig geworden cliënten aan de macht der Yaᶜfuriden deden, voegde zich voor hen weldra ook het gevaar, dat van den kant der Qarmaṭen dreigde. Deze hadden namelijk sinds geruimen tijd aangevangen ook Yemen te bearbeiden. De propaganda werd geleid door

---

p. 29, *12—14* evenzoo, *16*: حفتم; *Ṭirāz*, *l. c.*: جعيم; *Anbāᵓ al-Z.*, f. 26*b*: خفتم. كفتمر moet in Yemen verbasterd zijn tot حفتم (خفتم), tenzij wellicht bij Ṭab. met de varianten كفتم (كُفْتُم) te lezen is.

1) Met *Bahgat al-Z.*, *l. c.*, te lezen *wa-nuwwāb al-durūb* i. p. v. *wa-ᵓabwāb al-d.* in *al-Kifāya*, p. 29, *17*.

2) *Bahǵat al-Z.*, f. 13*b*—14*b* supra; *al-Kifāya*, p. 28, *15*—29, *21*, hier (*21*—*23*) volgt nageschreven uit al-Ǵanadī (f. 30*a*, *5* sq.) de mededeeling, dat Ibr. b. Yaᶜfur in het bezit bleef van Ṣanᶜāᵓ en onderhoorigheden, terwijl hij vrede hield (*yuhādinu*) met I. Ziyād, en dat hij na een korte regeering stierf en zijn zoon Asᶜad hem opvolgde. Al-Khazraǵī voegt als genealogie van den laatste toe: Asᶜad b. Yaᶜfur b. Ibr. (f. l.: b. Abī Yaᶜfur Ibr.) b. Muḥ. b. Yaᶜfur b. ᶜAbd al-Raḥīm. — Het résumé van Kay, *o. c.*, 225 sq. is niet in allen deele juist.

3) Zoo noemt hem zijn tijdgenoot al-Hamdānī, *Ǵaz.*, 58, *12*; waarschijnlijk de zoon van Abū Yaᶜfur Ibrāhīm, vgl. bl. 107 n. 7 én vorige noot; herhaaldelijk echter „b. Yaᶜfur".

twee dāᶜī's, ᶜAlī b. al-Faḍl en Abu 'l-Qāsim al-Ḥasan b. Faraǵ b. Ḥawśab.

Omtrent den naam van den eerste kan wel geen twijfel bestaan, daar hij ook in de *Sīrat al-Hādī*, een bijna gelijktijdige bron, zoo genoemd wordt [1]). De nadere berichten omtrent zijn herkomst loopen uiteen. Volgens de genoemde *Sīra* [2]) was hij geboortig uit al-Ǵanad, terwijl zijn familie (*aṣluhu*) herkomstig was uit al-Raḥba, waarschijnlijk het in den mikhlāf Laḥǵ gelegene [3]). Ibn Ḥazm [4]) noemt hem al-Ǵanadī, naar het schijnt, om zijn later optreden aldaar. Uit al-Ǵanad laat ook Ibn al-Aṯīr [5]) hem stammen. Van al-Nuwairī en al-Maqrīzī [6]) hooren we, dat Ibn al-Faḍl een aanzienlijk Śīᶜiet was uit Ǵaiśān, waar ook de Śīᶜietische dichter Ibn Ǵubrān leefde. Ǵaiśān en al-Ǵanad waren, volgens al-Hamdānī, de plaatsen, waar de Qarmaṭen het eerst opkwamen in Yemen. Naar al-Ǵanadī behoorde Ibn al-Faḍl tot den clan al-Aᶜdūn, die in het district van Laḥǵ in Banī Abba woonden [7]), terwijl al-Khazraǵī zegt, dat hij Khanfarī

1) Zoo ook al-Maqrīzī, *al-Muqaffā*, naar een bron uit de 4de eeuw, bij Fagnan, *Nouveaux textes historiques* etc. in *Centenario della nascita di Mich. Amari*, II 45 (vgl. 42 N. 5), met *kunya* Abu 'l-Ḥasan. Al-Nuwairī, I p. 38, *5* sq. = II p. 32, *17* (vgl. de Sacy, *Exposé de la Religion des Druzes*, Introd., 446): Abu 'l-Khair Muḥ. b. al-Faḍl, evenals al-Maqrīzī, *o. c.*, bij Fagnan, *o. c.*, 49, doch hier Abu 'l-Ḥusain, beiden naar ᶜAbd al-ᶜAzīz b. Śaddād (gest. omstr. 540, Fagnan, *ib.*, 47 N. 1). I. Khaldūn, *al-ᶜIbar*, IV 30, *26*, 34, *17*: ᶜAlī, doch 31, *24*: Muḥ. (trad. de Slane, *Hist. des Berbères*, II 506, 509, 515). Zie voorts Kay, *o. c.*, 322 infra; Friedlaender, *The Heterodoxies*, II 110.

2) F. 158*b* infra; de beteekenis der nadere aanduiding من رضوا الاحماس kan ik tot mijn spijt niet ophelderen.

3) *Ǵaz.*, 98, *10*.

4) In Friedlander, *o. c.*, II 17, *9* sq. vgl. I 68 N. 8.

5) VIII 22, *12* sq.

6) Al-Nuwairī, I p. 38, *2* sqq. = II p. 32, *14* sqq., alwaar حيشان (حبشان), حمران (خيران), vgl. de Sacy, *l. c.*: Ebn Haïran en Habschan, doch zie *Ǵaz.*, 102, *1* sqq.; al-Maqrīzī in Fagnan, *o. c.*, II 45, 49 (met verbeterde lezing Ǵaiśān). Ook volgens Niḥal anon., f. 32*a*, *9*, hoorde I. al-Faḍl in Ǵaiśān thuis. I. Khāldūn, *o. c.*, IV 31, *24* daarentegen maakt hem herkomstig uit ᶜAḍan Lāᶜa (zie bl. 111 n. 3).

7) Klaarblijkelijk is ed. Kay, 139, *10*, naar *Ǵaz.*, 98, *2*, الاعدون te lezen i. p. v. لاحْدون, en wellicht ook الى عدن; ذى kan ingevoegd zijn na corruptie van عدن. — Abba vgl. noot bij *Ǵaz.*, 98, *1*.

was; Khanfar was een stad in Abyan [1]). Zijn eerste ondernemingen richtte hij van uit het gebied der Yāfiᶜ tegen Abyan en Laḥǵ; waarschijnlijk behoorde hij hier thuis.

Zijn collega heette volgens een kroniek, die over de Qarmaṭen van Yemen bijzondere inlichtingen had, Abu 'l-Qāsim al-Ḥasan b. Faraǵ b. Ḥawśab b. Zādān met den *laqab* al-Manṣūr, een opgave veel overeenkomend met die van Ibn Ḥazm en de *Dastūr al-Munaǵǵimīn* [2]). Bij al-Ǵanadī en al-Khazraǵī is de *laqab* vóór of in plaats van den naam getreden, bij den eerste bovendien met omzettingen in de genealogische reeks [3]). Met eerstgenoemde genealogie stemt die van al-Maqrīzī [4]) overeen. Intusschen komt elders bij denzelfden schrijver, evenals bij Ibn al-Aṯīr, Rustam als eerste naam der reeks voor [5]). Geheel afwijkend zijn al-Nuwairī (Ibn Śaddād) [6]) met Abu 'l-Ḥusain Rustam b. الكرخين (الكرحين) b. Ḥawśab b. زاداں (داداں) en het anonieme *Niḥal*-werkje met Abu 'l-Qāsim b. ᶜAbd al-Malik [7]). Hij was uit Kūfa afkomstig en werd ook al-Naǵǵār of al-Ṣanādīqī bijgenaamd [8]); in de *Sīrat al-Hādī* [9]) wordt hij geregeld met al-Naǵǵār al-Kūfī aangeduid. De mededeeling

1) *Al-Kifāya*, p. 32, *16*, vgl. Kay, *Yaman*, 323 infra; *Ǵaz.*, 53, *19*, 97, *7*; Bent, *Southern Arabia*, 402 sqq.

2) Par. 5982, f. 217*b*, *18* sq.; Friedlaender, *o. c.*, I 68 (al-Ḥusain), II 109; de Goeje, *Mém. sur les Carmathes*², 204, *5* sq., met omzetting der beide eerste namen.

3) Al-Ǵanadī, 139, *4*, vgl. 140, *5*; *al-Kifāya*, p. 31, *11*. Vgl. Kay, *o. c.*, 323 N. 131.

4) *Al-Muqaffā* bij Fagnan, *o. c.*, II 43; *al-Khiṭaṭ*, I 349 infra: al-Ḥus., doch *Ittiᶜāẓ al-Ḥunafā'*, 113, *5*: al-Ḥas. — I. Khaldūn, *o. c.*, IV 30, *22*: Abu 'l-Q. al-Ḥus. b. Farrūkh b. Ḥawśab al-Kūfī.

5) *Ittiᶜāẓ al-Ḥunafā'*, 27, 7, 31, *5*; I. A., VIII 22, *10* sq.; I. Khaldūn, *o. c.*, IV 31, *25*: Rustam b. al-Ḥas. b. Ḥawśab; vgl. de Sacy, *o. c.*, Introd., 255; Kay, *l. c.*; Friedlaender, *l. c.*

6) Al-Nuwairī, I p. 37, *5* a f. = II p. 32, *10* vgl. de Sacy, *o. c.*, Introd., 445; al-Maqrīzī bij Fagnan, *o. c.*, 49, 50 N. 2.

7) F. 31*b*, *3*, *4*.

8) I. Ḥazm vgl. Friedlaender, *l. c.*; *Farq*, 274, *2*; al-Nuwairī, *l. c.* en I p. 41, *17* sq. = II p. 35, *8* sq. = de Sacy, *o. c.*, 453; al-Maqrīzī, *l. c.*, en *Ittiᶜāẓ al-Ḥunafā'*, 113, *5* sqq., waar als zijn woonplaats al-Nars (Nahr Nars, een der kanalen van Kūfa, Yāqūt, IV 773) wordt aangegeven; Kay, *l. c.* — Abu 'l-Maḥāsin, I 595, plaatst de beweging van al-Ṣanādīqī anachronistisch in 207.

9) F. 158*b* sqq.

bij eenige Yemenische geschiedschrijvers, dat hij een ᶜAqīlide zou geweest zijn, berust misschien op verwarring met een bij al-Nuwairī en al-Maqrīzī voorkomend bericht, dat ᶜAbd Allāh b. Maimūn zich voor een nakomeling van ᶜAqīl uitgaf [1]).

Ibn al-Faḍl had bij een bezoek aan het graf van al-Ḥusain de aandacht getrokken van een der dāᶜī's van Aḥmed b. ᶜAbd Allāh b. Maimūn, die vooral onder de pelgrims naar de heilige graven der ᶜAliden volgelingen trachtten te werven. Hij liet zich gemakkelijk winnen en na met Aḥmed, en niet met Maimūn, zooals al-Ǵanadī en al-Khazraǵī anachronistisch berichten, in kennis te zijn gebracht, werd hij door dezen met Ibn Ḥawśab, die reeds als dāᶜī werkzaam was, ter bearbeiding van Yemen uitgezonden, waar zij in het begin van 268 aankwamen [2]).

Al-Ḥasan vestigde zich in ᶜAdan Lāᶜa [3]) en wist door een vromen en ascetischen wandel het vertrouwen te winnen. Toen hij een zekeren aanhang verkregen had en men hem *zakāt* begon op te brengen, liet hij een plaats van de Banu 'l-ᶜArǵā᾽, ᶜAin Muḥarram, aan den voet van Ǵabal Maswar gelegen, versterken en betrok die met een 500 volgelingen [4]). De plaatselijke bevolking, die dit optreden niet

---

1) Al-Ǵanadī, 140, *6*; *Bahǵat al-Z.*, f. 15*a* infra; *al-Kifāya*, *l. c.*; vgl. al-Nuwairī, I p. 37, *14* = II p. 32, *6* = de Sacy, *o. c.*, 445; al-Maqrīzī bij Fagnan, *o. c.*, II 40, 52.

2) Al-Nuwairī, I p. 37 sq. = II p. 32 sq. = De Sacy, *o. c.*, 445—450; al-Maqrīzī bij Fagnan, *o. c.*, 42—47 (ḥaǵǵ van I. al-Faḍl in 266, aankomst der dāᶜī's in Yemen 268), 49—51 (parallel met al-Nuwairī); al-Ǵanadī, 139 sqq.; *al-Kifāya*, p. 30, *24*—31, *20*; *19* sq.: aankomst in Yemen na de vermoording van Muḥ. b. Yaᶜfur (in 270 vgl. bl. 106). Begin 268 als datum van aankomst ook in *Dastūr al-Munaǵǵimīn*, de Goeje, *o. c.*, 204, *8* vgl. 19, 32; evenzoo Niḥal anon., f. 31*b*, *22* sq. *Ittiᶜāẓ al-Ḥunafā᾽*, 27, *8* sq.: vertrek der dāᶜī's uit al-Qādisiya in 268, aankomst, toen Muḥ. b. Yaᶜfur zich van het bewind teruggetrokken had, vgl. I. Khaldūn, *o. c.*, IV 30, *22* sqq. Vgl. Kay, *o. c.*, 324. — *Ittiᶜāẓ al-Ḥunafā᾽*, 113, *5* sq.: al-Ḥas. b. Faraǵ gezonden door I. Abi 'l-Fawāris, een der *duᶜāt* van ᶜAbdān. — Over ᶜAbd Allāh b. Maimūn zie *Enz. d. Islām*, s. v.

3) Aan W. Lāᶜa, aan den voet van Ǵ. Maswar, vgl. Kay, *o. c.*, 232 sq. Niḥal anon., f. 31*b*, *14* sq.: ᶜAdan Lāᶜa een groot dorp bij Ǵ. Maswar; de opmerking *ib.*, *15*, dat Maswar het „tegenwoordige" Masār in Ḥarāz is, is onjuist.

4) Al-Ǵanadī, 141 sq.; 142, *1* is العدى wel als al-ᶜArǵā᾽ te lezen naar

goedkeurde, bleek al niet meer tegen hem opgewassen. De toenmalige Yaᶜfuride trachtte hem klein te krijgen door de stammen der omgeving tegen hem op te zetten, doch al-Ḥasan weerstond hun aanvallen met goed gevolg. Deze liet nu ook zijn bedoelingen duidelijker blijken en trad op als werver voor den door den Profeet aangekondigden Mahdī, wat hem vrij grooten toeloop moet bezorgd hebben. Hij schafte zich trommels en vaandels aan om zijn stijgende waardigheid eenige praal bij te zetten. Om werkelijk macht uit te oefenen moesten de bergsterkten in zijn bezit komen. Verraad van enkelen der bezetting speelde hem Bait Fāʾis, een vesting der Ḥiwālī's d. z. de Yaᶜfuriden, in handen [1]).

Hiermee was hij meester van Ǵabal Tukhlā, waar hij ook de andere sterkten voor zich inrichtte en bevestigde, zoo het slechts van één kant toegankelijke Bait Raib, dat hij tot *dār al-imāra* maakte [2]). Nadat hij vervolgens eerst de *qabāʾil* der omgeving aan zich onderworpen en geplunderd had en daarna het gebied der Banū Śāwir had bemachtigd, keerde hij zich tegen de Ḥiwālī's in Śibām. Zijn aanval werd met groot verlies afgeslagen. Het verraad echter van den bevelvoerenden *mawlā* der Yaᶜfuriden in den burcht op Ǵabal Ḍilaᶜ [3]) sterkte hem tot revanche, waarbij Śibām, oostelijk van de Ḍilaᶜ-bergen gelegen, genomen en groote buit behaald werd. De *mawlā* viel hem evenwel weer af

---

151, *16*, en *Bahǵat al-Z.*, f. 15*b* infra: ... عسر (sic) محرم موضع بنى العرجى تحت مسور; *al-Kifāya*, p. 31 paen.: الفلدعا.

1) *Bahǵat al-Z.*, f. 16*a*; de burcht heet bezet geweest te zijn من قبل الحوالح; hier wel is wel الحواليين te lezen, daar nader gezegd wordt, dat de bevelhebber en de zijnen vrijen aftocht kregen en dat de overwinnaar hem het geld (*māl*) der حوالين (sic) liet behouden. — B. Fāʾis is volgens *Ǵaz.*, 126, *4*, 190, *13*, een *ḥiṣn* op Ǵ. Tukhlā. Het parallele bericht, *al-Kifāya*, p. 32, *4—8*, spreekt van Ǵ. Maswar. Tukhlā en Maswar schijnen min of meer één geheel te vormen, vgl. *Ǵaz.*, 190, *10* N., en al-Ǵanadī, 146, *16*. Volgens Glaser, *Pet. Mitt.*, 1886, 9*a* u., ligt Ǵ. Tukhlā westelijk van Ǵ. Maswar.

2) *Bahǵat al-Z.*, *l. c.* (بيت ريب); *al-Kifāya*, p. 32, *8* sq. (بيت ويث); vgl. *Ǵaz.*, 190, *15* sq.

3) Vgl. *Ǵaz.*, 106, *21*, 107, *16*, 193, *2*; op Glaser's (vgl. *l. c.*, 9*a*) kaart Dj. Dhula' ten Z. van Dj. Maṣâna.

en ontbood hulptroepen uit Ṣanᶜāʾ. Daardoor moest de dāᶜī opnieuw op Maswar terugtrekken [1]).

ᶜAlī b. al-Faḍl begaf zich eerst naar al-Ǵanad, dan naar Abyan en vandaar naar Balad Yāfiᶜ. Hij begon er mee denzelfden godzaligen wandel ten voorbeeld te stellen als al-Ḥasan. Toen hij een groep van getrouwen om zich geworven had, liet ook hij zich een versterking inrichten en wel in de Sarw-bergen. Onder het voorwendsel van *ǵihād* ondernam hij van hier uit plundertochten. Toentertijd heerschte over Laḥǵ en Abyan Muḥammed b. Abi 'l-ᶜAlāʾ [2]) uit den clan al-Aṣābiḥ, terwijl Ǵaᶜfar b. Ibrāhīm al-Manākhī in de mikhlāf Ǵaᶜfar, Balad al-Maᶜāfir (tusschen Ǵabaʾ en Ḏubḥān [3])) en de mikhlāf al-Ǵanad gezag voerde. Toen Ibn al-Faḍl zijn aanvallen tegen den heer van Laḥǵ ging richten, bood al-Manākhī zijn hulp aan [4]). De gemeenschappelijke onderneming leed fiasco door een overwinning van Ibn Abi 'l-ᶜAlāʾ. De dāᶜī, die zich naar Ṣuhaib [5]) had moeten terugtrekken, verzamelde zijn troepen weer en viel op het onverwachtst den overwinnaar opnieuw in Khanfar aan, met het gevolg, dat deze een erge nederlaag leed, waarin hij zelf sneuvelde. Met rijken buit — in de dār van den verslagen emīr bevonden zich 70 (90) *badra*, ieder van 10000 dirham [6]) — keerde hij naar Balad Yāfiᶜ terug. Ǵaᶜfar al-Manākhī zag dit succes met leede oogen aan en begon Ibn al-Faḍl's klimmende macht te duchten. Zijn vordering om in de winst

---

1) *Bahǵat al-Z.*, f. 16*a* infra, 16*b* supra; *al-Kifāya*, p. 32, *9—14*; in beide hss. volgt dan vrij abrupt de mededeeling, dat de dāᶜī in 290 van zijn veroveringen kennis gaf aan zijn chef en hem geschenken zond; parallel met al-Ǵanadī, 142, *8* sqq.

2) Vgl. *Ǵaz.*, 91, *10*, 96, *9*; al-Ǵanadī, 143, *9*; Niḥal anon., f. 32*b* supra. — Al-Aṣābiḥ vgl. *Ǵaz.*, 53, *15* sq., 97, *6* sqq.

3) Ǵabaʾ, hoofdplaats van al-Maᶜāfir, in het dal tusschen Ǵ. Ṣabir en Ǵ. Ḏakhir, *Ǵaz.*, 54, *21* en N., 99, *6* sqq. — Ḏubḥān, aan het begin van de Sarāt, *Ǵaz.*, 67, *23*, 71, *8*, 126, *26*; Dobhan op Manzoni's kaart.

4) Deze opmerkingen over al-Manākhī en zijn samenwerking met Ibn al-Faḍl vindt men alleen in *Bahǵat al-Z.*, f. 16*b*.

5) Dicht bij Ǵaišān, aan den ḥaǵǵ-weg ᶜAdan—Ṣanᶜāʾ, *Ǵaz.*, 54, *24*, 189, *16* (hier met artikel).

6) *Bahǵat al-Z.*: 90; Niḥal anon., f. 32*b*, *11* sq.: 800 *kīs* gemunt goud en zilver, of naar andere overlevering 90 مختم (*makhtūm*? vgl. *Mafātīḥ al-ᶜUlūm*, 67, *7*), elk van 10000 dīnār.

te deelen, afspraak bij de mislukte samenwerking, lokte een oorlogsverklaring uit [1]). Ǵaᶜfar wachtte zijn tegenstander af in de omgeving van zijn sterkte Taᶜkur [2]) en versloeg hem (Ramaḍān 291) [3]), zoodat hij naar Balad Yāfiᶜ moest terugtrekken. Het volgend jaar verscheen deze voor al-Mudaikhira [4]), de hoofdplaats van al-Manākhī's gebied. De stad viel in handen van den Qarmaaṭ (14 Ṣafar 292) evenals het fort Taᶜkur. Ǵaᶜfar was naar al-Qurtub [5]) in Tihāma uitgeweken en zocht hulp bij den heer van Zabīd. Hij kreeg krachtigen steun, maar werd desondanks bij een nachtelijken aanval in Ḥiṣn Khawāla [6]) in Wādī Nakhla overrompeld en gedood met zijn neef Abu 'l-Futūḥ (Vrijdag den laatsten Raǵab 292) [7]).

Ook al-Dumluwa was, waarschijnlijk reeds vóór al-Mudaikhira, in handen van Ibn al-Faḍl gevallen. De emīr der landstreek Khadīr, Aḥmed b. Manṣūr, die hier resideerde, werd door hem in gevangenschap gedood [8]).

Het verdere optreden der Qarmaṭen zal, evenals dat der Yaᶜfuriden, in samenhang met de geschiedenis van den Zaidietischen imām ter sprake komen.

---

1) *Al-Kifāya*, p. 33, *7* sqq. (= *Bahǵat al-Z.*, *l. c.*) verhaalt enkel van I. al-Faḍl's schrijven, waarin hij al-Manākhī *ẓulm* tegenover de Muslims verweet en *diya* eischte voor de lieden van D-lāl (vgl. *Ǵaz.*, 75, *22*, 100, *22*); Ǵaᶜfar had 300 man van hen de hand laten kappen te al-Mudaikhira.

2) *Bahǵat al-Z.*: in de Naqīl al-B-rdān, die beneden al-Taᶜkur ligt; *al-Kifāya*, p. 33, *10*: بنقيل البروان. Taᶜkur in Saḥūl, *Ǵaz.*, 100, *16*, 125, *6*, *21*, beheerscht Ḏu Ǵibla, ᶜUmāra, 29, *19* sq.; Sprenger, *o. c.*, 153. Vgl. Kay, *o. c.*, Ind., en Redhouse, *The Pearlstrings*, III, Annot. 258 (Gibb Mem. III 3).

3) Donderdag (*Tabellen*: Dinsdag) 8 Ram.; de datum alleen *al-Kifāya*, p. 33, *11* sq. vgl. *6*; evenzoo die van den val van al-Mudaikhira, *ib.*, *12* sq.

4) Vgl. Kay, *o. c.*, 232, vgl. 221 N. 6. — Niḥal anon., f. 32*a*, *18* sqq., spreekt enkel van Qalᶜat Raima, dat I. al-Faḍl door list in handen kreeg.

5) Ten Z. van Zabīd, *Ǵaz.*, 71, *10*; Sprenger, *o. c.*, 156; vgl. Manzoni's kaart.

6) *Ǵaz.*, 75, *9* sq.

7) Het voorafgaande is in hoofdzaak ontleend aan *Bahǵat al-Z.*, f. 16*b*, 17*a*, en *al-Kifāya*, p. 32, *16*—33, *17*; een en ander ook Niḥal anon., f. 32*a*, *b*. — Ǵaᶜfar al-Manākhī heerschte volgens *Ǵaz.*, 100, *25*, 50 jaar, volgens *al-Kifāya*, p. 33, *19* sq., 43 jaar (249—292). Vgl. Kay, *o. c.*, 222.

8) Niḥal anon., f. 32*a*, *14* sqq. — Al-Dumluwa, beschrijving der sterkte, *Ǵaz.*, 76, *6* sqq.; ligging, Sprenger, *o. c.*, 152, Niebuhr, *Beschrijving*, 231, 1¼ dagreis Z. O. t. O. van Taᶜizz; vgl. Redhouse, *o. c.*, III, Annot. 326. — Khadīr, *Ǵaz.*, 76, *14*, 77, *1*, *6*, 99, *22*.

AL-HĀDĪ ILA 'L-ḤAQQ YAḤYĀ.
DE VESTIGING VAN ZIJN GEZAG IN ṢAᶜDA.

Terwijl de Yaᶜfuriden zich naar alle zijden moesten weren om de hegemonie in Ṣanᶜāʾ en omstreken te behouden en de dāᶜī's der Qarmaṭen hun gezag trachtten te versterken en uit te breiden, kwam in 280 ook nog een ᶜAlide gehoorzaamheid voor zich opeischen. De algemeene geschiedschrijving van den Islām gewaagt van hem slechts in 't voorbijgaan, ten deele zelfs zonder zijn naam te noemen [1]).

Het was de Ḥasanide Yaḥyā b. al-Ḥusain, een kleinzoon van al-Qāsim b. Ibrāhīm [2]). In 245, een jaar vóór den dood van zijn grootvader, werd hij te Medīna geboren [3]). Over de eerste 35 jaar van zijn leven vernemen we slechts weinig; de *Sīra* zwijgt er haast geheel over. Hij groeide op in de stad van den Profeet en moet zich vroeg door schranderheid en kennis onderscheiden hebben [4]). Eenige anecdoten doen ook zijn groote spierkracht uitkomen [5]). Voor zijn vestiging in Yemen verkeerde Yaḥyā, die zijn nicht Fāṭima

---

1) Ṭab., III 2204, *15* sqq.; zie voorts Strothmann in *Der Islam*, I 358 N. 1.

2) Al-Rassī naar het familiegoed op Ǵ. al-Rass; zie bl. 95 v., 118.

3) *Al-Ifāda*, f. 37*a*, *4—6*; *Ḥ. W.*, II f. 16*a* supra.

4) *Al-Ifāda*, f. 38*b*, *2* sqq.; *Ḥ. W.*, II f. 17*b*. Over zijn *ᶜilm* zie laatste hfdst.

5) *Al-Ifāda*, f. 37*b*, *5* sqq. vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, 75; dezelfde proeven *Ḥ. W.*, II f. 16*a*, *b*; evenzoo Par. 5982, f. 185*b*, aldaar f. 185*a*, *9* sqq. nog andere, verder die met zwaard en lans, *ib.*, f. 184*b*, *3* sqq. — Bezit van groote kracht is een trek, die meermalen voorkomt in de ᶜAlidische legende. Wat ᶜAlī betreft, zie W. Sarasin, *Das Bild Alis bei den Historikern der Sunna*, 13 ff., 19 ff. I. al-Ḥanafiyya vgl. *al-Kāmil*, 296, *11* sqq., 598, *3* sqq.; van Gelder, *Moḫtar*, 77—79. Muḥ. b. ᶜAbd Allāh b. al-Ḥas. tilde een steen op zijn schouders, die op 1000 (Par. 5982, f. 106*b* supra: 100) *raṭl* geschat werd, *Ḥ. W.*, I f. 85*b*, *25* sqq. (A. 'l-Faraǵ). Zijn broer Ibrāhīm hield een schichtig wegrennende kameel zoo stevig aan den staart, dat hij dezen ten slotte in de hand hield, *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 85, *4* sqq. (Al-Hādī overtrof hem, doordat

bt. al-Ḥasan b. al-Qāsim tot vrouw nam [1]), waarschijnlijk meestal in Medīna en omgeving [2]). Behalve op het gebied der gewijde wetenschap blonk hij volgens zijn levensbeschrijvers uit door godsvrucht (*warac*) en ingetogenheid (*zuhd*) [3]). Zijn familie zag met eerbied naar hem op en verwachtte blijkbaar groote dingen van hem; men sprak hem aan met „imām". De reis, die hij te zamen met zijn vader en eenige andere bloedverwanten naar Āmul deed (na 270), was wel niet zonder zelfzuchtige bedoelingen ondernomen. Toen hun daar heerschende verwant Muḥammed b. Zaid zijn wantrouwen in hun bedrijf blijken liet, vonden zij het geraden ijlings te vertrekken [4]). Daarna richtte Yaḥyā het oog naar het zuiden; de politieke toestand van Yemen moet hem in Medīna wel niet onbekend gebleven zijn.

De ḥadīṯ werd ter hulp genomen om den weg te effenen. Werd er niet overgeleverd, dat van den kant van Yemen de verlossing zou dagen? [5]). Zaid zou op gezag van cAlī den *ṣāḥib al-Yaman*, een der *ahl al-bait*, als bevrijder van de dwingelanden hebben aangekondigd [6]). Al-Bāqir liet men nauwkeurig zijn tijd bepalen: „Wanneer de bewoners van Miṣr hun emīr dooden en de Yamānī in Yemen verschijnt, dan zal hij de aarde met gerechtigheid vervullen of met hetgeen daarop lijkt" [7]). Hij zou een Ḥasanide zijn, wiens vaders naam uit zes letters bestond [8]). cAlī, die van iedere *fitna* den drijver en aanhitser kende, had ook van een *fitna*

---

hij in een dergelijk geval met den staart den halven romp losscheurde, Par. 5982, f. 185*a*). Het met de vingers uitwisschen van een muntstempel en het fijnwrijven van tarwekorrels wordt ook verhaald van Abu 'l-Futūḥ al-Ḥas. b. Ǵacfar en zijn zuster, *Simṭ al-La'āl*, f. 43*a* supra; Snouck Hurgronje, *Mekka*, I 60.

1) *Al-Ifāda*, f. 40*b*, *13*; *Ḥ. W.*, II f. 29*b*.

2) Een anecdote, die zijn *cilm* in het licht stelt, laat hem incognito in een geleerde bijeenkomst te Baġdād aanwezig zijn, *al-Ifāda*, f. 39*a*, *16* sqq.

3) *Al-Ifāda*, f. 37*a* ult. sq.

4) *Al-Ifāda*, f. 40*a*, *8* sqq.; *Ḥ. W.*, II f. 20*b*; tekst bij Strothmann, *o. c.*, 53.

5) *Sīra*, f. 7*b*; Par. 5982, f. 188*a* supra.

6) *Sīra*, f. 7*a* supra = Berl. 1299, f. 54*a*, *8*—*14*.

7) *Sīra*, f. 7*a* = Berl. 1299, f. 54*a*, *15*—*17*; er wordt bij opgemerkt: De bewoners van Miṣr doodden hun emīr in 280 (hs. Berl.: 282). Bedoeld is de vermoording van Khumārawaih in 282, Ṭab., III 2148, *12* sqq.; I. Khall., N°. 220.

8) *Sīra*, *l. c.* = Berl. 1299, f. 54*a*, *18* sq., op gezag van Abu (*Sīra*: Ibn) 'l-cAbbās

omstreeks 280 gesproken: „dan zal er een man uit mijn geslacht uittrekken, wiens naam de naam eens profeten is; hij zal de aarde met gerechtigheid vervullen .... en Allāh zal door hem de harten der Muslims lenigen ....; verwacht hem in 284!" [1]). Nog duidelijker had de Profeet voorzegd, dat een Yaḥyā uit zijn zonen in Yemen zou optreden [2]). Verzen van een dichter Ibn ᶜAqīb (ᶜUqaib) kondigden ook tegen 280 de reddende komst aan van Yaḥyā [3]), die bij zijn geboorte door zijn grootvader als *ṣāḥib al-Yaman* begroet was [4]).

Omtrent Yaḥyā's aanwezigheid in Yemen in 280 wordt slechts weinig bericht. Zijn tocht strekte zich uit tot al-Śarafa [5]) in de buurt van Ṣanᶜā'. De bevolking stelde zich aanvankelijk onder zijn leiding, maar al spoedig ondervond hij tegenkanting; men verkoos hem niet in alles te gehoor-

---

al-Fāryābī (*Sīra*: الغرياني; hs. Berl.: الفرياني; vgl. echter al-Samᶜānī, f. 416*b* paen. sq. en *Lubb al-Lubāb*, s. v.). Deze mededeeling gaat vooraf aan en behoort tot de door Strothmann besproken passage, *Das Staatsrecht*, 66 (tekst in N. 3).

1) *Sīra*, f. 7*b* supra = Berl. 1299, f. 55*a*, *3*—*9*; een verbetering van den datum in verband met de mislukte poging van 280.

2) Berl. 1299, f. 54*a*, *1*—*3*; *Ḥ. W.*, II f. 16*b* infra sq.

3) *Sīra*, f. 7*b*, 8*a*. — De hier aangeduide tradities uit de *Sīra* vormen een onderdeel van een door den schrijver geboekstaafde uiteenzetting (f. 3*b*—9*a*) van Yaḥyā's gezel Muḥ. b. Sulaimān al-Kūfī, die op grond van Qur'ān en overlevering betoogt, dat den nakomelingen van al-Ḥasan en al-Ḥusain, die aan de vereischten voldoen, het imāmaat toekomt, dat *ǵihād* onder hunne leiding plicht is en dat Yaḥyā in zijn tijd de aangewezen imām was. Aan het slot (f. 8*b*) merkt hij op nagegaan te hebben, wat hem omtrent opgetreden *ahl al-bait* ter oore kwam. Slechts onder die van vóór zijn tijd vond hij zulke, die aan de eischen voldeden: Zaid en zijn zoon Yaḥyā, Muḥammed al-Nafs al-Zakiyya en zijn broer Ibrāhīm, al-Ḥusain, de martelaar van Fakhkh, Muḥ. b. Ibrāhīm en zijn broer al-Qāsim. In zijn tijd was wel Yaḥyā b. ᶜUmar in Kūfa opgetreden, maar bij zijn goede religieuse eigenschappen was hij niet *kāmil al-ᶜilm*. Na hem hadden zich allerlei ᶜAliden doen gelden, in Kūfa, Khurāsān en in het westen, die niet de vereischte hoedanigheden bezaten. Hij dankt Allāh geen van hen bijgestaan te hebben, zich gerechtigd voelende stil te wachten en uit te zien naar den door de overlevering aangeduide, wien hij niet met gerust geweten zijn hulp zou kunnen onthouden.

4) *Al-Ifāda*, f. 37*a*, *6*—*13* = *Ḥ. W.*, II f. 16*a*.

5) Hss. zonder voc. — Waarschijnlijk aan gelijknamige in W. Sirr mondende wādī, W. van Naqīl Aśgaᶜ, N. O. van Ṣanᶜā', vgl. *E. Glasers Reise nach Mârib*, 162*b*, 165*b*, 167*b*, Bl. 1.

zamen. Gemis aan steun deed hem naar Ḥiǵāz terugkeeren [1]).

Indien hij met deze komst naar Yemen gevolg gaf aan een uitnoodiging, zooals *Anbāʾ al-Zaman* [2]) wil, moet deze wel uitgegaan zijn van dezelfden, die hem enkele jaren later bewogen ten tweeden male te komen. Immers bij deze gelegenheid betuigden zij berouw over hun vroegere tekortkomingen te zijnen opzichte en beloofden zij duurzamer gehoorzaamheid [3]). Met name worden nu de Fuṭaimī's en de Yarsumī's [4]) uit Ṣaᶜda genoemd als degenen, die zich tot Yaḥyā wendden. Voortdurende stamtwisten en daaruit voortvloeiende economische achteruitgang — volgens den biograaf gevolg van hun afvalligheid — heeten hen tot dezen stap gedreven te hebben [5]).

De onderhandelingen, door brieven en afgezanten met Yaḥyā aangeknoopt, leidden er toe, dat deze in Ḏu 'l-Qaᶜda 283 brieven richtte aan ᶜAliden en andere personen in Medīna, waarin hij kennis gaf van het hem gedane verzoek en hen riep tot gehoorzaamheid aan Allāh, bestrijding van Zijn vijanden, bijstand aan Zijn gunstgenooten, om Zijn *dīn* tot erkenning te brengen en de *sunan* van Zijn Profeet te doen opleven, er op wijzende, dat nalatigheid in deze voor Allāh niet te rechtvaardigen was [6]).

Zoo wendde hij zich met name tot Muḥammed b. ᶜUbaid

1) *Sīra*, f. 9*a* infra; *Anbāʾ al-Z.*, f. 26*b*; Par. 5982, f. 182*b*, spreekt van een verblijf van een maand en van heimelijk vertrek. — Dat hij toen op verzoek van Abu 'l-ᶜAtāhiya naar Yemen kwam (*al-Ifāda*, f. 40*b* infra, 41*a* supra, vgl. Strothmann, *o. c.*, 57 f.), mag betwijfeld worden, daar deze Yaḥyā naar Ṣanᶜāʾ riep, toen deze al in Ṣaᶜda gevestigd was (*Sīra*, f. 2*b*, en zie ben.)

2) *L. c.*: *bistidᶜāʾihim.*

3) *Sīra*, f. 9*a* infra, *b* supra, alwaar geen namen.

4) *Sīra*, f. 2*b*. Par. 5982, f. 188*b* infra: de uit al-ᶜAśśa (dichtbij Ṣaᶜda, zie bl. 151 n. 7) herkomstige Fuṭaimī's (hs.: القطيميون), sinds de dagen van Ibrāhīm al-Ǵazzār de leidende clan van Saᶜd b. Ḥādir b. Ṣuḥār b. Khawlān, bewerkten de komst van Yaḥyā; de Āl ᶜAbbād van Ukail verloren de leiding in Ṣaᶜda. *Anbāʾ al-Z.*, *l. c.*, met beroep op de *Mukhtaṣar al-Asbāb* van Aḥm. b. Muḥ., spreekt alleen van de B. Fuṭaima van de Khawlān van Ṣaᶜda. — Yarsum (naar vocaliseering van *Sīra*, *l. c.* en f. 11*b* infra, vgl. bl. 11 n. 7), een uit verschillende stamdeelen samengestelde groep, met de Ukail bewoners van Ṣaᶜda; zie bl. 122 n. 2.

5) *Sīra*, f. 9*a* ult., *b* supra.

6) *Ib.*, f. 9*a*.

Allāh al-ᶜAlawī [1]) uit het geslacht van al-ᶜAbbās b. ᶜAlī en tot Yaḥyā b. al-Ḥusain b. Yaḥyā van de Wald ᶜUmar b. ᶜAlī. Beiden gaven gehoor en vertrokken 1 Ḏu 'l-Ḥiǵǵa uit Medīna. Na ruim een dag reizen bereikten zij al-Faraᶜ [2]), waar Yaḥyā verblijf hield met zijn vader, al-Ḥusain b. al-Qāsim, zijn ooms Muḥammed en al-Ḥasan en zijn broer ᶜAbd Allāh. Hier bevonden zich ook eenige afgezanten uit Yemen. Er verliepen enkele dagen, eer men daarheen opbrak. Yaḥyā weifelde nog en dacht er, tot teleurstelling zijner omgeving, over zijn plan maar op te geven wegens de geringe begeerte der Yemenieten naar het ware. Zooals hij tijdens de reis aan Muḥammed b. ᶜUbaid Allāh vertelde, had echter een droom, waarin de Gezant Gods hem verscheen en tot hem sprak: „O Yaḥyā! Wat voelt gij u bezwaard om uit te trekken? Maak u op en beveel hun weg te vagen dit vuil, dat zich op de aarde bevindt!", hem ten slotte gesterkt om de taak op zich te nemen.

De onderneming werd nu doorgezet. Zijn vader en zijn ooms deden hem een eindweegs uitgeleide; zijn oom Muḥammed betreurde het, dat zijn ouderdom hem belette aan den *ǵihād* te gaan deelnemen. Na afscheid van hen genomen te hebben, zette Yaḥyā met zijn klein gezelschap, behalve uit de beide reeds genoemde ᶜAliden bestaande uit zijn zoon Muḥammed, Yūsuf b. Muḥammed al-Ḥasanī, Idrīs b. .... [3]) b. Aḥmed uit de Wald Ǵaᶜfar b. Abī Ṭālib en een 10-tal dienaren, den tocht voort. Gekomen te al-Suwāriqiyya en van zins den weg te nemen over Turaba en Bīša keerde men wegens moeilijkheden, welke die route zou bieden, terug om een andere te nemen [4]).

---

1) De vader van den samensteller der *Sīra*. Deze merkt op, dat hij toen nog niet manbaar was en van zijn vader last kreeg later bij hem te komen (f. 9*b*).

2) Hs. zonder voc.; Par. 5982, f. 182*a* ult., *b* supra: al-F-r-ᶜ als woonplaats van Yaḥyā c. s.; *ib.*, f. 188*a* supra: *ẓuhūruhu bil-Rass bi-ǵabal al-F-r-ᶜ*; waarschijnlijk al-Faraᶜ, 1 dagreis Z. W. van Medīna, evenals al-Rass (*al-Ifāda*, f. 36*b*, *6—8*: achter Ǵ. Aswad in de omgeving van Ḏu 'l-Ḥulaifa) tot den bergrug al-Qabaliyya behoorend; vgl. al-Samhūdī, 291, *29* sq., 293, *13*, 277, *4*; Wüstenfeld, *Das Gebiet von Medina* (*Abh. d. kön. Ges. d. Wiss. zu Göttingen*, XVIII), 5 (95), 10 (100).

3) In het hs. (f. 10*a* infra) ontbreekt een naam.

4) *Sīra*, f. 9*b*—10*b*; fragm. daarvan *Ḥ. W.*, II f. 22*b* en Par. 5982, f. 188*a*. In een anecdote *Sīra*, f. 19*a* infra, is nochtans sprake van een trekken langs

Zij kwamen nu langs de Banū Muʿāwiya b. Ḥarb van Qais, bij wie Yaḥyā halt hield; hij herinnerde hen aan de „dagen Allāh's", maakte hen met zijn plannen bekend en slaagde er in eenigen tot deelneming aan zijn tocht te bewegen [1]).

Onderweg ontbrak het niet aan blijken van Yaḥyā's *baraka*. Zoo gelukte het eens een der gezellen, terwijl men nijpend gebrek aan drinkwater had, op een nacht een in het struikgewas verscholen put met overvloedig en goed water te vinden, naar welken men over dag slechts met de grootste moeite den weg zou gevonden hebben. De meetrekkende Bedawienen verklaarden hem niet te kennen en er nooit van gehoord te hebben. — Waar men halt hield, placht Yaḥyā zich eenigen tijd af te zonderen en te weenen over den Islām en de dwalende gemeente. Ook riep hij dan zijn gezellen bijeen, vermaande hen en scherpte hun de voorschriften van hun godsdienst in [2]).

Toen zij het gebied der Zubaid [3]) bereikt hadden, liep

---

de Balad Bīśa. — Hs. f. 10*a* infra: السرارقيه, vgl. echter Wüstenfeld, *o. c.*, 23 (113), 32 (122) f.; Lammens, *Le Berceau de l'Islam*, 100. — Turaba en Bīśa aan gelijknamige wādī's aan den ḥaǵǵweg Mekka—Ṣanʿāʾ, *Ǵaz.*, 187, *8*; *3*.

1) *Sīra*, f. 10*a* infra, *b* supra. — De B. Muʿāwiya b. Ḥarb worden ook genoemd in een apocalyptische traditie over Yaḥyā's optreden f. 7*a* infra = Berl. 1299, f. 54*b*, *14* sqq. (alleen met het laatste lid van den *isnād*):

علىّ بن محمّد قال ابو جعفر محمّد بن سليمان حدّثنى محمّد بن عبيد الله a) قال وجدت
فى كتب جدّى عبيد الله بن العبّاس بن علىّ بن ابى طالب رحمة الله عليه b) ان القائم
من ولد الحسن *اذا ... c) بدأ d) بالمسير فى نجد فيمرّ ببطن من بنى عقيل يقال لهم
بنو معاوية بن حرب فيسير الى اليمن فيسوق ينهسا الى تهامتها الى مكّة كسوق الراعى
غنمه الى مرعاها e) يقدمه بين f) يديه رجل من ولد العبّاس بن علىّ عمّ.

a) *Sīra* onleesbaar; Berl. عبد الله. *b*) Berl. عليه السلام. *c*) niet in Berl.; *Sīra* met lac. ظهر? خرج? *d*) Berl. يبدأ *e*) Berl. مراحها *f*) Berl. من بين.

Muḥ. b. ʿUbaid Allāh verhaalde aan zijn zoon ʿAlī, hoezeer deze ontmoeting in verband met den ḥadīṯ van zijn grootvader ʿUbaid Allāh b. al-Ḥasan (sic) hem gesterkt had in de overtuiging, dat Yaḥyā de *ṣāḥib al-amr* was. — Er huisden destijds (*Ǵaz.*, 120, *20*, 130, *15*) Ḥarb in hetzelfde gebied als nu (vgl. al-Batanūnī, *al-Riḥla al-Ḥiǵāziyya*[2], Inl., 51).

2) *Sīra*, f. 10*b*, 11*a*.

3) Een Balad Zubaid *Ǵaz.*, 116, *6*—*10* vgl. 115, *10*; Qudāma (*B. G. A.*, VI), 189, *1* sq.; Yāqūt, IV 516 supra. Thans wonen er ook Zubaid in W.

de bevolking tegen hen te hoop. Ondanks het dreigend gevaar weigerde Yaḥyā zijn *ṣalāt* te verkorten [1]; nadat hij die volledig verricht had, reed hij op den vijand in. Hij werd wel door een steen [2] in het gezicht geraakt, maar slaagde er overigens in den vijand te verdrijven. Er werden zelfs eenige gevangenen gemaakt, die hij, tegen den zin zijner gezellen, niet liet dooden, maar vrij liet na hen een eindweegs meegevoerd te hebben.

Zonder stoornis, heet het, verliep vervolgens de tocht naar Ṣaᶜda; den 6den Ṣafar 284 sloegen de ᶜAliden buiten haar muren hun kamp op [3]. Hun aantal was onderweg niet sterk aangegroeid; met de Banū Muᶜāwiya en eenige anderen, die zich aangesloten hadden, bedroeg het nog geen 50 man [4].

De streek, waar zij zich neerzetten, was vervallen tengevolge van langdurige stamtwisten. De verderfelijke nasleep dezer veeten werd, naar verhaald wordt, nog verzwaard door droogte en misgewas. Het schijnt, dat de bevolking onder den druk van den bestaanden toestand verkeerde en geneigd was zich te voegen onder een boven de partijen staand hoofd. En van een nazaat van den Profeet mocht men toch allereerst heil verwachten! Dit werd den bewoners van Ṣaᶜda stellig ook voorgehouden door Muḥammed b. Sulaimān al-Kūfī, die ruim 50 dagen te voren in Yemen

---

al-Qarmāʾ en W. Nāwān, in de omgeving van al-Qunfuḏa; zij worden beschouwd als een tak der Ḥarb; vgl. Śaraf ᶜAbd al-Muḥsin al-Barakātī, *al-Riḥla al-Yamāniyya* (Cairo 1330/1912), 17, 102, *9* sqq.; Professor Dr. Snouck Hurgronje was zoo vriendelijk mij met dit ook voor de topographie van het gebied der ᶜAsīr niet onbelangrijke werkje bekend te maken.

1) Vgl. Juynboll, *Handb. des islām. Gesetzes*, 70 N. 1.

2) 't Werpen met steenen in het gevecht komt ook elders in de *Sīra* voor. Vgl. Landberg, *Études*, II 424, 976. Slingers bij Tihāma-stammen vgl. *Itinerario di Lodov. Varthema*, Bologna 1885, 55 sg.; *E. Glasers Reise nach Mârib*, 129*b*.

3) *Sīra*, f. 11*a*; dezelfde datum met „Dinsdag" *Maǵmūᶜ*, II f. 105*a*, *13* sq. (A. Ǵaᶜfar Muḥ. b. Sul. al-Kūfī) en bij Strothmann, *Das Staatsrecht*, 58 N. — Ṣaᶜda, de voornaamste stad van noordelijk Yemen, vgl. *Ǵaz.*, 67, *1—15*, 113, *23* sqq., 247, *5* sqq. — De reis van al-Faraᶜ naar Ṣaᶜda had dus 2 maanden geduurd; mogelijk waren de halten vrij lang of de moeilijkheden grooter dan de *Sīra* vermeldt. De afstand Ṣaᶜda—Mekka bedroeg naar *Ǵaz.*, 185 infra sqq., 330 *mīl* of 17 à 18 *marḥala*.

4) *Sīra*, f. 11*b*.

was aangekomen [1]). Indien men op zijn getuigenis mag afgaan, dan had men reeds in afwachting van Yaḥyā's komst de vijandelijkheden gestaakt. Zonder drang of ontbod van diens zijde zouden dan ook de Saᶜd en al-Rabīᶜa, de rivale stammen van Ṣaᶜda [2]), tot hem gekomen zijn. Yaḥyā wist hen door een toespraak, die hen diep trof, onder den indruk van zijn persoon te brengen. Hij bewerkte een toenadering en liet hen wederkeerig op den Qurʾān zweren tweedracht en vijandschap te vermijden. Tegelijkertijd verbond hij hen aan zich door den eed van gehoorzaamheid en bijstand. De tot stand gebrachte verzoening zou zelfs zoo grondig geleken hebben, dat het was, alsof er geen veete bestaan had. Wat indertijd een qāʾid der Āl Yaᶜfur, gesteund door duizenden (sic) manschappen, niet had kunnen bewerken, kreeg volgens Muḥammed b. ᶜUbaid Allāh uitsluitend zijn beslag door het ontzag (*haiba*), dat Allāh van Yaḥyā deed uitgaan. En nu gaf ook de hemel weer zijn drenking, het land groende en gaf goede vrucht en het vee gedijde! [3]).

Kort na zijn aankomst vaardigde Yaḥyā ook zijn *daᶜwa* uit. Daarin maande hij de bevolking van Yemen tot „het boek van Allāh, de sunna van den Gezant Gods, tot het bevelen van het goede en het verbieden van het slechte". Hij verplicht zich in zijn bewind (*ḥukm*) zich te houden aan het boek Gods en de sunna van Zijn Profeet, zijn onderdanen boven zichzelf te stellen (*wal-iṯra lakum ᶜalā nafsī*), zichzelf niet boven hen te bevoordeelen en vooraan te strijden tegen den gemeenschappelijken vijand. Daartegenover vordert hij van hen oprechte toewijding jegens Allāh en zichzelf in 't verborgen en in 't openbaar (*al-naṣīḥa li'llāh wa-lī fi 'l-sirr wal-ᶜalāniya*) en verder volstrekte gehoor-

---

1) Hiervan hooren we terloops in een uitweiding van hem over den ellendigen toestand van het land en de werking van Yaḥyā's *baraka*, *Sīra*, f. 20*a*.

2) Groepen van Saᶜd b. Khawlān; de voornaamste clan der Rabīᶜa waren in Ṣaᶜda de Ukail; de Yarsum rekenden zich tot Saᶜd; vgl. *Ġaz.*, 114, *12—14*, 247, *10—13*. *Maǵmūᶜ*, II f. 105*b* i. marg.: Yarsum, een dorp aan den voet van den burcht Talammuṣ (voc. naar Yāqūt, I 871) bewoond door *akhlāṭ* uit Khawlān, Hamdān en Abnāʾ. Zie bl. 118 n. 4.

3) *Sīra*, f. 11*a* infra—12*a* supra; iets korter met veelal dezelfde woorden *Maǵmūᶜ*, II f. 105*a*, *b* (op gezag van A. Ġaᶜfar Muḥ. b. Sul. al-Kūfī).

zaamheid aan zijn bevel. Doch geldt voor hen deze plicht slechts, zoolang als hij niet handelt in strijd met de Gode verschuldigde gehoorzaamheid en niet afwijkt van hetgeen de Schrift en de Sunna voorschrijven [1]). Opwekking tot *ǵihād* was de gedachte, die aan deze „noodiging" ten grondslag lag. De samensteller der *Sīra* laat de *daʿwa* vergezeld gaan van verscheidene uitspraken van Yaḥyā, die licht moeten werpen op zijn ijver voor Allāh's zaak en zijn bereidheid om daarvoor te strijden [2]).

Zijn pas verworven gezag ging hij bevestigen door de aanstelling van beambten, voorshands natuurlijk alleen in de omgeving van Ṣaʿda, die hoofdzakelijk heffing der belasting (in casu van graan, *ǵibāyat al-ṭaʿām*) tot taak hadden. Hun instructies legde hij neer in een aanstellingsbrief (*ʿahd*)[3]), uit welks aanhef tevens blijkt, dat Yaḥyā den eerenaam *al-Hādī ila 'l-Ḥaqq* had aangenomen en zich als *amīr al-muʾminīn* wenschte beschouwd te zien. Het stuk belast den betrokken beambte met de wettelijke heffingen van een nader genoemd dorp, waar hij zich een woning moet huren en niemand tot voorziening in eenigerlei behoefte mag pressen. Hij moet zich met waardigheid gedragen en mag van niemand een geschenk aanvaarden dan ten bate van de schatkist. Is hij in zijn standplaats thuis geraakt, dan is zijn eerste taak „te bevelen het goede en af te houden van het slechte", de menschen te leeren hun *ṣalāt*'s te verrichten en degenen, van wie hij wist, dat de voor de *ṣalāt* benoodigde Qurʾānkennis hun ontbrak, naar hun bevattingsvermogen te onderrichten, voorts hen eenigermate te onderwijzen omtrent de grondbeginselen der religie [4]),

---

1) *Sīra*, f. 13*b*. F. 14*b*: ورأيته يوما وقد أخذ المصحف ثم قال للناس بينى وبينكم هذا آيةَ آيةَ فان خالفت ما فيه بحرف فلا طاعة لى عليكم بل عليكم ان تقاتلونى انا. Dergelijke voorwaardelijke gehoorzaamheid wordt vaak in *khuṭba*'s geformuleerd, bijv. *ʿIqd*, II 158 paen. sq., 176, *19*; Ṭab., III 564, *12* sq. Vgl. ook Strothmann, *Das Staatsrecht*, 8, 62, 105 f.

2) *Sīra*, f. 13*b*, 14*a*, *b*.

3) Tekst in bijlage V. Een andere *ʿahd* uit dezelfde periode, maar een weinig jonger, is vervat in Br. Mus. Or. 3798, f. 179*b*—180*b* = Or. 3971, f. 28*b*—29*a*.

4) De Islām der bevolking blijkt wel zeer gebrekkig geweest te zijn.

de voortreffelijkheid van den *ǵihād* en van degenen, die hem voeren, en de erkenning van het lid van Muḥammed's huis, dat Allāh bevolen heeft te erkennen.

Dan volgen de voorschriften omtrent de te heffen belasting. Van de opbrengst van zaadvelden, die gedrenkt worden door stroomend water (*saiḥan*) of door het hemelwater [1]), moet de volle tiend (*ᶜuśr*) genomen worden. De helft ($^1/_{20}$) is te heffen van akkers, die met behulp van putinrichtingen [2]) bevloeid worden. Het belastbare minimum (*niṣāb*)

---

1) De gewone terminologie, vgl. al-Bāǵūrī, *Ḥāśiya ᶜalā Śarḥ I. Qāsim al-Ġazzī*, I 298. — In den tekst der instructie schijnt *ᶜanṯarī*-land onder de rubriek van het natuurlijk geïrrigeerde land gebracht te moeten worden. *ᶜAnṯarī* heet de Yemenische uitdrukking voor wat men in ᶜIrāq onder *aᶜḏā*ᵓ (sg. *ᶜiḏy*, land, dat zijn vruchtbaarheid uitsluitend aan regen dankt, *Lisān*, s. v. en s. بعل, XIII 60, *19*; de Goeje, *Gloss.* al-Balāḏurī, 15 sqq.) verstaat. Het is de dissimilatie van *ᶜaṯṯarī* (uit *ᶜaṯṯarī*), die de juistheid van de ّ bewijst. *ᶜAṯṯarī* = *ᶜiḏy* vindt men ook bij de Goeje, *o. c.*, 14 (Qudāma, *K. al-Kharāǵ*), 15 sq.; *Lisān*, VI 215, *10*; Lammens, *Le Berceau de l'Islam*, 46 N. 5; al-Śāfiᶜī, *al-Umm*, II 32, *14*: *ᶜaṯṯariyyan bil-maṭar* onderscheiden van *baᶜlan*, doch *ib.*, 32, *16* *ᶜaṯṯarī* in onderscheiding van *mā saqathu .... 'l-samā*ᵓ. Al-Bukhārī, *K. al-Zakāt*, *Bāb* 55, is *aṯṯarī*-grond genoemd naast land, door regen en bronnen gevoed (vgl. al-Qasṭallānī, III 79 sq.). Op grond van het gebruik van *baᶜl* i. p. v. *ᶜaṯṯarī* in parallele tradities kwam Robertson Smith tot de slotsom, dat *ᶜaṯṯarī* „is either a synonym for *baᶜl* or some species thereof" (*Lectures*², 97 sqq.). Wel terecht leidde hij het woord af van den Zuid-Arabischen god ᶜAṯtar. Deze wordt evenwel in een inscriptie als מנצח aangeduid, hetgeen wel op zijn functie als regenbrenger wijst (D. H. Müller, *Sabäische Inschr.* u. s. w., *ZDMG.*, XXXVII, 370 ff.; vgl. ook نضح المطر en النّاضح = المطر, *Lisān*, s. v., 458 ult.). *Baᶜl* heet land, dat door grondwater vruchtbaar is (vgl. Robertson Smith, *l. c.*; de Goeje, *o. c.*, 13 sq.; *Lisān*, s. عذا, l. 15 sq.; Lammens, *o. c.*, 46 N. 4; *Le califat de Yazîd Ier*, *MFOB.*, V 649 N. 2). Intusschen wordt een בעל שבען ook als מנצח aangeduid (Müller, *l. c.*). Volgens Wetzstein (*ZDMG.*, XI 489) is *arḍ baᶜl* „Land ..., das seine Nahrung nur vom Himmel bekommt". Vgl. *Ġaz.*, 200, *16*. In minder strikt spraakgebruik kon *baᶜl* alle natuurlijk geïrrigeerd land aanduiden (Robertson Smith, *o. c.*, 100 N.). *ᶜIḏy*, *baᶜl* en *ᶜaṯṯarī* werden ook wel promiscue gebruikt van door regen gevoed land (*Mafātīḥ al-ᶜUlūm*, 71).

2) *Sawānī* en *dawālī*, al of niet met behulp van een trekdier te bedienen. Vgl. *Descr. de l'Afrique ... par Edrîsî*, ed. Dozy—de Goeje, p. 320—323 (*sāniya*); *Tāǵ al-ᶜArūs*, X 129, *17* sqq.; *Lisān*, XVIII, 291, *10* sqq. (*dāliya*).

is $33^1/_3$ *faraq* (1 *faraq* = 9 *ṣāᶜ*) [1]) = 300 *ṣāᶜ* = 5 *wasq*. Twee graansoorten, bijv. gerst en tarwe, waarvan de opbrengst onder den *niṣāb* is, mogen in geen geval bijeengevoegd worden om daarna aan den *ᶜuśr* onderhevig te worden [2]). Van bouwlanden, die iemand gemeenschappelijk met anderen bezit, moeten de oogsten bijeengeteld worden ter heffing van tiend [3]).

Voorts drukt al-Hādī den *ᶜāmil* op het hart getrouwheid te betrachten in de bewaring der geheven tienden, van welke hij moet afnemen zooveel als noodig is voor zijn eigen behoeften en die zijner helpers. Hij moet lijsten aanleggen van de „armen" en „behoeftigen" in zijn ressort en slechts diegenen opnemen, die volstrekt niet in staat zijn om door een bedrijf in eigen onderhoud te voorzien [4]). Deze zijn de *ahl al-martaba*; in gunstige omstandigheden mag eerst iets geschonken worden aan degenen, die een middel hebben om aan den kost te komen. Voor de armen en behoeftigen moet $^1/_4$ van den geheven tiend van hun district worden afgezonderd. Al-Hādī wenscht in kennis gesteld te worden van het aantal dezer personen en de hoeveelheid tiend, die voor hen bestemd is. De *ᶜāmil* zal dan van hem nadere beschikking benevens aanwijzingen omtrent de verdeeling ontvangen. Ook den doortrekkenden reiziger, die zijn nood komt klagen, mag een ondersteuning niet geweigerd worden.

Ook in Naǵrān begeerde men al-Hādī's tusschenkomst. De Śākir, Ṯaqīf, Wādiᶜa, Yām, de Aḥlāf en een groep der Banu 'l-Ḥāriṯ [5]) wendden zich door gezanten tot hem. Reeds

---

1) Gewoonlijk wordt de *faraq* op 3 *ṣāᶜ* aangegeven, *Lisān*, s. v., p. 181 supra; *Mafātīḥ al-ᶜUlūm*, 14.

2) Vgl. al-Śāfiᶜī, *al-Umm*, II 30, *22*; al-Bāǧūrī, *o. c.*, I 288, *9* sqq.

3) Vgl. al-Śāfiᶜī, *o. c.*, II 26, *4* sqq., *16* sqq.

4) De *fuqarā*ᵓ en *masākīn* worden hier min of meer als één groep beschouwd (vgl. Juynboll, *Handb. des islām. Gesetzes*, 106). De *miskīn* wordt wel van den *faqīr* onderscheiden als degene, die eenig, weliswaar niet toereikend middel van bestaan heeft (al-Śāfiᶜī, *o. c.*, 61, *17* sq.).

5) Śākir en Wādiᶜa (Wādaᶜa), Hamdān-clans, de eerste van Bakīl (*Ǵaz.*, 169, *5*; vooral op Ǵ. Baraṭ, *Ǵaz.*, 110, *19* sqq., 194, *21* sqq., Z. O. van Ṣaᶜda, vgl. *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 2), de laatste van Ḥāśid (*Ǵaz.*, 112, *4* sq., hun gebied *ib.*, 67, *9*, 115, *4* sqq., 169, *2* sq., vooral N. van Ṣaᶜda in Hoog-Naǵrān; vgl. de genoemde kaart. — Ṯaqīf als *ǵīra* van Wāᵓila b. Śākir in al-

had men brieven aan Yaḥyā gericht, toen hij nog in Ḥiǵāz was. Al-Hādī willigde hun verzoek gaarne in. Den laatsten [1]) Ǵumādā I 284 beval hij zijn onderhoorigen zich te verzamelen buiten de muren van Ṣaᶜda. Daar schaarde hij hen naar het voorbeeld van den Profeet in rechter- en linkervleugel en centrum — een nieuwigheid voor de krijgers van dit gewest — en leerde hij hen, hoe ze lans en zwaard moesten hanteeren. Mannen, die een roep hadden om hun krijgsdeugd (*furūsiyya*) verklaarden, dat Abu 'l-Ḥusain — zoo luidde Yaḥyā's *kunya* — zijns gelijke niet had. Vrijdag 4 (3) [2]) Ǵumādā II leidde hij de godsdienstoefening en herinnerde in zijn toespraak aan den plicht en de verdienste van den *ǵihād*, zijn hoorders tevens aansporend er toe mede te werken om eendracht en orde te stichten. Nadat hij den volgenden dag zijn tent had laten opslaan buiten de stad, werd des Zondags [3]) de tocht naar Naǵrān aanvaard.

Zijn *ᶜaskar* bestond hoofdzakelijk uit Khawlān [4]). Den tweeden dag bereikte hij Hoog-Naǵrān [5]). Daar ontmoetten hem Wādiᶜa, Śākir, Ṯaqīf, Yām en de Aḥlāf, die hoogelijk ingenomen waren met zijn komst en hem huldigden. Hun veete met de Balḥāriṯ had verarming en onveiligheid gebracht; zij verlangden naar rust en stelden daarom gaarne hun belangen in handen van al-Hādī.

In vereeniging met afdeelingen dezer stammen trok deze verder tot dicht bij de hoofdplaats van Naǵrān [6]), waar de Banu 'l-Ḥāriṯ hem hun opwachting kwamen maken. Ze wa-

---

Ḥadan, *Ǵaz.*, 169, *5*. — Yām, in Naǵrān en vooral aan den bovenloop van W. Ḥibawnan, *Ǵaz.*, 115, *9* sqq., vgl. Glaser's schetskaart. — Omtrent de Aḥlāf blijkt niets naders. — De B. al-Ḥāriṯ (Balḥāriṯ) vormden met Hamdān de bevolking van Naǵrān, *Ǵaz.*, 125, *1*, woonplaatsen, *ib.*, 116 sq., 169, *7*, 200, *5*.

1) *Sīra*, f. 20*b*: *yawm al-iṯnain*; *Tabellen*: Dinsdag (vgl. bl. 52. n. 1).

2) *Ib.*: *li-arbaᶜin khalawna*; vgl. *Tabellen*.

3) *Ib.*: *li-sitta ayyām khalawna*; *Tabellen*: 5 Ǵum. II.

4) Ṣaᶜda was de voornaamste plaats in het gebied der Khawlān, *Ǵaz.*, 67, *6* sq., 113 infra sq.

5) Aᶜlā Naǵrān, vgl. *Ǵaz.*, 115, *5*; opp. Asfal Naǵrān, *ib.*, 152, *22*. Over de groote vruchtbaarheid van W. Naǵrān vgl. Lammens, *Le califat de Yazîd Ier*, *MFOB.*, V 648—9. De oorspronkelijke naam was al-Rā'ifa volgens Naśwān, ed. ᶜAẓīmuddīn, 102, *5*.

6) *Sīra*, f. 21*a* supra: Qaryat Naǵrān, blijkbaar hetzelfde als het iets verder te noemen Qaryat al-Haǵar.

ren met zijn komst evenzeer ingenomen als de Hamdān-stammen, want ze verkeerden in dezelfde omstandigheden: niet alleen onderling, maar ook met Hamdān lagen ze overhoop [1]). Onder een tamarisk voor de stad liet al-Hādī de Balḥāriṯ en Hamdān bijeenroepen. Na een toespraak, waarin hij „Allāh en Zijn dagen" in herinnering bracht en hen vermaande, liet hij een Qur'ān brengen en hen elkander toezweren hem te gehoorzamen en van tweedracht en vijandelijke bejegening af te zien. Verscheidene personen kwamen hem ter plaatse huldigen. Algemeen gevoelde men zich verlicht door deze beslechting der twisten.

Van hen vergezeld begaf al-Hādī zich nu naar al-Haǵar [2]). Daar vertoefde hij eenige dagen; naar zijn biograaf verzekert, deden zijn beschikkingen een roep van zijn gerechtigheid uitgaan. Wederrechtelijk ontnomen goed kwam door zijn bemiddeling weer aan de rechtmatige eigenaars terug; de bevolking kon naar haar woonsteden terugkeeren en omzien naar haar akkers, en de veiligheid der wegen was hersteld. Toen hij in zijn toespraak bij den Vrijdag-dienst zijn gehoor opwekte om hem te huldigen en *ǵihād* onder zijne leiding te voeren, haastte men zich dan ook om zijn onderdanigheid te betuigen; de huldigingen duurden voort tot den tijd van de namiddag-*ṣalāt*. Dat het hem ernst was met de handhaving van Allāh's wet, bleek reeds een dag later, toen hij iemand 80 [3]) geeselslagen liet toedienen wegens dronkenschap. Bovendien maande hij in een proclamatie de bewoners van Naǵrān aan de verplichtingen van den godsdienst na te komen en te denken aan de straf, die naar Allāh's woord op ontucht, diefstal, belastering, woeker, wijn drinken, valsche getuigenis enz. staat. De voorlezing er van zou zoodanige uitwerking gehad hebben, dat men geheel vrijwillig onrechtmatig in bezit genomen palmen, akkers, slaven, paarden aan de rechthebbenden

---

1) Hun *ayyām* en *ḥurūb*, *Ǵaz.*, 67, *13* sqq.

2) Qaryat al-Haǵar, zooals de tekst heeft, is eigenlijk pleonastisch, want *al-haǵar* = *al-qarya*, *Ǵaz.*, 86, *3* sq.; volgens *Ǵaz.*, 169, *11* sq. onderscheidde men al-H. al-ḥadīṯa en al-H. al-qadīma; het laatste is al-Ukhdūd, dat op Halévy's kaart in *Bull. de la Soc. de Géogr.*, 6e Sér., VI (1873) als „Ruines de Nagara" aangegeven is.

3) Vgl. Juynboll, *o. c.*, 304.

teruggaf. Iemand werd door al-Hādī's *baraka* weer in het genot gesteld van een palmboom, waarvan hij tien jaar lang beroofd was geweest.

Tevens maakte al-Hādī een inspectietocht door de vlekken (*qurā*) van Naǵrān. Dat de belangen zijner nieuwe onderdanen hem ter harte gingen, kan blijken uit het bevel aan zijn ᶜ*askar* om de zaadvelden en vruchten der bevolking te ontzien. Meteen stelde hij hier en daar zijn vertegenwoordigers (*wulāt*) aan. Intusschen naderde de tijd van den dadeloogst. Met het oog op de belasting raadpleegde hij de notabelen van al-Ḥāriṯ en Hamdān. Men verzocht de opbrengst te laten schatten [1]), omdat dit de meest milde wijze van heffing was. Al-Hādī stemde er in toe, daar hij zich hiervoor op het voorbeeld van den Profeet kon beroepen. Op hun aanwijzing belastte hij eenige hunner mannen van goede faam met dit werk. Hij liet hen zweren, dat zij niet meer dan het voorgeschrevene zouden nemen, dat zij van den zwakke niet te veel zouden eischen en van den aanzienlijke niet te min zouden heffen, en dat zij den *niṣāb* in het oog zouden houden. Deze personen hadden meteen de opbrengst der druiven te schatten. Desgeraadpleegd verklaarde al-Hādī, dat de vruchten niet mochten verkocht worden, voordat er *ṣadaqa* van geleverd was [2]).

Er was nog een andere bevolkingsgroep in Naǵrān, met welke al-Hādī meende een regeling te moeten treffen, namelijk de *Ahl al-ḏimma* [3]). Het bleek, dat zij door aankoop

---

1) *Kharṣ*, vgl. al-Śāfiᶜī, *o. c.*, II 27 sq.; al-Bāǵūrī, *o. c.*, I 298 supra.

2) *Sīra*, f. 20*a* infra—22*a*; *Anbāᵓ al-Z.*, f. 27*a*.

3) De gezindten worden hier niet onderscheiden. Doch *Sīra*, f. 13*a* infra, 17*b* infra, wordt de *ǵizya* van Joden en Christenen vermeld. Blijkens f. 68*b*, 7, woonden er o. a. Christenen in Mīnās (zie ben.). F. 16*b* infra, 17*a* supra, is er sprake van een slaaf van een Christen, die Muslim wordt. Yaḥyā beveelt daarop den Christen den slaaf binnen 2 dagen zoo duur mogelijk te verkoopen لئلّا ينكسر عليك ثمنه. *Anbāᵓ al-Z.* noemt uitdrukkelijk Christenen. — ᶜUmar's willekeurige breuk der overeenkomst van den Profeet met de Christenen van Naǵrān had blijkbaar allereerst de bedoeling de economische macht hunner oligarchie te breken. Zij betrof niet uitsluitend een zuivering van Arabië van andere gezindten als zoodanig. Vgl. Caetani, *Annali dell' Islām*, II I a. 10 §§ 3—12, 14, 59—62, a. 11 §§ 27, 187 N. 1 *l*, 189, II II a. 12 §§ 74—75, IV a. 20 §§ 222—233; Lammens, *Le califat de Yazîd Ier*, *MFOB.*, V 646—688. Er bleven ook na ᶜUmar Joden en Christenen in Arabië wonen

van Muslims op den duur heel wat grondbezit hadden verkregen. Misschien hadden de stamtwisten velen er toe gebracht om hun land van de hand te doen. Deze toestand was nadeelig voor de staatsinkomsten: er kwamen van deze gronden geen ᶜ*uśr*-opbrengsten in. Om deze „verzwakking van den Islām" te stuiten achtte al-Hādī het gewenscht, dat de *ḏimmī*'s hun landerijen weer aan de Muslims zouden verkoopen. In dit voornemen ontbood hij hen (of hun voornaamsten) en beval hun zich van hun landeigendom te ontdoen, uitgenomen van dat, wat *ǵāhilī*, vóór den Islām verkregen was. Begrijpelijkerwijze veroorzaakte dit niet geringe ontsteltenis. Ze wilden aan alle eischen van den imām te gemoet komen, mits ze maar hun eigendommen mochten behouden. Toen al-Hādī zag, welk een onaangenamen indruk zijn vordering teweegbracht, beraadde hij zich en stelde vervolgens voor een overeenkomst (*ṣulḥ*) aan te gaan, waarmee beide partijen genoegen zouden kunnen nemen. Blijkbaar vormden de *ḏimmī*'s een groep in Naǵrān, die eenigszins ontzien moest worden, en wilde de imām zich in het kortelings verworven gebied niet een element van ontevredenheid scheppen.

Bij deze overeenkomst zouden de *ḏimmī*'s hun landeigendom mogen behouden. Hun bleef niet anders over dan hierop in te gaan, hoewel het vrij naief heette te geschieden „met hun welnemen, zonder drang of dwang". Het verdrag werd nader omschreven in een acte, door al-Hādī zelf opgesteld, waarin de overwegingen, die er toe leidden, in den breede worden uiteengezet. Zij mochten dan

en verkeeren; vgl. Lammens, *Moᶜâwia*, *MFOB.*, III 267—270; een in Medīna praktizeerend Christelijk arts, *al-Ifāda*, f. 37*b*, *14* sqq., vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, 75. Zoo bleven ook de Balḥāriṯ in Naǵrān gevestigd, Lammens, *MFOB.*, V 655—6, 672, 674—5, 681, 689—690. Een voorname clan van hen, de ᶜAbd al-Madān (Lammens, *ib.*, 660, 672, en zie ben.), woonde vooral in al-Haǵar. Onder degenen, die den *ṣulḥ* met al-Hādī onderteekenden, waren ook twee Madānī's. Nog in de 2de helft der IVde eeuw hooren we van een uit Naǵrān afkomstigen monnik, die op last van den Katholikos ter behartiging der Christelijke belangen in China was, *Géogr. d'Aboulféda*, trad. par M. Reinaud, Introd., CDI suiv. (ik dank deze verwijzing aan Dr. R. Hartmann, destijds in Leiden, thans privaat-docent aan de Universiteit Kiel), vgl. *Fihr.*, 349, *13* sqq.

in hun eigendom blijven en ook in het vervolg land aankoopen van Muslims, op voorwaarde, dat zij 1/9 (*tusᶜ*) van de opbrengst als belasting zouden leveren van land, dat op natuurlijke wijze geïrrigeerd werd. Van land, dat met behulp van *sawānī*, *dawālī* of *khaṭṭārāt* [1]) bevloeid werd, was 1/18 verschuldigd.

De imām kwam tot de keus van deze eigenaardige breuk om een mogelijk verwijt van bekrompen, kortzichtige lieden te ontgaan, als zou hij *ᶜuśr* nemen van *ḏimmī*'s en hen en Muslims over één kam scheren. Ook was hier geen *niṣāb* gesteld: zelfs van één *faraq* werd belasting geheven. Verder waren de *tusᶜ*-plichtige goederen dezelfde als die, welke voor de Muslims *zakāt*-plichtig waren. Terwijl deze belasting slechts de landeigenaars onder de *ḏimmī*'s trof, hadden al hun vrije mannen *ǵizya* op te brengen. De rijken (*mulūk*) hadden 48, personen van middelmatig vermogen (*awsāṭ*) 24, en menschen, die in hun levensonderhoud konden voorzien (*mutaᶜayyiś*), 12 *dirham qafla* [2]) te betalen. De vloek van Allāh, van engelen en menschen werd ingeroepen over degenen, die in eenig opzicht de hier neergelegde bepalingen zouden overtreden en den *ḏimmī*'s onrecht of overlast zouden aandoen, zoolang deze hunnerzijds aan de gestelde voorwaarden voldeden. In dat geval hadden zij aanspraak op de bescherming der landvoogden. Deze beschikkingen zouden tevens gelden voor *ahl al-ḏimma* van elders, die een dergelijke overeenkomst wenschten aan te gaan. Nadat beide partijen verklaard hadden met de voorwaarden der acte genoegen te nemen, werd het stuk 22 Ǵumādā II 284 door getuigen geteekend. De *ḏimmī*'s ontvingen een afschrift der acte [3]).

Zijn verblijf in Naǵrān benutte al-Hādī ook om toe te te zien op de richtige verdeeling onder de armen van het vierde deel van den tiend der dadels en vervolgens ook van het graan. 't Duurde slechts een paar maanden, of zijn tegenwoordigheid was noodig in het in de buurt gelegen

---

1) Vgl. Dozy, *Suppl.*, s. v.
2) Vgl. al-Śāfiᶜī, *o. c.*, IV 192, *2* sq.
3) *Sīra*, f. 22*a*—25*a*, zie tekst bijlage VI (daar ook andere hss.). *Anbāʾ al-Z.*, f. 27*a*, vgl. Strothmann, *o. c.*, 79.

Ṣāh [1]). De daar wonende Śākir waren hem kort geleden in Ṣaᶜda en Naǵrān komen huldigen. Hij had toen eenige mannen met hen meegezonden om de *ṣadaqāt* in ontvangst te nemen. Een zekere Ruḥaim kwam in verzet en maakte zich van de bergplaats met het geïnde graan meester. Toen al-Hādī het vernam [2]) en ook zijn beambten naar Naǵrān kwamen, trok hij dadelijk naar Ṣāh met een grooten troep, samengesteld uit Khawlān, Hamdān en Banu 'l-Ḥāriṯ. De weerspannige kwam zich aanmelden, toen de imām een aanvang liet maken om zijn woning te verwoesten. Te zamen met een handlanger werd hij gevangen meegevoerd naar Naǵrān.

Den 18den Ramaḍan [3]) keerde al-Hādī naar Ṣaᶜda terug met „duizenden" uit de drie pas genoemde stammen. In Naǵrān liet hij als *ᶜāmil* Aḥmed b. Muḥammed, een vroom en geleerd lid van het geslacht van al-ᶜAbbās b. ᶜAlī. Deze maakte ernst met de toepassing der *ḥadd*-straffen [4]). Aḥmed kreeg naast zich een zekeren Muḥammed b. ᶜĪsā, een ᶜIrāqisch Bedawien van Ǵanm, die eensgezind met hem samenwerkte [5]).

Na een kort verblijf in Ṣaᶜda [6]) toog al-Hādī in het begin van Śawwal [7]) naar Wasaḥa [8]). Dit lag in een moeilijk toegankelijk bergland. Een der Yaᶜfuriden had eens getracht het te onderwerpen, maar een Baḥrī [9]) met zijn clan had den vijand met geweldig verlies afgeslagen. Gansch anders ging het al-Hādī. Het ontzag, dat Allāh hem verleende, maakte, dat men hem met onderwerping te gemoet kwam. Hij nam de bevolking de huldiging af en trad in verbinding

---

1) Vgl. Halévy's kaart, *l. c.*: Oum es-Sâ in Bled Barath(?).

2) Vrijdag 14 Ram. (284); *Tabellen*: Zaterdag.

3) Hs.: Dinsdag; *Tabellen*: Woensdag.

4) Een Yāmī boette het genot van wijn met 80 geeselslagen, waaronder hij bezweek. Een ander werd wegens diefstal de hand gekapt.

5) *Sīra*, f. 25*a*, *b*.

6) Hij kwam daar aan Donderdag *li-tisᶜ bāqiya min Ramaḍān*; *Tabellen*: 21 Ram. (284) Zaterdag.

7) Op Dinsdag, misschien 8 Śawwāl.

8) *Ǵaz.*, 69 ult., 114, *21*, 124, *23* sqq., in de Sarāt Khawlān, Z. W. van Ṣaᶜda in verband met de ligging van Sāqīn (zie bl. 134 n. 4).

9) B. Baḥr vgl. *Ǵaz.*, 114, *20*.

met de plaatselijke hoofden. Na 8 dagen keerde hij in gezelschap van eenige mannen van aanzien, onder welke de zooeven genoemde Baḥrī en Abū Duġaiś[1]) al-Śihābī naar Ṣaᶜda terug. Den ᶜAlide Muḥammed b. ᶜUbaid Allāh liet hij als landvoogd in Wasaḥa achter[2]).

De rest van dit jaar en het begin van het volgende vertoefde de imām in deze stad. Hierover deelt de *Sīra* niets mede dan het vonnis, dat geveld werd over drie personen, die zich aan moord en roof hadden schuldig gemaakt. Belastingheffers op reis van Naǵrān naar Ṣaᶜda hadden hen gevangen genomen en meegevoerd. Toen zij bekend hadden en bovendien bleek, dat zij met zijn *daᶜwa* bekend konden zijn, liet al-Hādī de beide aan moord schuldigen onthoofden en hun lichamen aan de kaak stellen; den roover werden rechterhand en linkervoet gekapt[3]).

Verzet in Baraṭ[4]), dat de bestuurder in het laatst van Ṣafar 285 rapporteerde, maakte de aanwezigheid van den imām ter plaatse noodzakelijk. Ook vandaar waren Śākirī's hem in Ṣaᶜda komen huldigen. Op hun verzoek was hun een *ᶜāmil* toegewezen. Er was echter een vijandige groep, die ten slotte den Vrijdagdienst belette. De tot de Duhma behoorende bewoners van den lastig toegankelijken berg, die slechts langs 3 wegen te bestijgen was, hadden te voren nooit een heer erkend. Al-Hādī trok dadelijk tegen hen uit[5]). Hij hield halt in al-Ḥaǵar[6]) en zond daar wonende

---

1) Hs. الدعيش, zoo nog tweemaal f. 28*a* supra (*Anbāʾ al-Z.*, f. 27*b*: الدعيس), alwaar overigens دغيش, vgl. *Tāǵ al-ᶜArūs*, s. دغش.

2) *Sīra*, f. 25*b* infra, 26*a*; hs.: *Abā Muḥammed*, maar f. 28*a* supra: *Abū Ǵaᶜfar M. b. ᶜU.*

3) *Ib.*, f. 26*a*, *b*. Vgl. Juynboll, *Handb. des islām. Gesetzes*, 306.

4) Een vruchtbare bergrug in Balad Śākir; de *ᶜuśr* leverde er wel 5000 *faraq* op; bewoond door de B. Duhma (van Śākir b. Bakīl), die om het hooge besef van hun stameer de „Quraiś van Hamdān" genoemd werden; *Ǵaz.*, 83, *10* sq., 167, *25*, 194, *21* sqq., en Ind.; van bijzondere ontoegankelijkheid wordt hier niet gewaagd; Z. O. van Ṣaᶜda, *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 2 u. 3.

5) Hij vertrok Zondags; dit moet blijkens den datum van zijn terugkeer in Ṣaᶜda (zie beneden) 22 Ṣafar (*Tabellen*: 21) 285 geweest zijn; op dien datum heet ook het bericht van den *ᶜāmil* ingekomen te zijn.

6) Vgl. *Ǵaz.*, 110, *19*, 168, *1*.

stamgenooten der rebellen vooruit om hen tot onderwerping te bewegen. Daarna begaf hij zich naar ᶜUḏla [1], aan den voet van den hoogen berg gelegen. De oproerlingen bleken niet voor rede vatbaar en beletten den imām en zijn troep zich van water te voorzien. In een gevecht slaagde deze er in hen te verdrijven met verlies van een paar dooden en eenige gevangenen. Een geregelde opstand was het overigens niet: de *ᶜaskar*, die hem kon onderdrukken, bestond uit slechts 8 ruiters en 26 andere manschappen. Al-Hādī wilde geen van de gevangenen dooden, omdat zij niet een geordende troep (*fi'a*) onder een emīr, maar een te hoop geloopen bende waren [2]. Onder den druk van dit machtsvertoon vroeg de bevolking *amān* [3]; toen deze verleend was, moest zij ook de huldiging hernieuwen. Op verzoek werden ook de gevangenen vrijgelaten en het buitgemaakte teruggegeven [4]. Tijdens zijn driedaagsch verblijf in Baraṭ werden de zaadvelden der bewoners ontzien; van hun woningen werd geen gebruik gemaakt en fourage werd niet gevorderd, ondanks de ontbering, die de tocht meebracht [5]. Bij zijn vertrek liet de imām ᶜAbd al-ᶜAzīz b. Marwān, een uit Baḥrain afkomstige faqīh [6], als agent achter. Den laatsten Ṣafar was hij weer in zijn residentie [7].

---

1) *Ǵaz.*, 167 ult.

2) *Sīra*, f. 27*a* infra: ... وهمّوا بقتلهم فصاح الهادى الى الحقّ من قتل قتيلا فهو به فسألته عن ذلك فقال ليس للقوم فئة يرجعون اليها يعنى بالفئة أمير يأتمرون بأمره وينتهون عن نهيه وهم غوغاء اجتمعوا الخ — Vgl. Strothmann, *o. c.*, 78.

3) Zoo gaat het tegenwoordig nog. Tijdens de expeditie van den Śarīf van Mekka tegen de aanhangers van al-Idrīsī in het ᶜAsīr-gebied (1329 = 1911) kwamen telkens stammen of clans, nadat ze een tuchtiging hadden ontvangen, berouwvol om *amān* verzoeken, die steeds verleend werd. Soms werd dan ook de behaalde buit teruggegeven of een begonnen plundering gestaakt; vgl. *al-Riḥla al-Yamāniyya* (zie bl. 120 n. 3), 14 sq., 17, 22 supra, 24 infra, 34 infra sq., 42 infra sq., 50, 58.

4) Den *sulḥ* vroeg al-Hādī van zijn *ᶜaskar* terug onder erkenning van hun recht er op.

5) De biograaf laat geen gelegenheid voorbijgaan om al-Hādī's *ᶜadl* te belichten. Ook deze bijzonderheden worden met een paar anecdoten aangevuld.

6) *Sīra*, f. 27*b* infra: *min ahl Naǵrān*, doch volgens f. 31*b* infra uit Baḥrain (zie bl. 138); *Anbā' al-Z.*, f. 27*b*: al-Baḥrānī.

7) *Sīra*, f. 26*b* infra—27*b* infra; *Anbā' al-Z.*, f. 27*a* infra, *b*. — Vertrek

Ook in Wasaḥa duurde de werking van al-Hādī's *haiba* niet lang. 12 Rabīᶜ II berichtte Muḥammed b. ᶜUbaid Allāh [1]), dat Abū Duġaiś een bende gevormd had en de *ṣadaqāt* weigerde. Al-Hādī betrok daarop een kamp te al-Buqᶜa [2]) bij Ṣaᶜda en trachtte van daar uit door afgezanten den onwillige langs vredelievenden weg tot orde te bewegen. Toen dit mislukte, zond [3]) de imām zijn broer ᶜAbd Allāh met een sterke colonne uit om hem daartoe te dwingen. In Sāqīn trof hij Śihābī's [4]), verwanten van den verzetsleider, die verzochten geen vijandelijkheden te beginnen, vóór ook zij hun invloed op hem hadden aangewend. Hij zegde dit toe en trok verder naar Wasaḥa, waar hij zich bij Ibn ᶜUbaid Allāh voegde. Deze, vrijwel onbeschermd, had zich intusschen een *ᶜaskar* gevormd uit gewillige Khawlān van al-Qadd [5]). ᶜAbd Allāh hernieuwde de pogingen om zonder strijd een einde aan het verzet te te krijgen. Abū Duġaiś toonde zich eerst niet zeer toeschietelijk. Eindelijk beloofde hij, op toezegging van straffeloosheid, plechtig zijn opwachting te zullen komen maken. Op den afgesproken dag liet hij echter op zich wachten; een tot hem gezonden bode kondigde hij den strijd aan. Abū Muḥammed [6]) trok nu naar zijn dorp ᶜAffāra [7]). Na het driemaal tot onderwerping gesommeerd te hebben, ging hij over tot geweld. Met Ibn ᶜUbaid Allāh viel hij het dorp van twee kanten aan [8]). De vijand week eerst, toen ᶜAbd Allāh ᶜAffāra was binnengedrongen en in brand gestoken had. Plundering, die de

---

van Baraṭ op Donderdag; aankomst te Ṣaᶜda „Zondag den laatsten Ṣafar"; *Tabellen*: Zondag 28 Ṣafar.

1) Zie bl. 132.

2) Vgl. *Ǵaz.*, 83, *21*.

3) Vertrek Donderdag 16 Rabīᶜ II; *Tabellen*: 15 R. II.

4) *Ǵaz.*, 114, *22*, 69, *24*, 72, *24*; Sâḳein Z. W. van Ṣaᶜda op de kaartschets *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 2.

5) Al-Qadd is een naam voor de Sarāt Khawlān, *Ǵaz.*, 69, *21*, 73, *12*.

6) *Kunya* van ᶜAbd Allāh b. al-Ḥusain. Een werk van en een artikel over hem (van I. A. 'l-Riǵāl) vermeldt Griffini, *I manoscr. sudarabici di Milano*, *R. St. O.*, II 164 N°. 20.

7) *Ǵaz.*, 114, *22*; hs. *Sīra* met *taśdīd*. — Datum der *Sīra*: Dinsdag 22 (*bil-sabᶜa* [sic] *ayyām bāqiya*) Rabīᶜ II; *Tabellen*: op Donderdag.

8) ᶜAlī b. Muḥ. laat zijn vader omstandig verhalen van het gevaar, waarin hij kwam door een hinderlaag van A. Duġaiś.

manschappen zich wilden gaan veroorloven, werd belet. De dorpelingen kwamen nu om *amān* verzoeken en verkregen dien. Van de geïnde *ṣadaqāt* liet Abū Muḥammed $^1/_4$ onder de armen verdeelen en $^1/_{12}$ stond hij af als vergoeding voor beweerd geplunderd goed [1]). Abū Duġaiś zelf was uitgeweken, doch bleek nu ook tot onderwerping geneigd. Hij bewerkte een ontmoeting met Yūsuf b. Muḥammed al-Ḥasanī, die gemachtigd werd hem *amān* toe te zeggen. Deze nam hem plechtige eeden af. Daarop vervoegde hij zich bij Abū Muḥammed ᶜAbd Allāh, voor wien hij zijn onderwerping opnieuw bezwoer.

Nu de orde hersteld was, keerde Abū Muḥammed Dinsdag 27 Rabīᶜ II naar Ṣaᶜda [2]) terug. Muḥammed b. ᶜUbaid Allāh bleef wālī over Wasaḥa. Abū Duġaiś voelde zich door zijn beloften niet gebonden om zich rustig te houden; een plan om al-Hādī's vertegenwoordiger te overvallen, viel echter in duigen [3]).

Een overval van belastingbeambten en de roof van het geld (± 1000 dīnār), waarmee zij op weg naar Ṣaᶜda waren, te al-Rakab [4]) door Ḥubaiś al-Wādiᶜī en bendgenooten maakte tegen half Ǵumādā I [5]) een nieuwen straftocht van al-Hādī noodig. In twee dagen bereikte hij Śawkān in Hoog-Naǵrān [6]), waar Ḥubaiś woonde en niet onaanzienlijke bezittingen aan palmboomen, wijnstokken en huizen (*manāzil*) had. De imām liet hem door eigen clangenooten aanmanen om zich te onderwerpen en het geroofde terug te geven. Toen hij weigerde, liet al-Hādī zijn palmen en wijnstokken kappen en een woning van hem verwoesten. Ḥubaiś en zijn gezellen (*luṣūṣ al-bādiya*) hadden zich blijkbaar intusschen uit de voeten gemaakt. Allāh's strafgericht echter, dat al-Hādī over hem had ingeroepen, heet hem achterhaald te hebben [7]): in een nacht, waarin hij met zijn bende zou

---

1) Of, zooals het ook heet, het geledene van de *maᶜarrat al-ǵaiś*. — *Anbāʾ al-Z.*: $^1/_6$ vgl. Strothmann, *o. c.*, 79.

2) Aankomst Donderdag 1 Ǵum. I; *Tabellen*: Vrijdag.

3) *Sīra*, f. 28*a* supra—29*b*; *Anbāʾ al-Z.*, f. 27*b*.

4) *Ǵaz.*, 84, *2*, 239, *23*.

5) Vertrek Maandag 12 Ǵum. I; *Tabellen*: Dinsdag. Aankomst Woensdag.

6) *Ǵaz.*, 84, *8*, 169, *3*.

7) وابتهل (sc. al-Hādī) عليه بالدعاء ان يريح الله اهل الاسلام منه, aangezet

uittrekken, trof hem de goddelijke vergelding, zoodat hij twee dagen later stierf en na hem ook zijn zoon [1]).

Nadat de imām na de tuchtiging van Ḥubaiś nog eenige dagen in diens streek vertoefd had, maakte hij zich gereed voor een tocht naar Yemen. Hij had namelijk een schrijven ontvangen van een der *mulūk* van Yemen, al-Duᶜām b. Ibrāhīm, waarschijnlijk denzelfden, dien we reeds als mededinger der Yaᶜfuriden leerden kennen [2]), houdende het verzoek om beleend te worden met de *wilāya* van zijn gebied. Deze „vorst" was misschien niet bij machte zich zonder steun staande te houden of zocht zich bijtijds te beveiligen tegen een aanval van den veldwinnenden heer van Ṣaᶜda. Deze wilde zijn verzoek enkel inwilligen, indien hij zich geheel wilde onderwerpen en naar zijn bevelen en wenschen, in overeenstemming met het boek van Allāh en de sunna van Zijn Profeet, het bewind wilde voeren. Schriftelijke onderhandelingen hierover liepen blijkens den gang der gebeurtenissen voorloopig op niets uit.

Intusschen begaf al-Hādī zich tegen het einde van Ǵumādā I [3]) met veel manschappen naar Khaiwān, een belangrijke plaats in een vruchtbare streek, 39 *mīl* zuidwaarts van Ṣaᶜda [4]). Ook hier trad hij als eendrachtstichter op; hij liet de verdeelde groepen zweren de *fitna* te staken en hem te gehoorzamen en bij te staan. Tijdens zijn verblijf hier, dat tot 23 Śaᶜbān duurde, kwamen verscheidene clans van Hamdān hem huldigen.

Steeds bleef de imām er op uit zijn gezag verder uit te breiden. Zoo trok hij met een groot gevolg, hoofdzakelijk

---

door een verschijning van den Profeet, die zeide: „Allāh vervloeke Ḥubaiś, Allāh vervloeke Ḥubaiś!" Daarop طرقه الله ببطشة. — De verhaler doorspekt zijn mededeelingen gaarne met dergelijke *ᶜalāmāt* en *dalāʾil* voor al-Hādī's imāmaat.

1) *Sīra*, f. 29*b*, 30*a*; *Anbāʾ al-Z.*, f. 27*b*.

2) Zie bl. 106; *Sīra* en *Anbāʾ al-Z.* vaak: al-Daᶜᶜām.

3) Woensdag *li-yawmain bāqiyain fī* (f. l. *min*) *'l-śahr*; *Tabellen*: 28 Ǵum. I (285) op Donderdag.

4) *Ǵaz.*, 66, *18* sqq., 112, *15* sq., 124, *21* sq., 186, *8* sqq., 243, *12* sqq.; hier woonde de dichter Ibn Abi 'l-B-l-s, die al-Hādī in een gedicht verheerlijkte, *ib.*, 66, *23* sq. Ibn Khordāḏbeh, *BGA.*, VI 136 (afstand van Ṣaᶜda 16 *farsakh*); Qudāma, *ib.*, 189.

uit Hamdān bestaande, op Baṭina Ḥaǵūr [1]) aan. Bij al-Birka al-Ḍ-mriyya kampeerde hij [2]) en maande vandaar uit de bevolking schriftelijk „tot Allāh" [3]). Toen zijn oproep gunstig werd ontvangen, naderde hij het dorp, welks bewoners hem met alle onderdanigheid te gemoet kwamen. Ze kwamen hem fourage (*ᶜalaf*) aanbieden, doch hij wees deze af. Na enkele dagen bij deze plaats gelegerd te hebben, brak hij weer op [4]), terwijl hij een ᶜAlide uit het geslacht van ᶜUmar b. ᶜAlī als wālī achterliet. Hij zette zijn excursie voort naar al-Ḥaḍan (?) [5]), dat bewoond werd door Rabīᶜa van Hamdān. Hij had in Ṣaᶜda hun huldiging ontvangen. Sommigen hunner hadden echter een strooptocht gedaan naar Baṭina Ḥaǵūr en daarbij runderen genomen en een knaap gedood. Al-Hādī eischte nu uitlevering der wandaders. Ze werden hem gebracht en door hem meegevoerd [6]).

Van hier begaf hij zich naar Aṯāfit [7]). Daar leidde hij den Vrijdagdienst en maande de menschen om hem te huldigen. Velen gaven aan die noodiging gehoor. Uit het naburige Bait Zūd [8]) kwamen lieden zich beklagen over al-Duᶜām b. Ibrāhīm, tot wiens gebied deze plaats behoorde. Zijn manschappen misdroegen zich ergerlijk (*ǵund fussāq*) [9]),

---

1) *Ǵaz.*, 113, *9*; in de omgeving van Ḥūṯ, zie bl. 148 n. 1, 153.

2) Donderdag en Vrijdag, waarschijnlijk 23 en 24 Śaᶜbān. Mogelijk was hij dus reeds 22 Ś. uit Khaiwān vertrokken. 's Zaterdags was hij voor *ṣalāt al-ẓuhr* in Baṭina Ḥaǵūr.

3) In dezen trant wordt de eisch geformuleerd: *al-daᶜwa ila 'llāh*, *ila 'l-dukhūl fi* (*'l-ruǵūᶜ ila*) *'l-ḥaqq*.

4) Den volgenden Dinsdag d. i. 28 Śaᶜbān.

5) Al-Ḥ-ḍ-n naast al-Ḥ-ṣ-n; het moet vrij dicht bij Aṯāfit geweest zijn, waar hij voor *ẓuhr* van den dag van zijn vertrek, een Vrijdag (2 Ramaḍān?), reeds aankwam. *Anbāʾ al-Z.*, f. 27*b*: *al-Ḥaḍan min bilād Wādaᶜa*, vgl. *Ǵaz.*, 67, *8* sq., 112, *4* sqq., 113, *9* sq. Al-Ḥaḍan vaak als plaatsnaam, vgl. *Ǵaz.*, Ind.

6) *Sīra*, f. 30*a*—31*a*; *Anbāʾ al-Z.*, f. 27*b*.

7) *Ǵaz.*, 66, *8* sqq. en passim; ook Ṯāfit, 15 *mīl* van Khaiwān en 16 van Raida, *ib.*, 186, 7 sqq.: *BGA.*, VI 136, *3* sq., 189 infra; hs. *Sīra* soms Uṯāfit, vgl. Ukāniṭ, *Ǵaz.*, 82, *10*.

8) *Ǵaz.*, 190, *18*.

9) *Sīra*, f. 31*a*: ... يشربون الخمور ويركبون الذكور ويفجرون بالنساء علانية .... (f. 31*b*) .... انه كان فى عسكر الدعام في بيت زود اربع مائة مرأة *a*) فاجرة يظهرون *b*) الفجور علانية لا يستترون *b*) بذلك بل يتحاكم العسكر فيهن الى سلاطينهم وكانوا

een hunner had zich aan een meisje vergrepen en al-Du^cām had niets van afkeuring daarover laten bemerken. Toen dit al-Hādī ter oore kwam, zond hij er een zijner „neven" uit de nakomelingen van ᶜUmar b. ᶜAlī heen. Bij de komst van al-Hādī's wālī ter plaatse vertrokken de ondergeschikten van al-Duᶜām.

Tegelijkertijd trad al-Hādī in schriftelijke onderhandeling met Ṣaᶜṣaᶜa b. Ǵaᶜfar, die een sterk kasteel (*qaṣr*) in Raida [1]) bewoonde. Deze liet door afgevaardigden zijn welgezindheid en onderwerping betuigen. Daarop zond de imām eenige mannen van Hamdān, om met hen het land, dat gedeeltelijk onder het gezag van al-Duᶜām stond, in beheer te nemen. De bevolking zag met blijdschap diens *ᶜummāl* heengaan.

Na deze uitkomsten verkregen te hebben keerde al-Hādī uit Aṯāfit naar Khaiwān terug [2]). In het laatst van Ramaḍān vernam hij, dat al-Duᶜām met een groot leger tegen de vlakte al-Bawn [3]) optrok. De imām hield dit voor een schijnbeweging en vermoedde, dat hij in werkelijkheid een aanval op Aṯāfit op het oog had, waar hij tot voor kort gezag had bezeten. Thans was daar als vertegenwoordiger van den imām de faqīh Abū ᶜUmar ᶜAbd al-ᶜAzīz b. Marwān [4]).

كلّ عشيّة يجتمعون الى باب سلطانهم الفاسق فيلعبن c) بين يديه وينشرن شعورهن
ويبدين زينتهن ويظهرن محاسنهن ويلبسن ارقّ ما يقدرن d) عليه من الثياب ليبدو e)
ما خفى من ابدانهن فيأتى العسكر فاذا هوى الرجل منهم واحدة دفع اليها دراهم
بحضرة من يحضر معهم فلعلّها لا تروح اليه تلك الليلة فاذا اصبح أتى الى السلطان واعلمه
ان ملعونته لا تروح اليه وقد اخذت دراهمه فيأمرها سلطانه عند ذلك بأدبها وبان
تصير الى صاحبها.

a) hs. مره. *b*) sic. *c*) لعب misschien = dansen, vgl. Landberg, *Arabica*, III 29, 58, *Etudes*, II 1014. *d*) Hs. يقدرنا. *e*) hs. ليبدوا.

1) *Ǵaz.*, 66, *3* sqq., 111, 7, *16* sq., *26*; Ṣanᶜāʾ — Raida 20 *mīl* (vgl. bl. 137 n. 7), 186, *6* sqq., en passim; vgl. Glaser's kaart *Pet. Mitt.*, 1886, Taf. 1.

2) Vertrek daarheen en aankomst aldaar op „Dinsdag", waarschijnlijk 6 Ramaḍān; te voren (f. 31*a*): van „Vrijdag tot Maandag" in Aṯāfit.

3) *Ǵaz.*, 111, *12*, *16* sqq., 154, *16* en passim; Niebuhr, *Beschrijving*, 252 N°. 21; vlakte aan de wādī, die thans Ǵail Hirrān heet, E. Glaser, *Pet. Mitt.*, 1884, 172*a* f.; vgl. kaart *ib.*, 1886, Taf. 1.

4) Zie bl. 133 n. 6.

Met het oog op de houding van al-Du^c^ām verliet al-Hādī in den nacht van 23 Ramaḍān [1]) Khaiwān en trok door Aṯāfit [2]) naar Sirr Bakīl [3]), waar hij den volgenden nacht verbleef. In den morgen op weg naar Bait Zūd zijnde, vernam hij, dat al-Du^c^ām van plan was al-Naqīl [4]) te bestijgen. Al-Hādī bezette nu de hoogte van dezen pas (*ra'ˢ al-naqīl*). Toen al-Du^c^ām tegenstand bemerkte, keerde hij naar Ḥamuda [5]) terug. Al-Hādī ging naar Bait Zūd, terwijl hij een wachtpost in den pas uitzette. Intusschen ontbood hij Ṣa^c^ṣa^c^a b. Ǵa^c^far ter versterking. Toen al-Hādī na overnachting in Bait Zūd 's morgens naar Ḍ-ḥyān [6]) afdaalde, kwam deze zich met een troep lieden uit de Bawn-vlakte bij hem voegen. Terwijl men in genoemde plaats was, werd er van de hoogte van al-Naqīl geschreeuwd, dat al-Du^c^ām Bait Zūd overvallen had. De imām begaf zich daarheen; 't was blijkbaar een loos alarm geweest: hij vernam er, dat zijn tegenstander Naqīl Ḥamuda had bestegen. Hij trok hem nu tegemoet en trof hem in Naǵd al-Ḍīn [7]). Daar schaarde hij zijn troep ten strijde [8]) en desgelijks ook al-Du^c^ām. Daarop

---

1) *Lailat al-ǵumu^c^a* (even te voren: Donderdag *li-sab^c^ ayyām* enz.) *li-sab^c^ layāl bāqiya fī śahr ramaḍān.*

2) Hij verrichtte daar *ṣalāt al-faǵr* en *al-ẓuhr.*

3) *Ǵaz.*, 112, *17*.

4) Al-Naqīl staat wel, zooals vaak, voor Naqīl + nom. loci; het woord moet „pas" beteekenen, vgl. *manqal*, Landberg, *Arabica*, V 108.

5) *Ǵaz.*, 82, 7, 111, *18*; op Glaser's kaart, *l. c.*, even ten N. W. van Raida; Niebuhr, *l. c.* (Hameda).

6) Hs. ضحيان, een ander dan het *Ǵaz.*, 83, *22* vermelde; waarschijnlijk Dhaḥjân op Glaser's kaart, *l. c.*, noordelijk van Raida.

7) Hs. الطين; blijkens *Ǵaz.*, 242, *20*, *25*, zuidelijk van Ǵurfa en Ḏu Qīn; het laatste op de kaartschets in *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 3, O. van Khamir. Het moet niet gezocht worden bij Dj. Dhîn, kaart Glaser Z. O. van ^c^Amrân, ten Z. der Bawn. — Voor een in allen deele juiste beschrijving van de zooeven vermelde bewegingen ware een nauwkeurige kennis van het terrein noodig. Voor deze ontbreken de noodige gegevens.

8) Rechts de Mu^c^mirī's (van Wādi^c^a, *Ǵaz.*, 69, *16*, 82, *17*, 244, *3*), Khawlān en de ^c^Ahrā (naar f. 61*a* infra, *b* infra, vgl. *Ǵaz.*, 72, *26*; hs. العرا) van Hamdān; centrum Rabī^c^a en Ṣuraim (beide wel van Wādi^c^a, *Ǵaz.*, 69, *15*; Beni Sereem, kaart in Niebuhr, *o. c.*, N. W. van Chamir, vgl. *ib.*, 241, 252; Benî Ṣoreim, Glaser's kaart, tusschen Khamr en Reida); links lieden uit Bait Zūd en al-Bawn.

verliet al-Hādī de slagorde, steeg van zijn rijdier, legde zijn wapenen af, reinigde zich en verrichtte een verkorte *ṣalāt*, onbekommerd om den nabijstaanden vijand. Vervolgens liet hij een der mannen van al-Du^cām komen en zond hem tot zijn heer met de uitdaging om den strijd door een tweegevecht te beslechten. Deze had hierin geen lust; hij zond den bode terug met een welwillend antwoord en de mededeeling, dat hij geen oorlog wilde. De geopende onderhandlingen werden nu voortgezet. Ze dreigden een oogenblik af te breken door een schermutseling, die op een der flanken tusschen de inmiddels vooruitschuivende partijen ontstond, doch op al-Hādī's bevel gestaakt werd. De besprekingen liepen op een *ṣulḥ* uit: al-Du^cām kwam den eed van gehoorzaamheid afleggen. Gezamenlijk begaf men zich naar Bait Zūd, vanwaar al-Du^cām naar Ḥamuda vertrok. Al-Hādī bleef er nog 3 dagen, per bode met al-Du^cām onderhandelend over de definitieve regeling van den *ṣulḥ*. Toen deze getroffen was, begaf al-Du^cām zich naar Warwar [1]) (Donderdag 29 Ramaḍān) [2]).

Ternauwernood was deze overeenkomst beklonken, of het optreden van al-Du^cām's zoon Arḥab [3]) deed het opnieuw tot een breuk komen. Hij maakte gemeene zaak met de Banū Salmān [4]). Dezen clan van Hamdān was de aangegane overeenkomst onaangenaam wegens de *ṣadaqāt* en de door de *śarī^ca* opgelegde beperkingen [5]). Ze beijverden zich haar zoo spoedig mogelijk te verstoren en waren er in geslaagd Arḥab te winnen. Onder zijn aanvoering trokken zij naar Khaiwān. Daar bevond zich Abu 'l-Qāsim Muḥammed b. al-Hādī met zijn broer Aḥmed [6]). Bij de

---

1) Zie bl. 107 n. 1.

2) *Sira*, f. 31*a*—32*b* infra; *Anbā' al-Z.*, f. 27*b*, 28*a*.

3) Arḥab b. al-Du^cām representeert ook een clan van Hamdān, *Ǵaz.*, 201, *13*, vgl. 111, *19*; al-Du^cām komt meer voor in de stamgenealogie van Hamdān, D. H. Müller, *Südarab. Stud.*, 113 u. f. (*Iklīl*); Naśwan, ed. ^cAẓīmuddīn, 40; M. Hartmann, *Die arab. Frage*, 323.

4) Salmān van Arḥab, N. O. van Khaiwān, *Ǵaz.*, 244, *4*.

5) ...وعمّا ارتكبوا من العظائم والمنكرات

6) Wanneer Muḥ. werkelijk, zooals *al-Ifāda*, f. 60*a* en *Ḥ. W.*, II f. 52*a* meedeelen, 32 jaar oud was, toen hij in 310 stierf, is dit bericht onmogelijk. Doch ook hetgeen verder (vgl. bl. 143) van hem verhaald wordt, laat zich van

nadering van den vijand betrok deze een kamp even buiten deze plaats. Aan zijn eisch tot onderwerping weigerde Arḥab te voldoen; evenmin nam hij de uitdaging aan door een tweegevecht met Muḥammed het pleit te laten beslissen. Deze deed een stouten aanval, waardoor hij er in slaagde het gevaar van de Khaiwāners, die bij de overmacht van Arḥab het ergste vreesden, af te wenden.

De vijand trok af naar Atāfit [1]). Daar was een deel der bevolking op zijn hand. Toen al-Hādī's wālī, Abū ᶜUmar [2]), de mannen tot verdediging bijeenriep, kwamen er slechts weinigen op; onder degenen, die hem bijstonden, waren lieden van Ṣuraim en Rabīᶜa. Arḥab had ook nog steun uit de dorpen van Arḥab al-Sabīᶜ en Khirfān [3]). Abū ᶜUmar was tegen de overmacht niet opgewassen; hij werd gedood bij de bezetting der plaats.

Al-Duᶜām heet dit verloop betreurd te hebben (*iġtamma*); evenwel begaf hij zich, wel nog vóór Warwar bereikt te hebben, ook naar Atāfit [4]). Dit vernemende trok al-Hādī des Vrijdags 30 Ramaḍān naar مشوط (?) [5]), een plaats der Banū Rabīᶜa. Den volgenden morgen, op het feest van het verbreken der vasten, liet hij door boden (*ṣurrākh*) [6]) den heerban oproepen. Zijn mannen verzamelden zich twee dagen later [7]). Geraadpleegd, rieden ze al-Duᶜām te bekampen.

---

een 7-jarig knaapje niet denken. Overigens kan al-Hādī, die in 298 op 53-jarigen leeftijd stierf (*H. W.*, II f. 29*b* supra), te dezer tijd (285) een zoon gehad hebben van ± 20 jaar.

1) *Sīra*, f. 32*b* infra is er even sprake van een bezetting van Atāfit door Arḥab en de B. Salmān vóór het bericht over den aanval op Khaiwān; het is blijkbaar een anticipatie van de f. 33*a* infra, *b* verhaalde vermeestering der plaats.

2) Zie bl. 138.

3) Hiervan hooren we in ander verband, *Sīra*, f. 36*a*. — Al-Sabīᶜ en Khirfān, *Ǵaz.*, 82, *21* sq., 110, *11* sq.; Niebuhr, *o. c.*, '249 (kaart: Churfan en Sabbia); Z. O.-waarts van Khaiwān, *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 2 u. 3.

4) Hij kwam daar namelijk den dag van (of na) zijn vertrek uit Ḥamuda aan (*lailat al-ǵumuᶜa*).

5) *Anbā' al-Z.*, f. 28*a* infra: مسلوط. Geen van beide lezingen bij al-Hamdānī.

6) Vgl. over de *ṣarkha* Landberg, *Arabica*, IV 17—8.

7) *Sīra*, f. 33*b*: Maandags, *laila* (l. *li-talāt*?) *khalat min Śawwāl*.

Dicht bij Aṯāfit geraakte al-Hādī [1]) met zijn tegenstander slaags. Het gevecht, dat nagenoeg den geheelen dag duurde en aan weerszijden veel gewonden leverde, bleef onbeslist, ondanks de welgeslaagde poging van al-Duᶜām om door het uitloven van kleederen (*ṯiyāb* [2]) en *kiswa*) een deel der Bedawienen in al-Hādī's *ᶜaskar* tot desertie te bewegen. Het gelukte den imām echter de hierdoor ontstane verwarring in zijn gelederen door persoonlijk voorbeeld te stuiten. Het invallen van den nacht deed de partijen naar hun kampen terugkeeren. Dat van al-Hādī bevond zich te كراوى, een plaats der Banū Rabīᶜa. Wegens watergebrek verwisselde hij het spoedig voor al-Darb [3]), eveneens van de Rabīᶜa, een sterke plaats, waar hij zijn paarden eenige dagen liet uitrusten. Daarna liet hij door *ṣurrākh* een oproep doen onder Ḥāšid [4]) tegen een bepaalden dag. Ze verzamelden zich bij hem Donderdag 13 Šawwāl.

Intusschen had al-Hādī's zoon, Abu 'l-Qāsim Muḥammed, zich genoopt gezien om Khaiwān te verlaten. Dit moet geweest zijn kort na den aanval van Arḥab en de Banū Salmān op Khaiwān. Blijkbaar had het gebeurde in Aṯāfit oproerigen elementen moed gegeven. Abu 'l-Qāsim kon de stemming niet bezweren. Op raad van eenige *mašā'ikh* als Ismāᶜīl b. al-Muslim, Yūsuf b. Muᶜāḏ, Ibrāhīm en Ġiṭrīf vertrok hij en voegde zich eenige dagen later bij zijn vader met een aantal Saᶜd (Khawlān), die hij onderweg getroffen had [5]).

---

1) Centrum B. Rabīᶜa, B. Muᶜmir (vgl. bl. 139 n. 8), B. Saᶜd (Khawlān); rechts B. Ṣuraim (vgl. *ib.*; *min wuǵūh Hamdān wa-riǵālihā*, *Sīra*, f. 34*a* infra); links B. ᶜUbaid (van B. Rabīᶜa).

2) Hs.: ثياب دسرى. Het uitloven van kleeren wordt meer als krijgslist aangewend.

3) Elders (f. 38*a*) Darb B. Rabīᶜa in onderscheiding van „al-Darb, een plaats der B. Ṣuraim" (f. 38*b*), ook Darb B. Ṣuraim (f. 39*a*) genoemd. *Darb* beteekent „wal, muur, versterkte plaats", vgl. Landberg, *Arabica*, V 285—6.

4) Een der beide groote stamgroepen van Hamdān vgl. *Enz. des Islām*, s. v.

5) Muḥ. b. Sulaimān al-Kūfī (zie bl. 121), de zegsman, bevond zich bij Abu 'l-Qāsim. Na vertrek uit Khaiwān vertoefde men eenige dagen in een plaats der B. Muᶜmir, waar men *lailat al-fiṭr* (1 Šaww.) aangekomen was. Op weg naar al-Hādī ontmoette men in L-ḥ-w-ẓ (*Ǵaz.*, 112, *6*; hs.: لحوظ) lieden uit

Op den genoemden datum ging al-Hādī met zijn manschappen op marsch. Daags daarna tegen den middag (*ṣalāt al-ẓuhr*) stond hij weer dicht bij Aṯāfit. Daar kwam het opnieuw tot een gevecht. Al-Duᶜām was èn in ruiterij èn in voetvolk de meerdere; bovendien had hij het terrein in zijn voordeel [1]). De dapperheid van al-Hādī en zijn zoon vermochten niet een beslissenden uitslag te brengen. Onverschrokken moet hij volgens een ooggetuige hebben stand gehouden, niettegenstaande dat een vijand hem 25 maal met zijn pijlen [2]) in pantser en scheenplaten trof. Zijn starre weerstand verlamde den moed zijner aanvallers. Zoo vertelde Saᶜīd b. Abī Sawra, een der geduchtste ruiters van Yemen, die aan de zijde van al-Duᶜām vocht, naderhand den levensbeschrijver, dat hij met 30 uitgelezen ruiters den imām aanviel. „Maar al-Hādī weerstond onzen vereenigden aanval; we rekenden hem met onze lansen van zijn paard te kunnen halen en meenden, dat er niemand tegen ons stand zou houden wegens ons vastberaden verzet. Maar bij Allāh, toen we al aanvallend hem genaderd waren, verdroogden onze handen aan onze lansen; we konden ze niet meer bewegen: Allāh had onze gemoederen met schrik en vrees vervuld. We weken daarop terug". Nu hier zoo zichtbaar Allāh's hand in het spel was, deed Saᶜīd de gelofte nooit meer tegen al-Hādī te zullen strijden; later gaf hij blijk van zijn dapperheid in dienst van den imām. Kortom, al-Hādī's „stand" was geducht, ontzagwekkend, Allāh bevestigde er de waarheid en vernederde er de leugen door, het was een van de teekenen van het imāmaat in hem [3]).

---

al-Bawn. — Volgt met eenigszins abrupten overgang het verdere relaas van al-Hādī's expeditie.

1) Opstelling van al-Hādī's troepen: rechts B. Ṣuraim, B. Muᶜmir en Khawlān; centrum B. Malik (Rabīᶜa); links B. ᶜUbāid; in het geheel 30 ruiters en 700 man voetvolk. Bij al-Duᶜām heeten de getallen resp. 230 en 2000; het terrein, waar hij stond, heette الكيد. Uitvoerige beschrijving van het gevecht.

2) Geschoten van een (sic) قوس دوداني (*Sīra*, f. 35*a* supra).

3) *Sīra*, f. 35*a* infra: al-Hādī zou tot Muḥammed b. Sul. gezegd hebben: والله محمود ما دخل قلبي منهم رعب ولا اعتددت وكيف أعتدّ بهم وأنا أعلم انّ الله معي فان قتلت فالى الجنّة وان قتلت منهم احدًا صار الى النار.

Intusschen viel er in het gevecht slechts één man; wel waren er aan beide zijden veel gewonden, al heet het ook, dat de pijlen al-Hādī's mannen niet deerden [1]). Het duister scheidde de strijdenden. Al-Hādī trok naar Darb Banī Rabīᶜa, al-Duᶜām naar Aṯāfit. Slecht weer hield ieder voorloopig in zijn kamp. Darb Banī Rabīᶜa was niet rijk aan water en had weinig zaadvelden. Men bracht echter in 's imāms kamp graan en voeder en allerlei gerief. En wat het water betreft, sinds al-Hādī's komst leverde de *ġail* [2]) het door Allāh's barmhartigheid (*luṭf*) in overvloed: er kon zelfs bij gezaaid worden. De Rabīᶜa en Ṣuraim, in wier midden hij hier verkeerde, rekenden op zijn verlof om de dorpen van Arḥab in al-Sabīᶜ en Khirfān [3]) te mogen overvallen en hun dooden te wreken; tot hun ontstemming stond al-Hādī hun dit niet toe. Hij liet door hen den weg naar Aṯāfit bewaken en geregeld 's nachts al-Duᶜām's woning aldaar beschieten [4]). Dit duurde zoo tot half Ḏu 'l-Qaᶜda. Al-Duᶜām had intusschen vele manschappen zien weggaan, omdat ze, tengevolge van opgedane schade als verlies van paarden, er genoeg van hadden of omdat ze niet langer verkozen zouden hebben te vechten tegen „den zoon van den Gezant Gods"; zelf zou hij hen, die hem in dezen strijd gewikkeld hadden, vervloekt hebben. Door al-Hādī uitgezonden Rabīᶜa en Ṣuraim, die al-Duᶜām's weermacht zouden verkennen, stootten op diens troepen en dreven, met behulp van ontboden versterking, hen met veel gewonden naar het dorp W-ḥāl terug. Besloten om al-Duᶜām aan te tasten, liet al-Hādī nu aanstonds zijn heerban oproepen. Op 't vernemen hiervan verliet al-Duᶜām in het

---

1) De vijand vocht ook met steenen, *ib.*; zie bl. 121 n. 2.

2) Glosse *Sīra*, f. 36*a* supra: الغيل بلغة اهل الحجاز العين. Volgens Glaser, *Pet. Mitt.*, 1884, 173*b* N., en *E. Glasers Reise nach Mârib*, 12*b*, is *ġail*, in onderscheiding van *sail*, een steeds stroomend water, 't zij bron, beek of stroom. *Lisān*, s. v.: „stroomend water".

3) Zie bl. 141.

4) We hooren in 't voorbijgaan (*Sīra*, f. 36*b* supra) van betrekkingen van al-D. met zekeren I. al-ᶜAǧamī, die volgens f. 30*a* er steeds op uit was al-Hādī afbreuk te doen en evenals Ḥubaiš (zie bl. 135 v.) door zijn verwensching den dood vond.

laatst van Ḏu 'l-Qaᶜda [1]) Aṯāfit. Hij vertrok naar Khaiwān; hij stond in verkeer met lieden uit deze plaats en men had hem verzocht daarheen te komen.

Al-Duᶜām's aftocht was voor de Rabīᶜa en Ṣuraim een gereede aanleiding om in Aṯāfit te plunderen, in de veronderstelling, dat hun dit stellig geoorloofd was. Klagende beroofden brachten al-Hādī spoedig op de hoogte van het gebeurde. Het griefde hem zeer en maakte hem zeer mismoedig, zou hem zelfs tranen en *istirǵā*ᶜ's ontlokt hebben. Deze ongebondenheid en wellicht mede al-Duᶜām's slepend verzet, dat, zooals we zullen zien, zijn gezag elders in gevaar bracht, schijnen hem hier een oogenblik te hebben doen twijfelen, of hij wel ooit in dit land iets bereiken zou [2]). Doch zijn raadslieden Muḥammed b. Sulaimān en Muḥammed b. Saᶜīd wisten deze stemming te bezweren, rieden hem de wandaders met zachtheid (*rifq*) te behandelen en hen tot boete (*tawba*) te bewegen, 't waren immers *aᶜrāb ǵuhhāl*, tuchtelooze Bedawienen! Toen hij daarop inlevering van het geplunderde gebood, voldeden de meesten daaraan gewillig. Toch bleek het noodig den eisch te herhalen. Tegen ᶜArafa-dag liet hij daarom de lieden bijeenkomen om hen op aanschouwelijke wijze van ongelijk te overtuigen. Hij liet namelijk een groot houtvuur aansteken en beloofde kleederen en allerlei gerei (*āla wa-matā*ᶜ) aan dengene, die zich in dit vuur zou begeven. Toen men opmerkte: „Wat baat dat goed hem, die in 't vuur gaat!", antwoordde hij: „Welnu, wat drijft u dan tot daden, die u in het vuur brengen? Vreest Allāh en geeft terug, wat ge hebt van de goederen der Muslims! Gehoorzaamt mij, dan breng ik u in het Paradijs!" Eenstemmig betuigden ze daarop hem te willen gehoorzamen en bereid te zijn om voor hem te sterven. Na een paar dagen konden de beroofden hun eigendommen in ontvangst te nemen [3]).

---

1) Woensdag *li-ayyām baqiyat* (superscr. *bāqiya*), dus waarschijnlijk 25 Ḏu 'l-Qaᶜda.

2) *Sīra*, f. 37*a*: قال لمحمّد بن سعيد قد عزمت على أن أحتجب ولا أكلّم الناس ولا يدخل إلىّ خلق ولولا أنّى أخاف ضيعة الاسلام لما أقمت فى اليمن ولمضيت إلى بلدى فما أحسب أن هولاء يحلّ المقام بينهم ولا أستحلّ أقاتل بهم [illegible]

3) *Sīra*, f. 32*b* infra—38*a* supra; *Anbā*ᵓ *al-Z.*, f. 28*a*, *b*.

Intusschen was in Ṣanᶜāᵓ het gezag overgegaan in handen van Abu 'l-ᶜAtāhiya ᶜAbd Allāh b. Biśr [1]), „een der vorsten en sulṭāns van Yemen". Hij was, zooals we nog zullen zien, verwant met de Āl Ṭarīf, cliënten der Yaᶜfuriden [2]). Deze laatsten moeten daar tijdelijk op zijde gedrongen zijn; bijzonderheden daarover vernemen we niet. Abu 'l-ᶜAtāhiya heet wālī van Ṣanᶜāᵓ en haar *makhālīf*; mogelijk erkende hij in naam den ᶜAbbāsidischen khalief. Overigens trad hij op als vorst: hij had een wazīr, Muḥammed b. Abī ᶜAbbād al-Tamīmī, die met Umayya b. Sadūs b. Śaibān over zijn dīwān stond; zonder hun raad ondernam hij niets [3]). Abu 'l-ᶜAtāhiya [4]) en zijn wazīr waren met al-Hādī in briefwisseling getreden; zij heeten hem uiterst welgezind geweest te zijn en zijn imāmaat erkend te hebben [5]). De aanleiding tot deze onderhandelingen zal wel geweest zijn, dat het in het belang van Abu 'l-ᶜAtāhiya was, dat al-Duᶜām, die ook vroeger getracht had een rol in Ṣanᶜāᵓ te spelen [6]), onschadelijk gemaakt werd. Het resultaat er van was, dat de heer van Ṣanᶜāᵓ den imām ruiters en voetvolk toezegde. In afwachting van dezen steun verplaatste al-Hādī zich van Darb Banī Rabīᶜa naar al-Darb der Ṣuraim [7]). Het vlotte daarmee niet al te best; in het laatst van Ḏu 'l-Ḥiǵǵa moest zijn vertrouwde Muḥammed b. Sulaimān op zijn last naar Ṣanᶜāᵓ om de toegezegde ruiters los te krijgen. Hij was 1 of 2 Muḥarram 286 terug in Darb Banī Ṣuraim, vanwaar uit al-Hādī intusschen nog een excursie naar al-Bawn en elders gemaakt had, zonder voorshands veel bereikt te hebben. Het bleek, dat er in den *ǵund* van Abu 'l-ᶜAtāhiya weinig lust bestond

---

1) *Bahǵat al-Z.*, f. 14*b*: Abu 'l-ᶜAtāhiya b. al-Ruwayya al-Maḏḥiǵī (*nisba* in marg.); *al-Kifāya*, p. 29, *26* sq.: al-ᶜAtāhiya b. al-R. al-M. (beide hss. zonder vocalen). Deze naam berust denkelijk op een verwarring met Abu 'l-ᶜAśīra b. al-Ruwayya, die *Sīra*, f. 3*a*, vermeld wordt (vgl. *Ǵaz.*, 108, *10*—*14*).

2) Vgl. bl. 106.

3) *Sīra*, f. 2*b*.

4) Vgl. 118 n. 1.

5) *Sīra*, f. 38*a*: ....ورغبا فيه وفى عدله وقالا بامامته وفضله

6) Zie bl. 107 v.

7) Zie bl. 142 n. 3.

om zich onder de strakke tucht van al-Hādī te stellen [1]). Aan zijn bevel om zich naar den imām te begeven werd slechts gedeeltelijk en schoorvoetend voldaan. Hun tegenzin ziende gaf hij er de voorkeur aan om zijn broer Ǵarrāḥ [2]) met 50 ruiters te zenden. Deze kwamen tegen het einde van Muḥarram in Darb Banī Ṣuraim.

Deze samenwerking was al-Du^c^ām alles behalve aangenaam. Hij vond het bevreemdend, dat hij „zwart", Abu 'l-^c^Atāhiya daarentegen „wit" geworden was, terwijl hij toch voornemens was niet (meer) te strijden tegen den zoon van den Gezant Gods [3]). Hij had namelijk ook brieven gericht aan al-Hādī, toen deze nog zijn kwartier te Darb Banī Rabī^c^a had, volgens welke hij onder beding van de belastingheffing en het bestuur (*ǵibāya* en *wilāya*) van een zeker gebied (*ba^c^ḍ al-balad*) zijn verzet wilde laten varen. Maar al-Hādī achtte het zich niet geoorloofd hem een span af te staan, zoolang hij niet *tawba* gedaan had en tot het „rechte en richtige" (*al-ḥaqq*) was teruggekeerd.

Versterkt door Ǵarrāḥ b. Biśr [4]) en zijn ruiters toog al-Hādī uit ter onderwerping van Khirfān en al-Sabī^c^ [5]), waar stamverwanten (*banū ^c^amm*) van al-Du^c^ām woonden. Bij aankomst bleek de vooraf tot gehoorzaamheid gemaande bevolking in de bergen gevlucht te zijn. Op aanbod van *amān* verschenen er eenige notabelen (*maśā'ikh*). In hun

---

1) *Sīra*, f. 38*a* infra: وذلك انّ قوم الجند كانوا يخافون الهادى لما يبلغهم من إقامته للحدود واخذ الحقّ ونفى الباطل والفسق فكان يغلظ عليهم ذلك ولا يحبون أن يأتوه — Ook Ismā^c^īl b. al-Muslim (zie bl. 142) was reeds voor al-Hādī naar Abu 'l-^c^Atāhiya om versterking geweest. Hij had eenige lieden meegekregen en bleef in Raida de rest van den ^c^*askar* afwachten.

2) *Sīra*, f. 38*b* supra: حراح.

3) *Sīra*, f. 38*b*: Tot zijn verzamelde gezellen en de Khaiwāners zou hij gezegd hebben: أليس من العجب أنّى أصبحت مسوَدًّا (hs. مسوِدًّا) وأصبح ابو العتاهية مبيَضًّا (hs. مبيِضًّا) فأمّا أنا فقد عزمت ألّا أقاتل ابن رسول الله فما تقولون فقال بعض أصحابه بل نقاتل ونقاتل معك ولا تأخذ (hs. ياخذ) ملكًا قد قاتلتَ (hs. قاتلتْ) عليه آل يعفر وغيرهم ثم تدفعه الى العلوىّ مسلمًا.

4) *Ib.*: حراح بن بسير.

5) *Ib.*: Kharfān; vgl. bl. 141, 144.

tegenwoordigheid liet de imām stroo en voeder, dat de manschappen van Abu 'l-ᶜAtāhiya zonder verlof uit de verlaten dorpen gehaald hadden, ter plaatse terugbrengen en het koopen voor een hem billijk lijkenden prijs. Hij dreigde herhaling van zulk een overtreding met handafkapping te zullen straffen. De *maśāʾikh* heeten vol lof over al-Hādī's rechtvaardigheidszin (*ᶜadl*) teruggekeerd te zijn. De vluchtelingen zochten nu hun dorpen weer op. Na de eeden van onderwerping afgenomen te hebben en zijn wālī's beëedigd te hebben aanvaardde al-Hādī den terugtocht naar Darb Banī Ṣuraim.

Aan deze onderwerping bemerkte al-Duᶜām, hoe zijn gezag aan het tanen was. De imām besloot weer tegen hem te velde te gaan, nu naar Khaiwān. Zijn *ṣawārikh* riepen manschappen bijeen in het begin van Ṣafar; met een groot leger, waaronder Abu 'l-ᶜAtāhiya's contingent, toog hij op marsch en nam kwartier in Ḥūṯ [1]).

Waarschijnlijk zag al-Duᶜām in, dat verdere tegenstand niet meer baten kon. De door hem bijeengeroepen bewoners van Khaiwān en de Salmān bleken bovendien niet eenig ten aanzien van de houding, die men tegenover den vijand zou aannemen. 't Einde was, dat al-Duᶜām verklaarde het verzet voor goed te willen opgeven en naar zijn woonplaats, Ǵuraq [2]), terug te keeren. Door eenige voorname Khaiwāners liet hij al-Hādī van zijn vertrek daarheen verwittigen. Deze afgevaardigden verzochten meteen om amnestie voor hun woonplaats. Een dag later kwam de imām in Khaiwān. Daar hield hij daags na zijn komst in de moskee een toespraak, waarin hij de trouweloosheid en afvalligheid der Khaiwāners geeselde en hun zucht naar wereldsche genietingen (muziek en wijn) laakte en vooral deed uitkomen, hoe zij Allāh dankbaar hadden te zijn, nu hij van zijn macht om een zware straf op te leggen voor dezen keer geen gebruik meende te moeten maken. Ver-

---

1) *Ǵaz.*, 82, *20*, 112, *6*; Naśwān, ed. ᶜAẓīmuddīn, 29; zuidoostelijk van Khaiwān, *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 2 u. 3.

2) *Ǵaz.*, 83, *5*, 111, *7*, een marktplaats van Bakīl; het behoorde tot de Ǵawf en al-D. was er mede beleend door de Yaᶜfuriden, Naśwān, 20, *18* sqq.; Yāqūt, III 787; *Sīra*, f. 39*a* infra; Ǵaraq.

volgens nam hij opnieuw de eeden van gehoorzaamheid af. Omtrent al-Du^cām kwam er bericht in, dat hij in zijn gewest het *ḥayya ^calā khairi 'l-^camal* in den *aḏān* liet invoegen, de wettelijke straf toepaste bij overtreding van het wijnverbod en openlijk „maande tot het goede en het slechte verbood". Hij gaf ten slotte den wensch te kennen om een ontmoeting te hebben met al-Hādī ter aflegging van den eed en tot het doen van *tawba*. In de omgeving van Khaiwān had deze samenkomst plaats; al-Du^cām en verwanten (zoon en *banū ^camm*) bezwoeren er hun gehoorzaamheid. Op verzoek voegde al-Hādī hem een wālī toe en wel Abū Ǵa^cfar Muḥammed b. Sulaimān. Al-Du^cām betoonde zich loyaal, vermeldde al-Hādī in de *khuṭba* en werkte samen met den wālī in de handhaving van de *śarī^ca*, met name ten aanzien van het wijngenot [1]).

Ofschoon er kortelings tijding gekomen was, dat de onderdanigheid in de omgeving van Ṣa^cda te wenschen overliet [2]), bleef al-Hādī nog in Khaiwān. Met vreugde vernam hij er de aankomst van ongeveer 50 *muhāǵirūn* uit Ṭabaristān. Een bewijs, met hoe groote belangstelling men in het hooge noorden den zoon van Allāh's Gezant volgde! Aangekomen met de pelgrims, vertoefden ze eenigen tijd in Ṣa^cda en gingen zich vervolgens in Khaiwān bij al-Hādī voegen. De vorderingen, die de imām maakte, zouden de stemming meer en meer tot hem hebben doen overhellen [3]).

Tegen de sexueele moraal indruischende gebruiken [4]), in

---

1) *Sīra*, f. 38*a*—40*a*.
2) Zie bl. 159.
3) *Sīra*, f. 40*b*, *9—15*.
4) *Ib.*, f. 43*b*, *14* sqq.: خبر اهل الاعصوم حدّثنى محمّد بن سليمان قال اقام
الهادى الى الحقّ فى خيوان حتّى مضت من جمادى الاولى ايّام بلغه انّ قوما فى بلد
يقال لها الاعصوم على مسيرة يوم او أرجح من خيوان ياتيهم الضيف فيكرمه صاحب
المنزل ثم يأتيه بابنته او بأخته فقد زيّنها فتكون معه نهارها وليلها حتّى يذكر انّه
يمسّ بطنها وجسمها ويلمس موضع العورة منها وابوها ينظر وامّها ولم يذكر انّه يكون
بينهما فجور ولكن صفات قبيحة لا يرون فيها عليهم حرجا بل يرون ذلك حلالا الخ —
Vgl. Landberg, *Arabica*, IV 25 suiv., *Etudes*, II 907 suiv.

zwang bij de bevolking van al-Aᶜṣūm [1]), heeten de aanleiding tot een van Khaiwān uit ondernomen tocht naar deze ruim een dagreis verwijderde plaats. Tegen haar bewoners achtte al-Hādī *ǵihād* eerder noodig dan tegen de Rūm. Begin Ǵumādā I [2]) 286 trok hij langs Aṯāfit naar Bait سبع [3]). De voornaamsten dezer plaats, die tot al-Duᶜām's gebied behoorde, hadden reeds schriftelijk hunne aanhankelijkheid betuigd. Nu bracht men al-Hādī persoonlijk de huldiging. De *ǵihād* tegen al-Aᶜṣūm kostte geen bloed. Op 's imāms boodschap kwamen er afgevaardigden, die een ernstige berisping ontvingen wegens de gewoonten van hun dorp. Met zware bestraffing dreigde al-Hādī, zoo deze niet van stonde af aan ophielden. Den vrouwen schreef hij sluiers voor; ook Bedawienenvrouwen mochten niet meer met ontbloot gelaat de markten bezoeken [4]).

In het laatst van Ǵumādā I, op een Vrijdag [5]), verliet de imām Bait سبع en bereikte denzelfden dag Aṯāfit. Na een *ṣulḥ* tot stand gebracht te hebben tusschen de Rabīᶜa en de lieden van al-Sabīᶜ en Khirfān, waarbij de eerstgenoemden 900 dīnār weergeld voor een gedoode kregen, vertrok hij des Zaterdagmorgens naar Khaiwān, waar hij in den

---

1) Naast ᶜAṣumān, vgl. *Ǵaz.*, 69, *14* en N., 112, *9*; *Anbā᾽ al-Z.*, f. 29*a*: العصيات

2) Op een Zaterdag, dus wellicht 5 Ǵum. I.

3) De uitspraak van den naam is niet vast te stellen.

4) *Sīra*, f. 44*a*, *9* sqq.: ... يا معشر الجهّال فاتّقوا الله فى انفسكم وصونوا حرمكم واتّخذوا لهن البراقع يستترن بها وجوههن ولا يبدين زينتهن وألزموهن ما هو أولى بهن ثم قال ايضا لاهل البلد قد يلغنى انّ نساء البوادى يدخلن الاسواق مكشّفات الوجوه فخذوا النساء باتّخاذ البراقع ولا يتبرّجن ولا يبدين زينتهن كما قال الله عزّ وجلّ فقال له الاعصوم يابن رسول الله تكدت علينا فى كثير من الاشياء ونحن نتوب عن ذلك كلّه ونبايعك فبايعوه واستحلفهم واخذ عليهم العهود وزاد فى اليمين ولا يتبرّجن نساءكم ولتمنعوهن من محادثة الرجال الذين (hs. الذى) ليسوا لهن بحرم ولتاخذوهن بلبس البراقع فحلفوا له على ذلك — Vgl. Snouck Hurgronje, *Twee populaire dwalingen*, *Tijdschr. voor Taal-, Land- en Volkenk. van Ned.-Indië*, 5de volgr., I 365 vv. (1886); Mansour Fahmy, *La condition de la femme*, etc. (thèse, Paris 1913), 58 suiv.

5) Mogelijk 25 Ǵum. I.

loop van dien dag aankwam [1]). Al-Ḥusain b. al-Ḥasan [2]) bleef als ᶜ*āmil* in Aṯāfit.

Kort daarop [3]) riepen berichten over onrust in Naǵrān al-Hādī voor eenigen tijd weg [4]). Den doortocht naar de oproerige streek benutte de imām om in het belang der rust in het gebied zuidelijk van Ṣaᶜda nog eenige regelingen te treffen. Zoo bepaalde hij een ontmoeting met al-Duᶜām in de *balad* der Banū Salmān. Van hen was namelijk een betuiging van gehoorzaamheid nog achterwege gebleven: ze verwachtten niet veel goeds wegens hun aanslag op Abū ᶜUmar in Aṯāfit [5]). Na Khaiwān onder de hoede van zijn zoon Abu 'l-Qāsim gesteld te hebben, vertrok al-Hādī naar ᶜIyān [6]), waar al-Duᶜām uit Ǵuraq aankwam. Daar verleende de imām op al-Duᶜām's verzoek *amān* aan de Salmān en liet hen den eed van onderdanigheid afleggen.

Zijn tocht voortzettend, aanvankelijk vergezeld van al-Duᶜām, kwam de imām, na overnachting te al-ᶜAśśa [7]), in Asal [8]) in Bilād Khawlān, waar hij vrede wilde stichten tusschen de Salmān en de Khawlān, van welke de eersten 2 gedooden der laatsten te hunnen laste hadden. Terwijl al-Duᶜām zou opkomen met een troep Salmān, liet al-Hādī de Khawlān oproepen. Deze verschenen in grooten getale; met hen waren ook de samensteller der *Sīra* en zijn vader. Na een onderhoud met de walī's der gedooden, vroeg de imām de Fuṭaimī's [9]) en Yarsumī's naar hun zienswijze over zijn afspraak met al-Duᶜām en de Salmān. Ze verklaarden de schikking geheel aan hem over te laten. Nadat,

---

1) De tijd voor den *ṣulḥ* lijkt wel wat erg beperkt, te meer daar er sprake is (*Sīra*, f. 44*a*, *18*) van het ontbieden van de bewoners van al-Sabīᶜ en Khirfān.

2) Van de Wald ᶜAbbās b. ᶜAlī, gewezen wālī van Sāqīn, vgl. bl. 159.

3) Zondag 10 Ǵum. II; *Tabellen*: Zaterdag.

4) Zie bl. 160 v.

5) Zie bl. 140 v.

6) *Ǵaz.*, 83, *3*, 110, *16*, *17*, bewoond door Salmān, 244, *4*. 'Ajjân in *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 3, aan een zijtak van W. Maḏāb, N. O. van Khaiwān.

7) *Ǵaz.*, 83, *25*, 114, *5*, *7*, *15*; het moet oostelijk van Ṣaᶜda liggen.

8) *Sīra*, f. 97*a* supra: Asul, 2 mīl van Ṣaᶜda; *Ǵaz.*, 114, *2*, 126, *13*, 245, *16*.

9) Zie bl. 118.

ter vermijding van een botsing, voorzorgen genomen waren om Khawlān en Hamdān voorloopig gescheiden te houden [1]), toog al-Hādī met de voornaamsten der Khawlān en de walī's naar Maḏāb [2]) ter ontmoeting der andere partij onder leiding van al-Duᶜām. De plechtigheid werd door een teeken des hemels verhoogd. Het was namelijk een snikheete dag (*kaṯīr al-samūm*) en de plaats van bijeenkomst schaduwloos. Aan den overigens geheel helderen hemel verscheen echter een wolk, die boven het hoofd van al-Hādī c. s. hangen bleef (*rakadat*) en haar schaduw uitspreidde tot den avond [3]). Toen de imām den *ṣulḥ* geregeld had, trok hij verder naar Ṣaᶜda, waarheen al-Duᶜām zijn zoon Muḥammed met 26 ruiters medezond, terwijl hij zelf naar zijn woonplaats ging [4]).

Na bestraffing der tuchteloozen in Naǵrān en een kort verblijf in Ṣaᶜda keerde al-Hādī midden Raǵab [5]) in Khaiwān terug. Eenige dagen na zijn aankomst ondernam hij een tocht naar al-Aǵnā (?) [6]), bewoond door Banū Muᶜmir, waar de bevolking reeds voor zijn vertrek naar Naǵrān onderling slaags was geweest. Hij had toen Abu 'l-Qāsim het herstel der orde opgedragen; dientengevolge waren er een aantal belhamels in Khaiwān gevangen gezet. In zijn afwezigheid had Abu 'l-Qāsim een verzoening bewerkstelligd, het weergeld (*diya*) voorgeschreven en de gevangenen losgelaten. Deze begonnen nu de streek onveilig te maken. Van uit Ḥūṯ liet al-Hādī de onruststokers tot onmiddellijke onderwerping manen. Met hun antwoord, dat ze naar Abu

---

1) Muḥ. b. ᶜUbaid Allāh had bevel de Khawlān te Naqīl al-ᶜAǵala, oostelijk van de plaats der ontmoeting, te houden.

2) *Ǵaz.*, 83, *1*, 110, *18*, aan gelijknamige in den Ǵawf uitloopende wādī, 167, *13*; vgl. *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 2 u. 3.

3) Deze legendarische trek zou kunnen berusten op de materialiseering van een traditie als Bukh., *K. al-Zakāt*, *Bāb* 16: ... عن النبي صلعم قال سبعة يظلّهم الله في ظلّه يوم لا ظلّ الّا ظلّه امام عادل الخ. Zaid b. ᶜAlī beschaduwd door een zich met hem verplaatsende wolk, vgl. *Maq.*, 160, 7 sqq.

4) *Sīra*, f. 43*b*, *14*—45*a* infra; *Anbā᾽ al-Z.*, f. 29*a*.

5) Vertrek uit Ṣaᶜda Zondag 16 Raǵab; *Tabellen*: Zaterdag; aankomst 18 Raǵab. Vgl. bl. 161.

6) Hs. الاجنا. — Vertrek op Zaterdag, dus waarschijnlijk 23 Raǵab.

'l-Qāsim zouden gaan, en daarna, dat ze tot hem zouden komen in Khaiwān, was hij niet tevreden. Hij zette zijn eisch klem bij door Rabīᶜa en Ṣuraim op te roepen. Bij deze gelegenheid geraakten er sommigen in tweestrijd: zouden ze hun eed aan al-Hādī houden of zich aan de zijde van hunne verwanten (*banū ᶜamm*) scharen? Er was inderdaad iemand, die tot ontrouw opwekte. Allāh's gericht zou hem echter met ziekte en dood geslagen hebben. De rebellen bleven intusschen, ondanks hernieuwde aanmaningen, koppig, zoodat al-Hādī na een inspectie bij al-Birka al-Ḍ-mriyya er toe overging zijn manschappen buiten Ḥūṯ in vechtorde op te stellen [1]). Hiervoor zwichtten de weerspannigen; hun bode kwam met het bevel terug, dat zij zich bij den imām hadden te melden. Ze verschenen, terwijl al-Hādī zich had afgezonderd van het gros zijner troepen, dat bevel had zich ter plaatse van al-Ġ-b-y-b [2]) in slagorde te houden. Al-Hādī verklaarde terwille van Ḥāśid en Hamdān zooveel geduld met hen te hebben gehad. Dit is wel zoo te verstaan, dat hij zich genoopt zag de gevoelens dezer groepen niet te kwetsen door hen tegen verwante clans in den strijd te voeren. Toen dan ook de aanwezige Ḥāśid het verzoek deden hun om hunnentwil vergiffenis te schenken, willigde hij dat dadelijk in. Donderdag 28 Raǵab keerde hij naar Khaiwān terug.

Weldra echter vernam al-Hādī weer van vijandelijke plannen. Men zou nu Khaiwān aanvallen. De aansporing daartoe heette van lieden in deze plaats zelf uitgegaan te zijn. Zondag 15 Śaᶜbān vertoonden zich na de morgen-*ṣalāt* een 300-tal vijanden op den nabijgelegen berg [3]). Door Abu 'l-Qāsim liet de imām een onbesuisden aanval van een deel der bevolking beletten. Hij moest ook bedacht zijn op vijandelijkheden van tegenstanders ter plaatse. Na indeeling

---

1) Links al-Ḥus. b. al-Ḥas. al-ᶜAlawī, B. ᶜUbaid (Wādiᶜa) en lieden uit Aṯāfit; rechts Ism. b. al-Muslim (zie bl. 142), de Khawlānī's en de ᶜAhrā (zie bl. 139 n. 8); centrum Muḥ. b. ᶜAbd al-Malik b. Ṭarīf al-Wādiᶜī (van Wādiᶜa in Naǵrān), Rabīᶜa en Ṣuraim; vóór het centrum al-Hādī met de Ṭabarī's.

2) Wellicht dezelfde plaats als al-ᶜUbaib, *Ǵaz.*, 112, *6*.

3) Khaiwān lag aan den voet van een berg, I. al-Muǵāwir, f. 146*a*.

van zijn manschappen [1]) slaagde hij er in de aanvallers, die schietend en steenen werpend [2]) bergafwaarts kwamen, op de vlucht te drijven. Eenige gevangenen werden weer vrijgelaten.

Na dezen aanval zond al-Hādī een *ṣārikh* uit. Op zijn roep kwamen des Dinsdags [3]) een menigte Rabīᶜa op. Den volgenden Vrijdag sprak Abu 'l-Qāsim in de *khuṭba* een krachtige aansporing tot *ǵihād* uit. Niet ten onpas, want reeds den dag daarop, 21 Śaᶜbān, werd de berg bij Khaiwān door de Muᶜmirī's opnieuw bezet. Al-Hādī trok uit tegen hen door de wādī [4]), waar hij al-Ḥusain b. al-Ḥasan, den wālī van Aṭāfit, ontmoette, die met Rabīᶜa en Ṣuraim te hulp kwam. Toen hij zich tot vechten gereed maakte, bedachten de aanvallers zich. Een afvaardiging der voornaamste śaikhs kwam verzoeken om, evenals zij, van vijandelijkheden af te zien. De śaikhs van Khaiwān en notabelen van Hamdān en Khawlān ondersteunden dit verzoek dringend. Onder dezen druk voldeed al-Hādī er aan, ten ongenoegen van de Ṭabarī's en andere gezellen. De Khaiwāner śaikhs, die bij hun bemiddeling op zich genomen hadden de rebellen eens ernstig te wijzen op het verkeerde hunner houding, kweten zich van deze taak en brachten hun verzoek om *amān* over. Zij deden voor de berouwvollen een beroep op des imāms edele gevoelens en vergevensgezindheid (*faḍl*, *raʾfa* en *raḥma*) met een herinnering aan de hulp, die deze eens geboden hadden tegen Aṭāfit [5]). Er werd hun straffeloosheid verleend; Vrijdag 27 Śaᶜbān boden zij hun verontschuldigingen aan en hernieuwden hun *baiᶜa*. Na het herstel der rust bleef al-Hādī in Khaiwān.

Eene lacune in het handschrift der *Sīra* [6]) belet nauw-

1) De Ṭabarī ruiters verdeelde hij over de vleugels; rechts plaatste hij verder Khaiwāners, links Ṣanᶜānī's (van Abu 'l-ᶜAtāhiya?), bij zich in het centrum ruiters van Hamdān e. a. uit Khaiwān, aan onbereden manschap Khaiwāners en de overige Ṭabarī's.

2) Vgl. bl. 121 n. 2, 144.

3) D. i. 17 Śaᶜbān (286).

4) Vgl. *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 3.

5) Vgl. 142 n. 1, 143 n. 1.

6) F. 51*a* ontbreken 8 regels, f. 51*b* is blank; rand: بياض في الام.

keurig vast te stellen, wat de aanleiding was van een volgenden straftocht van den imām. Uit het vervolg blijkt, dat er sprake was van verzet in al-Q-s-y-b(?) [1]) en van een nachtelijken aanval door zekeren Ibn al-Ḍaḥḥāk c. s. op Khaiwān, waar zich Abu 'l-Qāsim bevond, wiens qāʾid een nederlaag leed. Blijkbaar had deze overval plaats, terwijl al-Hādī ter onderwerping van al-Q-s-y-b naar Aṯāfit [2]) getrokken was. De tekst zet weer in met het bericht, dat al-Hādī uitgerukt was om de woningen der oproermakers [3]) te gaan vernielen. 't Schijnt, dat hierop het sporadisch verzet ter plaatse in een algemeen omsloeg [4]). Daags na zijn aankomst kwam het tot vechten. De vijand bevond zich in een dichtbegroeide wādī, waar al-Hādī van zijn ruiterij geen goed gebruik kon maken. Bij zijn nadering werd hij aangevallen; zijn ruiters vluchtten. Met drie slaven hield hij stand; hij steeg af en vocht met zwaard en schild. Op zijn voorbeeld vatte zijn linkervleugel moed en keerde terug. Nu werd de vijand in zijn versterking teruggedrongen. Intusschen had zich de geheele troep weer verzameld. De bevolking vroeg nu om *amān*, onderwierp zich en zag lijdelijk toe, dat de bewuste woningen verwoest werden.

Op zijn terugtocht naar Aṯāfit ontmoette hij dicht bij deze plaats een *ᶜaskar*, die Abu 'l-ᶜAtāhiya uitgezonden had bij het vernemen van zijn oorlog tegen al-Q-s-y-b en den overval van Abu 'l-Qāsim door Ibn al-Ḍaḥḥāk. Daarmee begaf hij zich naar Ḥūṯ en liet daar de woning vernielen van een handlanger van Ibn al-Ḍaḥḥāk; van het afhouwen van zijn wijnstokken zag hij af, toen de bevolking voor hem tusschenbeide kwam. 's Anderen daags toog hij naar al-Ǵ-b-y-b op zoek naar Ibn al-Ḍaḥḥāk. Van de gevluchte bewoners werden wijnstokken en woningen neergehaald. Een afvaardiging van śaikhs, die al-Hādī welgezind

1) *Sīra*, f. 52*b*: القسب en المسب, f. 57*b*, *10*: القسيب met ᵛ op de س; wellicht al-Quśub, *Ǵaz.*, 69, *15*, 112, *7*, bewoond door Muᶜmir.

2) Er is nu alleen van een terugkeer hierheen sprake (zie ben.)

3) *Sīra*, f. 52*a*, *1*, onnauwkeurig المحدّثين.

4) *Sīra*, f. 52*a* supra: وقع بين الناس كلام ونكث القوم كلّهم الذين حلفوا له ونصبوا له الحرب بأجمعهم.

waren, verwierf *amān*. Onder de nu voor den dag komende bewoners ontbrak alleen Ibn al-Ḍaḥḥāk. Hij heet een „onbeteekenend jongman zonder verstand" (*ṣabiyyan ḍaʿīfan lā ʿaqla lahu*). Met een kleine bende Khaiwāner slaven hield hij zich op in het gebied der Muʿmir. Na ter plaatse de eeden van gehoorzaamheid afgenomen te hebben kwam al-Hādī 1 Ḏu 'l-Qaʿda in Khaiwān terug [1]).

Tijdens deze onderneming had al-Hādī van zijn broer ʿAbd Allāh tijding ontvangen over afval der Balḥāriṯ in Nağrān. Hij had daarop bericht spoedig zelf te zullen overkomen. In het begin van Ḏu 'l-Qaʿda trok al-Hādī dan ook naar Ṣaʿda om zich daar tegen de weerspannigen van Nağrān uit te rusten [2]).

Abu 'l-Qāsim Muḥammed bleef met de manschappen van Abu 'l-ʿAtāhiya in Khaiwān achter [3]). Ibn al-Ḍaḥḥāk, die bij sommige kwaadwillige Muʿmirī's medewerking vond, ging voort met zijn handlangers de streek onveilig te maken en de weerloozen (*al-ḍuʿafāʾ*) te kwellen. Abu 'l-Qāsim moest zelfs Khaiwān een oogenblik ruimen [4]). De tijding der overwinning van zijn vader op de Balḥāriṯ [5]), die hij na eenigen tijd ontving en die hij met krijgslustige verzen beantwoordde [6]), wendde hij aan zoowel om medestanders in hun houding te sterken als om vijandige neigingen in het gebied onder zijn beheer te onderdrukken. Zoo schreef hij aan de tegenstrevigen zijner onderzaten, met name aan de Muʿmir in al-Sirr [7]), over den slag, dien al-Hādī met Allāh's hulp den Ḥāriṯī's had toegebracht en maande hen terug te

---

1) *Sīra*, f. 47*a*—49*a*, 50*b*—52*b* infra; vastgeknoopt aan de mededeeling over Abu 'l-Qāsim's *khuṭba* (vgl. bl. 154) worden er f. 49*b*—50*b* supra eenige anecdoten (meest op gezag van Muḥ. b. Sulaimān) verhaald betreffende de werkingen van al-Hādī's *baraka* en Allāh's strafgericht over tegenstanders.

2) *Ib.*, f. 57*b*, *9* sqq. Zie bl. 161—3.

3) *Ib.*, *l. c.*

4) Er zal in Khaiwān wel iets meer voorgevallen zijn dan het als aanleiding tot Abu 'l-Qāsim's vertrek vermelde feit, dat lieden in dienst van I. al-Ḍaḥḥāk's tante (*ʿamma*), vrouw van al-Duʿām, een put in Khaiwān onbruikbaar maakten door er teer in te werpen.

5) Zie bl. 167.

6) *Sīra*, f. 69*b*, *8*—*20*; na *al-qatla al-awwala* (sic) der Balḥāriṯ.

7) Vgl. *Ǵaz.*, 112, *6*.

keeren „tot Allāh”, niet langer zich te buiten te gaan in het slechte (*al-tamādī fī 'l-bāṭil*) en de slavenbende van Ibn al-Ḍaḥḥāk te verdrijven. In de verzen, die dezen raad vergezelden, trachtte hij hen tevens te paaien door te herinneren aan de dapperheid door Hamdān betoond in dienst van ᶜAlī [1]), terwijl hij daarnevens dreigde met het zwaard. Al-Hādī's toenemende macht ziende bezonnen zich de Muᶜmir en begonnen Ibn al-Ḍaḥḥāk afbreuk te doen. Deze zocht nu toevlucht bij Abu 'l-ᶜAtāhiya en liet hem om straffeloosheid voor zich vragen. Abu 'l-ᶜAtāhiya zond hem tegelijk met een ondersteuningstroep van ruiters en voetvolk naar Abu 'l-Qāsim. Ibn al-Ḍaḥḥāk zag zijn verzoek ingewilligd; hij bleef nu in Khaiwān. Ook de Muᶜmir betuigden door om *amān* te vragen hun onderwerping. Hiermede was de rust hersteld [2]).

Al-Duᶜām bleef loyaal: toen hij vernam van Ibn Bisṭām's oproep der Śākir tegen al-Hādī [3]), bracht hij dit ter kennis van Abu 'l-Qāsim en uitte zijn vrees over de houding der Ḥāriṯ. Deze sprak daarop in een antwoord in dicht zijn vertrouwen op al-Hādī's weerkracht en Allāh's bijstand uit [4]).

Ook aan Abu 'l-ᶜAtāhiya liet al-Hādī door zijn zoon de zegeboodschap toekomen. Begeleidende verzen van Abu 'l-Qāsim verzekeren, hoe de tegenstander van de onversaagdheid der ᶜAliden slechts onheil kan verwachten, hoe daarentegen de getrouwe aan de overeenkomsten alle goeds van hen mag hopen [5]). Abu 'l-ᶜAtāhiya betoonde zich steeds hulpvaardig. Toen de door hem gezonden manschappen zich beklaagden over hun onthouden soldijen en Abu 'l-Qāsim op hun verzoek daarover aan hun overste schreef, zond hij dadelijk de *arzāq al-ǵund.*

---

1) Vgl. Ṭab., I 3193, *16* sqq., 3295, *11* sqq., 3321, *12* sqq.; de op naam van ᶜAlī staande verzen bij al-Hamdānī in D. H. Müller, *Die Burgen u. Schlösser Südarabiens*, *SB Ak. Wien*, philos.-hist. Cl., XCIV (1879), 391 f., en Naśwān, ed. ᶜAẓīmuddīn, 40, *18* sq., 53, *6* sqq., 110, *11* sq.

2) *Sīra*, f. 70*b*, *13*—71*b* supra.

3) Zie bl. 167.

4) *Sīra*, f. 70*a*, *12*—*b*, *12*.

5) *Ib.*, f. 69*b* ult.—70*a*, *10*.

— Gij zijt ons zwaard en lans en schild; door uwe hulp
treft al-Hādī de (vijandige) oorden met onheil!

— — — — — — — — — — — — — — —

— Gij zijt onze broeder, die den band met ons aanhoudt,
onze deelgenoot in ons doel, zonder blaam!

prijst de ᶜAlide hem in de verzen, die zijn door Ǵaᶜfar b. Muḥammed al-Zaidī overgebracht schrijven vergezelden [1]).

We zullen nog zien, dat Abu ’l-ᶜAtāhiya het niet bij dezen steun liet.

---

5) *Sīra*, f. 71*b*; daar o. a.:

وفيت لآل المصطفى ونصرتهم   على كلّ من ناصاهمُ بالصوارم
فأنت لنا سيف ورمح وجُنّة   بك الهادِ يرمى في الثغور العظائم
— — — — — — —   — — — — — — —
فأنت اخونا والوَصول بحبلنا   مشاركنا في امرنا غير آثم
عليك سلام الله ما لاح كوكب   وما غرّدت قُمْريّة في المواسم

VERZET IN BALAD KHAWLĀN EN NAǴRĀN.

Zooals reeds terloops is opgemerkt [1]), deed de strijd met al-Du^cām merkbaar afbreuk aan al-Hādī's gezag in de omgeving van Ṣa^cda. De opsteller der *Sīra*, die in Ḏu 'l-Ḥiǵǵa 285 ter „*hiǵra* naar al-Hādī" uit Medīna naar Ṣa^cda vertrok [2]), geeft hierover nadere inlichting. Zijn vader, Muḥammed b. ^cUbaid Allāh, bestuurde tot kort voor dien het onrustige Wasaḥa. Daar had Abū Duǵaiś het hoofd weer opgestoken tot verzet [3]). Toen de wālī zijn heer in Darb Banī Rabī^ca over de onhoudbaarheid van zijn post bericht zond [4]), beval deze hem naar Ṣa^cda te gaan. Zich schuilhoudend en te voet verliet hij zijn standplaats; hij wist zijn verwant al-Ḥusain b. al-Ḥasan, wālī te Sāqīn [5]), te bereiken, die, blijkbaar zelf ook in gevaar, met hem naar Ṣa^cda reisde. Ibn ^cUbaid Allāh trad hier, toen zijn zoon er met de ḥaǵǵ-karavaan aankwam, op als plaatsvervanger van al-Hādī's broer ^cAbd Allāh [6]), die voor aangelegenheden van den imām naar Ḥiǵāz moest. Ook in de stad broeiden onrust en tegenkanting. Er waren er, die snoodelijk hoopten, dat er dit jaar weer eens een qā'id van de ^cAbbāsiden (*al-Musawwida*) zou komen. Dat Allāh's hulp met al-Hādī was, vonden zijn volgelingen bevestigd door de aankomst van de vrijwilligers uit Ṭabaristān [7]).

Toen al-Du^cām zich reeds onderworpen had, bereikten

---

1) Zie bl. 145.
2) Vgl. bl. 119 n. 1.
3) Zie bl. 131 v., 134 v.
4) Waarschijnlijk omstreeks Ḏu 'l-Qa^cda 285; vgl. bl. 144.
5) Vgl. bl. 134 n. 4.
6) Hij stond blijkbaar over Ṣa^cda sinds Ǵum. I 285; vgl. bl. 134, 136.
7) *Sīra*, f. 40*a*, *b*. Zie bl. 149.

al-Hādī, die voorshands nog in het Khaiwānsche gebleven was [1]), in het begin van Ǵumādā II 286 [2]) ook tijding van Abu 'l-Ḥusain Aḥmed b. Muḥammed al-ᶜAbbāsī, zijn landvoogd in Naǵrān [3]), over oproerigheid in dit gewest. Ibn Bisṭām, het hoofd der Rabīᶜa [4]), stookte onrust en schonk geld aan de Yām ten einde de veete tusschen hen en de Balḥārit̲ weer te doen uitbarsten; hij werd hierin gesteund door de Khait̲amī's [5]) Marzūq b. Muḥammed, Abu 'l-Waǵīh b. Mūsā en Baǵīl (?) [6]) b. Muhāǵir [7]).

Na in samenwerking met al-Duᶜām eenige schikkingen getroffen te hebben, die het behoud der orde in het gebied van Khaiwān konden dienen, kwam de imām spoedig naar Ṣaᶜda [8]). Intusschen had Ibn Bisṭām, op het vernemen van al-Hādī's overkomst, de wijk genomen naar al-Duᶜām. Door diens bemiddeling kreeg hij pardon; hij voegde zich zelfs bij al-Hādī's *ᶜaskar*. Enkele dagen na zijn aankomst in Ṣaᶜda [9]) verzamelde de imām de Khawlān en brak met hen en zijn vendels van Hamdān op naar de oproerige streek, die in drie dagen bereikt werd. Hij trok rechtstreeks naar het brandpunt van het verzet, het door Yām bewoonde Lubainān [10]). De schuldigen waren in de bergen gevlucht.

1) Zie bl. 148 vv.
2) Zie bl. 151. n. 3.
3) Zie bl. 131.
4) *Sīra*, f. 136*a*, *b*: ᶜAbd Allāh b. B. (f. 63*b* supra: Busṭām); Rabīᶜa van al-Ḥārit̲ (vgl. Wüstenfeld, *Geneal. Tab.*, 8, *17*, *18*) in Mīnās (vgl. bl. 163 n. 1); Āl Bisṭām, *Ǵaz.*, 189, *11*.
5) *Sīra*, f. 47*a*, *1* echter: الخيثميين; vgl. I. Duraid, *al-Iśtiqāq*, 237, *15*.
6) Hs. بجل evenals f. 47*a* supra, doch f. 61*b* infra: Yaḥyā.
7) *Sīra*, f. 44*b* supra.
8) Zie bl. 151 v.
9) Als datum van aankomst geeft *Sīra*, f. 45*b* supra, Woensdag لله عشر خلت (sic; f. l. لثلث عشر) Ǵum. II, dus misschien 13 Ǵum. II (*Tabellen*: Dinsdag), wat in verband met het vertrek uit Khaiwān op den 10den (zie bl. 151 n. 3) mogelijk is. Het vertrek naar Naǵrān wordt (*Sīra*, *l. c.*) op Zaterdag لثلث (لستة ?) عشر يوماً ماضية من الشهر aangegeven, viel echter misschien op 16 (17) Ǵum. II. Hiermee klopt evenwel niet de mededeeling (f. 46*b* infra), dat al-Hādī 17 dagen in Naǵrān bleef en 18 Ǵum. II er vandaan ging; mogelijk is hier te lezen „7 dagen" en „28 Ǵum. II".
10) Zoo naar *Ǵaz.*, 169, *6*; hs. لبيبان.

Toen de Yāmī's echter hun palmen zagen omhouwen en hun woningen verwoesten, leverden zij hen uit. Met verscheidene Ḥāriṯī's en anderen werden ze in verzekerde bewaring gesteld. Ook ᶜAbd Allāh b. al-Ḥusain, die voor het vertrek van zijn broer uit Khaiwān was teruggekeerd uit Ḥiǵāz, had reeds eenige onruststokers opgesloten [1]). Bij zijn vertrek voerde de imām een aantal hunner, o. a. eenige Banu 'l-Kh-māś [2]) en de drie te voren genoemde Khaiṯamī's, geboeid mee naar Ṣaᶜda. Hij liet hen gevangen zetten in al-Ġail [3]), een dorp op ongeveer $^1/_2$ *mīl* van Ṣaᶜda, waar de Fuṭaimī's [4]), zijn trouwste aanhangers, woonden. Dit deed hij, omdat hij de gevangenis te Ṣaᶜda niet zeker vond, want een door Ibn ᶜUbaid Allāh daar opgesloten Duhmī hadden eenige Ukailī's [5]) er uit weten te krijgen. Hieruit blijkt, hoe beperkt het gezag van den imām zelfs in zijn hoofdstad was [6]).

Terwijl al-Hādī na een kort verblijf in Ṣaᶜda weer in Khaiwān en omgeving was en daar de Muᶜmir tot rede trachtte te brengen, waren in Naǵrān de Balḥāriṯ, aangemoedigd door het verzet in al-Q-s-y-b [7]), opnieuw in gisting gekomen. Ibn Bisṭām had deze woeling weer in de hand gewerkt. Men kon het niet verkroppen, dat al-Hādī eenigen hunner gevangen hield. Ze trachtten daarom zijn vertegenwoordigers in handen te krijgen door op 17 Ramaḍān 286 's nachts de *dār* in al-Haǵar [8]) aan te vallen,

---

1) Misschien was hij op zijn terugreis ter ondersteuning van den wālī in Naǵrān gebleven.

2) *Sīra*, f. 46*b* ult.: الحماش; f. 137*a* supra, f. 140*a*, *b*: الخماش; f. 136*a*, 149*a*: الحماس; bewoners van Sawḥān, f. 137*a*; vgl. al-Ḥimās, *Ǵaz.*, 91, *24*.

3) Vgl. *Ǵaz.*, 83, *19*, 113, *25* sq., 114, *7*, *15*; als bewoners noemt de *Sīra* (f. 47*a* supra) ook de B. Saᶜd (vgl. *Ǵaz.*, *l. c.*) en de B. Ḥamza (wellicht Ḥumra te lezen, vgl. bl. 164 n. 3).

4) Vgl. bl. 118 n. 4.

5) Vgl. t. a. p. en bl. 122 n. 2.

6) *Sīra*, f. 45*a* ult. — 46*a* supra, f. 46*b* infra — 47*a* (het relaas wordt onderbroken door anecdoten over genezingen en een bespreking, in hoeverre al-Hādī *mustaǵāb al-daᶜwa* was; zie daarover laatste hfdst.)

7) Zie bl. 155.

8) De naam wordt in de onderhavige passage niet genoemd; er is alleen van *al-qarya* sprake (f. 53*b* supra). Zie echter bl. 126 n. 6, 127 n. 2.

waar Abū Muḥammed ᶜAbd Allāh [1]) en de wālī Abu 'l-Ḥusain Aḥmed b. Muḥammed zich ophielden. Eenige Ḥāriṯī's, waaronder de Madānī's [2]) al-Abraṣ en ᶜAlī b. Rabīᶜ, drongen binnen, namen de rijdieren weg en plunderden verder het benedengedeelte der huizing. De aangevallenen stelden zich te weer met een kleinen troep van gezellen, slaven en eenige Madānī's; zij slaagden er in den aanval te doorstaan. Hun toestand bleef echter vrij gevaarlijk, te meer daar de hun bijstaande Madānī's, van wie er een paar gevallen waren, uit vrees voor meer verliezen van verdere hulp afzagen [3]). Op het gerucht dezer vijandelijkheden liepen de Hamdān, Aḥlāf en Ṯaqīf [4]) te wapen. Zij verschenen in de omgeving van al-Haǵar en lieten Abū Muḥammed en Abu 'l-Ḥusain verzoeken zich bij hen te voegen, daar ze geen vertrouwen hadden in de houding der ᶜAbd al-Madān. Al-Hādī's landvoogden verlieten nu de plaats met hun gevolg en een troep niet-weerbare (*ḍuᶜafā'*) bewoners [5]). Na een mislukte poging der Balḥāriṯ om hen onderweg in handen te krijgen bereikten zij al-Ḥaḏan [6]). Daar verschenen na een paar dagen afgevaardigden van ᶜAbd al-Madān [7]), die in een bijeenkomst van Hamdān en Ṯaqīf den beiden ᶜAliden wilden zweren hun bij te zullen staan; nadat dit geschied was, keerden zij terug. De ᶜAliden vonden het blijkbaar echter veiliger in al-Ḥadan te blijven. Abū Muḥammed raakte al spoedig slaags met Ibn

1) Zie bl. 161 n. 1.

2) ᶜAbd al-Madān, vgl. Naśwān, ed. ᶜAẓīmuddīn, 38, *6*. Zie ook bl. 129 n.

3) De desbetreffende regels zijn niet overduidelijk. Het gros der ᶜAbd al-Madān schijnt zich onzijdig gehouden te hebben.

4) Vgl. bl. 125.

5) Van Naǵrān; bedoeld is wel al-Haǵar.

6) *Ǵaz.*, III, *2*, 168, *7*, 169, *4* sq. (vgl. bl. 125 n. 5). El-ḫadan op de bijkaart van Halévy in *Bull. de la Soc. de Géogr.*, 6e Sér., VI (1873). Vgl. 137 n. 5.

7) Verder worden genoemd: al-Muhāǵir b. Ziyād van de B. Q-ṭ-n (ook f. 139*b* infra; vgl. Wüstenfeld, *Geneal. Tab.*, 8, *22*; een W. Qaṭan in Naǵrān, Naśwān, ed. ᶜAẓīmuddīn, 29, *17*), vergezeld van B. Biśr (ook f. 147*a*, 149*b*, in al-Haǵar), waaronder Aḥm. b. ارزل en Muḥ. b. al-Haiṯam. Ook worden de Khaiṯamiyyūn (hs. z. p.; zie bl. 160 n. 5) bij de uit al-Ḥaḏan terugkeerende Madānī's vermeld.

Bisṭām bij diens burcht vlak bij Mīnās [1]). Hij versloeg hem en verwoestte de versterking [2]).

Toen hij al-Hādī kennis gaf van het uitbreken van den opstand, berichtte deze, dat hij weldra zelf zou komen. Al-Hādī voegde aan zijn brief verzen toe, die blaken van krijgslust en ijver voor de zaak van Allāh en uiting geven aan zijn bereidheid om zijn broeder te helpen en zijn vertrouwen op de dapperheid van Ḥāśid, Bakīl, Khawlān en de Aḥlāf [3]). Deze verzen waren aanleiding tot verdere gedachtenwisseling in dichtmaat tusschen de beide broeders. Er blijkt uit, dat naast Ibn Bisṭām een Ibn Ḥumaid een der hoofdaanleggers van den opstand was [4]).

Toen al-Hādī in het begin van Ḏu 'l-Qaᶜda [5]) in Ṣaᶜda aankwam, wachtten Ibn ᶜUbaid Allāh en zijn zoon hem daar op met Saᶜd en al-Rabīᶜa van Khawlān en de Ukailī's [6]). Het hoofd der laatsten, Aḥmed b. ᶜAbbād [7]), ontbrak

---

1) Hs.: *dūna Mīnās*, aan deze zijde van M. De lezing ميناس, die hier steeds onveranderd en herhaaldelijk voorkomt (evenzoo *Ḥ. W.*, II f. 21*a* infra), schijnt daarom te verkiezen boven het éénmalige M-y-nān (var. M-y-nā), *Ǵaz.*, 169, *7*, dat dezelfde plaats aanduidt.

2) *Sīra*, f. 52*b* infra—53*b* infra.

3) *Sīra*, f. 54*a*—*b*, *9*; f. 54*a*, *6*—*8*, *14*—*18*:

فقلْ لأبي محمّد ذى الأيادى   تأنَّ فسوف يسعدك ارتباص
سأُسْحى طالبيك بجدّ رمحى   فلا يجدون عمرُك من مناص
بنفسى ما اغتممت له ومالى   أقيك بمهجتى عند الحياص
أتتك الخيلُ معْلَمةً عليها   أسود يأنفون من المعاص
وفتيان اذا سمعوا صريخى   أجابوا مُغْضَبين من الصياصى
أولائك حاشد وبنو بكيل   أُولو ضرب كأشداق القلاص
وخولان الحماة وذو المساعى   سيوفى المدركات لدى(a القصاص
وفى الأحلاف كلّ نمىّ وعزّ   لدى(a الهيجاء غير ذوى مناص

a) hs. الذى.

4) *Sīra*, f. 53*b* infra—57*b*, *8*; I. Ḥumaid, f. 55*a*, *3* (voc. f. 148*b*, *2*); f. 134*a*, *5* sq.: al-Ḥāriṯ b. H. الخيمى (al-Khaiṯamī? vgl. bl. 160 n. 5, 179 n. 4).

5) *Li-ayyām māḏiya min* enz.

6) *Ǵaz.*, 114, *12*, 247, *10* sq., worden zij, evenals Par. 5982, f. 188*b* infra, tot al-Rabīᶜa (zoo misschien met de varianten te lezen i. p. v. Āl R., vgl. Naśwān, ed. ᶜAẓīmuddīn, 40, 7 sq.) gerekend.

7) Vollediger Aḥm. b. ᶜAbd Allāh b. ᶜAbbād (naar Par. 5982, f. 189*a*

echter; hij had Ṣaᶜda even te voren verlaten. Zijn familie had door de mededinging der Futaimī's en de komst van al-Hādī de leiding in de stad verloren [1]). Het heet, dat hij met Ibn Ḥumaid, Ibn Bisṭām en Ibn al-Ḍaḥḥāk samenspande en met hen overeengekomen was om ieder in zijn streek (*balad*) al-Hādī te dwarsboomen. Zijn doel was al-Hādī van den tocht naar Nağrān af te houden. Intusschen betuigde hij schriftelijk zijn loyaliteit; ook had hij wegens verwantschapsbetrekkingen met de Ḥāriṯ verzocht om van het meemaken der expeditie vrijgesteld te worden. Al-Hādī willigde hem dit in, doch zijn clan beval hij op te komen. Toen Ibn ᶜAbbād merkte, dat de imām zich niet van zijn voornemen liet afleiden, verscheen hij op een morgen met een gevolg in Ṣaᶜda en liet hij door handlangers — waarschijnlijk in zijn wijk — versterkingen aanbrengen [2]). Al-Hādī riep nu de Saᶜd (Khawlān) op, die talrijk opkwamen. Toen daarop gezellen van Ibn ᶜAbbād een aantal Banū Ḥumra [3]), die op weg waren naar al-Hādī's *dār* ter zijde van de stad, in den weg traden, had dit tengevolge, dat een deel der Saᶜd tegen het bevel van den imām de Ukailī's gingen aanvallen. De imām was niet bij machte hen terug te houden. De Ukail leden de nederlaag. Op verzoek verleende al-Hādī hun *amān*. Ibn ᶜAbbād had intusschen in het naburige ᶜAlaf [4]), een versterkten berg, een schuilplaats gezocht. Van een en ander zond al-Hādī zijn broer een verslag vergezeld van verzen, die zijn bestendige bekamping van Allāh's vijanden aankondigen en op welke Abū Muḥammed weder in verzen antwoordde [5]).

Terwijl Ibn ᶜUbaid Allāh met zijn zoon zonder staanden troep in Ṣaᶜda bleef, brak al-Hādī op 2 Ḏu 'l-Ḥiğğa 286

---

supra, alwaar حماد); zóó ook als getuige-onderteekenaar van den *ṣulḥ* van al-Hādī met de *ḏimmī's* van Nağrān.

1) Zie bl. 118 n. 4.

2) *Sīra*, f. 58*a*, *8* sq.: ... جمع فى ليلته من امكنه واصبح فى صعدة وجمع اليه أوباشه وامرهم بالتحصين عليهم فى موضعهم وبنى شرفات على دروبه الخ.

3) Zoo f. 58*a*, *13*; vgl. *Ǵaz.*, 114, *23*, *24*, 245, *16*.

4) Aan gelijknamige wādī westelijk van Ṣaᶜda, *Ǵaz.*, 83, *20*, 114, *9*; Naśwān, ed. ᶜAẓīmuddīn, 75, *10*; *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 2.

5) *Sīra*, f. 57*b*, *9*—59*b* infra.

naar Naǵrān op. Bij zijn halt in al-Baṭina [1]) voegde zich een sterke ᶜ*askar* uit daar wonende Saᶜd bij hem. Toen hij Naǵrān naderde, kwamen de Wādiᶜī's zich melden. Spoedig trof hij ook Abū Muḥammed en Abu 'l-Ḥusain met de bewoners van al-Ḥaḍan, Śākir en Ṯaqīf. Daar aangekomen verzamelde hij de Hamdān van Naǵrān, de Ṯaqīf en de Aḥlāf en trok met hen voor Mīnās, waar Ibn Bisṭām met zijn clan benevens het gros der Balḥāriṯ zich ophielden. Toen na vinnig treffen eenige Ṭabarī's er in geslaagd waren door een bres de plaats binnen te dringen, ontstonden er hevige straatgevechten; de bewoners schoten en wierpen steenen van de daken in de enge straten, zoodat al-Hādī's manschappen daaruit moesten terugtrekken; beiderzijds vielen verscheidene dooden. De imām bepaalde zich daarop tot razzia's van uit al-Ḥaḍan [2]) voor de poorten der vijandelijke versterking en pogingen om den toevoer te beletten [3]). Toen zijn manschappen over vermoeienis klaagden, kwartierde hij hen te al-Ḥaḍan in [4]). Dit geschiedde daags voor ᶜĪd al-Aḍḥā (10 Ḏu 'l-Ḥiǵǵa) [5]).

De vijand begon nu van verschillende punten te opereeren, nl. Sawḥān [6]), Mīnās en al-Haǵar, maar verbond zich bij eede tot samenwerking, indien het noodig was. Toen nu al-Hādī een aanval deed op Sawḥān, waar zich de hoofd-

---

1) *Ǵaz.*, 83, *24*, 114, *5*, *11*, *15*; daarna nog nachtkwartier in al-Rakab, *Ǵaz.*, 84, *2*, 239, *23*.

2) *Sīra*, f. 60*a*, *17*: الحصن, met v op ص; de graphische gelijkvormigheid maakt bij afwezigheid van diacritische punten de keus tusschen beide woorden soms lastig, daar Mīnās en Sawḥān hier ook meermalen met *al-ḥiṣn* aangeduid zijn.

3) Bij een dezer gelegenheden had al-Hādī een deel van I. Bisṭām's palmen bij Mīnās geveld. De Ḥāriṯī's ziende, dat hij niet zijn strijdpaard Abu 'l-Ḥamāḥim, maar een veel minder sterk dier bereed en dus niet van zins was hen aan te vallen, overvielen hem en zijn ᶜ*askar* op den terugweg. Al-Hādī dreef hen terug en poogde hen van Mīnās af te snijden. Hij viel daarbij voor Mīnās met paard en al in een kuil, maar wist met zwaard en schild den vijand af te weren en gunde hem niet ook maar het hoofdstel (*waǵh*) van zijn paard buit te maken.

4) De bewoners ontruimden op zijn bevel hun huizen en betrokken tenten.

5) *Sīra*, f. 60*a*, 67*a*, *3*—*b*, *5*.

6) Of Sūḥān, *Ǵaz.*, 169, *7*; vgl. bl. 161 n. 2, 186 n. 3.

leiders bevonden, en de Ṭabarī's reeds den muur (*al-darb*) waren binnengedrongen, werd hij zelf plotseling overvallen door de Banu 'l-Ḥāriṯ uit al-Haǵar en Mīnās, die ongemerkt genaderd waren. Zij vielen als één man aan, terwijl zijn manschappen verspreid waren; tegelijkertijd werd er uit de sterkte een uitval gedaan. De troepen van den imām weken, hij zelf keerde, luidens het verhaal, zijn paard tegen den vijand en vocht stoutmoedig naar links en rechts en vooruit; Ibn Ḥumaid, die gezworen had hem aan te vallen, indien hij hem trof, daagde hij uit, maar deze vluchtte en wist aan al-Hādī te ontkomen. Nu kon Muḥammed b. Saᶜīd [1]) de manschappen bewegen tot terugkeer om hun aanvoerder te helpen. Zoo gelukte het den vijand in zijn versterking terug te drijven. Zonder dus veel voordeelen behaald te hebben keerde al-Hādī na dit treffen naar al-Ḥaḍan terug.

Hij had intusschen ook de ᶜAhrā [2]) en nog meer Khawlān laten oproepen. Ibn ᶜUbaid Allāh te Ṣaᶜda had deze mobilisatie te leiden. Deze had het daar niet zoo gemakkelijk. Hij werd bedreigd door Ibn ᶜAbbād, die een bende gevormd en deze versterkt had door de gevangenen te Ṣaᶜda, welken hij de middelen verschaft had om zich te bevrijden. Ibn ᶜUbaid Allāh deed vergeefs beroep op de hulp van Yarsum; volgens inlichtingen waren er onder hen, die met Ibn ᶜAbbād heulden. Hij vond het daarom geraden, met zijn zoon en twee slaven, naar al-Ḥasan b. ᶜAlī al-Fuṭaimī in al-Ǵail te gaan. Ibn ᶜAbbād hoopte deze plaats te kunnen vermeesteren en de daar gevangen zittende rebellen van Naǵrān [3]) te bevrijden. Doch Ibn ᶜUbaid Allāh kreeg, omstreeks ᶜĪd al-Aḍḥā, dat onder dreigend gevaar gevierd werd, op een oproep nog tijdig voldoende hulp van Saᶜd. Intusschen was het twee der gevangenen, Abu 'l-Waǵīh en Baǵīl, toch gelukt te ontkomen; Marzūq beschouwde ontvluchting als in strijd met zijn eer (*faḍīḥa*) en ontving naderhand van al-Hādī de vrijheid. Wat aangaat den oproep onder de ᶜAhrā en Khawlān om al-Hādī's gelederen te gaan versterken, viel de opkomst niet mee.

---

1) Zie bl. 145.
2) Zie bl. 139 n. 8.
3) Zie bl. 161.

De Balḥāriṯ hadden zich vervolgens, behoudens een afdeeling in Mīnās, hoofdzakelijk in al-Haǵar [1]) verzameld. Daar viel al-Hādī hen aan; het gelukte een bres in den muur [2]) te maken, waar een ruiter door kon. Na een gevecht bij de bres onder een regen van pijlen en steenen drong al-Hādī met een kleine bende naar binnen; het gros van zijn troep bleef achter. Van den raad zijner gezellen om de vesting weer te verlaten wilde hij niet hooren. Gedekt door zijn manschappen wendde hij zich tegen den vijand en drong zoover door, dat zij van hem gescheiden raakten en hem verloren achtten. Hij hield echter de overhand in dit straatgevecht en doodde o. a. Abu 'l-Waǵīh. Toen vluchtten zijn tegenstanders en kwamen zijn gezellen ook weer voorwaarts. Het hoofd van Abu 'l-Waǵīh liet hij aan zijn broer ᶜAbd Allāh brengen, die buiten de stad tegenover de vijandelijke ruiters stond. Toen het hun getoond werd, namen ze de vlucht; velen van hen werden nog gedood en gevangen. Ibn Ḥumaid werd onder stroo verstopt gevonden; een 50-tal der voornaamsten werden ingerekend. Het meerendeel der Ḥāriṯī's was overigens in bergen en wādī's gevlucht. Eigenaardig genoeg schonk de imām aan Ibn Ḥumaid en de zijnen kwijtschelding. De Rabīᶜa [3]) verkregen op hun verzoek straffeloosheid voor Ibn Bisṭām. Het bleek echter, dat hij naar Balad Śākir uitgeweken was [4]).

Nauwelijks hun woningen genaderd, zwoeren velen van de begenadigden die niet te zullen binnengaan of hun vrouwen (*ahl*) te zien, voordat zij met hun overwinnaar afgerekend hadden. Zij zochten hulp bij hun verwante Bedawienen in de omgeving en riepen heel Maḏḥiǵ [5]) op, waarvan er sommigen gehoor gaven. Ibn Bisṭām zette ook zijn stamgenooten tot oorlog aan. Ook de Śākir, die met hem in bondgenootschap stonden, kwamen op zijn *ṣarkha* op. Al-Hādī liet hen door goedgezinde Ḥāriṯī's in hun eigen be-

---

1) *Sīra*, f. 62*a* supra: قرية بنى الحارث التى تسمّى الهجر.

2) Hier (*l. c.*) is wel bij vergissing van *darb Mīnās* sprake.

3) Zie bl. 160 n. 4.

4) *Sīra*, f. 68*a* paen. — *b*, *1*.

5) Al-Ḥāriṯ b. Kaᶜb behoorde tot Maḏḥiǵ, Naśwān, ed. ᶜAẓīmuddīn, 25; vgl. Wüstenfeld, *Geneal. Tab.*, 8.

lang waarschuwen en ten beste raden. Men vatte dit op als een teeken van vrees. Al-Hādī's troepen waren ook voor een groot deel uiteengegaan na den *amān*; de Khawlān hadden verlof gevraagd om terug te keeren. De vijand trok zich samen in de buurt van al-Haǵar [1]), waar al-Hādī zich met een aantal manschappen [2]) bevond, drongen de plaats binnen en verschenen voor zijn *dār*. Zijn Hamdān weken naar de poort (*bāb al-darb*) terug. De imām sloeg nu met zijn Ṭabarī's de belagers uiteen en dreef hen uit. Ook een keurbende van hun ruiters, die buiten klaar stond om hem bij zijn verschijnen aan te vallen, kon geen stand houden. De Hamdān kwamen daarop ook aan de vervolging deelnemen. Al-Hādī doodde persoonlijk verscheidene vijanden, hij brak in het gevecht drie lansen, zijn hand kleefde, zooals hij in een gedicht [3]) zegt, van het bloed aan het gevest van zijn zwaard. De Balḥāriṯ stoven gedeeltelijk in wilde vlucht naar den berg al-Ukhdūd [4]), wapenen en kleeren wegwerpend.

Nadat de imām verdere achtervolging van deze had laten staken, haalde hij anderen, die buit trachtten weg te voeren, te Riǵlā [5]) in en dreef hen, de vervolging met een 30-tal ruiters tot het water N-d-d [6]) voortzettend, Laag-Naǵrān uit. Hun onder de hoede van hun vrouwen achtergebleven tros liet al-Hādī ongemoeid. Daarentegen liet hij de om den ḥiṣn T-lā [7]) liggende graanmagazijnen der Ḥā-

---

1) De tekst spreekt alleen van *al-qarya*.

2) Naǵrānī's van de Yām, Aḥlāf, Wādiᶜa en de bewoners van al-Haḍan, ongeveer 200 ᶜAhrā, verder een clan van Hamdān uit Tihāma, 19 Ṭabarī's, enkele Khawlān en slaven.

3) *Sīra*, f. 64*b*, *15*—65*a*, *16* (vgl. *Ḥ. W.*, II f. 24*a* paen. — 25*a*, *3*), daar f. 65*a*, *13*:

غَرِيَتْ أنامل راحتى بصفيحتى   لله درُّ خُبَعْثِنٍ *a*) اغراها

a) hs. حَبَعْثَن — De uitdrukking schijnt overigens een gemeenplaats te zijn, vgl. Doughty, *Travels in Arabia*, II 28 supra.

4) Zie bl. 127 n. 2.

5) Het laatste vlek van Laag-Naǵrān, *Sīra*, f. 65*b*, *16* (tekst رحلا, doch f. 78*b*, *2*, رِجْلا), vgl. *Ǵaz.*, 169, *10*; Halévy in *Bull. de la Soc. de Géogr.*, 6e Sér., XIII 479 (vgl. de kaart, *ib.*, VI).

6) Vgl. de „grand puits" bij Halévy, *ib.*, XIII 478.

7) *Sīra*, f. 66*a*, 2: تلا; wellicht hetzelfde als Ḥ-ḍ-n B-l-y, *Ǵaz.*, 169, *10*.

riṯī's door zijn ᶜ*askar* plunderen en den burcht verwoesten.

De hoofden der gevallen vijanden liet de imām verzamelen en aan den muur van al-Haǵar (*durūb al-qarya*) vasthechten. Hun hoofdelooze lichamen werden in overeenstemming met een te voren uitgesproken bedreiging omgekeerd aan de hielpezen aan de boomen opgehangen [1]). Na enkele dagen stonken deze lijken ondragelijk. De Balḥāriṯ kwamen nu al-Hādī's hoofd, handen en voeten kussen en deemoedig vragen de lijken te mogen begraven; na veel aandringen stond hij het toe [2]).

Ook van deze overwinning zond al-Hādī bericht aan zijn zoon Abu 'l-Qāsim, die zijn brief openlijk liet voorlezen en aan zijn antwoord er op verzen toevoegde, die aan zijn lust in de onverdroten bestrijding der vijanden uiting geven [3]).

In Qaryat Naǵrān (al-Haǵar) verblijf houdend liet de imām door een ᶜ*askar* onder bevel van zijn broer ᶜAbd Allāh op een nacht Mīnās bezetten, bij welke plaats hij, evenals te الكرمه [4]), de palmen had doen neerhouwen. Daarna kwam hij zelf naar Mīnās en liet het verwoesten. Vooraf gaf hij den daar wonenden vreemdelingen, Christenen en niet-strijdbaren [5]) gelegenheid hun have (*matāᶜ*) in veiligheid te brengen, terwijl hij maatregelen nam, dat hun niets ontnomen werd [6]).

Scherp tegenover ons verhaal van de verwoesting van Mīnās staat het korte bericht van al-Hamdānī, — indien

---

1) Vgl. ook Strothmann, *Das Staatsrecht*, 78.

2) *Sīra*, f. 60*a*—66*a*, *10*. — Verzen naar aanleiding dezer krijgsbedrijven, van al-Hādī, behalve de bl. 168 n. 3 genoemde, f. 72*a*, *14*—72*b*, *12* (zie ook n. 6), van Aḥm. b. Muḥ. al-Madānī, f. 65*a*, *17* (hier al-Hamdānī) — *b*, *9*, 68*b*, *13*—69*a*, *9*, die de onbezonnenheid der Balḥāriṯ laakt, en van ᶜAbd Allāh b. al-Ḥusain, f. 69*a*, *10*—*b*, *7*.

3) *Ib.*, f. 66*a*, *10*—67*a*, *2*. Vgl. bl. 156.

4) De lezing is niet vast te stellen.

5) *Sīra*, f. 68*b*, *7*: الغرباء والنصارى والضعفاء

6) *Ib.*, f. 68*b* vgl. 68*a*, *10*—*15*. — Daar de verhaler nog wel eens op reeds besproken gebeurtenissen wil terugkomen, is het mogelijk, dat de verwoesting van Mīnās voor de beslissende nederlaag der Balḥāriṯ te stellen is, te meer omdat het bericht over het kappen der palmen (f. 68*a*) vastgeknoopt wordt aan een bedreiging in verzen (f. 67*b*, *6*—68*a*, *9*), die al-Hādī tot de Ḥāriṯī's gericht zou hebben na zijn ongeval voor Mīnās (zie bl. 165 n. 3).

hij tenminste dezelfde gebeurtenissen op het oog heeft —, dat in deze plaats de Banu 'l-Ḥāriṯ zich versterkt hadden, ten tijde dat de ᶜAlide hen overviel met Hamdān en Khawlān, maar geen voordeelen op hen behalen kon [1]).

De strafoefening tegen de Balḥāriṯ leverde natuurlijk een belangrijken buit op; in strijd met vorige berichten heet het zelfs de eerste *ġanīma*, die hij behaalde. Toen de hoeveelheid moest worden vastgesteld, leverden de Ṭabarī's en de bij den imām aangesloten Madānī's in, wat zij onder hun berusting hadden; een belangrijk deel zijner manschappen, o. a. het Bedawienenelement (*mimman lam yakun lahu diyāna min al-aᶜrāb*), nam het minder nauw en bracht aanvankelijk niets te voorschijn. Het ingeleverde werd verkocht; van de opbrengst nam al-Hādī $^1/_5$; de rest werd verdeeld onder de manschappen, onder welke de ruiters naar den regel dubbel zooveel kregen als de onberedenen.

De Ḥāriṯī's lieten door vrienden om *amān* verzoeken [2]) en zochten, toen deze werd verleend, hun woonplaatsen weer op. Het verzoek van Ibn Bisṭām, die zich in Balad Śākir ophield, werd eerst afgewezen. Na eenigen tijd riep hij de tusschenkomst van al-Duᶜām in. Waarschijnlijk kreeg hij door diens toedoen straffeloosheid; hij bekwam ook verlof tot herbouw van zijn woning in Mīnās.

Na de onderdrukking van den opstand bleef al-Hādī nog een tweetal maanden in Naǵrān, totdat het weer rustig was in de wādī. Hij wilde het bestuur ook voor 't vervolg laten aan Abu 'l-Ḥusain Aḥmed b. Muḥammed [3]). Deze vond het echter onaangenaam om hier achter te blijven en vroeg zijn ontslag. Daarop werd Abū Ǵaᶜfar Muḥammed b. ᶜUbaid Allāh, de *ᶜāmil* van Ṣaᶜda, tot landvoogd aangesteld. Na de Balḥāriṯ nog eens bedreigd te hebben met scherpe straf in geval van ongehoorzaamheid vertrok al-Hādī 26 Ǵumādā I 287 [4]).

---

1) *Ǵaz.*, 169, 7 sq.

2) Blijkens *Sīra*, f. 68*b*, 2 sq., had al-Hādī — misschien vóór den laatsten aanval der Ḥāriṯ — *amān* laten afkondigen voor degenen, die zich kwamen melden, behalve voor de Madānī's al-Abraṣ en zijn zoon (vgl. bl. 162).

3) Zie bl. 160.

4) *Sīra*, f. 72*a*, *b*, 73*a* supra.

Was het in Khaiwān en omgeving tijdens al-Hādī's afwezigheid in Naǵrān betrekkelijk rustig gebleven [1]), in Balad Khawlān dreigde er opstand van de zijde van al-Rabīᶜa [2]). Wij zagen reeds [3]), hoe in Ṣaᶜda Ibn ᶜAbbād moeite deed om de verloren macht te herwinnen. Van al-Rabīᶜa hadden zich de Ukailī's [4]), de Kulaib [5]), de Mahādir [6]), de ᶜUwairāt [7]), de Baḥrī's [8]) en gedeeltelijk ook de Ǵumāᶜa [9]) in de versterkte plaatsen (*ḥuṣūn*) ᶜAlāf [10]) en al-Ṯawr [11]) samengetrokken. Toen al-Hādī na zijn terugkeer de Ukailī's liet tuchtigen door verwoesting van de woningen der schuldigen en vernieling hunner wijnstokken, riep hun hoofd Ibn ᶜAbbād al-Rabīᶜa op, hun een dergelijke vernedering van de zijde van den imām voor oogen stellend. Er werd tot den strijd besloten; men vertrouwde op de moeilijke toegankelijkheid der dichtbegroeide bergen. Al-Hādī liet het afhouwen van wijnstokken der Ukailī's voortzetten in Afqīn [12]). Een aanval van den vijand van de helling van den Ṣ-mᶜīn (?) [13]) op een afdeeling Ḥuyayy [14]), die zich bij al-Hādī ging voegen, toen deze op den terugweg was naar Ṣaᶜda, werd met behulp van zijn ruiters afgeslagen. Kort daarop moesten ook de wingerds der Ukailī's in Farwa [15]) het ontgelden. Vervolgens deed de imām een tocht naar ᶜAlāf, waarvan hij terugkeerde zonder iets uitgericht te hebben.

---

1) Zie bl. 156 v.
2) Vgl. bl. 122 n. 2, 163 n. 6.
3) Zie bl. 163 v.
4) Vgl. bl. 122 n. 2, 163 n. 6; *Sīra*, f. 73*a* supra: al-Akīliyyūn.
5) *Ǵaz.*, 69, *23*; hun en den Ṣaᶜdī's behoorde ᶜAlāf, de vruchtbaarste wādī van Khawlān, *ib.*, 114, *9* sq. De Kulaib behoorden tot de beste schutters van Yemen, *Sīra*, f. 76*b*.
6) Verwant met Ukail en wonende in Afqīn, *Sīra*, f. 73*a* infra.
7) *Ǵaz.*, 69, *22*.
8) *Ib.*, 114, *20*.
9) *Ib.*, 83, *16*, 84, *4*, *6*, 114, *18*.
10) Zie bl. 164 n. 4.
11) Waarschijnlijk ook in W. ᶜAlāf.
12) *Sīra*, f. 73*a* infra: افقين, f. 75*a*: اوفين; vgl. *Ǵaz.*, 83, *21*, 114, *3*.
13) *Sīra*, f. 73*b* supra: صمعين
14) *Ib.*, nu en dan حى; *Ǵaz.*, 83, *23*, 84, *6*.
15) *Ǵaz.*, 83, *21*, 114, *5*.

Tegen half Śaᶜbān riep al-Hādī Saᶜd op. Na van Nasrīn [1]) uit afdeelingen der Ḥuyayy en Ḥumra tegen ᶜAlāf in stelling gebracht te hebben, trok hij met het gros zijner manschappen van Ṣaᶜda naar al-Buqᶜa [2]), waar hij hen in vechtorde stelde [3]). Hoewel het voordeel aan de zijde van al-Hādī schijnt geweest te zijn, beslissend was het treffen niet; een afdeeling Ukailī's op den berg al-Ṣ-b-ra deed hem afbreuk en zijn Yarsumī's bleken niet allen betrouwbaar. Met de hoofden van 5 verslagen Ukailī's keerde de imām naar Ṣaᶜda terug [4]).

Een welgeslaagde strooptocht naar Afqīn, uitgevoerd door ᶜAlī b. Muḥammed en Muḥammed b. al-Qāsim [5]), speelde hem kameelen, paarden, kleinvee, ezels benevens slaven van de Mahādir in handen. Toen zij daarop *amān* vroegen en zich beklaagden over hun schade, stelde al-Hādī hen schadeloos met zijn deel ($^1/_5$) van den reeds verdeelden buit.

In de eerste dagen van Ramaḍān werd de aanval op ᶜAlāf met behulp van Saᶜd, Hamdānī's en Ṭabarī's hernieuwd. De berg werd nu veroverd en in de wādī de versterkte plaats al-Namīṣ (al-Numaiṣ) ingenomen, geplunderd en door brand verwoest [6]). Tevens werden er nog meer wijngaarden afgekapt. Toen al-Hādī een paar dagen na zijn overwinning weer in ᶜAlāf verscheen [7]), kwamen tal van Kulaibī's hun onderwerping aanbieden, onder hen hun hoofd al-Zubair b. Muḥammed. Zij verkregen straffeloosheid, evenals de hun verwante clans. Op al-Hādī's eisch zonderden

1) *Sīra*, f. 73*a* infra, zonder punten en vocalen; een wādī niet ver N. van Ṣaᶜda, *Ǵaz.*, 83, *23*, 114, *8*, 247, *24* sq.

2) Zie bl. 134.

3) Rechts Ḥumrī's; links Yarsumī's; in 't centrum Ṭabarī's, Hamdān en *muhāǵir*'s.

4) De tocht gaf hem een gedicht in, waarin hij zijn volharding in moeilijkheden, zijn standhouden in den strijd, de kracht zijner wapenen en Allāh's hulp gedenkt, *Sīra*, f. 74*a*, *19*—75*a*, *6*.

5) De eerste is de opsteller der *Sīra*; beiden ᶜAliden van de Wald al-ᶜAbbās b. ᶜAlī.

6) Terloops vernemen we, dat Abū Turāb Muḥ. b. al-ᶜAbbās al-ᶜAlawī zich met manschappen bij al-Hādī kwam voegen. Over al-Hādī's verhouding tot hem blijkt niets.

7) Onderweg had hij eerst te al-Buqᶜa het *dura*-gewas (*durāt*) der Ukailī's in bezit genomen.

zij zich af van de Ukailī's, die nu naar het gebied der Banū Baḥr trokken, evenals het Kulaibī hoofd Sulaimān b. Ḥuǵr, die zich niet veilig voelde voor den imām. Door zich bij de Ukailī's aan te sluiten hadden zij hun onderwerping verhaast. Zij kregen nu ᶜ*ummāl* van den imām, evenals de ᶜUwairāt en Mahāḏir. Het was voor het eerst, naar het heet, dat er belasting geheven werd in het gebied der Kulaib, die te voren nooit eenig oppergezag hadden gehoorzaamd. De onderwerping der Ukail en Baḥr wordt niet vermeld, mogelijk schikte zich echter althans een deel der eersten onder al-Hādī's gezag [1]). Ibn ᶜAbbād, wien *amān* onthouden werd, trachtte in ᶜIrāq bij de ᶜAbbāsiden hulp te vinden tegen al-Hādī, zonder daarin te slagen [2]).

Deze gebeurtenissen hadden weer eenigen terugslag op de houding van sommige muitzieke Ḥāriṯī's in Naǵrān. Deze verstoorden de rust door een raid tegen Hamdān, die evenwel zonder den gewenschten nasleep bleef. De wālī Ibn ᶜUbaid Allāh, die volgens zijn zoon om zijn rechtvaardigheidszin en zijn waken voor de orde zeer gezien moet geweest zijn, liet zich door loyale Ḥāriṯī's er van afbrengen om met de kwaadwilligen af te rekenen; hij staakte de vervolging te Riǵlā, te meer daar deze Ḥāriṯī's, die gevaar duchtten voor de veiligheid van den landvoogd, voor de wandaders instonden. Toen hij dit aan zijn heer berichtte, kreeg hij bevel voortaan streng op te treden. Al-Hādī scherpte den Balḥāriṯ in verzen [3]) zijn bedreigingen nog eens in. Dit had een nieuwe betuiging van gehoorzaamheid aan den wālī ten gevolge: zij stonden borg voor rustverstoringen van hun Badawī's [4]).

---

1) Al-Hādī herdacht zijn overwinning in verzen, waarin hij zich beroemt op den behaalden buit en de dwaasheid hekelt van den vijand, die meende zijn door Allāh begunstigde wapenen te kunnen weerstaan, *Sīra*, f. 77*b*, *2*—78*a*, *14*.

2) Hiervan is ook sprake Par. 5982, f. 189*a* supra, doch volgens deze plaats kwam I. ᶜAbbād in ᶜIrāq in het begin van al-Muktafī's regeering (sinds Rab. II 289, Ṭab., III 2206 sq.); evenzoo *Anbāʾ al-Z.*, f. 32*b*.

3) *Sīra*, f. 78*b*, *12*—79*a*, *8*; bijv. 78*b*, *14*, *16*:

أنا الموت الذى لا بـدّ منه   على من رام حربي واغتيالى

أخوض الى عدوّى كلّ هول   وأصبر على معترَك النِزال

4) *Sīra*, f. 73*a*—79*a*, *12*; *Anbāʾ al-Z.*, f. 29*b*, a. 287.

De imām bleef in Ṣaᶜda, totdat de orde bevestigd was [1]), om in het begin van 288 naar Ṣanᶜāᵓ te trekken, dat Abu 'l-ᶜAtāhiya hem in handen gaf [2]). In Ramaḍān van dit jaar, terwijl al-Hādī met moeite Ṣanᶜāᵓ tegen zijn aanvallers verdedigde [3]), kwamen in Naǵrān de Banu 'l-Ḥāriṯ benevens de Bedawienen van Śākir en Yām, opgestookt door Ibn Ḥumaid en Ibn Bisṭām, opnieuw in opstand. Het liep tegen den tijd van den dadeloogst; weerzin tegen de tiendlevering stijfde hen blijkbaar in het verzet. Door de oproerlingen bedreigd in al-Haǵar [4]), werd Ibn ᶜUbaid Allāh, hoewel hij eenigen steun ontvangen had van de Śākir, Ṯaqīf en Wādiᶜa uit al-Ḥaḍan [5]), genoopt zijn standplaats te verlaten, toen ook de daar wonende ᶜAbd al-Madān er geen belang meer in zagen om hem verder bij te staan. Daartoe aangezocht door de voormannen der Madānī's week hij uit naar al-Ḥaḍan en liet zich niet door een bedriegelijk voorstel van Ibn Ḥumaid naar Mīnās lokken. De rebellen beschikten naar hartelust over de opbrengsten van 's imāms tiend. Terwijl de landvoogd met de hulp van de bewoners van al-Ḥaḍan kon voldoen aan al-Hādī's bevel om daar te blijven [6]) in afwachting van zijn komst, trof het land weer gedurende een 10-tal maanden de bezoeking van regeeringloosheid en van de twisten der Balḥāriṯ onderling en met Śākir en Yām [7]).

Toen al-Hādī kort na zijn terugkomst uit Ṣanᶜāᵓ [8]) omstreeks Raǵab 289 in al-Ḥaḍan verscheen om zijn wankel gezag te bevestigen, stonden de Ḥāriṯī's dadelijk klaar met boete en beloften. De imām nam er genoegen mee en liet hun ook de in bezit genomen heffingen, op voorwaarde dat

---

1) *Sīra*, f. 77*a* infra.

2) Zie bl. 191 vv.

3) Zie bl. 204.

4) 1500 onberedenen en 130 ruiters legerden voor de poort; I. ᶜUbaid Allāh had er resp. 50 en 15.

5) Ontboden door zijn zonen ᶜAlī en al-Qāsim; ter afleiding schijnt nog een aanval op Mīnās gedaan te zijn.

6) I. Bisṭām liet hem door Bedawienen van Śākir bestoken om hem of een van zijn zonen in handen te krijgen of te verdrijven.

7) *Sīra*, f. 90*a* infra—91*a* infra.

8) Zie bl. 207.

zij er van zouden uitkeeren aan de rechthebbenden. Zijn afzien van wraak zou het herstel der rust ten goede gekomen zijn. Na een verblijf van eenige dagen in al-Haǵar keerde al-Hādī weer naar Ṣaᶜda terug. Weldra vergaten de Balḥāriṯ hun verzekeringen in hernieuwde twisten met de Yām, zoodat de imām weer persoonlijk moest ingrijpen. Van uit al-Ḥaḍan trok hij naar het dorp der Yām en liet er een 40 man gevangen nemen, die met een 30-tal Ḥāriṯī's uit al-Haǵar naar Ṣaᶜda gevoerd werden. Na een maand gevangenschap werden zij op aandringen van stamgenooten vrijgelaten.

In de buurt van Ṣaᶜda bereidde zich Ibn ᶜAbbād weer op tegenstand voor. De Āl Ṭarīf, die al-Hādī Ṣanᶜā᾽ betwist hadden [1]), bezorgden hem tegen het einde van Ramaḍān 289 versterking; ook zekere Ibn al-Ḥakamī [2]) had hem manschappen geleverd. In Muḥarram 290 ging al-Hādī tegen Ibn ᶜAbbād te velde. Langs al-Ḥadā᾽iq [3]) bereikte hij den vijand, die in de bergen verdreven werd. Zijn troep drong daarop Ḥiṣn ᶜAlāf binnen, waar woningen en wingerds vernield werden. Het verzoek van al-Zubair b. Muḥammed om *amān* voor geheel Kulaib willigde hij eerst in, nadat het hoofd Sulaimān b. Ḥuǵr [4]) zijn opwachting was komen maken. Ook Ibn ᶜAbbād schijnt onder zekere voorwaarden straffeloosheid erlangd te hebben [5]). Na enkele dagen was al-Hādī weer in zijn residentie terug.

Daarop was er een bestraffing aan de beurt van de Wā᾽ila (Śākir) [6]), die tijdens al-Hādī's verblijf in het zuiden den weg naar Naǵrān onveilig gemaakt hadden. Na nachtkwartier te Wāsiṭ [7]) op 1 Ṣafar trok de imām naar Kutāf [8]),

---

1) Zie bl. 198 vv.

2) Deze treedt hier zonder nadere aanduiding voor het eerst in de *Sīra* op; vgl. bl. 205, 213 vv.

3) Volgens den samenhang hoogstens een dagreis (westelijk) van Ṣaᶜda; *Ǵaz.*, 83, *21*.

4) Vgl. bl. 172 v.

5) Zie beneden.

6) O. van Ṣaᶜda, in de streek tusschen Ǵ. Baraṭ en W. Naǵrān; vgl. *Ǵaz.*, 168, *1—5*.

7) Vgl. Wasith op Halévy's kaart.

8) *Ǵaz.*, 84, *1*, 168, *4*, blijkbaar hetzelfde als Aktāf, *ib.*, 82, *25*, 110, *20*; vgl. Bled Aktâf op Halévy's kaart.

de plaats der kwaadwilligen. Plundering en vernieling hunner bezittingen hier en te al-Miṭlāᶜ [1]) bewoog de Wāᵓila hun onderwerping te komen aanbieden. Al-Hādī stelde hen voor het vervolg voor elkander aansprakelijk, nam een aantal wanordestichters in hechtenis en aanvaardde vervolgens den terugtocht naar Ṣaᶜda [2]).

Nadat de imām in den loop van dit jaar vergeefs getracht had Ṣanᶜāᵓ aan de Āl Ṭarīf te ontrukken [3]), verliet hij [4]) eenigen tijd na zijn terugkeer Ṣaᶜda weer om de Wāᵓila opnieuw te tuchtigen wegens herhaling hunner strooptochten. Met een troep Khawlān drong hij na een treffen tot Amlaḥ [5]) door. Dorp voor dorp werd verwoest, woningen, putten en vruchtboomen vernield, totdat de Wāᵓila deemoedig zijn *amān* inriepen.

Aḥmed b. ᶜAbbād had, naar het schijnt, zijn betrekkingen met de Āl Ṭarīf niet geheel opgegeven. Al-Hādī dreigde met opzegging van den *amān*, die hem verleend was op voorwaarde, dat hij met hen zou breken. Na voorspraak van stamgenooten vervoegde hij zich, na zijn *ᶜaskar* weggezonden te hebben, bij den imām, die hem naar zijn woonplaats liet terugkeeren, waar hij evenwel weer zijn medestanders om zich verzamelde [6]). Misschien bleef hij bij lijdelijk verzet. Wij hooren niet meer van Ibn ᶜAbbād tijdens het leven van al-Hādī.

De schaarschte en hongersnood, die Yemen in deze jaren teisterden [7]), hadden een slechten invloed op de onderdanigheid der bewoners van Nağrān. Het baatte maar weinig, dat Ibn ᶜUbaid Allāh streng optrad, verscheiden ordever-

---

1) Misschien dezelfde plaats als Ṭulāḥ, *Ǵaz.*, 82, *25*, 110, *19*, of Ṭulāᶜ, *ib.*, 168, *1*.

2) *Sīra*, f. 95*b* infra—96*b* infra; *Anbāᵓ al-Z.*, f. 33*a* supra.

3) Zie bl. 208 vv.

4) 4 dagen na ᶜĪd al-Aḍḥā d. i. 14 Ḏu ᾿l-Ḥiǵǵa.

5) *Ǵaz.*, 83, *26*, 168, *3*; wel aan de gelijknamige rechter zijwādī van W. Nağrān, *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 2 u. 3; vgl. Amlâh op Halévy's kaartje van Bl. Nedjrân.

6) *Sīra*, f. 99*a*—*b* supra.

7) 291—2; *Sīra*, f. 108*b* infra: وكانت قد وقعت باليمن حطمة عمّت البلاد حتّى أكل الناس فيها بعضهم بعضا الخ

stoorders in boeien naar Ṣaᶜda zond en in de geheele wādī het dragen van wapenen verbood. In Ǵumādā II 292 [1]) kondigden de Balḥāriṯ hem den oorlog aan. Al-Hādī trachtte nog hun oproerige stemming te bezweren door een schrijven aan Ibn Ḥumaid en zijn bende (*awbāś*), waarin hij den opstandigen hun ondankbaarheid tegenover Allāh's weldaden en hun ontrouw jegens Zijn gunstgenooten (*awliyā'*) voorhield. Hij zegt hun den *amān* op en den strijd aan en verzekert hun, dat zij ook nu Allāh's wraak niet zullen ontgaan, gewis als hij is van Diens hulp. Niet zonder grootspraak verklaart hij, dat bijna geheel Yemen hem gehoorzaamt en hem met geld en mannen bij zal staan. Aan den brief toegevoegde verzen [2]) wezen ten overvloede nog op de onweerstaanbare macht zijner wapenen. Niettemin werd er tot opstand besloten, mede op raad van Ibn Bisṭām. Deze ging intusschen naar Ibn ᶜUbaid Allāh in al-Haǵar, waartegen de Yām en Balḥāriṯ optrokken. Nadat de landvoogd met zijn ondergeschikten en de Madānī's hen aanvankelijk had kunnen afweren, rieden hem de bewoners, door Ibn Bisṭām bewerkt, in zijn eigen en hun belang de stad te verlaten. Hij vertrok en met hem Ibn Bisṭām, die hem nu overreedde mee naar Mīnās te gaan, dat volgens zijn zeggen sterker was dan al-Ḥaḍan. De ᶜAbd al-Madān achtten zich door Ibn Bisṭām bedrogen. Zij deden daarop met de Yām en de Aḥlāf een vinnigen aanval op Mīnās, dien Ibn Bisṭām en Ibn ᶜUbaid Allāh echter konden afslaan. De laatste beval intusschen zijn zoons ᶜAlī en al-Qāsim, die volgens zijn wensch bij de Śākir in al-Ḥaḍan vertoefden en zich nu op de hoogte kwamen stellen van den toestand, de hulp van dezen en van Ṯaqīf en Wādiᶜa in te roepen. Hun plaats niet kunnende ontblooten stelden zij de helft van hun mannen ter beschikking. Ook Wādiᶜa zou opkomen. Inmiddels had Ibn Bisṭām, bevreesd voor zich en de zijnen, Ibn ᶜUbaid Allāh geraden zich onder de hoede van Hamdān te gaan stellen, hem belovende 't oog

---

1) Tegen den vruchtenoogst, *ᶜinda ḥuḍūr al-ṯamara, Sīra*, f. 109*a* supra; zoo ook f. 90*a* infra: *ᶜinda ḥuḍūr* (hs. zonder punten) *al-tamr*; vgl. bl. 174. Ǵum. II viel in April—Mei.

2) *Sīra*, f. 110*a* ult. — 111*a* paen.

te zullen houden op de Balḥāriṯ en hem over alles in te lichten. Onderweg ontmoette hij de ter hulp uitgetrokken Wādiʿī's, bij wie hij verblijf koos, daar hij al-Ḥaḍan niet veilig achtte voor een aanval van den vijand. Hij deed verslag aan den imām, die zijn komst toezegde en verwijten en dreiging met de scherpte van zijn zwaard, in verzen vervat [1]), aan de Balḥāriṯ liet doorzenden. Ibn Bisṭām had zich na Ibn ʿUbaid Allāh's vertrek verontschuldigd bij de Ḥāriṯī's en hun zijn *ḥiṣn*, Mīnās, ter beschikking gesteld, waar nu Ibn Ḥumaid met Ḥāriṯī's en Yāmī's intrek nam. Tegelijkertijd verzuimde hij niet den landvoogd schriftelijk zijn welgezindheid te betuigen en te verzekeren, dat hij getrouw (*ʿala 'l-ʿahd*) was. Eveneens schreef hij aan al-Hādī. De Balḥāriṯ, die na Ibn ʿUbaid Allāh's vertrek in al-Haǵar de graanmagazijnen (*maʿāqīb* [2])) geplunderd hadden, besloten Wādiʿa aan te vallen, ten einde Ibn ʿUbaid Allāh uit hun midden te verdrijven. Naar aanleiding daarvan gaf een der leiders van Wādiʿa in verzen [3]) verzekering van zijn trouw aan al-Hādī. Nadat Ibn ʿUbaid Allāh dezen stam met de groepen van al-Ḥaḍan door een eed verbonden had om hem ter zijde te staan, vertrok al-Hādī Zondag 4 Raǵab uit Ṣaʿda. Bij Wādī Naǵrān opgewacht door zijn stadhouder met de Wādiʿī's, trok hij naar al-Ḥaḍan, waar de Aḥlāf en de Yām al dadelijk verontschuldigingen kwamen aanbieden, verklarende uit vrees voor de Balḥāriṯ meegedaan te hebben. Ibn Bisṭām had in zoover wil van zijn tweezijdige politiek als Mīnās ontzien werd; al-Hādī bepaalde zich tot een betooging voor deze plaats, die hij niet wilde aanvallen, omdat Ibn Bisṭām hem geschreven had. Na daarop Sawḥān verwoest te hebben keerde hij voor een paar dagen naar al-Ḥaḍan terug om dan voor al-Haǵar te rukken [4]),

---

1) *Sīra*, f. 112*b*, *9*—113*b*, *11*.

2) Sg. *miʿqāb*, vgl. Naśwān, ed. ʿAẓīmuddīn, 73.

3) *Sīra*, f. 114*a*—*b*, *9*, van Muḥ. b. ʿAbd al-Malik b. Ṭarīf al-Wādiʿī; beantwoord door ʿAlī b. [Abī?] Ǵaʿfar al-ʿAlawī, *ib.*, 114*b*, *10*—115*b*, *1*. Wādiʿa schijnt hier tot Kaʿb gerekend te worden, *ib.*, 114*a* paen., 114*b*, *1*, 115*a*, *8*, *19*. Over de verschillende indeeling van dezen stam vgl. Naśwān, ed. ʿAẓīmuddīn, 114.

4) Zondags, blijkbaar een week na zijn vertrek, 11 Raǵab. De betooging voor Mīnās viel op Donderdag.

waartegen hij op verschillende punten zijn troepen opstelde [1]). Hoewel zijn Ṭabarī's er in slaagden den welbevestigden *darb* [2]) ergens binnen te dringen, moest al-Hādı hen wegens den regen van pijlen en steenen terughalen. Met 4 dooden brak hij weer op naar al-Ḥaḍan. Weldra verscheen hij opnieuw en deed alle moeite, ook door het afhouwen van palmen, om den vijand achter zijne muren vandaan te lokken. Hij kampeerde daartoe in het naburige Q-rq-r [3]). Slechts nu en dan kwam het bij den muur tot treffen. Onderwijl liep een *ᶜaskar* onder ᶜAlī b. Muḥammed plunderend en verwoestend de marktvlekken der Balḥāriṯ af. Nadat Ibn Bisṭām in het laatst van Raǵab voor zich en de Rabīᶜa *amān* had gevraagd, verliet Ibn Ḥumaid met de zijnen Mīnās. Terwijl de imām bij een overval op een troep Ḥāriṯī's grooten buit behaalde en een keer met voordeel vocht voor de poort van al-Haǵar, bleven de Ḥāriṯ achter hun muur volhouden. Het kappen der palmen van de Banū Khaiṯama [4]) deed dezen clan *amān* inroepen en er bij Ibn Ḥumaid op aandringen deze gunst voor allen te vragen. Door bemiddeling van Ibn Bisṭām werd deze verkregen, naar het schijnt door een *ṣulḥ* [5]), waarbij de Balḥāriṯ zekere voorrechten bedongen. Maandag 17 Śaᶜbān kon al-Hādī al-Haǵar binnentrekken. Ibn Ḥumaid was er echter niet voor te vinden zijn opwachting te komen maken. Toen het in het laatst van Ramaḍān bleek, dat hij weer samenspande met Bedawienen van al-Ḥāriṯ en Yām, verhaalde de imām dit op zijn palmgaarden. Na tusschenkomst van zijn stam-

---

1) Rechts Wādiᶜī's; links Śākir en Aḥlāf; centrum Khawlānī's; afzonderlijk de Ṭabarī's e. a. als *rābiya* op een vast punt; op een andere plaats de ruiters onder zijn zoon Abu 'l-Qāsim, zijn broer Abū Muḥammed en Ibn ᶜUbaid Allāh.

2) *Sīra*, f. 116*a*, *3*: وكان باب الدرب عليه اربعة جدر ملويّة جدار من وراء جدار فردّت الجدر الرماح على الطبريّة الخ

3) Tusschen al-Haǵar en Mīnās, *ib.*, f. 116*a*, *15*, *18*; *Ǵaz.*, 169, *11*; I. al-Muǵāwir, f. 132*a* ult., *b*, *1*: حدّثنى الراوى ان قرقر كانت مدينة عامر[ة] بها ثلثمائة وستّون (hs. وستّين) محلّة فيها ثلثمائة فارس خربت لاختلاف الامم الخ

4) *Sīra*, f. 116*b* infra: حسه naast f. 117*a*, *2*: حسيه; vgl. bl. 160.

5) Hiervan hooren we terloops in ander verband; vgl. bl. 183.

genooten zond hij zijn zonen tot al-Hādī, die vergeefs eischte den onder de Badawī's gevluchten weerspannige voor zich te zien. Toen de orde in 't algemeen was teruggekeerd, verliet de imām 7 Ḏu 'l-Qa^c^da[1]) Naǵrān[2]).

Gedurende ruim anderhalf jaar viel er blijkbaar, voor zoover men althans uit het stilzwijgen der *Sīra* mag besluiten, niets van ernstigen aard voor in Naǵrān. Nadat al-Hādī in 293 vruchteloos gedongen had naar gezag in de richting van Tihāma[3]) en Ṣan^c^ā', dat hem voor korten tijd in handen was gesteld, in Muḥarram 294 weer had moeten verlaten[4]), begonnen zendelingen van de veldwinnende Qarmaṭen, die weldra de hoofdstad van Yemen herwonnen[5]), ook het steeds onvaste gezag in Naǵrān mede te ondermijnen. Tevens kwamen de Balḥāriṯ en de Yām weer in gisting. Als leiders van het verzet worden o. a. al-Ḥāriṯ b. Ḥumaid[6]) en ^c^Alī b. Rabī^c^[7]) al-Madānī genoemd. Muḥammed b. ^c^Ubaid Allāh zag zich genoopt opnieuw de hulp van den imām in te roepen; in verzen[8]) drong zijn zoon ^c^Alī mede bij al-Hādī op overkomst aan. Deze riep zijn Khawlān en Hamdān op en trok, vergezeld van ^c^Abd Allāh al-Ḥakamī[9]) en zijn manschappen, 20 Raǵab naar Naǵrān, dat hij 3 dagen later bereikte. In al-Ḥaḍan verzamelde hij de welgezinde groepen, Śākir, Ṯaqīf, Wādi^c^a en de Aḥlāf; in al-Katīb (Kuṭaib) trof hij Ibn ^c^Ubaid Allāh met de ^c^Abd al-Madān, terwijl te Nuwās ^c^Abd Allāh b. Bisṭām zich bij hem vervoegde. Aangekomen in al-Haǵar liet hij den belhamel ^c^Alī b. Rabī^c^ in de gevangenis werpen; spoedig daarop kwam het meerendeel der Balḥāriṯ van onderdanigheid blijk geven. Al-Ḥāriṯ b. Ḥumaid en de Banu 'l-Kh-māś[10]) daagden echter niet op. Evenals de nog wei-

---

1) *Sīra*, f. 117*b* supra, verkeerdelijk 291.
2) *Sīra*, f. 108*b* infra—117*b* supra; *Anbā' al-Z.*, f. 34*b*.
3) Zie bl. 213—5.
4) Zie bl. 219—221.
5) Zie bl. 222.
6) Vgl. bl. 163 n. 4.
7) Met en zonder artikel. Vgl. bl. 162.
8) *Sīra*, f. 134*a*, *11*—135*b*, *11*.
9) Zie bl. 214 v.
10) Vgl. bl. 161; mogelijk was I. Ḥumaid het hoofd der Kh-māś.

gerachtige Yām [1]) werden de Kh-māś [2]) door vernieling van palmen en beschadiging van woningen of bedreiging daarmede tot rede gebracht. Een paar terechtstellingen wegens ontucht en overtreding van het wijnverbod prentten bovendien de eischen der wet nog eens in. De zonen van den landvoogd, ᶜAlī en al-Qāsim, speurden met een vendel naar Qarmaṭen in Riǵlā [3]) en M-ḥḍ-r [4]); in het laatste vlek werden er 15 gepakt. Hun vader nam er eenige in Qaryat al-Haǵar in hechtenis en Ibn Bisṭām leverde er enkele uit Mīnās uit. Het gezag leek weer hersteld; met achterlating van 50 ruiters en 200 onberedenen vertrok de imām 3 [5]) Ramaḍān weer naar Ṣaᶜda, waarheen hij de gevangen Qarmaṭen en verzetsleiders meevoerde [6]).

Behoudens eenige rustverstoringen, die Ibn ᶜUbaid Allāh door zijn beide zoons en zijn neef Ibrāhīm b. Muḥsin liet onderdrukken [7]), terwijl hij ook op de Qarmaṭen [8]) het oog

---

1) Al-Hādī trok in Śaᶜbān (hs. verkeerdelijk Zondag 4 Ś.; *Tabellen*: Woensdag) o. a. met Ṭabarī's, *muhāǵir*'s en verscheidene ᶜAliden, waaronder zijn zoon Aḥmed, uit ter tuchtiging van de B. ᶜAmr (Yām) in Lubainān (hs. zonder punten; vgl. bl. 160). Na verwoesting der plaats onderwierpen zij zich onvoorwaardelijk. Al-Hādī legde hun voor een bloedschuld als *diya* 1000 *dīnār maṯāqīl* op. Deze onderwerping was een teleurstelling voor de Wādiᶜa en I. Bisṭām en zijn Rabīᶜa, die gehoopt hadden met behulp van den imām een oude wraak te vereffenen. Dit leidde tot een eigenmachtig ondernomen raid tegen de Yāmī's in Rāḥa (*Ǵaz.*, 169, *6*, 199, *26*), waar al-Hādī zijn zoon Aḥmed tusschenbeide liet komen.

2) Sawḥān werd voor straf bewaard, doordat men uitlevering der schuldigen waarborgde; door voorspraak van I. Bisṭām kregen de Kh-māś *amān*. Over I. Ḥumaid hooren we niets.

3) Vgl. bl. 168 n. 5.

4) *Ǵaz.*, 169, *10*; hs. خصر met ᵛ op ص.

5) Dinsdag; *Tabellen*: Woensdag.

6) *Sīra*, f. 134*a*—138*a*; f. 138*a*, *15*--139*a*, *13* verzen van ᶜAlī b. Muḥ. (b. ᶜUbaid Allāh) al-ᶜAlawī.

7) Vervolging van den Ḥāriṯī ᶜAbd Allāh al-D-h-f, wegens een strooptocht naar Sirr Banī Māzin (*Ǵaz.*, 169, *9*, 200, *5*), naar een tentendorp (*ṣirm*) der Balḥāriṯ te بر, dat van al-Ḥaṭūra(?) uit overvallen werd; gevangenneming van al-D-h-f e. a. in al-Mawfaǵa (*Ǵaz.*, 169, *9*, op Halévy's bijkaart van Bl. Nedjrân). — Inrekening van eenige B. al-Kh-māś. (*Sīra*, f. 139*a*, *14*—140*a*, *12*).

8) Inhechtenisneming van een paar Qarmaṭen in Ḥiṣn Ṯ-lā (hs. zonder

liet houden, bleef de orde voorloopig vrijwel gehandhaafd. Al-Hādī liet zich echter door voorsprekers — hij moest met de wenschen van sommige loyalen rekening houden — er toe bewegen om verscheiden gevankelijk meegevoerde of opgezonden stokebranden vrij te laten (D̲u 'l-Qaᶜda) [1]), met uitzondering evenwel van Ibn Rabīᶜ, voor wien Ibn Bisṭām pleitte. Zij versterkten slechts de gelederen der wrokkenden.

Al gauw meende men een goede kans te zien om het ᶜAlidische juk te breken. Pelgrims kwamen namelijk met de tijding van de aanstaande komst van den Musawwid, d. i. van een stadhouder der ᶜAbbāsiden [2]), naar Ṣaᶜda. De opstandigen zonden hem brieven en boden met dringend verzoek om al-Hādī, die hun mannen gedood en hun bezit vernield had, te komen bevechten en beloften van hun steun. Zij kregen den raad om maar vast op te staan en den *ᶜāmil* gevangen te nemen. Ibn Bisṭām en Ibn Ḥumaid waren, heet het, de voormannen in deze samenzwering. Aangemoedigd door den Musawwid beraamde men plannen: Ibn ᶜUbaid Allāh zou een pand worden voor Ibn Rabīᶜ, zijn verwanten en gezellen zou men afmaken. In afwachting bracht men de burchten in staat van tegenweer [3]). De

---

punten; vgl. bl. 168 n. 7), bij welke zich eenige Ḥāriṯī's van de B. Q-ṭ-n (vgl. bl. 162 n. 7) bevonden. (*Sīra*, f. 139*b* infra).

1) Yāmī's op verzoek van Muḥ. b. ᶜAbd al-Malik al-Wādiᶜī (vgl. bl. 178 n. 3) na oplegging van *diya* voor 17 man ten behoeve der Wādiᶜa. ᶜAbd Allāh al-D-h-f en de Kh-māśī's op voorspraak van Muḥ. b. al-Haiṯam en Aḥm. b. al-Arbad (?hs. z. p.; vgl. bl. 162 n. 7).

2) *Sīra*, f. 140*b*: كاح المسوّد. Hiermede schijnt bedoeld te zijn al-Muẓaffar b. Ḥāǵǵ, die volgens Ṭab., III 2267, *8—10* (vgl. var. 2189*f*) = ᶜArīb, 13, in Śawwāl 293 over Yemen werd aangesteld en in D̲u 'l-Qaᶜda derwaarts vertrok. Deze data passen niet heel goed bij de chronologie der *Sīra*. Mogelijk is echter al-Ṭabarī's bericht van deze aanstelling van zijn voorafgaande mededeeling over de herovering van Ṣanᶜāᵓ op den *khāriǵī* (den Qarmaaṭ, vgl. III 2256, *8—10*; I. A., VII 378, *8* sqq.; zie ben. bl. 219) los te maken en in 294 te plaatsen, tenzij men zou kunnen aannemen, dat I. Ḥāǵǵ zich een jaar in Ḥiǵāz ophield, waar zijn broeder ᶜUǵǵ stadhouder was (vgl. Snouck Hurgronje, *Mekka*, I 50).

3) I. Bisṭām meldde het voornemen der Balḥāriṯ aan I. ᶜUbaid Allāh, betuigde loyaal te zijn en Mīnās voor al-Hādī versterkt te hebben.

landvoogd en zijn zoon ᶜAlī [1]) haastten zich hun heer voor het dreigend gevaar te waarschuwen. Deze vond het gewenscht in Ṣaᶜda af te wachten, wat de ᶜAbbāsidische emīr zou doen, en maande Ibn ᶜUbaid Allāh aan flink op zijn hoede te zijn en zich te weren, tot hij te hulp zou kunnen komen. Na één maand of vier van stil verzet bleek het, dat de Musawwid naar al-Kadrā' [2]) in Tihāma gegaan was; daar herhaalden de Ḥāriṯī's vruchteloos hun verzoeken [3]).

Belastingeischen leidden tot openlijken opstand. Toen namelijk de termijn voor de soldij (*anzāl*) van den in Naǵrān aanwezigen ᶜ*askar* verschenen was, beval al-Hādī de helft van de heffing op den druivenoogst daarvoor te bestemmen. De Balḥāriṯ weigerden deze belasting op te brengen, bewerende te Q-rq-r met al-Hādī *ṣulḥ* aangegaan te hebben, op voorwaarde dat hij geen heffing (*ǵabā'*), onder welken vorm ook (*lā wāǵiban wa-lā maᶜūnatan*), van hen zou nemen [4]). De imām gelastte invordering, goedschiks of kwaadschiks. Toen Ibn ᶜUbaid Allāh's ondergeschikten hun taak kwamen vervullen, werden zij verjaagd en met den dood bedreigd. Na een samenkomst van Ibn Bisṭām met Ibn Ḥumaid lieten de Balḥāriṯ boodschappen, dat zij alles weigerden, en eischten invrijheidstelling van Ibn Rabīᶜ. Terwijl de ᶜAbd al-Madān in al-Haǵar een voorzichtige houding aannamen, riep Ibn Ḥumaid zijn onderhoorigen tot den strijd op. De Yām gingen samen met de Ḥāriṯī's.

Wegens het gevaarlijke van den toestand zond Ibn ᶜUbaid Allāh zijn zoon ᶜAlī naar al-Hādī met een schrijven, waarin hij er op aandrong den opstand in zijn aanvang te smoren en dat hij besloot met de gevleugelde verzen van Naṣr b. Sayyār [5]):

---

1) Verzen, die ᶜAlī aan zijn brief toevoegde, *Sīra*, f. 141*a*, *15*—142*a*, *6*.

2) *Ǵaz.*, 54, *1* sq., 72, *3*—*5*, 106, *3*, 120, *1*, *7*; aan W. Sahām, ᶜUmāra, ed. Kay, 6 ult.; nog als klein dorp bij Marāwaᶜa, Glaser, *Pet. Mitt.*, 1886, 9*b*; *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 2.

3) Door bemiddeling van een Madānī, neef van I. Rabīᶜ, die bij den Musawwid was.

4) Vgl. bl. 179.

5) Met de lezingen o. a. *bil-zandaini tūrā* en *yabᶜatuhu 'l-kalāmu* in het 2de vers; vgl. Ṭab., II 1973; Nöldeke, *Delectus vet. carm. arabic.*, 87.

— Ik zie door de asch heen vuur glimmen; nog even en het slaat in vlam!
— Gelijk het vuur van de steenen geketst wordt, zoo wordt de strijd door woorden opgewekt.

De imām zond dadelijk een voorhoede onder zijn zoon Aḥmed [1]) naar al-Ḥaḏan (7 Śawwāl 295), waar de Yām al aanstonds hun onderdanigheid lieten betuigen. Weldra volgde al-Hādī zelf. Ibn Bisṭām kwam hem zijn opwachting maken en verontschuldigde de Balḥāriṯ. Al-Hādī wilde echter niets van de eischen van zijn landvoogd afdoen en verlangde opthelderingen, waarop Ibn Bisṭām zich ontstemd terugtrok. Op weg naar de „stad" (al-Haǵar), waar Ibn ᶜUbaid Allāh hem afwachtte, verleende de imām aan hem te gemoet komende hoorigen (*ᶜabīd*) der Ḥāriṯī's op hun verzoek *amān*. Na een kort verblijf in al-Haǵar [2]) trok hij uit en liet de oproerigen zijn overmacht voelen [3]). Ibn Bisṭām, die vruchteloos getracht had Maḏḥiǵ tegen al-Hādī in 't veld te brengen [4]), vond het voordeeliger om voor de Ḥāriṯī's van zijn vallei (*sirr*) *amān* in te roepen. Op beding dat zij de *ṣadaqāt* zouden leveren, dat zij hun slaven, die

---

1) In een lacune ontbreekt een tweede naam, mogelijk van ᶜAbd Allāh b. al-Ḥusain.

2) Tot Zondag 2 (*li-yawmain dākhilain*) Ḏu 'l-Qaᶜda [295]; *Tabellen*: Woensdag. — Inkwartiering (*tanzīl*) van den ᶜ*askar* met maatregelen tegen overlast.

3) Bevechting der Ḥāriṯ in het bergterrein الالو; overval van een *ṣirm* der Kh-māś door ᶜAbd Allāh b. al-Ḥus.; vermeestering van kameelen der Ḥāriṯ; verbranding van Ḥiṣn T-lā (hs. z. p., vgl. bl. 168 n. 7); tocht naar den berg فرع الرعام door ᶜAbd Allāh; overval van Ḥāriṯī's door een hinderlaag op den berg دحنه, die Sawḥān beheerscht. — De aanwezigheid van al-Hādī belette niet, dat intusschen Wādiᶜī's en Yāmī's elkaar overvielen en uitplunderden. Het heet, dat I. Bisṭām middelen aanwendde om de Hamdān in beroering te brengen, ten einde al-Hādī van bevechting der Ḥāriṯ af te leiden. (*Sīra*, f. 143*b*, 144*a*).

4) Hij had I. Ḥumaid geraden uit te wijken en te trachten hulp van Zubaid en Nahd (vgl. *Ǵaz.*, 115, *10*, 116, *9* sqq.) te krijgen. I. Ḥumaid had ten slotte verblijf gezocht in het tentendorp (*ṣirm*) der Balḥāriṯ al-N-ḥ-l, volgens *Sīra*, f. 147*a* supra, op 3 dagen afstand van Naǵrān (al-Nakhl, *Ǵaz.*, 117, *9*?).

straffeloosheid verzocht hadden, niet zouden terugontvangen en instaan zouden voor onruststokers in hun midden, willigde al-Hādī zijn verzoek in. Hierna meende Ibn Bisṭām wellicht eenige aanspraak te hebben op de vrijlating van ᶜAlī b. Rabīᶜ en herhaalde zijn aanvraag. Toen al-Hādī echter vernam, dat de Balḥāriṯ zijn landvoogd hadden willen overmeesteren als een pand voor Ibn Rabīᶜ, liet hij dezen uit Ṣaᶜda halen en onderweg dooden [1]). Hij bracht dit den Balḥāriṯ ter kennis en stelde hen voor de keus tusschen onderwerping of beoorloging. Weer legden ze het hoofd in den schoot; stam voor stam vroegen zij door bemiddeling van Ibn Bisṭām om amnestie.

De invloed van deze tusschenpersoon, die zich ook wel door zijn dubbelhartigheid had gehaat gemaakt, kwam den Yām en Aḥlāf te groot voor; daarbij hadden zij eenige dooden op hem te wreken. Onverhoeds werd hij, bij gelegenheid van een verblijf in al-Haǵar, toen hij op een dag, dat de imām uitgetrokken was, na een bezoek aan al-Hādī's broer ᶜAbd Allāh diens huis verlaten had, door eenigen van hen overvallen en gedood. De Balḥāriṯ dachten, dat al-Hādī de hand in den moord gehad had. Hij liet hen daarom bijeenroepen en bezwoer hun zijn onschuld. Den Rabīᶜa betuigde hij zijn leedwezen over den dood van hun hoofdman; op hun verlangen werden zij in de zorg van den landvoogd aanbevolen. Voorts liet hij tot hun voldoening een tiental Yāmī's en Aḥlāf gevangen zetten.

Geen wonder, dat na zoovele teleurstellende ervaringen met de Naǵrāners Ibn ᶜUbaid Allāh zijn post moede was. Toen al-Hādī echter te kennen gaf, dat hij hem niet gaarne zou missen, drong hij niet verder aan op ontslag. Zijn gezin, dat hij veiligheidshalve naar al-Ḥaḏan had overgebracht, haalde hij naar al-Haǵar terug, omdat naar al-Hādī's oordeel zoo'n maatregel niet ten goede kwam aan zijn gezag. Voordat de imām in het begin van Ḏu 'l-Ḥiǵǵa [2]) Naǵrān weer verliet, dreigde hij den ᶜAbd al-Madān van

1) Als verzwarende omstandigheid wordt aangevoerd, dat er ook een bloedschuld op I. Rabīᶜ rustte.

2) Zaterdag 5 (*li-khams dākhila*) Ḏu 'l-Ḥ. 295; *Tabellen*: Maandag.

al-Hağar hun stad niet te zullen sparen, zoo zij in onderdanigheid jegens zijn stadhouder te kort schoten. Ibn ᶜUbaid Allāh behield een kleinen troep ter bescherming bij zich [1]).

Nauwelijks was het hek van den dam, of Ibn Ḥumaid begon van uit zijn schuilplaats de toch al opgewonden gemoederen der Balḥāriṯ te bewerken [2]) en vertoonde zich weldra ook met een bende in Sawḥān [3]). Toen hij daarop in Sirr Banī Māzin bedreigd werd [4]), wist hij *amān* te verkrijgen, waardoor hij des te vrijer den tegenstand kon in de hand werken. De ᶜAbd al-Madān, door Ibn ᶜUbaid Allāh aan vroegeren afval en aan hun beloften aan al-Hādī om geen oproerige beweging te steunen of opstandelingen in hun stad te herbergen herinnerd, zwoeren plechtig hem te zullen bijstaan [5]). De zonen [6]) van den landvoogd, die door hun vader op raad der ᶜAbd al-Madān, maar tegen eigen zin, daar zij de Madānī's niet vertrouwden, naar al-Ḥaḍan gezonden waren, kwamen naar al-Hağar in den waan, dat de orde nu verzekerd was, maar moesten op last van hun vader, die versterking had aangevraagd en deze in al-Ḥaḍan verwachtte, onmiddellijk terugkeeren.

Ook nu weer leidde de invordering der belasting tot botsing. Al-Ḥasan b. Aḥmed al-Baᶜdānī, die gesteld was over de heffingen en de uitgaven voor den *ᶜaskar*, had niets in kas ter voldoening der soldij. Daar de Balḥāriṯ achterstallig waren, werd een afdeeling van den *ᶜaskar* na verzoek gemachtigd om het verschuldigde in te vorderen. Ibn Ḥumaid overviel deze manschappen, doodde er de helft van, beroofde de ruiters van hun paarden en trok vervolgens naar Mīnās, waar de Rabīᶜa tot aansluiting geneigd bleken. De

---

1) *Sīra*, f. 139*a*, *14*—147*a* supra; *Anbā᾿ al-Z.*, f. 36*a*.

2) ᶜĪd al-Aḍḥā᾿ (10 Ḏu 'l-Ḥiğğa).

3) *Sīra*, f. 147*a*, evenals f. 140*a*, *5*, *7*: S-wğān.

4) I. ᶜUbaid Allāh zond op raad van Muḥ. b. al-Haiṯam en Aḥm. b. al-Arbad(?) de in al-Hağar gevestigde B. Biśr (vgl. bl. 162 n. 7) en B. ᶜUmar tegen hem uit onder ᶜAbd Allāh b. (al-)Munīr al-Marwī.

5) *Sīra*, f. 147*b* supra: فكان من ردّهم انّ فتنة بنى الحارث أهون علينا من فتنة الهادى الى الحقّ فحلفوا له انّ نفوسنا دون نفسك وحُرمنا دون حرمك الخ.

6) ᶜAlī, al-Qāsim en Ğaᶜfar.

opstandelingen betrokken daarop een kamp te al-Mikrāb [1]) vlak bij Qaryat Nağrān. Ibn ᶜUbaid Allāh wilde hen aanvallen, voordat hun toeloop te groot was. De ᶜAbd al-Madān weigerden echter buiten den muur te gaan en rieden den *darb* te sluiten en te bewaken; zoo zou men een mogelijken aanval gemakkelijk kunnen weerstaan, tot er versterking van al-Hādī zou komen. De landvoogd schreef aan zijn zonen [2]) om bij al-Hādī op spoedige hulpverleening aan te dringen en gelastte hun te trachten met de Yām en Aḥlāf door een aanval op de Banu 'l-Kh-māś in Sawḥān, de meest verbitterde tegenstanders, den vijand af te leiden. Deze stammen waren evenwel daarvoor niet te vinden. Van Hamdān waren alleen de Śākir en Ṯaqīf tot hulp bereid. Middelerwijl begon Ibn Ḥumaid den muur gevaarlijk te bestoken en slaagde er na een vinnig gevecht bij de poort in een gedeelte er van te vernielen [3]). De Rabīᶜa voegden zich nu ook bij hem; daarbij gelukte het hem de in de stad wonende Banū Biśr en Banū ᶜUmar tot zich over te halen, terwijl ook de ᶜAbd al-Madān zich met hem inlieten. Den raad van zijn zoon ᶜAlī, die hem schreef de stad te verlaten, wees Ibn ᶜUbaid Allāh verontwaardigd af, verklarend bereid te zijn zich op te offeren in gehoorzaamheid aan Allāh. Nog minder wilde hij luisteren naar ingezetenen van al-Hağar, die een dergelijken wenk gaven. Zijn lot zou weldra beslist worden. Terwijl enkele afgezanten der Balḥāriṯ, binnengelaten, omdat zij voorgaven te willen onderhandelen, een opzettelijk gerekte samenkomst met Ibn ᶜUbaid Allāh en vervolgens ook met zijn goedvinden met de ᶜAbd al-Madān hadden, drong een in hinderlaag gelegde afdeeling van den vijand, die zich overigens voor den schijn teruggetrokken had, bij verrassing door een bres bij de woning van ᶜAlī b. Rabīᶜ de stad binnen [4]). Tevergeefs deed de stadhouder een beroep op de trouw der ᶜAbd

---

1) Waarschijnlijk een voormalig heiligdom; Zuid-Arab. מכרב = tempel (altaar); vgl. Landberg, *Etudes*, II 638—646; *E. Glasers Reise nach Mârib*, 44*b*.
2) Dinsdag 19 (*li-ᶜaśar bāqiya*) Ḏu 'l-Ḥiğğa [295]; *Tabellen*: Maandag.
3) Woensdags.
4) Vrijdags d. i. 23 Ḏu 'l-Ḥiğğa.

al-Madān en der cliënten [1]). Met een kleine schare moest hij in zijn *dār* de wijk nemen, die terstond omsingeld werd. Een verrader liet de belegeraars ook hier binnen, waarop Ibn ᶜUbaid Allāh en zijn gezellen zich in de bovenverdieping verschansten. Terwijl de aanvallers van buiten de huizing afbraken, de bressen met pijlen en steenen bestookten en brand stichtten, vochten de ingeslotenen zich achtereenvolgens dood [2]). Alleen overgebleven weerde Ibn ᶜUbaid Allāh, die in het besef getrouw te zijn jegens Allāh en al-Hādī aangeboden *amān* weigerde en slechts dên weg van zijn „reine vaderen" wilde gaan, zich nog aan den ingang van het vrouwenvertrek, totdat een onverhoedsche slag hem neervelde en de zwaarden der aanvallers hem afmaakten. De stemming van de muitelingen vertolkte Abu 'l-ᶜArārim, de broer van Abu 'l-Waǵīh [3]), die Ibn ᶜUbaid Allāh's hoofd afsneed en reciteerde:

— Een śaikh om een śaikh, een knaap om een knaap!
Ik heb mijn wraak gekoeld aan u, kroost van ᶜAlī!
— Wat maal ik nu nog om hetgeen er op mij neerkomt
aan toorn van Allāh en vloek van Zijn Profeet! [4]).

Het hoofd werd door de wādī's (*asrār*) van Naǵrān rond-

---

1) Hij gispte hun verraad in deze verzen (*Sīra*, f. 151*a*):

غدرتم يا بنى عبـد المـدان وكان الغدر من شِيَم الجبان
حلفتم لى بأيمـان غِـلاظ تخرّ لهـا الصخور مع القِنان
بأنّكمُ على نصرى حِراص غداة الروع فى وَهَج الطِعان
فلم توفوا بعهـدكم وكنتم شِرارا يا بنى عبد المدان

2) Er worden er 14 genoemd, onder hen Muḥ. b. al-Ḥus. al-ᶜAbbāsī (naar al-ᶜA. b. ᶜAbd al-Muṭṭalib), Ibr. b. Sulaimān, oom van moederszijde van I. ᶜUbaid Allāh, Muḥ. b. al-Haiṯam (zie bl. 162 n. 7, 186 n. 4), Aḥm. b. Zakariyyā, die onder de onderteekenaars van den *ṣulḥ* voorkomt, en de Madānī Maimūn b. Muḥ.

3) Zie bl. 160, 166, 167.

4) *Sīra*, f. 154*a*, *2* sq.:

شيخ لشيخ وصبىّ لصبى شفيت نفسى منك يا نَسْلَ على
فلا أبالى بعدها مـا حلّ بى من سَخَط الله ومن لعن النبى

Wegens de krasheid der uiting zou men haast vragen, of de schrijver hier niet de *lisān al-ḥāl* doet spreken.

gevoerd en daarna in al-Haǵar op een staak gesteld tot een mikpunt voor pijlen en steenen. Ook deed het nog dienst om den wraakhonger te stillen van een vrouw, wier broer in een gevecht tegen den imām gevallen was. Op haar dringend verzoek kreeg zij er de beschikking over. Zij rukte er een oog uit, sneed er de wangen af, trok den baard uit, roosterde het en at er van [1]). De lijken der gesneuvelden werden op straat geworpen, waar de opstandelingen ze door hun paarden lieten vertreden; dat van Ibn ᶜUbaid Allāh kreeg ten slotte door toedoen van enkele Naǵrāners [2]), die Ibn Ḥumaid er om verzochten, een behoorlijke begrafenis ter plaatse van al-Balāṭ dicht bij al-Haǵar.

De weinige helpers van den landvoogd, die ontkwamen [3]) en in de richting van al-Ḥaḍan vluchtten, ontmoetten onderweg [4]) zijn zoon ᶜAlī met enkele ruiters van Śākir en Ṯaqīf. Hij had zijn vader niet kunnen ontzetten, daar Yām en Wādiᶜa [5]) hun eigen twisten gewichtiger vonden dan op te komen voor al-Hādī's landvoogd. Uit de tijding der vluchtelingen werd hem duidelijk, dat achter een trouwbetuiging en belofte van bijstand der Rabīᶜa, die hij op een aanmaning zijnerzijds tot nakoming der beloften aan al-Hādī ontvangen had, de verraderlijke bedoeling stak om hem in handen te krijgen. Een overval van de in Mīnās achtergebleven Rabīᶜa was het eenige, wat hij kon ondernemen. Na zijn terugkeer in al-Ḥaḍan kwamen de Hamdān hem hun deelneming betuigen en verontschuldigingen aanbieden voor hun achterblijven.

Voor zoover uit de vrij vage mededeelingen hieromtrent is op te maken, kwam de hulp van den imām blijkbaar te laat. Al-Hādī zelf was lijdende en trok niet mee uit [6]).

1) Vgl. de wraak van Hind bt. ᶜUtba, I. Hiś., 581.

2) O. a. ᶜĀqil b. ᶜAbd Allāh, ook een der onderteekenaars van den *ṣulḥ*, die I. ᶜUbaid Allāh had geraden al-Haǵar te verlaten.

3) O. a. al-Ḥas. b. Aḥm. al-Baᶜdānī en ᶜAbd Allāh b. (al-)Munīr al-Marwī (zie bl. 186 n. 4).

4) Te المفره.

5) ᶜAlī laakte de houding van deze stammen en van de Aḥlāf in de verzen, waarin hij ook zijn vader herdacht, *Sīra*, f. 155*b*, 156*a*.

6) Wel schijnt hij in Naǵrān geweest te zijn.

Zijn troepen lieten aan de opstandelingen het veld. Bij hun terugkomst kregen de manschappen van hun heer harde verwijtingen te hooren over hun gebrek aan moed en hun flauwheid in den *ǵihād*, zoodat zij, onder den indruk er van tot boete bewogen, met handslag de *baiᶜa* hernieuwden [1].

Dit heet de laatste van al-Hādī's oorlogen in Naǵrān. Aan zijn weinig roemrijken afloop ligt het misschien, dat wij er zoo weinig over hooren. De *Sīra* bericht verder niets over de woelige wādī [2]: wellicht behielden de Balḥāriṯ voor geruimen tijd de bevochten vrijheid. Wegens hun veeten met hen zullen de groepen van Hamdān vermoedelijk de aansluiting aan den heer van Ṣaᶜda niet verbroken hebben.

---

1) *Sīra*, f. 147*a* supra—157*a*; *Anbā᾿ al-Z.*, f. 36*a* infra, geeft den val van I. ᶜUbaid Allāh onder 296.

2) Ook kan de belangstelling van den opsteller der *Sīra* voor Naǵrān verslapt zijn, toen zijn vader er geen rol meer speelde.

AL-HĀDĪ TE ṢANᶜĀʾ EN DE STRIJD MET DE QARMAṬEN.

Abu 'l-ᶜAtāhiya, die reeds meermalen van zijn welwillende gezindheid jegens den imām door daden had doen blijken [1]), gaf ten slotte den wensch te kennen om het in zijne hand berustende bewind over Ṣanᶜāʾ en onderhoorigheden aan al-Hādī over te geven. Tot dit besluit dreef hem naast de ook door zijn wazīr gedeelde sympathie voor den ᶜAlide vermoedelijk ook de geringe voldoening, die zijn heerschappij hem gaf, door den tegenstand en de eigendunkelijke handelingen van de met hem verwante Āl Ṭarīf [2]). Van deze onder en door de Yaᶜfuriden opgekomen familie van cliënten [3]) heet het, dat ieder harer leden zich in Yemen een *balad* had toegeëigend (*iqtaṭaᶜa*), waar hij naar willekeur huishield. Zoo had Ibrāhīm b. Khalaf door zijn leger Ǵaiśān [4]) laten plunderen, veel vrouwen daar gevangen genomen en deels in Mekka verkocht, deels prijsgegeven aan zijn manschappen. De opsteller der *Sīra* merkt op, dat hij een boekdeel zou kunnen vullen over de Āl Ṭarīf. Voorts zullen de Yaᶜfuriden, voor zoover hun dit niet door hechtenis belet was, niet hebben nagelaten te trachten naar herstel van hun macht. Dan beleefde Abu 'l-ᶜAtāhiya allerlei ergernis van de Khafātim [5]), de rest eener ruwe, wellicht Turksche soldatesca, die indertijd met den als Khuftum [6])

---

1) Vgl. bl. 146 v., 155, 157 v.
2) Zij heeten zijn *banū ᶜamm*.
3) Vgl. bl. 104, 106.
4) *Ǵaz.*, 54, *22* sqq., 102, *1* sqq.
5) Sg. wel Khuftumī.
6) Zoo *Sīra*, f. 50*a*; f. 80*a*, 7, f. 98*b* infra, 99*a* supra, *b* ult., 108*a*: خفثم Vgl. bl. 107 n. 8 en bl. 210—2.

bekenden stadhouder naar Ṣanᶜāᵓ gekomen en daar gebleven was. De heer van Ṣanᶜāᵓ kon hen blijkbaar slecht onder den duim houden en de bevolking moest zich allerlei geweldpleging laten welgevallen [1]).

Nadat al-Hādī in 287 zijn gezag in Balad Khawlān had hersteld [2]), rustte hij zich met het aanbreken van Muḥarram 288 uit om Abu 'l-ᶜAtāhiya's gebied te gaan aanvaarden. Hij liet Ibn ᶜUbaid Allāh in Naǵrān manschappen lichten uit Hamdān en Balḥāriṯ en verzamelde ook een grooten ᶜ*askar* van Khawlān. Terwijl hij Ṣaᶜda onder de hoede liet van Aḥmed b. Muḥammed [3]), trok hij met deze troepen [4]) langs al-ᶜAmaśiyya [5]), waar al-Duᶜām zich met alle Bakīl bij hem aansloot, en al-Ḥāᵓira [6]), een plaats van Hamdān, van-

---

1) *Sīra*, f. 80*a*, *4—7*, *12—19*: وقد كان ابو العتاهية قد تأنّى فى اموره ودبّرها وكان ذلك بتسديد الله له لما عزم على تسليم الامر الى الهـادى عَمَ خاف ان يخالف عليه بنو عمّه من آل طريف ومن كان معه من العجم من جنـد خفتم وكان هولاء فسّاقا ظلمة ..... وامّا الخفاتم فسمعت بعض اهل صنعـاء يذكر ان الرجل منهم ربّما حمل الغلام مِن السوق للفسق وكذلك المرأة يحملها بعضهم من بعض الطريق وكذلك كانت معهم الطنابير والغلمان فى الاسواق وكانوا يأخذون اموال الناس عنوةً لا يقدر احدهم يكلّمهم فلمّا نظر ابو العتاهية ان ذلك من قبله وانّه فى امر لا ينفعه عند ربّه أفكر فى نفسه وأعانه الله فى ذلك بتوفيقه لما علم من تخلّصه ممّا هو فيه فأمدّه بحسن المعرفة فكتب الى الهادى بصعدة يخبره انه يريد التخلّص من هذا الامر ويسلّمه اليه لانه احقّ بالامر منه.

In een anecdote, Par. 5982, f. 181*a*, waarin A. 'l-ᶜA. opmerkt, dat hij de eene helft van zijn rijk wel zou willen afstaan voor een dronk waters en de andere helft desnoods om het water weer uit zijn lichaam kwijt te raken, raadt zijn wazīr hem op zijn vraag, hoe aan de beslommering te ontkomen, zich te wenden tot een śarīf Yaḥyā te al-Rass, van wien hij gehoord heeft. A. 'l-ᶜA. zou daarop Yaḥyā verzocht hebben naar Yemen te komen. Vgl. echter bl. 118, 146.

2) Vgl. bl. 171—4.

3) Gewezen landvoogd van Naǵrān; vgl. bl. 131, 170.

4) De voorhoede stond onder ᶜAlī b. Muḥ., die ook de ᶜ*askar* uit Naǵrān naar Ṣaᶜda begeleid had.

5) *Ǵaz.*, 83, *2*, 110, *18*, 186, *10* sq., 22 *mīl* Z. van Ṣaᶜda; volgens I. al-Muǵāwir, f. 128*b* ult., 129*a*, *1* (Sprenger, *Die Post- und Reiserouten*, 155), op 4 *farsakh* (12 *mīl*). Als naam eener streek, *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 2.

6) *Anbāᵓ al-Z.*, f. 29*b*: الجابره

waar eenige op zijn eisch uitgeleverde kwaadwilligen, die pelgrims belaagd hadden, geboeid meegevoerd werden, naar Khaiwān. Na een oponthoud van enkele dagen [1]) ter plaatse zette hij over Aṯāfit, waarheen hij Abu 'l-Qāsim vooruitgezonden had, zijn tocht voort naar Raida [2]). Daar zou de bevolking hem met vreugde ontvangen hebben, aangezien zij veel te verduren had gehad van tyrannieke machthebbers; hij ontsloeg haar van ongeoorloofde heffingen (*ḍarāʾib*) en riep meteen manschap op om hem te volgen naar Ḥ-r-qa [3]), ter inspectie van het gebied, dat, naar hij verklaarde, Abu 'l-ᶜAtāhiya hem afgestaan had, namelijk de vlakte al-Bawn, al-Maśriq [4]) en het al-Duᶜām ontnomen gebied. Over Madar [5]) kwam hij 18 Muḥarram [6]) in Ḥ-r-qa, vanwaar hij daags daarna Ḥadaqān [7]), niet ver van Ṣanᶜāʾ gelegen, bereikte.

Abu 'l-ᶜAtāhiya liet van zijn voornemens niets merken [8]) en was er blijkbaar op uit om de hem dwarsboomende groepen bij verrassing te stellen voor het feit van een bezetting der stad door den imām. Al-Hādī trok dan ook niet rechtstreeks op Ṣanᶜāʾ aan. Abu 'l-ᶜAtāhiya deed het voorkomen, alsof hij vijandelijke bedoelingen had. Daardoor kreeg hij gedaan, dat de lastige Khafātim en een deel der Āl Ṭarīf onder ᶜAbd Allāh b. Kharrāǵ [9]) naar al-Sirr [10]) gingen om zich daar in een hinderlaag te leggen, die zij slechts op zijn bevel zouden verlaten. Zelf trok hij met zijn troepen uit naar Ḥadaqān, waar hij hen tegenover die van al-Hādī opstelde [11]). Op zijn verzoek had er een ontmoeting

---

1) Aankomst Woensdag; vertrek Zondag (*Tabellen*: Zaterdag) 9 Muḥ. (f. 79*b*, *8*, minder juist *li-sabᶜ layāl māḍiya*) 288.

2) Vgl. 138 n. 1.

3) Vgl. Ḥ-r-ma, *Ǵaz.*, 109 ult.?

4) D. i. Maśriq Khawlān, *Ǵaz.*, 198, *14*, vgl. 81, *16*, 107, *20* sqq.

5) *Ǵaz.*, 82, *11*, 112, *2*; Medr, oostwaarts van Raida, op Glaser's kaart, *Pet. Mitt.*, 1886, Taf. 1; *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 1.

6) Woensdag *li-iṯnā ᶜaśara yawman bāqiya*; *Tabellen*: Maandag.

7) *Ǵaz.*, 81 ult. vgl. N., 82, *3*; noordelijk van Ṣanᶜāʾ op de genoemde kaarten van Glaser; *Sīra*, f. 2*b*, onjuist Kh-rfān.

8) Zoo uitdrukkelijk *Sīra*, *l. c.*

9) *Anbāʾ al-Z.*, f. 30*a*: خراج en خرّاج

10) De wādī van dien naam, *Ǵaz.*, 81, *24*, 108, *10* sqq.; vgl. de kaarten.

11) Al-Hādī zou ± 150 ruiters en ± 600 onberedenen, Abu 'l-ᶜAtāhiya resp. 400 en 10.000 gehad hebben.

plaats. Terwijl Abu 'l-ᶜAtāhiya al-Hādī naderde, wierp hij zijn lans weg en onthulde zijn hoofd [1]). Toen na hem ook de imām afgestegen was, kuste hij dezen hoofd en handen, knielde (*ǵaṯā*), waarna al-Hādī zich neerzette en hem maande tot gehoorzaamheid aan zijn Heer. Daarop nam al-Hādī hem op zijn verzoek den eed af. Beider gevolg, dat zich op een afstand gehouden had, kwam nu naderbij en de wazīr Muḥammed b. Abī ᶜAbbād en Abu 'l-ᶜAtāhiya's andere gezellen brachten ook hun huldiging. Abu 'l-ᶜAtāhiya liet daarop zijn leger afdeeling voor afdeeling gehoorzaamheid zweren aan den imām. Hij bewoog al-Hādī nu onmiddellijk Ṣanᶜāʾ binnen te trekken, daar hij zich niet erg veilig voelde voor zijn mededingers.

Zoo deed al-Hādī in den avond van Vrijdag 22 [2]) Muḥarram 288 zijn intocht in de stad en nam intrek in de *dār* van Abu 'l-ᶜAtāhiya. De misleide Khafātim en Āl Ṭarīf haastten zich den volgenden morgen naar Ṣanᶜāʾ; zij wilden niets van een ᶜAlide weten. Ook Ibrāhīm b. Khalaf [3]) en Abū Ziyād, voormannen der Āl Ṭarīf, waren ten hoogste ontstemd. De eerste ried zijn onderhoorigen om tijdens den Vrijdagdienst een opstand te verwekken. Terwijl al-Hādī dezen leidde, begonnen dan ook de ontevredenen zijn goederen (*aṯqāl*) te plunderen. Niettemin bracht de imām rustig zijn toespraak ten einde om vervolgens nog in de *ṣalāt* voor te gaan. Dadelijk daarna spoedde Abu 'l-ᶜAtāhiya zich naar het plein [4]), waar Ibn Khalaf en Abū Ziyād hem met harde verwijten ontvingen. Het gelukte hem niet de Khafātim op zijn zijde te houden door verhooging van soldij (*arzāq*) te beloven: men wilde den ᶜAlawī niet. Deze had zich inmiddels, vergezeld van zijn manschappen, naar zijn woning begeven in afwachting van den afloop der onderhandeling. 't Bleef echter niet bij een woordentwist; de muiters, versterkt door te hoop geloopen plebs, begonnen op Abu 'l-ᶜAtāhiya te schieten en raakten slaags met de Ṭa-

---

1) Over de omhulling van het gezicht vgl. Landberg, *Etudes*, II 766—771.

2) *Sīra*, f. 81*a*: *fī sabᶜ layāl baqīna*, volgens *Tabellen* Zaterdag 23 Muḥ.; *Sīra*, f. 2*b*: *lailat al-ǵumuᶜa li-iḥdā wa-ᶜiśrīn laila khalat min al-Muḥarram.*

3) B. Ṭarīf, zoo *Sīra*, f. 3*b*.

4) *Ib.*, f. 81*b*, 82*b* ult.: *ǵannāba* i. p. v. *ǵabbāna.*

barī's van den imām. Toen er ook pijlen op al-Hādī's verblijf gericht werden, kwam Abu 'l-ᶜAtāhiya hem raden te paard te stijgen. Al-Hādī, die gedreigd had, indien hij tegen hen had op te treden, hen „aan zijn lans te zullen rijgen als sprinkhanen aan een hout", deed daarop een charge en slaagde er in zijn tegenstanders, die veel dooden op het plein lieten, uit de stad te drijven. Den Khafātim werd op hun verzoek door bemiddeling van Abu 'l-ᶜAtāhiya *amān* toegestaan. Toen zij nog niet geheel betrouwbaar bleken te zijn, ontbood al-Hādī hun voormannen en stelde hen in hechtenis, terwijl hij hun wapenen en rijdieren onder zijn Ṭabarī's verdeelde. Op raad van Abu 'l-ᶜAtāhiya werden tevens de meesten der Āl Yaᶜfur en Āl Ṭarīf door gevangenzetting onschadelijk gemaakt [1]). Hiermede was het gezag voorloopig verzekerd [2]).

Abu 'l-ᶜAtāhiya [3]) stelde ook de middelen, waarover hij beschikte, gemunt geld (*māl nāḍin*), kameelen, paarden enz. in handen van al-Hādī. Met Ibn Abī ᶜAbbād bleef hij daarbij

---

1) Dit wordt in ander verband meegedeeld, *Sīra*, f. 3*a*, en is misschien het best op dit tijdstip te plaatsen. *Ib.*, f. 85*a*, heet het een maatregel van A. 'l-ᶜAtāhiya, genomen *li-fisqihim wa-laᶜbihim*. Volgens deze plaats zouden alle Yaᶜfuriden in hechtenis gezet zijn, doch dit klopt niet met andere aanduidingen. De gevangenen waren verdeeld over Ṣanᶜāʾ, Śibām (vgl. bl. 196 n. 4) en Ḍahr (hs. طهر en elders ظهر; burcht in gelijknamige wādī N. W. van Ṣanᶜāʾ, vgl. D. H. Müller, *Die Burgen u. Schlösser Südarabiens*, *SBAk. Wien*, philos.-hist. Cl., XCIV (1879), 392—6, 358—361; Glaser, *Pet. Mitt.*, 1886, 47; A. Deflers, *Voyage au Yemen*, Paris 1889, 62—3).

2) *Sīra*, f. 79*a*, *12*—83*a* supra; *Anbāʾ al-Z.*, f. 29*b*, 30*a*; *Bahǵat al-Z.*, f. 14*b*; *al-Kifāya*, p. 29, *26* sq.

3) Over zijn verlangen om zich van alle waardigheid terug te trekken zegt *Sīra*, f. 83*a*: وصيّر (أى الهادى) ابا العتاهية على بعض إمره فقال له لا أريد يا امير المؤمنين ذلك ولكنّى أكون خادما بين يديك وكان قد بنى فى ضيعته منزلا فاعتزل فيه ولبس الصوف واظهر الزهد والتقشّف وسمعت ابا القاسم محمّد بن يحيى يقول دخل الينا ابو العتاهية فى بعض الايّام فنظرت الى وجهه متغيّرا فقلت له لِمَ تعمل بنفسك هكذا وانت تحتاج الى نفسك كُلْ من الطعام فقال لى لا والله يابن رسول الله حتّى يذهب هذا اللحم الذى قد حملته من الحرام ثم آكُل وبلغنى عن ابي العتاهية انه قال — والله لو خرجت من هذا الامر الذى كنت فيه بمسح ألبسه لرأيت انه أصلح لي Intusschen treffen we hem vaak in gezelschap van al-Hādī aan.

tot de vertrouwde raadgevers van den imām behooren [1]). Ten teeken van de overneming van het bewind liet al-Hādī zijn naam op de munten en den *ṭirāz* aanbrengen [2]), terwijl hij door aanstelling van vertegenwoordigers (*ᶜummāl*) het bestuur over de mikhlāf's begon te regelen. Als qāḍī stelde hij aan Muḥammed b. Aḥmed b. Ruzaiq al-Aᶜǵam, een cliënt der Banu 'l-ᶜAbbās [3]), die volgens zijn *madhab* rechtsprak.

Met het begin van Ṣafar ondernam al-Hādī, vergezeld van Abu 'l-ᶜAtāhiya, een tocht door het verworven gebied, eerst naar Śibām, de voormalige residentie der Yaᶜfuriden [4]). Daar herinnerde hij de bewoners in de Vrijdagrede aan de onrechtmatige lasten hun opgelegd en stelde hij in het vooruitzicht de rechtvaardigheid, die zijn bewind zou kenmerken. Van hier uit bezocht hij ook den berg Bait Dukhār [5]), waar hij in denzelfden geest sprak en een ᶜAlide uit Ṭabaristān als wālī aanstelde. Bij zijn vertrek uit Śibām bleef daar zijn zoon Abu 'l-Qāsim met een troepenafdeeling. Voor kort naar Ṣanᶜā' teruggekeerd, trok hij [6]), na de stad onder de hoede van zijn broer ᶜAbd Allāh gesteld te hebben, met Abu 'l-ᶜAtāhiya langs Bi'r al-Khawlānī [7]) naar Yaklā [8]), dat ook een Ṭabarī als wālī kreeg, en naar Simḥ [9]),

---

1) *Sīra*, f. 3*a*: وكان ابو العتاهية وابن [ابي] عبّاد فى ذلك أخصّ الناس بالهادى عمّ وبصيّر (hs. نصير) الامور عن رأيهما ومشاورتهما.

2) *Ib.*, f. 2*b* infra: وامر فكتب اسمه على النقد والطراز; *Bahǵat al-Z.*, f. 14*b* = *al-Kifāya*, p. 30, *1*, waar dīnārs en dirhams genoemd worden. — Een te Ṣaᶜda door al-Hādī geslagen munt vermeldt St. Lane Poole, *Cat. of Orient. Coins in the Brit. Mus.*, V 126 sq.

3) De ᶜAbbāsiden of de Wald al-ᶜAbbās b. ᶜAlī.

4) Vgl. bl. 103 n. 7; 8 *farsakh* (1 dagreis) N. W. van Ṣanᶜā', I. Khordādbeh, 143, *4* sq.; C. Millingen, *Proc. Roy. Geogr. Soc.*, XVIII (1874), 198 sq.; A. Deflers, *o. c.*, 68—71.

5) *Sīra*, f. 83*b* supra, en elders بيت ذُخّار; de berg, die Śibām beheerscht en waarop de sterkte Kawkabān lag, *Ǵaz.*, 68, *22*, 107, *5—9*, 126, *15*, 195, *5—7*; D. H. Müller, *o. c.*, 352—6; C. Millingen en A. Deflers, *l. c.*

6) Vertrek Zondag (*Tabellen*: Maandag) 23 (*li-sitta ayyām bāqiya*) Ṣafar.

7) *Ǵaz.*, 239, *15*, *19*.

8) *Ib.*, 80, *20*, 94, *9*, 108 ult., 125, *26*, 189, *20*, 239, *14*; *E. Glasers Reise nach Mârib*, 54*b*, Bl. 3, noordoostelijk van Ḏamār.

9) Vgl. *Ǵaz.*, 105, *4*.

waar hij zich eenige dagen ophield. Dat hij Abu 'l-ᶜAtāhiya niet naar de oogen zag, zou men kunnen afleiden uit de mededeeling, dat hij hier aan een vrouw op haar klacht een stuk land, dat Abu 'l-ᶜAtāhiya's vader indertijd wederrechtelijk genomen had, na geleverd getuigenbewijs liet teruggeven. Na over Simḥ Zaid b. Abi 'l-ᶜAbbās al-Fuṭaimī aangesteld te hebben bezocht hij Ḏamār [1]). Als elders werd ook hier de opgeroepen bevolking toegesproken. Terwijl hij hier ter bevestiging van zijn gezag eenige dagen vertoefde, ontving hij afgevaardigden uit Ǵublān [2]), wien hij bij hun terugkeer twee beambten van hem medegaf. In Ḏamār Ibrāhīm b. Ǵaᶜfar al-Fuṭaimī als wālī latend vertrok al-Hādī naar al-Aḥṭūṭ [3]) en vandaar naar Mankaṯ [4]). Toen hem hier uit de eerstgenoemde plaats daden van sexueele ongebondenheid en perversiteit ter oore kwamen, stelde hij een afschrikwekkend voorbeeld door een schuldig bevondene te doen onthoofden en aan den paal te laten slaan. Hier vernam hij ook, dat een deel der Ǵaᶜāfira [5]) het op muiterij (*fitna*) onder zijn manschappen aanlegde. Hij zond hen daarop als gevangenen naar Ṣanᶜāʾ. Te Mankaṯ kwam Abu 'l-ᶜAśīra b. al-Ruwayya, hoofd eener familie van aanzien [6]), zijn opwachting maken. Deze plaats kreeg ᶜAbd Allāh b. al-Ḥusain al-Fuṭaimī als wālī, toen al-Hādī met

---

1) Op 2 *marḥala* Z. van Ṣanᶜāʾ; zie bl. 102 n. 5 en I. Khordāḏbeh, 139, *6*; *Tāǵ al-ᶜArūs*, III 229, *20* sqq.; H. Burchardt, *Reiseskizzen aus dem Yemen*, *Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. zu Berlin*, 1902, 606.

2) *Sīra*, f. 84*a*: حيلان; vgl. *Ǵaz.*, 68, *12—14*, 71, *22*, 103, *9* sqq., 104, *17*; I. Khordāḏbeh, 142, *2—4*.

3) *Sīra*, *l. c.*, tweemaal (mogelijk juist) الأخطوط; *Ǵaz.*, 68, *9*, 71, *12*, 101, *7*, in het brongebied van W. Zabīd, waarschijnlijk Z. W. van Ḏamār.

4) *Ǵaz.*, 55, *4* en N., 101, *6*; op een uur afstand van de ruïne van Ẓafār, zuidelijk van Yarīm, *Fundgr. des Orients*, II 283 (brief van Seetzen).

5) Hiermee worden elders (f. 95*a* vgl. bl. 207 n. 1) hulptroepen van Ǵaᶜfar al-Manākhī (vgl. bl. 113) aangeduid. In dit verband wordt er niet gerept van betrekking van dezen vorst tot al-Hādī. Beduchtheid voor Ṭarīfiden en Qarmaṭen konden hem intusschen tot aansluiting bewogen hebben.

6) *Sīra*, f. 160*a*: A. 'l-ᶜAśīra Aḥm. b. Muḥ. b. al-Ruwayya (al-Maḏḥiǵī, vgl. bl. 146 n. 1), misschien een vazal van Ǵaᶜfar al-Manākhī, vgl. bl. 207. — *Ǵaz.*, 108, *10—13*, vermeldt Āl al-Ruwayya in W. al-Sirr (N. O. van Ṣanᶜāʾ); vgl. *ib.*, 92, *18* sq.

Abu 'l-ᶜAśīra naar Gaiśān [1]) opbrak. Van hier zou hij den Ṭabarī ᶜAlī b. D-r(r) naar ᶜAdan uitgezonden hebben [2]). Na een driedaagsch verblijf in Ǵaiśān deed de imām Ṯāt [3]) aan, waar hij ook eenige dagen vertoefde. Hier stelde hij Muḥammed b. Abi 'l-Zubair al-Yarsumī als bestuurder aan. Terwijl Abu 'l-ᶜAśīra verlof vroeg om hier te blijven, keerde al-Hādī over Buśār [4]) en Yaklā naar Ṣanᶜāᵓ terug, dat hij in het laatst van Rabīᶜ I bereikte [5]).

Hoewel zijn gezag over deze plaatsen nauwelijks vast kan geweest zijn en in vele gevallen slechts bestaan moet hebben onder een tijdelijken indruk van zijn persoon en zijn machtsvertoon, scheen al-Hādī zich toch betrekkelijk gerust te gevoelen. Hij zond tenminste zijn broer ᶜAbd Allāh naar Ḥiǵāz om zijn familieleden [6]) naar Yemen te halen [7]).

Tegen het einde van Rabīᶜ II nam al-Hādī in Śibām verblijf, terwijl hij Ṣanᶜāᵓ onder de hoede liet van zijn neef ᶜAlī b. Sulaimān [8]). De tegenpartij in Yemen's hoofdstad hunkerde naar een gelegenheid om zich van den ᶜAlawī te

---

1) Vgl. bl. 191 n. 4; wellicht Z.O.-waarts van Yaḥṣib (Ẓafār); Ḥuǵr en Badr, die tot de mikhlāf Ǵaiśān gerekend werden, waren volgens I. Khordādbeh, 139, *8* sq., 24 *farsakh* van ᶜAdan verwijderd.

2) Waarschijnlijk niet als wālī, zooals *Sīra*, f. 84*b*, wil, maar mogelijk als werver. Overigens blijkt er niets van betrekkingen met ᶜAdan.

3) *Sīra*, *l. c.*: ثات; *Ǵaz.*, 92, *17*, 102, *9*, *12*, in de mikhlāf Radāᶜ zuidoostelijk van Ḏamār.

4) *Ǵaz.*, 92, *19*; hs. بشار; Bišâr, oostwaarts van Ḏamār, *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 2.

5) *Sīra*, f. 83*a* supra — 84*b* infra, vgl. f. 2*b* infra, 3*a*; in laatstgenoemde plaats wordt, evenals *Bahǵat al-Z.*, f. 14*b*, *al-Kifāya*, p. 30, *2*, de reis als een tocht naar Yaḥṣib (zóó naar de hss., vgl. *Ǵaz.*, 101, *1*—*10*; Naśwān, ed. ᶜAẓīmuddīn, Bemerk., S. 4; 8 *farsakh* van Ḏamār, I. Khordādbeh, 140, *3*; ten Z. van Yarīm) en Ruᶜain en omgeving saamgevat; de streek behoorde tot het gebied der Āl Ṭarīf (vgl. bl. 106). *Anbāᵓ al-Z.*, f. 30*a* infra, *b* supra, vermeldt na het bezoek aan Ḏamār een tocht door het gebied der ᶜAns (O. van Ḏamār, *Ǵaz.*, 92, *13* sqq.).

6) *Maśāᵓikh* en *ḥuram*.

7) *Sīra*, f. 84*b* infra; intusschen waren er blijkens f. 87*a* reeds talrijke *ḥuram* (*ḥuram kaṯīr min ḥuram rasūl Allāh*), wellicht ook vrouwen van andere ᶜAliden, in zijn omgeving; vgl. bl. 201.

8) B. al-Qāsim b. Ibr., *Sīra*, f. 3*a*; al-Fāris, ᶜ*Umdat al-Ṭālib*, 155, *16*—*18*.

ontslaan. Toen al-Hādī in het begin van Ǵumādā II zijn zoon Abu 'l-Qāsim met een [c]*askar* naar de Balad Banī Rabī[c]a en Baṭina Ḥaǵūr [1]) gezonden had tot machtsvertoon, achtten de Āl Ya[c]fur en Āl Ṭarīf, die nog vrij waren, hem genoeg van troepen ontbloot om een kans te kunnen wagen. Een tweetal Ya[c]furiden [2]) hadden zich om hulp gewend tot de Khāriǵietische Qudam [3]) met beklag over Abu 'l-[c]Atāhiya's optreden tegenover hun geslacht. Zij kregen veel toeloop van kwaadwilligen (*sufahā*'). Ook Ṣa[c]ṣa[c]a b. Ǵa[c]far [4]) uit Raida voegde zich bij hen. Wegens zijn tyranniek optreden en overtreding van het wijnverbod, had al-Hādī hem zijn gebied, de vlakte al-Bawn, ontnomen en het onder bestuur van Muḥammed b. [c]Īsā al-Tamīmī [5]) gesteld. Toen Ṣa[c]ṣa[c]a vernam, dat de Qudam gemeene zaak maakten met de Ya[c]furiden, roofde hij met een bende *sufahā*' paarden van den imām in den Bawn, plunderde graanvoorraden (*zakāt*-opbrengst) en stichtte onheil in de streek. Om deze vrijbuiterij tegen te gaan zond al-Hādī [c]Alī b. al-[c]Abbās al-[c]Alawī naar Naǵr [6]). Ook riep hij zijn zoon naar Śibām terug. Met het oog op een uitgelekt plan der Qudamī's om Bait Ḍukhār te bezetten, ontbood hij nog manschappen uit Ṣan[c]ā' en liet hij zijn wālī in Ḍahr, Abu 'l-Qāsim [c]Ubaid Allāh b. Muḥammed al-Ḥasanī, een oproep doen in zijn mikhlāf. Uit beide plaatsen kwam versterking. Met Abu 'l-[c]Atāhiya bezette al-Hādī den berg [7]), terwijl de

---

1) Vgl. bl. 137, 141 v.

2) *Sīra*, f. 85*a* infra, *b* supra, als *ibnay Āl* (*Abī*) *al-Ḥimyar* aangeduid; wegens f. 3*a*, waar sprake is van een der *wald Abī 'l-Khair* (hs. z. p.), is hier waarschijnlijk *ibnay Abī 'l-Khair* te lezen. Abu 'l-Khair = Aḥm. b. Ya[c]fur, vgl. bl. 201 n. 1.

3) Op de Sarāt Qudam, N. N. W. voortzetting van de S. al-Maṣāni[c], *Ǵaz.*, 69, *5* sqq.; op Glaser's kaart, *Pet. Mitt.*, 1886, Taf. 1, Bilâd Ḳúdam. Vgl. Naśwān, ed. [c]Aẓīmuddīn, 83; Griffini, *Il poemetto di Qudam ben Qādim*, 34—8 (estr. *R. St. O.*, VII).

4) Zie bl. 138.

5) *Sīra*, f. 53*a*: A. Ǵa[c]far Muḥ. b. [c]Īsā al-T.; vgl. bl. 131.

6) *Ǵaz.*, 107, *10*; op Glaser's kaart, *l. c.*, Nedjr, even ten Z. van [c]Amrān, aan den ingang der Bawn-vlakte.

7) Het plan der Qudam heet Vrijdag 11 Ǵum. II bekend geworden en de bezetting van den berg Zaterdag 12 Ǵum. II geschied te zijn. *Tabellen* resp. Dinsdag en Woensdag. De opgaven zouden juist zijn voor 287.

verdediging van Śibām aan Ibn Abī ᶜAbbād met de Ṣanᶜānī's werd overgelaten. De vijand viel nu Śibām aan, waar hij op eenigen steun kon rekenen, drong binnen en bevrijdde de gevangenen, Abū Ziyād en een troep Khafātim. Ibn Abī ᶜAbbād, in den steek gelaten door de Ṣanᶜānī's, sneuvelde tegen de overmacht. Dat de van den Ḏukhār toegesnelde manschap onder Abu 'l-ᶜAtāhiya en Muḥammed b. al-Duᶜām de aanvallers verdreef, was slechts een klein voordeel voor den imām. Hoe onbetrouwbaar de bevolking van het kortelings bezette gebied was, blijkt wel hieruit, dat de hulptroepen uit Ḍahr, die blijkbaar ook in Śibām gebleven, maar spoedig, evenals de Ṣānᶜānī's, gevlucht waren, bij hun terugkeer vijandelijkheden begonnen tegen den vertegenwoordiger van den imām. Het gelukte hun Abu 'l-Ġaśśām [1]) b. Ṭarīf en de aanwezige Yaᶜfuriden uit hun gevangenschap te bevrijden. De wālī achtte het geraden naar Ṣanᶜā᾽ te vluchten.

Ibn Sulaimān's post in Ṣanᶜā᾽ was ten gevolge van den aanhang der verdrongen machthebbers vrij wankel. Al-Hādī waarschuwde hem voor het voorbeeld van zijn ambtgenoot in Ḍahr, die naar zijn meening door krachtiger optreden veel had kunnen voorkomen [2]). Een paar aanhangers van den imām gingen al-Duᶜām b. Ibrāhīm verzoeken om al-Hādī te hulp te komen. Hij bracht een sterken troep bijeen en trof in Raida samen met Abu 'l-Qāsim, met wien hij naar Śibām trok. Al-Hādī dacht met hen beiden Ṣanᶜā᾽ te versterken. Blijkbaar voordat dit gebeurd was, brak daar echter tegen het einde van Ǵumādā II een volksoproer uit, geleid door zekeren Aḥmed [3]) b. Maḥfūẓ, waarbij de gevangenis werd opengebroken. Ibn Sulaimān zag onverwachts zijn *dār* met steenen bestookt, terwijl de manschappen van zijn ᶜ*askar* door de stad in hun woningen ver-

---

1) *Sīra*, f. 86*a* infra: العشام, f. 92*a* supra: العسّام, vgl. *Lisān*, XV 334, *14*.

2) *Ib.*, f. 86*a* ult. sq.: وبلغ ذلك الهادى عم فكتب الى علىّ بن سليمان احذر ثم احذر ان تخرج من صنعاء فانّ الذى كان بضهر (hs. بظهر) لو كان رجلا وقت ما صاحوا السلاح رمى اليهم برؤس من عنده لم يكن من هذا شئ.

3) Dezen naam vermeldt alleen *Sīra*, f. 3*a* infra.

spreid waren. Machteloos vluchtte hij met eenige ruiters naar Madar. ᶜAbd al-Qāhir b. Aḥmed b. Yaᶜfur [1]), een der bevrijde Yaᶜfuriden van Ḍahr, werd naar Ṣanᶜāᵓ gehaald. De *ᶜaskar*, die pas nog van Ibn Sulaimān was, stelde zich zonder aarzelen voor het grootste gedeelte den nieuwen heer ten dienst.

Het niet beteugelde verzet, de bevrijding van verscheidene tegenstanders, twijfel aan de trouw van zijn manschappen en ook de onveiligheid der bij hem in Śibām aanwezige vrouwen [2]) deden hem besluiten van hier terug te trekken. Nadat een karavaan met de vrouwen vertrokken was, verliet ook al-Hādī met Abu 'l-ᶜAtāhiya en al-Duᶜām de stad. Zonderling doet de mededeeling aan, dat de imām de nog gevangen Āl Yaᶜfur, onder welke Asᶜad b. Abī Yaᶜfur [3]), en Āl Ṭarīf vrijliet, hoewel Abu 'l-ᶜAtāhiya en al-Duᶜām hun dood verlangden [4]). De uitwijkenden bereikten niet zonder aangevallen te worden Naǵr, waar Ibn al-ᶜAbbās [5]) zich bij hen voegde. In den Bawn moest Abu 'l-Qāsim den weg naar Raida vrij maken. Al-Hādī trok door naar Bait Zūd [6]) om na enkele dagen in Raida terug te keeren. Hij zond Abu 'l-ᶜAtāhiya uit om versterking van de Banū Rabīᶜa en de Banū Ṣuraim te verkrijgen. De vijand verscheen intusschen in het laatst van Ǵumādā II onverwachts voor Raida: de *ᶜaskar* [7]) van Abū Ziyād en Ṣaᶜṣaᶜa drong de stad binnen. Aan het moedig standhouden en aanvallen van al-Hādī, die het erfzwaard Ḏu 'l-Faqār [8]) hanteerde, en van eenige gezellen, terwijl het gros van zijn troep voor de over-

---

1) *Sīra*, f. 86*b* infra, alleen I. Yaᶜfur, doch f. 3*a* infra ᶜAbd al-Qāhir b. Aḥmed b. نعيم (l. يعفر); vgl. bl. 107. *Bahǵat al-Z.*, f. 14*b*: ᶜAbd al-Qāhir b. Abi 'l-Khair (blijkbaar *kunya* van Aḥmed) b. Yaᶜfur, niet genoemd in de parallele passage *al-Kifāya*, p. 30, *6*.

2) Vgl. bl. 198 n. 7.

3) Zie bl. 108.

4) Dit laatste alleen *Sīra*, f. 3*a* paen. sq.

5) Zie bl. 199. 6) Vgl. bl. 137 n. 8.

7) *Sīra*, f. 3*b* supra, noemt met name de Qudam; hier wordt ook de genoemde datum gegeven.

8) Het zwaard van den Profeet, waarvan de herkomst verschillend wordt opgegeven en dat op ᶜAlī zou zijn overgegaan (I. S., I II 171 sq.; I. A., II 55; Yāqūt, IV 653; *Tāǵ al-ᶜArūs*, III 474, *34* sqq.; Schwarzlose, *Die Waf-*

macht vluchtte, was het, naar het heet, te danken, dat de aanvallers weken. Zij werden zelfs vervolgd naar den burcht al-Ġail [1]), waar de imām hun nog een scherp gevecht leverde. Teruggekeerd in Raida, waar hij het kasteel (*qaṣr*) [2]) verwoestte, liet al-Hādī de hoofden der gedoode vijanden naar Ṣaᶜda en Naǵrān zenden om daar tenminste het ontzag er in te houden.

Toen een paar dagen later Abu 'l-ᶜAtāhiya was komen opdagen met een vendel Hamdānī's, trok al-Hādī naar Madar [3]). Daar kwam kort daarop zijn broer ᶜAbd Allāh uit Ḥiǵāz aan met eenige ᶜAliden [4]) benevens 86 man uit Egypte; de meegebrachte vrouwen had hij naar Ṣaᶜda gezonden. Al-Hādī vaardigde hem nu af naar al-Duᶜām, die na het vertrek uit Śibām zijns weegs schijnt gegaan te zijn, om de

---

fen der alten Araber, 152; vgl. *Aġ.*, XVI 164, *10*), was, naar het schijnt, een palladium, dat verschillende partijen beweerden te bezitten. Uit handen van Muḥ. b. ᶜAbd Allāh b. al-Ḥas. zou het in het bezit der ᶜAbbāsiden geraakt zijn (Ṭab., III 247; vgl. Goldziher, *M. S.*, II 359, 364, en Schwarzlose, *l. c.*). Een Imāmietische traditie (al-Kaśśī, 268) echter laat Ǵaᶜfar al-Ṣādiq ten heftigste de bewering van een paar Zaidieten tegenspreken, dat het zwaard van den Gezant van Allāh (de naam Ḏu 'l-Faqār wordt hier niet genoemd) in het bezit van ᶜAbd Allāh b. al-Ḥas. zou zijn; integendeel, ᶜAlī b. al-Ḥus. (vgl. I. S., I II 171, *20* sq.) had het bezeten en daarna had hij het. I. S., V 83, *15* sqq. gewaagt van I. al-Ḥanafiyya's schenking van het zwaard van den Profeet (zonder naam) aan ᶜAbd al-Malik. — Al-Hādī gedenkt het naar aanleiding van zijn gevecht in de verzen *Sīra*, f. 87*b* paen. — 88*a*, *4*:

الخيل يشهد لى وكلّ مثقّف بالصبر والإبلاء والإقدام
حقّا ويشهد ذو الفقار بأنّنى أرويت حدّيه نجيع طُغام
نَهْلا وعلاّ فى المواقف كلّها طلبا بثأر الدين والإسلام
حتّى تذكّر ذو الفقار مواقفا من ذى المعالى السيّد القمقام
جدّى علىّ ذى الفضائل والنهى سيف الإله وكاسر الاصنام

Later zou de imām al-Muṭahhar b. Yaḥyā (gest. 697, al-Khazraǵī, *al-ᶜUqūd al-luʾluʾiyya*, 310, het gehad hebben; ten slotte kwam het in handen der Banū Rasūl (*K. al-Yāqūt al-muᶜaẓẓam*, Hs. Leiden 2122, f. 128*a*).

1) *Ǵaz.*, 111, *22*; vgl. El Gheil, O.-waarts van Śibām op Glaser's kaart, *Pet. Mitt.*, 1886, Taf. 1.

2) Mogelijk de burcht van Ṣaᶜsaᶜa, vgl. bl. 138.

3) Vgl. bl. 193 n. 5.

4) Ofschoon dit gewoonlijk niet vermeld wordt, moeten er blijkens telkens nieuwe namen geregeld ᶜAliden bij al-Hādī aangekomen zijn.

door hem beloofde hulp tegen de Banū Ṭarīf te bekomen. Met den keer der kansen wilde deze zich blijkbaar liever van den imām losmaken: hij trachtte hem tenminste van bestrijding der Ṭarīf af te houden [1]).

Desniettegenstaande deed al-Hādī een nieuwe poging om Ṣanᶜāᵓ te bemachtigen. Een gevecht tegen de Āl Yaᶜfur en Āl Ṭarīf van Ṣanᶜāᵓ, Śibām en Ḍahr, die onder aanvoering van Ibrāhīm b. Khalaf [2]) in al-Raḥba [3]) den imām trachtten tegen te houden, verliep in diens voordeel en leverde grooten buit. Andermaal kon hij Vrijdag 27 Rağab [4]) Ṣanᶜāᵓ binnentrekken, terwijl de Yaᶜfuride Ibn Abi 'l-Khair [5]) de stad verliet. Het Ḥimyarische vorstengeslacht handhaafde zich in Śibām; daar berustte de leiding bij Asᶜad b. Abī Yaᶜfur en zijn neef ᶜUṯmān b. Abi 'l-Khair b. Yaᶜfur [6]). Tegen de inwoners van Ṣanᶜāᵓ nam al-Hādī geen weerwraak wegens hun houding tegenover Ibn Sulaimān. Was de stad ook al in zijn bezit, daar buiten bedreigden hem de Yaᶜfuriden en de cliëntenfamilie van Ṭarīf. Kort na de bezetting zond al-Hādī Abu 'l-ᶜAtāhiya met een ᶜ*askar* naar Ġaimān [7]); toen de tegenstanders evenwel uit Bait Baws [8]) versterking kregen van Ibn Khalaf, moest hij op den oostelijk van Ṣanᶜāᵓ gelegen berg Nuqum [9]) terugtrekken. Al-Hādī kwam

---

1) *Sīra*, f. 84*b* infra—88*a* infra (wat al-Duᶜām's houding betreft, ثنى الهادى الى الحقّ عن حرب بنى طريف), f. 3*a*, *b*; *Anbāᵓ al-Z.*, f. 30*b*, 31*a* supra; *Bahğat al-Z.*, f. 14*b*; *al-Kifāya*, p. 30, *3*—*7*.

2) Alleen genoemd *Sīra*, f. 3*b*.

3) Alleen *l. c.* en *Bahğat al-Z.*, *l. c.*, de laagte van W. Khārid bij Ṣanᶜāᵓ vgl. *Ğaz.*, 82,*3*, 111,*1* sqq.; Yāqūt, II 762, 763; Glaser, *l. c.*, 47*b*. — Volgens *Sīra*, f. 88*b* supra, had al-Hādī 5 à 600 onbereden manschappen en nog geen 100 ruiters (f. 3*b*, Hamdān en Khawlān), de tegenpartij resp. 2000 en 500.

4) *Sīra*, f. 3*b*: *li-ayyām baqiyat min Rağab 288*; f. 89*a*: des Vrijdags 288.

5) Alleen genoemd *Sīra*, f. 3*b*, waar dezelfde ook ᶜAbd al-Ḥakīm (ᶜAbd al-Qāhir?) b. Aḥm. b. Yaᶜfur heet.

6) *Sīra*, *l. c.*; *Bahğat al-Z.*, f. 14*b*; *al-Kifāya*, p. 30, 7 sq.

7) Burcht aan gelijknamige, in W. Khārid mondende wādī, Z. O. van Ṣanᶜāᵓ; *Ğaz.*, 81, *16* sq., 109, *6* sq.; D. H. Müller, *Die Burgen u. Schlösser Südarabiens*, *l. c.*, 365—7, 399 ff.; *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 1.

8) *Ğaz.*, 81, *23*; even Z.-waarts van Ṣanᶜāᵓ, op Ğ. ᶜAibān, vgl. Glaser's kaart, *Pet. Mitt.*, 1886, Taf. 1.

9) *Ğaz.*, 125, *10* sq.; A. Deflers, *o. c.*, 63—5; op Glaser's kaart, *l. c.*, onjuist Nuḳûm.

nu te hulp [1]), vocht mèt goeden uitslag te ᶜAlab(?) [2]), vervolgde den vijand naar Bait Baws en bracht hem te al-Ḥ-w-r [3]) opnieuw verlies toe. De kracht der tegenpartij was hiermee evenwel lang niet gebroken, want tegen midden Śaᶜbān [4]) verschenen haar troepen weer in grooten getale aan den voet van den Nuqum. Een voordeelig gevecht en talrijke razzia's in den loop van die maand vermochten evenmin te beletten, dat de vijand Woensdag 1 Ramaḍān zich weer van alle kanten samentrok en de oude stellingen opnieuw innam. Een afdeeling drong zelfs de stad binnen [5]). Ook nu was de uitslag der gevechten slechts, dat de aanvaller naar den Nuqum teruggedrongen werd, zoodat Ṣanᶜāʾ bedreigd bleef.

Van verder krijgsbedrijf gedurende de vastenmaand wordt geen melding gemaakt. Toen al-Hādī echter ter gelegenheid van ᶜĪd al-Fiṭr op de *muṣallā* de *khuṭba* uitsprak, verscheen de vijand weer voor de poort. Nadat Abu 'l-ᶜAtāhiya hem voorloopig verjaagd had, werd hij daags daarna [6]) door al-Hādī krachtiger aangetast op den Nuqum en te ᶜAlab en met verlies van gevangenen verdreven, terwijl zijn kamp geplunderd werd. Dinsdag 5 Śawwāl zond de imām Abu 'l-ᶜAtāhiya naar Qalᶜat ᶜAlab, vanwaar hij vijandelijke ruiterij verjoeg [7]). Toen de tegenstanders zich daarop te Ḥ-dd-y-n [8]) samentrokken, kwam al-Hādī met zijn *ᶜaskar* ter versterking. Aanvankelijk tot wijken gebracht, schijnt het Yaᶜfu-

---

1) Zaterdag 6 Śaᶜbān; *Tabellen*: 5 Ś.

2) Gevocaliseerd naar Naśwān, ed. ᶜAẓīmuddīn, 74 sq.; een sterkte (zie beneden) blijkbaar iets ten Z. van Ṣanᶜāʾ.

3) Beneden (*taḥt*) Bait Baws.

4) Zondag 14 Śaᶜbān; *Tabellen*: Maandag.

5) Bij den darb al-Qaṭīᶜ. Behalve dezen darb worden nog de darb al-Ǵabbāna (*Sīra*, f. 90*a*: al-Ǵannāba, doch f. 92*a*: al-Ǵabbāna, het kerkhof, vgl. Manzoni, *El Yèmen*, 129) en de darb رامر (f. 92*a*) genoemd.

6) Vrijdags *ṯāniya 'l-Fiṭr*; *Tabellen*: 1 Śawwāl op Vrijdag.

7) Volgens *Anbāʾ al-Z.*, f. 31*b*, naar (? حدين) ظبر حدنى.

8) Eenmaal met ّ (*Sīra*, f. 91*b* infra); Manzoni, *o. c.*, 125, vermeldt Gìbel Hàdein bij Esiàz = Ḥizyaz (*Ǵaz.*, 81, *17*; Z. van Ṣanᶜāʾ, Glaser's kaart, *l. c.*); op 1/2 dag gaans afstand van Ṣanᶜāʾ, A. Deflers, *o. c.*, 58.

ridische leger zich op de hoogten dezer plaats [1]) te hebben kunnen handhaven. Bij de vervolging kregen ᶜAlī b. Sulaimān en Abu 'l-ᶜAtāhiya doodelijke wonden; ook sneuvelde er een nakomeling van al-Ḥusain b. ᶜAlī. Een beslissenden uitslag had dit treffen niet.

Eenige versterking (*mādda*) ontving de imām in dezen moeilijken tijd van een hulptroep onder al-Rabīᶜ b. al-Ruwayya al-Madḥiǵī [2]), dien Ǵaᶜfar b. Ibrāhīm al-Ǵaᶜfarī [3]) hem deed toekomen. De Āl Yaᶜfur en Abu 'l-Ǵaśśām b. Ṭarīf bereidden intusschen een nieuwen aanval voor. Van uit Śibām hadden zij een kamp betrokken in ᶜAṣr [4]). Omstreeks half Śawwāl [5]) verschenen zij op den *maidān* van Ṣanᶜā', maar al-Hādī slaagde er in hen naar hun kamp terug te dringen. Na versterkt te zijn door troepen van al-Ḥakamī [6]) drongen Woensdag 12 Ḏu 'l-Qaᶜda vijandelijke afdeelingen naar den Nuqum op, eene zelfs de stad binnen. Door al-Hādī's hardnekkige verdediging werd de stad weer bevrijd. Een maand later, op ᶜĪd al-Aḍḥā, bedreigde het zeer versterkte leger der Yaᶜfuriden Ṣanᶜā' opnieuw [7]). Met zijn ruim 1000 man kon de imām daartegen niet veel uitrichten. De verdrijving van den vijand naar al-Ẓibr was van weinig beteekenis, want het lag in de nabijheid van Ṣanᶜā'. Enkele overvallen zuidwaarts van de stad in de richting van Bait Baws en te Ḥadda [8]) besloten het krijgsbedrijf van 288.

Een hulpcorps van Zaidieten uit Ṭabaristān, die, blijkbaar na volbrenging van den ḥaǵǵ, Donderdag 7 Ṣafar [9]) aan-

---

1) *Anbā' al-Z.*, *l. c.*, noemt de plaats الظبر; al-Ẓibr was een berg dicht bij Ṣanᶜā', *Ǵaz.*, 195, *11*.

2) Wellicht een broer van Abu 'l-ᶜAśīra; zie bl. 197.

3) Blijkbaar al-Manākhī; zie bl. 106, 113 v., vgl. 101 n. 9.

4) Aan een wādī even W. van Ṣanᶜā', Glaser, *Pet. Mitt.*, 1886, 47*b*, en Taf. 1. *Anbā' al-Z.*, *l. c.*, noemt hier عصدان, vgl. bl. 206 n. 7.

5) Dinsdag 14 Śawwāl (288); *Tabellen*: Donderdag.

6) Wellicht dezelfde als de reeds genoemde (bl. 175) I. al-Ḥakamī. Vgl. ook bl. 213—5.

7) Door W. al-Sirār (*Anbā' al-Z.*); deze loopt door Ṣanᶜā', Yāqūt, III 64.

8) Op Glaser's kaart, *l. c.*, N. van Bait Baws; ± 5 k.m. Z. W. van Ṣanᶜā', A. Deflers, *o. c.*, 62.

9) *Sīra*, f. 93*a*: 9 Ṣafar; *Tabellen*: Zaterdag.

kwamen, was natuurlijk niet zoo groot, dat het al-Hādī het overwicht kon verschaffen. Midden Ṣafar hadden er aanrakingen met den vijand plaats, die verre van voordeelig eindigden. Nadat al-Hādī's broer ᶜAbd Allāh en al-Rabīᶜ b. al-Ruwayya te Ṣabul [1]) tegenover de in Ġaimān gelegerde tegenpartij hadden post gevat [2]), liet al-Hādī door een afdeeling een vijandelijken *ᶜaskar* in Ẓabwa [3]) overvallen. Van den geslaagden tocht terugkeerend werden de troepen van den imām van uit Bait Baws op hun beurt aangetast. Al-Hādī kwam hen van uit Ṣanᶜāʾ ontzetten [4]). Bij een nieuwen aanval op zijn achterhoede geraakte hij echter met de Ṭabarī's in een engte erg in het nauw. Zijn paard viel, door een steen getroffen, en zelf kreeg hij een steen tegen zijn slaap, die hem bezwijmde. Abu 'l-Qāsim bewaarde hem nog bijtijds voor een lanssteek. Hij werd op een paard getild en, terwijl hij onderweg zijn bewustzijn herkreeg, keerde men al vechtend naar Ṣanᶜāʾ terug. Vele Ṣanᶜānīʾs en Ṭabarī's waren gesneuveld, evenzoo Abu 'l-Qāsim van de Wald Ǵaᶜfar b. Abī Ṭālib.

In dezen tijd had al-Hādī een zware ziekte te doorstaan. Intusschen duurde de guerilla voort; zoo werden er gevechten geleverd te Ḍilaᶜ [5]), Ṣabul, Tanᶜum [6]), Ẓabwa, ᶜAḍudān [7]), Ḥadda, S-nāᶜ [8]), Qalᶜat Ziyād, Ġaimān, alle plaatsen in de omgeving van Ṣanᶜāʾ. Al mogen nu en dan kleine voordeelen behaald zijn door den imām — volgens de *Sīra* was in de genoemde plaatsen de uitslag steeds gunstig voor hem —, hij bleek op den duur niet bestand te zijn tegen

---

1) Zoo *Sīra*, f. 93*a* infra; f. 97*a* infra: Ṣubul. *Anbāʾ al-Z.*, f. 32*a*: Ḍ-b-l. Op Halévy's kaart (*Bull. de la Soc. de Géogr.*, 6e sér., VI) „Ruines de Ṣabal", Z. O. van Ṣanᶜāʾ.

2) Dinsdag 14 Ṣafar; *Tabellen*: 12 Ṣ.

3) *Sīra*, f. 93*a* infra: طبوه, f. 159*a* supra: ظبوه; *Anbāʾ al-Z.*, *l. c.*: ضبوه *Ǵaz.*, 81, *17*, 109, *7*, waarschijnlijk Z.O. van Ṣanᶜāʾ.

4) Vrijdag 17 Ṣafar; *Tabellen*: 15 Ṣ.

5) *Sīra*, f. 94*a* infra, zonder vocalen; W. Dhula' bij Glaser, *Pet. Mitt.*, 1886, 47*b*, tusschen W. Ḍahr en Ṣanᶜāʾ; vgl. *Ǵaz.*, 106, *21*, 107, *16*.

6) *Sīra*, f. 94*b* supra, zonder voc.; vgl. Yāqūt, I 879; Tenᶜim O.-waarts van Ṣanᶜāʾ, *E. Glasers Reise nach Mârib*, Bl. 1.

7) Naar Yāqūt, III 684; *Sīra*, f. 94*b*: ᶜAḍdān; al-Bakrī, 674: ᶜUḍdān.

8) *Anbāʾ al-Z.*, f. 32*b*: S-n-ᶜ.

deze insluiting door een vijand, die steeds gelegenheid vond om zich te versterken. Daarbij moet de geestdrift der Hamdān en Khawlān voor de zaak van den imām ook wel niet zoo bijster groot geweest zijn; wij vernemen niets van een poging hunnerzijds om al-Hādī te ontzetten. Ook wordt er niet bericht, dat al-Hādī nog eens een oproep onder hen liet doen. Mogelijk wanhoopten zij aan goeden uitslag en buit. Alleen Ǵaᶜfar al-Manākhī had nog eens versterking gezonden onder leiding van Abu 'l-ᶜAśīra b. al-Ruwayya.

In den loop van Ǵumādā II [1]) behaalden de tegenstanders voordeelen, die beslissend waren voor al-Hādī's houding. Hij was nog steeds lijdende. Een jaar had deze oorlogstoestand geduurd. De middelen tot onderhoud van zijn ᶜ*askar* waren uitgeput. De Ṣanᶜānī's weigerden hem geldelijken steun; hun handel moet onder de verlammende werking van den onzekeren toestand duchtig geleden hebben. Na met zijn gezellen raad gehouden te hebben besloot al-Hādī Ṣanᶜā' prijs te geven. In bittere stemming tegen de Ṣanᶜānī's en van zwakte niet in staat zijn paard te berijden verliet hij [2]) in een draagzetel [3]) met zijn ᶜ*askar* de stad.

Terwijl hij op dezen aftocht in Warwar [4]) vertoefde, had hij een ontmoeting met al-Duᶜām. Hij verzocht hem om den bijstand van zijn troepen om met hen terug te keeren en alsnog zijn vijanden te bevechten. Al-Duᶜām echter verontschuldigde zich. In het laatst van Ǵumādā II was de imām in Ṣaᶜda terug [5]). Hij vond Naǵrān in verzet, terwijl in de omgeving van zijn hoofdstad Ibn ᶜAbbād met den steun der Ṭarīf hem weldra ook weer het gezag betwistte [6]).

---

1) *Sīra*, f. 95*a*: ᶜ*aśiyyat al-ṯalāṯā'*, zonder datum. Bij een treffen werden de Ǵaᶜāfira (blijkbaar de troep van al-Manākhī) teruggeworpen. Abu 'l-Qāsim en Abū Muḥammed redden den toestand. Een dag later werd I. al-Ruwayya van uit Bait Baws verslagen.

2) Op Donderdag.

3) ᶜ*Ammāriyya*, vgl. Dozy, *Suppl.*, en *BGA.*, IV, *Gloss.*

4) Vgl. bl. 107 n. 1.

5) *Sīra*, f. 88*a* infra—90*a* infra, 91*a* infra—95*b*; *Anbā' al-Z.*, f. 31*a*—32*b* infra; *Bahǵat al-Z.*, f. 14*b*; *al-Kifāya*, p. 30, *7*—*10*. De dateering van het bericht Ṭab., III 2204, *15*—*17*, kan niet juist zijn; bovendien betreft *ib.*, *17*—*19*, gebeurtenissen van 290; vgl. bl. 209 v.

6) Zie bl. 174—6.

Omtrent Ṣanʿaʾ deelen onze bronnen slechts mee, dat na al-Hādī's vertrek de Ṭarīfide Ibrāhīm b. Khalaf de stad bezette [1]). Abu 'l-ʿAśīra b. al-Ruwayya sloot vrede met hem onder beding, dat de mikhlāf's van Madhiǵ [2]) in heel Yemen hem zouden toevallen [3]). Om de vrije hand te houden schijnen de Yaʿfuriden in naam den khalief erkend te hebben: al-Muktafī's wālī van Mekka, ʿUǵǵ b. Ḥāǵǵ, wien ook Yemen zou toegewezen zijn, zond brieven van aanstelling tot vertegenwoordigers van het khalifaat aan Asʿad b. Abī Yaʿfur en ʿUṯmān b. Abi 'l-Khair [4]). Het duurde niet lang, of zij kregen het te kwaad met hun machtige „slaven" (*ʿabīd*), de Āl Ṭarīf, die hen dreigden te overvleugelen. De heeren van Śibām [5]) zochten nu door tusschenkomst van al-Duʿām de hulp van al-Hādī te verkrijgen. Na lang weifelen, daar hij de Yaʿfuriden weinig vertrouwde, gaf hij eindelijk aan het aandringen van al-Duʿām bij een samenkomst te Aṣal [6]) gehoor. Zondag 2 Ǵumādā I 290 brak hij met hem op. Na een oponthoud van eenige dagen in Khaiwān, waar hij, ondanks aansporing tot strafmaatregelen, de eigendommen van Ibn al-Ḍaḥḥāk [7]), die naar de Āl Ṭarīf overhelde en uitgeweken was, onaangetast liet, trok hij verder naar Bait Zūd. Te al-Ǵail [8]) in den Bawn had toen een door al-Duʿām belegde ontmoeting plaats tusschen de beide Yaʿfuriden en al-Hādī's afgevaardigde, Mu-

---

1) *Bahǵat al-Z.*, f. 14*b* ult.; *al-Kifāya*, p. 30, *10*.

2) Vgl. *Ǵaz.*, 92, *13—26*, 101, *25* sq., 102, *11* sq., 125, *1* sq.

3) *Bahǵat al-Z.*, f. 14*b* ult., 15*a*, *1*.

4) *O. c.*, f. 15*a* supra; *al-Kifāya*, p. 30, *11* sq., met de lezingen (resp. حج بن محاج (مخاج) als naam van den door al-Muktafī (sinds Rab. II 289) over Yemen aangestelden wālī; vgl. de varianten bij Ṭab., III 2281, *6*, ʿArīb, 24, *10*, *Ǵaz.*, 173, *9*, I. A., VIII 9, *5*. ʿUǵǵ als wālī van Mekka onder en na al-Muʿtaḍid vgl. Snouck Hurgronje, *Mekka*, I 50 N. 2; *Ǵaz.*, *l. c.* (*sulṭān Makka*). — Er is in de onderhavige plaatsen sprake van de hernieuwing van de *wilāya* der Yaʿfuriden, zoodat zij deze ook vanwege al-Muʿtaḍid bekleed moeten hebben; vgl. bl. 107 n. 7.

5) De *Sīra* noemt geen namen, maar spreekt bijna uitsluitend van de „beide zonen van Yaʿfur".

6) Vgl. bl. 151 n. 8.

7) Vgl. bl. 155—7.

8) Vgl. bl. 202 n. 1.

ḥammed b. Saᶜīd, die hun de eeden zou afnemen; men kwam voorts overeen, dat ieder op eigen gelegenheid den vijand zou aantasten. Daarop verliet al-Hādī Bait Zūd voor F-l-ḥ [1]), waar hij tot 1 Ǵumādā II bleef. Over Raida, Madar, Maśriq Khawlān [2]) trok hij vervolgens naar Ṣabul [3]) en vormde daar een *ᶜaskar*. Vernemende, dat Ibn Khalaf in Bait ᶜA-q-b stond, verplaatste hij zich voorzichtigheidshalve naar Bait Ḥāḍir. Versterking, die hij van al-Ǵaᶜfarī (d. i. al-Manākhī) en de zonen van al-Ruwayya verwachtte, bleef uit en ontbering bedierf de stemming onder zijn manschappen [4]). Na enkele aanrakingen met den vijand trok hij over Maṭira [5]) op Madar en vandaar op Itwa [6]) terug. Tal van manschappen namen „verlof", de Yaᶜfuriden roerden zich niet en een oproep onder Hamdān vond geen gehoor, want zij heulden met de Āl Ṭarīf uit winstbejag [7]). Ibn Khalaf trok inmiddels een groote macht in al-Hādī's nabijheid samen en verzuimde niet van de gunstige kans gebruik te maken. Zijn aanval op Dinsdag 1 Raǵab slaagde nog te eerder door het verraad van een Khaiwāner in al-Hādī's troep. Dientengevolge ook in den rug aangetast, gelukte het al-Hādī slechts met de grootste moeite uit het nauw te geraken, waarbij al-Duᶜām zich weinig hulpvaardig betoonde. De vijand had de groote voldoening met anderen

---

1) In den Ẓāhir, wellicht den Ẓāhir Hamdān, *Ǵaz.*, 82, *8*, 112, *4*.
2) O. van Ṣanᶜā', vgl. bl. 193 n. 4.
3) Vgl. bl. 206 n. 1; *Anbā' al-Z.*, f. 33*a*: Ḍ-l-y-l; de beide volgende plaatsen lagen blijkbaar in de omgeving.
4) *Sīra*, f. 97*b* supra: وقلّ المرفق بالبلد الذى كان به العسكر فتخلّف عنه كثير من الناس.
5) *Ǵaz.*, 81, *24*, 109, *23*.
6) *Ǵaz.*, 82, *11*, 109, *26*; N. O. O. van Madar (Medr) op Glaser's kaart, *Pet. Mitt.*, 1886, Taf. 1.
7) *Sīra*, f. 97*b*: واستأذن من كان معه من خولان وهمدان واهل نجران واقام بمدر فى عسكر قليل .... ووقف آل يعفر فى موضعهم فلم يتحرّكوا فاشار عليه الناس ان ينهض من مدر الى موضع يقال له إِتوة فنهض فنزل بها واقام أيّاما وارسل الصوارخ فى همدان فلم يأته احد وكان كلّما وصلت رسله قرية من قرى همدان نهض اهلها الى آل طريف واجمع معهم همدان للطمع.

ook al-Hādī's zoon Abu 'l-Qāsim gevangen te maken [1]). Ibn Khalaf liet den gevangene dadelijk naar Ṣanᶜāᵓ overbrengen; daar werd hij met zijn lotgenooten onder den hoon van het volk op een muildier de stad rondgeleid. De imām week naar Warwar; pogingen om zijn gelederen uit Hamdān te versterken hadden een pooveren uitslag. Al-Duᶜām onderhandelde op eigen hand over staking van den strijd.

Geruchten over de komst van Khuftum [2]) uit ᶜIrāq maakten al-Hādī bezorgd voor zijn gezag [3]) in het noorden. Hij bood nu Ibn Khalaf aan Warwar te verlaten, op voorwaarde dat zijn zoon met zijn gezellen zou vrijgelaten worden, zoodra hij in Ṣaᶜda zou zijn. Deze ging hier niet op in en verkreeg ten slotte hetzelfde zonder eenige concessie, doordat het niet-opkomen van manschappen en een bericht over de aanwezigheid van Khuftum te Mekka zijn tegenstander naar Ṣaᶜda deden opbreken [4]).

Khuftum verscheen inderdaad in Śawwāl [5]) in Yemen, maar Ṣaᶜda schijnt niet in zijn weg gelegen te hebben. Zijn doel was de hoofdstad van Yemen. Daar lieten de leiders der Āl Ṭarīf, Ibn Khalaf en Ǵarrāḥ [6]), hem evenwel niet toe, zoodat hij in Artul [7]) kwartier moest nemen. Hetzij

---

1) Al-Hādī's ᶜ*askar* bestond uit Hamdān, Khawlān, Ṭabarī's en ᶜAliden; de laatsten waren zijn broer ᶜAbd Allāh, zijn beide zonen Muḥammed en en Aḥmed, Muḥ. en ᶜAlī bna 'l-Ḥas. b. al-Qāsim (de eerste alleen ᶜ*Umdat al-Ṭālib*, 154, *9*), Ibr. en ᶜAbd Allāh bnā Muḥ. b. al-Qāsim (*o. c.*, 158, *16*), ᶜAlī en al-Qāsim bnā Muḥ. b. ᶜUbaid Allāh, al-Ḥus. b. al-Ḥas., Muḥ. b. al-Qāsim, en al-Ḥas. b. Tāhir, de laatste vijf van de Wald al-ᶜAbbās b. ᶜAlī b. A. Ṭālib (*Sīra*, f. 97*b* ult., 98*a* supra). — Ṭab., III 2204, *17—19*, kan slechts op deze gebeurtenis slaan.

2) Zijn werkelijke naam ook *al-Kifāya*, p. 30, *14*. Vgl. bl. 107 n. 8 en bl. 191 n. 6.

3) Onze tekst spreekt slechts van bezorgdheid over zijn familie (ᶜ*alā man warāᵓahu min ahli baitihi*).

4) *Sīra*, f. 96*b* infra—99*a* supra; *Anbāᵓ al-Z.*, f. 33*a*.

5) Deze tijdsbepaling *Sīra*, f. 100*a*, *1*; *Anbāᵓ al-Z.*, f. 33*a* infra.

6) *Bahǵat al-Z.*, f. 15*a* supra: جراح; *al-Kifāya*, p. 30, *15*, zonder punten; zeer waarschijnlijk Ǵarrāḥ b. Biśr, de broer van Abu 'l-ᶜAtāhiya (vgl. bl. 147), die ook later weer optreedt (vgl. bl. 221 v.). — De *Sīra* noemt geen namen.

7) Gevocaliseerd naar Yāqūt, I 191; *Bahǵat al-Z.*, *l. c.*, nader aangeduid als *qarya min ḥārat B. Śihāb*; *Anbāᵓ al-Z.*, f. 33*a* infra, in Bilād Sanḥān, d. i. Z. van Ṣanᶜāᵓ, vgl. Glaser's kaart, *l. c.*, en Niebuhr, *Beschrijving*, 218 v.

door voor te geven, dat zij zich onder zijn gezag wenschten te stellen [1]), hetzij door macht van wapenen [2]), slaagden de Ṭarīfiden er in hem met zijn zoon en neef gevangen te nemen, terwijl zijn manschappen zich onder hun bevelen stelden [3]).

Na eenige maanden kwam Ǵarrāḥ [4]), dien Ibn Khalaf over Ḥaḍūr [5]) had gesteld, tegen dezen in verzet, vermoedelijk niet buiten beïnvloeding door de Yaᶜfuriden. Van de laatsten had Ibn Khalaf Ibn Abi 'l-Khair uit Qalᶜat Naǵr in Bait Baws en daarna in Ḍahr opgesloten [6]). Terwijl Ibn Khalaf voor aangelegenheden in Maśriq Khawlān was, kwam Ǵarrāḥ naar Ṣanᶜā᾽ en bevrijdde de gevangenen, daaronder medestrijders van al-Hādī, die zich daarop bij hem aansloten. Onder de losgelatenen was blijkbaar ook ᶜĪsā b. al-Muᶜān, een aanzienlijke van Yāfiᶜ, dien Ibn Khalaf gevangen gezet had [7]). Deze begaf zich naar Bait Khawlān [8]), waaruit de *ᶜaskar* der „slaven" zich terugtrok. De Yaᶜfuriden en al-Yāfiᶜī rukten daarop voor Bait Baws. Ibn Khalaf trachtte vergeefs door een hulptroep uit Ṣanᶜā᾽ de sterkte te behouden [9]). Zondag 25 [10]) Ṣafar viel Bait Baws in handen van de Yaᶜfuriden. Het gevolg was, dat Ibn Khalaf naar Tihāma uitweek [11]).

Omstreeks denzelfden tijd wist Khuftum door list uit zijn hechtenis in Ḍahr [12]) te ontsnappen. Hij verscheen daarop

---

1) Zoo *Bahǵat al-Z.*, *l. c.*; *al-Kifāya*, *l. c.*

2) Volgens *Sīra*, f. 100*a* supra, vroeg zijn troep *amān*, toen de Āl Ṭarīf tegen hem uittrokken; evenzoo *Anbā᾽ al-Z.*, *l. c.*

3) *Sīra*, *l. c.*; *Bahǵat al-Z.*, *l. c.*; *al-Kifāya*, p. 30, *14—16*.

4) *Sīra*, f. 107*a*, *4* a f.: خَرّاحًا (naar het schijnt, met secundaire vocaliseering).

5) *L. c.*: حطور

6) *Sīra*, f. 100*a*, *4* sq.; ᶜAbd al-Qāhir? Vgl. bl. 201, 203.

7) *Sīra*, f. 99*b*.

8) D. i. de sterkte Ra᾽s Ḥaḍūr, *Ǵaz.*, 125, *24*.

9) Hij moet dus nog even in Ṣanᶜā᾽ terug geweest zijn.

10) *Tabellen*: 23 Ṣ.; *Sīra*, f. 107*a* ult., geeft den voorafgaanden Vrijdag als 23 Ṣ.

11) *Sīra*, f. 107*a*, *b*, 108*a*.

12) Uit Bait Baws was hij met I. Abi 'l-Khair daarheen overgebracht, *Sīra*, f. 100*a*.

in Ṣanᶜāᵓ, waar het hem, wel ten gevolge van de heerschende verdeeldheid, gelukte zijn troep weer om zich te verzamelen. Intusschen waren de Yaᶜfuriden Asᶜad en zijn neef ᶜUṯmān ook op herstel van hun gezag bedacht; zelf voor vertegenwoordigers van den khalief willende doorgaan, achtten zij Khuftum blijkbaar overbodig. Aanvankelijk trachtten zij, naar het schijnt, hem voor zich te winnen. Toen hij echter verzocht hem de leiding te laten, toonden zij zich zeer terughoudend. Het kwam zoo ver, dat Khuftum hen insloot, waarschijnlijk in een kwartier van Ṣanᶜāᵓ. Geholpen door hun cliënten en een deel der stadsbevolking bereikten de Yaᶜfuriden na een voordeelig gevecht hun doel. Khuftum sneuvelde en zijn soldaten schaarden zich bij de overwinnaars [1]).

De vermeestering van Bait Baws had Abu 'l-Qāsim b. al-Hādī bevrijding gebracht. Hij had aanvankelijk in Ṣanᶜāᵓ gevangen gezeten. Wel was hij doorgaans geboeid, maar zijn afzondering was niet zoo streng, of hij mocht nu en dan een bode van zijn vader ontvangen en met zijn medegevangene, Muḥammed b. Saᶜīd, spreken. Tegen midden Śawwāl had Ibn Khalaf hem naar Bait Baws laten overbrengen. Van hier uit richtte hij verscheiden gedichten aan zijn vader [2]). Na de inname van den burcht bewees Asᶜad b. Abī Yaᶜfur den ᶜAlide alle eer: bij de verbreking van den voetboei zou hij zijn hand tusschen dezen en Abu 'l-Qāsim's voet gehouden hebben, *baraka* hopend van de aanraking van den zoon van Allāh's Gezant. Deze kon nu naar Ṣanᶜāᵓ gaan, waar hij in de woning van een Abū Ǵaᶜfar al-ᶜAlawī [3]) intrek nam. Toen evenwel kort daarop

---

1) *Bahǵat al-Z.*, f. 15*a*; *al-Kifāya*, p. 30, *16—21*; met de bijzonderheid, dat er menschen van Khuftum's vleesch aten.

2) *Sīra*, f. 100*a*, *10*—107*a*, *12*, bevat een reeks van gedichten van Abu 'l-Qāsim, waarin hij o. a. den afval hekelt, die tot zijn gevangenneming leidde, de „slaven" (hij noemt A. 'l-Ǵaśśām, f. 100*b*, *19*, en Ibn Khalaf, 101*b*, *20*) op hooghartige wijze verzekert, dat hun ketenen hem niet zullen deemoedigen of tot verzaking van beginsel brengen, en hun en zijn ideaal tegenover elkander stelt, of ook zijn vader aanmoedigt. F. 105*b*, *13*—106*a*, *3* = 69*b*, *11—20*. In de verzen f. 119*b*—120*b*, *16*, spreekt al-Hādī zijn groote genegenheid en zijn lof voor zijn gevangen zoon uit.

3) Vgl. 219 n. 2.

Khuftum in de stad verscheen, voelde Abu 'l-Qāsim er zich niet veilig meer; hij kreeg nu van de Yaᶜfuriden een geleide naar Śibām. Nadat Khuftum gevallen was, werd het hem vergund naar Ṣaᶜda te vertrekken. De Yaᶜfuriden schonken hem rijdieren, eerekleederen (*khilaᶜ*) en een zwaard. Over Raida en Warwar bereikte Abu 'l-Qāsim waarschijnlijk in de eerste helft van Rabīᶜ I 291 [1]) de residentie zijns vaders [2]).

Voor 291 [3]) en het volgende halfjaar bieden onze bronnen haast geen gegevens aangaande al-Hādī; in de tweede helft van 292 maakten onlusten zijn aanwezigheid in Naǵrān noodig [4]).

Vermoedelijk omstreeks het begin van 293 werd al-Hādīs' aandacht naar Tihāma getrokken. Hij ontving namelijk brieven van de Ḥakamī's [5]) Ibrāhīm b. ᶜAlī en al-Ġiṭrīf b. Muḥammed [6]) met het verzoek te komen en van hen te aanvaarden, hetgeen zij in handen hadden, have, leger en gebied (*māl, ᶜaskar, mikhlāf*). Deze personen hadden vermoedelijk ook het gezag in handen in Zabīd en omgeving [7]). Hun bereidwilligheid sproot wel niet voort uit belanglooze genegenheid; denkelijk zagen zij zich, hetzij door de Qarmaṭen, hetzij door mededingende verwanten bedreigd en was het hun einddoel zich met behulp van den imām te

---

1) *Sīra*, f. 108*b*: *fī ayyām māḍiya min sana 291.*

2) *Sīra*, f. 99*b* infra, 107*a*—108*b*; *al-Ifāda*, f. 59*b*, geeft in een randnoot als datum van zijn gevangenschap Ṣafar 291.

3) Vgl. bl. 180 n. 1 en 214 n. 7; *al-Ifāda*, f. 74*a*, vermeldt terloops, dat hij in Ḏu 'l-Qaᶜda 291 Bait Baws verwoestte.

4) Zie bl. 176—180.

5) Het gebied van den stam Ḥakam begint N. van W. Mawr, *Ǵaz.*, 54, *7*—*10*, 119, *24*—120, *6*.

6) De volledige naam komt alleen *Sīra*, f. 135*b*, voor, met het epitheton الابحّ, al-Abaǵǵ? vgl. *Lisān*, III 32 supra, al-Abaḥḥ? vgl. *ib.*, 229 supra. — Tot hen behoorde mogelijk de I. al-Ḥakamī, die I. ᶜAbbād (vgl. bl. 175), en de Ḥakamī, die de Āl Ṭarīf (vgl. bl. 205) tegen al-Hādī ondersteund had. — Men zou hier te doen kunnen hebben met de Āl ᶜAbd al-Ǵadd, de *mulūk* der Ḥakam, *Ǵaz.*, 119, *25* sq. vgl. 54, *9*.

7) Immers al-Hādī rekende blijkens de beneden vermelde opdracht aan zijn zoon in Zabīd te zullen komen. Er is grond voor het vermoeden, dat de Ziyādiden aldaar tijdelijk verdrongen waren; zie bl. 220. Ibr. b. ᶜAlī zou dezelfde kunnen zijn als de later te noemen Ibr. b. Muḥ. b. ᶜAlī.

handhaven. Wegens slechte ervaringen draalde al-Hādī om op hun voorstellen in te gaan. De Ḥakamī's bleven echter door afgezanten aandringen en de imām liet zich vinden om eenige afgevaardigden te zenden ter afneming van de eeden [1]. Toen het verslag der laatsten hem betrouwbaar leek, rustte hij zich uit voor een tocht naar Tihāma. Middelerwijl gaf hij zijn zoon Abu 'l-Qāsim last om in Khaiwān manschappen te werven onder Hamdān om, zoodra hij van hem bericht zou krijgen uit Zabīd, met hen naar Ṣanʿāʾ [2] tegen de Qarmaṭen op te trekken. Al-Hādī toog met talrijke Balḥāriṯ en Khawlān naar al-Śaris [3], waar veel manschappen uit de bergstreek Ḥaǵūr [4] zich bij hem kwamen voegen. In zijn volgende halteplaats [5] kreeg hij van den Ḥakamī het verzoek naar Ṭarṭar [6] te komen. Daar vond al-Hadī boden met levensmiddelen en voeder, die hij echter weigerde te aanvaarden, daar zij van de bevolking opgevorderd waren. Deze houding griefde al-Ḥakamī. Intusschen zal dit wel niet de eenige kink in den kabel geweest zijn. Onze bronnen berichten evenwel slechts, dat al-Ḥakamī na wisseling van verscheiden brieven berouw van zijn voorslag kreeg en met een overmacht tegen den imām optrok. Deze leed aanvankelijk een nederlaag, die evenwel ten slotte in een overwinning heet verkeerd te zijn, welke echter, althans voor zoover is na te gaan, geen machtsuitbreiding opleverde [7].

Volgens de *Sīra* had al-Hādī alleen nog met de Ḥakamī's te doen, in zooverre als in omstreeks het midden van

---

1) Een dergelijke gang van zaken bl. 208.

2) Het blijkt niet duidelijk, of de stad reeds door de Qarmaṭen bezet was (zie bl. 217).

3) *Ǵaz.*, 69, *2*, 72, *17*, 113, *18* (steeds zonder artikel); op Glaser's kaart, *Pet. Mitt.*, 1886, Taf. 1, W. Śeris, bovenloop van W. Mawr.

4) *Ǵaz.*, 113, *5* sqq., de streek aan den middenloop van W. Mawr, vgl. Glaser's kaart.

5) *Sīra*, f. 117*b* infra: العسن; *Anbāʾ al-Z.*, f. 34*b* supra: العسره

6) *Ǵaz.*, 178, *8* sq.

7) *Sīra*, f. 117*b*—118*b*, *5*; het vervolg ontbreekt: de rest van f. 118*b* en f. 119*a* zijn blank. Het relaas bevat geen tijdsbepaling, maar sluit aan bij dat van het in 292 gebeurde. *Anbāʾ al-Z.*, *l. c.*, stelt den tocht in 291, maar hier komen meer chronologische onjuistheden voor.

294 ᶜAbd Allāh b. al-Khaṭṭāb al-Ḥakamī met ruiters en voetvolk bij hem aankwam, vluchtend voor zijn neef al-Ġiṭrīf b. Muḥammed [1]). ᶜAbd Allāh vergezelde daarop den imām op zijn tocht naar Naǵrān [2]). Toen ᶜAbd Allāh na het herstel der orde daar naar Tihāma wenschte te trekken, versterkte al-Hādī hem op zijn verzoek met manschappen, bij welke een van Ibn ᶜUbaid Allāh uit Naǵrān ontboden *ᶜaskar* [3]).

Asᶜad b. Abī Yaᶜfur en ᶜUṯmān b. Abi 'l-Khair, die sinds hun overwinning op Khuftum weer meesters in Ṣanᶜā᾽ waren, werden in Muḥarram 292 nog een oogenblik bedreigd door Ibn Khalaf [4]), die uit al-Kadrā᾽ [5]) tegen den berg Bait Ḏukhār wilde optrekken. Doch op weg daarheen werd hij te Ǵurābā [6]) overvallen en gedood door onderhoorigen van den burchtheer ᶜAdnān, die zijn hoofd aan zijn heeren liet zenden. Kort daarop kwam het tot een breuk tusschen Asᶜad en ᶜUṯmān, die misschien naar de opperste leiding streefde, daarbij gesteund door Muḥammed b. Aḥmed al-Aᶜǵam [7]), den door hen aangestelden qāḍī [8]). Tengevolge daarvan betrok ᶜUṯmān de vesting Kawkabān op den Ḏukhār. Asᶜad viel daarop in Ṣafar van uit Bait Khiyām [9]) de sterkte aan, vermeesterde haar en nam ᶜUṯmān gevangen. Na een kort verblijf in Śibām keerde Asᶜad terug in Ṣanᶜā᾽, dat evenals geheel Yemen in deze jaren door hevigen hongersnood geteisterd werd [10]).

---

1) *Sīra*, f. 135*b* infra.
2) Vgl. bl. 180.
3) *Sīra*, f. 140*a* infra; volgens den samenhang omstreeks Śawwāl 294.
4) Vgl. bl. 211.
5) Vgl. bl. 183 n. 2.
6) Zoo is wellicht te lezen i. p. v. حرالى, *Sīra*, f. 158*b*, *1*, vgl. *Ǵaz.*, 68, *24*, 72, *15*, 79, *15*, waarschijnlijk N. O. van Ǵ. Milḥān, N. van den middenloop van W. Surdud; vgl. Glaser's kaart, *l. c.*
7) *Sīra*, f. 158*b* supra: b. al-Aᶜǵam. Vgl. bl. 196.
8) Met het oog op *Anbā᾽ al-Z.*, f. 34*b*: وفى هذه السنة حصل التواطئ فيما بين محمد بن احمد الاعجم وبين عثمان بن احمد على قبض كوكبان فقبضه عثمان
9) Alleen *Anbā᾽ al-Z.*, *l. c.*; *Ǵaz.*, 107, *10* sq.
10) *Sīra*, f. 158*a* infra, *b*; *Anbā᾽ al-Z.*, *l. c.* *Bahǵat al-Z.*, f. 15*a*, en *al-Kifāya*, p. 30, *21* sq., vermelden de gevangenneming van ᶜUṯmān slechts

Ongeveer terzelfder tijd had de Qarmaaṭ Ibn al-Faḍl [1]), wiens optreden in zuidelijk Yemen hier reeds geschetst is, al-Muḏaikhira, de hoofdstad van al-Manākhī's vorstendom, ingenomen [2]), terwijl zijn mededāᶜī al-Manṣūr tegen half Rabīᶜ I al-Śaraf veroverde [3]). Na zijn hoofdkwartier in al-Muḏaikhira gevestigd te hebben trok Ibn al-Faḍl tegen de gouw Yaḥṣib op en nam Mankaṯ in, dat hij liet verwoesten [4]). Vervolgens viel hij den 1sten Muḥarram 293 ᶜĪsā b. al-Muᶜān al-Yāfiᶜī aan, die zich in Ḏamār ophield. Deze was niet tegen den Qarmaṭī opgewassen; zijn zoon vroeg om *amān* en hij zelf volgde dit voorbeeld, toen hij opnieuw in de richting van Ṣanᶜāᵓ werd teruggeslagen [5]). Ibn al-Faḍl rukte

---

terloops. Over den hongersnood *Sīra*, f. 108*a* infra: وحال صنعاء فى ذلك اليوم (d. i. ten tijde van de bevrijding van Abu 'l-Qāsim c. s. uit de gevangenis) أَضْيقُ قد كان يومَ دخلناها وحبسنا فيهـا السعر خمسة مكاكّى بدينـار فلم يزل فبلغ المكّوك ينقص حتّى خرجنا وهو على مكّوك — f. 158*b*: والناس قد هلك عامّتهم ١٠٠ درهم و ٨٠ و ٤٠ درهمًا اسداسًا والصرف يومئذ ١٢٠ درهما بدينار مطوّق *a*) وبلغ الشعير اقلّ من مكّوك والذرة كذلك وخربت القرى واكل الناس بعضهم بعضا ولم يذكر انه كان قحط اعظم منه

a) hs. مطر; vgl. *Ǵaz.*, 114, *2*, 198, *7*.

Over een dergelijke langdurige hongerperiode in Yemen in den nieuweren tijd vgl. Cruttenden, *Journ. Roy. Geogr. Soc.*, VIII (1838), 270, 286 sq.

1) *Sīra*, *Bahǵat al-Z.*, *Anbāᵓ al-Z.* en al-Ǵanadī zonder artikel.

2) Zie bl. 109 v., 113 v. — Een bericht *Sīra*, f. 158*b*, waarvan de aanvang ontbreekt, maar dat het uitwijken van al-Manākhī naar Tihāma moet betreffen, zegt, in tegenstelling met *Bahǵat al-Z.*, f. 17*a*, *al-Kifāya*, p. 33, *14* sq. en *Anbāᵓ al-Z.*, f. 34*b* infra (zie bl. 114), dat de heer van Zabīd, hier als Ibr. b. Muḥ. aangeduid (zie bl. 220), al-Manākhī hulp weigerde. Al-Manākhī's neef wordt hier A. 'l-Futūḥ b. A. Salama genoemd.

3) In de onderhavige, aan het in noot 2 genoemde bericht voorafgaande mededeeling hieromtrent wordt al-Manṣūr (zie over hem bl. 110, 111—3) niet met name genoemd. In verband met al-Śaraf (misschien Śaraf Aqyān, *Ǵaz.*, 107, *16*, *17*, 135, *8*, 193, *1*, vgl. echter 69, *9*, 72, *19*, 113 *4*, 125, *9*) is er wel aan hem te denken.

4) Zoo naar de inkleeding van *Anbāᵓ al-Z.*, *l. c.*; de *Sīra* dateert de inneming van Mankaṯ (vgl. bl. 197 n. 4) ook van 1 Muḥ.; de verwoesting der plaats, *Bahǵat al-Z.*, f. 17*a* infra; *al-Kifāya*, p. 33, *20*; *Anbāᵓ al-Z.*, f. 34*b* ult.

5) Volgens *Bahǵat al-Z.*, *l. c.*, vond I. al-F., in Ḏamār gekomen, te Hirrān een sterk leger van al-Ḥiwālī (d. i. de Yaᶜfuride) en haalde hij dezen tot zich

nu op deze stad aan en betrok een kamp in Ẓabwa [1]). Asᶜad b. Abī Yaᶜfur poogde den 3den Muḥarram [2]) vergeefs zijn aanval te stuiten, zoodat hij Ǵabal Nuqum kon bezetten. De Qarmaṭī had door zijn handlangers blijkbaar den weg reeds gebaand, want eenige dagen later [3]) drong hij 's nachts de stad aan den kant der Sikkat al-Śihābiyyīn [4]) binnen, toegelaten door zekeren Muhallab al-Śihābī. Zijn manschappen bezetten Ǵumdān [5]) en den *ǵāmiᶜ*. Nadat Asᶜad nog vruchteloos tegenstand geboden had, verliet hij, evenals vele inwoners, de stad en trok naar Śibām terug, terwijl zijn cliënt al-Ḥasan b. Kayyāla [6]) naar Ḍahr uitweek en daarna zich onderwierp. Toen ook de Kūfische Qarmaaṭ, d. i. al-Manṣūr, zich in de omgeving van Bait Ḏukhār tegen Asᶜad opmaakte, zocht deze met zijn familie, waarbij zijn door hem in vrijheid gestelde neef, toevlucht in het gebied der Hamdān en wel te Ǵuraq bij al-Duᶜām, zoodat al-Manṣūr Śibām kon bezetten. Ṣanᶜāᵓ werd gebruikelijker wijze geplunderd; de levens werden echter in het algemeen ontzien [7]). Volgens al-Khazraǵī kwam al-Manṣūr, ver-

---

over. *Al-Kifāya*, 33, *20* sq., gewaagt van een leger *min aṣḥāb al-Ḥiwālī*; wie het was, dien I. al-F. bewoog zijn zijde te kiezen ([f. l. والى] فكتب الى وادى هرّان يستميله فاجابه), wordt niet duidelijk: de tekst laat Kay's gevolgtrekking (*Yaman*, p. 326 N. 138), dat „Asᶜad ibn Yaᶜfur tendered his submission", niet toe; vgl. al-Ǵanadī (ed. Kay, *o. c.*), 144, *14* sq. *Anbāᵓ al-Z.*, f. 34*b* ult., 35*a* supra, onderscheidt den heer van Hirrān en al-Yāfiᶜī en twee tochten; bij den eersten, na de inname van Mankaṯ, koos de heer van Hirrān zijn zijde, bij den tweeden vluchtte al-Yāfiᶜī uit Ḏamār naar Ṣanᶜāᵓ. Hirrān ligt evenwel vlak bij Ḏamār (*Ǵaz.*, 80, *20* sq.; Yāqūt, IV 958; Niebuhr, *Beschrijving*, 223).

1) Vgl. bl. 206 n. 3.

2) Dinsdag; *Tabellen*: Maandag.

3) Zaterdag (*lailat al-sabt*); het was ᶜĀśūrāᵓ; volgens *Tabellen* op Maandag.

4) Vgl. bl. 100 n. 8.

5) Vgl. D. H. Müller, *Die Burgen u. Schlösser Südarabiens*, *l. c.*, 377 ff., bijz. 385.

6) De volledige naam in ander verband, *al-Kifāya*, p. 34, *23* (p. 35, *6* a f.: al-Ḥ. b. Abī K.); hss. meestal كناله, doch *Sīra*, f. 159*b*, *5*: كيّاله, en f. 160*a* infra: كيّاله; *Anbāᵓ al-Z.*, f. 35*b*: كنابه

7) *Sīra*, f. 158*b* infra—159*a* infra (aldaar: كفّوا عن القتل ...). Alleen Nihal anon., f. 32*b*, *17* sq., en *Anbāᵓ al-Z.*, f. 35*a*, gewagen van moord, plundering

heugd over het succes van zijn mededāʿī, naar Ṣanʿāʾ, waar deze hem zeer onderdanig ontving. Intusschen zou hij een stille vrees voor Ibn al-Faḍl gehad hebben wegens zijn doortastendheid [1]).

In het laatst van Muḥarram [2]) verliet Ibn al-Faḍl Ṣanʿāʾ en trok naar Balad Qudam [3]), waar hij ruim 50 dagen lang zonder voorspoed heet gevochten te hebben. Dit bericht der *Sīra* heeft wel den tocht naar Tihāma op het oog, waarvan Ibn ʿAbd al-Maǵīd en al-Khazraǵī gewagen. Al-Manṣūr had deze onderneming als overijld afgeraden. Ibn al-Faḍl werd in moeilijk terrein in de engte gedreven, zoodat zijn collega hem moest komen bevrijden [4]). Na daarop eenigen tijd bij al-Manṣūr in Śibām vertoefd te hebben betrok hij Bait Khawlān [5]) en deed van daar uit plundertochten in westelijke richting [6]). Toen hij in het begin van Rabīʿ II [7]) tegen Tihāma optrok, bleef Ibn Kayyāla in Naqīl

---

en schending van vrouwen. Vgl. Ṭab., III 2256, *8—10*; I. A., VII 378, *8—10*. — Al-Ǵanadī spreekt niet van deze bezetting of verwart haar met een latere (tekst bij Kay, 144, *17* sqq.). — Over eenige berichten omtrent leeringen en practijken der Yemenische Qarmaṭen zie bijlage VII.

1) *Al-Kifāya*, p. 34, *9—11*, vgl. al-Ǵanadī, 145, *7* sq. *Bahǵat al-Z.*, f. 17*b*, verplaatst de ontmoeting in Śibām.

2) *Sīra*, f. 159*a* infra: Zondag 25 (*li-khams bāqiya*) Muḥ.; *Tabellen*: Dinsdag. De duur der aanwezigheid te Ṣanʿāʾ wordt ook als 15 dagen opgegeven.

3) Vgl. bl. 199 n. 3. Deze streek lag eigenlijk meer in het terrein van werkzaamheid van al-Manṣūr.

4) *Bahǵat al-Z.*, f. 17*b* infra; *al-Kifāya*, p. 34, *11—15*; ook *Anbāʾ al-Z.*, f. 35*b* (met 30000 (!) man, evenals *al-Kifāya*); moeilijkheden op den weg naar الجب (zoo *Bahǵat al-Z.*; *al-Kifāya*: اللحب; *Anbāʾ al-Z.*: الحب, met localiseering in al-Śaraf al-Asfal, vgl. *Ǵaz.*, 107, *18*, en Śaraf op Glaser's kaart, *Pet. Mitt.*, 1886, N. van den bovenloop van den rechter zijtak van W. Mawr). Terugkeer naar Ṣanʿāʾ.

5) Vgl. bl. 211 n. 8.

6) Volgens *Bahǵat al-Z.*, *l. c.*, *al-Kifāya*, p. 34, *15*, en *Anbāʾ al-Z.*, *l. c.*, trok I. al-F. na zijn terugkeer naar Ṣanʿāʾ (zie n. 4) naar Ḥarāz en Milḥān (*Ǵaz.*, 68, *17* sq., 72, *1*, *9*, 105, *9* sq.; 68, *25* sq., 113, *2* sq.; resp. ten N. van W. Sahām en W. Surdud, vgl. Glaser's kaart, *l. c.*) en verder naar Tihāma (vgl. bl. 220 n. 5). — Nihal anon., f. 32*b* ult., 33*a*, *1*, gewaagt van een samen met al-Manṣūr van uit Śibām ondernomen tocht tegen Ibn al-Khaṭṭāb (de bl. 215 vermelde?), die vluchtte en wiens gebied zij veroverden.

7) *Sīra*, f. 159*b* supra, Maandag 3 Rab. II 293; *Tabellen*: Zaterdag. De opgave klopt niet met de 50-daagsche expeditie en een verblijf van een maand, zooals het heet, te Śibām.

al-Sawd [1]) achter. Deze maakte nu van Ibn al-Faḍl's afwezigheid gebruik om naar Ṣanᶜāᵓ terug te keeren, waar hij Ǵumdān bezette. Hij verzekerde zich van den steun van Muḥammed b. al-Ḥusain al-Ḥasanī [2]) om ter vestiging van al-Hādī's gezag de Qarmaṭen te overrompelen. Het gelukte hun de leiders (*duᶜāt*) der Qarmaṭen deels te dooden, deels gevangen te nemen (Dinsdag 27 Rabīᶜ II) [3]). Op hun verzoek versterkte al-Duᶜām hen met een *ᶜaskar* onder zijn zoon al-Ḥusain. Ook al-Hādī werd er van verwittigd en om hulp gevraagd. Deze zond in Ǵumādā I Abu 'l-Qāsim. Aangezocht door een afvaardiging van Ṣanᶜānī's kwam al-Hādī Woensdag 4 Ǵumādā II zelf en met hem de Yaᶜfuriden, al-Duᶜām en zijn zoon, de beide Ibn al-Ruwayya's [4]), de Wald Ǵaᶜfar b. Ibrāhīm [5]) benevens andere aanzienlijken. Het lijkt, alsof de grooten van Yemen zich onder leiding van den imām tegen den gemeenschappelijken vijand wilden keeren. Intusschen hadden Ibn Kayyāla en Muḥammed b. al-Ḥusain Ḍahr en Šibām op de Qarmaṭen heroverd. Al-Hādī belastte Aḥmed b. Yūsuf al-Ḥuḏāqī [6]) met het qāḍī-schap in Ṣanᶜāᵓ. Over Ḏamār stelde hij Abu 'l-Qāsim, die tot taak had de omgeving op de Qarmaṭen te herwinnen [7]).

Ibn al-Faḍl was intusschen tegen Ǵabal Wāqir [8]) opge-

---

1) Aan den oorsprong van W. Sahām, nog geen dagreis Z. W. van Ṣanᶜāᵓ, *Ǵaz.*, 71, *25*; op Glaser's kaart, *l. c.*

2) Volgens *Sīra*, f. 159*b* infra, met de *kunya* Abū (hs. Ibn) Ǵaᶜfar. Er is geen nadere aanduiding omtrent dezen ᶜAlide. Een broer van al-Hādī van dezen naam wordt niet vermeld. Wel was er een Muḥ. b. al-Ḥas. b. al-Qāsim b. Ibr. bij al-Hādī (vgl. bl. 210 n. 1).

3) Deze herwinning van Ṣanᶜāᵓ op de Qarmaṭen moet bedoeld zijn in Ṭab., III 2267, *4—7*; I. A., VII 378, *10—12*.

4) Vgl. bl. 197 en 205.

5) D. i. al-Manākhī.

6) Hs. al-Ḥ-dāqī; vgl. *Ǵaz.*, 195, *22* sq., en al-Samᶜānī (Gibb Mem. XX), f. 160*b*, *18*.

7) *Sīra*, f. 159*a* infra—*b* infra. *Bahǵat al-Z.*, f. 18*a*, laat al-Hādī de Qarmaṭen uit Ṣanᶜāᵓ verdrijven; overigens parallel met *al-Kifāya*, p. 34, *20* sq.; *Anbāᵓ al-Z.*, f. 35*b*, s. a. 294; de drie laatste bronnen vermelden alleen kort het verzoek om hulp aan al-Hādī, zijn komst en de aanstelling van Abu 'l-Qāsim.

8) Of, naar *Sīra*, f. 159*b* infra, Wāfir; *Ǵaz.*, 72, *3*, 119, *21* (en var.), W. van

rukt en bevocht daar ongeveer twee maanden Ibrāhīm b. Muḥammed b. ᶜAlī [1]), die voor hem moest wijken. Hij viel daarop in Balad Ḥakam [2]) (Ǵumādā II 293) en bezette al-Kadrāᵓ en al-Mahǵam [3]). Vervolgens keerde hij zich tegen Ibrāhīm's broer Aḥmed in Zabīd [4]). Deze ruimde het veld, zoodat de stad Ibn al-Faḍl in handen viel. Inmiddels heroverde Ibn ᶜAlī (Ibrāhīm) al-Kadrāᵓ en doodde daar Ibn al-Faḍl's aanhangers. Na plundering en moord gaf de Qarmaaṭ Zabīd op en vertrok naar al-Muḏaikhira. Aḥmed kon nu naar Zabīd terugkeeren [5]).

Al ondervonden de Qarmaṭen ook eenigen tegenslag, hun macht breidde zich niettemin gestadig uit. In den omtrek van Ḏamār kwam ᶜĪsā al-Yāfiᶜī voor hen op, zoodat Abu

---

Ǵ. Buraᶜ, op den linkeroever van W. Sahām; vgl. Glaser, *Pet. Mitt.*, 1886, 9*b*. — Niḥal anon., f. 33*a*, *2* sq., laat I. al-F. langs W. Surdud in Tihāma vallen.

1) Niḥal anon., f. 33*a*, *3* sq.: Ibr. b. Muḥ. al-Azdī, in al-Mahǵam. — Daar hij kortheidshalve ook Ibn ᶜAlī heet, zou hij dezelfde kunnen zijn als de bl. 213 genoemde Ibr. b. ᶜAlī.

2) Vgl. bl. 213 n. 5.

3) *Ǵaẕ.*, 54, *5* sq., 119, *21* sq.; ruïne ongeveer W. van al-Zaidiyya aan W. Surdud, Glaser, *l. c.* Beide steden behooren meer tot het gebied der ᶜAkk. — In Niḥal anon., *l. c.*, in omgekeerde orde.

4) Blijkbaar was er een interregnum in Zabīd; deze periode in haar geschiedenis is vrij duister. Van den opvolger van Ibr. b. Muḥ. b. Ziyād (gest. 289, *al-Kifāya*, p. 79, *2*) is zoo goed als niets bekend. De op 80(!) jaar aangegeven regeering van Abu 'l-Ǵaiś Isḥāq schijnt mede een minder roemrijk tijdvak in de geschiedenis der Ziyādiden te dekken. Vgl. Kay, *Yaman*, 234 N. 13, 291 N. 98. — De door het uitvallen van eenige woorden misschien onvolledige opgave *Ṭirāz*, p. 127, *8—10* (كان نقش خاتمه [اى المكتفى] على بن احمد بن عبد الله الخ) bedoelt als ᶜ*ummāl* van al-Muktafī over Tihāma te noemen: ᶜAlī b. Aḥm. b. ᶜAbd Allāh b. Ziyād en vervolgens zijn broeder (sic) Abu 'l-Ḥas. (f. l. Abu 'l-Ǵaiś) b. Ibr. b. Muḥ. b. ᶜAbd Allāh b. Z.

5) *Sīra*, f. 159*b* infra, 160*a* supra; Niḥal anon., f. 33*a*, *1—9*. Deze berichten wijken sterk af van *Bahǵat al-Z.*, f. 17*b* infra, 18*a* supra, *al-Kifāya*, p. 34, *15—20*, en *Anbāᵓ al-Z.*, f. 35*b* (s. a. 293), alwaar hetzelfde relaas (iets korter, maar ook met de maagdenslachting) als bij al-Ǵanadī, 145, *8* sqq. (ed. Kay). Volgens deze laatste hss. werd de heer van al-Mahǵam gedood en was er een Ziyādide heer van Zabīd (*Bahǵat al-Z.*: Qais b. Ziyād, wel corruptie uit [Abū] Ǵaiś, vgl. al-Ǵanadī, 145, *10* sq.; *al-Kifāya*: Isḥāq b. Ibr. b. Muḥ. b. Ziyād; *Anbāᵓ al-Z.*: Isḥāq b. Muḥ. b. Ibr. b. Muḥ. b. Z.). Er schijnt gedeeltelijk verwarring te zijn met een latere gebeurtenis; vgl. bl. 223.

'l-Qāsim zich genoopt zag zijn post aldaar op te geven [1]. Abu 'l-ᶜAśīra b. al-Ruwayya, die in Ṯāt en Radāᶜ [2] de leiding had genomen, werd in de eerstgenoemde plaats door Ibn Ḏi 'l-Ṭawq en ᶜĪsā verslagen en sneuvelde; de moskee vol vluchtelingen werd door den vijand in brand gestoken (9 Ḏu 'l-Ḥiǵǵa 293) [3]. Betrekkelijk spoedig zou ook Ṣanᶜāʾ de Qarmaṭen terug zien.

In de verhouding tusschen al-Hādī en Asᶜad b. Abī Yaᶜfur, die overigens alleen de bedreiging door een gemeenschappelijken vijand had samengebracht, was, naar het schijnt, inmiddels een storing gekomen. Rechtstreeks wordt dit niet overgeleverd; wij hooren alleen, dat Asᶜad naar Balad Hamdān vertrokken was en zich in Warwar ophield en dat zijn cliënt Ibn Kayyāla den 10den Muḥarram 294 tegen den imām opstond. Al-Hādī stelde zich niet te weer, vermoedelijk omdat de Ṣanᶜānī's hem niet bijstonden [4], en vertrok op staanden voet naar Ṣaᶜda. Ibn Kayyāla en Ǵarrāḥ b. Biśr, die door al-Manṣūr uit Śibam [5] verdreven en naar Ṣanᶜāʾ gevlucht was, riepen nu Asᶜad terug [6]. Het was hem niet vergund lang in Ṣanᶜāʾ te blijven. De aanvoerders der Qarmaṭen, Ibn Ḏi 'l-Ṭawq, al-Qarmaṭī (al-Manṣūr?) en ᶜĪsā al-Yāfiᶜī [7] trokken troepen bijeen in Masyab [8] en Mankaṯ. Toen Ibn Kayyāla en Ibn Biśr tegen hen te velde gingen, werden zij met een verlies van 400

---

1) *Bahǵat al-Z.*, f. 18*a*, *al-Kifāya*, p. 34, *22* sq., en *Anbāʾ al-Z.*, f. 35*b*, plaatsen dit vertrek in 294; geen vermelding van ᶜĪsā al-Yāfiᶜī.

2) Vgl. bl. 198 n. 3; Radāᶜ, *Ǵaz.*, 55, *8* sqq., 102, *9* sqq.; Z. O.-waarts van Ḏamār, vgl. H. Burchardt, *Reiseskizzen aus dem Yemen*, *l. c.*, 608.

3) *Sīra*, f. 160*a*. — *Bahǵat al-Z.*, f. 18*a*, en *al-Kifāya*, p. 34, *25* sq.: Ḏu 'l-Ṭawq al-Yāfiᶜī (ᶜĪsā niet genoemd) viel I. al-Ruwayya al-Maḏḥiǵī in Ḏamār aan; deze vluchtte en werd in Radāᶜ opnieuw aangevallen en gedood. Volgens den samenhang gebeurde dit na al-Hādī's vertrek uit Ṣanᶜāʾ. Evenzoo *Anbāʾ al-Z.*, f. 35*a* infra.

4) Zoo *Bahǵat al-Z.*, *l. c.*, en *al-Kifāya*, p. 34, *23* sq., waar Ibn حراح naast al-Ḥas. b. Kayyāla als leider van het verzet genoemd is.

5) Misschien vertegenwoordigde Ǵarrāḥ hier de Yaᶜfuriden.

6) Aḥm. b. Yūsuf al-Ḥuḏāqī (zie bl. 219) werd als qāḍī gehandhaafd.

7) De laatste werd kort daarop (midden Ṣafar) door I. Ḏi 'l-Ṭawq verraderlijk gedood.

8) *Ǵaz.*, 82, *2*, 107, *15*; W. van Ṣanᶜāʾ, O. van Ǵ. Ḥaḍūr; Mesjeb op Glaser's kaart, *Pet. Mitt.*, 1886, Taf. 1.

man teruggeslagen. In het laatst van Ǵumādā (vermoedelijk II) trok Ibn al-Faḍl zelf uit al-Muḏaikhira tegen Yemen's hoofdstad op. Vruchteloos trachtte Asʿad hem te Ḥizyaz (?)[1]) tegen te houden. Den 1sten Raǵab[2]) was Ibn al-Faḍl opnieuw meester van Ṣanʿāʾ. Asʿad en Ibn Kayyāla weken uit naar Balad Qudam, Ǵarrāḥ naar عبر[3]). Het meerendeel der bewoners van Ṣanʿāʾ was gevlucht; tal van overgeblevenen, zoo de in de *dār* der ʿAlawī's gevluchten, werden omgebracht. De stad bleef nu gedurende ruim drie jaar in handen van den dāʿī, een periode, over welke wij niet veel meer vernemen dan dat de Qarmaṭen verwoestend en moordend de omstreken afliepen[4]). Al-Hamdānī deelt nog mee, dat de aanvoerder Barāʾ b. al-Mulāḥiq in 295 den burcht Bait Ḥanbaṣ verwoestte, welks heer, Abū Naṣr, een toevlucht gezocht had in Ṣaʿda[5]).

Wat de *Sīra* over al-Hādī in deze jaren bericht, betreft schier uitsluitend zijn reeds geschetste pogingen om de opstandige Balḥāriṯ tot rede te brengen[6]). Ook in Naǵrān doken Qarmaṭische zendelingen op, wien de slechte stemming stellig uitzicht op aanhang gaf, doch die de landvoogd scherp liet nagaan[7]). Latere beschrijvers van al-Hādī's leven gewagen vooral ook van zijn bestrijding der Qarmaṭen. Hij zou aan 73 gevechten met de Qarmaṭen persoonlijk hebben deelgenomen[8]), en in een paar anecdoten zien wij

---

1) *Sīra*, f. 160*b* supra: حريز; vgl. bl. 204 n. 8 en A. Deflers, *o. c.*, 76.

2) Zaterdag; *Tabellen*: Vrijdag.

3) Misschien ʿAṯr (ʿAṯṯar) in Tihāma, *Ǵaz.*, 52, *14*, 54, *11* sq., 120, *8*; vgl. bl. 225 en 226 n. 5.

4) *Sīra*, f. 160*a*, *b*. — *Bahǵat al-Z.*, f. 18*a* infra, en *al-Kifāya*, p. 34 paen. — 35, *1*: Ḏu 'l-Ṭawq rukte na de overwinning op I. al-Ruwayya (zie bl. 221 n. 3) op Ṣanʿāʾ aan, versloeg Asʿad b. A. Yaʿfur (*Bahǵat al-Z.*: te Maḥyab, *Ǵaz.*, 82, *2*, 107, *15*, blijkbaar in de omgeving van Masyab) en bezette de stad.

5) *Al-Iklīl* in D. H. Müller, *Die Burgen u. Schlösser Südarabiens*, *l. c.*, 396, *6* sqq.

6) Vgl. bl. 180—190, 214 v.

7) Vgl. bl. 180—1.

8) *Al-Ifāda*, f. 42*a*, *1—3*: وحدّثنى (أى ابو العبّاس الحسنىّ) عنه (أى ابي عبد الله اليمنىّ فارس يحيى بن الحسين عمّ) انه قال شهدت معه عمّ ثلثا وسبعين وقعة مع

hem tegen hen te velde [1]). Meer tastbare feiten worden niet meegedeeld. 't Is alleszins mogelijk en geheel bij den aard van al-Hādī passend, dat hij in de tweede helft van 293 tijdens zijn verblijf in Ṣanᶜāᵓ en in de beide volgende jaren van uit Ṣaᶜda, voor zoover hij niet in Naǵrān was en de staat van zijn gezondheid zulks toeliet, aan de bevechting der Qarmaṭen werkzaam deelnam [2]). Intusschen is het vreemd, dat het hoofdstuk der *Sīra*, dat, zij het wellicht ook een aanhangsel, uitvoeriger dan andere bronnen inlichting geeft over de Qarmaṭen, van geen enkel door al-Hādī persoonlijk geleid gevecht met hen rept. Doch misschien is dit slechts te wijten aan het bij alle omstandigheid fragmentarisch karakter van dit werk.

Nog eenmaal zou het al-Hādī gelukken Ṣanᶜāᵓ voor zeer kort onder zijn gezag te krijgen. In Ṣafar 297 [3]) ondernam Ibn al-Faḍl uit al-Muḏaikhira een tocht tegen Zabīd, waaraan ook Ibn Ḏi 'l-Ṭawq meedeed. De Qarmaṭen werden, naar het schijnt, in Tihāma bedreigd door den hier reeds genoemden generaal der ᶜAbbāsiden al-Muẓaffar b. Ḥāǵǵ [4]). Deze moest evenwel voor hen het veld ruimen naar al-Mahǵam. Zabīd werd geplunderd, velen werden gedood en 530 vrouwen [5]) gevangen gemaakt. Toen de Qarmaṭen na

---

القرامطة وكان يحارب بنفسه; hetzelfde Par. 5982, f. 183*b* infra; *Ḥ. W.*, II f. 28*b* (*naif wa-sabᶜīn waqᶜa*); *Bahǵat al-Z.*, f. 18*b*, *1* (*sabᶜīn* ,*w.*).

1) *Al-Ifāda*, f. 41*a*, *12*—*b* ult. (*isnād* aan het slot als voren) = *Ḥ. W.*, II f. 28*b*, *9*—29*a*, *6*; in andere uitvoeriger redactie Par. 5982, f. 184*a* (uitlezing van 300 man uit 1000, die bang zijn voor den vijand, hoewel al-Hādī zich met 1000 man gelijk stelt. Geslaagde nachtelijke overval op de Qarmaṭen; vgl. Richt. 7). *Al-Ifāda*, f. 43*a*, *6* sqq. = *Ḥ. W.*, II f. 28*a* ult., *b* supra = Par. 5982, f. 186*a*, *15* sqq.

2) Vgl. ook Mas., VIII 196.

3) *Sīra*, f. 160*b* infra: 299, doch f. 161*a*: 297.

4) *Sīra*, f. 160*b* infra: alleen ابن حراح, f. 161*a* infra: مطفر بن حارح, f. 161*b* paen.: م' بن حراح. Hij was wellicht in 295 in Tihāma gekomen (vgl. bl. 182 n. 2) om het rijksgezag daar te herstellen. Onder den *khāriǵī*, op wien hij in dat jaar voordeelen behaalde (Ṭab., III 2280, *1* sq.; ᶜArīb, 19, 7 sq.; I. A., VIII 9 ult., 10, *1*), is waarschijnlijk òf I. al-Faḍl òf Ibr. (Aḥm.) b. Muḥ. b. ᶜAlī te verstaan.

5) Volgens andere berichten (zie bl. 220 n. 5) ruim 4000! De *Sīra* rept niet van het afmaken der vrouwen.

enkele dagen wegtrokken, stelden zij over de stad Aḥmed b. ᶜAlī [1]), die weldra weer door Ibn Ḥāǵǵ verdreven werd. In zijn residentie teruggekeerd zou Ibn al-Faḍl aan zijn verfoeide leeringen en practijken volle openbaarheid gegeven hebben. Waarschijnlijk bood de omstandigheid, dat de Qarmaṭen ook aan andere tegenstanders [2]) het hoofd hadden te bieden, aan al-Hādī een goede gelegenheid zijn kans waar te nemen. Al [3]) dan niet door Ṣanᶜānī's te hulp geroepen zond hij in Raǵab troepen uit onder ᶜAlī b. Muḥammed [4]), bij welke zich op zijn last ook al-Duᶜām met manschappen voegde. Deze slaagden er in de bezetting der Qarmaṭen uit Ṣanᶜāᵓ te verdrijven (19 [5]) Raǵab 297). Al-Hādī versterkte daarop zijn leger met Hamdān en Khawlān onder bevel van zijn zoon Abu 'l-Qāsim, die 10 Śaᶜbān [6]) te Ṣanᶜāᵓ aankwam.

Abu 'l-Qāsim liet dadelijk Muqrā, Alhān, Ḥarāz en Hawzan [7]) bezetten en vele wervers der Qarmaṭen dooden. De winst was evenwel zeer vluchtig: weldra daagde als mededinger Ibn Kayyāla op, die zich, misschien niet buiten medeweten van Asᶜad b. Abī Yaᶜfur, bij Ibn Ḥāǵǵ had aangesloten en met dezen van uit Tihāma de gouw Alhān bezette. Hier zoowel als in Ḥarāz moesten Abu 'l-Qāsim's aanvoerders den indringers het terrein laten. Toen Abu 'l-Qāsim zijn vader hiervan in kennis stelde, gelastte deze

---

1) Vgl. bl. 220.

2) Vgl. ook *Ǵaz.*, 99, *24—26*.

3) Zoo *Bahǵat al-Z.*, f. 18*a* infra, en *al-Kifāya*, p. 35, *1* sq., zonder data, in aansluiting aan het relaas van het in 294 gebeurde. *Anbāᵓ al-Z.*, f. 35*b* infra, 36*a* supra, waar blijkbaar een der beide voorgaande bronnen gevolgd is, gewaagt van al-Hādī's interventie onder het jaar 294, met verwerking van eenige gegevens der *Sīra* betreffende dat jaar, en daarna nog eens onder het jaar 297 (f. 36*b*) in overeenstemming met de *Sīra*.

4) B. ᶜUbaid Allāh = ᶜAlī b. A. Ǵaᶜfar al-ᶜAlawī (*al-Kifāya*, p. 35, *2*). *Bahǵat al-Z.*, *l. c.*: ᶜAli b. Ǵaᶜfar al-ᶜAlawī, evenals *Anbāᵓ al-Z.*, f. 36*a* supra; *ib.*, f. 36*b*, in verkeerde orde, Muḥ. b. ᶜAlī al-ᶜAbbāsī.

5) *Sīra*, f. 161*a*: Donderdag *li-iḥdā ᶜaśara laila bāqiya* enz.; dezelfde datum *H. W.*, II f. 28*a* infra; *Tabellen*: Dinsdag.

6) Maandag; *Tabellen*: Dinsdag.

7) D. i. ongeveer het gebied van den boven- en middenloop van W. Sahām; vgl. *Ǵaz.*, 68, *15* sqq., 103, *25* sq., 104, *19*, *25* sqq., 105, *9* sqq.; Glaser, *Pet. Mitt.*, 1886, 8*b* f., Taf. 1.

hem Ṣanᶜāʾ op te geven, daar hij het bedenkelijk vond om tegelijkertijd den Qarmaṭen en Ibn Kayyāla het hoofd te bieden. Abu 'l-Qāsim verliet daarop den 12den Śawwāl [1]) met vele bewoners de stad. Over Warwar [2]), waar de vluchtelingen uit Ṣanᶜāʾ achterbleven, keerde hij naar Ṣaᶜda terug [3]).

Qarmaṭen van Śibām bezetten nu het ontvolkte Ṣanᶜāʾ, dat zij, weinig sterk in aantal als zij waren, in het laatst van Śawwāl weer ontruimden, waarop vele inwoners terugkwamen. De aftocht der Qarmaṭen hield misschien verband met het gelijktijdig verschijnen van Ǵarrāḥ b. Biśr in de omgeving van Ṣanᶜāʾ; bij het vernemen van Ibn Kayyāla's optreden had ook hij Tihāma verlaten. De beide cliënten maakten blijkbaar den weg vrij voor Asᶜad b. Abī Yaᶜfur. Deze kwam 10 [4]) Ḏu 'l-Ḥiǵǵa uit Balad Qudam in Ṣanᶜāʾ. Hij stelde daar ᶜAbd al-Aᶜlā b. Muḥammed [5]) al-Anbārī als qāḍī en khaṭīb aan. Ǵarrāḥ beheerde naast Asᶜad de districten (*makhālīf*) van Ṣanᶜāʾ, terwijl Ibn Kayyāla over Ḏamār en onderhoorigheden bewind voerde. Na verloop van een paar maanden (Rabīᶜ I 298) verdreef Asᶜad voor een oogenblik de Qarmaṭen uit Śibām, maar kort daarop werd het door hen van uit het sterke Bait Ḏukhār hernomen; ᶜAbd al-Qāhir [6]) b. Aḥmed b. Yaᶜfur vond den dood. Met hulp van Ibn Kayyāla bezette Asᶜad Śibām opnieuw en zuiverde de omgeving van vijanden, om zich vervolgens met Ǵarrāḥ tegen de Qarmaṭen in het bergland te keeren. Zijn korte veldtocht verliep zonder voordeel of tegenslag, doch nauwelijks was hij in Ṣanᶜāʾ terug, of de Qarmaṭen richtten verwoestingen aan in Śibām.

Het moest Asᶜad's weerkracht afbreuk doen, dat zijn beide mawlā's het niet eens konden blijven: Ibn Kayyāla

---

1) Zaterdag; *Tabellen*: Zondag.

2) Volgens *Bahǵat al-Z.*, *l. c.*, en *al-Kifāya*, p. 35, *4* sq., bevond al-Hādī zich daar; de *Sīra* onderstelt hem te Ṣaᶜda.

3) *Sīra*, f. 160*b*—161*b* supra, en zeer kort *Bahǵat al-Z.*, *l. c.*; *al-Kifāya*, p. 35, *1—5*; *Anbāʾ al-Z.*, *l. c.*

4) *Lailat al-naḥr.*

5) B. al-Ḥas. b. ᶜAbd al-Aᶜlā b. Ibr. b. ᶜAbd Allāh, Abu 'l-Qāsim.

6) Zoo naar *Anbāʾ al-Z.*, f. 36*b*; *Sīra*, f. 161*b* infra: ᶜAbd al-Qahhār; vgl. bl. 201, 203 n. 5.

verscheen Maandag 19 Śaᶜbān (298) in Ṣanᶜāʾ en verdreef Ǵarrāḥ, die naar Bārā [1]) in Balad Qudam uitweek. Asᶜad bleef, naar het schijnt, toeschouwer bij deze oneenigheid, die hem in zooverre winst opleverde, als de macht van een cliënt als Ǵarrāḥ licht voor hem gevaarlijk kon worden. Ibn Kayyāla keerde na de verdrijving van zijn tegenstander naar Ḏamār terug. De Yaᶜfuride bleef er op uit zijn gezag te bevestigen en uit te breiden: zoo noodzaakte hij in Śawwāl, samen met Ibn Kayyāla, Muḥammed b. al-Muẓaffar b. Ḥāǵǵ, die zijn vader [2]) als bevelhebber was opgevolgd, Tihāma te verlaten. Muḥammed vertrok naar zijn oom ᶜUǵǵ, den emīr van Mekka. Een der officieren van zijn vader, Mulāḥiẓ [3]) b. ᶜAbd Allāh al-Rūmī, nam nu de leiding op zich. Deze was niet opgewassen tegen Ibrāhīm b. Muḥammed b. ᶜAlī [4]), die in Ḏu ʾl-Qaᶜda tegen hem optrok. Mulāḥiẓ vluchtte naar عير [5]), terwijl zijn troepen onderwerping aanboden. Ibrāhīm zocht aansluiting bij Ibn al-Faḍl [6]), die hem met manschappen en geld steunde, en kon zich in Zabīd vestigen [7]).

Terwijl zoo Yaᶜfuriden, Qarmaṭen, ᶜAbbāsidische generaals en Tihāmische grootheden elkaar de leiding zochten af te winnen, schijnt al-Hādī zich verder van mededinging onthouden te hebben. De bronnen zwijgen over de omstandigheden, waaronder hij de laatste jaren in Ṣaᶜda en omgeving bewind voerde. Zijn krachten werden gesloopt door een kwaal, waaraan hij Zondag 19 Ḏu ʾl-Ḥiǵǵa 298 op 53-jarigen leeftijd te Ṣaᶜda overleed [8]). In zijn sterven

1) Zoo te lezen *Ǵaz.*, 69, *8*, 113, *16*, vgl. N.

2) Al-Muẓaffar was in Rabīᶜ II 298 te Zabīd gestorven; zijn lijk werd in een kist over zee naar Mekka gevoerd; vgl. I. A., VIII 47, *4* sq., daar Raǵab.

3) Ook I. A., VIII 47, *5* sq.

4) Vgl. bl. 220.

5) *Sīra*, f. 162*a*: الى عير ال طريف; blijkens f. 162*b* was hij in عير bij zekeren Abu ʾl-Qāsim b. Ṭarīf; de plaats moet tot Tihāma behooren; wellicht is ᶜAṯr bedoeld. Vgl. bl. 222 n. 3.

6) *Sīra*, f. 162*a*: وكاتب على القرمطىّ ابن فضل; hier is blijkbaar ابن علىّ te lezen.

7) *Sīra*, f. 161*b* supra—162*a*; *Anbāʾ al-Z.*, f. 36*b*. — De verdere berichten omtrent de Qarmaṭen van Yemen hopen we elders te geven.

8) *Sīra*, f. 162*a*; *al-Ifāda*, f. 47*a*, 7 sqq.; Berl. 1299, f. 56*b*, 7 sqq.; *Ḥ. W.*, II f. 29*b*.

behield hij iets van de geestkracht, die hem gekenmerkt had: in zittende houding zijn zoon Muḥammed zijn laatste opdracht gevend en Allāh gedenkend ging hij heen, alleen gedrukt onder het besef, dat hij ten aanzien van den *ǵihād* tegen de onrechtplegers en goddeloozen niet mocht bereiken, wat hij gehoopt had. Onder den rouw der bevolking van Ṣaᶜda werd hij begraven in de verre van voltooide moskee (*ǵāmiᶜ*), die hij was begonnen te bouwen, volgens de legende ter plaatse, waar hij eens een licht had zien verrijzen, dat telkens, als hij het wilde naderen, verdween, om bij zijn omwenden weer te verschijnen [1]).

Zijn naar Zaidietischen eisch met het zwaard bevochten waardigheid en door taai volhouden verworven gezag ging over op Abu 'l-Qāsim Muḥammed, die Donderdag 1 Muḥarram 299 de huldiging ontving [2]), maar betrekkelijk spoedig zijn plaats afstond aan zijn meer energieken broeder Aḥmed [3]).

---

1) Berl. 1299, f. 56*b*, *14*—57*b*, *12*; deze bouwlegende ook op den rand van *Sīra*, *l. c.*; *al-Ifāda*, f. 47*a*, *11*—*13*; *Ḥ. W.*, II, *l. c.* — Het graf gold naderhand als een plaats van bijzonderen zegen en werd veel bezocht. In de moskee kon men zelfs de *abdāl* (vgl. *Enz. des Islām*, s. v.) bij al-Hādī's graf zien verwijlen. Men hechtte er veel aan om onder de hoede dezer gewijde plaats te wonen, zoodat huizen beneden 1000 dīnār in de nabijheid er van niet te vinden waren; Berl. 1299, f. 57*b*, *12* sqq.; Strothmann, *Kultus der Zaiditen*, 69. Vgl. ook Niebuhr, *Reize naar Arabië*, I 445.

2) *Sīra*, *l. c.*

3) Muḥ. en Aḥm. waren, evenals al-Hādī's dochters, Fāṭima en Zainab, gesproten uit zijn huwelijk met Fāṭima bt. al-Ḥas. (vgl. bl. 115 v.); een derde zoon, al-Ḥasan, bijgenaamd al-Ġailī (al-ᶜUbaidallī, f. 22*a*, *15*; *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 154, *14*, onjuist العلبي) naar al-Ġail bij Ṣaᶜda (vgl. bl. 161), had een Ṣanᶜānietische tot moeder (*al-Ifāda*, f. 40*b*, *11*—*14*; *Ḥ. W.*, II, *l. c.*).

AL-HĀDĪ ALS IMĀM.

De imām, aan wiens zijde de gansche „gemeente” naar plicht voor Allāh zich behoort te scharen, is diegene van de *ahl al-bait*, „die opstaat met de noodiging tot een bewind overeenkomstig het boek van Allāh en de sunna van Zijn Gezant, die openlijk optreedt, zijn zwaard trekt en zijn hartebloed veil heeft om Allāh’s wil, bij wien de verwant en de verre staande, de aanzienlijke en de laaggeplaatste gelijk recht hebben, terwijl hij nooit iemand opzettelijk onrecht aandoet in eenige beslissing, die zich in geene zaak begeeft zonder kennis van zaken, die deemoedig is in zijn religieuze houding, zonder behoefte aan wereldsche genieting, wiens begeeren op het hiernamaals gericht is, die degelijk is in Allāh welgevallige godsdienstbetrachting, dapper is en vrijgevig, die de goederen Allāh’s neemt, vanwaar het behoort, ze besteedt voor het voorgeschreven doel en ze verdeelt, voor zoover en zooals Allāh bevolen heeft ze te verdeelen, die onrechtplegers vrees weet in te boezemen, die den geloovigen bijstaat, dien ten opzichte van Allāh geen enkele blaam treft” [1]). Zoo omschrijft de opsteller van al-Hādī’s *Sīra*, die hier beschouwingen van Mu-

---

1) *Sīra*, f. 6*a*: .... فعلى الأمّة ان تطلب دينها والذى افترض عليها ربّها من طاعة اهل بيت نبيّها وأن تقوم بأجمعها مع من قام منهم اذا كان القائم منهم يدعو الى الحكم بكتاب الله وسنّة رسوله صلّعم واظهر نفسه وشهر سيفه وبذل مهجته ابتغاء وجه ربّه وكان القريب والبعيد والشريف والدنىّ عنده فى الحقّ سواء لم يمل على احد بظلم فى حكم ولم يتورّط فى شىء بغير علم وكان ورعا فى دينه زاهدا فى الدنيا وما فيها راغبا فى الآخرة قويّا فى دين الله شجاعا سخيّا يأخذ اموال الله من مواضعها ويضعها فى حقّها ويقسمها على ما امر الله به من قسمتها مخيفا للظالمين مواليا للمؤمنين لا تأخذه فى الله لومة لائم

ḥammed b. Sulaimān al-Kūfī [1]) weergeeft, het Zaidietisch ideaal van een vorst [2]), en in tal van anecdoten en trekken uit het leven van zijn held wil hij laten zien, hoezeer deze dit ideaal uitbeeldde. Een naar zoodanige voorstelling geretoucheerde figuur moest van zelf meer dan één trek krijgen, die de werkelijkheid misschien niet of in flauwer belijning bood. Het relaas van een lid van ᶜAlī's huis, die den voorvechter voor zijn „rechten" van harte zijn medewerking verleende, kon moeilijk van overdrijving en eenzijdigheid geheel vrij zijn. Niettemin verleent zijn persoonlijke bekendheid met den imām en zijn inlichting, verkregen van mannen uit diens onmiddellijke omgeving, aan zijne mededeelingen een bijzondere waarde.

Zijne anecdoten schilderen al-Hādī als held van oud-Arabisch slag, die, in het bezit van buitengewone kracht [3]), door zijne behendigheid in het hanteeren der wapenen de Yemenische ridders van faam in bewondering brengt en op de kampplaats zijn weerga niet vindt [4]). Maar ook uit al-Hādī's eigen verzen blijkt, dat het hem na aan het hart lag aan zulk een heldentype te beantwoorden. Het roemen van eigen moed ontbreekt in zijn gedichten evenmin als in het oude heldenvers, hetzij hij van zich alleen spreekt, hetzij hij de onverschrokkenheid der Fawāṭim huldigt [5]). Intusschen verzuimt hij niet ook de dapperheid zijner krijgers te gedenken [6]). Hij verwijlt gaarne bij zijn strijdros, zijn lans en zijn glanzenden maliënkolder en beroemt zich met trots op zijn aanvallen met het zwaard in de vuist, wanneer dapperen voor de dreigende wapenen versagen en van vrees aan wenden denken [7]). De beschrijving zijner gevech-

---

1) Vgl. bl. 117 n. 3.
2) Vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, Kap. 3.
3) Vgl. bl. 115.
4) Vgl. bl. 126, 143, 165 n. 3, 168; Strothmann, *Das Staatsrecht*, 74.
5) Bijv. *Sīra*, f. 64*b*, *19*, 67*b*, *8* sqq., 74*b*, *6* sqq., 110*b*, *14* sqq., 125*a*, *5* sqq.
6) Hamdān, Khawlān, Ḥāšid en Aḥlāf, *Sīra*, f. 129*a*, *9*—*12*; Ṣuraim, Rabīᶜa en Wādiᶜa, f. 132*a*, *2*—*14*. Vgl. ook bl. 163.
7) *Sīra*, f. 54*a*, *1*—*3*, *9*—*10* (vgl. bl. 163 n. 3):

ألائمُ إنّما همّى جوادى ورمحى والمفاض من الدِّلاص *a*)
ونعشى الدينَ بعد ثوى دفينًا وقسمى فى البريّة بالحِصاص *b*)

ten biedt meer dan eens het tafereel, dat al-Hādī, op een hachelijk oogenblik door zijn troep in den steek gelaten, met enkele getrouwen stand houdt en de kans doet keeren [1]). Hier mag de verhaler zich mogelijk hebben laten leiden door een gedachte als uitgedrukt is in een uitspraak als: „Wij, *ahl al-bait*, vluchten niet!" of: „De vorst der geloovigen vlucht niet" [2]). De khalief ᶜUṯmān had weleer het odium van gevlucht te zijn op zich geladen. De Śīᶜieten zouden het hem nog lang nahouden [3]). Evenmin als de grofheid en ruwheid van een ᶜUmar bij een imām passend werd geacht [4]), zoo min ook gebrek aan moed als ᶜUṯmān ontsierde. De theorie eischte trouwens ook algemeen dapperheid van den imām [5]). Aan den wensch om al-Hādī's onversaagdheid vooral niet te kort te doen is misschien ook de eenige malen terugkeerende trek te danken, die

---

وضربى كلّ جبّار عنيد   بأبيض مُرْهَفٍ فوق القُصاص
اذا رعب الشجاع من العوالى   وهمّ من المخافة بانتكاص
حملت وفى يمينى مَشْرفىّ   أَقُدّ به الطُلَى قَدَّ الفراص c)

Sīra, f. 127*a*, *2—9*:

ولَسْتُ إلى مواصلة الغوانى   أَحِنُّ حنينَ ذى دَنَفٍ مصاب
نهانى العلم عن هذا لأنّى   أميل إلى المروّة والصواب
وأعلم انّ دنيانا جميعًا   وما فيها يصير إلى خراب
فهَمّى هيكلٌ نهْد طِمِرٌّ d)   خِدَبٌّ أَعْوَجىٌّ كالعُقاب
ودَرْعى كالأضاة ونَصْل سيفى   يَقُدُّ الهام بعد طُلَى الرِقاب
ورمحى ذابل فيه سِنان   كنجم الصُبْح يلمع كالشِهاب
وذِكْرى فى المحافل كلَّ يوم   وطعنى بالمثقّفة الصلاب
وضَرْبِي فى الوغى والموت دانٍ   وتذليلى لها ماتت صعابى

a) hs. الدَلاص   *b*) ? hs. الخصاص; vgl. metrum en *Lisān*, VIII 280, *8*.
c) l. الفِراص?   *d*) hs. طِمَرّ (vocalen en diacritische punten ontbreken ten deele in het hs.).

1) Vgl. bl. 155, 166, 167, 168, 201 v., 214.

2) Ṭab., III 249 ult., 250, *1*, in den mond van den khalief al-Manṣūr op 't hooren van het gerucht, dat Muḥ. b. ᶜAbd Allāh b. al-Ḥas. (vgl. bl. 40 vv.) gevlucht was; III 47, *8*.

3) Vgl. Goldziher, *M. S.*, II 122, 124.

4) Vgl. Śahr., 116, *13—16*.

5) Vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, 44, 104.

hem ondanks de aanwezigheid van den vijand de *ṣalāt* laat verrichten, zelfs zonder die te bekorten [1]). Intusschen mogen heldhaftigheid en persoonlijke moed al-Hādī allerminst ontzegd worden; deze eigenschappen lagen trouwens in de lijn van de energie, met welke hij ondanks menigen tegenslag en veel taaien weerstand aan zijn doel vasthield en die hem de verzen ingaf:

— De fortuin streeft mij tegen, maar nu zij dat doet, betoon ik mij ook tegenstrevig: ik ben er de man niet naar om mij gewonnen te geven!
— Al bukken ook alle menschen voor het lot, de edele volhardt, hij geeft den moed niet op!
— Ik ben voor dit lot een tegenstander, die zal overwinnen, ik schik mij niet in zijn leiding en onderwerp mij niet.
— De fortuin beoogt mijn vernedering, maar ik belet haar dit doel te bereiken, terwijl wie mij in den steek laat, zich verlaagt [2]).

Een zeker contrast met deze sterk naar voren tredende trekken van forschheid en fierheid vormt de niet beheerschte aandoening, die al-Hādī doet weenen over het verval van den Islām of ook wel in een vlaag van mismoedigheid [3]) en die hem tranen doet storten in nachtelijke *ṣalāt*'s. Men kan ten aanzien hiervan wijzen eenerzijds op de mogelijkheid, dat de emotie zelfs bij krachtige naturen zich in een elementairen vorm kan uiten [4]), anderzijds op het ritueele karakter en het verdienstelijke van het weenen bij godsdienstige verrichtingen [5]).

---

1) Vgl. bl. 121, 140, 194; *Sīra*, f. 92*a*: hij verlaat de tegenover den vijand geschaarde slagorde om de *ṣalāt* te doen.

2) *Sīra*, f. 74*a*, *20*—*b*, *2*:

صعب الزمان عليّ فاستصعبت إذ   صعب الزمان وليس مثلي يخضع
الدهر لو خضع الانام بأسرهم   انّ الكريم مصمّم لا يجزع
انّي لهذا الدهر قرنٌ قاهر   لا أستقيد له ولا أتضعضع
رام الزمان تضعضعي فمنعته   ذاك المرامَ وخاذلي يتوضّع

3) Vgl. bl. 120, 145.

4) Strothmann, *o. c.*, 72 f.

5) Wensinck, *Some Semitic Rites of Mourning and Religion*, *Verhand. der*

Zooals al-Hādī ook in een der zooeven aangehaalde verzen aangeeft en in vele andere herhaalt [1]), had hij zijn heldhaftigheid ten dienste gesteld van het godsdienstig-politiek ideaal, tot welks verwezenlijking hij zich geroepen achtte, de verwerving van het imāmaat voor Fāṭima's nakomelingschap en de vestiging van een bewind, dat zich aan de eischen van Allāh's boek en het voorbeeld van den Gezant toetste. Hij had een sterk bewustzijn van zijn roeping als imām. „Bij Allāh, den eenigen, en bij Muḥammed's recht", hoorde Muḥammed b. ʿUbaid Allāh hem zeggen, „ik heb het gezag niet gezocht en ik ben niet uit eigen beweging uitgetrokken, maar alleen uit noodzaak, omdat ik het op deugdelijke gronden niet nalaten kon; ik had wel gewild, dat mij vrijheid gebleven ware om stil te blijven .... Zoo bevond ik mij slechts voor de keus tusschen uittrekken of ongeloof aan hetgeen Allāh Muḥammed had geopenbaard" [2]). Ook in zijn verzen [3]) geeft hij aan dit bewustzijn uiting en uitvoerig in een vrij naief antwoord

---

Kon. Akad. van Wetensch., Afd. Letterkunde, N. R., XVIII N°. 1 (1917), 78 sqq., aangaande al-Hādī, 86 sq. — Ook al-Qāsim b. Ibr. (zie bl. 95 v.) kon men aantreffen *lāṭiʾan bil-arḍ sāǵidan wa-qad balla 'l-ṯarā bi-dumūʿihi*, *al-Ifāda*, f. 35*b*, *14* sqq. Al-Ḥus. b. Zaid had den bijnaam Ḏu 'l-Damʿa (ʿAbra), vgl. bl. 55 n. 4. I. Ḥanbal, *Musnad*, III 63, *14*, teekent al-ʿAlāʾ b. Baśīr al-Muzanī als *śuǵāʿan ʿinda 'l-liqāʾ bakkāʾan ʿinda 'l-ḏikr*.

1) Bijv. *Sīra*, f. 59*a*, *6* sq., f. 113*a*, *17* sq., f. 123*b*, *1* sqq., f. 128*a*, *13* sq.; vgl. ook n. 3.

2) *Sīra*, f. 15*a*: وسمعته يوما يقول والله الذى لا اله الّا هو وحقّ محمّد ما طلبت بهذا الامر ولا خرجت اختيارا ولا خرجت الّا اضطرارا لقيام الحجّة علىّ ولوددت انه كان لى سعة فى الجلوس ...... فما وجدت الّا الخروج او الكفر بما انزل الله على محمّد صلعم — Vgl. bl. 46.

3) *Sīra*, f. 132*b*, *9—13*:

وأبي رسول الله اسّس دعوتى فبـه أطول منيف كلّ طوال
وهُداه اورثنى الهدى فحذوته حـذْوَ المثال مقابَـلا بمثـال
ونصبت نفسى فى مقالى ناصحًا لرعيّـةٍ لهجت بكـلّ محـال
هذا كتاب الله يشهد بيننا فسلوه ينطق عند كـلّ سُؤال
أأنـا احقّ بأمركم وبنهيكـم يا قوم أم عِبْدانُ آل حِوال

De *ʿibdān Āl Ḥiwāl* zijn de Āl Ṭarīf; vgl. bl. 103.

aan Abū ᶜAbd Allāh al-Ḥusain b. ᶜAbd Allāh al-Ṭabarī [1]), die hem de vraag had gesteld, waardoor op de menschen de plicht rustte om hem te gehoorzamen èn op hem om den strijd aan te binden (*ǵihād*) tegen dengene, die van ongehoorzaamheid blijk geeft, en waardoor Allāh in deze op hem een onafwijsbare vordering heeft, zoodat naar zijn oordeel de rampzaligheid erlangen zij, die zich van zijn noodiging (*daᶜwatinā*) afkeeren, en het heil verwerven degenen, die zich aan zijn gezag onderwerpen, hetgeen weer medebrengt, dat hij dēn door de onrechtplegers (*ẓālimūn*) gedoode martelaar (*śahīd*) ... en den door hem gedooden tegenstander een misdadigen ongeloovige (*kāfiran mutaᶜaddiyan*) noemt. Het is onze plicht, — in dezen trant antwoordt al-Hādī, — ons zelven dit af te vragen en onze ziel op dit punt te onderzoeken. Wij hebben haar daarom de vraag gesteld: Waardoor is dit uw verplichting? Het antwoord luidde, dat het was door hetzelfde als gegolden had voor de vroegere imāms als al-Qāsim b. Ibrāhīm en de vóór hem opgetredenen, die alle om het even „klemmende argumenten" voor Allāh tegenover het menschdom (*ḥuǵaǵan lillāh ᶜala 'l-ᶜālamīn*) geweest waren. Maar, zoo vroegen wij ons zelf, waardoor waren de menschen hun tot gehoorzaamheid verplicht? Onze ziel antwoordde ons, dat het was door de noodwendigheid (*wuǵūb*) van het imāmaat, dat Allāh hun naar waarheid en recht had tot taak gesteld. Maar waardoor had Allāh hun deze waardigheid verleend en waardoor golden zij bij Allāh als hare bekleeders? Dit was door hun geboorte uit den Gezant, hun godskennis en godsvrucht (*waraᶜ*), hun kennis van wat bij Allāh als geoorloofd en wat als verboden geldt of van hetgeen de menschen behoeven in hun godsdienstbetrachting, door hun nemen naar recht en hun geven naar plicht, door afwezigheid van begeerte naar wereldsch goed en door te kunnen buiten hetgeen het verblijf der vergankelijkheid biedt, door de bereidheid om openlijk de zwaarden te trekken en de vaandels te heffen om Gods wil, den strijd aan te gaan met de vijanden van Allāh, door de noodiging tot Hem te doen vernemen, te toornen om Zijnentwil, de

---

1) Of al-Ḥasan; de lezingen wisselen af. Vgl. bl. 275.

Schrift en de Sunna tot leven te brengen, recht en gerechtigheid op te richten. Voorts door het feit, dat zij op de hoogte waren van het duistere in Allāh's openbaring, eene gave slechts het deel van hem, dien Allāh met het gezag bekleedt en wien Hij het imāmaat toekent, daar Hij dezen wijsheid schenkt en met bijzondere voortreffelijkheid toerust [1]); dan door dapperheid in den strijd, volhardend uithouden in tegenspoed, milde vrijgevigheid. Al-Hādī is het er met zichzelf over eens, dat het bezit zulker hoedanigheden het imāmaat noodwendig en de gehoorzaamheid aan den bekleeder er van tot plicht maakt. Na voortgezet zelfonderzoek komt hij ook tot de slotsom, dat zijn eigen wezen den toets aan deze eigenschappen kan bestaan [2]). Ibn ᶜUbaid Allāh hoorde hem eens zeggen: „Bij Allāh, indien gij mij gehoorzaamt, dan mist gij van den Gezant van Allāh niets anders dan zijn verschijning (*śakhṣahu*), zoo Allāh wil!" [3]) en ook: „Bij Allāh en nog eens bij Allāh, indien ik wist, dat er in dezen tijd iemand was, beter berekend voor deze taak dan ik, of indien ik iemand van de *ahl al-bait* kende, die een voortreffelijker streven had dan ik, ik zou mij bij hem aansluiten daar, waar hij was, of strijden onder zijn leiding! Maar ik ken zoo iemand niet" [4]). Uit zijn reeds weergegeven proclamatie [5]) bleek, waartoe hij zich in het algemeen verplichtte tegenover zijn huldigers en wat hij van hen vorderde. Van dergelijke strekking als deze *daᶜwa* was ook zijn huldigingsformule [6]).

---

1) والاطّلاع على غامض كتاب الله ووحيه الذى لا يطّلع عليه الاّ من قلّده الله السياسة وحكم له بالامامة دون غيره فآتاه الحكمة وخصّه بالفضيلة وأكمل له النعمة وجعله لله على خلقه حجّة

2) *Maǵmūᶜ*, II f. 101*a* supra—102*a* supra.

3) *Sīra*, f. 14*a*.

4) *Ib.*, f. 14*b*: وسمعته يوما وهو يقول والله والله! فقد قلت والله مرّتين لو علمت ان احدًا فى هذا العصر أقْوم بهذا الامر منّى او عرفته من اهل البيت يقوم بأفضل ممّا أقوم به لاتّبعته حيث كان او أقاتل بين أيديه ولكنّى لا أعلمه

5) Zie bl. 122 v.

6) Dengene, die hem wilde huldigen, liet al-Hādī eerst boete (*tawba*) uitspreken in voorgezegde bewoordingen en daarop gaf hij in dezen trant de

Al-Hādī schijnt er met ernst naar gestreefd te hebben om aan de eischen, die zijn roeping hem stelde, te voldoen. Dat het hem meenens was met de toepassing der „bepaalde straffen" (*ḥudūd*) [1]), moest menig Naǵrāner aan den lijve ondervinden [2]). De *Sīra* laat ons bijv. ook de procedure over eene ontuchtige bijwonen; na geleverd getuigenbewijs en bekentenis der beklaagde gehuwd te zijn geweest, gaat men over tot voltrekking der straf. Eerst ontvangt zij 100 geeselslagen en daarna wordt zij tot haar borst in een kuil gezet om de steeniging te ondergaan [3]). Het baat haar niet meer, of zij nu al-Hādī's gratie inroept en schuld belijdend haar zonde wil afzweren (*tawba*). We hooren den imām inlichting geven over het aantal steenen door ieder te werpen, nl. 4 van $^1/_2$—1 *riṭl* gewicht, en over de bij het werpen te spreken formule, *lismi 'llāh wabillāh wal-ḥamdu lillāh riḍan bi-qaḍā'i 'llāh wa-taslīman*

---

huldigingsformule aan: قلْ والله الذى لاُ اله الا هو عالم الغيب والشهادة الرحمان الرحيم وألا فعليك عهد الله وميثاقه واشدّ ما اخذ الله على النبيّين من عهد وعقد وميثاق لتنصرنّنى ولتقومنّ بالحقّ معى ولتأمرنّ بالمعروف ولتنهينّ عن المنكر ولتأخذنّ الحقّ ممّن وجب عليه من قريب او بعيد او شريف او دنىّ لا يأخذك فى الله لومة لائم ولتطيعنّى ما اطعت الله فاذا عصيته فلا طاعة لى عليك (*Sīra*, f. 40*b* ult., 41*a*, *1—5*)
Hem bijzonder toegewijden zocht al-Hādī nauwer aan zich te verbinden door de zoogenaamde *baiʿat al-ṣabr*. Naar aanleiding van de komst van twee personen, die deze wilden aangaan, geeft de *Sīra* hierover onder meer het volgende (f. 41*a*, *13—19*): ولكن هذا شىء أريد أختصّ به اخوانا يصبرون معى على الجوع والجهد والعرى والضرّاء حتّى يقسم كلّ اربعة ثوبا فيأخذ كلّ واحد منهم خرقة يتوارى بها للصلوة فان كنتما تصبران على هذا فتقدّما فقالا نصبر معك على هذا فتقدّما فأخذ عليهما العهد الذى وصفنا فى كتابنا هذا وزاد فيه لتصبرانّ معى على البأساء والضرّاء والشدّة والرخاء والجوع والعرى حتّى يحكم الله بيننا وبين عدوّنا وأن يعبد الله حقّا حقّا وهو خير الحاكمين

1) Vgl. Juynboll, *Handb. des islām. Gesetzes*, 300—7 vgl. 292—4.
2) Vgl. bl. 127, 131, 132, 181.
3) De dubbele *ḥadd* voor de(n) *muḥṣan(a)* wordt ook door de Imāmieten en de Ẓāhirieten gevorderd, al-Murtaḍā ʿAlam al-Hudā, *al-Intiṣār*, s. l. 1315, 139 infra sq. Volgens de Ḥanafietische en Śāfiʿietische school mag de vereeniging van geeseling en steeniging niet plaats hebben, vgl. al-Marǵinānī, *al-Hidāya*, lith. Bombay 1280, II 292, *2* sq.; al-Śāfiʿī, *al-Umm*, VI 119, *21* sqq.; I. Ḥaǵar al-Haitamī, *Tuḥfa*, Cairo 1282, IV 92, *24*.

li-ʾamri 'llāh wa-infāḏan li-ḥukmi 'llāh. Daarna werpen de getuigen de eerste steenen, vervolgens de imām, dan de ᶜAliden, ten slotte op hun beurt de overige groepen [1]).

De inning der wettelijke belasting, die zoo vaak aanleiding was tot verzet tegen zijn gezag [2]), wenschte al-Hādī met strikte rechtvaardigheid te doen plaats hebben. Dit sluit natuurlijk niet uit, dat er door zijn *ᶜāmil*'s wel eens tegen den geest van zijn instructie [3]) kan opgetreden zijn. Van een aandeel aan de *ṣadaqāt* waren de verwanten van den Profeet uitgesloten. Deze heet onder andere gezegd te hebben: „Ik maak u, *ahl al-bait*, van de *ṣadaqāt* niets geoorloofd" [4]). Al-Hādī moet er zich pijnlijk voor gewacht hebben om iets van den tiend (*ᶜuśr*) ten eigen bate aan te wenden. Zoo had hij een ᶜUbaid Allāh b. Ḥuḏaif last gegeven stroo (*tibn*) te koopen als voeder voor zijn rijdieren. Er bleek echter slechts tiendstroo voorhanden te zijn. Om in de eerste behoefte te voorzien liet ᶜUbaid Allāh van dit stroo eene bepaalde hoeveelheid nemen met het plan die naderhand uit het gekochte aan te vullen. Toen al-Hādī dit vernam, was hij zeer verontwaardigd, beval het onmiddellijk te verwijderen en liet een paar nachten *qaḍb* [5]) zonder stroo voor de paarden werpen. — Evenzoo vond hij het niet geoorloofd zich af te drogen of zich tegen de zon te beschutten met een tot den tiend behoorenden doek [6]).

Zulk eene houding schrijft hij zich ook voor in het ant-

---

1) *Sīra*, f. 137*a*, *9*—*b*, *8*, bij gelegenheid van de bl. 180 v. vermelde aanwezigheid in Naǵrān. — Betreffende den kuil en de voltrekkers der straf vgl. al-Marǵīnānī, *o. c.*, II 290 supra, 288; I. Ḥaǵar al-Haitamī, *o. c.*, IV 97, 96 supra, vgl. al-Śāfiᶜī, *o. c.*, VI 143, *17* sqq.

2) Zie bl. 131, 134, 140, 174, 177 vgl. n. 1, 183.

3) Zie bl. 123—5, 128.

4) Al-Bāǵūrī, *Ḥāśiya ᶜalā Śarḥ I. Qāsim al-Ġazzī*, Cairo 1321, I 310, *7*; dergelijke tradities I. Ḥanbal, *Musnad*, I 249, *11*, IV 35, *2* sq., 348, *3* sqq., *11* sqq.; Bukh., *K. al-Zakāt*, *Bāb* 60; *K. al-Ǵihād*, *Bāb* 188 N°. 3.

5) *Sīra*, f. 13*a*, verklaard door *qatt*, een voederplant, *Lisān*, II 376, *2* sqq. vgl. 173, *3* sqq.

6) Deze en meer andere anecdoten van deze strekking *Sīra*, f. 18*a*, *b*, 19*a*, *b*; *Ḥ. W.*, II f. 19*b*, *3* sqq. (met aanvulling eener lacune in den *Sīra*-tekst der eerstaangehaalde anecdote), 20*a*, *12* sqq. Er blijkt echter meteen uit, dat des imāms ondergeschikten wel eens minder strenge opvattingen hadden.

woord op de hem voorgelegde vraag, of de (beschikking over den) tiend den nakomelingen van den Gezant geoorloofd is. Daarin verklaart hij, dat het hun niet toekomt van den tiend te eten, dien als geoorloofd goed te beschouwen of iets er van te benutten, tenzij ze het voor den hoogsten prijs koopen. Dit geldt ook voor de imāms; *ᶜuśr*-zaken worden hun eerst door koop van de inners tegen den hoogsten marktprijs geoorloofd, tot veevoeder toe (*al-aᶜlāf min al-tibnān wal-qiḍbān*). Aan zulke verwanten van den Gezant als welke den tiend voor geoorloofd houden, zegt hij de gemeenschap op en hij betuigt: „Bij Hem, in Wiens hand de ziel van Yaḥyā b. al-Ḥusain is, indien nood mij voor de keus stelde, òf om tot den tiend behoorend brood en vleesch te eten, terwijl ik mij dat geoorloofd zou moeten maken zonder het voor mijn geld gekocht te hebben, òf om van aas te eten zooveel als mijn leven in stand zou houden en mij voor sterven zou bewaren, dan zou ik aas eten eerder dan vleesch of brood van den tiend, want Allāh heeft het eten van aas in geval van nood toegelaten, maar niet zich het gebruik van den tiend te veroorloven!" [1]). Overigens kan de benutting van *ᶜuśr*-goed behalve door koop geoorloofd worden voor een nakomeling van den Gezant, doordat de op dat goed rechthebbenden hem iets daarvan schenken [2]).

De richtige verdeeling van de *zakāt* had zijn volle aandacht [3]). In het belang der armen liet hij de voor hen bestemde *qaḍb* verkoopen en de opbrengst in geld aan hen uitkeeren, daar zij zelf wellicht een lagen prijs zouden maken [4]). Met zekere voldoening laat hij een in Ṣaᶜda vertoevenden handeldrijvenden faqīh van Śāfiᶜietische richting de uitdeeling der *zakāt*-inkomsten bijwonen [5]). Intusschen verslond het veelvuldig krijgsbedrijf blijkbaar vaak ook het

---

1) Een dergelijke uitspraak *Sīra*, f. 18*b*.

2) *Magmūᶜ*, II f. 98*a*, *9*—98*b* infra. — De Profeet aanvaardt geen *ṣadaqa*, wel een geschenk, vgl. Bukh., *K. al-Zakāt*, *Bāb* 61 en 62 (al-Hādī citeert een variant van *Bāb* 62 N°. 2); I. Ḥanbal, *o. c.*, I 361, *8* sqq., V 354, *14—19*, 437, *10—13*, 439, *25* sqq.

3) Zie bl. 125.

4) *Sīra*, f. 13*a*.

5) *Al-Ifāda*, f. 46*b*; vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, 79.

aandeel van „armen en behoeftigen". Zoodoende kon al-Ḥusain b. ᶜAbd Allāh al-Ṭabarī hem de vraag voorleggen, op welken grond het niet geoorloofd kan zijn de *zakāt* volgens hare categorieën te verdeelen en haar vierde deel aan *fuqarāʾ* en *masākīn* uit te reiken. „Hoe komt het, dat ge haar in het eerst onder de rechthebbenden verdeeldet, en tegenwoordig nu eens wel en dan eens niet verdeelt, nu eens uitreikt en dan weer niet? Er zijn menschen, die er over praten en dit in u afkeuren". De imām gaf ten bescheid, dat hij naar het voorbeeld van den Profeet [1]) over den tiend beschikt had, zooals het belang van het oogenblik vorderde. Wanneer de Islām en de Muslims er buiten konden en de behoefte aan deze tienden gering was, had hij ze verdeeld volgens hun categorieën, voor zoover aanwezig, maar hij aarzelde niet deze opbrengsten, de eenige, die het land opleverde, in het belang der gemeenschap tot uitrusting en onderhoud van manschappen aan te wenden, want met behulp van deze bleef het gebied ongeschonden, de orde bewaard en met de orde de welvaart behouden. De voorspoed van het rijk zou tevens den armen en minder bedeelden ten goede komen [2]).

Naar luid van verscheidene anecdoten was al-Hādī's streven er op gericht om het juk van zijn bewind zoo licht mogelijk te doen zijn. Hij toonde, in het bijzonder op zijn tochten, een grooten eerbied voor anderer eigendom: wanneer zijn manschappen zich onderweg vruchten of andere zaken toeëigenden en hij kwam er achter, werden zij scherp terechtgewezen en kregen ze last het ontvreemde terug te geven of te vergoeden [3]). Een der deelnemers aan den tocht naar Baraṭ [4]), die een kameel van hem vrij had laten loopen, met het gevolg dat hij een graanveld vertrapte, wilde liever van zijn recht op het dier afzien, toen de ontevreden eigenaar van den akker met aangifte bij al-Hādī dreigde, dan zich aan den toorn van zijn heer blootstellen [5]). Ook

1) Verwijzing naar de beschikking van den Profeet over de tienden, *ǵizya* en domeinopbrengsten van Baḥrain en over den buit van Ḥunain.

2) *Maǵmūᶜ*, II f. 98*b* infra—100*a*.

3) *Sīra*, f. 17*b*, 18*a* supra, 19*a*, *b*, vgl. bl. 148.

4) Vgl. bl. 132 v.

5) *Sīra*, f. 27*b*. Vgl. bl. 128.

mocht de bevolking van streken, waar hij doortrok, niet geprest worden om levensmiddelen of voeder te leveren [1]). Tevens hooren we nu en dan van een verbod om te plunderen of van teruggave van door plundering verkregen zaken [2]). Intusschen was dit vaak wellicht niet meer dan een toepassing van de regels, die gelden ten aanzien van kwaadwilligen (*buġāt*) zonder leiding [3]). Stelselmatig verzet trachtte al-Hādī, zooals wij vaak zagen, te breken door het verwoesten van woningen en vruchtboomen [4]); de genomen have werd in dit geval als buit beschouwd [5]).

Al-Hādī wordt geteekend als steeds toegankelijk voor menschen, die in hun rechten aangetast waren, en als bereidvaardig om hun zaken te behartigen. Zijn slaven prentte hij in niemand van zijn deur af te wijzen [6]). Bepaalde dagen waren aan de behandeling van gevallen van rechtskrenking gewijd [7]). Ook de Joden en Christenen in zijn gebied konden op zijne bescherming rekenen. Muḥammed b. Sulaimān [8]), dien we ook eenige malen belast zien met het onderzoek van klachten over geleden onrecht [9]), vertelt, dat al-Hādī hem eens, toen een Jood zich bij hem over iemand kwam beklagen, zeide: „Doe hem recht en onderzoek hun geschil" [10]). Hij besefte ook tegenover de *ḏimmī*'s verplichtingen te hebben en liet hen weten: „Wie u leed doet, geeft hem bij mij aan en wie tracht naar hetgeen nopens u verboden is of u te na komt, aan hem voltrek ik, wat voltrokken wordt aan dengene, die de tegenover Allāh en Zijn Gezant aangegane overeenkomst breekt" [11]).

---

1) *Sīra*, *l. c.*, en vgl. bl. 133, 214.
2) *Sīra*, *l. c.*; zie ook bl. 134 v., 145, 148.
3) Zie bl. 133; vgl. al-Sarakhsī, *al-Mabsūṭ*, Cairo 1324, X 126, en Strothmann, *Das Staatsrecht*, 78.
4) Zie bl. 135, 155, 161, 169, 171, 176, 179, 181.
5) Zie bl. 170, 172.
6) *Sīra*, f. 15*b*, 16*a*, 18*b* infra, 19*a* supra.
7) *Al-Ifāda*, f. 46*a*, *6* sqq. (*yawm al-maẓālim*). Over dergelijke *maẓālim*-zittingen vgl. H. F. Amedroz, *The Mazalim Jurisdiction in the Ahkam Sultaniyya of Mawardi*, *JRAS.*, 1911, 635 sqq.
8) Vgl. bl. 121, 145, 275.
9) *Sīra*, f. 15*b*, 16*a* supra.
10) *Sīra*, f. 18*b* infra.
11) *Sīra*, f. 158*a*: قال (أى محمّد بن سعيد) ورأيته يتفقّد اهل الذمّة ويقول ان

Het verdienstelijk werk van het ziekenbezoek ging hem zeer ter harte; aan de verpleging van zieke en gewonde manschappen hielp hij soms persoonlijk mede [1]). Zelfs over de in hechtenis verkeerenden zou hij zijn zorg hebben laten gaan, ten minste we hooren, dat hij eens langs het huis van bewaring rijdende daar afsteeg, inspectie hield en bevel gaf het schoon te maken, de gevangenen van water en eten te voorzien en hen op de *ṣalāt*-tijden van hun boeien te ontdoen [2]).

Van het ontzag (*haiba*), dat zijne persoon inboezemde, wordt hoog opgegeven. De indruk van zijne verschijning, de macht van zijn woord, de onderscheiding, die hem reeds van de zijde zijner verwanten ten deel viel en niet het minst de eerbied, dien men een „zoon van den Gezant" gaarne betoonde, geven er eenigermate eene verklaring van [3]). Maar al-Hādī was er ook op bedacht deze *haiba* met zorg te onderhouden en aan te kweeken. Zijn eigenlijke wensch was voortdurend met en onder zijn onderdanen te verkeeren en zich ook in kleeding niet te onderscheiden. Hij meende echter, dat dit op den duur zou leiden tot geringschatting voor zijn persoon. En wanneer de *haiba* voor hem zou verdwijnen, zou het met den Islām slecht gesteld zijn. „O Allāh!", heet hij gezegd te hebben, „indien het niet ware om bederf van den Islām, dat ik vrees, geen ander dan ik zou hen bij hun *ṣalāt* voorgaan, ik zou mijn ganschen dag met hen verkeeren, hun markten rondgaande en mij zelf met hun zaken belastende. Maar ik vrees te ver te gaan te hunnen aanzien en gering te worden in hun oogen; en wanneer zij een dergelijke meening over mij hebben, nemen zij het licht met hunne plichten" [4]). Al-Hādī's hou-

---

الحكم جار عليهم وقد أوصى بهم رسول الله صلّى الله عليه وآله ويقول لهم من آذاكم فأعلموني به ومن أطلع على محرّمكم او تعرّض بكم أحللت به ما أُحلّ بمن كان نكث عهد الله وعهد رسوله صلعم

1) *Sīra*, f. 15*b* supra, 16*a*; *al-Ifāda*, f. 45*b* infra, 46*b* paen. sq.

2) *Sīra*, f. 16*b*.

3) Vgl. bl. 53, 116.

4) *Sīra*, f. 16*a* ult., *b* (op gezag van Muḥ. b. ʿUbaid Allāh) ورأينه وقد قطع قباء ملحما فقال والله لو كنت بين مؤمنين ما لبست مثل هذا وما هذا من لباسى

ding laat hier iets bespeuren van de waarheid van La Rochefoucauld's maxime: „L'hypocrisie est un hommage que le vice rend à la vertu", die ook in het leven van den Muslim telkens aan het licht komt [1]).

Deze waakzaamheid voor zijn prestige stond echter wel niet geheel buiten verband met ervaringen, die hij spoedig in den omgang met zijn onderdanen opdeed. Vooral in den eersten tijd zijner vestiging in Ṣaᶜda, naar het schijnt, liet hij zich veel aan het openbare leven der stad gelegen liggen. Hij leidde, zoo hooren we op gezag van Muḥammed b. Saᶜīd [2]), zonder verzuim de gemeenschappelijke *ṣalāt*'s, en hield in de uren daartusschen voordrachten tot vermaning of tot onderricht in de voorschriften van den godsdienst of gaf zijn inlichting en scheidsrechterlijke beslissing aan hen, die zich tot hem wendden. Ook placht hij de ronde te doen over de markten en door de straten. Zag hij een bouwvalligen muur, dan gaf hij last dien te herstellen; een slechten weg of een donkeren hoek [3]) beval hij 's nachts te verlichten voor den voorbijganger of den moskeebezoeker. Op de markt stond hij stil bij de verschillende kramers en hield hun voor geen bedrog (*ġišš*) te plegen, hun waren niet gecombineerd te verkoopen en na te komen, wat zij (omtrent hun waar) opgaven. Deze bemoeienis lokte wel eens protest uit. „Is de prijsvaststelling (*tasᶜīr*)

وما أشتهى ان ألبس الاّ الغليظ من الثياب ولو لبسته لاستخفّ الناس بموضعى فقد ميّزت امورهم فرأيتهم لا يطيعون الاّ من كان عليه مثل هذا الثوب ولكأنّ على جلدى من لباسه الشوك — f. 16a: .... ثم قال اللهمّ انك تعلم لولا ما أخاف من فساد الاسلام ما صلّى بهم غيرى ولا كنت أكون نهارى الاّ معهم أدور أسواقهم وأصلى بنفسى أمورهم ولكنّى أخاف أكثر عليهم وأقلّ فى أعينهم واذا كنت كذلك عندهم استخفّوا بالحقّ الخ — Na een dergelijke uitspraak f. 15b infra: فاذا انّى لو فعلت ذلك فسد امر الناس علىّ واستخفّوا بموضعى وحلقت (?sic) عندهم حتى تذهب هيبتى من قلوبهم ولو ذهبت الهيبة لفسد الاسلام

1) Professor Snouck Hurgronje was zoo goed op dit punt mijn aandacht te vestigen.

2) *Sīra*, f. 157*a* infra—158*a* supra. Muḥ. b. Saᶜīd vgl. bl. 145, 212.

3) Hs. حلفا; l. خلفا?

niet verboden?" [1]) voegden de kooplui hem toe; al-Hādī vond het verbod van bedrog en onrechtmatigheid minstens even zwaar wegend en de prijsvaststelling slechts verboden tegenover personen van erkende trouw en godsvrucht. Voorts voerde hij voor de vrouwen den sluier in en den zich thuis bevindenden schreef hij voor te zorgen, dat zij niet door iedereen gezien konden worden [2]). Zoo greep de imām in de vrijheid van doen en laten zijner onderzaten in vele opzichten in. Dit persoonlijk toezicht was allesbehalve naar den zin van eenige lieden, die zich daardoor in hun handelingen belemmerd zagen. Nog niet zoo heel lang had al-Hādī zich van deze zijde doen kennen, of zij beraamden een verraderlijken aanslag. Toen hij eens de moskee wilde binnengaan, beschoten zij hem van uit de mināret (*ṣawmaʿa*), waar ze zich opgesteld hadden, met pijlen. De aanslag mislukte, een paar pijlen bleven in al-Hādī's overkleed hangen, andere raakten de deur. Toen hij de *ṣalāt* geleid had, deelde hij het gebeurde mee en zeide naar aanleiding daarvan: „O Allāh! ik had gehoopt onder hen te leven in veelvuldigen omgang met hen en persoonlijk de leiding van hun bestuur te voeren, zoodat ik zou zijn bij hen als een hunner en mij niet van hen zou afsluiten noch mijzelf onttrekken aan hun bijeenkomsten, nooit zou nalaten hen voor te gaan bij de godsdienstoefening en hen (de bemoeiing met hen) nooit zou overgeven aan een ander! Maar zij beantwoordden dit met een aanslag tegen mij en stonden mij naar het leven; daarom beperk ik thans mijn verkeer en neem ik voorzorgsmaatregelen, totdat Allāh beslist tusschen mij en hen" [3]).

---

1) De desbetreffende ḥadīṯ in I. al-Aṯīr, *al-Nihāya fī Ġarīb al-Ḥadīṯ*, Cairo 1311, II 162, *18* sq.

2) *Sīra*, f. 157*b* supra: فإن رأى امرأة امرها بالحجاب وإن كانت من القواعد بالتستّر وهو الذى أحدث البراقع للنساء باليمن — Vgl. ook bl. 150.

3) *Sīra*, f. 158*a*, *1* sqq.: ثم قال اللهمّ انّى أمّلت أن أسير فيهم سيرةَ الاختلاط بهم وان أصْلّى بنفسى ولاية امرهم حتى أكون فيهم كأحدهم ولا أحتجب عنهم ولا أغيّب شخصى عن محاضرهم ولا أترك صلاة بهم ولا أكلهم الى غيرى فبدؤوا بالمكيدة فىّ وأرادوا النفس فانّى ضارب الحجاب ومتحرّز عنهم حتى يحكم الله بينى وبينهم

In zijn levenswijze was al-Hādī zeer sober. Twee kleine dirhams besteedde hij dagelijks voor voeding [1]). Een zijner neven, dien hij eens ten avondeten genoodigd had, lachte om zijn schamelen disch en herinnerde aan een vroeger rijkelijker onthaal in Ḥiǧāz. Yaḥyā vond echter, dat deze spijs bij den *ǧihād* paste [2]). Als voorbeeld van zijn puriteinsche levensopvatting (*tawarruᶜ*) vertelt Ibn ᶜUbaid Allāh [3]), dat hij geen gebruik maakte van de opbrengst der *ǧizya* van de Joden en de Christenen, ofschoon hij die geheel ten eigen bate kon aanwenden. Intusschen zullen de omstandigheden hem deze deugd ook wel eens opgelegd hebben, daar zijn militaire ondernemingen ongetwijfeld vrij aanzienlijke kosten medebrachten. Naar hij zelf gezegd moet hebben, bestreed hij zijn particuliere uitgaven uit hetgeen hij uit Ḥiǧāz had meegebracht [4]).

Zijne vrijgevigheid richtte zich vooral tot armen en tot weezen, die hij, naar het voorbeeld van den Profeet, gaarne aanhaalde [5]). Vaak bestond zij slechts in het besteden van gelden der gemeenschap te hunnen bate. Zoo vertelt Muḥammed b. Saᶜīd [6]), dat de imām den beheerder der schatkist (*ṣāḥib bait māl al-muslimīn*) placht te bevelen om de rondtrekkende armen 's morgens en 's avonds naar vermogen te spijzigen en dat hij hun kleeren liet uitreiken. Ibn Saᶜīd kocht zelf hemden in voor mannen, vrouwen en kinderen en de beheerder van de wol had opdracht in wintertijd behoorlijke kleeding te verschaffen.

---

1) *Sīra*, f. 17*b* supra: وسمعت يحيى بن الحسين يقول والله الذى لا اله الّا هو ما اكلت ممّا جبيت من اليمن ولا شربت منه الماء الله يعلم ما أقول وما يكفينى اذا كنت فى هذا الامر الّا درهان من هذه الدراهم الصغار أقتاتهما كلّ يوم — f. 16*a* infra: وكان يشترى ليحيى بن الحسين كلّ يوم بدرهمين لحما والدرهان صغيران ثلث درهم قفلة

2) *Ib.*, f. 16*b*.

3) *Ib.*, f. 17*a*, hier ook de uitspraak ما اكلت .... الماء (vgl. n. 1), geciteerd *Ḥ. W.*, II f. 19*b*.

4) *Sīra*, f. 17*a* infra: وسمعته أيضا يقول ما أنفق الّا من شىء جئت به معى من الحجاز. Ook *Ḥ. W.*, II *l. c.*

5) *Sīra*, f. 15*b*, 16*b*, 17*a*, 17*b*.

6) *Ib.*, f. 158*a*.

Van vorstelijke giften aan lofzingende dichters, zooals de legende bijvoorbeeld een Zain al-ᶜĀbidīn laat schenken [1]), vernemen we niet. Wel hadden sommige „zonen van den Gezant" zich gespitst op milde gaven van den neef, die zich tot heer van Ṣaᶜda had opgeworpen. Ze werden teleurgesteld, en blijkbaar verborgen zij hun misnoegen niet. Immers uitvoerig verdedigt zich al-Hādī in verzen tegen het verwijt van schrielheid: nooit had hij iets teruggehouden, wat hij zou hebben kunnen wegschenken en ten onrechte dacht men, dat het geld bij hem opgeschept lag; hoe kon men veel verwachten uit een gebied van weinig opbrengst en met armoedige bewoners [2]).

Hoe hoog al-Hādī de nakomelingschap van den Profeet als geheel ook aanslaat, de houding van vele ᶜAliden vond bij hem scherpe afkeuring. Hem, den kampvechter voor hun „recht", was het een ergernis, dat velen zich schikten onder onrechtmatige heerschers en vleiend naar hun gunst dongen. Hij laakt hun voorkeur voor gemak en genot boven fier verzet niet minder dan het levendig houden van hun onderlinge veeten en hij wekt hen met klem op deze

---

1) Vgl. *Aġ.*, XIV 78, *22* sqq.

2) *Sīra*, f. 122*a*, *5*—122*b*, *18*; daaruit f. 122*a*, *6*, *7*, *9*, *12*, *17*, *19*, *20*, *b*, *2*, *3*, *6*—*8*:

نقمتم علينا فى العطيّة فاسمعوا   فما القول الاّ ما وعته المسامع
ألم تعلموا أنّى أجود بمهجتي   ومالى جميعًا دونكم وأُدافع
ولست وبيت الله أذخر عن اخ   إذا نلت ما فيه الغنى والمنافع
فلا تسرعوا بالظنّ فىّ بأنّنى   ذخرت كنوزا فالظنون تسارع
تظُنّون أنّ المال عندى مراكَم   وأنّى بـه عنكم ضنين ممانع
ولست بنى عمّى أخا تلك فاعلموا   وليس على الاموال مثلي يدافع
أبى الله لى هذا الفعال وهمّتى   وإنّى امرؤٌ لا تعترينى المطامع
فقد عشت فيكم أعصرا بعد أعصر   بذولاً لمالى إن حوى المالَ جامع
أبعد مشيب الرأس والعقل والنهى   صبوت الى الأموال إنّى لطامع
بنى العمّ إنّى فى بـلاد دنيـة   قليل وداها a) شرّهـا متتابع
وليس بهـا مال يقوم ببعضهـا   وساكنها عريان غرثان جائع
سلوا الناس عنها تعرفوا ما جهلتمُ   من أخبارها خير الرجال المطالع

a) van ادى?

onwaardige slapheid te laten varen [1]). Er waren zelfs Banū Ḥasan in Ḥiǵāz, die hem afbreuk trachtten te doen, gehoor gevende aan het lasterlijk gestook van een onwaardig individu. Nadere bijzonderheden bieden de verzen, die daarover spreken, niet: al-Hādī geeft er voorts uitdrukking in aan zijn welmeenende gevoelens te hunnen opzichte en spoort hen ook hier aan niet langer de vernedering te dulden en zich Turken als bestuurders laten welgevallen [2]).

---

1) *Sīra*, f. 121*a*, *6* sqq.; *6—12*:

أليس عظيمًا أن يسالَم مبطِل   ظَلوم لأهل الحقّ فالحقّ خاضع
قليل ذليل أهله ومضيّع   فساحته قفر قواه بلاقع
وعطّله انصاره وحماته   فقد درست اعلامه والشوارع
وآل رسول الله قد شغلتهمُ   عيون وأموال لهم ومزارع
وحقد وإحياء الضغائن بينهم   ولم يجمعوا فيه وقلّ التطاوع
أرى الطالبيّين الاسود تخاذلوا   فمنهم مدانٍ للعدى ومصانع
ولم يطلبوا إرث النبوّة بالقنا   ولم يمنعوه والرماح شوارع

2) *Ib.*, f. 128*a*, *10*—129*a*, *15*; daar f. 128*b*, *1—7*, *9—13*, 129*a*, *1—3*:

اهل النبوّة ما بالى وبالكمُ   وكيف حِفتم على مثلى بلا سببِ
حتّى اذا قمت داع باالكتاب على   حذو النبىّ وقد أمعنت فى الطلبِ
حالفتمُ الخفض واللذّات وانغمدت   عنّى سيوفكمُ فى ساعة التعبِ
ثم ادّعيتم أمورًا غير واضحةٍ   قبل البراهين هذا أعجب العجبِ
على امرئ لم يشُبْ يومًا بهمّته   ضعف ولا خان من والاه بالكذبِ
وليس مثلى يدانى خلّة قبحت   لكن فعالى فعال الوالد الحدبِ
قبلتمُ قول ملعونٍ اخى دنس   إلف الخمور الى الطنبور والطربِ
الله يعلم ما قد قال من كذب   ومن أحقّ بقول الزور والكذبِ
من ذلك الفَسْل وابن الفسل ان نطقت   منه الجوارح بالبهتان والرِيَبِ
بل لو رأيت لكم عوراء فاضحة   سترتها بوقار غير مجتلبِ
تحنّنًا وحفاظًا ثابتًا أبدًا   اذ انتمُ عندنا فى موضع القطبِ
من الرحى وحقوقًا حقّ واجبةً   وما لكم من قرابات ومن نسبِ
بنى علىّ فلا تبدوا لفاقرة   ولا تَحَنَّوْا a) فليس الجدّ كاللعبِ
ولا تقيموا على هُون وحقّكمُ   قد قام بالسمر فى الآفاق والشُهُبِ
وكيف ترضون أن تُضْحِى ولاتكمُ   ترْكًا ويدعَى لهم بالرشد فى الخُطَبِ

a) hs. تحنوا — Een andere opwekking tot de ʿAliden om hun lauwheid te laten varen vindt men in de verzen f. 125*b*, *5* sqq.

Verheft de theorie omtrent den imām dezen in de voor hem vereischte eigenschappen in het algemeen niet boven het menschelijke, de populaire voorstelling liet het nakroost van den Profeet gaarne deelen in de bijzondere gaven, waarmede de vereering zijner volgelingen hem had versierd. Zoo wijdt de schrijver van *al-Ḥadāʾiq al-Wardiyya* een afzonderlijke paragraaf aan de „bijzondere eigenschappen en teekenen" (*khaṣāʾiṣ wa-karāmāt*) [1]) van al-Hādī, die echter niet meer inhoudt dan hetgeen de *Sīra* verhaalt. De zegen (*baraka*), dien Allāh den imām doet vergezellen, openbaart zich op allerlei wijze: men bespeurt hem in het spoedig vinden van eene bron, in het vlotten der bijlegging van geschillen tusschen voor kort zeer vijandige groepen, in 't algemeen in voorspoed van onderneming [2]). Ophouden van droogte en misgewas, overvloedige regenval en rijke oogsten worden aan zijn zegenrijke komst toegeschreven [3]), eene vervulling van de overgeleverde spreuk: „Wanneer de gerechtigheid verschijnt, daalt de regen neer" [4]). Deze trekken zijn waarschijnlijk een neerslag van voorstellingen aangaande het vrederijk van den Mahdī [5]), welke weder aansluiting

1) *Ḥ. W.*, II f. 21*b*, 22*a*.

2) Vgl. bl. 120, 122, 144, 152.

3) *Sīra*, f. 19*b* infra, 20*a* supra: علىّ بن محمّد عن محمّد بن سليمان قال اخبرني محمّد بن حجّاج اليرسىّ وجماعة من أهل اليمن أنهم اجدبوا وقحطت بلادهم سنة ثمانين ومائتين فلمّا وصل اليهم يحيي *a*) الهادى جاءهم الغيث وتتابعت الأمطار حتّى تمنّوا قلّتها لكثرة ما جاءهم من الأمطار وسمعت رجالا من بنى عقيل قالوا ما مضى ابن *b*) الحسين بموضع من بلدنا الاّ مطر وسمعت جماعة من أهل اليمن من بلدان متفرّقة يقولون جاءنا الغيث ببركة ابن الحسين الخ

a) hs. met ابن *b*) schijnt uit ابو veranderd te zijn.

Vgl. bl. 121 v.

4) *Ib.*, f. 12*a* supra: فكذلك يروى انّه اذا ظهر العدل نزل القطر فاظهر يحيي بن الحسين من العدل ما لم نَرَ فى عصرنا هذا ولا سمعنا بمثله الاّ عن الائمّة العادلة الخ — Over het tusschen rechtvaardigheid van den vorst en welvaart gedachte verband vgl. ook Buhl, *Alidernes Stilling* o. s. v., 358 (4). Regen geldt als genadebewijs van Allāh, vgl. Qur. XXX 49, XLII 27; Lammens, *Le Berceau de l'Islam*, 21; Landberg, *Etudes*, I 480.

5) Regen en vruchtbaarheid kenmerken de periode van den Mahdī, I.

vinden aan oudere denkbeelden omtrent den koning of den Messias [1]). Het mag eene vraag blijven, of al-Hādī zelf onder den invloed van zulk een voorstelling stond dan wel of hij er een practisch gebruik van trachtte te maken. In verzen, die de Banu 'l-Ḥāriṯ laken, zegt hij:

— Zijn weldaden aan u bewezen en de edelmoedigheid u betoond hebt gij vergolden
— Met wandaden en herhaald verraad — verraad behoort nu eenmaal tot de kenmerken van boosdoeners —,
— Terwijl hij toch het doodslot, ten dage dat het over u zweefde, afwendde door regenrijke wolken [2]).

Ook anderszins werkte al-Hādī's *baraka* op de vruchtbaarheid. Muḥammed b. al-Duᶜām zou aan den opsteller der *Sīra* verklaard hebben, dat een bouwland van hem, waarvan de gewone oogst 2 à 300 *faraq* was, 1000 *faraq* opleverde, nadat hij een van al-Hādī ontvangen dīnār in de mest van den akker geworpen had [3]). Ook werd de verhoogde opbrengst wel aan de heffing der *ṣadaqāt* toegeschreven. Het koren (*ṭaᶜām* en *ḏura*) was zoo overvloedig, dat men er het geheele jaar mee toe kon [4]).

Ḥanbal, *Musnad*, III 21 infra sq., 27, *1* sqq., vgl. 37, *18* sqq. — De vruchtbaarheid in het jaar der troonsbestijging van den khalief al-Mahdī zou dezen tot een echten Mahdī gestempeld hebben, *Aġ.*, III 94, *21* sqq. — Regen door de *baraka* van ᶜUmar b. ᶜAlī, *ᶜUmdat al-Ṭālib*, 329. Vgl. ook al-Kumait, *al-Hāšimiyyāt*, I ٧, IV ٧٨; Nöldeke, *Zur tendenz. Gestaltung* u. s. w., *ZDMG.*, LII 25; I. Qut., *K. al-Šiᶜr*, 298, *10*.

1) Vgl. H. Gressmann, *Der Ursprung der israel.-jüd. Eschatologie*, Göttingen 1905, 259 ff.; J. Klausner, *Die messianischen Vorstellungen des jüd. Volkes im Zeitalter der Tannaiten*, Berlin 1904, 108 ff.

2) *Sīra*, f. 113*a* paen. — *b*, *1*:

وجازيتم بأَنْعُيِمه عليكم   وما أُولى من الفعل الكريمِ
قبيحًا ثمّ غدرًا بعد غدرٍ   لانّ الغدر من شِيَمِ الظلومِ
وقد رفع المنايا يومَ حامَتْ   عليكم بالمواطر والغيومِ

vgl. f. 129*a*, *14* (gezegd van de Banū Ḥasan):

بهم تعود ذرى الاسلام عامرةً   ويصبح الناس فى مستعتب خصبِ

3) *Ib.*, f. 49*b* infra; in de zinsnede فطرحت فى ثمن الضيعة دينارًا منها, is blijkbaar دمن i. p. v. ثمن te lezen.

4) *Ib.*, f. 50*a* infra, *b* supra.

Allāh's toorn trof kwaadsprekers en bedillers: een man, die op den imām had afgegeven, kreeg na eenige dagen een ongeluk, dat doodelijk afliep; eene vrouw, die zich ook daaraan schuldig gemaakt had, verbrandde [1]); iemand, die tot ontrouw tegen hem aanzette, werd door ziekte getroffen en stierf [2]). Zekere Abū Miḥǵan, een slaaf der Yaᶜfuriden, had den brenger van een brief, waarin al-Hādī hem „tot Allāh noodigde", smadelijk bejegend, hem hoofdhaar en baard afgeschoren [3]) en hem geslagen. Ook zijn straf was ziekte en dood [4]). In een gevecht voor Mīnās [5]) vervloekte al-Hādī een man, die zijn gezellen hevig beschoot: zijn vingers vielen af (*tanāṣalat ila 'l-rusǵain*) en hij stierf kort daarna [6]).

Des imāms tusschenkomst had evenwel ook genezende werking. Indien reeds de geloovige, zoo houdt de *Sīra*-schrijver den twijfelaar reeds bij voorbaat voor, verhooring van gebed vindt, hoeveel te meer dan de imām! Hoe zou men die kunnen loochenen bij iemand, voor wien verstand en waarneming getuigenis afleggen van reinheid en ijveren om Allāh's wil (*qiyām lillāh*)! Als een machtig teeken (*āya*) haalt hij aan de genezing van een knaap in Naǵrān, die door de pokken het gezicht verloren had. Toen al-Hādī

1) *Sīra*, f. 46*a* infra; de schrijver, die de tegenstelling tusschen dit ingrijpen van Allāh en al-Hādī's moeilijke worsteling tegen andere vijanden voelt, merkt o. m. op: وذلك فليس منكرا لأنّ الله عزّ وجلّ ينصر اولياءه باسباب ويعطيهم ما يريدون (hs. يريدين) فى وقت لإيجاب الحجّة على الخلق ويمنعهم فى اوقات فيمتحنهم فى أنفسهم بذلك ليعظم لهم الثواب فى دار الجزاء والمآب — Hij wijst (f. 46*b*) ook op Muḥammed, die zooveel van de Quraiś te verduren had, terwijl toch op zijn gebed de maan gespleten werd, op al-Ḥusain, Zaid b. ᶜAlī en de profeten. In dit verband haalt hij ook Qur. XXV 33 aan, waar hij — met de Muᶜtazilieten — جعل door سمّى verklaart (met beroep op Qur. V 102).

2) *Sīra*, f. 47*b* infra. Vgl. bl. 153.

3) Vgl. 2 Sam. 10, 4. Andere voorbeelden, I. A., VIII 360, 7 (in Marti's *Hand-Comm.*); *al-Kifāya*, p. 37 paen. sq.; Musil, *Arabia Petraea*, III 161.

4) *Sīra*, f. 50*a*. Dit heet geschied te zijn in het jaar, dat al-Hādī in Yemen was, d. w. z. bij zijn eerste verblijf (vgl. bl. 117 v.) Ook Khuftum zou smadelijk (*ṭarīdan śarīdan*) uit Yemen hebben moeten vertrekken als gevolg van een verwensching van al-Hādī; vgl. bl. 107 v.

5) Vgl. bl. 165 vv.

6) *Sīra*, f. 68*a* infra.

over zijn oogen (*baṣar*) gestreken en gebeden had, was zijn blindheid genezen. Herstel was niet afhankelijk van de tegenwoordigheid van den imām in persoon. Iemand had op allerlei wijze vergeefs genezing gezocht voor zijn spraakgebrekkig zoontje en dacht er over daarvoor naar Mekka te gaan. Het zegel van een brief van al-Hādī maakte deze reis overbodig: het drinken van water, waarin dit zegel gelegen had, verschafte den knaap een duidelijke spraak [1]).

Onder de vereischten, waaraan de imām behoort te voldoen, wordt vooral ook kennis (*ᶜilm*) op den voorgrond gesteld. Zaid worden de woorden in den mond gelegd: „De imām van ons, lieden van het huis, is hij, op wiens verstand en inzicht men aan kan, op wiens kennis men zich verlaten kan" [2]). Eene meer dan menschelijke kennis eischt evenwel de Zaidietische theorie in het algemeen niet voor den imām op; men had voornamelijk kennis der godsdienstige wet op het oog [3]). Intusschen schijnt al-Hādī ook de voorstelling niet geheel vreemd geweest te zijn, dat Allāh den imām, dien Hij met het bewind bekleedde, eene bijzondere wijsheid (*ḥikma*) toebedeelde, die het juiste verstand van de duistere plaatsen der Openbaring ten goede kwam [4]). Zulk een voorstelling vond een aanknoopingspunt in de ook bij de orthodoxen gangbare overlevering, die ᶜAlī een diepe kennis toekent [5]); iets daarvan kon dan ook

1) *Sīra*, f. 46*a*; het blijkt niet duidelijk, of men zich schriftelijk om genezing tot den imām wendde. *Ib.*, f. 49*b*: Iemands hevig gezwollen keel, die geen spijs of drank doorliet, bood geen weerstand aan het zegel van een brief van al-Hādī, dat hem voor goed van het ongemak bevrijdde! De lijder had het ingenomen met de bede: O Allāh, indien de schrijver waarheid en recht aan zijn zijde heeft, schenk mij dan gezondheid! — Een heilzaam gevolg had het zegel bij een ander in een geval van diarrhee. — Het zegel van den Profeet als uitwendig geneesmiddel vgl. Ṭab., III 1142 infra sq. — Genezingen zijn ook een geliefd thema in de biographie van Muḥammed, vgl. Goldziher, *M. S.*, II 383 f.

2) *Sīra*, f. 8*a* infra: بلغنا عن زيد بن علىّ انه قال الامام منّا اهلَ البيت الموثوق بعقله وفهمه الموثوق بعلمه

3) Zie hierover Strothmann, *Das Staatsrecht*, 67 ff.

4) Zie bl. 234 n. 1.

5) *Al-Riyāḍ al-naḍira*, II 193 sq.; Ibn al-Biṭrīq, *al-ᶜUmda*, 153 sq., 197 sq.; met *madīnat al-ᶜilm* wisselt *dār al-ḥikma* af; ᶜAlī als bezitter van 9/10 der *ḥikma*, enz. Vgl. Goldziher, *Vorles.*, 209.

wel door deze „poort van de veste der kennis (wijsheid)" in het nakroost van den Profeet gekomen zijn!

Omtrent al-Hādī vernemen we, dat hij reeds op 17-jarigen leeftijd eene mate van kennis bezat, die hem in staat stelde eene eigen meening te vormen en als auteur op te treden [1]. De schrijver van *al-Ḥadā'iq al-Wardiyya* [2] vindt dit niet zoo verwonderlijk bij iemand van profetische afkomst; de Profeet had immers gebeden: „O God! geef kennis (*ᶜilm*) en inzicht (*fiqh*) in mijn nageslacht, in mijn kroost en het kroost daarvan!" Als jonge man zou al-Hādī in een geleerde bijeenkomst bij den Ḥanafietischen qāḍī Abū Khāzim ᶜAbd al-Ḥamīd b. ᶜAbd al-ᶜAzīz [3], die hij incognito bijwoonde, niet alleen door zijne verschijning, maar vooral ook door zijne grondige bespreking der vraagstukken en de kracht van zijne bewijsvoering aller aandacht op zich gevestigd hebben [4]. De Ḥanafietische geleerde Abū Bakr Ibn Yaᶜqūb [5], die zich als de beste kenner van de *uṣūl* zijner richting beschouwde, moest bij een bezoek aan al-Hādī in Yemen ervaren, dat de imām hem telkens verbeterde en hem uit Ḥanafietische werken zijn ongelijk aantoonde [6]. Abu 'l-ᶜAbbās al-Ḥasanī [7] leverde de uitspraak van al-Hādī over: „Waar is de begeerende, waar hij, die kennis zoekt? Wel komt tot mij iemand, die aan den *ǵihād* wil deelnemen in het verlangen naar de verdienste er van en in de verwachting van hetgeen Allāh heeft weggelegd voor den deel-

---

1) *Al-Ifāda*, f. 38*b*, *2—6*: حدّثنى ابو العبّاس الحسنىّ رحمه عن المفضّل بن العبّاس انه سمع محمّد بن يحيى المرتضى رضه او غيره يقول ان يحيى بن الحسين عم بلغ من العلم مبلغا يختار (hs. يختار) عنده ويصنّف وله سبع عشرة سنة — Ook *Ḥ. W.*, II f. 17*b*. Berl. 1299, f. 55*b*, *12* sq., met de omschrijving بلغ درجة الاجتهاد.

2) *L. c.*

3) Gest. 292; vgl. *Fihr.*, 208; I. Quṭlūbuġā, ed. Flügel, N°. 95; Abu 'l-Ḥasanāt al-Laknawī, *al-Fawā'id al-bahiyya*, Cairo 1324, 86.

4) *Al-Ifāda*, f. 39*a* ult., *b*, *1—3*: ....فدخل شابّ له رُواء ومنظر فأخذته العيون ومكّنوه فجلس فى غمار الناس فما جرت مسألة الاّ خاض فيها وذكر ما يختاره منها ويحتجّ ويناظر فجعلوا يعتذرون اليه من التقصير الخ

5) Het gelukte mij niet iets naders over hem te vinden.

6) *Al-Ifāda*, f. 38*b*, *6* sqq.

7) Vgl. bl. 48 n. 1.

nemer daaraan; en waarlijk, de *ǵihād* is de grootste der verplichtingen, die een dienaar tegenover Allāh heeft, en heeft het meest aanspraak om door hem nagestreefd te worden! Maar zoo hij bovendien kennis begeerde en daarnaar zocht, zou hij bij Yaḥyā b. al-Ḥusain rijkelijke kennis vinden!" [1]).

Hoe het ook zij, al-Hādī woekerde met zijn kennis. Voortdurend te velde om zijn gezag uit te breiden of te verdedigen, wist hij ook gelegenheid te vinden om zijn zaak in geschrifte te dienen. Hij was blijkbaar met woord en schrijfriet even vaardig als met het zwaard; eene zekere gemakkelijkheid van uitdrukking en helderheid van uiteenzetting droegen stellig bij tot meerdere waardeering van zijne kennis. In omvangrijke werken en korte verhandelingen maakte hij deze dienstbaar aan de verklaring en verdediging der Zaidietische opvatting op het stuk van Qurʾānexegese, imāmaat, dogmatiek en interpretatie der godsdienstige wet.

Van iemand, die zich in het bezit acht van inlichting omtrent het duistere der Openbaring, konden werken over verklaring der Schrift bezwaarlijk achterwege blijven. Van al-Hādī worden een *Kitāb al-tafsīr* in zes en een *Kitāb maᶜāni 'l-Qurʾān* in negen deelen vermeld [2]). De *tafsīr*, voortzetting van het werk van zijn grootvader al-Qāsim en zijn oom Muḥammed, is (geheel?) bewaard in Milaan; al-Hādī gaf er de verklaring der Sūra's LXXVIII—LXIII [3]). Deze *tafsīr* heet verwerkt te zijn in den commentaar *al-Maṣābīḥ al-sāṭiᶜa al-anwār*, samengesteld door al-Sayyid Fakhr al-Dīn ᶜAbd Allāh b. Aḥmed al-Zaidī al-Śarafī, een in de XIde eeuw levenden nakomeling van al-Qāsim al-Rassī [4]).

Den Qurʾān betreft ook een kort vertoog van al-Hādī met het opschrift *al-Radd ᶜalā man zaᶜama ann al-Qurʾān qad ḏahaba baᶜḍuhu* [5]), waarin hij onder verwijzing naar de

---

1) *Ib.*, f. 42*b*, *8—15*; Berl. 1299, f. 56*a*, *3—7*. Vgl. *al-Ifāda*, f. 42*b*, *15*—43*a*, *1*: وقال احمد بن يحيى انه سمع الهادى عم يقول قد عفن (hs. غفن) العلم فى صدرى كما يعفن (hs. يغفن) الخبز فى الجرّة اذا طرح بعضه على بعض فى جرّة ثم لم يقلّب

2) *Ḥ. W.*, II f. 18*a* infra.

3) Ambros., D 334. (Ik dank deze verwijzing aan Prof. Dr. Griffini).

4) Rieu, *Suppl.*, N°. 526 II.

5) *Maǵmūᶜ*, I f. 71*b*—73*a*, *11* (Rieu, *o. c.*, N°. 206 XX).

ḥuǵaǵ Allāh, te weten, het Boek, de gezanten, de rede en de leidende imāms [1]), langs dialectischen weg en met beroep op Qur. VI 38, 106, XVI 91, LXXXV 21, 22, XLI 41, 42, XV 9, de ongerijmdheid tracht aan te toonen van de bewering, dat een deel van den Qur'ān, ja zelfs het grootste, weg zou zijn en dat de vulgata niet den Muḥammed geopenbaarden Qur'ān, onvermeerderd en onverkort, zou bevatten [2]). Tegen wien of wie het verweer gericht is, blijkt niet; zulke denkbeelden werden wel in ultra-šī'ietische kringen geopperd [3]). Het belangrijkste uit het betoog is wel het historische argument, dat de inhoud van den *maṣḥaf* van 'Alī [4]) zoo goed als letterlijk met dien der vulgata overeenstemde [5]).

De staving (*iṯbāt, taṯbīt*) van 'Alī's recht op het imāmaat en wat daaruit voortvloeide was een onderwerp, dat hij gaarne besprak. In een verhandeling *Fī taṯbīt al-imāma* [6]) vat hij vooral de negatieve zijde van het vraagstuk in het

---

1) F. 71*b*, *8*; *ib.*, *16*: والائمّة من بعد الرسل فجعلت لتدلّ على شرائع الانبياء وتحكم بالحقّ بين العباد وتنفى من الارض الغىّ والفساد. Bij al-Qāsim b. Ibr. alleen de eerste drie, Strothmann, *Die Literatur der Zaiditen*, in *Der Islam*, II 54.

2) Ook *ib.*, f. 170*a*: فلم يزل منه آية ولم يذهب منه سورة. — Strothmann, *Das Staatsrecht*, 6, wees er reeds op, dat de Zaidieten, wat den omvang van den Qur'ān betreft, met de orthodoxen overeenstemmen.

3) Vgl. Nöldeke, *Gesch. des Qorâns*, Göttingen 1860, 217—223.

4) Vgl. *ib.*, 232.

5) *Maǵmūʿ*, I f. 72*b*, *23*—73*a*, *5*: وفى ذلك ما حدّثنى ابى عن ابيه قال قرأت مصحف امير المؤمنين علىّ بن ابى طالب رضوان الله عليه عند عجوز مسنّة من ولد الحسن بن زيد بن الحسن بن علىّ بن ابى طالب فوجدتـه مكتوبا أجزاء بخطوط مختلفة فى اسفل جزء منها مكتوب وكتب علىّ بن ابى طالب وفى اسفل آخر وكتب عمّار بن ياسر وفى آخر وكتب المقداد وفى آخر وكتب سلمان الفارسىّ (f. 73*a*) وفى آخر وكتب ابو ذرّ الغفارىّ كأنّهم تعاونوا على كتابه قال جدّى القاسم بن ابرهيم صلوات الله عليه فقرأته فاذا هو هذا القرآن الذى فى ايدى الناس حرفا حرفا لا يزيد حرفا ولا ينقص حرفا غير ان مكان قَاتِلُوا ٱلَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ ٱلْكُفَّارِ اقتلوا الذين يلونكم من الكفّار وقرأت فيه المعوّذتين (IX 124). — Over de uitlating van Sūra CXIII en CXIV vgl. Nöldeke, *l. c.*

6) *Maǵmūʿ*, I f. 169*b*—174*b* (Rieu, *o. c.*, N°. 206 XXXIII = N°. 213 XVI = N°. 336 III).

oog, in zooverre als hij de geldigheid van het imāmaat van Abū Bakr en ᶜUmar ten heftigste bestrijdt. In het kort willen we de hoofdzaak van zijn betoog weergeven. Na den dood van Muḥammed, die in de hem gedane openbaring volledig aan zijn gemeente overbracht, wat zij behoefde om haar plichten te kennen, liet men zich niet door de Schrift leiden. Partijzucht ontwaakte en ieder stelde naar eigen inval een leer op. Tegenstanders beriepen zich wederkeerig op uitspraken van den Gezant, maar men dacht er niet aan de Schrift als toetsmiddel [1] te gebruiken. De gemeente splitste zich in vier fracties (*firaq*), die elkaar van ongeloof betichtten. Eéne beweerde, dat de Gezant ᶜAlī uitdrukkelijk tot imām had aangesteld [2] en gehoorzaamheid aan hem tot plicht had verklaard. Volgens een andere had hij ᶜAlī aangeduid [3] en uitspraken over hem gedaan, die van zijn onberispelijkheid (*ᶜadāla*) getuigen en van welke de zwakste het imāmaat noodwendig maakt. Een derde *firqa* hield vol, dat de Gezant Abū Bakr met de leiding van de *ṣalāt* had belast [4]; daar de *ṣalāt* de zuil van den godsdienst is [5], bleek uit deze keuze wel, dat Abū Bakr als de beste der Gezellen en als het imāmaat waardig beschouwd moest worden. De vierde groep, de talrijkste, erkende geen van deze opvattingen: de Gezant was gestorven zonder iemand aan te stellen of aan te duiden en zonder iemand met de *ṣalāt* of wat ook te belasten; hij liet het der gemeente over voor zich te kiezen, wie naar haar oordeel het voortreffelijkst was en het meest rekening hield met Allāh, den Gezant en het Boek. Met beroep op tradities leerden de aanhangers dezer richting, dat zulk een regeling verplicht was en dat het aan den imām niet geoorloofd was het imāmaat na hem aan iemand toe te kennen. Voorts hielden zij staande, dat men Abū Bakr eenstemmig gekozen

---

1) Vgl. Goldziher, *M. S.*, II 48 u. f.

2) نصبه نُصبا (hs. نصبًا) ونصّه نصّا باسمه ونسبه — Vgl. Śahr., 122; zie ook bl. 72.

3) أوماً ... الى علىّ إيماء ودلّ عليه واشار اليه — Vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, 39.

4) Vgl. Ṭab., I 1811.

5) Vgl. Ṭab., I 1842, *11* sq.

en met het bewind bekleed had en dat deze Allāh's zaak behartigd en de belangen der gemeente gediend had 1). Is het bestaan dezer fracties op zichzelf al een bewijs tegen de eenstemmigheid aangaande Abū Bakr's imāmaat, de wijze, waarop zijn keuze tot stand kwam, doet zien, dat er van *iǵmāᶜ* hier geen sprake kan zijn. Immers alleen in Medīna aanwezige Gezellen waren in de *saqīfa* tegenwoordig en deze nog maar voor een klein gedeelte. De Muhāǵirūn en de verwanten van den Profeet, de *ahl al-dār*, hielden zich terug. Dan liet de eenstemmigheid der vergadering nog alles te wenschen over 2). En toen Aws b. Khawlā 3), vreezend zich anders onder Saᶜd b. ᶜUbāda te moeten schikken, Abū Bakr gehuldigd had, begonnen deze en ᶜUmar en Abū ᶜUbaida op de aanwezigen druk uit te oefenen 4). Waar was de *iǵmāᶜ*? Zeide ᶜUmar naderhand zelf niet op den *minbar*, dat de huldiging van Abū Bakr een staatsgreep geweest was en dat een dergelijke handeling in het vervolg met den dood moest gestraft worden? 5). In verband met dit laatste wijst al-Hādī er op, dat de overtreding alleen tot het eerste van de drie gevallen (*kufr baᶜda īmān, zināʾ baᶜda iḥṣān, qatl al-nafs bi-ġair ḥaqq*), waarin de doodstraf kan worden toegepast, te brengen is, en dat ᶜUmar hiermee voor zich en voor Abū Bakr ongeloof erkent. Waar was de *iǵmāᶜ*, toen bij Abū Bakr's verschijnen op den *minbar* twaalf uit de besten der Gezellen 6)

---

1) F. 169*b*—170*b*.

2) Vgl. bl. 1 v.

3) Hij heet de leider van Aws, wanneer deze groep afzonderlijk optrad; in de gewone *saqīfa*-overlevering komt hij niet voor.

4) ثم نهض ابو بكر وعمر وابو عبيدة بن الجرّاح ومن نهض معه من اهل السقيفة محتزمين بالازر معهم المخاصر لا يمرّون بأحد ولا يلقونه الا خبطوه وقالوا بايع من غير ان يشاور الخ

5) Vgl. bl. 2 n. 2.

6) O. a. ᶜAmmār b. Yāsir (vgl. I. S., III 176 sqq.), al-Miqdād b. al-Aswad (*ib.*, III 114—6), Abū Ḏarr al-Ġifārī (*ib.*, IV 1 161 sqq.), Salmān al-Fārisī (*ib.*, IV 1 53 sqq.), Abu 'l-Haiṯam b. al-Tayyihān (al-Nawawī, *Tahḏīb*, 536), de Anṣārī's Sahl b. Ḥunaif (I. S., VI 8) en zijn beide broeders (ᶜAbbād, Ṭab., I 1705, *3*, en ᶜUṯmān, *ib.*, Ind.). De eerste vier noemt ook Yaᶜq., II 138 paen. sq., vgl. *Annali dell' Islām*, a. 11 § 37 N. 3; zie ook al-Kaśśī, 4, *12* sqq.

verzet aanteekenden tegen zijn imāmaat en opkwamen voor de rechten van Muḥammed's verwanten (*bait al-nubuwwa*). Werd deze tegenspraak, die niet naliet indruk te maken op Abū Bakr, niet door bedreiging gesmoord? [1]). — Hun, die Abū Bakr's recht gronden op de bewering, dat de Gezant (tijdens zijn ziekte) hem met de leiding van de *ṣalāt* belastte, houdt al-Hādī tegen, dat volgens de drie andere groepen dit niet van Muḥammed, maar van ᶜĀʾiśa was uitgegaan en dat de Gezant, ondanks zijn ziekte in de moskee verschenen, Abū Bakr uit den *miḥrāb* verwijderde, iets, dat hij deed òf op grond van een hem op dat oogenblik geopenbaard bevel òf op grond van eigen inzicht, daar hij wist, dat Abū Bakr voor deze taak niet deugde, laat staan voor het imāmaat [2]). — Op de beweerde rechtsbetrachting van Abū Bakr en zijn naleving van Schrift en Sunna heeft al-Hādī alles af te dingen. De uitspraak van den Gezant, op grond waarvan hij Fāṭima haar erfdeel onthield [3]), was blijkbaar een verzinsel en ging tegen de geopenbaarde waarheid [4]) in. Wie nu, wetende, dat het plicht is te handelen volgens Schrift en Sunna, deze minachtend ter zijde stelt, is een vloekwaardige ongeloovige. En zoo iets liet Abū Bakr zich ten laste komen. Verder stond deze tegenover Fāṭima als belanghebbende partij en mocht op zijn getuigenis volgens eenstemmige opvatting niet afgegaan worden. Bovendien eischte hij van Fāṭima bewijs voor haar rechten, terwijl op hem zelf de bewijslast rustte. En toen zij, geen anderen uitweg ziende, ᶜAlī, al-Hasan, al-Ḥusain en Umm Aiman als getuigen stelde [5]), wraakte hij onrechtmatig de eerste drie. Zoo speelde Abū Bakr met godsdienstbetrachting en Muslims [6]). — Ook de aanwijzing van ᶜUmar door Abū Bakr was in strijd met hetgeen volgens hun verdedigers de Profeet had verlangd, namelijk dat de menschen

1) F. 170*b*—171*a* infra.
2) F. 171*a* infra—172*a* supra.
3) Vgl. bl. 2, 17.
4) Aanhaling van Qur. IV 12, dat geen uitzondering maakt voor een profeet, XXVII 16, XIX 5, 6.
5) Vgl. Mas., VI 55 sq.; Lammens, *Fāṭima*, 113.
6) F. 172*a* supra—174*a*.

voor zichzelf zouden kiezen. ᶜUmar's beschikkingen kwamen meer dan eens terug op Abū Bakr's beslissingen, hoewel hij deze tijdens diens leven als juist had aanvaard. Dus een van beiden, òf hij was het blindste schepsel Gods, het geringste in verstand en het gebrekkigste in godsdienst, toen hem dit in de daden van Abū Bakr verborgen bleef, òf hij stond er tegenover als een *munāfiq*, goedkeurende dingen, die Allāh's misnoegen hadden. Is dit het geval, dan heeft ᶜUmar aan den Islām geen deel. — Tegen den geest van den Gezant — althans volgens zijn verdedigers — en de practijk van zijn zoo hoog geschatten voorganger, en dus daarmede zijn eigen aanstelling veroordeelend, droeg ᶜUmar de keus van een opvolger aan een *śūrā* op, een deugdelijke beslissing alleen verwachtend van de voortreffelijksten der Gezellen, de rest der tien *sābiqūn*, die in de Schrift (Qur. XLVIII 18) herdacht waren. Tevens echter beval hij hen te dooden, zoo zij na drie dagen niet tot overeenstemming over een opvolger gekomen waren [1]). Hiertegenover stelt al-Hādī het oordeel van de Schrift (IV 95) en de Overlevering over dengene, die opzettelijk een geloovige doodt. Zijn slotsom is, dat de verblinding, de verkeerdheid en de smadelijkheid dier lieden (*al-qawm*) volkomen moet vaststaan bij menschen van kennis en billijk oordeel [2]).

Zijn belijdenis aangaande het imāmaat naar de positieve zijde gaf al-Hādī eenigszins uitvoerig in zijn *Uṣūl al-dīn* [3]). Haar inhoud is als volgt. ᶜAlī was de beste dezer gemeente na haar profeet wegens zijn gehoorzaamheid aan zijn Heer, zijn bereidvaardigheid om zijn leven op te offeren [4]) en de aanwending van al zijn krachten in dienst van Allāh en Zijn Gezant, wegens zijn nauwe verwantschap met den Gezant, zijn kennis van den Qur'ān, zijn verzaking van wereldsch goed (*zuhd fī hāḏihi 'l-dunyā*) en wegens de algemeen bekende uitspraken van den Gezant. Als voorbeelden van de laatste worden aangehaald de *mawlā-*

---

1) Vgl. Yaᶜq., II 184, *15* sqq.; Ṭab., I 2779, *15* sqq.
2) F. 174 *a*, *b*.
3) *Maǵmūᶜ*, I f. 70*b*, 71*a*. Vgl. bl. 273 v.
4) Vgl. I. Hiś., 325 sq.; al-Nasā'ī, *Khaṣā'iṣ ᶜAlī*, 7.

traditie [1]) en de *manzila*-overlevering [2]). Daarbij komt, dat ʿAlī van den Gezant bijzondere inlichting ontving omtrent de beroeringen (*al-aḥdāṯ wal-fitan*), die zijne gemeente zouden treffen, en dat hem voorkennis gegeven was omtrent zijn gewelddadigen dood [3]) en aangaande andere zaken zooals de *firqa al-qāsiṭa wal-nākiṯa wal-māriqa* [4]). Voorts erkent „onze gemeente" eenstemmig, dat alle hoedanigheden van voortreffelijkheid (*khilāl al-khair*) in hem vereenigd (*muǵtamiʿa*) waren, terwijl deze over de anderen verdeeld waren (*mutafarriqa fī ġairihi*) [5]); eenstemmig acht men hem een der eerste geloovigen (*sābiqūn*), een der geleerden, der wereldverzakenden, der zich opofferenden. Blijkt hieruit reeds zijn voortreffelijkheid boven anderen, hij was bovendien neef van Muḥammed, vader der beide kleinzonen al-Ḥasan en al-Ḥusain, echtgenoot van Fāṭima. Tevens was men eenstemmig van oordeel, dat hij geschikt was voor het khalifaat, toen Muḥammed stierf, terwijl er ten aanzien van anderen verschil van meening was. En het richtige is dat, wat men eenstemmig beaamt, het verwerpelijke dat, waarover men verdeeld is. Het geheel van de verrichters der *ṣalāt*, op wier consensus al-Hādī zich beroept, bestaat volgens hem uit vijf groepen: Śīʿa, Muʿtazila, Khawāriǵ, Murǵiʾa en *ʿāmma*. Volgens Muʿtazila [6]) en Khawāriǵ kan iedereen voor het imāmaat in aanmerking komen, die daarvoor geschikt is en kennis van den Qurʾān en de sunna van den Profeet bezit; Murǵiʾa en *ʿāmma* beperken deze waardigheid tot Quraiś, terwijl de Śīʿa haar voorbehield voor de familie van Muḥammed. Zoodoende leveren de onderscheiden richtingen een *iǵmāʿ* [7]) op ten gunste der Āl Muḥammed, want deze zijn het beste, de kern van Quraiś (*khair Quraiś wa-aw-*

---

1) Zie bl. 19.

2) Zie bl. 69; *al-Riyāḍ al-naḍira*, II 162 sq.

3) Vgl. al-Nasāʾī, *o. c.*, 28, *10* sqq.; *al-Riyāḍ al-naḍira*, II 223, *8* sqq., 244 infra sq.

4) Vgl. bl. 6 n. 1.

5) Vgl. bl. 69 v. Hetzelfde argument vindt men ook bij den Muʿtaziliet A. 'l-Ḥusain al-Khayyāṭ (omstr. 300), *al-Muʿtazilah*, ed. Arnold, 49, *18* sqq.

6) Vgl. Mas., VI 24.

7) Op een dergelijken gewrongen *iǵmāʿ* beroept al-Hādī zich ook bij andere gelegenheid; vgl. bl. 263.

saṯuhum). Wat Muᶜtazila en Khawāriǵ betreft, hun getuigenis geldt niet: zij eischen de waardigheid voor zichzelf op en volgens de Sunna is het getuigenis ten eigen bate niet toegelaten. Eenstemmig aanvaardt ook de gemeente, dat de Gezant Gods gezegd heeft: „Al-Ḥasan en al-Ḥusain zijn de *sayyid*'s der jonge mannen van de Paradijsbewoners en hun vader is nog beter dan zij" [1]); voorts „Zij zijn twee imām's, of zij staan dan wel zitten" en „Ik laat bij u, *al-ṯaqalain*, datgene, wat u, zoo gij er aan vasthoudt, na mijn heengaan steeds voor dwaling zal behoeden, namelijk het boek van Allāh en mijn kroost (*ᶜitra*), mijne familie. De goedertierene, welingelichte heeft mij onderricht over het vasthouden aan de *ᶜitra*: de Schrift wijst op de *ᶜitra* en de *ᶜitra* wijst op de Schrift, de eene houdt zich slechts staande door de andere" [2]). Al-Hādī besluit met de bekende traditie: „Mijne familie is bij u als de ark van Noach; wie zich aan haar toevertrouwt, vindt redding, wie van haar verre blijft, vergaat" [3]).

Eene verhandeling, die het opschrift *Kitāb taṯbīt al-imāma* draagt, wordt behalve aan al-Hādī ook wel aan Zaid b. ᶜAlī toegeschreven [4]). Zij wijkt in betoogtrant van de beide voorgaande uiteenzettingen af. Zonder Qurʾānverzen of tradities op ᶜAlī en zijn geslacht te betrekken, wil zij aantoonen, dat ᶜAlī naar den maatstaf der Schrift boven Abū Bakr den voorrang verdient en dat de *ahl al-bait* als erfgenamen recht hebben op de door Muḥammed uitgeoefende bewindvoering (*sulṭān* en *ḥukūma*). — Beknopte uiteenzettingen betreffende het imāmaat gaf al-Hādī verder in een *Taṯbīt imāmat amīr al-muʾminīn ᶜAlī b. Abī Ṭālib* [5]) en in eene

---

1) Zonder het laatste lid, al-Nasāʾī, *o. c.*, 24, *1* sq., *6* sqq., 26, *7* sqq.; I. al-Biṭrīq, *al-ᶜUmda*, 208.

2) Een uitgebreide lezing van de bl. 18 vermelde traditie.

3) I. al-Biṭrīq, *o. c.*, 187 sq.

4) *Maǵmūᶜ*, I f. 175*a*—179*b* (Rieu, *o. c.*, N°. 206 XXXIV = N°. 336 IV); hetzelfde geschrift ook bij Griffini, *I manoscr. sudarab. di Milano*, N°. 74 *D* (*RSO.*, III 92—4), met een op Zaid teruggaanden *isnād*, waarin als eerste tradent al-Suddī (wellicht Ism. b. ᶜAbd al-Raḥmān, gest. 127, I. Ḥaǵar, *Tahḏīb al-T.*, I 313 N°. 572) genoemd is en de naam van den derde naar al-Ṭūsī, N°. 12, als Ibr. b. al-Ḥakam b. Ẓuhair te lezen is.

5) Rieu, *o. c.*, N°. 206 IX.

Masʾala fī 'l-imāma [1]), een reeds besproken antwoord aan Abū ᶜAbd Allāh al-Ḥusain b. ᶜAbd Allāh al-Ṭabarī.

De dogmatische tractaten loopen meestal over vraagstukken, die ook van Muᶜtazilietische zijde naar voren gebracht werden. Aan de eenheid van Allāh wijdde al-Hādī zijn *Kitāb al-mustaršid fī 'l-tawḥīd* [2]). Het eerste gedeelte van dit geschrift, waarover hier een overzicht moge volgen, bevat voornamelijk een weerlegging van de beginloosheid (*azaliyya*) van het goddelijk wilsattribuut. Na eene vrij lange, dogmatisch getinte eulogie [3]) spreekt hij eerst naar aanleiding van Qur. LXIII 8, XXXVII 180 en LIX 23 over de beteekenis van *ᶜazīz* en *ᶜizza* en wijst in dit verband op de *ᶜizza*, die Allāh verleend heeft aan de *awliyāʾ al-Raḥmān*, onder welke allereerst de nakomelingen van den Profeet, de gereinigden (Qur. XXXIII 33) [4]), zijn te verstaan [5]). Dan gaat hij over tot bespreking van de beteekenis van den wil met betrekking tot Allāh (*bāb ǧāmiᶜ li-maᶜāni 'l-irāda min Allāh*) en geeft op eene onderstelde vraag, of de wil (*irāda*) evenals het weten (*ᶜilm*) en de macht (*qudra*) als eeuwig in den zin van beginloos (*qadīma azaliyya*) moet beschouwd worden, ten antwoord, dat van den wil het tegendeel geldt van hetgeen omtrent de beide laatste attributen is aan te nemen. De *ᶜilm* en de *qudra* zijn van eeuwigheid, ongeschapen, eigenschappen, zonder welke Allāh geen oogenblik is te denken zonder Hem in het bereik te brengen van onwetend-zijn en machteloos-zijn, en zoo attributen van Zijn wezen. De *irāda* daarentegen is ontstaan (*ḥādiṯ*), geschapen (*makhlūqa*), tot aanzijn gebracht (*muḥdaṯa, mukawwana, mawǧūda*) en van de wezenseigenschappen te scheiden. Zij treedt in het aanzijn door en tegelijk met het tot stand brengen van Allāh's daad; zij is niets anders dan Zijn scheppen: dat God iets wil, beteekent, dat Hij het schept, tot bestaan brengt. Allāh's willen is identiek met scheppen, in het aanzijn roepen, en deze zijn meteen het object van

---

1) *Rieu*, *o. c.*, N°. 206 XI = *Maǧmūᶜ*, II f. 101*a* supra — 102*a*, *1*; vgl. bl. 233 v.

2) *Maǧmūᶜ*, I f. 6*a*—24*a* (Rieu, *o. c.*, N°. 206 IV); vermeld *Ḥ. W.*, II f. 18*a*.

3) F. 6*a*.

4) Vgl. bl. 65.

5) F. 6*b*, 7*a*.

Zijn willen (*murāduhu*). Van een voorafgaan van de *irāda* aan het tot stand brengen van iets (*fiʿl al-mafʿūl*) kan alleen sprake zijn bij de schepselen. Bij hen is de handeling (*fiʿl*) een tusschenfactor tusschen den verrichter (*fāʿil*) en het object (*mafʿūl*), gepaard gaande met bewegingen en overleg, die bij Gods *fiʿl* uitgeschakeld moeten worden, zoodat men ten aanzien van Hem slechts overdrachtelijkerwijze van een *mafʿūl* zou kunnen spreken. Het object van Gods willen (*murād*) is nadrukkelijk te onderscheiden van dat van anderer willen [1]. — Argument tegen hen, die beweren, dat Zijn wil aan Zijne handelingen (*afʿāl*) voorafgaat: dezulken moeten toegeven, dat men dan twee factoren heeft, de *irāda* en den *fiʿl*. Treedt de eerste op vóór den tweeden, hetzij veel of weinig, dan moeten zij ten aanzien van Allāh noodwendigerwijze het denkbeeld van een innerlijk voornemen (*niyya, ḍamīr*) toelaten, hetgeen neerkomt op een gelijkstelling van Allāh met het vergankelijke, van hulpmiddelen afhankelijke en overleggingen behoevende schepsel en daarmee op een inbreuk op de eenheid. Tegen de onderstelling, dat de *fiʿl* aan de *irāda* zou voorafgaan, wordt in het midden gebracht, dat, aangezien vaststaat, dat de *fiʿl* met het object van het scheppen samenvalt (*al-fiʿl huwa 'l-makhlūq*), en voorts blijkens den Qurʾān (XXVIII 68, XXII 14, 19), Allāh slechts schept, wat (en zoodra) Hij wil, de schepper der schepselen dan een ander dan Allāh zou zijn. En bovendien, hoe zou men van Allāh durven en kunnen zeggen, dat Hij doet, wat Hij niet wil! [2]) — Voorts betoogt hij, dat de leer, dat de *irāda* aanwezig is vóór haar verwerkelijking (*sābiqatan lil-murād*) en dat zij eene zelfde plaats inneemt als het weten en de macht, zoodat God dus van eeuwigheid, evenals wetend en machtig, ook willend is geweest, leiden zou tot het aannemen van de aanvangloosheid der schepping (*azaliyyat al-khalq*). Dit zou meebrengen opheffing van de eenheid, polytheïsme. Veeleer staat het vast, dat er geen onderscheid is tusschen Allāh's *irāda* en Zijn *murād* [3]). — Verder argument: Stelt men de vraag, of

---

1) F. 7*a*—8*a* supra.

2) F. 8*a*.

3) F. 8*a* infra, *b*; de slotsom is: وثبت ما قلنا به من أنه لا فرق بين ارادة الله

Gods wil om hemel en aarde te scheppen dezelfde is als die om beide te doen vergaan en te verkeeren (*li-ʾibādati-himā wa-tabdīlihimā*), en beantwoordt men deze bevestigend, dan vallen deze wilsuitingen samen, òf, zoo men aanvoert, dat de wil om te scheppen zich uit als (*labisat*, lett. zich bekleedt met den) wil om te verkeeren, moet men tot de erkenning komen, dat de *irāda* bij die omstandigheden intreedt (*yaḥduṯu*) en bijgevolg niet aanvangloos is, dus in den tijd optredend, voortgebracht, gemaakt, geschapen is. Zoo wordt geacht vast te staan, dat Allāh's *fiʿl* Zijne *irāda* en Zijne *irāda* Zijn *fiʿl* is [1]). — Tegen de bewering van hen, die onderscheiden tusschen den wil van Allāh en Zijn daad, dat het willen Gods Zijn bevel „wees" (*kun*) is, brengt al-Hādī in, dat Allāh's spreken van dit woord tot het gewilde beteekent, dat Hij het gewilde voortbrengt, schept. Men mag niet denken aan een van Allāh uitgaand spreken, dat zich tot een object richt en zoo vervallen in de dwaling, die een *fiʿl*, het spreken, stelt tusschen *fāʾil* en *mafʿūl* en zoo Gods daad op die van den mensch doet gelijken. Ook zou zulk een van Allāh uitgaand bevel te denken zijn als gericht òf tot een non-existens, wat absurd is, òf tot iets bestaands, wat, wijl onnoodig, even onmogelijk is [2]). — Zou men voorts willen beweren, de imperatief *kun* beteekent „word iets anders", zooals men bijv. zou kunnen veronderstellen ten aanzien van de *nuṭfa*, die *ʿalaqa* en vervolgens *muḍġa* wordt (vgl. Qur. XXIII 12—14), en betreft dus voorhanden dingen, dan geldt daartegen, dat men de derivata (*furūʿ*) niet naar analogie van de elementa (*uṣūl*) mag beoordeelen, maar dat de eerste tot hun oorsprong herleid dienen te worden. De zooeven genoemde stadia van de *nuṭfa* zijn even zoovele progressieve scheppingen (*makh-lūqāt tantaqilu min khalqin ilā khalqin fī 'l-ḥālāt*), zooals ook blijkt uit de boven aangegeven verzen, waar van *khalq* zonder meer sprake is. Het begrip „scheppen" mag men

---

ومراده وأنّ الارادة منه هى المراد وأنّ مراده هو الموجود المدبّر الكائن المخلوق المجعول اذا اراده فقد كوّنه واذا كوّنه فقد اراده الخ

1) F. 8*b*—9*a*.

2) F. 9*a*—*b* supra.

van het imperatieve *kun* niet losmaken, evenmin analogieredeneeringen daaraan vastknoopen, nl. het „bevel" impliceeren daar, waar er niet rechtstreeks sprake van is, om daardoor het voorafgaan van den wil aan de daad te staven. Bij nuchtere overweging, bij beoordeeling van het onzekere naar hetgeen vaststaat en herleiding van het afgeleide tot zijn element ziet men bijv. ten aanzien van de *nuṭfa*, dat haar oorsprong leem (*ṭīn*) is en de oorsprong hiervan water, een der drie elementen, wind (vuur), water en lucht, die, zelf uit niet geschapen, de oerstof zijn der verdere schepping [1]). Ten aanzien dezer drie kan aan een bevel in den genoemden zin niet gedacht worden, tenzij men van eeuwigheid iets naast Allāh zou willen aannemen [2]). — Maar, zou iemand kunnen tegenwerpen; de wil Gods dan, dat Zijn schepselen Hem zullen dienen en gehoorzamen (Qur. LI 56, II 19*b*)? Aannemende, dat, wat God wil, is, kan men niet aan de gevolgtrekking ontkomen, dat alle schepselen ook gehoorzaam zijn. Zegt men echter, dat niet geschied is, wat Allāh wilde, dan toch is men tot erkenning van het v o o r a f g a a n van den wil gedwongen. Al-Hādī's antwoord luidt, dat het met Allāh's wil ten aanzien van Zijn e i g e n daad anders staat dan met Zijn wil ten aanzien van het doen van a n d e r e n. Het onderhavige betoog betreft het doen Gods. Wat overigens Zijn wil ten opzichte van de daden van den mensch aangaat, deze is de wil in den zin van gebod en verbod, niet van beslissing en dwang [3]). Evenals Hij van den mensch wil de daad van gehoorzaamheid zonder hem daartoe te dwingen, zoo wil Hij, dat er niet van hem uitga de daad van ongehoorzaamheid, zonder dat Hij hem deze belet. Indien er dwang van God uitging, zou Hij de verrichter van des menschen handelingen zijn, Hij zou de polytheïst en de afgodendienaar

---

1) F. 9*b* infra: الاصول الثلاثة المبتدعة المفطورة من الريح (التى هى عبارة عن النار .superscr) الجارية المسخّرة (vgl. Qur. XXXVIII 35) وما خلق سبحانه من الماء وما فطر فوقه من عجيب الهواء ثم خلق من هذه الثلاثة الاشياء جميع ما ذرأ وبرأ

2) F. 9*b*—10*a*.

3) F. 10*a* infra: فانما هى ارادةُ نهى وامر لا ارادة حتم وجبر

zijn, de mensch daarentegen van allen blaam vrij en goddelijke belooning waardig. De schare van den satan moge zulk eene leer aanhangen, Allāh is er ver boven verheven! [1]).

Over de hiervoor genoemde attributen van Allāh gaf al-Hādī ook een beknopte uiteenzetting in eene *Masʾala fī 'l-ᶜilm wal-qudra wal-irāda wal-maśīʾa* [2]).

Het *Kitāb al-manzila baina 'l-manzilatain* [3]) getitelde vertoog houdt zich niet uitsluitend met het leerstuk van den tusschentoestand bezig, maar vangt aan met een poging om in het licht te stellen, waarom de door den schrijver voorgestane leer er aanspraak op mag laten gelden de w a r e leer te zijn. Het *iǵmāᶜ*-denkbeeld vindt hierbij eene eigenaardige toepassing [4]). „Het naaste, waardoor wij weten", zegt al-Hādī, „dat wij aan de zijde der waarheid staan en dat degenen, die het niet met ons eens zijn, in het ongelijk zijn, is het feit, dat alle gezindten der gemeente de hoofdzaak onzer leer als waar erkennen, terwijl wij hen verloochenen op de speciale leerpunten, welke iedere groep voor zich alleen belijdt" [5]). De gezindten, waarin volgens hem het geheel der *ahl al-ṣalāt* vervalt, zijn ook hier Śīᶜa, Murǵiʾa, Khawāriǵ, Muᶜtazila en *ᶜāmma*, terwijl als de leerstukken, waarvan het bovenstaande geldt, genoemd worden de eenheid (*tawḥīd*), de gerechtigheid (*ᶜadl*), de affirmatie van de belofte en de bedreiging (*iṯbāt al-waᶜd wal-waᶜīd*), de tusschentoestand (*al-manzila baina 'l-manzilatain*), het bevelen van het goede en het verbieden van het slechte (*al-amr bi 'l-maᶜrūf wal-nahy ᶜan al-munkar*). Al deze gezindten, in dezen trant gaat al-Hādī voort, beleden in den grond (*fī aṣl śahādatihā*), hetgeen wij leeren; sommigen braken daarmee, maar wij bleven bij hetgeen ook zij oorspronkelijk leerden. Achtereenvolgens worden dan de zooeven ge-

1) F. 10*a*—*b*.
2) Rieu, *o. c.*, N°. 206 VI.
3) *Maǵmūᶜ*, I f. 53*b*—65*a* (Rieu, *o. c.*, N° 206 XVI); vermeld *Ḥ. W.*, II f. 18*a*.
4) Vgl. bl. 257.
5) F. 53*b*: قلنا له ان اقرب الاشياء عندنا الذى قد علمنا به انّا على الحقّ ومن خالفنا على الباطل ان جميع فرق الامّة بجملة قولنا مصدّقون ونحن لهم فيما انفردت به كلّ طائفة منهم مكذّبون

noemde punten kort besproken. Ten aanzien van den *tawḥīd* belijdt men, dat Allāh één en niets Hem gelijk is. Dit breken echter de Anthropomorphisten (*Muśabbiha*) af, die zich God als een lichamelijk, begrensd wezen voorstellen, terwijl toch degene, aan wien niets gelijk is en die werkelijk één is, niet in de gestalte van iets noch als begrensd lichaam te denken is. — Zoo betuigt men ook, dat Allāh rechtvaardig is en geen onrecht doet, dat Hij beter is voor Zijn schepselen dan zij voor zichzelf en dat Hij de allerbarmhartigste is. Maar de Deterministen (*Muǵabbira*) doen dit te niet, doordat hunne leer meebrengt, dat Allāh den mensch oplegt, wat hij niet vermag, hem de gehoorzaamheid doet verlaten en hem straft voor wat Hij zelf in hem heeft geschapen, of dat Hij wil niet gehoorzaamd worden en daarna toornt over wat Hij gewild heeft, en dat Hij het kleine kind straft om hetgeen de mondige misdaan heeft. Deswegens kunnen zij eigenlijk niet volhouden te erkennen, dat Allāh rechtvaardig is en geen onrecht doet, eene erkentenis, die al-Hādī wil handhaven. — Wat aangaat de belofte en de bedreiging, allen beamen, dat Allāh waarachtig is in al Zijne mededeelingen en dat bij Hem het eens gesprokene niet veranderd wordt [1]). De Murǵiʾa schokken deze verzekering, doordat sommigen de mogelijkheid onderstellen, dat Allāh vergiffenis schenkt aan dengene, wiens straf Hij in uitzicht had gesteld. Dit geldt ook van hen, die eene absolute beschikking van Allāh nopens *al-waʿd wal-waʿīd* door allerlei restricties beperken en die met toepassing der speciale betrekking (*khuṣūṣ*) [2]) beweren, dat elke uitspraak van Allāh's wege, hoewel oogenschijnlijk van algemeene strekking, bedoeld kan zijn als betreffend bijzondere groepen of gevallen, zoodat men bijv. Qur. IX 49 „Waarlijk, de hel omvat de ongeloovigen" zijne algemeene strekking ontneemt door „de ongeloovigen" tot „sommigen" (*baʿḍ*) dezer categorie terug te brengen. Zoo zijn er zelfs, die leeren, dat de bedreiging (*waʿīd*) slechts betrek-

---

1) F. 54*a*: ان الله تَبَ وتعَ صادق فى جميع اخباره وانه لَا يُخلِفُ ٱلمِيعَادَ (Qur. III 7) ولا يبدّل القول لديه (vgl. Qur. L 28)

2) Vgl. Goldziher, *Die Ẓâhiriten*, 120—3.

king heeft op de ongeloovigen, niet op de „lieden van de *ṣalāt*". Al-Hādī betuigt tegenover deze afwijkingen de belofte en de bedreiging ongerept te willen laten gelden. — Ten aanzien van den tusschentoestand verklaart hij zich te houden aan hetgeen de onderscheidene richtingen gemeen hebben, nl. de opvatting, dat zij, die groote zonden begaan (*ahl al-kabā'ir*), *fussāq*, *fuǧǧār* zijn, zonder hen met de Khāriǧieten op éénе lijn met *munāfiqūn* en ongeloovigen te stellen, zooals ook sommige Zaidiyya heeten te doen, en zonder hen, zooals de Murǧi'a doen, als geloovigen te blijven beschouwen. — In zake het bevelen van het goede en het verbieden van het slechte, dat men eenparig als een plicht erkent, die meebrengt hulpverleening aan den verongelijkte en beteugeling van den onrechtpleger, zoo men daartoe in staat is, gaat al-Hādī niet mede met hen, die uitsluitend, zelfs in geval van persoonlijke krenking, met het woord zich daarvan kwijten, maar stelt zich aan de zijde van hen, die desnoods met kracht van wapenen dien plicht trachten te vervullen. — Wie als wij zich aan deze beginselen houdt, in dezen geest besluit al-Hādī, en ze in practijk brengt, hij is van ons, is onze broeder en volgeling (*walī*); wie echter daarmede niet meegaat, dien houden wij het oordeel uit de Schrift voor en verwijzen wij naar hetgeen eenstemmig als sunna van den Profeet aanvaard wordt. Zoo hij volhardt bij zijn afwijking van de waarheid, Allāh is het, die hem rekenschap zal vragen en zijn zaak zal beslechten [1]).

In een kort hoofdstuk over de eenheid (*Bāb ḏikr al-tawḥīd*), openend met de *Sūrat al-ikhlāṣ*, wijst al-Hādī vervolgens aan de hand van eenige Qur'ān-verzen er op, dat in geen enkel opzicht iets op Allāh gelijkt. Na aanhaling van XIX 66*b* en XLII 9*b* legt hij met beroep op VI 103 er den nadruk op, dat Allāh ten aanzien van Zichzelf ontkent, dat Hij ooit, hetzij in deze, hetzij in de toekomende wereld voor den blik waarneembaar zou zijn, evenals Hij ontkent ooit door slaap bezocht te worden (II 256), onrecht te begaan (X 45), in eenig opzicht Zijns gelijke te

1) F. 53*b*—55*a* infra.

hebben (XLII 9*b*) of plaatselijk gebonden te zijn (XLIII 84, LVIII 8) [1]).

Een hoofdstuk over het geschapen zijn van den Qur'ān (*Bāb fī khalq al-Qur'ān*) bevat de bespreking van verschillende verzen in verband met elkander, die tot het besluit voeren moet, dat de Openbaring geschapen is. Wanneer het werkwoord *khalaqa* niet met betrekking tot den Qur'ān gebruikt wordt, behoeft dit nog niet te beduiden, dat hij niet geschapen is. Immers een causatieve vorm van *nazala*, die met de Openbaring als object voorkomt (XV 9, *nazzalnā*), wordt evengoed gebezigd met het ijzer (LVII 25, *anzalnā*), het vee (XXXIX 8, *anzala*), het water (L 9, *nazzalnā*, hs. *anzalnā*), alle geschapen dingen, hoewel er niet uitdrukkelijk van „scheppen" sprake is. Allāh is de „schepper van alle ding" (VI 102, XL 64), „van de hemelen en de aarde en wat tusschen beide is" (XXV 60), dus ook van den Qur'ān, daar deze niet behoort tot de voortbrengselen der menschen, die Allāh hun toekent. Ook heet de Openbaring een licht (XLII 52*b*), welnu, het licht is een schepping Gods (VI 1). Tevens wijst het gebruik van *ǵa*ᶜ*ala* (maken) met betrekking tot den Qur'ān (XLIII 2) op zijn geschapen zijn (met verwijzing naar VII 189 en X 5, waar *ǵa*ᶜ*ala* parallel met *khalaqa* gebruikt wordt). Evenzoo vloeit uit de aanwending van het verbum *aḥdaṯa* (XXI 2, XX 112) voort, dat de Qur'ān niet van eeuwig her, maar in den tijd ontstaan, geschapen is. Voorts: de Qur'ān heet „sprake Gods" (*kalām Allāh*, IX 6, II 70) en „een geest van Onzentwege" (*rūḥan min amrinā*, XLII 52*a*); maar ook ᶜĪsā wordt „Zijn woord" en „geest van Hem (uitgaande)" genoemd (IV 169), die beide Allāh's schepping mogen heeten op grond van XV 29, LXVI 12, III 52. Ten slotte steunen verzen als XVI 103 en II 100 (wegens de verba *baddala* en *nasakha*) de leer van het geschapen zijn van den Qur'ān [2]).

Hierbij sluit aan een aantal, meest korte hoofdstukken, waarin al-Hādī met beroep op eene reeks van aangehaalde Qur'ān-verzen zijn opvatting ten aanzien van de onderha-

1) F. 55*a* infra—*b*.
2) F. 55*b*—56*a*.

vige punten aangeeft. Met de woorden: „Op grond van deze en dergelijke verzen weten wij" enz. [1]) wordt de slotsom van het betoog van ieder hoofdstuk in enkele woorden samengevat. Het zou te ver voeren den inhoud al dezer hoofdstukken weer te geven; daarom bepalen we ons er toe hieronder de opschriften er van te noemen [2]).

Aan de bestrijding van de leer der praedestinatie wijdde al-Hādī meer dan eene verhandeling. Een bundel geschriften van hem, die in München bewaard wordt, vangt aan met een „Weerlegging [der leeringen] van al-Ḥasan b. Muḥammed b. al-Ḥanafiyya [3])", *Kitāb al-radd ᶜalā Muḥammad b. al-Ḥasan b. al-Ḥanafiyya* [4]). Na een uitvoerige eulogie, in welke verscheiden punten van 's schrijvers belijdenis naar

---

1) فبهذه الآيات ونحوها علمنا الخ

2) *Bāb ḏikr ᶜadl Allāh fī kitābihi* (f. 56*a*—56*b* supra), *B. ḏikr qaḍāʾ Allāh f. k.* (f. 56*b*), *B. ḏikr qadar Allāh f. k.* (f. 56*b*—57*a* supra), *B. ḏikr al-irāda* (f. 57*a*), *B. ḏikr al-mašīʾa* (f. 57*a*—57*b* supra), *B. ḏikr al-maḥabba* (f. 57*b*), *B. ḏikr al-riḍā* (f. 57*b*), *B. ḏikr aᶜmāl al-ᶜibād* (f. 57*b*—58*a*), *B. ḏikr mašīʾat al-ᶜibād wa-irādatihim* (f. 58*a*), *B. ḏikr al-ᶜibāda* (f. 58*a*—58*b* supra), *B. ḏikr al-makhlūq* (f. 58*b*, *4*—59*b*, *1*, bestrijding van de leer, dat Allāh de handelingen der menschen schept), *B. ḏikr al-istiṭāᶜa* (f. 59*b*, *2*—60*a*, *5*), *B. ḏikr al-aṭfāl* (f. 60*a*), *B. ḥusn naẓar Allāh li-ᶜibādihi* (f. 60*a* ult.—60*b*, *19*), *B. ḏikr al-muʾminīn* (f. 60*b*, *20*—61*b*, *4*), *B. ḏikr al-aᶜmāl al-ṣāliḥa* (f. 61*b*), *B. ḏikr al-waᶜīd* (f. 61*b* paen.—62*b*, *9*), *B. ḏikr ahl al-kabāʾir* (f. 62*b*, *10* sqq.), *B. ḏikr al-aḥkām fi 'l-kufr* (f. 62*b* ult.—63*a*, *20*), *B. ḏikr al-munāfiqīn* (f. 63*a*, *21*—63*b*, *14*), *B. ḏikr al-manzila baina 'l-manzilatain* (f. 63*b*, *15*—64*a*), *B. ḏikr al-qiyām bil-qisṭ* (f. 64*b*—65*a*).

3) Gest. 99 of 100 onder ᶜUmar II; hij gold als de eerste, die over den *irǵāʾ* leerde, en hij zou daarover geschreven hebben, I. S., V 241; Šahr., 106, *15* sqq.; *al-Muᶜtazilah*, ed. Arnold, 11 paen., 15, *17* sq.; I. Ḥaǵar, *Tahḏīb al-T.*, II 320 N°. 555. Volgens I. Ḥaǵar moest al-Ḥasan echter wegens een citaat van hem bij I. Abī ᶜUmar al-ᶜAdanī († 243) eer tot de politieke Murǵiʾa (dus *al-Murǵiʾa al-ūlā*, vgl. Goldziher, *Vorles.*, 134 N. 17) behoord hebben. Aangaande een verdediging van den *ǵabr* door al-Ḥasan vonden we niets vermeld. De mogelijkheid blijft, dat het geschrift een pseudepigraphon is. Een aanteekening op het titelblad van het hs. houdt o. a. in, dat al-Ḥasan, in onderscheiding van zijn broeder A. Hāšim, op wien de Muᶜtazilieten zich beriepen (vgl. *al-Muᶜtazilah*, 5, *15* sqq.), als autoriteit gold bij de Ašᶜarieten: وهو امام الأشعرية واليه يستندون فى مذاهبهم ونجد اهل الحديث منهم يستروحون الى روايته اكثر من استرواحهم الى رواية اخيه ابى هاشم

4) *Maǵmūᶜ*, II f. 1*b*—63*b*. Blijkens den aanhef is Rieu, *o. c.*, N°. 206 XXX, niet met dit geschrift te vereenzelvigen. Vgl. bl. 271 n. 1.

voren komen (f. 1*b*—2*a* midden), verklaart al-Hādī, dat hem uiteenzettingen van al-Ḥasan b. Muḥammed onder oogen gekomen zijn, waarin deze den „dwang" (*ǵabr*) zoekt te staven en beweert, dat Allāh al zijn dienaren, engelen, profeten, *ǵinn* en menschen, dwingt tot al hun handelingen, hetzij goede, minderwaardige of slechte. Hij acht het daarom gewenscht deze verderfelijke leeringen (*mahālik*) van al-Ḥasan te ontzenuwen en tegenover hem vast te stellen ten aanzien van zijn Heer en Schepper, wat Zijner waardig is. Dan worden de vraagpunten, door al-Ḥasan gesteld, en de conclusies, uit onderstelde antwoorden getrokken, te berde gebracht en één voor één aan al-Hādī's tegenargumentatie onderworpen. Ter kenschetsing zij hier weergegeven de behandeling van de vraag, of de godsgezanten vrij of onvrij waren ten opzichte van de hun gegeven opdracht. Al-Ḥasan legt zijnen (onderstelden) tegenstander het alternatief voor: Heeft Allāh Zijnen gezanten gelegenheid (*al-sabīl*) en vermogen (*al-istiṭāᶜa*) verleend om het overbrengen na te laten (*tark al-balāǵ*), zoodat zij desgewild verandering konden brengen in hetgeen hun bevolen was met betrekking tot het overbrengen (*tablīǵ*) van het hun geopenbaarde en tot de practijk der (aan te bevelen) handelingen (*al-ᶜamal bil-sunan*), of wel stonden zij onder dwang, zoodat zij niet vermochten de opgedragen verbreiding van woord of practijk na te laten, daaraan toe of daarvan af te doen? Van hen, die het eerste lid der vraag bevestigend beantwoorden, heet het, dat zij zoo in een moeilijkheid geraakt zijn erger dan ze wel geducht hadden, immers zij beweren, dat de gezanten, zoo ze dat verkozen, Allāh's eenheid niet behoefden te belijden noch Hem gehoorzaamheid te betoonen in hun doen, daar zij toch volgens hen in staat waren om het hun geopenbaarde en de *sunan* verborgen te houden (*kitmān al-waḥy wal-sunan*). Nu kan hun de vraag gesteld worden: Weet gij nu wel, of de gezanten de tot hen gekomen openbaring geheel overgebracht hebben of niet? Houden zij vol, dat de gezanten hunne boodschap voor zich kunnen houden, dan kunnen verdere argumenten tegen hen aangevoerd worden. Zeggen zij daarentegen, dat de gezanten onmogelijk het geopenbaarde kunnen verbergen of de verplichtingen kunnen vervalschen (*ibdāl al-farāʾiḍ*),

dan hebben ze daarmee hun aanvankelijke bewering afgebroken (f. *2a* midden—*2b, 9*). Hiertegen voert al-Hādī aan, dat de gezanten zonder tekortkoming volbracht hebben, wat hun was opgelegd, de voorkeur gevend aan en bestendig strevend naar gehoorzaamheid. Allāh legde hun de volbrenging der zending niet op, voordat Hij in hen het benoodigde vermogen (*istiṭāʿa*) had doen ontstaan. In kennis gesteld van hetgeen zij te doen en te laten hadden, brachten zij over, wat hun opgedragen was, uit vrije keuze en goddelijk welgevallen beoogend, zonder dwang van Allāh [1]). Zijn bevel „Verkondig!" (*balliġ*, vgl. Qur. V 71) onderstelt, dat de *tablīġ* van den profeet uitgaat, daar het bevel aan dengene, die niet in staat is eene handeling te verrichten, tenzij hij in die handeling ingezet wordt, ondenkbaar is [2]). Allāh beveelt niet dan wetende, dat men ook het tegendeel kan doen. Zijn bevel is een aansporing tot gehoorzaamheid. „Volhard, zooals de standvastigen onder de gezanten uitgehouden hebben!", zegt Allāh (Qur. XLVI 34*a*); indien echter Allāh hen in dien toestand van volharden bracht, zou Hij eerder gezegd hebben: „Wij hebben u volhardend gemaakt, gelijk Wij het hen gedaan hebben". Anderzijds beveelt Allāh niet datgene, wat Hij Zichzelf voorbehouden heeft en waarover de mensch niet heeft te beschikken, als dood en leven, het in aanzijn roepen van gehoor en gezicht enz. Hij doet leven en sterven (Qur. L 42), maar Hij b e v e e l t niet te sterven of te leven. Een argument ligt ook in Qur. XLVI 25: Allāh wil van den mensch, dat, wanneer Hij hem het gehoor verschaft, het luisteren van hem uitga. — Wat nu betreft de vraag, of men, aannemende de vrije keuze der gezanten ten aanzien van het overbrengen en het nalaten daarvan, wel zeker kan zijn, of zij hun taak volkomen vervuld hebben, daaromtrent merkt al-Hādī op, dat Allāh nooit van iemands gehoor-

1) فبلّغوا .... على اختيار منهم لذلك وإيثار منهم لطاعته وحياطة لمرضاته لم يكن منه جبر لهم على أدائه ولا ادخال لهم قسراً فى تبليغه

2) .... اذ الامر لمن لا يقدر ان يفعل فعلا حتّى يُدْخَل فيه إدخالا ويقلّب فيه تقليبا محال لانّ الفاعل هو المدخِل لا المدخَل والمقلِّب لا المقلَّب

zaamheid spreekt, of hij was ook gehoorzaam, nooit iemand volbrenging (*adā'*) toekent, of hij was ook volbrengend. Zoo vermeldt Hij immers in Zijn *Tawrāt* den *tablīġ* der door Hem gezonden profeten als Nūḥ, Ibrāhīm e. a. en geeft hun den lof daarvan, terwijl Hij Mūsā aanspoort hen na te volgen en evenals zij de gehoorzaamheid aan hun Heer te verkiezen. Dan verhaalt Hij van Mūsā en vermeldt zijn voortreffelijkheid, zijn volharden en zijn ijver (*iġtihād*). Desgelijks doet Hij van ʿĪsā in den *Inġīl*. ʿĪsā kondigde Muḥammed aan als een gezant, die de vroegere openbaringen bevestigen zou (LXI 6), en van dezen zegt Allāh, dat hij zijn boodschap overgebracht en gewaarschuwd en zijn taak vervuld heeft (XXIX 17*b*) en dat hij niet te laken is (LI 54) (f. 2*b*, *9*—4*a*, *12*).

De volgende onderwerpen van discussie (*masā'il*) van al-Ḥasan en al-Hādī's critiek daarop betreffen de verhouding van Allāh's wil tot den val van Iblīs (f. 4*a*, *12* sqq.) en van Adam en Eva (f. 6*a*, *14* sqq.); tot het lot der helbewoners (f. 8*b* infra sq.); voorts de kennis, nl. de kennis van Allāh als schepper van alle ding, waarbij al-Ḥasan de vraag begint te stellen, of iemand vermogen heeft om onwetend te zijn ten opzichte van dat, waaromtrent Allāh hem wetend heeft gemaakt (f. 9*b*, *2* sqq.); de spraak, eene schepping van Allāh, die zoowel waarheid als leugen omvat, *tawḥīd* zoowel als *iśrāk* (f. 10*b*, *12* sqq.); de bewegingen (*al-ḥarakāt*), waardoor alle werk, goed en slecht, geschiedt (f. 11*b*, *6* sqq.); de werken (*al-aʿmāl*), of ze een „ding", *śai'*, zijn of niet, in verband met Allāh als schepper van alle ding (f. 12*b*, *7* sqq.); de termijnen (*al-āġāl*) en wie ze bepaalt (f. 15*a*, *6* sqq.); de middelen tot onderhoud (*al-arzāq*) en wie ze vaststelt (f. 18*a*, *11* sqq.); het verstand (*al-ʿuqūl*), of het geschapen en hoe het verdeeld is (f. 20*b* infra sqq.); den wil (f. 23*b*, *4* sqq.); de verzegeling, *al-ṭabʿ wal-khatm*, in verband met verzen als Qur. II 5, 6 (f. 25*a*, *11* sqq.); de (door Allāh bewerkte) toename naar aanleiding van Qur. II 7—9, IX 76—78 (f. 27*b*, *14* sqq.); datgene, wat Allāh den mensch laat doen, en de vraag, of Hij hem daarvoor straft (f. 29*b* infra sq.); de vraag naar aanleiding van Qur. VIII 7*a*, of, indien daar met *iḥda 'l-ṭā'ifatain* de *muśrikūn* bedoeld zijn, deze dan ook in staat geweest waren, niet

tegen Muḥammed ten strijde te trekken (f. 31*a*, *1* sqq.). — De genoemde punten mogen volstaan om een indruk te geven van den inhoud dezer polemiek, van welke f. 37*a*—63*b* het tweede gedeelte vormt.

Al-Hādī's verweer tegen de opvattingen der Muǵabbira leverde bovendien twee *Kitāb al-radd ᶜala 'l-Muǵabbira al-Qadariyya* [1]) op, waarvan één het antwoord inhoudt op de vragen, die zijn zoon Muḥammed hem voorlegde. In dit laatste betoog overweegt de aanhaling van loca probantia uit den Qur'ān.

Evenals zijn grootvader al-Qāsim b. Ibrāhīm [2]), bestreed al-Hādī naast de Muǵabbira ook de Anthropomorphisten (*al-Muśabbihūn*). Hij wraakte hun opvattingen in een *Kitāb al-radd ᶜalā ahl al-zaiǵ* [3]) *min al-Muśabbihīn* [4]). Tot dit gebied behoort ook de korte uiteenzetting *Kitāb tafsīr al-kursī* [5]). Na even gewezen te hebben op *muśabbihūn* ten tijde van den Gezant, die in Qur. XVII 92—94 en XXV 23—25 veroordeeld worden, en voorbeelden van bij de Anthropomorphisten gangbare godsvoorstellingen [6]) aangehaald te hebben zet al-Hādī, uitgaande van het slot van Qur. II 256 uiteen, dat de troon (*kursī*) van Allāh de hemelen en de aarde, het heelal, omsluit en omgeeft op gelijke wijze als het ei het kuiken omvat. Zooals het in de traditie heet, zijn de hemelen en de aarde, vergeleken bij den *kursī* van Allāh, als een malie geworpen in een woestijn (*kal-ḥalqa*

---

1) *Maǵmūᶜ*, II f. 64*a*—76*a*: كتاب الردّ على المجبّرة (hs. المُجبِره) القدريّة مهّا اجاب به صلوات الله عليه ابنه المرتضى لدين الله محمّد بن يحيى بن... علىّ بن ابى طالب; en f. 84*b*—94*b*: كتاب الردّ على المجبّرة (hs. المُجبرهَ) القدريّة الثانى, hetzelfde geschrift als Rieu, *o. c.*, N°. 206 XXX (vgl. bl. 267 n. 4). Het gebruik van den naam Qadariyya van de aanhangers der praedestinatie (zoo in een aan Zaid b. ᶜAlī toegeschreven uitspraak, *al-Muᶜtazilah*, 12, *2*) berust op pogingen der voorstanders van den vrijen wil om deze benaming van zich op hun tegenstanders af te schuiven, vgl. Houtsma, *De strijd over het dogma* enz., 47 v. (naar I. Qut., *Mukhtalaf al-ḥadīṯ*); al-Aśᶜarī, *al-Ibāna*, 73, *15* sqq. Vgl. ook C. A. Nallino, *Sul nome di „Qadariti"*, *RSO.*, VII 461—6.

2) Vgl. Strothmann, *Die Literatur der Zaiditen*, in *Der Islam*, II 53 ff.

3) Vgl. Qur. III 5.

4) Rieu, *o. c.*, N°. 206 V.

5) *Maǵmūᶜ*, I f. 65*b*—67*a* (Rieu, *o. c.*, N°. 206 XVII).

6) Vgl. *Farq*, 214 sqq.; Śahr., 75 sqq.

mulqāt fī falāt). Daarom is de *kursī* dan ook te beschouwen als een zinnebeeldige voorstelling, door welke Allāh den mensch wil wijzen op Zijn grootheid (*ᶜiẓma*) en omvatten van alle dingen [1]). — Van dezelfde strekking is al-Hādī's *Kitāb al-ᶜarś wal-kursī* [2]). Menschvormige uitingen van den Qurᵓan moeten zinnebeeldig opgevat worden [3]). Uitdrukkingen als „troon" (*ᶜarś*, *kursī*), „gezicht" (*wag̃h*), van Allāh gebezigd, zijn niet anders dan zinnebeeldige aanduidingen van Allāh zelf [4]), dienende tot Zijn verheerlijking. Doet *wag̃h* denken aan den glans Zijner majesteit, zoo is *ᶜarś* een woord, dat wijst op Allāh's verheven zijn boven Zijn schepsel en op Zijn heerschappij, dus op Hem zelf, daar Hij de heerschappij zelve is [5]). Over den *kursī* geeft al-Hādī dezelfde beschouwing als in het vorige tractaat.

In zijn *Kitāb al-diyāna* [6]) omschrijft al-Hādī in Muᶜtazilietischen geest zijn opvatting van Allāh en Zijn attributen [7]),

---

1) *Mag̃mūᶜ*, I f. 66*b*, *13—15*: انّ هذا الكرسىّ مثل ضربه الله لعباده ليستدلّ به العباد على عظمة الله تبارك وتعالى واحاطته بالاشياء واتّساعه لها فهذا الكرسىّ مثل يحكى عن الله سبحانه وليس ثَمّ شىء سوى الله عزّ وجلّ

2) *Ib.*, f. 180*b*, *14*—183*a*, *12* (Rieu, *o. c.*, N°. 206 XXXVI = N°. 336 VI).

3) *Mag̃mūᶜ*, I f. 180*b*, *15—19*: بسم الله الرحمن الرحيم قال يحيى بن الحسين صلوات الله عليه والكرسىّ والعرش والقبضة والبطش والاثبات والمحى (of المجىء, hs. z. p.) والكتاب والصراط والميزان والكشف عن ساق واليدان والقبض والبسط والوجه والحجاب أمثال كلّها لا يضاف شىء منها الى صفات البشر فمن أضاف شيئا منها الى صفات الخالق فقد كفر وانما هذه صفات من أمثال القرآن

4) *Ib.*, f. 180*b*, *20—22*: فنقول ان المعنى فى العرش والكرسىّ والوجه سواء ليس بينها فرق والمعنى فيها واحد فنقول ان معنى الوجه فى الله هو الله ومعنى الكرسىّ فى الله هو الله ومعنى العرش فى الله هو الله لا شكّ فى ذلك عندنا ولا ارتياب فيه

5) *Ib.*, f. 182*a*, *10—12*: انما قلنا ان العرش هو الله إذ (hs. اذا) كان العرش اسما يدلّ على الله لان العرش من صفات الملك وليس هو عرش مخلوق انما هو اسم من اسماء الملك يدلّ على ملك الله ومعنى يدلّ على ملك الله انه يدلّ على الله اذ هو الملك بنفسه

6) *Ib.*, f. 3*b*—5*a*, *18* (Rieu, *o. c.*, N° 206 II).

7) *Ib.*, f. 4*a*, *15—20*: وانه القادر الذى لا يعجزه شىء من الاشياء لم يزل عالما قادرا ولا يزال قادرا عالما ليس لقدرته غاية ولا لعلمه نهاية وليس علمه وقدرته سواه وهو

met afwijzing van andere, voornamelijk anthropomorphistische voorstellingen. Voorts spreekt hij over de afwezigheid van eenigen grond tot verontschuldiging tegenover Allāh voor den normalen mensch in profeetlooze tijdperken (*ahl al-fatarāt*) wegens het ingeschapen verstand, de ervaring, opgedaan aan zich en uit de schepping, en wegens de kennis, ontleend aan voorafgegane profeten, en ten slotte over de vergelding van Allāh, die zich richt naar de houding van den mensch en niet bepaald wordt door Allāh's wetenschap aangaande een zwenking naar geloof of ongeloof.

Het profeetschap betreffen een *Ǵawāb masʾalat al-nubuwwa wal-imāma*, een antwoord aan zijn zoon Abu 'l-Qāsim [1]), een *Bāb iṯbāt al-nubuwwa* [2]), een korte uiteenzetting zonder opschrift [3]), een beknopte *Kitāb mā naha 'llāh ʿanhu rasūl Allāh* [4]) en een geschrift *Fī ḏikr khaṭāya 'l-anbiyāʾ* [5]), een antwoord op vragen van Ibrāhīm b. al-Muḥsin al-ʿAlawī.

Eene samenvatting zijner geloofsbelijdenis gaf al-Hādī in de tot zijn zoon gerichte *Uṣūl al-dīn* [6]). Hier formuleert hij zijn overtuiging ten aanzien van de eenheid van Allāh, Zijne gerechtigheid, Zijne belofte en bedreiging, het bevelen van het goede en het verbieden van het slechte, en het imāmaat [7]). Zijn uiteenzetting komt overeen met de be-

---

القادر لا بقدرة سواه والعالم لا بعلم (hs. يعلم) سواه وهو السميع البصير ليس سمعه
غيره ولا بصره سواه ولا السمع غير البصر ولا البصر غير السمع ولا يوصف بسمع كأسماع
المخلوقين ولا ببصر (hs. يبصر) كأبصارهم — f. 4*b*, 7 sq.: ومن قال علم الله هو الله وقدرته
هى الله وسمع الله هو الله وبصر الله هو الله فقد قال فى ذلك بالصواب

1) Rieu, *o. c.*, N°. 206 VIII. Rieu wil dit geschrift vereenzelvigen met een van al-Hādī vermeld *K. iṯbāt al-nubuwwa wal-waṣiyya* (*Ḥ. W.*, II f. 18*a*: *K. al-imāma wa-īṯār* [f. l. *iṯbāt*] *al-n. wal-w.*); vgl. echter den volgenden titel.

2) Rieu, *o. c.*, N°. 206 X.

3) *Ib.*, N°. 206 XIV.

4) *Ib.*, N°. 206 XXVIII.

5) *Ib.*, N°. 206 XXIX; Griffini, *I manoscr. sudarab. di Milano*, prima coll. N° 66 (*RSO.*, III 74—5), met inhoudsopgave; vgl. *Lista dei manoscr. arabi* etc., Ser. A N°. 4 XXIV (*RSO.*, III 262); wellicht als *K. tafsīr khaṭāya 'l-anbiyāʾ* vermeld *Ḥ. W.*, II f. 18*a*.

6) *Maǵmūʿ*, I f. 69*a* infra—71*a* (Rieu, *o. c.*, N°. 206 XIX); in den aanhef *yā bunayya*; de eerste helft er van Berl. N°. 8386, f. 32, vgl. N°. 10262. Vermeld *Ḥ. W.*, II f. 18*a*.

7) Zie bl. 256 v.

spreking van deze punten (het imāmaat uitgezonderd) in den *Kitāb al-manzila baina 'l-manzilatain* [1]), afgezien echter van de daar gevoerde polemiek.

In een *Kitāb al-ǵumla* [2]) vervatte hij een kort begrip van geloofswaarheden en godsdienstige verplichtingen. Zijn *Kitāb al-khaśya* [3]) is een kleine verzameling van religieus-ethische maximen. Het religieuze leven betreft blijkbaar ook eene *Maw*ᶜ*iẓa* [4]). De *Kitāb al-bāliǵ al-mudrik* [5]) schrijft den mondigen Muslim de houding voor, die hem voor dwaling kan vrijwaren en zijn zieleheil kan verzekeren.

Tot het gebied van de *uṣūl al-fiqh* behoort wellicht de *Kitāb tafsīr ma*ᶜ*āni 'l-sunna wal-radd* ᶜ*alā man za*ᶜ*ama annahā min rasūl Allāh* [6]), waarin al-Hādī opkwam voor den goddelijken oorsprong der Sunna. Over een ander onderdeel dezer wetenschap handelde hij in zijn *Kitāb al-qiyās* [7]). Een systematische uiteenzetting van de plichtenleer gaf hij in zijn *Kitāb al-Aḥkām* [8]), die in détail de bewijsgronden behandelt ontleend aan overleveringen en *sunan* van den Profeet en aan deugdelijke toepassingen der analogie [9]). Hij was in

---

1) Vgl. bl. 263 vv.

2) Rieu, *o. c.*, N°. 206 XV; Griffini, *Lista dei manoscr. arabi* etc., N°. 186 (B 62) XI (*RSO.*, IV 1024). Vermeld *Ḥ. W.*, II *l. c.*

3) *Maǵmū*ᶜ, I f. 5*a*, *19*—6*a*, *3* (Rieu, *o. c.*, N°. 206 III); Griffini, *o. c.*, N°. 221 (B 97) II f. 14*b*—15*a* (*RSO.*, IV 1037). Genoemd *Ḥ. W.*, II *l. c.*

4) Rieu, *o. c.*, N°. 206 XXIII.

5) *Maǵmū*ᶜ, I f. 1*b*—3*a* (Rieu, *o. c.*, N°. 206 I = N°. 1225 II 1). Vermeld *Ḥ. W.*, II *l. c.*

6) Rieu, *o. c.*, N°. 206 VII; aan het slot kortweg *K. al-sunna.* Den laatsten titel geeft ook I. Ḥābis († 1061), *al-Maqṣad al-ḥasan*, Ambros. E 394. De onderhavige passage werd mij welwillend verstrekt door Prof. Dr. Griffini.

7) Rieu, *o. c.*, N° 206 XXVI; Griffini, *o. c.*, N°. 186 (B 62) X (*RSO.*, IV 1024). Vermeld *Ḥ. W.*, II *l. c.*

8) Het eerste deel Milaan, Ambros. H 73 en 138, Griffini, *Die jüngste ambrosian. Sammlung arab. Handschr.*, *ZDMG.*, LXIX 65; München cod. Glaser 8 en 71, E Gratzl, *Die arab. Handschr. der Samml. Glaser*, *Orientalist. Stud. Fr. Hommel ... gewidmet*, II 199 (*MVAG.*, 1917); en Weenen cod. Glaser 63. Aanhalingen bij Strothmann, *Das Staatsrecht*, 94 N. 4, 106 N. 1, *Kultus der Zaiditen*, 23 N. 3 en passim.

9) *Ḥ. W.*, II f. 18*a* supra: وهو مجلّدان فى الفقه مضمّنان (hs. مُضمنا) من تفصيل الأدلّة من الآثار والسنن النبويّة والاقيسة القويّة ما يشهد له بالنظر الصائب الخ — I. Ḥābis, *o. c.*, spreekt van 6 deelen.

Medīna aan dit werk begonnen en tot de *Bāb al-buyūᶜ* gevorderd, toen hij naar Yemen trok; zoo vaak als het krijgsbedrijf hem tijd gunde, dicteerde hij er verder aan, doch de dood belette hem het te voltooien [1]. Zijn ongeordende deducties heeten naderhand door al-Ḥasan b. Abī Ḥarīṣa gerangschikt te zijn [2]. Een afzonderlijk hoofdstuk uit de plichtenleer behandelt blijkbaar zijn *Kitāb al-raḍāᶜ* [3]; dit was ook wel het geval met de alleen in *al-Ḥadāʾiq al-Wardiyya* vermelde *Kitāb al-muzāraᶜa*, *Kitāb ummahāt al-awlād* en *Kitāb al-walāʾ* [4]. Onderwerpen uit den *fiqh* vormen ook den inhoud van den *Kitāb al-Muntakhab* [5], die evenals de *Kitāb al-Funūn* [6] bestaat uit een verzameling van antwoorden van al-Hādī op vragen hem voorgelegd door zijn gezel Abū Ǵaᶜfar Muḥammed b. Sulaimān al-Kūfī, die deze redigeerde en naar de indeeling der *fiqh*-boeken rangschikte [7].

Dergelijke responsa zijn er verscheidene onder al-Hādī's geschriften, zoo op vragen van zijn zoon Abu 'l-Qāsim [8], Abū ᶜAbd Allāh al-Ḥusain b. ᶜAbd Allāh al-Ṭabarī [9], ᶜAlī

---

1) *Al-Ifāda*, f. 43*a* supra; vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, 87.

2) Berl. 1299, f. 56*b*, *3—5*: ثم ما أتمّ الكتاب الا املا على كاتب فى مسيره وركوبه حتى فرغ الكتاب غير مرتّب ولا متّسق فرتّبه بعد ذلك الحسن بن ابى حريصة

3) Rieu, *o. c.*, N°. 206 XXXII = N°. 336 II.

4) *Ḥ. W.*, II *l. c.*

5) Rieu, *o. c.*, N°. 337. *Ḥ.W.*, II *l. c.*: وهو من جلائل الكتب

6) Rieu, *o. c.*, N°. 336 I = N° 206 XXXI; dit werk en het voorgaande zijn ook in Milaan aanwezig; vgl. Griffini, *o. c.*, *ZDMG.*, LXIX 76.

7) Al-Laḥǵī, f. 41*b* (in excerpt Par. 5982, f. 201*a*, *19* sqq.), noemt hem, behalve als bewerker van deze geschriften, als auteur van een *K. al-barāhīn fī muᶜǵizāt al-nabī* en een *K. al-manāqib fī faḍāʾil amīr al-muʾminīn ᶜAlī* (Milaan, Ambros. H 128, Griffini, *o. c.*, *ZDMG.*, LXIX 75 ff.) en schijnt hem nog andere werken te willen toekennen. Zijn overleveringen heeten er op te wijzen (zie ook *ZDMG.*, LXIX 76 N. 1), dat hij een leerling was van Muḥ. b. Manṣūr al-Murādī (vgl. bl. 35, 96 n. 1). Muḥ. b. Sulaimān bekleedde het qāḍīschap onder en na al-Hādī. Vgl. bl. 121, 145, 239.

8) Rieu, *o. c.*, N°. 206 XXI, XXV; *Maǵmūᶜ*, II f. 102*a* supra—103*a* supra. Vgl. ook bl. 271, 273.

9) *Maǵmūᶜ*, I f. 42*b*—48*b* (Rieu, *o. c.*, N°. 206 XIII) = *Maǵmūᶜ*, II f. 95*a*—102*a* (hierin ook de *Masʾala fi 'l-imāma*, vgl. bl. 259). Abū ᶜAbd Allāh had zich uit Ṭabaristān tot al-Hādī gewend wegens daar geopperde bedenkingen tegen het beleid van den imām. Deze wijst de voorbarige en onoordeelkundige aanmerkingen der bedillers af en beroept zich op het beter in-

b. Muḥammed al-ᶜAlawī [1]), Muḥammed b. ᶜAbd Allāh [2]), Ibrāhīm b. al-Muḥsin al-ᶜAlawī [3]), Abu 'l-Qāsim al-Z-y-d [4]), en van een inwoner van Qumm [5]).

Het antwoord, dat al-Hādī tot de bewoners van Ṣanᶜāᵓ richtte [6]), dateert wellicht uit den tijd van zijn eerste aanwezigheid in Yemen [7]). Men had hem in een schrijven te kennen gegeven, dat men zich wenschte in acht te nemen tegen misleidende nieuwigheden, zich met scheurmakerij niet wilde inlaten en verkoos zich te houden bij het bestaande verband [8]). Al-Hādī gaf hierop ten bescheid, dat men hem ten onrechte verdacht gemaakt heeft, en zet om zich te rechtvaardigen uiteen, wat hij belijdt ten aanzien van Allāh, het hiernamaals, Muḥammed, ᶜAlī, den Qurᵓān. Hij geeft een opsomming van de godsdienstige en ethische plichten, welker vervulling hij nastreeft, en van de practijken, die hij afkeurt. Hij noemt de heterodoxe richtingsnamen, die hij niet op zich toegepast wenscht te zien, en verklaart zich te houden aan de *ahl bait al-nubuwwa*, in wier mid-

---

zicht van den imām, wiens positie tegenover hen hij vergelijkt met die van den ongenoemde in Qur. XVIII 64—81 tegenover Mūsā. De punten, waarop al-Hādī zich rechtvaardigt, betreffen o. a. het toevoegen van een aantal geeselslagen *lil-taᵓdīb* na den *ḥadd*; het schatten (*kharṣ*) der boomvruchten (vgl. bl. 128); het heffen van een buitengewone belasting, dat al-Hādī verklaart in Ṣanᶜāᵓ tot onderhoud van zijn troepen gedaan te hebben met instemming der bewoners, die zijn hulp hadden ingeroepen (200 en 100 [dirham] van 20 en 10 000, 2 en 1 dīnār van 50 en 30), en dat, mits verordend door een rechtmatigen, naar Schrift en Sunna zich richtenden imām en in het belang der gemeenschap, niet alleen geoorloofd, maar soms zelfs verplicht is; verder de boven bl. 232—4, 236 v., 238 besproken onderwerpen.

1) *Magmūᶜ*, II f. 103*a*, *4*—paen.

2) *Ib.*, f. 103*a* paen.—105*a* (over *muwālāt al-ẓālimīn* en *al-istiᶜāna bil-ẓālimīn*). Mogelijk is Muh. b. ᶜUbaid Allāh (vgl. bl. 159, 170) bedoeld.

3) Vgl. bl. 273. 4) Rieu, *o. c.*, N°. 206 XXVII.

5) Rieu, *o. c.*, N° 206 XII (over de *maᶜrifat Allāh*).

6) *Magmūᶜ*, I f. 67*b*—69*a* infra (Rieu, *o. c.*, N°. 206 XVIII).

7) Zie bl. 117 v.

8) F. 67*b*, *4*—*8*: امّا بعد فقد جاءني كتابكم تحذرون البدع المضلّة .... والميل الى الخلاف والفرقة وتحثّون على لزوم الجماعة والأبرار .... وذلك عند ما بلغكم من اجتماع الناس على عيبي وطعنهم عليّ ونقصهم ايّاى وشتمهم لى من غير حدث أحدثت ولا خلاف أظهرت ولا رأي قبيح ابتدعت الخ

den de Qur᾽ān is geopenbaard en bij wie bij uitstek de verklaring en uitleg berust [1]). Kenmerkende leerpunten worden in dit stuk vooral niet naar voren gebracht; eerder schijnt er een streven te bespeuren om het standpunt der terughoudende Ṣanᶜānī's eenigermate te naderen.

Verder zijn er van al-Hādī bewaard een instructie (*ᶜahd*), die hij opstelde voor de gewestelijke vertegenwoordigers [2]), en een *Daᶜwa*, die hij zond aan Aḥmed b. Yaḥyā b. Zaid [3]). In het laatste geschrift maant hij met klem tot vervulling van den duren plicht van *ǵihād* ten einde het bewind aan de verdorven dwingelanden (nl. de ᶜAbbāsiden) of hun machtig geworden slaven te ontnemen, nu hun gezag allerwege wankel staat, en onder den rechtmatigen leider uit Muḥammed's geslacht een bestuur te vestigen, dat aan Schrift en Sunna beantwoordt. Op naam van al-Hādī staat ook eene *Waṣiyya* [4]), die echter in een randnoot van het Londensch handschrift aan een al-Hamdānī toegekend wordt. Een verzameling van op gezag van al-Hādī overgeleverde tradities legde naderhand ᶜAbd Allāh b. Muḥammed b. Ḥamza b. Abi 'l-Naǵm aan [5]).

De lijst van al-Hādī's geschriften in *al-Ḥadā᾽iq al-Wardiyya* [6]), die niet op volledigheid aanspraak maakt, vermeldt

---

1) F. 68*b*, *14—21*: لست بزنديق ولا دهرىّ ولا ممّن يقول بالطبع ولا ثنوىّ ولا مجبّرىّ قدرىّ ولا حشوىّ ولا خارجىّ والى الله أبرأ من كلّ رافضىّ غوىّ ومن كلّ حرورىّ ناصبىّ ومن كلّ معتزلىّ غال ومن جميع الفرق الشاذّة ونعوذ بالله من كلّ مقالة غالية ولا بدّ من فرقة ناجية عالية وهذه الفرق كلّها عندى حجّتهم داحضة والحمد لله وانا متمسّك بأهل بيت النبوّة ومعدن الرسالة ومهبط الوحى ومعدن العلم واهل الذكر الذين بهم وُحّد الرحمن وفى بينهم (sic) نزل القرآن والفرقان ولديهم التأويل والبيان وبمفاتيح منطقهم نطق كلّ لسان

2) Rieu, *o. c.*, N°. 206 XXXV = N°. 336 V; een andere dan die, welke in de *Sīra* (vgl. bl. 123—5 en 292—4) voorkomt.

3) *O. c.*, N°. 206 XXIV, en *Maǵmūᶜ*, II f. 76*a* infra—84*b*, *3*. Gegevens omtrent den adressaat ontbreken ons.

4) Berl. 3974, vgl. Strothmann, *Die Literatur der Zaiditen*, in *Der Islam*, II 64; Rieu, *o. c.*, N°. 1236 IV.

5) Berl. 1299, vgl. Strothmann, *o. c.*, in *Der Islam*, II 66 f. Een dergelijk werk zonder *isnād*'s (excerpt van het eerste?) Rieu, *o. c.*, N°. 421 II.

6) *Ḥ. W.*, II f. 18*a*—*b*, *1*; er is sprake van nog een 20 andere geschriften; I. Ḥābis, *o. c.*, geeft hun aantal op 48 aan.

bovendien de volgende titels: *Kitāb al-masāʾil*, *Masāʾil Muḥammad b. Saʿīd* [1]), *Kitāb al-tawḥīd*, *Kitāb bawār al-Qarāmiṭa*, *Kitāb al-radd ʿala ʾl-Imāmiyya*, *Kitāb al-radd ʿalā Ibn Ǵarīr* [2]), *Kitāb al-irāda wal-mašīʾa*, *Kitāb al-fawāʾid*.

Met zeker recht kon al-Hādī den ʿAliden, allereerst wel dien van Arabië, toevoegen [3]):

— Ik heb u een roemgebouw gesticht, dat zich schier tot de Plejaden verheft, welks luister bestendig is,
— Zoodat hun daardoor aanzien is geworden en aanspraken op glorie, en roem, hoog van voortreffelijkheid en rijk aan bate.
— Ik heb het boek van Allāh opgebeurd, nadat het tot verval gekomen was — iemand wijdt zich met kracht alleen aan het ware —,
— En ik heb verboden verklaard, wat duidelijk sprekende, zinrijke verzen van de Schrift van Allāh, verheven is Hij! verboden.
— En ik heb alle voorschriften van het Boek vereend gehouden, zooals de herder door zijn roep afdwalende kameelen (met de kudde) vereenigt.

Al bleef hij met den bescheiden omvang van zijn gebied [4]) ook verre van de verwezenlijking van zijn aspiraties,

---

1) Muḥ. b. Saʿīd vgl. bl. 145, 212, 239 n. 11, 241.
2) Mogelijk een bestrijding van Sulaimān b. Ǵarīr. Vgl. bl. 82 n. 5.
3) *Sīra*, f. 121*b*, *16—21*:

بنيت لكم بيتًا من المجد سَمْكُهُ   دُوينَ الثريّا فخرُه متتابِعُ
فأضحى لهم عزٌّ به ومفاخرٌ   وذكرٌ ومجد شامخ الفضل نافِعُ
نعشت كتاب الله بعد هلاكه   فليس بغير الحقّ يزمع زامِعُ
وحرّمت مَا قد حرّمَتْهُ نواطقٌ   من آى كتاب الله عزَّ جوامِعُ
ولا يَمْتُ (a أحكام الكتاب بأسرها   كما لايَمَ الذود المشتّ المشائعُ (b

a) voor لا أمت   *b*) vgl. *Lisān*, X 57, *2*, *6*.

4) Volgens ʿ*Umdat al-Ṭālib*, 156, *13*, zou hij gedurende 7 jaar te Mekka in de *khuṭba* vermeld zijn; bij den verwarden toestand aldaar (vgl. Snouck Hurgronje, *Mekka*, I 49 f.) is het wel mogelijk, dat dit het geval was.

die zelfs naar ʿIrāq uitgingen[1]), hij had, het particularisme der stammen en de mededinging van machtige heeren ten spijt, den grondslag gelegd van een staatsgemeenschap, die, hoe vaak ook de zwakheid van haar bestand bleek, de eeuwen zou overduren en die tot in den jongsten tijd hare zelfstandigheid tegenover de Turken trachtte te handhaven. Al-Hādī's gedachtenis bleef levendig in Yemen en daarbuiten vooral door zijn geschriften, welke naast die van zijn grootvader al-Qāsim b. Ibrāhīm tot richtsnoer dienden op het gebied der godsdienstige wetenschappen van de Zaidieten [2]).

---

1) *Sīra*, f. 74*b* infra (in een gedicht naar aanleiding van de tuchtiging der Akīlī's, vgl. bl. 172):

إمّا تؤخّرنى المنيّة فينةً   إنّ المنيّة قد تغول وتصرع
فلعلّنى أُوطى السنابك عنوةً   مدنَ العراق ومن بها يترقّع
بعونة الرحمن أمْلِكُ[a]) أرضهم   وأُذلّ فيها كلَّ من يتجمّع
حتّى أفضَّ جموعَهم بمقانبٍ   تحمى الذِمارَ حماتُها لا تُرْدَعُ

a) hs. ملك

Verzen, die heeten betrekking te hebben op *giħād* tegen de heerschers van ʿIrāq en andere tyrannieke machthebbers, beginnen als volgt (*Sīra*, f. 122*b*, *2* a f.—123*a*, *2*):

ألا أَبلغْ ولاةَ الجور عنّى   مقالة صادقٍ فيما يقول
بأنّى إن سلمت لكم قليلاً   وتنسينى منيّتى العجول
ترونى فى كتائب مرغماتٍ[a])   لِآنُفِكم إذا حضر الصقيل
من اليمن الذى فيه مقال   من الرحمن جاء به الرسول

a) hs. من رغماتٍ

2) Zoo schreef de in Ǵīlān en Dailamān opgetreden al-Muʾayyad billāh Aḥm. b. al-Ḥus. b. Hārūn (geb. 333; gest. 411 in Langā [Lankā]; *Ḥ. W.*, II f. 72*b* sqq.; *Yawāqīt al-Siyar*, f. 163*a*—164*a*; I. Isfandiyār, Gibb Mem. II, 50 sqq.; vgl. ook Strothmann, *Die Literatur der Zaiditen*, in *Der Islam*, I 358 N. 5, II 64) over den *fiqh* van al-Hādī een *K. al-taǵrīd* met een commentaar van 4 banden, waarin hij ook den *ikhtilāf* tusschen al-Qāsim en al-Hādī nopens 16 punten in de ʿ*ibādāt* en 21 in de *muʿāmalāt* behandelde, en een *K. al-bulġa* (*Ḥ. W.*, II f. 76*b*; Par. 5982, f. 234*b*). Een randnoot, *o. c.*, f. 235*a*, geeft als oordeel van al-Ḥākim (waarschijnlijk al-Muḥsin b. Muḥ. b. Karāma, vgl. Griffini, *I manoscr. sudarab. di Milano*, *RSO.*, II 16 N.): لا اعلم احدا من اهل بيت

رسول الله بلغ فى جميع الخصال ما بلغه الهادى عم — en van al-Manṣūr billāh ʿAbd Allāh b. Ḥamza: انّا نهاب قوله كما نهاب ما قامت عليه الدلالة وورد فيه من الاحاديث النبويّة ما هو مشهور عند العلماء — *Ḥ. W.*, II f. 17*b* supra: وطاز فقهه عمّ فى الآفاق حتى صارت أقواله فى أقصى بلاد العجم يأنسون بها اكثر من أُنْسِ اهل اليمن بها وعليها يعتمدون وبها يفتون

BIJLAGEN.

I.

(bl. 27).

Uit de kringen der muḥaddiṯīn en fuqahā' worden als medestanders van Zaid b. ʿAlī vermeld:

Abū Ḥanīfa († 150, vgl. I. Ḥaǵar, *Tahḏīb al-T.*, X 449 N°. 817, en *Enz. des Islām*, s. v.). *Ḥ. W.*, I f. 78*a*, *21* sqq.: Zaid zond Fuḍail b. al-Zubair tot Abū Ḥanīfa om hem voor zijn onderneming te winnen. De faqīh weifelde en vroeg Fuḍail naar zijn meening. Deze vond *ǵihād* met Zaid plicht en deelde, gevraagd naar de gevoelens van andere fuqahā', hem mede, dat Salama b. Kuhail, Yazīd b. A. Ziyād, Hārūn b. Saʿd, Abū Hāšim al-Rummānī, Ḥaǵǵāǵ b. Dīnār e. a. de zijde van Zaid kozen. Abū Ḥanīfa gaf daarop na een korten bedenktijd van zijn medewerking blijk door een gift, naar het heet, van 30.000 dirham (var. dīnār) ter bestrijding der toerustingsuitgaven, zich om gezondheidsredenen verontschuldigend wat betreft persoonlijke deelname. — Dit bericht vindt men eenigszins korter *Maq.*, 178, *13* sqq., waar onder de aanhangers nog Hāšim b. al-Barīd (vgl. bl. 283) genoemd wordt. — Volgens Par. 5982, f. 78*b* supra, was Fuḍail (hs. al-Faḍl) vergezeld van Ziyād b. al-Munḏir; de weifeling van Abū Ḥanīfa wordt niet vermeld en de opsomming der fuqahā' weggelaten. Er worden hier eenige waardeerende uitlatingen van den faqīh medegedeeld over het goed recht en de kennis van Zaid, op wiens gezag hij veel overleverde — *Al-Ifāda*, f. 10*b*, *14*—*16*, noemt Abū Ḥanīfa als een der fuqahā', die Zaid bezochten en tradities van hem hoorden, en vermeldt zijn geldbijdrage. — Niẓām al-Dīn al-Nīsābūrī, *Tafsīr*, randed. bij al-Ṭabarī, *Tafsīr*[1], I 387, *8*—*11*, spreekt van de algemeen bekende geschiedenis, dat Abū Ḥanīfa Zaid met geld steunde en in het geheim wees op den plicht om hem te helpen en met hem te strijden. Vgl. ook Šahr., 118, *13*—*15*; *Ta'rīkh al-Khamīs*, II 327, *19* sq. — Een overlevering, *Maq.*, 177 infra sq., zegt, dat Muḥ. b. Ǵaʿfar zijn hooge waardeering uitsprak over de liefde door Abū Ḥanīfa voor zijn geslacht, betoond in zijn hulp aan Zaid, terwijl hij een vloek uitsprak over Ibn al-Mubārak (d. i. ʿAbd Allāh, † 181, I. Ḥaǵar, *o. c.*, V 382 N°. 657), die de verbreiding van de *faḍā'il* der ʿAliden tegenging.

Fuḍail b. al-Zubair. Als aanhanger van Zaid, *Ḥ. W.*, I *l. c.*; *Maq.*, 178, *13* sqq., alwaar, evenals Par. 5982, *l. c.*, al-Faḍl. Volgens *Fihr.*, 178,

17—*19*, had hij den bijnaam al-Rassān; hij had onderricht ontvangen van Muḥ. b. ʿAlī (al-Bāqir) en wordt naast Abū Khālid al-Wāsiṭī (vgl. bl. 35) en Manṣūr b. Abi 'l-Aswad (al-Naǵāśī, 294; I. Ḥaǵar, *o. c.*, X 305 N°. 533 een van de *riǵāl* der Zaidiyya, Śahr., 145, *6*) als een der *mutakallimūn* der Zaidiyya genoemd. — Als volgeling van Abu 'l-Ǵārūd, Śahr., 119, *8* sq. — Al-Kaśśī, 184, *12* sqq. (korter *Aǵ.*, VII 13, *1* sqq.), vinden we hem op bezoek bij Abū ʿAbd Allāh (al-Ṣādiq), die zich waardeerend over zijn gevallen oom Zaid uitlaat; al-Rassān reciteert daarop verzen van al-Sayyid al-Ḥimyarī.

Ziyād b. al-Mundir (*Mafātīḥ al-ʿUlūm*, 29: Z. b. Abī Z.), Abu 'l-Ǵārūd (*Fihr.*, 178, *13*, al-Maqrīzī, *al-Khiṭaṭ*, II 352, *24*, bovendien A. 'l-Naǵm), al-Hamdānī (*Maq.*, 166, *15*; al-Naǵāśī, 121; al-Ṭūsī, N°. 308; al-Dahabī, *Mīzān*, I 320; I. Ḥaǵar, *o. c.*, III 386 N°. 704), al-Khārifī (zoo wellicht i. p. v. al-Khāriqī, al-Naǵāśī en al-Ṭūsī, *l. c.*; Khārif was een clan van Hamdān, die ook in Kūfa vertegenwoordigd was en daar tot de volgelingen van al-Mukhtār behoord had, Naśwān, ed. ʿAẓīmuddīn, 32; Ṭab., II 705, *2*; vgl. bl. 11). De *nisba* al-ʿAbdī (Mas., V 474; *Fihr.*, *l. c.*; Śahr., 121, *16*; al-Maqrīzī, *l. c.*) berust misschien op veronderstelling van verwantschap met al-Ǵārūd al-ʿAbdī (I. Qut., *K. al-Maʿārif*, 172). De overlevering, die hem een fakkel laat zwaaien en den strijdkreet roepen van een *miʾdana* (*Maq.*, *l. c.*; *Ḥ. W.*, I f. 78*b* infra), behoeft niet in strijd te zijn met die, welke van zijn blindheid rept (*Fihr.*, al-Naǵāśī, al-Ṭūsī, *l. c.*). Daar als zijn *nisba* ook al-Nahdī opgegeven wordt (al-Dahabī, *l. c.*; I. Ḥaǵar, *l. c.*; hier en al-Naǵāśī, *l. c.*, ook nog al-Ṯaqafī; Nahd b. Murhiba als clan van Hamdān, *Geneal. Tabellen*, 9, *21*), is hij waarschijnlijk dezelfde als Ziyād al-Nahdī (*Maq.*, 174, *15*, الهندى), wiens lichaam, evenals die van eenige anderen, aan den kaak werd gesteld (Ṭab., II 1711, *13*). Zie voorts bl. 29, 71 v.

De volgende vier namen worden, behalve in de bl. 281 (s. *Abū Ḥanīfa*) aangehaalde bronnen, ook *al-Ifāda*, f. 10*b*, *16* sq. genoemd:

Salama b. Kuhail. Als betrouwbaar traditieleeraar, I. Ḥaǵar, *o. c.*, IV 155 N°. 269; zijn *taśayyuʿ*, *l. c.*, vgl. I. Qut., *o. c.*, 301, *4*; hij werd tot de Batrī's gerekend, vgl. bl. 77. Hij heet Zaid gehuldigd te hebben (Ṭab., II 1679, *1*), maar zou aan zijn zaak gewanhoopt en zich aan den strijd er voor onttrokken hebben (*ib.*, 1680, *9* sqq.); vgl. Strothmann, *Das Staatsrecht*, 28, 32, 36. Zijn hooge leeftijd (geb. 47, I. Ḥaǵar, *l. c.*) zou ook zijn gebrek aan geestdrift kunnen verklaren. Intusschen zegt een overlevering op gezag van zijn zoon Yaḥyā (I. Ḥaǵar, *l. c.*), dat hij reeds op ʿĀśūrāʾ van 121 gestorven was; andere tradities stellen zijn dood op den laatsten dag van 121 of in 122 in denzelfden tijd als die van Zaid (Ṭab., III 2499; I. S., VI 221).

Yazīd b. A. Ziyād. Hij was een der *ʿulamāʾ* van Kūfa, over wien de *riǵāl*-critiek niet onverdeeld gunstig oordeelt, en wordt gerekend tot de geleerden der Śīʿa. † 136 (I. S., VI 237; al-Dahabī, *o. c.*, II 600 sq.; I. Ḥaǵar, *o. c.*, XI 329 N°. 630). Hij wierf als dāʿī voor Zaid in al-Raqqa, *Maq.*, 177, *10* sqq.

Hārūn b. Saʿd, met de *nisba* al-ʿIǵlī, een Kūfische overleveraar, die voor een fanatiek Śīʿiet doorging (I. Ḥaǵar, *o. c.*, XI 6 N°. 9; al-Dahabī, *o. c.*, II

541 ult. sq., daar: *rāfiḍī baġīḍ*). Als voorman der Zaidiyya, Sahr. 145, *7* (tekst Saʿīd), en vgl. bl. 81. Zijn auteurschap van de tegen de Rāfiḍieten gerichte verzen, *Farq*, 240, staat niet vast; vgl. Friedlaender, *The Heterodoxies*, II 106 N. 5.

Abū Hāšim al-Rummānī, al-Wāsiṭī; † 122 of 145, I. Ḥaǵar, *o. c.*, XII 261 N°. 1208.

Al-Ḥaǵǵāǵ b. Dīnār, ook Par. 5982, f. 78*b* supra; al-Wāsiṭī (al-Naǵāšī, 105; al-Ṭūsī, N°. 164; I. Haǵar, *o. c.*, II 200 N°. 371).

Hāšim b. al-Barīd (zoo is wel te lezen i. p. v. الزيد *Maq.*, 178, *4* a f.), als tradent op gezag van Zaid, al-Ḏahabī, *o. c.*, II 543 infra; bekend als Šīʿiet, I. Ḥaǵar, *o. c.*, XI 16 N°. 35.

Ḥ. W., I f. 78*a* ult., *b* supra (bericht van A. 'l-ʿAbbās d. i. al-Ḥasanī, wel uit zijn *K. al-Maṣābīḥ*, vgl. bl. 48 n.) en Par. 5982, f. 78*b* supra, worden als huldigers van Zaid genoemd:

Ibn Šubruma; waarschijnlijk ʿAbd Allāh b. Š., een der bekende faqīh's van zijn tijd; † 144, I. S., VI 244; I. Ḥaǵar *o. c.*, V 250 N°. 439. Er is reden om aan zijn partijkeuze voor Zaid te twijfelen, daar Yūsuf b. ʿUmar hem in 122 als qāḍī van Saǵistān aanstelde, nadat hij te voren qāḍī in Kūfa was geweest (Ṭab., II 1667, *2* sq., 1698, *7* sq., 1717, *1*).

Misʿar b. Kidām. Traditiekenner van grooten roep; Murǵiet; gest. tusschen 152 en 156 (I. S., VI 253 sq.; Ṭab., III 2513; al-Ḏahabī, *Taḏk.*, I 169 sqq.; I. Ḥaǵar, *o. c.*, X 113 N°. 209).

Al-Aʿmaš, d. i. Sulaimān b. Mihrān, mawlā van Kāhil (Asad); hooggeschat traditieleeraar met Šīʿietische neigingen; gest. tusschen 145 en 151, I. S., VI 238 sqq.; al-Ḏahabī, *o. c.*, I 138 sq.; I. Ḥaǵar, *o. c.*, IV 222 N°. 376); overleveraar van *faḍā'il* van ʿAlī, vgl. bl. 23 v.; als een der *riǵāl al-Šīʿa*, Šahr., 145, *13*; vgl. I. Qut., *o. c.*, 301, *4*. Volgens een overlevering *Maq.*, 179, *11* sqq., betuigde hij ʿUṯmān b. ʿUmair, die hem namens Zaid om medewerking kwam verzoeken, zijn sympathie voor Zaid, maar gaf hij als antwoord mede, dat hij de menschen ten aanzien van hem niet vertrouwde. Zie ook onder III bl. 288.

Al-Ḥasan b. ʿUmāra, mawlā van Baǵīla, † 153; als overleveraar niet gunstig beoordeeld. Hij was onder al-Manṣūr qāḍī in Baġdād (I. S., VI 256; al-Ḏahabī, *Mīzān*, I 209—11; I. Ḥaǵar, *o. c.*, II 304 N°. 532).

Abū Ḥaṣīn (of Ḥuṣain). Zijn naam is niet vast te stellen. Deze *kunya* werd o. a. gevoerd door ʿUṯmān b. ʿĀṣim (gest. omstr. 128), die echter als ʿUṯmānī bekend stond (I. S., VI 224; I. Ḥaǵar, *o. c.*, VII 126 N° 269). Deze naam ontbreekt Par. 5982, *l. c.*

Qais b. al-Rabīʿ, al-Asadī, bekend Kūfisch muḥaddiṯ, † 167(8); Šīʿietisch gezind en uiteenloopend beoordeeld. Hij deed zijn goeden naam schade door wreed optreden als ʿ*āmil* over al-Madā'in onder al-Manṣūr (I. S., VI 262 sq.; al-Ḏahabī, *o. c.*, II 314 sq.; I. Haǵar, *o. c.*, VIII 391 N°. 696). Als Batrī vgl. bl. 79. *Maq.*, 180, *11* sqq., vermeldt, dat Abū Ḥaṣīn hem verweet, dat hij Zaid na hem gehuldigd te hebben in den steek liet. — Qais wordt niet genoemd in Par. 5982, *l. c.*

Behalve deze vinden we nog vermeld:

Manṣūr b. al-Mu^ctamir. Ascetisch muḥaddiṯ van Kūfa, van Śī^cietische gezindheid; † 132 (I. S., VI 235; I. Qut., *K. al-Ma^cārif*, 301, *6*; Ṭab., III 2504 sq.; al-Ḏahabī, *Taḏk.*, I 127 sq.; I. Ḥaǵar, *o. c.*, X 312 N°. 546). Volgens *Maq.*, 177, *1—9* (vgl. 180, *9*) wierf Manṣūr voor Zaid; terwijl hij hiervoor afwezig was, sneuvelde Zaid. Hij legde zich als *kaffāra* voor dit „achterblijven" een jaar vasten op. Naderhand sloot hij zich aan bij ʿAbd Allāh b. Muʿāwiya (vgl. bl. 38). Als volgeling van Zaid ook genoemd *al-Ifāda*, f. 11*a*, *1*, en Par. 5982, f. 78*a* ult., *b 1*.

Muḥammed b. (ʿAbd al-Raḥmān b.) Abī Lailā, gezien faqīh, † 148 (I. S., VI 249; al-Ḏahabī, *o. c.*, I 154; I. Ḥaǵar, *o. c.*, IX 301 N°. 501). *Maq.*, 180, *6* sqq. (met weglating van den 2den naam), en Par. 5982, f. 78*b*, *1*, wordt hij als volgeling van Zaid vermeld. Zijn meegaan met Zaid is echter twijfelachtig, in verband met het feit, dat Yūsuf b. ʿUmar hem in 122 i. p. v. I. Śubruma tot qāḍī aanstelde (Ṭab., II 1717, *1* sq., *7* sq., vgl. 1875, *6*).

Kaṯīr al-Kh-drī. Mogelijk dezelfde als Kaṯīr al-Nawwāʾ, zie bl. 79, vgl. 75, 77, 78.

Hilāl b. Khabbāb; traditieleeraar in al-Madāʾin, † 144 (I. S., VII II 66; al-Ḏahabī, *Mīzān*, II 553; I. Ḥaǵar, *o. c.*, XI 77 N°. 123). Hij was qāḍī van al-Madāʾin; op een schrijven van Zaid nam hij voor hem de huldiging af (*Maq.*, 178, *5* sqq.). Zijn naam ook Par. 5982, f. 78*b* supra, met b. [al-] Aratt (vgl. I. S., VI 8).

ʿUṯmān b. ʿUmair, Abu 'l-Yaqẓān al-faqīh, Śīʿietisch traditiekenner, die de leer der *raǵʿa* heet aangehangen te hebben (al-Ḏahabī, *o. c.*, II 169; I. Ḥaǵar, VII 145 N°. 292). Zaid zond hem naar al-Aʿmaś om dezen te winnen (*Maq.*, 179, *10* sqq.). Zie ook onder III.

ʿAbda b. Kaṯīr al-Sarrāǵ al-Ǵarmī. Hij behoorde tot degenen, die zich in al-Raqqa door Yazīd b. A. Ziyād voor Zaid lieten winnen (*Maq.*, 177, *10* sqq.). Zaid zond hem en al-Ḥasan b. Saʿd b. al-Uqba naar Khurāsān (*ib.*, 179, *7* sqq.).

Sālim b. Abi 'l-Ǵaʿd. Hij zou op Zaid's last Zubaid al-Iyāmī (tekst الأيامي; Zubaid b. al-Ḥāriṯ al-Iyāmī, Śīʿietisch [ʿAlawī] gezind muḥaddiṯ, † 122 [3, 4], I. S., VI 216; I. Ḥaǵar, *o. c.*, III 310 N°. 578) om medewerking aan den *ǵihād* aangezocht hebben (*Maq.*, 178, *9* sqq.). Dit is onhistorisch, althans voor zoover Sālim betreft: deze stierf nl. in 100(1) of nog daarvoor (I. S., VI 203; I. Ḥaǵar, *o. c.*, III 432 N°. 799).

Sufyān. *Maq.*, 179, *3* sqq., heet het op gezag van Abū ʿAwāna, dat Sufyān van hem scheidde als Zaidī. Hier is misschien al-Ṯawrī (I. S., VI 257 sqq.; I. Ḥaǵar, *o. c.*, IV 111 N°. 199) bedoeld. Sufyān als Śīʿiet, I. Qut., *o. c.*, 301, *6*; vgl. Ṭab., III 2516.

Saʿīd b. Khuṯaim (Khaiṯam), Abū Maʿmar, leverde over o. a. op gezag van Ǵaʿfar al-Ṣādiq en Zaid; hij zou behalve Śīʿietische, ook Qadarietische denkbeelden voorgestaan hebben (I. Ḥaǵar, *o. c.*, IV 22 N°. 32); volgens I. A., VI 105, *11* sq., stierf hij in 180. Hij was, evenals zijn broer Maʿmar, een der wervers voor Zaid (al-Naǵāśī, 128; ʿAlam al-Hudā, al-Ṭūṣī, 155).

Blijkens op hem teruggaande overleveringen nam hij als jong man deel aan den opstand (*Maq.*, 166, *10* sqq. = *Ḥ. W.*, I f. 78*b*, *20* sqq., vgl. bl. 29 n. 3; *Maq.*, 171, *8*—172, *8* = *Ḥ. W.*, I f. 79*b*, *18* sqq., ingevoegd in het relaas van A. Mikhnaf na *ʿAbd al-Ṣamad*, Ṭab., II 1708, *7*; daarna voortzetting met *fa-ǵaʿalat* enz., *ib.*, *9*; vgl. Par. 5982, f. 83*b*, *3* sqq.). Vgl. *Maq.*, 156, *17* sq., 167, *4*, 183, *4*.

Sulaimān b. Khālid b. Dihqān, tradent op gezag van Muḥammed al-Bāqir en Ǵaʿfar al-Ṣādiq (vgl. ook al-Kaśśī, 228 sqq.). Hij heet de eenige van de volgelingen van Abū Ǵaʿfar (al-Bāqir), die met Zaid opstond, hoewel hij al-Ṣādiq eigenlijk hooger schijnt gesteld te hebben (vgl. al-Kaśśī, 231, *10* sqq.). Yūsuf b. ʿUmar strafte hem met afkapping van een hand (al-Naǵāśī, 130 sq.). Vgl. ook al-Kaśśī, 226, *7* sqq.

ʿAbd Allāh b. al-Zubair, broer van Fuḍail al-Rassān, sneuvelde bij den opstand, al-Kaśśī, 217, *6* sqq.

Abu ʾl-Ṣabbār, Ṭab., II 1710, *4*, *9*; al-Kaśśī, 152, *1*, als Abu ʾl-Ḍ-bār.

Ḥ. W., I f. 94*b*, *8* sqq., worden als volgelingen van Zaid en *ruwāt ʿan ahl al-bait* genoemd:

Sālim al-Ḥaḏḏāʾ.

Ḥamza b. ʿAṭāʾ al-Turkī.

Khalīfa b. Ḥassān.

II.

(bl. 45).

Onder degenen, die partij kozen voor Muḥammed b. ʿAbd Allāh b. al-Ḥasan, komen de volgende fuqahāʾ en muḥaddiṯūn voor:

ʿAbd al-Raḥmān b. Abi ʾl-Mawālī, † 173, al-Ḏahabī, *Mīzān*, II 107 infra sq.; I. Ḥaǵar, *o. c.*, VI 282 N°. 552. Door den in Egypte gevangen genomen zoon van Muḥammed als diens partijgenoot aangewezen, werd hij reeds voor het uitbreken van den opstand, tegelijk met de Ḥasaniden, gevangen genomen en gegeeseld (Ṭab., III 171, *1*—*4*, 187, *17* sqq.).

ʿAbd al-Ḥamīd b. Ǵaʿfar b. ʿAbd Allāh b. al-Ḥakam, traditiekenner, die den vrijen wil leerde (Qadarī); † 153 (I. Ḥaǵar, *o. c.*, VI 111 N°. 223). Hij stond over Muḥammed's *śurṭa* (Ṭab., III 193, *13* sq., 199, *4* sqq.; *al-Ifāda*, f. 17*a*, *2*) en ried hem een andere operatiebasis te zoeken (Ṭab., III 227, *17* sqq.). Als deelnemer aan den opstand nog genoemd *ib.*, 260, *2*; *Ḥ. W.*, I f. 90*a*, *5* (naar Abu ʾl-Faraǵ al-Iṣbahānī, waarschijnlijk in *Maqātil al-Ṭālibiyyīn*).

ʿAbd Allāh b. Ǵaʿfar b. ʿAbd al-Raḥmān b. al-Miswar b. Makhrama, † 170, I. Ḥaǵar, *o. c.*, V 171 N°. 295. Hij beheerde voor Muḥammed den *dīwān al-ʿaṭāʾ* (Ṭab., III 198 paen. sq.; *al-Ifāda*, f. 16*b* ult., 17*a*, *1*). Voorts nog Ṭab., III 260, *1*.

ʿAbd al-ʿAzīz b. Muḥammed al-Darāwardī, gest. tusschen 180 en 190, I. Ḥaǵar, *o. c.*, VI 353 N°. 677. Hij was door Muḥammed over het wapendepot (*ʿala ʾl-silāḥ*) gesteld (Ṭab., III 202, *9* sq.; *al-Ifāda*, f. 16*b*, *2* sq.) Ook nog Ṭab., III 260, *2*; *Ḥ. W.*, I f. 90*a*, *4* (Abu ʾl-Faraǵ).

Abū Bakr b. ʿAbd Allāh b. Muḥammed b. Abī Sabra, † 162, I. Ḥaǵar, *o. c.*, XII 27 N°. 138; al-Ḏahabī, *o. c.*, II 639 sq. Door den stadhouder Riyāḥ belast met de *zakāt*-inning van Asad en Ṭayyiʾ, droeg deze faqīh, toen Muḥammed opstond, de ontvangen gelden aan dezen af. Hij boette daarvoor naderhand met geeseling en gevangenisstraf (Ṭab., III 265, *16* sqq.; *Fragm.*, I 248 ult. sq.). Verder vermeld Ṭab., III 227, *8*, 259, *16*; *al-Ifāda*, f. 16*a*, *14* sq. (= *Ḥ. W.*, I f. 89*b*, *27*).

Muḥammed b. ʿAǵlān, hoogaangeschreven muḥaddiṯ en faqīh, † 148 of 149 (al-Ḏahabī, *Taḏk.*, I 148 sq.; *Mīzān*, II 417 sq.; I. Ḥaǵar, *o. c.*, IX 341 N°. 564). Als toehoorder van Wāṣil b. ʿAṭāʾ, *al-Muʿtazilah*, ed. Arnold, 20, *7* sq. IJverig aanhanger van Muḥammed (Ṭab., III 227, *14* sq., 251, *18* sqq.; *al-Ifāda*, f. 16*a*, *12*; *Ḥ. W.*, I f. 89*b*, *26*, 90*a*, *3*); de hooge achting voor hem bewaarde hem voor straf vanwege den nieuwen stadhouder van Medīna (Ṭab., III 259, *3* sqq.).

ʿAbd Allāh b. Yazīd b. Hurmuz, gezien faqīh, † 148 (I. S., V 209, *20* sq.; Abu 'l-Maḥāsin, I 400, *17*). De gedachte aan den idealen ouden tijd kon hem doen weenen; hij nam deel aan den opstand om door zijn onthouding niet een slecht voorbeeld te geven (Ṭab., III 251, *18* sqq.; *Ḥ. W.*, I f. 90*a*, *18*, alwaar ابن هرم).

ʿUbaid Allāh b. ʿUmar b. Ḥafṣ, traditiekenner van grooten naam. Het staat niet vast, of deze ʿUmaride aan de onderneming meedeed. Er is een bericht, dat hij zijn medewerking had toegezegd, maar stierf, voordat hij die kon verleenen (Ṭab., III 259, *9*—*16*). Naar andere overlevering stierf hij in 147, maar liet hij zich niet met den opstand in (I. Ḥaǵar, *o. c.*, VII 38 N°. 71).

Ibn Abī Ḏiʾb, d. i. Muḥammed b. ʿAbd al-Raḥmān b. al-Muǵīra, hooggeschat faqīh van ascetische vroomheid, wien men wel Qadarietische opvattingen toeschreef; † 158 of 159 (al-Ḏahabī, *Taḏk.*, I 172 sq.; I. Ḥaǵar, *o. c.*, IX 303 N°. 503). Als huldiger van Muḥammed alleen *al-Ifāda*, f. 16*a*, *12* (*Ḥ. W.*, I f. 89*b*, *26*). Bij al-Ḏahabī heet het, dat hij bij den opstand *lazima baitahu*; hiermede is zijn moreele steun nog niet ontkend. Hetzelfde wordt ook van Mālik b. Anas bericht (Ṭab., III 200, *7*). Vgl. ook bl. 40.

ʿAbd al-Wāḥid b. Abī ʿAwn. Deze muḥaddiṯ was ʿAbd Allāh b. al-Ḥasan zeer toegedaan; verdacht partijgenoot van Muḥammed te zijn, moest hij zich schuil houden. Hij stierf reeds in 144 (Ṭab., III 259 ult., 260, *1*; *Ḥ. W.*, I f. 90*a*, *3*; I. Ḥaǵar, *o. c.*, VI 438 N°. 917).

ʿAbd Allāh b. ʿAṭāʾ b. Yaʿqūb. Hij nam met zijn 9 zonen aan den opstand deel (ook Ṭab., III 260, *3*—*6*). Hij heet tot de fuqahāʾ behoord te hebben en wordt als betrouwbaar (*ṯiqa*) aangemerkt. Al-Manṣūr zou zijn verwondering er over uitgesproken hebben, dat de man, die pas nog door hem ontvangen was, zich nu met tien zwaarden tegen hem keerde. ʿAbd Allāh moest zich naderhand schuil houden, totdat hij stierf onder het stadhouderschap van Ǵaʿfar b. Sulaimān, die zijn lijk aan den paal liet slaan (*Ḥ. W.*, I f. 90*a*, *5* sqq., naar Abu 'l-Faraǵ; hier heet de Ṭab., III 260, *5*, *Ǵaʿfar* genaamde zoon *Ǵubair*, vgl. *ib.*, 190, *8*).

ʿAbd Allāh b. ʿĀmir, Abū ʿĀmir, al-Aslamī al-Qāriʾ, † 150(1), als over-

everaar als *ḍaʿīf* aangemerkt bij I. Ḥaǵar, *o. c.*, V 275 N°. 471, in tegenstelling met *Ḥ. W.*, I f. 90*a*, *12* sqq., waar hij *ṯiqa* genoemd wordt en herdacht wordt in een vers van Ibr. b. ʿAbd Allāh; voorts *ib.*, *3* sq.; Ṭab., III 248, *7* sq.

Isḥāq b. Ibrāhīm b. Dīnār. Enkel vermeld *Ḥ. W.*, I f. 90*a*, *4*.

Maṭar al-Warrāq. Genoemd *Ḥ. W.*, I f. 90*a*, *19*. Zie ook III bl. 289.

III.

(bl. 52).

Wets- en traditieleeraars, die als aanhangers van Ibrāhīm b. ʿAbd Allāh worden genoemd:

Ṭab., III 298, *9* sqq., zijn vermeld:

ʿĪsā b. Yūnus b. Abī Isḥāq al-Hamdānī (zoo *Ḥ. W.*, I f. 94*b*, *7*) al-Sabīʿī, muḥaddiṯ van grooten roep, † 187(8) of 191 (I. S., VII II 185; al-Ḏahabī, *Taḏk.*, I 254 sqq.; I. Ḥaǵar, *o. c.*, VIII 237 N°. 439). Abū Isḥāq al-Sabīʿī als Šīʿiet, I. Qut., *o. c.*, 301, *4*; Šahr., 145, *13*.

Muʿāḏ b. Muʿāḏ b. Naṣr al-ʿAnbarī; ook *Ḥ. W.*, I f. 94*a* infra, alwaar M. b. Naḍr al-ʿA. Gezien traditiekenner in Baṣra, waar hij onder al-Rašīd ook qāḍī was; geb. 119, gest. Rab. II 196 (I. S., VII II 47 sq.; al-Ḏahabī, *o. c.*, 297; I Ḥaǵar, X 194 N°. 364).

ʿAbbād b. al-ʿAwwām; ook *al-Ifāda*, f. 19*b*, *9* (*Ḥ. W.*, I f. 94*a*); Par. 5982, f. 110*a*, *19*; muḥaddiṯ van Šīʿietische gezindheid, dien al-Rašīd eenigen tijd in hechtenis liet zetten; gest. na 180 (I. S., VII II 73; al-Ḏahabī, *o. c.*, I 238; I. Ḥaǵar, V 99 N°. 168). Vgl. ook Šahr., 145, *9*.

Isḥāq b. Yūsuf al-Azraq, 117—195 (I. S., VII II 62; al-Ḏahabī, *o. c.*, I 293; I. Ḥaǵar, *o. c.*, I 257 N°. 486).

Muʿāwiya b. Hišām, al-Qaṣṣār al-Azdī, † 204 of 205 (I. Ḥaǵar, *o. c.*, X 218 N°. 401). Hij moet dus, evenals ook met anderen het geval was, aan de Zaidietische beweging meegedaan hebben in zijn jonge jaren, toen van eenigen naam als beoefenaar der gewijde wetenschap nog nauwelijks sprake kon zijn.

Al-Ifāda, f. 19*b*, *Ḥ. W.*, I f. 94*a*, en Par. 5982, f. 110*a*, *19* sq., zijn genoemd:

Hārūn b. Saʿd. Zie I bl. 282. Als oud man stelde hij zich ter beschikking van Ibrāhīm, die, hoewel hij iets tegen hem gehad schijnt te hebben, hem met de verdediging van Wāsiṭ belastte (Ṭab., III 302—4).

Yazīd b. Hārūn, 118—206, traditieleeraar van omvangrijke kennis en groot gezag (I. S., *l. c.*; al-Ḏahabī, *o. c.*, I 290 sqq.; I. Ḥaǵar, *o. c.*, XI 366 N°. 711). Par. 5982, *l. c.*, heeft: *wa-Yazīd wa-Hārūn*. Als aanhanger van Ibrāhīm ook Šahr., 145, *9*.

Hušaim b. Bašīr (Par. 5982, *l. c.*: Hāšim), gezien ḥadīṯ-kenner, 104(5)—183 (I. S., VII II 61; al-Ḏahabī, *o. c.*, I 225 sq.; I. Ḥaǵar, *o. c.*, XI 59 N°. 100). *Ḥ. W.*, I f. 94*a* infra, vermeldt nog van Hušaim, dat hij dapper meestreed voor Ibrāhīm en dat zijn broeder al-Ḥaǵǵāǵ en diens zoon Muʿāwiya in den strijd vielen. Vgl. ook Šahr., 145, *10*.

Śuʿba b. al-Ḥaǵǵāǵ, 82(3)—160, muḥaddiṯ van grooten naam (Ṭab., III 2514; al-Ḏahabī, *o. c.*, I 174 sqq.; I. Ḥaǵar, *o. c.*, IV 338 N°. 580). Gevraagd naar zijn oordeel over het partij kiezen voor Ibrāhīm, zou hij geantwoord hebben: *Wallāhi la-huwa ʿindī Badr al-ṣuǵrā!* (*Ḥ. W.*, I f. 93*b*, *11* sqq.; Par. 5982, f. 110*b* supra). I. Qut., *o. c.*, 301, *6*, vermeldt hem als Śīʿiet; evenzoo Sahr., 145, *12*.

Abū Ḥanīfa. Vgl. I bl. 281. Hij werkte in stilte voor Ibrāhīm en hield briefwisseling met hem. In een schrijven zou hij hem den raad gegeven hebben om, in geval van overwinning, niet de gedragslijn van ʿAlī te volgen ten aanzien van de vijanden in den Kameelslag, toen hij de verslagenen niet doodde, het goed van den vijand niet als *ǵanīma* beschouwde, wijkenden niet vervolgde en gewonden niet afmaakte, omdat de vijand geen steunpunt (*fiʾa*) had (vgl. bl. 133), maar te doen als ʿAlī te Ṣiffīn, waar hij het bovengenoemde wel in practijk bracht, omdat de Syriërs een *fiʾa* hadden. Abū Ǵaʿfar heet dezen brief in handen gekregen te hebben, maar aanvankelijk niets te hebben laten merken. Naderhand liet de khalief Abū Ḥanīfa door den stadhouder ʿĪsā b. Mūsā (zoo *Ḥ. W.*) uit Kūfa naar Baǵdād zenden. Daar zou hij door een giftdrank gedood zijn (*al-Ifāda*, f. 19*a*, *4*—*13*; *Ḥ. W.*, I f. 93*b*; vgl. *Taʾrīkh al-Khamīs*, II 327, *2* sq.). Volgens *ʿUmdat al-Ṭālib*, 85 ult. sq., kondigde Abū Ḥanīfa in zijn brief aan Ibrāhīm ook een bijdrage van 4000 dirham aan en sprak hij van door hem bewaarde deposito's als een beletsel om zich bij hem te komen voegen. Door deposito's verhinderd geweest te zijn om persoonlijk mee te doen zegt Abū Ḥanīfa ook in een anecdote van Abū Isḥāq al-Fazārī. Diens broeder was op Abū Ḥanīfa's raad met Ibrāhīm uitgetrokken en gesneuveld. Toen al-Fazārī den faqīh hiervan een verwijt maakte, antwoordde hij, dat de verdienste van dezen dood opwoog tegen die van de gevallenen van Badr (*al-Ifāda*, f. 19*b*, *10*—*16*; *Ḥ. W.*, I f. 94*a*; Par. 5982, f. 110*a* infra; vgl. ook *Taʾrīkh al-Khamīs*, II 327, *20* sq.). Volgens *Ḥ. W.*, I f. 94*a*, *29* sqq., bevorderde Abū Ḥanīfa krachtig de onderneming van Ibrāhīm en wees Zufar b. al-Huḏail hem op het gevaarlijke daarvan. Śahr., 118, *15* sqq., spreekt van zijn dood in de gevangenis als straf voor zijn huldiging van Muḥ. b. ʿAbd Allāh.

Al-Aʿmaś. Vgl. I bl. 283. Hij ijverde zeer voor Ibrāhīm en betreurde het, dat zijn blindheid hem belette mee uit te trekken (*al-Ifāda*, f. 19*b* paen.—20*a*, *1*; *Ḥ. W.*, I f. 94*a*, *21* sq.; korter Par. 5982, f. 110*b*, *1*). Een uiting van zijn sympathie voor den ʿAlide ook *Ḥ. W.*, I f. 92*a* paen. sqq.

Baśīr al-Raḥḥāl (zoo in Ṭab. te verbeteren; vgl. de verklaring van den bijnaam *al-Muʿtazilah*, ed. Arnold, 24, *16* sqq.). De gruwzame behandeling der gevangen ʿAliden heet dezen Muʿtaziliet tot verzet gebracht te hebben (Ṭab., III 185, *15* sqq.). Hij behoorde tot Ibrāhīm's vertrouwden (*ib.*, 311, *7* sqq., vgl. *Farq*, 231, *14*, alwaar onjuist يسير). Toen een verspieder al-Manṣūr berichtte, dat hij Baśīr en Maṭar al-Warrāq gewapend bij Ibrāhīm had zien binnengaan, verwonderde het hem, dat het vasten hun nog kracht gelaten had om wapenen te dragen (*al-Ifāda*, f. 19*a*, *13* sqq. = *Ḥ. W.*, I f. 94*b*, *18* sqq.). Hij sneuvelde te Bākhamrā, *Ḥ. W.*, I f. 95*a* infra (vgl. *al-*

Ifāda, f. *22a, 7—9*; Par. 5982, f. 111*b*, *2* sqq., riwāya van al-Mufaḍḍal al-Ḍabbī). — Horten, *Die philos. Systeme* usw., 153, heeft verkeerd „Baṣīr" en „770" als sterfjaar; de vertaling, *ib.*, *13*, is onzinnig, omdat een lacune in den tekst is voorbijgezien, die in de verbeteringen bij *al-Muʿtazilah*, ed. Arnold, 24 ult., aangevuld is.

Maṭar al-Warrāq. Vgl. hierboven. Volgens *Ḥ. W.*, I f. 90*a*, *19* sqq., werd hij na het sneuvelen van Ibrāhīm gevangen genomen en liet al-Manṣūr hem op wreede wijze terechtstellen. Deze overleveringen behooren tot de legende, indien hij dezelfde is als Maṭar b. Ṭahmān al-Warrāq en het van dezen aangegeven sterfjaar 125 (Ṭab., III 2502; I. Ḥaǵar, *o. c.*, X 167 N°. 316) juist is.

Ḥ. W., I f. 94*a*, *22* sqq., *b* supra, geeft voorts de volgende namen:

Muslim b. Saʿīd. Als aanhanger van Ibrāhim ook Śahr., 145, *10*.

Al-Aṣbaġ b. Zaid, al-Wāsiṭī, gest. 157 of 159 (I. S., VII II 61; I. Ḥaǵar, *o. c.*, I 361 N°. 656).

Al-ʿAwwām b. Ḥawśab, gest. 148; een leeraar, die veel werk maakte van *al-amr bil-maʿrūf wal-nahy ʿan al-munkar*, I. S., VII II 60; een der *riǵāl* van Huśaim b. Baśīr, I. Ḥaǵar, *o. c.*, XI 59, *10* sq.; tradent op gezag van al-Ṣādiq, al-Naǵāśī, 214. Als aanhanger van Ibrāhīm ook Śahr., *l. c.*

ʿAbbād b. Manṣūr, muḥaddiṯ met Qadarietische opvattingen; † 152 (I. Ḥaǵar, *o. c.*, V 103 N°. 172; I. Qut., *o. c.*, 301, *21*). Ibrāhīm stelde hem aan tot qāḍī van Baṣra (*al-Ifāda*, f. 21*b*, *11*; *Ḥ. W.*, I f. 94*b*, *26*), wat hij te voren ook al geweest was (Ṭab., II 1984, *4*, 2017, *19* sq., III 11, *16*, 75, *6*, 81, *10*, 84, *4*, 91, *17*).

Abu 'l-ʿAwwām ʿImrān al-Qaṭṭān, een van die leeraars, die het „zwaard voorstonden" (vgl. bl. 75). Hij gaf in de dagen van Ibrāhīm een „heftige *fatwā*, waarin tot het vergieten van bloed werdt opgewekt" (al-Ḏahabī, *Mīzān*, II 248 infra sq.; I. Ḥaǵar, *o. c.*, VIII 130 N°. 225).

ʿUṯmān al-Ṭawīl, d. i. ʿU. b. Khālid, Abū ʿAmr, een der leermeesters van Abu 'l-Huḏail al-ʿAllāf (*al-Muʿtazilah*, ed. Arnold, 25, *1*; vgl. I. Qut., *o. c.*, 301, *18*). Volgens een anecdote ging hij er groot op, dat Ibrāhīm door zijn bemoeienis opgestaan was; toen deze gedood was, verzocht hij over zijn uitlating te zwijgen.

Abū Dāʾūd al-Ṭuhawī. Al-Dawlābī, *al-Kunā wal-Asmāʾ*, I 170 paen., heeft Abū D. al-Ṭ. b. ʿĪsā b. Muslim in een *isnād* op gezag van A. 'l-Ǵārūd op gezag van Zaid b. ʿAlī. Wellicht dezelfde als al-Ṭuhawī Ṭab., III 290, *12*, 291, *2*, 302, *13*, 309, *4*.

Fiṭr b. Khalīfa, Kūfisch muḥaddiṯ van Śīʿietische gevoelens; † 153 of 155 (I. S., VI 253; I. Qut., *o. c.*, 301, *6*; al-Ḏahabī, *Mīzān*, II 302; I. Ḥaǵar, *o. c.*, VIII 300 N°. 548).

Ibn Ǵunāda.

Ibn Suwaid, al-Ḥanafī (*Ḥ. W.*, I f. 93*b*, *16*). Hij was aanvoerder van een troep en sneuvelde te Bākhamrā (*ib.*, f. 94*b*, *7*).

Yazīd al-Asadī. Vgl. Yazīd b. ʿAbd al-ʿAzīz al-A., I. Ḥaǵar, *o. c.*, XI 346 N°. 664.

ʿAbd Allāh b. Ǵaʿfar al-Madyanī; als muḥaddiṯ ongunstig beoor-

deeld; † 178 (I. Ḥaǵar, *o. c.*, V 174 N°. 298). Als aanhanger van Ibrāhīm ook Ṭab., III 309, *11* sq.

Mu'ammal b. Ismā'īl (hs.: *wa-min aṣḥāb Sufyān* [wel al-Ṯawrī] *ibn Mu'ammal*); † Ram. 206, I. Ḥaǵar, *o. c.*, X 380 N°. 682.

Ḥanbaṣ (hs. zonder punten). Hij heet een man van aanzien (*ǵalīl al-qadr*), van wien een dichter zeide: *yā laita qawmī kullahum ḥanābiṣah.*

Sālim al-Ḥaḏḏā', Ḥamza b. 'Aṭā' en Khalīfa b. Ḥassān (vgl. I bl. 285). Zij sneuvelden met Ibrāhīm.

'Abd al-Wāḥid b. Ziyād, bekend muḥaddiṯ, † 176(7) of 179 (I. S., VII II 44; I. Ḥaǵar, *o. c.*, VI 434 N°. 912). Als aanhanger van Ibrāhīm Ṭab., III 290, *3*. Tot straf liet de stadhouder naderhand zijn woning en palmen vernielen, *ib.*, 327, *14*.

'Uṯmān 'b. 'Umair. Volgens een mededeeling op gezag van I. Ḥanbal nam hij deel aan den opstand van Ibrāhīm. Uit een werk van al-Bukhārī zou evenwel blijken, dat hij tusschen 120 en 130 gestorven was. Zie bl. 284 en de daar aangehaalde plaatsen.

Al-'Alā' b. Rāśid. Alleen Śahr., 145, *10*.

IV.

(bl. 60)

Als huldigers van Yaḥyā b. 'Abd Allāh worden *Ḥ. W.*, I f. 101*b*, *17* sqq. (naar Abu 'l-Faraǵ) en Par. 5982, f. 128*a* ult., *b* supra, de volgende 'ulamā' opgenoemd:

'Abd Rabbihi b. 'Alqama (deze lezing ook *al-Ifāda*, f. 25*b*, *7*; *Ḥ. W.*: علقه).

Muḥammed b. Idrīs al-Śāfi'ī († 204). Beschuldigd te werven voor Yaḥyā b. 'Abd Allāh, zou hij gevankelijk voor al-Raśīd gebracht zijn (*Ḥ. W.*, *l. c.*, naar Abu 'l-Faraǵ). Van een vervolging wegens verstandhouding met 'Aliden spreekt ook een overlevering bij Abū Nu'aim, *Ḥilyat al-Awliyā'* (de Goeje, *Einiges über den Imâm aš-Šâfi'ī*, *ZDMG.*, XLVII, 111 f.), waar bij 'Abd Allāh b. al-Ḥasan wel aan zijn zoon Yaḥyā te denken is. Volgens *Fihr.*, 209, *18* sqq., was al-Śāfi'ī *śadīd fi 'l-taśayyu'* (vgl. boven bl. 64). Een hem toegeschreven vers luidt: „Indien liefde voor de Āl Muḥammed *rafḍ* is, dan mogen de *ṯaqalān* getuigen, dat ik een Rāfiḍī ben" (Abu 'l-Maḥāsin, I 588; al-Subkī, *Ṭabaqāt al-Śāfi'iyya*, I 158). Volgens een overlevering, door al-Subkī (*o. c.*, I 100, *12* sqq.) verdedigd, door I. Ḥaǵar (*Tawāli 'l-ta'nīs bi-ma'āli bn Idrīs*, hs. Leiden 2002, f. 28*a*, *20* sqq.) verworpen, zou zijn moeder eene 'Alidische (al-Subkī: Fāṭima bt. 'Ubaid Allāh b. al-Ḥas. b. al-Ḥus. b. 'Alī; I. Ḥaǵar, *l. c.*: *min wald 'Abd Allāh b. al-Ḥas.*; id., *Tahḏīb al-T.*, IX 29, *9*: F. bt. 'Abd Allāh b. al-Ḥas. b. al-Ḥas. b. 'A.; al-Ǵanadī, f. 20*a*: F. bt. 'Ubaid b. al-Ḥas. b. 'A.) geweest zijn; de gewone traditie noemt zelfs haar naam niet en zegt, dat zij een Azditische was (bijv. Wüstenfeld, *Der Imâm el-Schâfi'í*, 31 u.).

Ibrāhīm b. Muḥammed b. Abī Yaḥyā († 184 of 191). Hij wordt

aangemerkt als Qadarī, Mu'tazilī (Ǵahmī), Rāfiḍī en gold bij vele critici als *kaḏḏāb*. Al-Śāfi'ī, die zijn leerling was, oordeelde daarentegen heel wat milder over hem (I. Ḥaǵar, *o. c.*, I 158 N°. 284). Volgens al-Ṭūsī, N°. 24, leverde hij op gezag van al-Bāqir en al-Ṣādiq staande tradities over en was dit aanleiding om hem als overleveraar verdacht te maken. I. Abī Yaḥyā zou aan zekeren Abū Muḥammed al-Ḥaḍramī een brief geschreven hebben, die hem aanspoort om te blijven bij zijn liefde voor de *ahl al-bait* in 't algemeen en voor Yaḥyā in het bijzonder (*Ḥ. W.*, I f. 101*b*, *26*—102*b*, *1*).

Muḥammed b. 'Āmir. Al-Ḏahabī, *Mīzān*, II 394, geeft drie overleveraars van dezen naam.

Mukhawwal b. Ibrāhīm ('Alam al-Hudā, al-Ṭūsī, 328: Mikhwal). Volgens al-Ḏahabī, *o. c.*, II 465, was hij een kleinzoon van Mukhawwal b. Rāśid (I. S., VI 245); hij heet een *rāfiḍī baǵīḍ* en schatte zelfs een 'Abbāside hooger dan Abū Bakr of 'Umar. *Al-Ifāda*, f. 25*a*, *6* sq. = *Ḥ. W.*, I f. 101*a* ult., is hij genoemd als een dergenen, die op gezag van Yaḥyā overleverden. Als aanhanger van Yaḥyā ook *al-Ifāda*, f. 25*b*, *6* sq.

Al-Ḥasan b. al-Ḥusain al-'Uranī. Kūfisch muḥaddiṯ; een van de voormannen der Śī'a (al-Ḏahabī, *o. c.*, I 196 ult. sq.; vgl. I. S., VI 206). Hij leverde tradities op gezag van al-Ṣādiq over (al-Naǵāśī, 38; vgl. 'Alam al-Hudā, al-Ṭūsī, 88).

Ibrāhīm b. Isḥāq. Blijkens al-Ḏahabī, *o. c.*, I 10 sq., waren er verschillende muḥaddiṯūn van dezen naam.

Sulaimān b. Ǵarīr. Zie bl. 73, 82, 83, 84.

'Abd al-'Azīz b. Yaḥyā al-Kinānī, een mutakallim van ascetisch leven (*Fihr.*, 184, *18* sqq.); leerling o. a. van al-Śāfi'ī (I. Ḥaǵar, *o. c.*, VI 363 N°. 692).

Biśr b. al-Mu'tamir. Deze leeraar der Mu'tazila werd door al-Raśīd op beschuldiging een Rāfiḍī te zijn in hechtenis gezet. In verzen verklaarde hij noch tot de Rāfiḍa noch tot de Murǵi'a te behooren, Abū Bakr en 'Umar te erkennen en los te zijn van de Umayyaden (*al-Mu'tazilah*, ed. Arnold, 30).

Fulait b. Ismā'īl.

Muḥammed b. Abī Nu'aim, d. i. b. Mūsā b. A. N., † 223 (I. Ḥaǵar, *o. c.*, IX 481 N°. 777 vgl. 493 N°. 807).

Yūnus b. Ibrāhīm.

Yūnus al-Balkhī. Een Yūnus b. Sulaimān al-Balkhī komt Abu 'l-Maḥāsin, I 428, *15*, voor.

Sa'īd b. Khuṯaim. Zie I bl. 284 v.

Al-Ifāda, f. 25*b*, *5* sqq., worden vermeld:

Yaḥyā b. Musāwir. Als *kaḏḏāb* al-Ḏahabī, *o. c.*, II 593. Hij wordt *al-Ifāda*, f. 25*a*, 7 = *Ḥ. W.*, I f. 101*a* ult., als tradent op gezag van Yaḥyā genoemd.

'Āmir b. Kaṯīr al-Sarrāǵ; een Zaidietisch overleveraar uit Kūfa, al-Naǵāśī, 208.

Sahl b. 'Āmir al-Balkhī. Al-Ḏahabī, *o. c.*, I 386 paen. sq., vermeldt dezen naam met de *nisba* al-Baǵalī.

V

(bl. 123—5)

AANSTELLINGSBRIEF DER ʿĀMIL's.

Sīra, f. 12*a*, *6*— 13*a*, *6*:

ثم ولّى يحيى بن الحسين الولاة فى المخاليف على جباية الطعام والمخاليف فهى القرى وكتب لكلّ والٍ عهده

نسخة العهد الذى عهده الهادى الى الحقّ عم الى ولاته

بسم الله الرحمن الرحيم

هذا ما عهده الهادى الى الحقّ امير المؤمنين يحيى بن الحسين بن رسول الله صلّى الله عليه وعلى آله لفلان بن فلان إنّى ولّيتك جبايات قرية كذا وكذا وضمّ[a] ما اوجب الله علينا ضمّه من اعشارهم واستأمنتك على ذلك وقلّدتك إيّاه بأمانة الله تبارك وتعالى وأمانة رسول الله صلّى الله عليه وآله فانظرْ اعانك الله واحاطك اذا وصلت البلد الذى وجّهتك اليه ان تدخله بالسكينة والوقار والذكر لله الواحد الجبّار ومُرْ[b] بمنزل تكترى ذلك كراءً فانزل فيه ولا تجشّمنّ احدًا من اهل البلد من مؤنتك شيئا قليلا ولا كثيرا ولا تقبل لأحد منهم هديّة فمن قبل من احد هديّة ممّن استُعمل عليه فتلك الهديّة لبيت مال المسلمين لانّها أُهديت لـه فى عمله[c] وعلى ولايته وبذلك مضى الحكم من امير المؤمنين علىّ بن ابى طالب رحمه الله تعالى فاذا قرّ قرارك فليكن اوّل مـا تبتدئ بـه من العمل ان شاء الله الامر بالمعروف والنهى عن المنكر وتعليم[d] الناس إقامـة صلواتهم والإتمام لركوعهم وسجودهم ومن علمت منهم من بواديهم ممّن يرِدُ عليك او ممّن

---

a) hs. وضُمّ   *b*) hs. وامر   *c*) hs. عملهم   *d*) hs. وتعلم

معك بالبلد انّه لا يفهم من القرآن ما يصلّى به فعلّمْه ما قدر عليه وقوى من مفصل القرآن وعلّمْهم مـا قدرت عليه من اصول الدين وفضل الجهاد والمجاهدين ومعرفة الحقّ والمحقّين والولاية لمن امر الله بولايته من اهل بيت محمّد الطاهرين ثم انظرْ فى عملك فما كان من الزرع يُسْقَى سيحا او بماء السماء فخذ عشره كامـلا وما كان من ذلك يسقى بالسوانى والدوالى[a] فخذ نصف عشره * وكذلك اذا كان العنثرىّ بكلام اهل اليمن وهو الاعذاء بكلام اهل العراق والمسقىّ[b] ثلاثة وثلاثون فرقا وثُلْثُ الفرقُ تسعة اصواع فيكون ذلك ثلاث مائـة صاع وهو خمسة اوسق كاملة فإن قصر شىء[c] ممّا يجب فيـه العشر او نصف العشر عن هذه الثلاثـة والثلاثين[d] فرقا وثلث فسلّمْه الى صاحبه ولا تأخذ منـه عشرا ولا نصف عشر فانّ الله تبارك وتعالى لم يوجب فى ذلك شيئًا وانظر إن كان اقلّ ممّا سمّينا من الكيل شعيرا او اقلّ من الكيل بُرًّا فسلّمْ الصنفين جميعا لصاحبهما ولا تضمّ احدهما الى صاحبه فانّه لا يجب فى شىء من ذلك زكوة حتّى يبلغ كلّ صنف من الاصناف هذه المكيلة المسمّاة وانظـر أن تسأل عن أشراك الناس فمن علمت له شريكا فى قِطَع متفرّقة كثر ذلك او قلّ فلُمّ[e] بعضه الى بعض فان كان جميع ما اخرج الله سبحانه لصاحب هذا الطعام فى موضع واحد او مواضع مختلفة يبلغ الخمسة اوسق وهو ثلاثة وثلاثون فرقا وثلثُ الفرقُ الذى ذكرت لك فخذ منه زكوته على ما شرحت لك وان لم يَفِ فلا سبيل لك عليه فاذا ضممت جميع ما قبلك ان شاء الله من حقّ الله تبارك وتعالى فقدّمْ فى ذلك وفى حفظه لله الأمانة واعلم انّ الله تبارك وتعالى المطّلع على كلّ فعل فاعل والمجازى على كلّ عمل عامل وذلك قوله فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ

---

a) hs. والدوانى b) zoo het hs. c) hs. شيئًا d) والثلثون e) hs. zonder teekens. Professor Snouck Hurgronje was zoo goed mij op de bovenstaande lezing te wijzen.

شرًّا يَرَهُ[a] وأَخْرِجْ من ذلك ما تحتاج اليه من مؤنتك وأسبابك ومؤنة من[b] تحتاج الى معونته وقيامه معك فانّ الله تبارك وتعالى قد جعل لك اخراج ذلك بالمعروف ثم انظر أن تكتب اسماء فقراء البلد الذى انت فيه ومساكينه ولا تكتب من اهله الاّ كلّ مَنْ لا حيلةَ لـه الى التحرّف والاستغناء عن ذلك فانّك إن كتبت جميع من يحتاج ممّن له حيلة ومن ليس له حيلة اضررت بمن لا حيلة له فآثِرْ[c] اهل المتربة واهل المتربة من لا حيلة له وأَرْجِ من كانت له فى الرزق حيلة حتّى يوسّع الله علينا وعليه فتُصيِّر ما امر الله بتصييره اليهم من اموال الله تبارك وتعالى إن شاء الله فاذا أثبتّ عدّتهم فاعزلْ لهم رُبْعَ جباية بلدهم ثم اكتب الىّ بعددهم وبكيل ما جعل الله لهم حتّى أكتب اليك فى ذلك برأيي وكيف تفرّقه ان شاء الله تعالى فانظر إن جاز بك ابن سبيل فشكا اليك حاجة أن تقوّى امره وتلمّ شعثه وتحَرَّ[d] فى جميع امورك ما يقرّبك الى الله تعالى فانّ ذلك انفع لك فى الدين والدنيا والسلام عليك ✡

VI

(bl. 128—130).

OVEREENKOMST VAN AL-HĀDĪ MET DE JODEN EN CHRISTENEN VAN NAǴRĀN.

A = *Sīra*, f. 22*a*, *13*–25*a*, *7*.

B = Hs. Milaan, Ambros. B 97, f. 357*b*—358*b*; vgl. Griffini, *Lista dei manoscr. arabi* etc., N°. 221 (*RSO.*, IV 1038). Deze tekst bevat niet de namen der onderteekenaars van den *ṣulḥ*.

C = Hs. Milaan, Ambros. E 57, f. 18*a*—19*a*. De tekst der mij ten dienste staande rotographie begint bij كما كان, bl. 296, *3*. — De rotographieën van dezen tekst en den voorgaanden ontving ik door welwillende tusschenkomst van Prof. Dr. Griffini.

---

a) Qur. XCIX 7, 8   *b*) hs. ما   *c*) hs. فاذِّر   *d*) hs. وتحرى

الصلح (a) الذى وقع بين المسلمين وبين ذمّة اهل نجران

ثم نظر يحيى بن الحسين فى اهل الذمّة وما فى ايديهم من الاموال التى ليست بجاهليّة وانّما اشتروها فى دار الاسلام من المسلمين قال علىّ بن محمّد حدّثنى ابى محمّد بن عبيد (b) الله قال سمعت يحيى بن الحسين يقول اذا (c) اطلق الذمّيّون على اموال المسلمين حتى يشتروها (d) بطلت الاعشار وضعف الاسلام ولكن الصلاح (e) ان يبيعوها من المسلمين الذين اوجب الله عليهم الصدقات فى اموالهم ولا تترك (f) فى ايدى اهل الذمّة فيقتطعون (g) بذلك حقّ الله * تبارك وتعالى (h) ويضعون (i) الاسلام فوجّه الى اهل الذمّة فاحضرهم وامرهم ان يخرجوا ما فى ايديهم ممّا اشتروه من اهل الاسلام الّا ما كان جاهليًّا فهو لهم فضجّوا من ذلك وقالوا يابن رسول الله * خذ منّا (k) ما تريد ولا تخرج هذه الاموال من ايدينا فلمّا كان بالليل قال نظرت فى امر هؤلاء الذمّيّين وعزمت (l) على ان اخرج هذه الاموال من ايديهم ليبيعوها (m) المسلمين فكرهوا ذلك فناظرت نفسى واستخرت الله كثيرا وعزمت على ان اصالحهم صلحا نرضى نحن وهم به (n) وهو النسع من جميع ما استغلّوه من اموالهم فقلت له جعلت فداك وكيف يكون صلحهم على النسع فقال انّما هو صلح كما صالح رسول الله صلّى الله عليه * وعلى وآله (o) اهل الذمّة ولو (p) صالحتهم على العشر خفت ان يظن بعض الجهّال انّا عشرنا اموالهم كما عشرنا اموال المسلمين ولكنّا نصالحهم على النسع فوجّه الى اهل الذمّة فاحضرهم واحضر جماعة من المسلمين فيهم فقهاء اهل البلد وغيرها فعرض على اهل الذمّة الصلح بحضرة الناس جميعا برضى منهم غير

a) B laat voorafgaan بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله ربّ العالمين وصلّى الله على محمّد وآله وسلم تسليما كثيرا b) B عبد c) B اں d) B استروها e) A صلاح f) A نترك, B نىرك g) B فىقطعون h) B نعالى i) B ويصعف k) B اخد منى l) B فعزمت m) B سعوها n) niet in B o) B واله وسلم p) B فلو

مكرهين ولا مجبرين فرضوا بذلك واشهد عليهم جماعة من المسلمين ومن الذمّيّين فى كتابه الذى كتبه بينه وبينهم ثم قال لى ارجو[a] ان يكون هذا الصلح سنّة من بعدى كما كان من محمّد عم فلما كان فى السحر جلس وامر بقرطاس فكتب بيده نسخة ثم امر به[b] فنسخ نسخة فدفع الى اهل الذمّة بنجران نسخة[c] وصيّر عنده نسخة يكتبها لمن وقع عليه مثل هذا[d] الصلح من جميع اهل الذمّة وهذه نسخة كتاب الصلح

بسم الله الرحمن الرحيم

هذا كتاب كتبه الهادى الى الحقّ امير المؤمنين يحيى بن الحسين بن رسول الله صلّى الله عليه وآله[e] بينه وبين اهل الذمّة من اهل نجران وغيرهم من اهل الذمّة ممّن رضى بما رضى بــه اهل الذمّة بنجران فكان اوّل ما ابتدأ[f] به من ذلك ان قال الحمد لله الذى لا اله غيره ولا شريك معه اله الأوّلين والآخرين فاطر[g] السموات والارضين الذى لا[h] تراه اعين الناظرين ولا يحيط به افكار المتفكّرين[i] لا يصفه بتحديد الواصفون ولا ينطق فيه[k] بوصف جارحة[l] الناطقون وأشهد ألاّ[m] اله الا الله وحده لا شريك له الذى رفع السماء فبناها وسطح الارض فطحاها وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْعَظِيمُ[n] وأشهد ان محمّدا عبده ورسوله المرتضى وأمينه المصطفى ارسله برسالاته فبلّغ رسالة[o] ربّه ونصح لأمّته وعبد ربّــه حتى أتاه اليقين صلّى الله عليه وعلى اهل[p] بيته الأطيبين الاخيار وبعد ايّهــا الناس فان[q] الله[r] جلّ جلاله وتقدّست اسماؤه خلق خلقه بلا حاجة لاجية[s]

---

a) A, B ارجوا   b) in B na doorgehaald بها   c) C نسخته   d) B هذه
e) B met وسلم; C وعلى اله وسلم   f) A, C ابتدى   g) B وفاطر   h) niet in B   i) B المفكرين   k) C منه   l) B boven den regel toegevoegd خارجه; C حارجه   m) B, C ان لا   n) Qur. II 256   o) B, C رسالات
p) A ال met اهل er boven   q) B ان   r) C nog عز وجل   s) niet in C

اليهم ولا منفعة تناله منهم بل خلقهم لأنفسهم ودلّهم على رشدهم وزجرهم عن
غيّهم * واسبغ عليهم[a] بمنّه ارزاقه[b] وأنالهم برحمته ارفاقــه وملّكهم الآفاق
فتبارك[c] الله العليم[d] الخلّاق ثم جعل لارزاقهم أسبابا فجعلها تجرى بهم
على مشيئته[e] وينال حلالها[f] من اناله ايّاها بقدرته سياسةً من الخالق
* الى المخلوق[g] ومنًّا منه سبحانه بالرزق * على المرزوق[h] فجعل للفقراء فى
اموال الاغنياء جزأً نصف عشر يجرى[i] عليهم وعشرا على قدر سقى الارضين
وما منّ الله به على العالمين ثم سمّى ذلك فى كتابه جلّ جلاله فقال لنبيّه
صلّى الله عليه[k] خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وتُزَكِّيهِمْ بِهَا[l] فاوجب[m]
عليه اخذ ذلك منهم واوجب عليهم إخراج ذلك اليه من ايديهم بقوله
عزّ وجلّ أَقِيمُوا ٱلصَّلَوٰةَ وَآتُوا ٱلزَّكَوٰةَ[n] ثم امر نبيّه يردد[o] ذلك على من
سمّى من الثمانية الاصناف للفقراء[p] والمساكين والعاملين عليها والمؤلّفــة
قلوبهم وفى الرقاب والغارمين وفى سبيل الله وابن السبيل فجعلهــا معونة
للمؤمنين على الجهــاد فى سبيل[q] ربّ العالمين ومعونة[r] ورزقا للمساكين
فاحتوى[s] على كثير من اموال المسلمين اهل الاموال من الذمّيّين فاشتروها
من ايدى[t] المسلمين فملكوا جزأً عظيما من البــلاد وحازوا منافعه[u] من
العباد فصار مــا ملكوا من ذلك طَلْقًا من الاعشار التى كانت تجرى
عليها[v] فى ايدى المسلمين لانه لا زكوة على الذمّيّين فى ناض[w] ولا عرض
لتجارة ولا فى ارض جاهليّة فى ايديهم ولا غنم ولا ابل ولا بقر ولأن[x]
الزكوة تطهرة للمؤمنين حكم[y] بذلك لهم ربّ العالمين دون غيرهم من

---

a) niet in B *b*) B ارزاقهم *c*) B سارك ; C boven doorgehaald فتعالى *d*) C boven doorgehaald الملك *e*) B مشيتهم *f*) C خلالها *g*) B للمخلوق; C evenzoo en الى op den rand *h*) niet in A *i*) B بجرا *k*) B nog واله ; C nog واله وسلم *l*) Qur. IX 104; B zonder بها *m*) in C volgt الله *n*) o. a. Qur. II 40 *o*) B, C برد *p*) B من الفُ *q*) B nog الله *r*) B وتقوية *s*) C فاجتوى , op den rand فاجترى *t*) niet in B *u*) B منايعه *v*) A عليهم *w*) rand A لعله النعد [النقد?] عب *x*) C met doorgehaalde و *y*) B فحكم

الذمّيّين وفى ذلك ما يقول أكرم الاكرمين لنبيّه محمّد خاتم النبيّين خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا فلما[a] اشتراها[b] اهل الذمّة من ايدى المسلمين ازاحوا بذلك[c] ما جعل الله فيهـا من المعونة لعبـاده المؤمنين فكسروا بذلك على المؤمنين اموالهم وجباياتهم فاذهبوا[d] ما كان لهم من منافعهم التى جعل[e] الله لهم فيها[f] فرضا وحكم بها[g] على المسلمين حكما فرأيت عند ذلك ان تركها فى ايدى من لا زكوة عليه لا[h] يجوز ولا يسعنا لما فى ذلك من الضرر على الاسلام وإضعاف دين محمّد عم فدعوت اهل الذمّة والقيت اليهم ذلك واوقفتهم[i] عليه واعلمتهم انه لا يجوز تركهـا فى ايديهم وانه لا يجوز لهم ان يكسروا بشراء اموال المسلمين الخراج الذى جعله[k] الله تقوية فى الدين ومعونـة فى جهـاد الفاسقين ومعونة للفقراء المؤمنين فضجّوا من ردّها على المسلمين والخروج منها * الى المؤمنين[l] وقالوا خذ[m] منّا[n] ما يجب[o] على المسلمين فى اموالهم فاعلمتهم * ان ذلك[p] لا يجوز لنا فيهم ثم رأيت عند ذلك ان أخيّرهم بين التنحّى عنها والتخلّى منها * او ان[q] أجرى بينهم وبين المسلمين * فى ذلك[r] صلحا ترجع[s] منفعته عليهم ويجوز بإجرائه للذمّيّين شراء اموال المسلمين والدخول فيما احتوى[t] من اموال[u] المؤمنين والاقامة على ما فى ايديهم ممّا اشتروه منهم[v] وملكوه من ارضهم[w] دونهم فخشيت إن انا صالحتهم على العشر أن يتوهّم اهل الجهالات من المنهمكين[x] فى العمايات[y] انّا عشرنا الذمّيّين كما عشرنا المسلمين وانّا[z] جهلنا انه لا صدقة على الذمّيّين فاوقعنا * بين المسلمين وبين الذمّيّين[aa] صلحا باينا[bb] من اللبس والشبه يملكون به ما شاؤوا

---

a) B ولما *b*) A اشرى *c*) herhaald in B *d*) B, C وادهبوا
e) A جعلها *f*) niet in B *g*) A, B به *h*) B ولا *i*) B واوقفهم
k) A جلعه *l*) niet in B *m*) B اخذ *n*) niet in B *o*) C boven doorgehaald ماحد *p*) B انه *q*) B, C وان *r*) niet in B *s*) A يرجع; B z. p. *t*) B, C احبوا *u*) C er boven ارض *v*) niet in B *w*) B اراضيهم
x) A zoo verbeterd boven المنكهين; B المتكهمين; C المنهمكس *y*) B العاهات
z) B وايا *aa*) B in omgekeerde orde *bb*) A ثابتًا

ويقيمون على[a] ما ارادوا من اموال المسلمين ويجب لاموالهم به الحياطة
على المؤمنين[b] وهو التسع فيما سقى سيحا او بماء السماء ونصف التسع فيما
سقى بالدوالى[c] والخطّارات[d] فرضى بذلك الذمّيّون واختاروه وحسن
موقعه منهم فاقررنا على هذا الصلح فى ايديهم ما كانوا شروه من اموال
المسلمين واجزنا لهم شراء ما احبّوا من اموال المؤمنين[e] على تأدية هذا
التسع ممّا[f] سقى سيحا او بماء السماء ونصف التسع ممّا[g] سقى بالسوانى
والخطّارات والدوالى وجعلنا لهم من بعد ما سمّينا من هذا الصلح على
الحروث فى النخيل[h] والفواكه والقضوب وغير[i] ذلك ممّا يجب فيه الزكوة
على المؤمنين قليل[k] ذلك وكثيره سواء يؤخذ منه على قدر سقى ارضه
من كل ما سقى بماء السماء التسع كان ذلك فرقا او فرقين او عشرة او
عشرين ففى كل ما خرج من اموالهم قلّ[l] او كثر من الثمار تسع ما[m]
سقت السماء ونصف التسع ممّا سقى بالسوانى وغير ذلك من الاشياء
الاتّساعَ[n] فيما احتوى[o] من شراء[p] اموال المسلمين وأجزنا لهم شراء ما احبّوا
من جميع الاموال * يؤدّون[q] عن[r] ذلك[s] ما سمّينا من الصلح بينهم
وبين المسلمين فى هذا الكتاب فاذا[t] ادّوا ذلك الى المسلمين فلعنة الله
وسخطه ولعنة اللاعنين ولعنة الملائكة والناس اجمعين على من ازداد عليهم
درهما واحدا * او جار[u] عليهم من خرص اموالهم او كيلها او قيمتها او
غير ذلك من امرها من الولاة فى حيوتى او بعد وفاتى * او اخذ[v] منهم
غير ذلك او ضرب عليهم ضريبة[w] او كلّفهم كُلفة او جعل عليهم مؤنة او
جشمهم معونة وللذمّيّين على المؤمنين[x] اذا ادّوا اليهم ما جعل الله سبحانه

---

a) niet in C *b*) B المسلمس *c*) B بالدوانى *d*) C met والسوابى boven den regel *e*) B المسلمس *f*) A بما; B, C فما *g*) B, C فما *h*) B, C النحل *i*) B وعو *k*) B مل *l*) C boven den regel nog ذلك *m*) A ممّا *n*) niet in C *o*) A احتَوى; B احيوا; C احسوا *p*) B اسرا *q*) A يدون; B مدوں *r*) B على *s*) C على مادىه *t*) B واذا *u*) A وجار *v*) C واخذ *w*) C ضريه *x*) B المسلمس

من الجزية عن(a رءوس رجالهم الاحرار دون نسائهم ومماليكهم وصبيانهم يؤدّى(b ملوكهم ثمانية واربعين درهما قفلة على كلّ رجل منهم ويؤدّى اوساطهم اربعة وعشرين درهما(c قفلة ومتعيّشهم(d اثنى عشر درهما قفلة فاذا ادّوا الجزية عن رءوسهم وادّى من كان فى يده(e شراء من اموال المسلمين ما صولح عليه من هذا الصلح المسمّى فى هذا الكتاب فقد حقنوا دماءهم بالجزية وحرّموا اموالهم على من آمن بالله ونالوا بأداء هذا الصلح المسمّى(f فى هذا الكتاب(g شراء ما احبّوا من اموال المسلمين وقد وجب لهم على من آمن بالله(h ألّا يخرج ما فى ايديهم عنهم ولا يمنعهم(i من شراء غير ذلك وقد وجبت(k لهم الحياطة على ولاة المسلمين ورعيّتهم ولا يجوز لاحد ظلمهم ولا التحامل فى غير ذلك عليهم فمن طلب منهم غير ذلك فبرئ من الله وبرئ الله منه وصالح المؤمنين والملائكة والناس اجمعين وقد خرج بذلك عن ملّة المسلمين واشهد لهم الهادى الى الحقّ امير المؤمنين يحيى بن الحسين بن رسول الله صلّى الله عليه * وعلى اهله(l الله سبحانه وملائكته بذلك * واشهد وملائكته(m * وجميع من(n حضره من المؤمنين عليهم بما(o فى هذا الكتاب من بعد ان رضى الهادى الى الحقّ امير المؤمنين * يحيى بن الحسين(p بن رسول الله(q بذلك ورضى جميع اهل الذمّة(r بنجران بهذا الصلح الذى جرى بينه وبينهم(s وقرأ(t هذا الكتاب عليهم وعلى المسلمين وفهمه الكلّ ووقف عليه وشهد على رضى(u الهادى الى الحقّ امير المؤمنين يحيى بن الحسين بن رسول الله صلّى الله عليه(v ومن حضر من

---

a) B, C على b) B نودوا c) niet in B d) B متعشهم, C معيشهم
e) C laat volgen سا f) niet in A g) in C van af فقد op den rand
h) in A van af ونالوا op den rand toegevoegd. i) B نمعهم k) B وحب ; C وحب l) C واله وسلم; van af امير niet in B m) niet in B n) A جمع boven ومن toegevoegd o) C مما p) niet in A q) B, C met صلى الله عليه واله وسلم r) in A volgt nog من s) van af بذلك niet in B t) A, C وقرى
u) niet in A v) B zonder eulogie; C met واله وسلم

اهل الذمة ممّن له مال بنجران بهذا الصلح الذى جرى بين الهادىْ الى الحقّ * امير المؤمنين a) يحيى بن الحسين بن رسول الله صلّى الله عليه b) وبين اهل الذمّة من ارباب الاموال بنجران وهذا الصلح جائز بين المسلمين *وبين من c) رضى به من جميع اهل الذمّة بسائر البلدان لا يمنعهم من قبوله مسلم ولا يحول بينهم وبينه الاّ آثم وكتب هذا الصلح فى جمادى الآخرة لسبع بقين * منه فى d) سنة اربع وثمانين ومائتين شهد احمد بن عبد الله e) المدانىّ وكتب شهادته والحسن بن علىّ بن ابى فطيمة وكتب شهادته وعلىّ بن ابراهيم المدانىّ وكتب شهادته واحمد بن عبد الله بن عبّاد وكتب f) ومحمّد بن عبد الله * بن خالد g) وكتب والحسين بن عبد الله بن علىّ وكتب ومحمّد بن علىّ بن ابراهيم وكتب h) وعبّاد بن عبد الله وكتب i) وهشام بن المنصور k) وكتب l) وعبد الملك بن عبد الملك وكتب وعبد الرحمن بن عبد الله بن عبد الرحمن وكتب l) واحمد بن محمّد بن اسماعيل الجواد وكتب وزياد بن عبد الله بن زياد وكتب وعبد الوهّاب * بن محمّد m) بن عبد الملك وكتب وجعفر بن محمّد بن جابر وكتب وموسى بن محمّد بن موسى وكتب ومحمّد بن زياد بن الاحشف وكتب والحسن بن علىّ بن محزم n) وكتب وشنيف بن القاسم والحسن بن عمر الباقرى والحباب o) بن محمّد بن اسماعيل واحمد بن محمّد بن احمد ومغيث p) بن احمد وابراهيم بن محمّد بن ابى فطيمة واحمد بن q) زكرى r) وزكرى بن زكرى وشعيب s) بن صالح ومحمّد بن عبد الله وعبد الحميد بن عمرو t)

---

a) niet in C b) van af الى niet in B; C met واله وسلم c) A ومن
d) B منه من ; C من e) C met بن خالد boven den regel toegevoegd
f) C met toegevoegd سهادته g) niet in A h) in A van af ومحمد بن عبد الله op den rand i) C op den rand nog سهادته k) C zonder art.
l) niet in A m) in C boven den regel toegevoegd n) A zonder punt
o) hss. zonder punten p) A ومعمث; in C lijkt معيث in معتب veranderd te zijn q) in C nog محمد r) in A steeds zoo veranderd uit زكريا
s) C وسعمث (شُعَيْث vgl. *Lisān*, II 467 infra). t) C عمر

وموسى بن الحجّاج واسحاق بن يعقوب وعبــد الله بن سليمان وعاقل بن
عبد الله ومحمّد بن احمد الجواد * وعبد الله بن احمد الجواد a) واحمد
بن محمّد وعبد الله بن محمّد * واحمد بن اسماعيل وعبيد الله بن محمّد b)
بن الحكم ومحمّد بن عبد الله وحسن بن حسن وعبد الله بن زكرى وعلى
بن ابراهيم بن محمّد الضبيّ ومحمّد بن سعيد بن يوسف ومستنير بن عبد
الله القارع c) ومحمّد بن ايّوب ومحمّد بن عمر بن عميض d) *

a) niet in C; A hier الجوّاد b) in C op den rand; daar وعبد الله
c) hss. zonder punten d) C zonder punten.

VII.

(bl. 218)

Het openbaar optreden van ʿAlī b. al-Faḍl met zijn leeringen en practijken had volgens de *Sīra* plaats te al-Muḏaikhira in Ṣafar 297, na de plundering van Zabīd (vgl. bl. 223 v.). Al-Ǵanadī (ed. Kay, 143, *17* sqq.) stelt het ter zelfder plaatse, maar kort na haar verovering in 292 (vgl. bl. 114), terwijl I. ʿAbd al-Maǵīd en al-Khazraǵī den Qarmaaṭ het masker laten afwerpen in Ṣanʿāʾ (*Bahǵat al-Z.*, f. 17*a* infra; *al-Kifāya*, p. 33, *22* sq.).

De *Sīra* bericht daarover, dat hij verbintenissen in verboden graden en het drinken van wijn voor geoorloofd verklaarde, in het algemeen de wettelijke voorschriften ophief, Muḥammed en zijn openbaring verloochende en zich „heer der werelden" (Allāh's naam) liet noemen. Ook zou hij gemeenschap van goederen en vrouwen ingesteld hebben (*Sīra*, f. 160*b* infra: فلمّا صاروا الى المذيخرة اظهر ابن فضل لعنه الله المجوسية وامرهم بنكــاح الامّهات والاخوات وشرب الخمر وحرّم جميع الحلال واحلّ جميع الحرام وكفر بمحمّد صلّى الله عليه (161*a*) وبما جاء به من عند الله عزّ وجلّ وسمّى بربّ العالمين عليه سخط الله ولعنته ولعنة اللاعنين وامر من كان معه ان يسلّموا الاموال والحرم ويخرجوا اليه جميع ما فى ايديهم).

Volgens *al-Ifāda*, f. 41*a*, *14* sqq., maakte I. al-Faḍl aanspraak op het profeetschap en hoorde men uit zijn leger in den *aḏān*: „Ik getuig, dat ʿAlī b. al-Faḍl de gezant van Allāh is". Dit bericht schijnt dus te onderstellen, dat althans de *ṣalāt* niet afgeschaft was. — Ook wordt I. al-Faḍl het plan toegeschreven om de Kaʿba te gaan verwoesten, wat al-Hādī vooral tot verweer zou aangezet hebben.

Ibn Ḥazm (bij Friedlaender, *The Heterodoxies*, I 68) spreekt van de toekenning van goddelijk karakter aan de beide Yemenische dāʿī's.

Hetgeen de *Sīra* en *al-Ifāda* mededeelen, vindt men terug in *H. W.*, II f. 27*b* infra, 28*a*. Daar vernemen we ook, dat het adres van I. al-Faḍl's brieven aan Asʿad b. Abī Yaʿfur luidde: *min bāsiṭ al-arḍ wa-dāḥīhā wa-muzalzil al-ǧibāl wa-mursīhā ilā ʿabdihi Asʿad* enz. (Niḥal anon., f. 33*b*, *12*, geeft de eerste helft der formule als aanhef zijner brieven in 't algemeen). Tevens wordt het bekende verhaal opgedischt van bijeenkomsten des Vrijdagnachts, waarin een onbeperkte gemeenschap van vrouwen in practijk werd gebracht (vgl. de Goeje, *Mém. sur les Carmathes* [2], 159).

Al-Ǵanadī (ed. Kay, 143 ult. sq.), I. ʿAbd al-Maǵīd en al-Khazraǵī (*Bahǵat al-Z.*, f. 17*a* infra sq. = *al-Kifāya*, p. 33, *22* sqq.) vermelden de pretentie van het profeetschap, de opheffing van het wijnverbod en het geoorloofd verklaren van bloedschennige verbintenissen. Hiervan en van de afschaffing van *ṣalāt*, *ṣawm* en *ḥaǵǵ* is ook sprake in de verzen, die I. al-Faḍl in den mond gegeven worden (behalve bij de genoemde schrijvers gedeeltelijk ook Niḥal anon., f. 33*b*; tekst met vert. ook bij de Goeje, *o. c.*, 226—7 vgl. 160—1). I. ʿAbd al-Maǵīd en al-Khazraǵī hebben ook de boven vermelde *aḏān*-formule.

Volgens Niḥal anon., f. 33*a*, *10* sqq., gaf I. al-Faḍl zich uit voor den Mahdī en maakte hij aanspraak op het profeetschap met de bewering, dat Allāh door hem de profetische zending van Muḥammed had afgeschaft (*nasakha*). Hij heet verklaard te hebben, dat er paradijs noch hel noch opstanding was, evenmin als straf of belooning. Met het Qurʾānische paradijs waren bedoeld „deze voor de menschen verborgen gehouden genietingen" (*hāḏihi 'l-laḏḏāt al-maktūmāt ʿan al-khalq*), die hij veroorloofde openbaar te maken. Tevens onthief hij zijn aanhangers van *ṣalāt*, *zakāt*, *ṣiyām*, *ḥaǵǵ*, kortom van alle wettelijk verplichte dingen. Hij zou gezegd hebben: „Ik ben als profeet gezonden met de weldadige rust en de volle veroorloving" (*al-rāḥa al-samḥa wal-istibāḥa al-maḥḍa*, omschreven als het nalaten der *ʿibādāt* en het doen van hetgeen verboden is).

De auteur van *Anbāʾ al-Z.* (f. 35*a* infra sq.) laat I. al-Faḍl zijn volgelingen behalve den wijn ook nog *ityān al-ḏukūr* veroorloven. Hij spreekt voorts van de toelating van verbintenissen in verboden graden, van de afschaffing van den *ḥaǵǵ*, in 't algemeen van een godsdienstpractijk, die tegen de wettelijke bepalingen inging. Jammer genoeg verwijst hij voor I. al-Faḍl's *khuṭba* met geloofsbelijdenis naar andere geschriften.

Van veel meer beteekenis zijn de gegevens aangaande de denkbeelden der Qarmaṭen, die Muslim al-Laḥǵī overlevert uit de *Sīrat al-Nāṣir li-dīn Allāh Aḥmad b. al-Hādī*, samengesteld door al-Nāṣir's gezel ʿAbd Allāh b. ʿUmar al-Hamdānī, volgens al-Laḥǵī een gewichtig werk, dat echter in zijn dagen door gebrek aan belangstelling zeldzaam geworden was (al-Laḥǵī, f. 13*b*, 38*b* infra, 39*a*). Het zijn enkele verzen van ʿAbd Allāh b. Aḥmed al-Tamīmī en een mededeeling van ʿAbd Allāh al-Hamdānī. Omtrent den eerst genoemde merkt al-Laḥǵī (f. 41*a* infra) op, dat hij een der gezaghebbende mannen

der Zaidiyya was, meer geleerde dan dichter, en vermoedelijk de redacteur (*ṣāḥib*) der *Masā'il* betreffende *ġarīb al-Qur'ān*, die in een *tafsīr* van al-Laḥǵī's vader voorkwamen en exegetisch gewichtige antwoorden inhielden op vragen, gesteld door Ibāḍieten (f. 14*a*, 39*b* infra, 40*a* supra, maakt melding van Ibāḍieten in het gebied van Ǵ. Šaẓab, op de Sarāt Qudam, en van Ḥaǵǵa en al-Šaraf; vgl. *Ǵaz.*, 69, *6*, *7*, 72, *17*, *22*, 125, *12*, *25*, en zie bl. 216 n. 3, 218 n. 4), die al-Nāṣir Aḥmed aan ʿAbd Allāh al-Tamīmī had voorgelegd. In een *qaṣīda* van hem, uitgesproken bij de huldiging van al-Nāṣir, treffen we de volgende verzen aan (al-Laḥǵī, f. 41*a*, *19*—*21*):

كن الامام امير المؤمنين كذا — أراك تقدمهم فى الله محتسبا
حتّى تذلّ الأُولَى غرّوا بذكركم [a] — جلّ العباد وخاروا الهَزْل والكذبا
وصيّروا قَدَرا ربّا وخالقه — كونى وقد قسم الارزاق واحتجبا

a) بذكرهم ?

Aan het einde van het gedicht lezen we: قوله قدرا وكونى هاتان كلمتان للقرامطة من اسرار دينهم سيرّ ذكر معناها عندهم ان شاء الله

Dezelfde dichter zegt in verzen, die de vermeestering van de bergsterkte Šaẓab op de Qarmaṭen, omstreeks Ḏu 'l-Qaʿda 306, herdenken (al-Laḥǵī, f. 51*b* infra = L; Par. 5982, f. 209*a*, *14* sqq. = P):

تخلّى [a] الله ممّن فى تُخَلَّى [b] — وصبّحهم بقارعة النكال
وأفناهم على سيف ابن يحيى — عظيم القدر محمود الخصال
فقد جعلوا لهم قَدَرا وكُونى [c] — مع الجدّ [d] المقارن للخيال
والاستفتاح اربابا اطاعوا — لها النجّار [e] يا لك من ضلال
وقد خرجوا من الاسلام صفحا — معاندة وكفرا فى المقال

a) P met diacr. teekens b) L تُخلّى; P تخلّى; vgl. *Ǵaz.*, 68, *2* N., en zie bl. 112 c) P met voc. d) hss. الحد e) vgl. bl. 110.

Eenige toelichting omtrent de termen, die in deze verzen voorkomen, geven de opmerkingen van ʿAbd Allāh al-Hamdānī (al-Laḥǵī, f. 42*b* infra, 43*a* supra; Par. 5982, f. 202*b*):

وكتب ابنا الدعام من صنعاء الى القرمطىّ المشرك ابن فضل لعنه الله فعرّفاه هما ومن معهما انّهم اولياؤه قديما والمائلون اليه وذكروه كونهم معه

ومسارعتهم الى طاعته وبيعتهم له واجابته وانّهم نالوا[a] معه السبب الذى يسمّونه البلاغ قال[b] عبد الله بن عمر فى حديثه هذا وهو غاية الالحاد والشرك بالله عزّ وجلّ وذلك انّهم يقولون لمن بلغوه بعد ان يأخذوا منه احد عشر دينارا انّ الآلهة سبعة فى كلّ سماء إله وانّ اوّلهم وأعلاهم وهو الذى فى السماء السابعة العليا يقال له كونى وانّه خالق قدرا وهو فى السماء الثانية منه وانّ[c] قدرا هو الذى خلق مَنْ تحته من الآلهة وهم * الجدّ والاستفتاح والخيال[d] وغيرهم من جميع الخلائق الى غير ذلك من كفرهم وشركهم لعنهم الله وبرئ الله منهم وصالحُ المؤمنين فما اعظم شركهم واقبح قولهم وقد تقدّم ذكر كونى وقدر فى شعر عبد الله بن احمد التميمىّ وهو قوله

وصيّروا قَدَرا ربّا وخالقه   كونى وقد قسم الارزاق واحتجبا

وهذه الفاظ كانت تستعملها القرامطة فى كلامهم فى اصول دينهم قد غيّرها مَنْ بعدهم الى جهة قريبة من ذلك لئلاّ يشتهر * عنهم المضى[d] على القرمطة لقبح ما شهّر اهلها من كفر قولا واعتقادا ومن فسوق وسقوط همم ونذالة ودناءة فعلا وقولا وهم الآن يقولون فى الذى كانوا يسمّونه كونى يومئذ السابق وفى الذى كانوا يسمّونه قدرا التالى ثم * الجدّ والفتح والخيال[d] وفى بعض كلامهم كونى قدر سبعة حدود[e] علو تنتهى اليها اربع طبقات افاضلهم والسابق والتالى يقولون لهما ايضا الاصلان الاوّلان ويقولون هما العقل والنفس * والجدّ والفتح والخيال[d] منهما كالانبعاثات وكلامهم فى ذلك اليوم ظاهر وكتبهم موجودة ظاهرة كثيرة جدّا يتعرّف منها معنى ذلك كلّه عندهم

---

a) hss. zonder punt *b*) de volgende pericoop ontbreekt in P *c*) hs. ولان *d*) hs. zonder teekens *e*) in het hs. volgt علوبه رعموا, dat op علو na doorgehaald schijnt te zijn.

De term *kūnī*, die hier het hoogste goddelijk wezen heet aan te duiden, is klaarblijkelijk de vrouwelijke vorm van het goddelijk scheppingswoord *kun* (ontleend aan Qur. III 42), dat als Logos gedacht is (vgl. Horten, *Die philos. Systeme* usw., 326 u.) en dat in het verslag over de trappen van inwijding in de leer der Qarmaṭen bij al-Nuwairī ter aanduiding van de eerste emanatie uit het absolute, onbepaalbare wezen gebruikt wordt (de Sacy, *Exposé de la Religion des Druzes*, I Intr. CXVIII—CXXIV, vgl. al-Maqrīzī, *al-Khiṭaṭ*, I 396,5 sqq.; zie ook E. E. Salisbury, *Transl. of two... Arabic Documents relating to the Doctrines of the Ismâ'ilis* etc., in *Journ. of the Amer. Or. Soc.*, II 299 sq.). Dat in ons bericht de vrouwelijke vorm voorkomt, is misschien alleen gevolg van de omstandigheid, dat het zoo uit hoofde van metrische overwegingen is aangewend in het vers, dat de berichtgever aanhaalt.

Qadar wordt ook in de zooeven aangehaalde plaats, met verwijzing naar Qur. LIV 49, als het tweede, uit het eerste voortgekomen wezen genoemd. De benamingen *al-sābiq* en *al-tālī* (*al-lāhiq*) voor deze beide principes komen ook voor in de bronnen, die de Sacy bewerkte. Hetzelfde geldt van *al-ʿaql* en *al-nafs*, die den νοῦς en de ψυχή der Neoplatonici (vgl. Ueberweg, *Grundr. der Gesch. der Philos.* 10, I 337 f.) vertegenwoordigen. Te zamen worden zij als *al-aṣlāni al-awwalāni*, de beide eerste principes, genoemd (vgl. de Sacy, *o. c.*, II 86—81). Vgl. ook Goldziher, *Streitschr. des Ġazālī gegen die Bāṭinijja-Sekte* (Leiden 1916), 44 f.

De termen *al-ǵidd*, *al-istiftāḥ* en *al-khayāl*, de tweede in den vorm *al-fatḥ*, zijn mede bekend als begrippen in de leer der Bāṭiniyya, vanwaar zij zijn overgegaan in het systeem der Druzen (vgl. de Sacy, *o.c.*, II 12—21, 61, 68—69; Salisbury, *o. c.*, 312). *Khayāl* zou kunnen doen denken aan εἴδωλον, dat evenwel, zooals Dr. K. H. E. de Jong de vriendelijkheid had mij mede te deelen, als principe geen plaats inneemt in het Neoplatonisch systeem. Dr. de Jong stelt de vraag, of er misschien aan het laagste principe bij Plotinus, de materie, is te denken.

Mogelijk geven Bāṭinietische geschriften uit Yemen als die, welke Griffini in *ZDMG.*, LXIX 80 ff., beschreef, eenmaal meer opheldering over deze termen.

TOEVOEGINGEN EN VERBETERINGEN.

Bl. 6 n. 3: vgl. nog Bukh., *Kit. al-fitan*, *Bāb* 20, N°. 1.

Bl. 13 n. 6: vgl. echter Goldziher, *Ueber die Eulogien der Muhammedaner*, in *ZDMG.*, L 110 ff.

Bl. 14 n. 3: zie ook Goldziher, *o. c.*, *ZDMG.*, L 112 f.

Bl. 15, *11* v. o.: lees Śīrōye i. p. v. Śirōye

Bl. 16, *9*: schrap de woorden: zooals wij zullen zien

Bl. 18, *19* v. o.: lees Ḥanbal i. p. v. Hanbal

Bl. 18, *15* v. o.: voeg na *khalīfatain* in: vgl. I. Ḥanbal, *Musnad*, V 189 ult. sq.

Bl. 19, *7*: vgl. ook *Aġ.*, VII.17 ult.

Bl. 19, *10* v. o.: lees *Khaṣā'iṣ* i. p. v. *Khusā'iṣ*

Bl. 20, *12*: Over den naam Abū Turāb zie men het weldra te verschijnen werk van Griffini over Zaid b. ʿAlī en diens fiqh-werk (hier verder met *Zaid* aangeduid), N°. 494.

Bl. 23 n. 2: vgl. bl. 72 n. 1

Bl. 23, *2* v. o.: lees *mulḥidīn* i. p. v. *mulḥiaīn*

Bl. 24, *21* v. o.: voeg na 15, *2* toe: 16, *3* sqq.

Bl. 25, 7 }
Bl. 26, *3* } lees Dā'ūd i. p. v. Dāwud
Bl. 26, *14* v. o. }

Bl. 26, *18* v. o., *11* v. o.: lees ʿAbd al-Malik i. p. v. ʿAbd al-Mālik

Bl. 26, *2* v. o.: Over Abū Mikhnaf als schrijver eener *Sīra imāminā Zaid b. ʿAlī* vgl. Griffini, *Zaid*, bibliogr. Ind.

Bl. 27, *3* v. o.: lees *13* i. p. v. *14*

Bl. 28, *12* v. o.: voeg voor *Mīzān* in al-Ḏahabī

Bl. 29, *4*: Over *al-manṣūr* als benaming voor den Mahdī vgl. Naśwān, ed. ʿAẓīmuddīn, 103, en de bij Friedlaender, *The Heterodoxies*, II 109 N. 2, opgegeven plaatsen.

Bl. 29 l. r.: lees Dā'ūd i. p. v. Dāwud

Bl. 31 n. 2: vgl. ook Strothmann, *Das Staatsrecht*, 85

Bl. 32, *5* v. o.: voeg na al-Nağāśī in: 169, *8* a f.

Bl. 32 n. 8: voeg toe: *Ḥ. W.*, I f. 77*a*

Bl. 34 n. 4: vgl. Griffini, *Zaid*, Intr. § 2 XVI, § 7

Bl. 35, *16*: Een *Kit. qirā'a Zaid b. ʿAlī* vermeldt al-Ṭūsī, N°. 525. Over andere dergelijke werken vgl. Griffini, *Zaid*, Intr. § 5.

Bl. 35 n. 6: Muḥ. b. Manṣūr al-Murādī is ook bekend als overleveraar van de *Amālī* van Aḥm. b. ʿĪsā b. Zaid, vgl. Griffini in *ZDMG.*, LXIX 64

Bl. 36, *10* vv.: vgl. ook I. Śākir al-Kutubī, *Fawāt al-Wafayāt* (Būlāq 1283), I 210 sq.

Bl. 36 n. 3: Het gebruik der uitdrukking wordt zelfs uitsluitend aan ʿAlī toegekend, I. al-Biṭrīq, *al-ʿUmda*, 136 sqq.

Bl. 45, *3* v. o: vgl. ook Griffini in *ZDMG.*, LXIX 64 N. 2*a*

Bl. 48,*3* v. o.: lees 109*b* i. p. v. 109*a*

Bl. 48, *4—3* v. o.: De volle naam van den schrijver van *Kit. al-maṣābīḥ* is Abu 'l-ᶜAbbās Aḥm. b. Ibr. b. al-Ḥas. b. Ibr. b. Muḥ. b. Sul. b. Dāʾūd b. al-Ḥas. b. al-Ḥas. b. ᶜAlī. Deze geleerde (vgl. *al-Muᶜtazilah*, ed. Arnold, 67 paen. sqq.) was volgens *Yawāqīt al-Siyar*, f. 163*a* infra sq., 164*a*, oom (*khāl*) en leermeester der broeders al-Muʾayyad billāh Aḥm. b. al-Ḥus. b. Hārūn (vgl. bl. 279 n. 2) en al-Nāṭiq bil-Ḥaqq Yaḥyā b. al-Ḥus. b. Hārūn (vgl. bl. X, 97 n. 1). Hss. van genoemd werk zijn in Milaan, Ambros. A 55, B. 83 I, E 232 (Griffini, *Lista dei manoscr. arabi* etc., *ROS.*, III 571 sg., N°. 55 I; IV 1033, N°. 207 I)

Bl. 59,*9* v. o.: lees tekst i. p. v. text

Bl. 60,*5*: lees ḥadīṯ i. p. v. ḥadīt

Bl. 63 *21*: lees 107*a*, *6* i. p. v. 107 *a*, *b*

Bl. 69 n. 1: voeg toe: *al-Riyāḍ al-naḍira*, II 160 sq.

Bl. 69 n. 4: vgl. bl. 24 n. 2

Bl. 70, *8* v. o.: voeg na 217, *18* toe: vgl. 207 infra sq.

Bl. 71, *8* v. o.: lees 202 i. p. v. 203

Bl. 74 n. 3: Hier is wellicht de *taʾwīl* van *fisq* bedoeld.

Bl. 79,*5*: lees al-Nawwāʾ i. p. v. al-Nawwaʾ

Bl. 81, *21*: zie ook al-Naǵāšī 265 (Muḥ. b. ᶜAbd al-Raḥmān b. Qiba); al-Ṭūsī, N°. 648

Bl. 94, *10* v. o.: In D. H. Müller, *Die Burgen u. Schlösser Südarabiens*, *SB Ak. Wien*, philos.-hist. Cl., XCIV (1879), 396, *2*, als ابارة (S. 361 Abâra)

Bl. 98, *9* v. o.: vgl. ook Wüstenfeld, *Geneal. Tabellen*, V 26, en *Reg.*, 309 onder *Muh. b. Abdallah b. Ibr.*

Bl. 100 n. 6: zie ook I. Khordāḏbeh, 144, *3* sq.

Bl. 101 n. 7: vgl. ook I. Khordāḏbeh, 141, *1*

Bl. 102, *5* v. o.: lees 189 i. p. v. 186

Bl. 103, *20*: vgl. ook I. Khordāḏbeh, 142, *9* sq.

Bl. 104, *5* v. o.: evenzoo volgens D. H. Müller, *Die Burgen u. Schlösser Südarabiens*, 392, *11*

Bl. 105: De titel is waarschijnlijk naar al-Khazraǵī, *al-ᶜUqūd al-luʾluʾiyya*, I 410 paen., te lezen als *Kanz al-aḥbār fī maᶜrifat al-siyar wal-akhbār*. Men vindt ook *Kanz al-akhyār*, *ib.*, 324, *12* sq.; Rieu, *Suppl.*, N°. 469.

Bl. 106, *14*: lees Yaḥṣib i. p. v. Yaḥḏib; vgl. bl. 198 n. 5.

Bl. 106, *13* v. o.: I. Khordāḏbeh, 137, 7 sq., vermeldt Ǵawf Murād als een mikhlāf

Bl. 107, *9* v. o.: Kay, *Yaman*, 225, spreekt ten onrechte van ᶜAbd al-Qādir (*al-Kifāya*, p. 29, *11*: *ᶜAbd al-Qāhir*).

Bl. 108, *16* v. o.: voeg na 26*b* toe: 29*b* infra, 30*a*, *b*

Bl. 108, *16—15* v. o.: zie ook 191 n. 6.

Bl. 109, *5* v. o.: lees Khaldūn i. p. v. Khāldūn

Bl. 110, *20* v. o.: voeg voor Par 5982 toe: al-Laḥǵī, f. 45*b* infra

Bl. 111, *1/2*: lees ᶜAqīlide i. p. v. ᶜAqılide

Bl. 111, *22*: Mas., VIII 196, vermeldt den šaikh van Lāᶜa als heer van Qalᶜat N-ḥ-l (corruptie van Tukhlā? vgl. bl. 112).

Bl. 112 n. 2: De naam is mogelijk als Bait Ḏīb te lezen, dat men op Glaser's kaart (*Pet. Mitt.*, 1886, Taf. 1) Z.W. van Šibām op een uitlooper van Ǵ. Ḍila[c] vindt.

Bl. 113, *11*: *al-Kifāya*, p. 33, *6*, spreekt van Ǵa[c]far b. Aḥm. al-Manākhī, en *Anbā' al-Z.*, f. 34*a* ult., *b*, *1*, van Ǵa[c]far b. Muḥ. b. Aḥm. al-Manākhī. Vgl. bl. 106 n. 7.

Bl. 113, *13*: vgl. al-Ǵanadī, 141, *5* sq.

Bl. 113, *17*: Ṣuhaib als Çohêb bij Maltzan, *Reise nach Südarabien* (Braunschweig 1873), 203, 204, 243, en kaart.

Bl. 114, *9*—*10*: vgl. echter bl. 216 n. 2

Bl. 114, *12* v. o.: vgl. ook I. Khordāḏbeh, 140, *13*; *Anbā' al-Z.*, f. 34*a*, met de bepaling فى اعلى بلاد العدنى

Bl. 117, *13*: Over een schrijven, waarin al-Hādī toen misschien op de afwijzende houding der Ṣan[c]ānī's antwoordde, zie 276 v.

Bl. 117, *12* v. o.: lees al-Ḥusain i. p. v. al-Husain

Bl. 122, *7* v. o.: voeg na Rabī[c] in: (vgl. bl. 163 n. 6)

Bl. 122, *4* v. o.: Par. 5982, f. 253*a* (sluit niet aan bij f. 252*b*) supra spreekt van den bouw (restauratie?) van Ḥiṣn Talammuṣ (omstr. 615?) aan den Z.W.-kant van Ṣa[c]da.

Bl. 123, *16*—*17*: *amīr al-mu'minīn* noemt al-Hādī zich ook op zijn munten, vgl. St. Lane Poole, *Cat. of Orient. Coins in the Brit. Mus.*, V 126 sq., X 74.

Bl. 123, *10* v. o.: Ongeveer op gelijke wijze als *Sīra*, f. 13*b*, spreekt al-Hādī in zijn *Da[c]wa* aan Aḥm. b. Yaḥyā b. Zaid (*Maǵmū[c]*, II f. 80*b*, *17* sqq.).

Bl. 125, *15*: lees *al-matraba* i. p. v. *al-martaba*. Vgl. Qur. XC 16.

Bl. 127, *5* v. o.: vgl. ook Landberg, *Arabica*, V Gloss. s. v.

Bl. 128, *8* v. o.: I. al-Muǵāwir, f. 132*a*: مدينة الاصل نجران وعليها المعوّل (hs. المغول) فى البيع والشراء وينقسم اهلها على ثلاث ملل ثلث يهود وثلث نصارى وثلث مسلمون (hs. مسلمين) والمسلمون الذين بها ينقسمون على ثلاثة مذاهب ثلث شافعيّة وثلث زيديّة وثلث مالكيّة الخ

Bl. 129, *2* v. o.: lees hoogleeraar in Leipzig i. p. v. privaatdocent aan de Universiteit Kiel

Bl. 133, *11*: schrap (*fī'a*)

Bl. 139, *5* v. o.: voeg toe: f. 64*a*.

Bl. 139, *2* v. o.: over Ṣuraim vgl. ook Glaser, *Pet. Mitt.*, 1884, 171*a*

Bl. 142, *6* v. o.: vgl. ook Landberg, *Etudes*, II 1475 suiv.

Bl. 143, *8* v. o.: lees [c]Ubaid i. p. v. [c]Ubāid

Bl. 145, *15*: voeg na Sa[c]īd toe: al-Yarsumī (naar *Maǵmū[c]*, I f. 78*b* paen.)

Bl. 146, 7 v. o.: zie ook bl. 197 n. 6.

Bl. 149, *21*: Volgens *al-Ifāda*, f. 50*a* infra sq., wekte al-Ḥas. b. [c]Alī al-Uṭrūš (gest. 304) de menschen op tot hulp aan al-Hādī.

Bl. 150 n. 1: Als el-'Oseimât bij Glaser, *Pet. Mitt.*, 1884, 171*a*, N. van de Ṣuraim tot op 2 dagreisen van Ṣa[c]da; wel de Beni Ussemed (kaart: Ussemet) O. van Khaiwān bij Niebuhr, *Beschrijving*, 251.

Bl. 150, *10* v. o.: lees بلغى i. p. v. يلغى

Bl. 154, *5* v. o.: voeg na 144 toe: n. 1

Bl. 162, *24*: lees al-Ḥaḍan i. p. v. al-Ḥadan

Bl. 163 n. 1: De juistheid der lezing Mīnās blijkt ook in het rijm van het vers *Sīra*, f. 141*a*, *5* a f.

Bl. 168, *13* v. o.: lees al-Ḥaḍan i. p. v. al-Haḍan

Bl. 173, *5* v. o.: *Anbā' al-Z.*, f. 29*b*, bericht ook onder het jaar 287 van een poging van I. ᶜAbbād om van de Musawwida hulp te krijgen.

Bl. 181, *18*: lees i. p. v. Ṭabarī's, *muhāǵir*'s: de *muhāǵir*'s uit Ṭabaristān

Bl. 190, *13*: voeg na 157*a* in: vgl. *Maǵmūᶜ*, I f. 77*b*, *18*—78*b*, *23*

Bl. 191 n. 2: al-Laḥǵī, f. 61*a* supra: *Abu 'l-ᶜAtāhiya ᶜAbd Allāh b. Biśr* (hs. met ˅ op de س) *b. Ṭarīf*

Bl. 191, *2* v. o.: voeg na f. 50*a* toe: 100*a*, *2*

Bl. 192, *16* v. o.: voeg na f. 181*a* toe: (uitvoeriger al-Laḥǵī, f. 61*a*)

Bl. 194, *2*: lees: ontblootte

Bl. 194, *5* v. o.: lees i. p. v. n. 1: Over de ontblooting van het hoofd als teeken van onderworpenheid vgl. Goldziher, *Die Entblössung des Hauptes*, in *Der Islam*, VI 307 f.

Bl. 194, *3* v. o.: Dezelfde datum *al-Ifāda*, f. 74*a*, *8*—*11*.

Bl. 196, *13* v. o.: voeg na 126 sq. toe: X 74.

Bl. 207, *8* v. o.: Volgens *al-Ifāda*, f. 74*a*, *11* sqq., had het vertrek uit Ṣanᶜā' plaats *li-ayyām khalawna min Ǵumāda 'l-ākhira sana 289*.

Bl. 216, *17*: Ook zou de lezing مطرّق (= *maskūk*, *Tāǵ al-ᶜArūs*, VI 423, *15* sq.) mogelijk zijn.

Bl. 222, *14*: Zijn volle naam was Abū Naṣr Muḥ. b. ᶜAbd Allāh b. Saᶜīd b. ᶜAbd Allāh b. Muḥ. b. Wahb al-Ḥanbaṣī; hij was een śaikh en geleerde van Ḥimyar (*Tāǵ al-ᶜArūs*, IV 384, *8*—*10*, op gezag van al-Hamdānī).

Bl. 227, *3* v. o.: al-Ḥasan wordt ook genoemd in Mas., VIII 279

Bl. 234 n. 2: voeg toe: = I, f. 39*a*—*b*, *19* (Rieu, *o. c.*, N°. 206 XI)

Bl. 235 n. 3: De vereeniging van *ǵald* en *raǵm* als straf voor de(n) *muḥṣan*(*a*) wordt van Zaidietische zijde voorgeschreven in al-Hādī's *K. al-muntakhab* (vgl. bl. 275), Br. Mus. Or. 3940, f. 185*b*, en in *K. al-taḥrīr* van al-Nāṭiq bil-Ḥaqq Yaḥyā b. al-Ḥus. b. Hārūn (vgl. Strothmann, *Die Literatur der Zaiditen*, in *Der Islam*, II 64), Br. Mus. Or. 4040 (Rieu, *o. c.*, N°. 340) f. 152*b*.

Bl. 237, 7 v. o.:
Bl. 238, *4* v. o.: } Waarschijnlijk ook in *Maǵmūᶜ*, I na f. 4*1a*

Bl. 239, *4* v. o.: Elders (zie bl. 275 n. 7) hooren we, dat hij qāḍī was.

Bl. 241 n. 2: voeg toe: = *Maǵmūᶜ*, I f. 78 *b* infra — 80*a*

Bl. 241 n. 3: *Maǵmūᶜ*, I f. 79*a*, *4*: خلها

Bl. 242, *6* v. o.: = *Maǵmūᶜ*, I f. 79*a*, *5* sq.; daar بالسترة

Bl. 242, *4* v. o.: = *Maǵmūᶜ*, I f. 79*a*, *24* sqq.

Bl. 267, *11*—*12*: lees *al-Ḥasan b. Muḥammad*

REGISTER*).

A

*) Met het lidwoord (al-) en b., bt. is bij de alphabetische schikking geen rekening gehouden; men lette op de volgorde a, ᶜa, g, ǵ, ġ, h, ḥ, i, ᶜi, s, ś, ṣ, t, ṯ, ṭ, u, ᶜu, z, ẓ. Arabische uitdrukkingen en titels van geschriften zijn cursief gedrukt. Een — vervangt het trefwoord; een * achter een cijfer verwijst naar de noten der bladzijden. Namen samengesteld met banū, ǵabal, wādī, ḥiṣn, qalᶜa, mikhlāf en sarāt zoeke men onder het tweede woord. Voor de afkortingen zie men bl. XVI

C

D, Ḏ, Ḍ

E

H, Ḥ

N

O

P

S, Ś, Ṣ

V

W

Y

Z, Ẓ

QUR'ĀN-PLAATSEN.

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I

De traditie, die den naam Rāfiḍa vastknoopt aan een uitspraak van Zaid b. ʿAlī (vgl. al-Ṭabarī, II 1699, *8* sqq.), kan niet als historisch aangenomen worden.

II

De Batriyya vertegenwoordigen in hun oorsprong een vóór-Zaidietische Śīʿietische richting.

III

De strijd over het imāmaat is te beschouwen als een belangrijke factor in de ontwikkeling van de dogmatische opvattingen.

IV

Al-Ṭabarī, III 555, *3*, leze men naar hs. Parijs 5982, f. 120*a* supra, فقطع الترس وخلصت ضربته i. p. v. فقطع البرنس وخلعت ضربته.

Al-Ṭabarī, III 616, *10*, leze men يَشِى i. p. v. يسىء.

V

Ibn Ḥawqal (*Bibl. Geogr. Arab.*, II), 35, *4*, leze men نجدها i. p. v. نحوها..

Ibn Khordādbeh (*Bibl. Geogr. Arab.*, VI), 143, 7, leze men حناش i. p. v. خنّاش

VI

Al-Masᶜūdī (ed. Paris 1861—77), VI 94, *4*, moet de lezing كوافد عاد van het hs. *D* voor de juiste gehouden worden.

VII

Al-Ǵanadī (ed. Kay, in *Yaman* etc., London 1892), 139, *10*, leze men الأعدون i. p. v. لاحْدون en عدن i. p. v. ذى جدن.

Ib., 140, *13*, voege men na الركن in يمانٍ.

Ib., 142, *1*, leze men العرجا. i. p. v. العدعا.

Ib., 142, *9*, عاهن i. p. v. عانن.

VIII

Met de Muᶜtazila in al-Ṭabarī, III 143, *15* sqq., is geen andere dan de door ᶜAmr b. ᶜUbaid vertegenwoordigde richting te verstaan. (Vgl. Nallino, *Sull' origine del nome dei Muᶜtaziliti*, in *Riv. degli Studi orient.*, VII 446 sg.).

IX

Tradities, die een heilsverwachting met Yemen verbinden, hangen samen met de voorstelling van den rechterkant als de gunstige zijde.

X

De door P. Casanova (*Mohammed et la fin du monde*, Paris 1911, 48—49) vermoede samenhang van *malḥama* met *laḥm* is in strijd met de aanwending van het eerstgenoemde woord.

XI

De vervloeking van ᶜAlī van den *minbar* door de vertegenwoordigers van Muᶜāwiya was een politieke maatregel en moet als historisch aangenomen worden.

XII

De bewering van P. Haupt (*Zeitschr. der Deutschen Morgenl. Gesellsch.*, LXIX 564), dat aan نتن de beteekenis van נתן ten grondslag ligt, berust niet op voldoenden grond.

XIII

Als de letter, die in de groep לל.ם in regel 6 der כלמו-inscriptie is uitgewischt, past eerder een א dan een ח. Men leze לְלָאמֵי. (Vgl. Lidzbarski, *Ephem. für semit. Epigr.*, III 221, 222, 228; H. Bauer in *Zeitschr. der Deutschen Morgenl. Gesellsch.*, LXVII 686).

De lezing יתלון in regel 10 behoeft geen verbetering. (Vgl. Lidzbarski, *o. c.*, 221, 223, 233; Bauer, *o. c.*, 687).

XIV

In Gen. 31, 53 moet פַּחַד gelijkgesteld worden met فَخِذ.

XV

אַחֲרֵי, dat 1 Kon. 14, 10, 16, 3, 21, 21 in verbinding met vormen van בער voorkomt, verklare men als een substantief in acc.

XVI

In Prediker 2, 12 leze men כְּמֹה (כְּמוֹ) i. p. v. כִּי מֶה en דְּבֶר i. p. v. כְּבָר en met vele hss. עָשָׂהוּ.

N. V. BOEKDRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL. — LEIDEN.

28

